

**SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN KAZAKİSTAN POLİTİKASI
(1927-1938)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Doktora Programı**

Ainur ARKHYMATAYEVA

Danışman: Prof. Dr. Ercan HAYTOĞLU

**HAZİRAN 2021
DENİZLİ**

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulguların analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunduğunu beyan ederim.

Ainur ARKHYMATAYEVA

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliği 22,4 milyon kilometre karelik topraklarıyla çok büyük bir ülkeydi. SSCB bakiyesi olduğu Çarlık Rus İmparatorluğu gibi Orta Asya bölgesini kendi topraklarının bir uzantısı olarak görüyordu. Bir ucundan öbür ucuna 10.500 km mesafe bulunan bu büyük ülkenin toprakları dünyanın en büyük hammadde kaynaklarına sahipti. Bu nedenle eski Sovyet sistemi dış ticarete kısmen bağımlılık gösteren kendi geniş iç pazarıyla kapalı bir sistemdi. Orta Asya ise, Türkler için tarihin başlangıcından beri yüksek önemi haiz bir coğrafya idi.

Tezin temelini sosyalist inşa yıllarında SSCB politikalarının Kazakistan siyasi, sosyo-ekonomik, eğitim ve kültürel alanı üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Tez ayrıca SSCB'nin Kazakistan politikasını 1927-1938 yılları içinde ele almaktadır.

Tez; Giriş, üç bölüm, sonuç ve eklerden oluşmuştur. Bölümler, kronolojik tarihe paralel olarak kademeli bir şekilde sunulmuştur. Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Kazak Hanlığı döneminden, SSCB'nin Stalin dönemine kadar önemli gelişmeleri bölümlerin ara başlıklarında ele alınmıştır. Tezde yerleşim yerlerinin adları, kişi adları ile soyadları orijinal haliyle verilmiştir. O dönemde uygulanmaya çalışılan Sovyet politikası doğrultusunda kullanılan, “kolhoz, sovhoz, gigant” gibi kelimeler değiştirilmeden aynen verilmiştir. Omby, Ertys, Esil, Orynbor v.s. gibi Kazak yerel isimleri de Omsk, İrtiş, İşim, Orenburg gibi Rusça verilmiştir.

Tez çalışmasında, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan doküman analizi yöntemine başvurulmuş ve bu yöntemi destekleyici nitelikte arşiv verilerinin toplanması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda tez çalışması süresince doküman analiziyle 1920-1930'lu yıllarda Kazakistan'da tarih biliminin oluşumuna katkıda bulunan bilimsel çalışmalar incelenmiştir. Kaynak ve Araştırmalar başlığında tartışma bağlamında çeşitli tarihsel veriler, arşivler ve belgeler ışığında, 1920-1930'lu yıllarda Kazakistan'da tarih biliminin oluşumuna katkıda bulunan bilimsel çalışmaların derinlemesine ve kapsamlı bir tarihçilik açısından analizi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın kaynak tabanının özellikleri ile seçilen konuyla ilgili araştırmanın tarihsel, sosyo-politik, kültürel, manevi ve edebî olmak üzere çok sayıda arşiv belgesi ve malzemesini içeren kapsamlı kaynaklar temelinde yürütüldüğü ortaya konulmuştur. Ayrıca, analiz ve olayların değerlendirilmesi Sovyet dönemine ait yayınlar ve kaynaklar kullanılarak yapılmıştır.

Batıda, Türkiye Cumhuriyeti'nde ve Kazakistan'da konuyla ilgili bilimsel çalışmalarda tespit edilerek değerlendirilmiştir.

Giriş Bölümünde “Sovyet Egemenliğine Kadar Kazakistan” başlığı altında Çarlık Rus İmparatorluğu'nun yayılma politikası ile Kazak topraklarının Rus İmparatorluğu'na ilhak edilmesinden sonra alınan siyasi tedbirler ele alınmıştır. “Bolşeviklerin Sovyetleştirme Politikası” kısmında ise, Kazakistan'da Sovyet iktidarının inşa sürecinin özellikleri ve devrimci Bolşevik politikasını uygulama yolları ve yöntemleri değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde, “SSCB'nin Kazakistan'a Yönelik Siyasi Politikası ve Yaşanan Gelişmeler” başlığı altında SSCB'nin Kazak aydınlarına yaptığı baskı ve ulusal sorunun gerginleşmesi, Stalinist rejimin “Büyük terör¹” süreci, Kazak aydınlarına "halk düşmanı" olarak siyasi zulmü; Kazakistan'da kamp sistemin oluşturulması; Sovyet yönetimi tarafından “siyasi güvenilmez” olarak addedilen halkların Kazakistan'a sürgün edilmesi ele alınmıştır.

İkinci bölümde, genel olarak “SSCB'nin Sosyal- Ekonomik Politikaları ve Uygulamaları” üzerinde durulmuştur. Sovyet dönemi kolektifleştirme, müsadere ve kamulaştırma politikalarının nedenleri ve temelleri ile bu politikanın sonucu olarak 1931-1933 açlığın sonuçları ele alınmıştır. Kazakistan'da sektörün gelişimi ve temel talimatlar alt kısmında ise Sovyet sanayileşme sürecinde sanayi kollarının, ulaştırma sektörünün gelişimi üzerinde durulmuştur. SSCB kolektifleştirme kampanyası ve bundan kaynaklanan 1930'lardaki Kazakistan'daki suni açlık yıllarındaki demografik durum tarihsel istatistiklere dayalı çizelge ve tablolar ile analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde, Kazakistan'da genel olarak Sovyet kültürü ve özellikle de Sovyet eğitim-kültür ve sanat alanındaki gelişmeler ele alınmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanması aşamasında, ilk olarak yoğun iş temposuna rağmen her zaman bana vakit ayıran, değerli tecrübeleri, yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, akademik birikimlerini benimle paylaşan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Ercan Haytoğlu'na teşekkür ederim. Ayrıca Tez İzleme Komitesi'nde yer alan Prof. Dr. Tahir Kodal ve Prof. Dr. Mustafa Gökçe'ye tezime yaptıkları katkılardan dolayı teşekkürü borç bilirim.

¹ Robert Conquest'in 1968'de yayımlanmış "The Great Terror" kitabı ile Sovyetlerin bu dönemi, Batı dünyasında “Büyük Terör” adıyla anılır olmuştur.

Tez çalışmalarım süresince, beni hayatta her konuda destekleyen ve doktora öğrenimim boyunca büyük özveride bulunan eşim Serik Aitymov'a, oyun saatlerinde yanında olamadığım, bana büyük güç ve enerji veren biricik oğlum Beknazar Serikoğlu'na teşekkür ederim. Hayatımın her anında beni destekleyen ve bugünlere gelmemde üzerimde ödenemez emekleri olan, dualarını eksik etmeyen babam Jaksylyk Düysenbek'oğluna ve rahmetli annem Banu Bektursın'kızına, kayın annem Nurkatya Makulbay'kızına ve Türkiye'ye ilk geldiğim andan itibaren bana kendi kızları gibi davranan Hasan ve Şefika Baysal'a desteklerinden dolayı her zaman teşekkür ederim.

Denizli, Haziran 2021

Ainur ARKHYMATAYEVA

ÖZET

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN KAZAKİSTAN POLİTİKASI (1927-1938)

ARKHYMATAYEVA, Ainur

Doktora Tezi

Tarih ABD

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ercan HAYTOĞLU

Haziran 2021, xxxviii + 311 Sayfa

Tez çalışmasında, 1927-1938 yılları arasında SSCB'nin Kazakistan bölgesinde Sovyet siyasetinin etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada SSCB'nin Kazakistan politikasından önce, XVIII-XIX yy Kazak topraklarında Çarlık Rus İmparatorluğu hakimiyet etkileri ortaya konulmuştur. Böylece Çarlık Rus İmparatorluğu'nun sömürgeleştirme politikası ve Stalin'in Sovyet döneminde uyguladığı baskıcı politikalar belirlenmiştir.

SSCB, sosyalist bir politik sistem olması nedeniyle, Kazak SSC'nde uygulanan siyasi, ekonomi ve kültürel politikalar, Sosyalist bir inşa sonucunda ortaya çıkan politikalar olarak sunulmuştur. Ele alınan dönemde Kazak SSC'nde bu konuda meydana gelen değişimler bu amaç ve araçlar doğrultusunda incelenmiştir. SSCB'nin 1927-1938 Kazakistan politikası Kazak halkının "tarihsel rolünü küçümsemek" için bazı "tarihsel adaletsizlik" ile ilişkili aşırı önyargıyı karakterize etmektedir. Tezde, Stalin'in yönetimi yıllarında Sovyet gücünün Kazak SSC'nin geleneksel tarımın kaldırılması, Kazak halkının geleneksel ekonomisinin sosyo-ekonomik biçimlerini zayıflatmak için önlemler, SSCB'nin kolektifleştirme, müsadere politikası ve kolektifleştirme politikasına karşı halk protestosu hususları ve Sovyet eğitim-kültür, sanat ve sağlık alanındaki gelişmeleri kapsamaktadır. Zorla kolektifleştirmenin geniş ölçekli planı sadece Kazakistan'daki hayvan çiftliklerinde ekonomik krize yol açmakla kalmamış, aynı zamanda Kazakistan'da sosyo-demografik sonuçlara da yol açmıştır. Bu çalışma, Sovyet kaynaklarından elde edilen tarihsel verilere dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, SSCB, Stalin Dönemi, Kolektifleştirme, Çarlık Rus İmparatorluğu, Sömürgecilik, Bolşevik, Alaş Orda, Baskı, Müsadere ve Kamulaştırma Politikası, Sektörün Gelişimi, Sovyet Eğitimi.

ABSTRACT**THE POLITICS OF THE SOVIET UNION KAZAKHSTAN (1927-1938)**

ARKHYMATAYEVA, Ainur

Doctoral Thesis

History Department

Turkish Republic's History Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Ercan HAYTOĞLU

June 2021, xxxviii + 311Pages

The dissertation examined the effects of Soviet policy in the Kazakhstan region of the Soviet Union between 1927 and 1938. The study revealed the effects of the rule of the Russian Empire on the territory of the Kazakhs in the XVIII-XIX centuries before the policies of the Soviet Union in Kazakhstan. Thus, the policy of colonization of the Tsarist Russian Empire and the repressive policies implemented by Stalin during the Soviet period were determined.

Since the USSR is a socialist political system, the political, economic and cultural policies carried out in the Kazakh USSR have been portrayed as the policies that arose as a result of socialist construction. In the period under discussion, the relevant changes in the Kazakh SSR were examined for this purpose and in accordance with the instruments. The policy of the Soviet Union in Kazakhstan in the years 1927-1938 was characterized by extreme prejudices combined with a "historical injustice" in order to underestimate "the historical role" of the Kazakh people. In the dissertation, the abolition of the entire traditional structure of the Kazakh SSR of Soviet power during Stalin's rule, measures to weaken the socio-economic forms of the traditional economy of the Kazakh people, public protests against the Soviet Union's policy of collectivization, confiscation and collectivization and it covers developments in Soviet education-culture, art and health. The large area of forced collectivization not only led to an economic crisis in the animal farms in Kazakhstan, but also led to socio-demographic consequences in Kazakhstan.

Key words: Kazakhstan, Soviet Union, Stalinist Period, Collectivization, Russian Empire, Colonialism, Bolshevik, Alash Orda, Political Repression, Policy Of Confiscation And Expropriation, Sector Development, Soviet Education.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	iv
ÖZETvii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
TABLOLAR DİZİNİ	xii
KISALTMALAR	xiii
KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR	xv
1. Arşivler	xv
2. Resmi Yayınlar	xxi
3. Anılar.....	xxiv
4. Bilimsel Kitaplar	xxvii
5. Bilimsel Makaleler.....	xxxvi
GİRİŞ	1
SOVYET EGEMENLİĞİNE KADAR KAZAKİSTAN	
1.1. Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Kazakistan'ı Sömürgeleştirme Politikası	1
1.2. Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Yayılmacı ve İstilacı Politikası	13
1.3. Kazakistan'da Sovyet Hakimiyetinin Kurulması	28
1.4. 1922-1928 Kazak Köylüsünü Sovyetleştirme Programı Çevresinde Köklendirme ve Sınır Politikası.....	38
BİRİNCİ BÖLÜM	
SSCB'NİN KAZAKİSTAN'A YÖNELİK SİYASİ POLİTİKASI VE	
YAŞANAN GELİŞMELER	
1.1. Sovyet Hükümetinin Baskıcı Politikaları ve Milliyetçilik Suçlamaları	44
1.2. Stalinist Rejimin Uyguladığı Köylü Politikası	54
1.3. 1929-1933'te Sovyet Politikasına Karşı Köylü-Çiftçilerin Ayaklanmaları	66
1.4. Stalin Tarafından Uygulanan İşkence Politikası ve "Büyük Terör" Süreci.....	79
1.5. Totaliter Rejimin Cezalandırıcı Politikası	90
1.6. Sovyet Yönetimince Baskılanan "Siyasi Güvenilmez" Olarak Addedilen Halkların Kazakistan'a Zorla Sürgün Edilmesi (Deportation Politikası)	103
İKİNCİ BÖLÜM	
SSCB'NİN SOSYAL- EKONOMİK POLİTİKALARI VE	
UYGULAMALARI	
2.1. "Stalinist-Sosyalist Planlı" Ekonomiye Geçiş Politikası.....	111
2.2. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planların Kabulü	112
2.3. Stalin'in Tarımsal Üreticilere Yönelik Acil Hububat Politikası.....	116
2.4. Müsadere ve Kamulaştırma Politikası.....	120
2.5. Kolektifleştirme Politikası	126
2.6. 1931-1933 Yıllarındaki Açlık ve Demografik Etkileri .	138

2.7. Kazakistan'da Sektörün Gelişimi	154
2.8. Ulaştırma Sektörünün Gelişimi	174
2.9. Sağlık ve Sosyal Alanda Gelişmeler	180
2.10. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planların Sonuçları	192

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SSCB'NİN KAZAKİSTAN'DA TAKİP ETTİĞİ EĞİTİM-KÜLTÜR, SANAT ALANINDAKİ POLİTİKALAR VE YAŞANAN GELİŞMELER

3.1. Kazakistan'daki Eğitim ve Kültür Faaliyetleri İçerisinde SSCB'nin Rolü.....	197
3.2. Cehaletle Mücadele ve Alfabeği Değıştirme Politikaları..	198
3.3. Kazakistan'da Sovyet Eğitim Sisteminin Oluşumu	
3.3.1. İlk Ve Orta Okul Eğitim Sisteminin Oluşumu	203
3.3.2. Meslek Uzman Okulları ve Profesyonel Eğitim Kurumlarının Oluşturulması	207
3.3.3. Yükseköğrenim Kurumlarının Açılması	212
3.3.4. Sovyet Komünist Eğitim ve Kültür Kurumlarının Açılması	217
3.3.5. İlim ve İlim Kurumlarının Gelişimi	223
3.4. Kazak Kadınlarının Eşitliğine İlişkin Sovyet Politikası	225
3.5. Sanat Alanındaki Gelişmeler	
3.5.1. Edebiyat ve Sanatta Sosyalist Realizm, Gerçekçiliğın Tekliğı	228
3.5.2. Kazak-Sovyet Edebiyatının Gelişimi	229
3.5.3. Sovyet Sanat Dallarının Gelişimi	232
SONUÇ	238
KAYNAKÇA	245
EKLER	261

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1. Reformlar Boyunca İdari Yönetim Yapısı	16
Şekil 2. 1926 Nüfus Sayımı	144
Şekil 3. 1937 Nüfus Sayımı	145
Şekil 4. 1939 Nüfus Sayımı	145
Şekil 5. Kazakistan Nüfusu (1926-1939)	146
Şekil 6. Kazak Halkın Sayısı (1926-1939)	146
Şekil 7. Kazakistan'da Ekonomik Sektörlerin Gelişimi	154
Şekil 8. Okulların Gelişim Grafiği	199
Şekil 9. Okullardaki Öğrenci Sayısı Grafiği	207
Şekil 10. 1 Ocak 1935 İtibarıyla Üniversitelerdeki ve Teknik Okullardaki Öğrencilerin Ülke Ekonomisine Göre Dağılımı	216
Şekil 11. Kazak Bölgelerinde Düzenlenen Kültürel ve Eğitim Kurumları Genel Ağı. 221	221

TABLOLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1. XIX. yy'ın Sonunda Kazakistan'ı Araştıran İstatistiksel Seferler	6
Tablo 2. 1897 Nüfus Sayımına Göre Akmola Bölgesine Rus Nüfusun Ana Göç Yönleri.....	23
Tablo 3. 15 Mayıs 1923'de RSFSC'nin Bir Parçası Olarak Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti.....	32
Tablo 4. 31 Ocak 1935'te RSFSC'nin Bir Parçası Olarak Kazak ÖSSC	35
Tablo 5. Devlet Kurumlarında «Köklendirme» Durumu	41
Tablo 6. 1930-1933'lerde Baskı Sırasında Verilmiş Cezalar	57
Tablo 7. NKVD'nin Bölgesel ve Yapısal Organları Hakkında Bilgi	57
Tablo 8. Kolektivleştirme Sırasında Müsadere Edilen Kulak-Zenginler	59
Tablo 9. Kolektivleştirme Sırasında Sürgün Edilen Kulak-Zenginler	60
Tablo 10. 9 Kasım 1937; Çok gizli!; Özel Dava Dosyası	83
Tablo 11 Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan döneminde Faaliyete Geçen Kazakistan'ın En Büyük Sanayi Tesisleri Listesinden	114
Tablo 12. 1929-1930 Yılları Arasında "Hububat Kampanyası" Sırasında Mahkeme Hükümlülerinin Sayısı Hakkında	118
Tablo 13. Kolhoz- Toplu Çiftlik Biçimlerinin Oranı	130
Tablo 14. Kolektif Çiftliklerin Büyüme Dinamikleri	132
Tablo 15. Hayvan Sayısı (Milyon)	135
Tablo 16. Kazakistan Nüfusu (1926-1939).....	143
Tablo 17. RSFSC 1926 ve 1937 Nüfus Sayımlarının Materyalleri Üzerine Ulusal Bileşimi	147
Tablo 18. Kazak SSC'de Sığırların SSCB Tarafından Çekilmesi	148
Tablo 19. Kazakistan'da Tahıl Toplama	149
Tablo 20. SSCB'ye Göre Ekmek Hazırlama (Kazak SSC Sonuçları).....	149
Tablo 21. SSCB'nin Cinsiyete Göre Kentsel ve Kırsal Nüfusu (1937 Nüfus Sayımına Göre)	150
Tablo 22. Kazakistan Endüstrisi Yatırımları	155
Tablo 23. Kazakistan Sanayilerinin Brüt Üretimi	155
Tablo 24. Doğu Kazakistan Topraklarındaki Nadir ve Demir Dışı Metal Üretim Merkezleri	158
Tablo 25. Endüstri ile Ziraatin Ulus Ekonomisindeki Oranı	164
Tablo 26. Kazakistan'da Süt Ürünleri Üretimi (1931-1934)	167
Tablo 27. Et ve Konserve Endüstrisi Geliştirme Tablosu	169
Tablo 28. Kazak SSC'nde Hastane Ağı	181
Tablo 29. Doktorlar Sayısı (1913-1933)	183
Tablo 30. Kazak SSC'nde Nüfusa Temel Sağlık Hizmetlerinin Sağlanması	184
Tablo 31. 1917-1940'larda Güney Kazakistan Bölgesindeki Eczanelerin Sayısında Artış	185
Tablo 32. Bölgesel Komitelerde ve Cumhuriyetlerde İnşa Edilmekte Olan Sanatoryum ve Sağlık Kuruluşu Sayısına İlişkin Belge	190
Tablo 33. 1934-1935 Eğitim Öğretim Yılında Kırsal Alanlardaki Öğrencilerle Derslerin Doldurulması	205
Tablo 34. Yüksek ve Orta Dereceli Meslek Uzman Okullar Kurumları ve Öğrenci Sayısı	212
Tablo 35. Kazak SSC'indeki Kulüp Kurumlarının Sayısı Hakkında İstatistiksel Bilgiler	222

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
Aljir	Akmolinskiy Lager Zhen İzmennikov Rodiny (Akmola Vatan Hainlerinin Eşlerin Kampı)
BDSİ	Birleşik Devlet Siyasi İdaresi, Rusça OGPU Obyedinonnoye Gosudarstvennoye Politiceskoye Upravleniye
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Der.	Derleyen
DKBDA	Doğu Kazakistan Bölgesi Devlet Arşivi
Gulag	Glávnoye Upravléniye Lagerýy (Ana kamp yönetimi) veya Glavnoe Upravlenie İspravitelno Trudovyh Lagerey, Çalışma Kampları Yönetimi Baş İdâresi
Haz.	Hazırlayan
HKK	Halk Komiser Konseyi
İHKADK	İçişleri Halk Komiseri Acil Durumlar Komisyonu
KAKB	Kazak Arazi Kullanımı İçin Belgeler
KazDevKom	Kazak Devrim Komitesi
KazK(b) PMK	Kazak Komünist (bolşevik)Partisi Merkez Komitesi
Kazak ÖSSC	Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
Kazak SSC	Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
KazMİK	Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkez İcrâ Komitesi
Kırgız (Kazak) ÖSSC	Kırgız (Kazak) Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
Kırgız (Kazak) ÖSSC MİK	Kırgız (Kazak) Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkez İcrâ Komitesi
KCBA	Kazakistan Cumhuriyeti Başbakanlık Arşivi
KCMDA	Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi
KCMD FFSKA	Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Film ve Fotoğraf Belgeleri ve Ses Kayıtları Arşivi
MİK	Merkez İcrâ Komitesi
MGK	Millî Güvenlik Komitesi
NKVD	Narodnyy Komissariyat Vnutrennih Del (İçişleri Halk Komiserliği)
Plenum	SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi Plenumu, (lat. Plenum "tam") - SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi kongreleri arasında düzenlenen genel kurul toplantısı.
RFDA	Rusya Federasyonu Devlet Arşivi
RSFSC	Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
RSFSC CK	Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti Ceza Kanunu
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SBKP	SSCB Komünist Partisi
Sovnarkom	Soviet Narodnykh Kommissarov (Halk Komiserleri Konseyi)
Sovnarhoz	Sovyet Halk Ekonomisi
SKÜÖ	Sosyal Korumanın Üst Ölçüsü
UNKVD	Upravleniye Narodnogo Komissariata Vnutrennikh Del (İçişleri Halk Komiserliği Ofisi)
TBK(b) P	Tüm Birlikler Komünist (Bolşevik) Partisi
TurkÖSSC	Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
Türksib	Türkistan-Sibiryaya Demiryolu
TsUSStrakh	Tsentralnoye Upravleniye Sotsialnogo Strakhovaniya, Sosyal Sigorta Merkez Ofisi
c.	Cilt
S.	Sayı
v.s.	Vesaire
yy.	Yüzyıl

KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

1. Arşivler

SSCB'nin 1991'de dağılması, bu coğrafyada yaşayan Türk halklarının tarihine farklı etkiler yapmıştır. SSCB döneminde ideolojik baskıya rağmen yapılan farklı çalışmalar ve araştırmalar sorgulanmaya başlanmıştır. Sovyet tarih yazıcılığının en temel hedefi Bolşevik devrimi ve komünizmin zaferinin doğrulanmasından ibaret olmuştur. Kazakistan Cumhuriyeti'nin modern gelişim dönemine ait 1920-1930'lu yıllardaki ulusal tarihine araştırmacıların ilgisi artmıştır. Bu tamamen doğal bir olgudur, çünkü bu süre zarfında Sovyet toplumunun temelleri atılmıştır. Yeniden yapılanma politikası kamu bilincinde bir dünya görüşü darbesi yaparak tarih bilimini Komünist rejimin ideolojik etkilerinden ve şablonlarından kurtarmıştır.

SSCB'nde tarih yazıcılığı metot ve ideolojik hedefler açısından her zaman istikrarlı olmamıştır. Tarihçiler Marksist-Leninist ideolojinin sınırları içinde çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu sınırlara dikkat eden ve Sovyet ideolojisine hizmet eden tarihçi bilim adamları teşvik edilip ödüller ve dereceler alırken, bunun aksine hareket edenlerin önü kesilmiş, Sibiry'a'da çalışma kamplarına sürgün veya ölüm cezası gibi ağır sonuçları da olan çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Fakat, özellikle Stalin döneminde tarihçilerin tabi oldukları ideolojik alanlarda ani değişimler de görülmüştür. Bu ideolojik alandaki ani değişimler tarihçilerin zor durumda kalmalarına ve ağır cezalara çarptırılmalarına neden olmuştur.²

Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki modern tarihsel durumun özelliği, ülkenin tarihsel gelişiminin önemli olaylarını kapsayan iki bilimsel yönün varlığıdır. Her iki akımın ana konuları, Kazakistan'ın Rusya'ya girişi, Kazakların Ulusal Kurtuluş hareketleri, Rus sömürge etkileri ve Sovyet döneminde Sovyet hükümetinin politikalarına katılma sorunları olmuştur.

Bu yönlerden birinin bir parçası olarak, 1920-1930'lu yıllardaki “En Büyük Zulüm Yılları” erken Sovyet kavramı sayılmaktadır. Sovyet döneminin “En Büyük Zulüm Yılları” Sovyet iktidarının Kazak geleneksel ekonomisinin sosyo-ekonomik formlarını zayıflatma ve ulusal kültürünü yok etme politikasını uyguladığı yıllardır. Bu

² *Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri*, Editörler: Prof. Dr. Abdolvahap Kara Zeynep Yaman. Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, İstanbul 2016, s.11.

yön, Kazak halkının "tarihsel rolünü küçümsemek" için bazı "tarihsel adaletsizlik" ile ilişkili aşırı önyargıyı karakterize etmektedir. Bu aşırı duygusal yüklü yaklaşım, sosyal ilişkiler ve göçebe yaşamı Kazakistan'ın tüm sömürge öncesi dönemini bir bütün olarak yansıtan çok sayıdaki eserlerin ortaya çıkmasıyla ilişkilidir.

Tez çalışmasında, tartışma bağlamında çeşitli tarihsel veriler, arşivler ve belgeler esasında, 1920-1930'lu yıllardaki Kazakistan'da tarih biliminin yapısına katkıda bulunan bilimsel çalışmaların derinlemesine ve kapsamlı bir tarihçilik (historiography) analizi yapılmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili belgeler için bir üst veri modeline dair literatür araştırması yapılırken incelenen arşivlerden birisi de Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi olmuştur.

Manaş Kozıbayev, yerli tarihçiliğin temel sorunları içinde, mevcut yazarların önceliklere karşı bir karşıtlık içinde olmadığını, aksine tarihsel çalışmalarda sürekliliğin korunduğunu vurgulamıştır. Çünkü ulusal yaşamın bilimsel olarak ulusal bir tarihinin yaratılması, birçok araştırmacının eserlerinin biriktirdiği tüm materyallerin korunması ve yaratıcı gelişimi ile mümkündür³.

Ekim 1917'den sonra Sovyet tarih biliminin gelişimi, bu sürecin belirli koşullarında sosyalist devlet inşa politikalarının ve planlarının uygulanmasıyla sıkı bir ilişki içinde kabul edilmiştir.

Tezde arşiv verileri olarak kullanılan belgeler; devlet kurumları, kamu kuruluşları ve şahıslar tarafından hazırlanan arşiv materyallerinden oluşmaktadır. Bu arşiv belgeleri genel olarak düzenleyici yasalar, kararnameler, yönetmelikler, rehberlik, bilgi ve yardım belgeleri, planlar ile raporlardır. Örneğin, siyasi ve ekonomik dönüşümler kolektifleştirme, sanayileşme, kamulaştırma hariç politik uygulamadan önce hükümetin her üç dalı - TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi, KazMİK ve Halk Komiserleri Konseyi Birleşik kararları tarafından kabul edilmiştir.

Bu nedenle, çalışmada politik-ekonomik siyasete dayanan Sovyet siyaseti analiz edilerek, üç belgesel bilgi kaynağına ait veriler kullanılmıştır. Bu arşiv fonlarından elde edilen veriler, belgelerin biçiminde ve içeriğinde o dönemde önemli değişikliklere maruz kalmışlardır. Yerel örgütlerden önde gelen parti-Sovyet yetkililerine yönelik belgelerin çoğu farklı düzeylerde yönetim görevinde bulunanların takdirine bağlı olarak yeniden "ele alınmış" ve bu nedenle sunulan veri ve olayların içeriği farklı bir şekilde değerlendirilmiştir. Tarım çiftlikleri ile kurumlar hakkında bilgi ve raporlar, ilçe ve ilçe

³ Manaş Kozıbayev, *Örkeniet Jane Ult*, "Sözdik-Slovar" Yayını, Almatı 2001, s.369.

yönetim cihazlarında Sovyet yöntemine göre uygun değişiklikler gereğince seçilmiş ve sistematize edilmiştir. Bu eylemler siyasi konjonktürün telaffuzu⁴ ile işlenmiştir.

Konuyla ilgili belgeler için bir üst veri modeline dair literatür araştırması yapılırken Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi, Kazakistan Sürgünler Müzesinin Özel Arşivinden ve Kazakistan şehirleri arşivlerinden genel olarak yararlanılmıştır. Bu arşivlerde Sovyet dönemine ait özel Komünist Parti arşiv fonları oluşturulmuştur. Parti arşivleri fonundan seçilen belgelerin büyük kısmı, TBK(b)P, KazMİK kararları ve hükümleri, TBK(b)P Kazak Bölgesel Komitesi (1925-1937), KazMİK (1931-1991) Sekreterliği Bürosunun toplantı tutanakları, Cumhuriyetçi ve yerel parti organizasyonlarının kurucu toplantıları, parti komiteleri çalışma raporları, Plenum malzemeleri, Halk Komiserleri ve Bakanlıklar, kurumlar ve kamu kuruluşları referans-raporları, mektuplar, istatistikler ve diğer belgeler oluşturmaktadır. Bu belgeler genel olarak totaliter toplum içinde oluşturulan tarihsel bilgilerin karmaşık ve geniş bir sistemini karakterize etmektedir.

Bu belgeleri değerli kılan, belgelerde birincil parti örgütlerinin aktivitelerinden KazMİK isimlendirme çalışanlarına kadar binlerce kişi hakkında parti davalarında toplanan yeterli bilginin yer almasıdır. Parti belgeleri kişilerin faaliyetleri hakkında bilgi - biyografik veriler, anketler ve referanslar içermektedir. Tez çalışmasında bu parti belgeleri ile Kazakistan'ın totaliter dönemine dair Sovyet iktidarı otoriter politikasının bazı noktaları tespit edilmiştir.

Cumhuriyet Eğitim Halk Komiserliği'ne bağlı devlet arşivleri, 1938'den itibaren Kazak SSC NKVD'ye⁵ devredilmiştir. Arşivlerde askerî disipline dâhil belgelerin kullanımı ve yayınlanmasıyla ilgili kurallar güçlendirilmiştir. Dolayısıyla, bağımsızlığa kadar, incelenen dönemin tarihsel özel belgelerini kullanmak mümkün olmamıştır.

Günümüzün en acil sorunlarından biri, devlet arşivlerinden tarihsel baskı kurbanları hakkında doğru veriler elde etmektir. Bununla birlikte, Kazakistan Cumhuriyeti'nde toplanan arşivleme fonlarının bastırılması ve toplanmasıyla ilgili tarihsel veriler kullanılmaya çalışılmıştır. Sovyet döneminde Kazakistan arşivlerinin belgesel fonları yavaş yavaş "temizlik" ve "gizlilik" bahanesi ile özel kontrol altına alınmıştır. Stalin dönemine ait yazılı verileri 1940 ve 1970'li yıllarda "planlama" adı

⁴ Siyasette konjonktür, mevcut siyasal rejime bir uyarlamadır. Herhangi bir şekilde kamu yaşamında araştırmacılar üzerinde bir etki yaratır, çünkü öncelikle çıkarlarını korur ve bir bilim adamının bilimsel konumunun çıkarlarını tehdit ettiğini düşünürse, o zaman onu yasaklayabilir.

⁵ NKVD (*Narodnyy Komissariat Vnutrennih Del*) Halk İçişleri Komiserliği - Sovyetler Birliği'nin çeşitli meselelerini idare eden devlet birimi. Sovyetler Birliği'nin gizli (politik) polis örgütü.

altında yapılan "temizlik" işlemi sırasında, 1920-1950 arası yıllara ait Kazakistan'da yaşanan ağır durumu gösteren arşiv belgeleri yakılarak yok edilmiştir. Böylece, Temmuz-Ağustos 1941'de Kazak SSC Merkez Devlet Arşiv'inde yapılan özel bir kontrol sonrasında, Cumhuriyet Halk Komiserleri Konseyi fonlarında dosyalanan 1920-1929'lara dair 30. Numaralı Fon, 172 arşiv malzemesi ile imha edilmiştir.

"Planlama" adı altındaki "temizlik" sırasında, kitlesel baskıların kurbanları ile ilgili belgelere el konulmuş ve daha sonra yok edilmişlerdir. Diğer belgelere ise "Gizli", "Özel gizli", "Açıklanamaz" damgası vurulmuş ve özel olarak kapanmış fonlarda saklanmışlardır. Ulusal İşçileri Bakanlığı Dalları Arşivinde 1920-1930'lu yıllara ait Cumhuriyetin ulusal çıkarlarını koruyan muhalefet grupları, Alaş hareketi ve kitlesel baskılar hakkındaki belgeler ideolojik kampanya ile temizlik işlemine tabi tutulmuşlardır.

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi yirminci yüzyılın başlarında Kazak halkının musibet ve felaketle dolu tarih hakkında çeşitli materyallerin toplandığı bilimsel bir kurumdur. Araştırma konusunun temeli olarak Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi'nin aşağıdaki tarihsel kaynakları kullanılmıştır: 79. Kazak ÖSSC Komiserliği Göçebe ve Kısmi Göçebe Çiftlikleri Yerleştirme Cumhuriyet Komitesi Fonu, 141. SSCB Eğitim İşçileri Sendikası Kazak Merkez Kurulu Arşiv Fonu, 5. ci Kazak ÖSSC Sovyetleri Merkez İcra Komitesi Arşiv Fonu, 81. Kazak ÖSSC Eğitim Halk Komiserliği Arşiv Fonu, 135. Kazak SSR Merkez Yürütme Komitesi'ne bağlı Mala El Konması ve Yarı-feodalları sürgün için Merkez Komisyonu Fonu, 195. Kazak SSC Merkez İcra Kurulu Arşiv Fonu, 74. Kazak ÖSSC Tarım Halk Komiserliği Fonu, 30. Kazak Halk Komiserliği Konseyi Fonu, 82. Kazak ÖSSC Sağlık Komiserliği Arşiv Fonu ve Kazak ÖSSC İşçi Köylü Müfettişliği 44. fonudur. Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivinin istihbaratları, Sovyet dönemindeki Kazak halkının tarihini incelemesinde özel bir yere sahiptir. Örneğin, Arşivin 1380. Kazak ÖSSC Adalet Halk Komiserliğinin 1920-1936 yıllarına ait, SSCB Halk Komiserliği Et Endüstrisinin Kazak Bölge Ofisi'nin 1928-1932 yıllarına ait, Kazak ÖSSC Almatı Halk Komiserleri Konseyi'nin göçebeleri yerleştirme, tarım ve ekonomikleri hakkında belgeleri bulunmaktadır.

Arşiv'de çok sayıda Sovyet iktisadi kalkınması ile ilgili belge bulunmaktadır. 12. fonda Bölgesel Madenler Kontrolleri Raporu, Popov'un Kurum Verileri, Altın Cevherleri ve Kömür Madenleri, 14. fonda Saha Maden Mühendisleri tarafından derlenen raporlar mevcuttur.

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivinden VI. Tüm Kazak Kongresi TBKP(b) Stenografi Raporu, KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi III. Kongresi ve Kamu işlerinde Kazakları müdahale etmek hakkında, Bölgesel Parti Komitesi Kararnameleri, V. - VI. Tüm Kazak Kongresi döneminde kabul edilen KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi kararları, yerelleştirme hakkında Parti ve Hükümet direktifleri, VII. Tüm Kazaklar Sovyetler Kongresi, 8-15 Nisan 1929 Stenografi Raporu ve XVI. Siezd belgelerine ulaşımtık.

Ayrıca, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Arşivi'nden alınan belgeler de kullanılmıştır. 139, 141. fonlarda 1925-1937 yıllarına dahil ve 708. fonda 1937'den itibaren Kazak Bölge Komitesi, Kazak Komünist Parti Merkez Komitesinin yayınladığı bildiriler ile 1930'lardan günümüze kadar bölgenin sanayi merkezleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Arşivin Kazak Bölge Komitesi TBK(b)P olarak adlandırılan 141 Sayılı Arşiv Fonu, 1925-1937 yılları arasını kapsayan 9 listede konuyla ilgili bilgiler ve KazK(b) PMK'nin 78. fonu bilgileri bulunmaktadır.

Arşiv kaynak grubunu oluşturan Rusya Federasyonu arşivlerinden çıkarılan belgeler, tarihçileri için gerçekleşen sosyo-politik ve bilimsel ortamı tam olarak yansıtmaktadır.

Tezde kullanılan kaynaklardan biri de Sovyet döneminin basılı yayınlarından oluşmuştur. Kazakistan'da 1920'li yıllarda yayınlanan ilk belgesel yayınları, KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi, Parti Genel Kurulları, Kongreler, Konferanslar ve yazılım belgeleri, ayrı talimatlar, Sovyet hükümet kararnameleri ve fermanlar oluşturmaktadır. Ayrıca, Kazak Bölgesel Komitesi'nin ilk sekreteri Filip Goloşyekin ile takipçileri; Kazak MİK oturumlarının steno kayıtlarında kabul edilen rapor ve kararlarında değerli bilgiler olarak sayılmaktadır. Bununla birlikte, Komünist Parti, tüm tarihsel bilgi kaynaklarını sert bir şekilde kontrol ederek kullanılmasını ve yayınlanmasını sınırlandırmıştır.

Kazakistan devletinin bağımsızlık ilanından sonra bilimsel amaçlar için tarih araştırmalarının önemi giderek artmıştır. Tarihçiler bu nedenle daha önce gizlenen pek çok belgeye ulaşma imkanı bulmuştur. Milletvekili, akademisyen Manaş Kozıbayev önderliğinde yapılan çalışma ile şiddet, kolektifleştirme, açlık ve 1931-1933 kitlesel baskı koşullarını incelemek için 8 Kasım 1991 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Yüksek Konseyi Komisyonu kurulmuştur.

Kazak Merkez Yönetim Kurulu ve Halk Komiserleri Konseyi'nin 27 Ağustos 1928 "Aşırı Zengin Çiftlikleri ve Yarı Feodalları Kamulaştırmak ve Sürgüne

Göndermek (confiscation and deportation)", 13 Eylül 1928 tarihli "Aşırı Zengin Çiftlikleri ve Yarı Feodalları Kamulaştırmak ve Sürgüne Göndermek Siyasetine Karşı Hareketi İçin Cezai Takibata Uğramak" ve 19 Şubat 1930 tarihli "Tarımsal Destekleme Politika ve Zengin-Kulaklarla Mücadeleye İlişkin Tedbirler" konusundaki kararnamelemleri inceleyerek Komisyon bilimsel bir rapor ve sonuç hazırlamıştır. Rapor 21 ve 22 Aralık 1992 "Egemen Kazakistan" ve "Kazakistanskaya Pravda" gazetelerinde yayınlanmıştır.

Bağımsızlıktan sonra Kazakistan Cumhuriyeti'nin 14 Nisan 1993 tarihli "Kitlesele Baskı Kurbanlarını Aklamak" kanunu ile devlet tarihçileri Cumhuriyeti arşivlerinde bir araştırma çalışması gerçekleştirmeye başlamışlardır. Tez çalışması sırasında baskı mağdurlarına karşı hileli cezai takibata uğramaya dayanarak yasadışı cezalar veren BDSİ-NKVD mahkemelerinin "üçlü" ve "özel danışma" mahkemeleriyle ilgili davaları da analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tezde ayrıca Kazakların açlığı ile ilgili ek materyalleri bulmak için "Aulie-Ata bölgesindeki Açlık" (Evliya-ata bölgesindeki Kıtık) birikmiş anılara dayanarak). Kitap Editörü: B.S. Baykulov, "1920-1950'lerde SSCB'de Baskı Kurbanlarının Anıları", "Büyük Jüt Tarihi" (Valery Mihaylov, Khronika Velikogo Juta: Dokumental'noe Povestvovanie (Büyük Jüt Tarihi), "1931-1933 Yıllarında Kazakistan Kolektifleştirme ve Kıtık", Sovyet dönemindeki kültür gelişimi hakkında "Kulturnoe Stroitelstvo v Kazahstane" belge ve materyallerin toplanması ve ekonomik kalkınma üzerine "İstoriya İndustrializatsii Kazakhskoi SSR (1926-1941 gg.)" serisi materyalleri kullanılmıştır. "İz İstorii Deportatsiy. Kazakhstan 1930-1935 gg." adlı belgelerin toplanması kitabında "Sınıf olarak yumruğu ortadan kaldırma" kampanyasının ayrılmaz bir parçası olan Kazakistan'a ve Kazakistan'da kolektifleştirme döneminin sınır dışı edilmesiyle ilgili belgeler yayınlanmıştır. Bu belgeler de tez çalışmasında değerlendirilmiştir.

Kazakistan Cumhuriyetinin kurulmasından sonra bilim adamlarına, Sovyet dönemi Kazakistan tarihinin sorunlu meselelerini temel olarak inceleme fırsatı verilmiştir. Sovyet devletinin iktidar politikası ve askerî -totaliter rejimi sırasında halkın Sovyet karşıtı eylemleri hakkında konuşmak ve yazmak imkânsızdı. Talas Omarbekov, arşiv ve hükümet kaynakları temelinde çalışarak, nüfusun kitlesele açlığına yol açan göçebe ve yarı göçebe ekonomisinin zorla kollektifleştirilmesi ve yerleşmesinin sonuçları, Kazakların 1930-1933 yıllarındaki açlığını ortaya çıkarmaktadır. Ona göre, sadece 1929'da Kazakistan'da otuzdan fazla büyük ve küçük hoşnutsuzluk, huzursuzluk, ayaklanmalar meydana gelmiştir.

Sovyet tarihinin 1937-1938 yıllarındaki en yoğun zulüm yaşanan dönemine ait çeşitli kaynakları incelemeye çalıştık. Bilimsel öneme sahip kaynaklar S. Jandosov, akademisyenler M.Kozıbayev ve M. Baymakhanov'un önderlik ettiği Kazakistan "Adalet" topluluğu tarafından yayınlanan "Hasret Kitabı" koleksiyonundan bilgiler ile, ayrıca, "halkın düşmanı" olarak adlandırılan baskı kurbanları, ulusal aydınlar ve Sovyet-partisinde çalışan vatandaşlar hakkında bilgiye sahip olduk. Şu anda kitlesel açlık tarihinin hacmini ve nedenlerini yeniden öğrenmekte açık istatistiksel belgelerin eksikliği nedeniyle bazı sorunlar çoğalmıştır. "1932-1933 yıllarındaki Açlık Gerçeği" Bürküt Ayagan editörlerince hazırlanarak, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Devlet Tarihî Enstitüsü tarafından yayınlanmıştır. Bu bilimsel monografıta, Devlet Tarih Enstitüsü bilim adamları Kazakistan tarihinin hasret sayfalarını arşiv belgeleri temelinde kapsamlı bir şekilde incelemiştir.

Yetmiş yıllık Sovyet yönetiminin birlik halkları üzerindeki etkisi, XX. yy'ın ikinci yarısında geniş bir tartışma konusuna dönüşmüştür. Kolektifleştirme ve köylü çiftliklerinin sınıflandırma ve Sovyet tarihî için en çok incelenen konulardan biri olmakta ve yerli tarih yazıcılığında bu sorunun yıllarca ideolojik hassasiyet şeklinde görülmesinden ve gerçeklere uyuşmamasından kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak, araştırmacılar için, 1930'larda meydana gelen gerçek süreçlerin ortaya çıkmasına neden olacak birçok arşiv belgesine erişim sınırlandırılmıştır.

2. Resmî Yayınlar

Resmî Yayınlar, birinci elden kaynak özelliğini taşımaktadır. Bu nedenle SSCB dönemine ilişkin Kazakistan'da yapılan uygulamaları ortaya çıkaracak belgeler, tutanaklar ve kararlar çok önemli birinci el kaynak grubunu oluşturmaktadır.

Resmî Yayınlar SSCB'ne ait TBK(b)P ve KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi kurumlarının kongre ve görev alanları için yaptığı çalışmaları içeren yayın türleridir. Yasalar, yönetmelikler, istatistikî bilgiler ve devlet kurumlarında yapılan etkinliklerin sayısal dökümlerinden oluşan veri sağlayan yayınlar, tarih araştırmaları için son derece önemli bilgiler içermektedir. Tez konusunun araştırılmasında tarihsel bir kaynak olarak resmî yayınlar, bölgedeki Sovyet iktidarının amacını ve yaptıklarını ortaya çıkarmada oldukça değerli sayılmaktadır.

Sovyet döneminin politik, ekonomik ve sosyal-kültür tarihini incelemek için parti belgeleri olağanüstü bir öneme sahiptir. Parti kararları, ulusal kültürün yükselişi,

bölgesel etnik oluşumların ekonomik, sosyal ve kültürel seviyelerini eşitlemek için devlet organlarının ve kamu kuruluşlarının pratik eylemlerinin temelini oluşturmuştur. Bu belgelerin ve materyallerin karşılaştırmalı analizi, parti kaynaklı kaynakların bilgilerinin yüksek derecede güvenilirliğini göstermektedir. Parti belgelerinin genel bir özelliği, tarihsel kaynaklar olarak bilgilerinin çok seviyeli doğası, parti kökenli bölgesel komplekslerinin yapısının karmaşıklığı olarak kabul edilmelidir. Partinin çok yönlü faaliyetlerini ve tüm ülkenin yaşamını gösterirler. Aynı zamanda parti-kamu politikasının kültürel alanda gelişimini izlemelerine izin verirler. Örneğin, önce KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi yaptıkları yayınlar, V - VI. Tüm Kazak Kongresi döneminde kabul edilen KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi kararları, yerelleştirilme hakkında parti ve hükümet raporları, VII. Tüm Kazaklar Sovyetler Kongresi 8-15 Nisan 1929 Stenografi Raporu, Kamu işlerinde Kazaklara müdahale etmek hakkında kararlar, 1920 yılına ait Yasa koleksiyonları ve Hükümet kararları, SSCB Halk Komiserleri Konseyi'nin İdaresi, Madde NO 359", "Tüm Rusya Merkez İcra Komitesi ve Halk Komiserleri Konseyi Kararları", "Kaz ÖSSC Sovyetleri Kurucu Kongresi kararları", "Kazak İdari-Bölgesel Bölünmesi Hakkında El Kitabı", "XV-XVI. Kongreleri Arasında SSCB Tarımında Yaşanan Değişimler" adlı istatistikseli bilgi, "1926 Tüm Birlik Nüfus Sayımı" adlı 1926'daki "Tüm Birlikler Sayımı" bilgileri ve kongre tutanakları önemli birinci el kaynak grubunu oluşturmaktadır.

Kazakistan Cumhuriyeti Millî Kütüphanesi koleksiyonu, dönemin araştırma konusuyla ilgili önemli miktarda literatür içermektedir. Bunlar, TurkÖSSC, RSFSC ve SSCB liderlerinin çalışmaları, parti kongre ve konferanslarının materyalleri, parti ve hükümet kararları ve raporlardır. Kitapların bilgilerine göre dağılımı ve yayınların basım özellikleri, derleme makaleleri, bir isim endeksi, yayınevleri terimlerinin bilimsel açıklaması hakkında bilgi verilmektedir.

Sovyet liderleri Stalin ve TBK(b)P Kazakistan Bölge Komitesi Başkanı Goloşyekin'in kongre ve toplantılarda yaptığı konuşmalar da çok önemlidir. Bunun nedeni, Sovyetleşme plan ve politikasının uygulaması hakkındaki son verilere erişilebilmesidir. Örneğin, "En yüksek parti ve devlet gücüne ait belgeler", "20 Ekim 1932 TBK(b)P Almatı şehir teşkilatı toplantısı raporu, "KazK(b) PMK Bölgesel ve SSC Merkez İcrâ Komitesi Kararları, "Kazak köylerinin kolektivleştirilmesi: Bölgesel bir toplantıda yapılan konuşmadan", "10 yıllık Sovyet iktidarı ", "Sosyalist yeniden yapılanma döneminde yerleşirme: KazK(b) PMK Bölgesel Komitesinin 5. genel kurulu raporu".

Tez araştırmasının resmî yayınlarından biri Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi'nin, Rusya Arşiv Kaynaklarının, Rusya Mali İşler Bakanlığı'nın yaptıkları yayınlar ve Kazakistan Belge koleksiyon bildirimleri konu için en önemli yayın grubunu oluşturmaktadır.

Konu hakkında Sempozyum, Kurultay gibi bilimsel etkinliklerde sunulan” İstoriya Sozdaniya İspravitelno-Trudovih Lagerey v SSSR” (SSCB'de Zorunlu Çalışma Kamplarının Oluşturulma Tarihini) ve “Prinuditelnye Migratsii v Kazakhstane: Osnovniye Tendentsii, Etapy Realizatsii i Gosudarstvennoye Regulirovaniye” (Kazakistan'da Zorunlu Göç: Ana Eğilimler, Uygulama Aşamaları ve Devlet Düzenlemeleri) bilimsel bildirimleri genel olarak bir araya getirilmiştir. Özellikle değerli yayınlar sırasına, SSCB'nin Kazakistan'daki faaliyetlerinin çeşitli alanlarındaki politikasının tarihini yansıtan belge ve materyal koleksiyonlarını içermektedir.

Üçüncü kaynak grubu, dergi makaleleri de dahil olmak üzere gazetecilik çalışmalarıdır. Bunu kullanma ihtiyacı, Kazakistan'ın kültürel inşa tarihine adanmış gazetecilik çalışmalarının 1928-1939 boyunca konuyla ilgili ana literatür olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. SSCB’nde 1930'larda sosyal gelişimin kapitalist aşamasını geçmemiş halklarda sosyalizmin inşasının yolları hakkında keskin bir tartışma dönemi olmuştur. Bu eserlerde genellikle tarihsel-kültürel ve parti-politik gazetecilik arasında net bir çizgi bulunmamaktadır. Bu özellikle Kazakistan liderlerinin ve Cumhuriyetin kültür figürlerinin performansları için tipiktir. Sovyet iktidarının kuruluşundan sonra Sovyet politikasının yerel halka yeterince ulaştırılarak ve Sovyetleşme hareketlerine geçmeleriyle birlikte gazeteler ve dergiler toplumsal anlamda etkili şekilde sorumluluklarını yerine getirmişlerdir. Gazeteler ve dergiler o dönemin canlı atmosferini ve Sovyet politika uygulamalarını görmek için son derece önemli kaynaklardır. Örneğin, “Türkistan” Gazetesi, “Golos” Gazetesi, “Turkestanskiy Kommunist” Gazetesi, “Bolşevik” Gazetesi, “Pravda Vostoka” Gazetesi , “Sovetskaya Step” Gazetesi , “Sosyal Kazakistan” Gazetesi, “Enbekşi Kazak” Gazetesi ve “Vlast' Sovetov»”, “Narodnoye Khozyaystvo Kazakhstana” Dergileri v.s.

1929 -1939 yılları arasında Paris’te Mustafa Çokay editörlüğünde çıkan “Yaş Türkistan” dergisinde yayınlanmış makaleler öncelikle o devirde yaşanan ve uygulanan

politikaları anlamak açısından çok önemlidir. Dergide yayınlanan makalelerde, Sovyetler Beş Yıllık Plân ile kolhoz⁶ siyasetinin uğradığı başarısızlıklar ele alınmıştır.

3. Anılar

Tez çalışmasında kaynak olarak kullanılan anılar; Birinci el kaynağı olarak Sovyet dönemine tanıklık etmekte ve o döneme ilişkin ayrıntılı bilgileri bizlere sunabilmektedir. Sovyet dönemi araştırmalarında, eleştirebilecek pek çok eksiklerine karşın, yine de dönemin yakın geçmişi içermesinden dolayı önemli anıların varlığından söz etmek gerekir.

Bu yapıtlara daha ayrıntılı bir biçimde çözümlene yapılırsa, 1920-1960'lı yıllar arasında Kazakistan'ın tarım özellikleri ve arazi politikası üzerine birçok çalışmalar yayınlandığı görülür. Bu bağlamda Teljan Şonanuly'nin⁷ çalışmaları çok önemlidir. Teljan Şonanuly, Kazak bozkırlarında müsadere ve kolektifleştirme siyasetinin yürütüleceğini tahmin edip, 1923 yılında düşüncelerini yazmıştır. Ona göre “Sovyet hükümeti, Kazakları sakinleştirerek, yavaş yavaş Kazak gücü ve zenginliğinin odağında bulunan hayvancılığın azaltılmasını sağlayacaktır. Yani, Kazaklar hayvanlarının eksilmesiyle fakir düştükleri zaman Sovyet hükümetinin hakimiyeti altına tam olarak gireceklerdir.

Araştırmacılar, bazı ilçelerde ve illerde gerçekten bazı büyük çatışmaların o yıllardaki parti belgelerinde yalnızca basit çatışmalar, iç ve dış düşman arayışı ışığında açıklamaya çalışıldığını görmüşlerdir.

Peter Galuzo, 1928 yılında düzenlenen VI. Komintern Kongre'sinin kararlarına dayanarak, Türkistan tarım tarihçiliğine 1929 yılında Moskova'da yayınlanan «*Türkistan-koloni*» monografisinde büyük bir değer vermiştir. Monografide dünya sömürge sisteminin devrimlerin önkoşullarındaki teorik sorunlarını ve sömürge güçlerinin gelişiminde tarımsal sorunun rolünü ele almıştır. Bu sorunları Galuzo 1927-1929 VI. Kongre'sinin stenografik raporlarına dayanarak yazmıştır.⁸ Galuzo, Rus emperyalizminin askerî feodal ve kapitalist olarak parçalanmasının henüz yapılmadığı

⁶ Kolhoz terimi kolektif bir çiftçilik anlamında Rusça “*kolektivnoe hozyayastvo*” kelimelerinin baştaki üç harflerinden türetilmiş kısaltma bir terim. Kolhoz toprakları, üretim araçları ve hayvanlar, köylülerin oluşturduğu kooperatiflere aitti.

⁷ Teljan Şonanuly, *Jer Tağdırı - El Tağdırı* (Dünyanın Kaderi - Ülkenin Kaderi), İkinci Baskı, "Sanat" Baskısı, Almatı 1995, s.223.

⁸Peter Galuzo, *Oçerk Sovetskoy İstoriografii Agrarnykh Otnoşeniy v Kazakhstane v Period Kapitalizma*, Bu Konuda Bilimsel Bir Oturum İçin Malzemeler "Rus Kapitalizminin Gelişimi, Alma-Ata 1971, s. 24-25.

gerçeğine okuyucuların dikkatini çekmiştir. Ülkede sömürge sistemi kapitalist emperyalizmin birleşik bir sistemi olarak temsil edilmiştir. Yazar, çalışmalarında şu sonuca varmıştır: "Bölgedeki Rus egemenliğinin devrilmesi, aynı zamanda aşağıdaki üç devrimci sorunun çözülmesiyle gerçekleşebilir: "Bölgedeki "parazit" idarenin yok edilmesi, bölgenin tarım-ticari sömürüsünün imha edilmesi ve Rus yerleşimleri için toprakların el konulmasının durdurulması".⁹ Bu üç sorunun çözümü, o zaman, bölgenin ilerici güçlerinin gelişimi için bir mücadeleydi.

Mustafa Çokay, ezilen halkların birçok ileri düşünürleri gibi, tüm milletlerde gerçek eşitlik için mücadeleyi esas almış ve ulusal konuda Sovyet iktidarının kötü alışkanlıklarını kınamıştır. Çokay; "Türkistan'da Sovyet hükümeti yerel halkın iktidara katılma hakkını çürütmeye başlamıştır"¹⁰ tespitinde bulunmuştur. Sovyetlerin III. Türkistan Kongre'sinin, 19 Kasım 1917 tarihli kararında, güçlü ve sıkı bir şekilde şunları söylemiştir: "Şu anda Müslümanların, en yüksek bölgesel devrimci iktidarın organlarına dâhil edilmesi kabul edilemez... Bu Müslüman ülkede Müslüman olmayan bir güç nedir?»¹¹

Mustafa Çokay, Müslüman Türkistan'ın savunmasız durumunu göz önünde bulundurarak, Türkistan Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Rus Bolşevik Sorokin'in şu sözlerine yer vermiştir: "Müslümanlardan her şeyi çekiyorlar ve aynı zamanda onları da öldürüyorlar. Askerlerimiz koruma yerine onlara soygun ve cinayet taşırlar. Yerli köylerde nüfus terörize ve sürgün edilir. Kızıl Ordu'nun şiddeti onardığını itiraz eder. Tüm parti yetkililerinin başında parti yoldaşları var, ancak durumu iyileştirmek için herhangi bir önlem almıyorlar. Onların himayesi altında, her yerde sarhoşluk ve çirkinlik gelişir ve elbette parti bunun için suçluluk taşır". Ayrıca "Türkistan'da Sovyet iktidarı Bolşevik köşkünün çamurudur, bu ülkemizde sabit güce dayanmaktadır. Sovyet iktidarı Türkistan kadın ve çocuklarının cesedi temelinde kurulmuştur" diyen Çokay, Ekim Devrimi'nin 10. yıldönümü için Moskova'ya gelen Fransız delegelerine düşüncelerini ifade etmiştir.¹²

Kamplardaki eski mahkumların hatıraları en değerli kaynaklardan biridir. Çoğu yayınlanmamış, müze ve arşivlerin fonlarında saklanmaktadır. Az sayıda hatıra sosyal ve politik dergilerde yayınlanmıştır. Bu hatıralar, o yılların kamplarda yaşanan

⁹ Peter Galuzo, *Turkestan-Koloniya*, Moskova 1929, s.161-162.

¹⁰ Mustafa Çokay, *Turkestan Pod Vlast'yu Sovetov (K Karakteristike Diktatory Proletariata)*, Aykap Baskısı, Almatı 1993, s.25.

¹¹ Çokay, a.g.e., s.26-27.

¹² Çokay, a.g.e., s.29

dramların günümüze yansımaya yardımcı olmuştur. Çalışmamızda Anna Endanova, Galina Stepanova-Klyuçnikova, Akulina Maltseva, Uazipa Mayjolova, Galina Serebryakova ve Gertrudy Platays hatıralarından yararlanılmıştır. Akmola kampının eski mahkumlarının hatıralarına dair ilk genel çalışma, gazeteci Armiyal Tasimbekov'un "Can Dauysy" ("Ruhun Sesi") adlı belgesel kitabıdır. Kadınların anılarını anlatan önemli bir kaynak ise "Dodnes Tiagotheet" ("Bugüne Kadar Yükler") koleksiyonudur. Bu koleksiyon, kadın siyasi mahkumların anılarının toplandığı tek koleksiyon sayılmaktadır.

Sovyet zamanında kolektifleştirme ile bağlantılı çalışan, bilim adamı Saktağan Bayışev, "Kazak SSC Ekonomik Tarihinin Denemeleri", "Sovyet Kazakistan'ın Sosyal-Ekonomik Kalkınma Sorunları", "Kazakistan'da Sosyalizmin Zaferi (Teori ve Sorunun Tarihi ile İlgili Denemeler)" eserlerinde konuyu Marksist-Leninist bakış açısıyla değerlendirmiştir.

Buna ek olarak, Sovyet hükümeti sırasında yayınlanan Abdy Tursunbaev yazdığı "Üç Devrimde Kazak Köyleri" eserinde Kazakistan'da köylerin hızlandırılmış kalkınma çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. Ama işin gölgeli tarafı konu dışında kalmıştır. "Kazakistan'da Tarım Kolektifleştirme SSCB tarafından yürütülen sosyalist yapıların genel yasalarına dayanır", - demiştir. Kolektifleştirme gibi Kazak halkına felaket getiren bu tür uygulamaları Tursynbayev monografisinde¹³ ele alarak Kazakistan'da kolektifleştirme tarihini ilk yıllardaki başarılarını özetleyerek teorik olarak analiz etmiştir. Tursynbayev, sürekli planlı yerleşimin 1930 yılının ilk aylarından başladığını vurgulamıştır. Ayrıca, büyük ölçekli köylülerin düşman olarak ortadan kaldırılması, kolhozların oluşumu, faaliyetleri ve sonuçları, devlet kısıtlama politikasının eylem mekanizmalarını, yarı göçebe ve göçebe çiftçilerin yerleşmesine yönelik kampanyaların içeriğini, toplu tarım biçimlerini ve yöntemlerini, Kolektifleştirme sürecinin içeriğini eleştirel bir şekilde incelemiştir. Bilimsel çalışmaya dâhil edilen materyal, Kazakistan'ın göçebe ve yarı göçebe sakinlerinin totaliter sosyalizm düzeylerine zorla tahliyesi gibi karmaşık ve dinamik bir fenomenin özünü ve karakterini açıklamada değerlidir.

¹³ Abdı Tursynbayev, *Kazakhskiy Aul v Trekh Revolyutsiyakh*, Kazak Bilimler Akademisi Yayınevi, Alma-Ata 1967.

4. Bilimsel Kitaplar

Monografiler, ders kitapları ve araştırma kitapları, tez çalışmasının amacını ve hedeflerini ortaya koymak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu kaynak grubu arasında, koşulsuz öncelik monografilere aittir. Diğer yayın türlerine göre başlıca avantajları, yazarın sosyal-tarihsel gelişiminin herhangi bir fenomenine adanmışlık kavramının tamamlanmasıdır. Monografiler için, aynı zamanda, öncüllerin geliştirdiği bilimsel başarıların ve araştırma deneyiminin yüksek konsantrasyon ve genelleme derecesi ile karakterizedir. Orazgül Muhatova'nın tanımına göre, "*Bilimsel gereklilikler tamamen asimile edildiğinden, tarih bilimindeki keşfedilmemiş sorunlar tanımlanmakta ve bu sorunlar üzerinde ilerlenmektedir*".¹⁴

Konu hakkında SSCB'nin Kazakistan politikası tarihini incelemek için teorik ve metodolojik konulara adanmış çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalar, esas olarak Kazakistan bilim merkezlerinde geliştirilen monografiler, makaleler, konferans materyalleri ve tartışmalar olmuştur. Bu çalışma grupları SSCB'nin Kazakistan politikası tarihini ve tarihsel bilgi teorisini araştırmak için geleneksel metodolojinin çeşitli yönlerini ortaya koymaktadır.

1988 Kazak SSR Bilim Akademisi Çokan Valikhanov Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü tarafından ve Manaş Kozıbayev'in inisiyatifiyle "Kazakistan men Orta Azya Respublikalarında Aul Şaruşılığın Küştep Ujymdastru Tarihi: Tájiribe Jane Maseleler" (Orta Asya ve Kazakistan Cumhuriyet'lerinde Tarımsal Kolektifleştirme: Deneyim ve Sorunlar) konulu Tüm Birlik Bilimsel Konferansı toplanmıştır. Konferansta ilk kez Kolektifleştirme döneminde Kazakistan nüfusunun kitlesel ölümünün nedenleri hakkında sorular yer almıştır. 1991'de Parlamento Komisyonu kurulmuş Komisyon başkanı Manaş Kozıbayev ile Gayrat Sapargaliyev ve diğerleri Kazakistan Cumhuriyeti Başsavcısı, Kazakistan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi Başkanı, Kazakistan Cumhuriyeti MGK Başkanı, medya yöneticilerinden oluşmuştur. Komisyon çalışmasının sonuçları 5 ciltlik bir kitap olarak yayınlanmıştır.

Kozıbayev, Kazakistan'ın 1930'lardan itibaren kusursuz bir şekilde "Stalinist kabusa" dönüştürüldüğünü ve ayrıca, Kazakistan'ın her beşinci sakininin hem sosyal hem de siyasi nedenlere suçlanarak sürgün edildiğini belirtmiştir.

¹⁴ Orazgül Mukhatova, *Tarihî Jane Tarihnamalık Dereker*, Monografiya, Almatı 2012, s. 266.

Kazakistan'da SSCB'nin tarihsel dönemde tarım-kolektifleştirme politikası konuları, Sovyet sınıf ilkelerini ilk terk eden bir araştırmacı olan Talas Omarbekov'un çalışmalarında ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Talas Omarbekov'un konuyla ilgili araştırma eserleri önemli kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Talas Omarbekov, 1920-1930 yılları arasında Kazakistan'da meydana gelen önemli sosyo-ekonomik süreçlerin “Küçük Kazan” politikasını, zengin mülkiyetin el koyma sorunlarını, göçebe nüfusun yerleşme ve kolektifleştirilmesini, 1931-1933 yıllarındaki açlık sorunlarını arşiv malzemelerine dayanarak analiz etmiştir.

Kazakistan'da kolektifleştirme açısından en kavramsal araştırma Culduzbek Abylhozhin, Manaş Kozıbayev ve Makaş Tatimov'un makalesinde bulunmuştur. Bu bilimsel makalede, Kazakistan'ın tarih biliminde Kazakistan'daki kolektifleştirme döneminin ana bileşenleri yeni paradigmalara perspektifinden yazılmıştır. Aynı zamanda, aslında Cumhuriyetteki kolektifleştirme döneminde var olan tüm vakalar mümkün olduğunca eksiksiz bir biçimde derlenmiştir.

Mambet Koygeldiyev “Stalinizm i Repressii v Kazakhstane 1920-1940-kh Godov” (1920-1940'lardaki Kazakistan'da Stalinizm ve Baskı) bilimsel kitabında, komünist diktatörlük döneminde politik baskı kurbanlarının trajik kaderini anlatıyor. Bu monografi, Ulusal Güvenlik Komitesi'nin arşiv fonlarında tanımlanan belgelere dayanmaktadır. Koygeldiyev, 1920-1940 yılları arasında Kazakistan'da tüm sosyal katmanlar, birinci ve ikinci nesil Kazak aydınları ve din adamlarının neredeyse yok edildiğini bildirmiştir. Baskı yıllarında yaşanan Kazak aydınlarının kaderi Dina Amanzholova tarafından “Na İzlome. Alaş v Etnopoliticheskoy İstorii Kazakhstana” (Kırıkta. Kazakistan Etnopolitik Tarihindeki Alaş) adlı bilimsel kitabında incelemiştir.

Turganbek Allaniyazov 2002 yılında yazdığı “Krestyanskiye Vystupleniya 1929–1932 gg. v Kazakhstane: Opyt i Problemy İzuçeniya” (1929-1932'deki Köylü Performansları Kazakistan'da: Tecrübe ve Çalışma Problemleri) adlı eserinde birçok detaylı bilgi vermektedir. Bu bilgilerin çok değerli olmasının yanısıra iyice araştırılıp dikkatli kullanılmasında yarar vardır.

Metodolojiye önemli bir katkı sağlayan Kazakistan'ın tarih biliminin özellikle Kazakistan'ın Modern Tarihinin uygulamalı araştırmalarını yapmış Sattar Mazhitov'un çalışmasıdır. Roza Kadysova'nın “Sovetskaya Modernizatsiya Kazakhstana (1917-1940 gg.): İstoriografiya Problemy” (Kazakistan'ın Sovyet Modernizasyonu (1917-1940): Tarih Yazımı Sorunları) monografisi, Sovyet döneminde Kazakistan'ın modernleşmesi

hakkında anlamlı bir analiz vermektedir. Çalışmadaki özel bir değer, 1917'den günümüze tarihsel bilgilerin kapsamlı bir analizidir.

Böylece bağımsızlık yıllarında; zorla kolektifleştirilme dönemindeki açlık, aydınlar, temsilciler ve genel nüfus sayısı, halk ayaklanmaları üzerine tezler, monografiler ve kavramsal makaleler yayınlanmaktadır. Özellikle, Bürküt Aiyagan, Junusbek Cumabekov, Bajdabek Tulepbaev, Kenes Nurpeisov, Leonid Gureviç, Gulnara Mendikulova, Alima Auanasova, Canna Kydyralina, Jamilya Tanatarova, Araylım Musagaliyeva ve diğerlerinin araştırma yazılarında açıklanmıştır.

1936'da Kazakistan bir müttefik Cumhuriyet ilan edildikten sonra kültürel dönüşümlerin ana yönleri ve içeriği birlik genel merkezinden formüle edilmiştir. Partikamu politikasının tarihsel evrimi; tüm cumhuriyetlerin ortak, doğal kültürel süreçlerini ve belirli ulusal cumhuriyetlerin karakteristik kültürel gelişiminin özelliklerini inceleyen tarihçilerin çalışmalarına yansımıştır. Aynı zamanda, Kazak tarihi edebiyatının sayfalarında sunulan tarihi ve kültürel çalışmalar alanında Kazak bilim adamlarının araştırma düşüncesi, organik olarak tüm birlik edebiyatının dizisine dökülmüştür. Bu nedenle, araştırmacılar Kazak edebiyatını, tüm birlik edebiyatından ayırmamışlardır. Çünkü bölünmesinin, çalışmanın genel tarih ufkunun tamamen ulusal tarihçilik deneyiminin çerçevesine yönelik daralmasına neden olacağını düşünmüşlerdir. .

Batı dünyasında Kazak açlığının tartışılması 1991 yılında SSCB'nin çöküşünden ve Sovyet arşivlerine erişimin ortaya çıkmasından çok erken başlamıştır. Martha Brill Olcott 1981'de yayımlandığı “The Collectivization Drive in Kazakhstan” (Kazakistan'da Kolektifleştirilme Hasatı) adlı makalesinde 1930 yılında köylü Kazak çiftliklerinin kolektifleştirilme siyasetinin kitlesel ve gergin bir direnmeye neden olduğunu söylüyor. Cumhuriyetçi parti organizasyonları liderleri F. Goloşyekin ve Izmuhan Kuramysov herhangi bir şiddet ve çatışmadan kaçınmak için «suçlu» aramak zorunda kalmışlardır. Her şeyden önce «suçlular» Ahmet Baitursyn ve Alaş Orda aydınları hakkında bilgi vermektedir.¹⁵ M. Olcott SSCB dağıldıktan sonra da konu üzerinde çalışmalar yapmıştır.

M. Olcott'un bu araştırması aynı zamanda 1986 yılında yayınlanan Robert Conquest “The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine” (Hüzün Hasadı: Sovyet Kolektivizasyonu ve Terör-Açlık) temel çalışmalarını da etkilemiştir. M. Olcott'un çalışmalarına dayanarak, R. Conquest kitabının bir bölümünü

¹⁵ Marta Olcott, “The Collectivization Drive in Kazakhstan”, *Journal Article, The Russian Review*. Vol. 40. 2, Nisan 1981, s. 122.

Kazak açlığına ayırmaktadır. Batı tarihçiliğinde R. Conquest zengin tarımları kamulaştırma ve Sovyet iktidarının diğer cezalandırıcı önlemleri sebebiyle açlıktan ölen Kazakların sayısını ilk kez belirlemeye çalışmıştır. Yazar, 1932-1934 yılları arasındaki zulmün temel nedeninin ekonomik ve politik bir hata olmadığını, ancak Bolşeviklerin insan kültürünü ve doğasını hiç anlamadığına bağlamıştır.

"The Great Terror: 40th Anniversary Edition" kitabında R. Conquest'e göre, başka bir sömürge rejimi tarihinde, böylece muazzam insan kayıplarının ve ekonomik stresin nedenlerini ve koşullarını karşılamak mümkün değildir. Bu nedenle bu sorunlar araştırmacıların özel dikkatini gerektirir. R. Conquest Kazak açlığının SSCB'nin batısındaki kolektivleştirme nedeniyle önce başladığını ve Kazak açlığının Stalin'in SSCB genelinde terörü artırma eylemleri için "prototip" olduğunu söylemiştir. "Beyond The Urals" (Ural Ötesinde) adlı ana çalışmasında Violet Conolly planlama ve Sovyet modernizasyonu konusundaki istatistiksel materyallerin ve araştırmaların bulunmamasına rağmen Kazakistan ekonomisinin geniş bir panoramasını, ana yön ve sembollerini gösterebilmiştir. Genel olarak, yazara göre, Orta Asya Cumhuriyetlerinin ve Kazakistan'ın sanayileşmesi; Stalin terörizmi, açlık ve nüfuslarının zorla boşaltılmasıyla sağlanmıştır.

Kazakistan'daki Sovyetleştirme politikasına ilişkin yazılmış araştırma eserlerinden biri de, Elizabeth Bacon'un "Central Asians Under Russian Rule" (Rus Yönetimi Altındaki Orta Asyalılar) isimli çalışmasıdır. E. Bacon, 1933-1934 yıllarında Leningrad'ta Antropoloji ve Etnografi Müzesinde çalışma fırsatı bulan şanslı isimlerden birisidir. Kitap, Orta Asya'ya ilişkin yazılmış eserler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Zor bir dönemde bu kadar bilginin elde edilip, gözlemlenmiş olması söz konusu eseri, döneme ilişkin yapılacak araştırmalar açısından önemli bir kaynak kılmaktadır. Kendini dış dünyaya kapayan SSCB'nde araştırma yapmak üzere yola çıkan E. Bacon, Sovyet Türkistanındaki kültürel değişimleri en ince ayrıntılarıyla gözlemiştir. Orta Asya'da günlük yaşama ilişkin Türk ve Müslüman geleneklerin etkilerinin doğrudan anlaşılmasında önemli bir eserdir.

Sarah Cameron, Stalinist rejimin en iğrenç suçlarından biri olan 1930-1933 yılları arasındaki Kazak açlığını incelemiştir. Bu açlıkta Kazakistan nüfusunun dörtte biri 1,5 milyondan fazla insan ölmüş ve kriz kıta Avrupası büyüklüğünde bir bölgeyi dönüştürmüştür. Ancak bu açlığın hikâyesi çoğunlukla gizlenmiştir. S. Cameron bu kasvetli hikâyeyi ve Kazak toplumu üzerindeki yıkıcı etkilerini ortaya çıkarmıştır. "Sosyalizme Deve ile Gelebilir misin?" Bu soru S. Cameron tarafından 1930'ların

başında Sovyet Kazakistan'ı harap eden açlıkla ilgili yeni yayınlanan akademik kitabında bölüm başlığı olarak seçilmiştir. Sovyet Kazak yetkilisi Sultanbek Hocanov, daha sonra Stalin'in tasfiyesinde vurulmuş ve “Deve ile Sosyalizme Gidemezsiniz!” diye seslenmiştir. S. Cameron, “*Kolektivleştirme tüm SSCB için ekonomik ve insani bir felaket haline gelmektedir,*” diye yazmıştır. Cameron'a göre, “*Ancak hiçbir yerde kolektivleştirmenin sonuçları Sovyet Kazakistan'da olduğu kadar yıkıcı değildi*” demiştir. S. Cameron'un ayrıntılı olarak gösterdiği gibi, Kazakların kendine güvenen, özgür bir yaşam tarzı ile Sovyet rejiminin kontrol, modernleşme gündemi arasındaki bu gerilim sadece kitlesel açlığa değil, aynı zamanda var olan bir varlığın tamamen ortadan kaldırılmasına da yol açmıştı. S. Cameron'un analizine göre, Stalin'in göçebelere yerleşik bir yaşam tarzına aktarma kararı, Kazakistan nüfusunun en az dörtte birinin ölümüne yol açmıştı.¹⁶

1930'larda Stalin'in ulusal politikası döneminde modern Kazak milliyetinin ortaya çıkması ve 1920 yılların ilk yarısında Kazak aydınlarının aktivitesi üzerine daha ayrıntılı bir araştırma eseri de Olivier Roy tarafından yazılan “The New Central Asia: The Creation of Nations” (Yeni Orta Asya: Milletlerin Yaratılması) isimli çalışması olmuştur. Fransız araştırmacı O. Roy, uzun yıllar bölgede yaptığı gözlem ve araştırmalara dayanan kitabında, Orta Asya'nın XX. yy'daki kültürel, ekonomik ve siyasi tarihini, bölgenin Rusya tarafından fethinden başlayarak anlatmıştır. Çarlık Rus İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Bolşevik Devrim sonrasında bölgenin Sovyetleştirilmesini, SSCB'nin milliyetler ve etnikleştirme politikasını ve Sovyet yönetimi altında eski dayanışma gruplarının yeniden biçimlenmesini değerlendirmiştir.

Son zamanlarda, Batı'da, Kazak açlığına yönelik ilgi artmaktadır. Stephen G. Wheatcroft ve Robert Davies “The Industrialisation of Soviet Russia” (Sovyet Rusya'nın Sanayileşmesi) çalışmaları kısmen Kazak açlığının bir analizini içermektedir.

Ayrıca Isabelle Ohayon “La sédentarisation des Kazakhs dans URSS de Staline (1928-1945)” (Stalin Döneminde SSCB'de Kazak Göçmenlerin Yerleştirilmesi) adlı eserinde birçok detaylı bilgi vermektedir. Sedentarizasyon projesinin veya Sovyet elitleri tarafından düşünüldüğü gibi projelerin analiziyle uğraşmadan önce, Kazakların sedentarizasyonunun her şeyden önce, en somut yönleriyle, SSCB'deki ilk beş yıllık planın yıllarını karakterize eden Kolektivleştirme, açlık ve zorlu taleplerin sonucu olduğu hatırlanmalıdır. Bu olaylar, gerçek bir demografik felaket ile sonuçlanmış, 1,3

¹⁶ Sarah Cameron, *The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan*, Cornell University Press, November 15, 2018, s. 21

milyon Kazak'ın ölümüne ve nüfusun yaklaşık üçte birinin göçebe çobanlığa (pastoralizmi) derin bir dönüşümüne yol açan karmaşık bir modelde gerçekleşmiştir.¹⁷

Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri ile ilişkileri her zaman özel olmuş. 1920'lerde Türk faktörü çok önemli bir rol üstlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Türkiye, Orta Asya aydınlarının ikinci vatanı olmuştur. Tez çalışma konumuz üzerinde Kazakistan'da olduğu kadar Türkiye'de yeterli çalışma yapılmamış ve hatta Türk tarihçileri arasında da pek fazla bilinmediği anlaşılmıştır. Türkiye'de yayınlanan mevcut çalışmaların çoğunda, genel anlamda SSCB siyaseti ve Stalin'in Türkistan siyaseti hakkında bilgiler verilmekle yetinilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan Atatürk'ün ölümüne değin uzanan yılları, genç Cumhuriyet'in millî devlet olarak kurulup geliştiği dönem olarak tanımaktayız. 1924'te İstanbul Üniversitesine bağlı Türkiyat Enstitüsü Müdürlüğüne Fuat Köprülü getirilecek ve Türkiyat Mecmuası yayımlanacaktır. Bu dönemin ilk yarısında dikkat çeken gelişmelerden birisi Zeki Velidi Togan ve Abdülkadir İnan'ın Türkiye'ye gelmeleridir. Akademik dünyada ise Almanya'dan Türkiye'ye dönen ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Tarih Bölümü'nde yeniden görev alan Zeki Velidi Togan bu dönemde konumuzla ilgili iki eser vermiştir. Birincisi Kazak coğrafyasını da içine alan Türkistan'ın tarihi hakkındaki önemli eseri olan “Bugünkü Türkili-Türkistan ve Yakın Tarihi” ve Sovyet döneminde Türkistan'ı anlatan “1929-1940 Yılları Arasında Türkistan'ın Vaziyeti” adlı eseridir.

Türkistan tarihinin araştırılmasında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü ve Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu büyük bir öneme haizdir. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İstanbul ve Ankara Üniversitelerine mensup bir grup bilim adamı tarafından kurulmuş ve aylık “Türk Kültürü” adıyla yayın organı çıkarmıştır. Enstitünün en önemli çalışmalarından birisi 1976'da yayınlamış “Türk Dünyası El Kitabı”, Türk dünyası coğrafyası, tarihi ve kültürü hakkında derli toplu ilk Türkçe kitaptır. Enstitünün yukarıda bahsettiğimiz “Türk Kültürü” adlı aylık dergisinde Kazak tarihi ve kültürüne dair bahisler vardır. Örneğin: Ahmet Caferoğlu'nun “Kazak Türkleri hakkında” makalesi, Hasan Oraltay'ın “Kazak Türklerinin Çadırları” gibi.

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1980'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Turan Yazgan'ın öncülüğünde kurulmuştur. Vakıf “Hatıralar” ve

¹⁷ Isabelle Ohayon, *La Sédentarisation Des Kazakhs Dans L'urss De Staline, Collectivisation Et Changement Social (1928-1945)*. Maisonneuve Et Larose, Paris 2006, s. 261.

“Türklüğün Mukadderatı Üzerine” adlı iki önemli dergi çıkarmıştır. Kazakları da ilgilendiren, Türkistan’ın Sovyet egemenliğine girmesi hakkında önemli çalışmalar yayınlanmıştır.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden Mehmet Saray’ın araştırmaları öne çıkmıştır. Saray’ın yayınlanan iki monografisi “Rusya’nın Türk İllerinde Yayılması” ve “Rus İşgali Döneminde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)” olmuştur. Bu monografilerde Batı araştırmacılarının eserleri kullanılarak önemli bilgiler verilmiştir. Saray, 1970’lerden itibaren ilgilendiği, eserler verdiği eski SSCB içindeki Türk devlet ve topluluklarına ilişkin yayın faaliyetini 1990’larda sürdürmüştür. Saray 1993 yılında “Kazak Türkleri” adlı monografisini yayınlamıştır. Saray’ın Kazakistan’ı bölüm olarak işlediği “Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi” kitabı ise Türk Tarih Kurumunca 1996’da yayınlanmıştır. Saray’ın 2004 yılında ise Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)¹⁸ tarafından “Kazakların Uyanışı-Kazakistan Tarihi” adlı kitabı yayınlanmıştır. Bu çalışma bir Türk bilim adamının telif olarak en kapsamlı Kazak tarihi denemesi olmuştur.

Bu dönemde yukarıda bahsedilen kurumlar ve üniversiteler dışında konumuzla ilgili önemli çalışmaları olan kişiler arasında Hasan Oraltay ismi ön plana çıkmıştır. Hasan Oraltay “Alaş Türkistan Türklerinin Millî İstiklal Parolası” başlıklı eserinde Kazak tarihi ve kültürü konusunda genel bilgiler verdikten sonra, kolektivleştirme politikasının sonuçları, kitlesel açlık ve sürgün yılları, Kazakistan’dan göç hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Sovyet egemenliği altındaki Türk dünyasına ilişkin Baymirza Hayit’in hacimli bir çalışması “Türkistan Devletlerinin Millî Mücadele Tarihi” adlı eseridir. Hayit Rusya Politikasını Türkistan’ın “Hıristiyanlaştırılması” ve “Ruslaştırılması” olarak nitelemiştir. 1917-1924 yıllarında Türkistan’da meydana gelen millî, siyasi, iktisadi ve askerî olaylardan bahsederken, yaşananların Sovyet hükümetinin emperyalist sömürgeci siyasetinin bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Basmacı Hareketi’nden de bahsedilen eserde Türkistan’ın 1922 yıllarında Sovyetleştirilmesi konusu ayrıntılı şekilde irdelenmiştir. Hayit’in eseri, tamamen Sovyet sistemi dönemine eleştiri niteliğindedir.

¹⁸ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, kısaca TİKA, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı’na bağlı olan kurum yurt dışı ofisleri aracılığıyla Türkiye’nin dış yardımlarını organize etmektedir. 1991’de SSCB dağıldıktan sonra, bağımsızlığını kazanmış birçok Türk devletlerine, Türkiye Cumhuriyeti sosyal, ekonomik ve kültürel alanda sağlaacağı destekleri uygulayacak ve koordine etmek amacıyla, 1992 yılında TİKA Dışişleri Bakanlığı’na bağlı olarak kurulmuştur. <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-4649>

Türkiye’de SSCB’nin yıkılmasından itibaren Türk dünyasına yönelik araştırmalarda enstitü ve vakıflara ilaveten bu dönemde başta bakanlıklar olmak üzere resmî kurum ve kuruluşlar Türk dünyasına ilişkin yayın faaliyetinde öne çıkmıştır. SSCB’nin dağılmasından sonra, bağımsızlıklarını ilan etmiş olan Türk Cumhuriyetlerini ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak kurulan Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) tarafından kısa sürede “Kazakistan Dosyası” adlı kitap yayınlanmıştır. Bu kitapta Kazakistan’ın sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel özellikleri tanıtılmış Kazakistan hakkında derli toplu bilgi verilmiştir.

Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu çatısı altında faaliyet gösteren Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk Kültür Merkezi tarafından Kazakistan ve diğer Türk Cumhuriyetleri’nin tarihi ve kültürü hakkında telif ve çeviri kitaplar yayınlanmıştır. Türk Tarih Kurumu, Kazakistan Bilimler Akademisi Tarih ve Etnoloji Enstitüsü tarafından İngilizce olarak hazırlanan Kazakistan tarihi ile ilgili makaleler derlemesinin Türkçe çevirisini basmıştır. Kurum ayrıca Kazakistan arkeolojisi, sanat tarihi, folkloru hakkında Kazakça’dan çeviriler yapıp yayınlamıştır. Hasan Celal Güzel’in öncülüğünde, editörlüğünü Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca’nın yaptığı Yeni Türkiye Yayınları geniş bir akademik kadro ile 21 ciltlik “Türkler” Ansiklopedisini yayınlamıştır. Ansiklopedinin 18. ve 19. ciltleri Türk devlet ve topluluklarına ayrılmıştır. 18. Ciltte Kazak tarihinin değişik dönemleri ile ilgili makaleler yer almıştır. Örneğin Gülnar Kandirboi’nin “Alaş” Svetlana Kovalskaya’nın “Kazakistan’da Ceditcilik” gibi. 19. Ciltte ise Kazakistan ülke olarak tarih, ekonomi ve sosyal durum itibarıyla ayrıntılı olarak incelenmiştir. “Türkler” adlı 21 ciltlik bütün makalelerin yer aldığı ansiklopedide Genel Türk Tarihi:18. Cilt, 92, 93 ve 94 bölümlerde SSCB dönem siyaseti değerlendirilmiştir.

İkinci önemli çalışma ise, editörlüğünü Hasan Celal Güzel ve Ali Birinci’nin yaptığı 10 ciltlik Genel Türk Tarihi olmuştur. Bu da önemli bir başka ansiklopedik çalışmadır. 10. Ciltte Manaş Kozıbayev ile Sattar Majidov Kazakistan’la ilgili kısımları yazmışlardır. Daha önce yapılan çalışmalarda umumiyetle siyasi tarih çerçevesinde kalınmış, kültür ve medeniyet tarihi istisnâi olarak ele alınmıştır. Türk tarihi ilk defa Türk Projesi’nde siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bir bütünlük içinde değerlendirilmiştir. Örneğin Mehmet Saray, Timur Kocaoğlu, Rauşan Elmurzayeva ve Walter Comins – Richmond’un yazılarında bu durum görülmektedir.

Aynı şekilde Yeni Türkiye yayın grubunun çıkarmış olduğu Yeni Türkiye Dergisi’nin 43, 44, 45 ve 46. sayıları Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları’nın özel

sayıları olarak çıkmıştır. Yine aynı derginin 15 ve 16. sayıları Türk dünyası özel sayıları olarak yayınlanmıştır.

Bu dönemde makaleleriyle ve kitaplarıyla Kazak tarihi ve kültürünü araştıran, Türk okuyucusuna Kazak tarihi ve kültürünü tanıtan yazarlardan da bahsetmek yararlı olacaktır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Saadettin Yağmur Gömeç “Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi” başlıklı eserinde II. Bölüm olarak Kazakistan’ı işlemiştir.

Kazakistan’la ilgili olarak şu monografileri de belirtmemiz gerekiyor. Bunlar Kayyum Kesici “Dün, Bugün ve Hedefteki Kazakistan”, Ahat Andican “Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi”, Abdülvahap Kara “Kazakistan’ın Yeniden Doğuşu” , Mustafa Kalkan “Kırgızlar ve Kazaklar”, Nahide Şimşir “Kazak Tarihi ve Kültürü Araştırmaları”, Feyzullah Budak “Kazakistan, Dünü-Bugünü-Yarını”. Ayrıca Kemal Karpat’ın “Türkiye ve Orta Asya” isimli çalışması yazarın makalelerinin derlemesi ile yayınlanmıştır. Bu dönemin Kazak tarihi ve kültürüyle ilgili önemli bir yayın grubu da çeviri yolu ile Türkçe’ye aktarılan eserlerdir.

Abdülvahap Kara ve Zeynep Yaman editörlüğüyle; İlk Kazak Tarihçisi Ermukhan Bekmakhanov’un Doğumununun 100. Yılı Münasebetiyle “Sovyet Tarih Yazıcılığı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri” Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Baymirza Hayit “Günümüzde Türkistan Tarihi Araştırmaları” Uluslararası Sempozyumu Bildirilerinde Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyeti tarihçileri tarafından SSCB’nde yaptırım politikaları, Kazakistan’daki aydınlara karşı baskılar, Sovyet Dönemi Kazakistan’da Komünist Partisi’nin tarih yazımı ve tarih eğitimine etkisi hakkında bildiriler yer almaktadır.

Haluk Alkan, “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar” başlıklı kitabında; kolonizasyon karakteri açısından SSCB dönemi imparatorluk yönetiminin değişmesi dışında Kazakistan için farklı bir sonuç doğurmadığını ve Rusların yayılmacı sert politikalarının yerini yine kolonizasyon politikalarına hizmet eden Sovyet enternasyonalizminin aldığına temas etmektedir.

Stalin ve onun gibi düşünen yöneticiler tarafından Kazakistan üzerinde tasarlanan “Ekim Devrimi” Kazakistan için XX. yy’ın en derin felaketlerinden birine yol açmıştır. İşte bu felaketin tanıklarıyla ve belgeleriyle birlikte anlatıldığı Damira İbrahim ve Vahit Türk tarafından hazırlanan “Kazakistan’da Kızıl Kıtık (1929-1933) Stalin’e Mektuplar- Anılar- Röportajlar” adlı kitapta 1929-1933 yılları arasında geçen olaylar karşısında devleti yönetenleri durumun vahametinden haberdar etmek için

yazılmış 11 mektup bulunmaktadır. Mektuplar dönemin aydınları, bürokratları ve dahası insanlığını yitirmemiş kimseler tarafından Stalin'e, SSCB hükümet yöneticilerine ve Kazakistan Ülke Komünist Partisi Yöneticisi Goloşyekin'e yazılmıştır. Kitabın 26 adet hatıradan oluşan "Hatıralar" bölümünde, 1929-1933 yılları arasında yaşanan tüyler ürperten felaketin canlı tanıkları, hayırla yâd etmedikleri o tarihlerdeki zulmü ibretimiz bir şekilde anlatmışlardır. İnsanlar açlıktan dolayı ellerine geçen her şeyi yemek zorunda kalmışlardır. Hatta açlık o derece vahim yaşanmıştır ki köpek, fare, köstebek gibi yabani hayvanları yemekten salgın hastalıkların çıktığı çarpıcı bir şekilde anlatılmıştır. Açlığın ve kıtlığın ne ölçüde şiddetli olduğunu kavramak için insanların hayatta kalmak için son çare olarak ölen insanların etini yediği bilgisini vermek sanıyoruz yeterli olacaktır.

5. Bilimsel Makaleler

Sovyet dönemi tarihinin veri kaynakları arasında periyodik basın materyalleri büyük bir yere sahiptir. Tez veri kaynaklar arasında "Kazakistan Tarihi" akademik yayınları olan "Kazak Tarih", "Vatan Tarih", "Yaş Turkestan", "Hakikat" ve "Mısyıl" gibi dergilerde bilgiler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bürküt Ayagan, SSCB'nin Kazakistan politikasını kapsayan çeşitli ulusal dergilerde bir dizi bilimsel makale yayınlamıştır. "Bizdi Baskarğandardın Bet-Beynesi" (Liderlerimizin Yüzü) makalesinde, Sovyet iktidarı döneminden Kazakistan'daki Sovyet sisteminin çöküşüne kadar Sovyetin "merkez" yönetim politikasını özetlemiştir. Ayagan "Sovyet döneminde insan üzerinde haklarının kısıtlanması ve fedakarlığı bir deney sırasında meydana gelmiştir" değerlendirmesinde bulunmuştur. Açlığın 80. yıldönümü için yazılan "Ewropalık Kenes Kazakstandağı Aştıktı Genocid Dep Tanığan" (Avrupa Konseyi Kazakistan'daki Açlığı Soykırım Olarak Tanımıştır) başlıklı makalede Kazakistan'daki açlığı tanıtmaktadır. Kazakistan'da sanayileşme yılları boyunca SSCB'nin politikalarını analiz eden yazar, "ülke siyasi cehalet tarafından yönlendirilmiştir, çünkü sömürge yetkilileri ülkeyi yöneten ekonomik yasaları bilmiyordu ve sadece ülkenin kitlesele sanayileşmenin gerçekleştirilebileceğini savunuyordu" demektedir.¹⁹ Kitlesele sanayileşme sırasında Ruslar Kazak sığırlarını almış ve ülkeyi soymuşlar. Bu nedenle, Kazak topraklarında hayvancılık azalmıştır. Örneğin

¹⁹ Bürküt Ayağan, "Ewropalık Kenes Kazakstandağı Aştıktı Genocid Dep Tanığan", «Astana Akşamı» Gazetesi, 22 Mayıs, 2012, s. 7.

Semipalatinsk'de bu yıllarda develer yok edilmiş ve koyun sayısı on kat azalmıştır... Hayvancılıkla geçinen insanlar bu tür siyasi ve ekonomik cehaletten muzdarip olmuş ve katliama maruz kalmıştır.

Ayagan, “Aşarşılık Akikatına Jana Közkaras” (Açlığın Gerçekliğine Yeni Bir Bakış) adlı makalesinde Batı tarih yazımı çalışmalarına dayanarak Kazakistan'ın Stalin yönetimindeki tarihini, 1920-1930'ların açlığının ekonomik ve demografik sonuçlarını, Sovyet Birliği'nin zorla kollektifleştirilme kampanyasını, 1928-1932'deki kitlesel el koyma politikasını analiz etmiştir.

Ayrıca Kazakistan'daki Sovyet politikası hakkında kapsamlı araştırmalar yapan Talas Omarbekov, “Aşarşılığa Kırılğandar Umitılıp Baradı” (Açlık Yıllarında Açlık Unutulur) makalesinde bugüne fark edilmeden bırakılan tarihi gerçekler üzerinde durmuştur. Amankos Mekteptegi, Vladimir Şepel, Gulşat Nurımbetova ise açlık yaşayan Kazaklar hakkında ve Sovyet politikası üzerine konulara odaklanmışlardır.

Svetlana Smagulova 1920-1930'lu yıllarda Sovyetlerin Alaş Orda üyelerine zulmetme politikasına odaklanmıştır. Tyleu Kölbay, Ziyabek Kabul'dinov, Şolpan Smailova Sovyet baskı politikasını ve Kazakistan'daki kampanyasını anlatmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti yüksek öğrenim kurumlarının bilimsel dergilerinde, Sovyet totaliter sisteminin oluşumunda tarımın kitlesel şiddet kollektifleştirilmesi ve yeniden yerleştirilmesi politikası üzerine Oraskül Mukhatova Gulnar Tleubekova “Şeteldik Tarihnamadagi Kenestik Kazakhstan Tarihinin Maseleleri” (Yabancı Tarih Yazımında Kazakistan Tarihinin Sorunları), Manap Ualiev “XX Gasırdın 20-30 Jıldarındağı Kazakhstandağı Aul Şarwaşılığın Ujımdastıru Jane Onın Zardaptarı” (XX.Yüzyılın 20-30'larında Kazakistan'da Tarımın Organizasyonu ve Sonuçları), Kymbat Baysarina , “Kazakhstandağı Awıl Şarwaşılığın Küştep Ujımdastıru Men Otırıkşılındıru Tarihinan” (“Kazakistan'da Tarım Örgütü ve Yerleşim Tarihinden”), Fatima Kozybakova'nın “Kazak Bayların Tarkileu: Arhiv Belgelerinde” (Zengin Kazaklara el konulması: arşiv belgelerinde) makaleleri önemlidir.

Müsadere Politikası, Külımköz Santayeva “Yedisu Jerindegi Kazak Baylarının Hasireti (1928-1929 jj)” (Yedisu'da Zengin Kazakların Trajedisi ve Batılı araştırmacılar Martha Brill Olcott “The Collectivization Drive in Kazakhstan” (Kazakistan'da Kolektifleştirme Süreci), William Conolly'nin “The development of Industry in Soviet Asia” (Sovyet Asya'da Sanayinin gelişimi) makalelerinde kaynak ve bilimsel monografiler incelenerek yeni bir şekilde değerlendirilmiştir.

Sanayileşme tarihi analizi, önde gelen İngiliz Orta Asya araştırmacılarından biri olan Conolly'nin eserlerinde yer almıştır. Yazar, “The Development of Industry in Soviet Asia” (Sovyet Asya'da Sanayinin gelişimi) adlı makalesinde, Kazakistan'ın en önemli endüstriyel nesnelere: Karaganda kömürü, Balkaş bakır cevheri, Jezkazgan yatakları, Ridder'deki polimetallik fosiller ve Çimkent'teki işletmeleri incelemiştir. Conolly, Kazakistan'dan Çin, Moğolistan, Afganistan, İran ve diğer ülkelere mültecileri araştırarak; elde edilen materyallerin içinden "Sovyet kazanımları"nın arkasında Kazak halkının trajedisi olduğunu belirtmiştir.

Orhan Doğan “Küçük Cüz Orda Kazak Hanlığı'nda Ebu'l Hayır Han'ın Siyasi ve Askeri Faaliyetleri (1718-1730)”, “Çarlık Rusyasının Türkistan Orta Asya Siyaseti İle İlgili Önemli Bir Belge”, “Tevkel Han Dönemi 1582 1598 Kazak Hanlığının Siyasi Durumu” ve “Türkistan Orta Asya Kazak Hanlıklarının Çarlık Rusya'nın Tabiiyetine Girmeleri Hakkında Bazı Belgeler” araştırma makalelerinde Rusların Kazakistan'ı işgali, Çarlık ve Sovyet Dönemi Kazak kimliği Sovyetleştirme Politikası geniş bir şekilde anlatılmaktadır.

Oktay Berber “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çarlık Rusyası'nın Türkistan Siyasetine "Böl-Yönet" İlkesi Bağlamında Bir Bakış makalesinde Çarlık Rus İmparatorluğunun Kazak toprakları üzerinden XVIII. yy'ın ilk yarısında geliştirdiği genel hatlarıyla değerlendirilmiştir.

Ayşe Nur Timor ve Gadir Bayramlı'nın “Geçmişten Günümüze Kazakistan'da Tarım Faaliyetleri” adlı makalesinde yüzölçümüne göre dünyanın dokuzuncu büyük ülkesi olarak Kazakistan büyük bir tarımsal potansiyeli ve Sovyet Dönemi'nden kalmış çevre sorunları, tarımın gelişmesinde olumsuz etkiler, özelleştirme alanındaki gelişmeler, tarımın hukuki altyapısının iyileştirilmesi, Toprak Kanunu'nda yeni değişiklikler ve gerçekleştirilen reformları üzerinde durmuşlardır.

Hikmet Demirci “Kazakistan Gulag Kamplarında Aile, Kadın Ve Çocuk” araştırma makalesinde Kazakistan'daki GULAG kamplarında aile, kadın ve çocuğun yerini belirlemek, çekilen sıkıntı ve problemlerini ortaya koymak amacıyla Kazakistan GULAG kamplarında yaşananları tecrübe eden kadın tanıkların ifadelerine dayanarak, GULAG arşiv belgelerine ve edebiyatına yer verilerek kamplardaki ailelerin, kadınların ve çocukların rollerini ve konumlarını ortaya çıkarmaktadır.

GİRİŞ

Kazakistan'ın sömürge döneminin tarihi ve onun asıl sorunları büyük ölçüde Sovyet döneminde incelenmiştir. Fakat bu incelemelerde tarihsel gerçek tam olarak açıklanmamıştır. Şu anda, Kazak halkının ulusal modernizasyonu ve devlet bağımsızlığı süreci devam ederken, Kazakistan Cumhuriyeti'nin dünya tarihi gelişiminde yeri belirlendiğinde, toplumdaki karmaşık fenomenlerle yakın temas halinde görülen geçmiş tarihsel gerçeklerin restorasyonunun sorunlu olduğu görülmektedir. Neredeyse üç yüzyıl boyunca, Çarlık Rus İmparatorluğu ve “Kızıl İmparatorluğun” egemenliği altında Kazaklar, kaygı-hasret, üzüntü içinde yaşamakta kendine özgü bir kültür ve bağımsız bir ulus tesis etmelerine izin verilmeyerek yok edilmek tehlikesi altında bulduklarını tarih kanıtlamaktadır.

1. SOVYET EGEMENLİĞİNE KADAR KAZAKİSTAN

1.1. Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Kazakistan'ı Sömürgeleştirme Politikası

Kazak Hanlığı XVI. yy'ın ortalarına gelindiğinde Balkaş Gölü çevresinde birçok yere hakim olmuş, hakimiyetini Sırderya Nehri'nin yukarı ve aşağı kısımları ile Aral Gölü'nün kuzeybatısına doğru genişletmiştir. Hanlığın temel halkını öncelikle, Deşt-i Kıpçak bozkırından göç eden, büyük çoğunluğu Nogaylardan olan Özbek Türk kabile topluluklarından Türkçe konuşan halklar oluşturmuştur. Yerli halkların yanı sıra Özbek Hanlığı'na ait Nayman ve Argın gibi kabilelerden topluluklar da hanlıkta yer almıştır. 1511-1523 yıllarında hüküm süren Kasım Han döneminde Kazak Hanlığı'nın toplam nüfusunun bir milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.²⁰

Kazak Hanları ile Rus Çarları arasında doğrudan temas yapıldığına dair ilk resmi Rus belgeleri XVI. yy'ın sonlarına doğru görülmektedir. Bu belgelerden biri Ruslara ittifak yapmak ve Rus elçilerini davet etmek amacıyla Tevekkel Hanın yeğeni Kul Muhammed'i 1594'te Moskova'ya elçi olarak göndermesiyle ilgilidir.²¹

Ebu'l-Hayir Han döneminde, aralıksız devam eden Kalmuk istilası dolayısıyla Kazakların mecburi olarak Ruslara yakınlaştığı görülmektedir. Bu yakınlaşma daha

²⁰ Martha Olcott, *The Kazakhs*, Hoover Institution Press, 1995, s. 3-4.

²¹ Orhan Doğan, “Rusya'nın Orta Asya'ya Yönelik Siyasetinde Kazak Hanlıklarının Önemi (18. Yüzyılın İlk Yarısı)”, *Tarih Dergisi*. 2011; 0(37), s. 76.

sonra yoğun bir şekilde Rus-Kazak münasebetlerinin başlamasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Kazak Ordaları peyderpey Rus taabiyetine girmeye başlamıştır.²²

Önemli siyasi olaylarla dolu XVIII. yy Kazak toplumunda, diğer insanlarla karşılıklı yazışma ve iletişim kültürü, bu döneme uygun düzeyde çeşitli temaslar ile gelişmiştir. Kazak halkının kamusal yaşamını düzenleyen ve yöneten Hanlar, Beyler, Bahadırlar, her zaman Çarlık Rus İmparatorluğu, Orta Asya Hanlıkları, Cungar ve Çin yöneticileri ile çeşitli siyasi konularda yazışmalar yapmışlardır. Farklı hanların hükümdarlıkları sırasında Kazak Hanlığı ile Çarlık Rus İmparatorluğu arasında özel yazışmalar yapılmıştır. Örneğin, Çar I. Petro (Deli Petro) ve Tavke Han arasında 1694, 1697, 1698 tarihli mektuplar, Rus Çariçesi Anna İvanovna tarafından Kazak Hanlığı elçiliğine sunulan 12 maddeden oluşan "Talimat" yazısı, Anna İvanovna'nın Küçük Cüz²³ Hanı Ebu'l-Hayıra güven mektubu, Orenburg Bölge Arşivi'ndeki Devlet Ofisinin fonlarında, Kazıbek hatibin Orenburg Genel Valisi Neplyuyev'e yazmış iki mektubu²⁴, 8 Eylül 1758'de Abilay Hanın Rus yönetimine mektubu, Abilay Han'ın Omsk yönetimine 14 Aralık 1767 tarihli mektubu²⁵, Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Ebu'l-Hayır Hana mektubu²⁶, Ekaterina Alekseevna'nın 22 Aralık 1777'den itibaren mektupları çok önemlidir. Çar İmparatorluğunun Ebu'l-Hayır Han'a gönderdiği mektupta, kraliçenin Orta Cüz hakkındaki emri bulunmaktadır. Bu mektupta, durumdan memnun olduğunu yazıyor ve Abilay Han'ı tüm Kazak halkının değil, Orta Cüz Han'ı olarak tanıdığını söylüyor. Ebu'l-Hayır Han'ın Rus Çariçesi Anna İvanovna ve Abilay Han'ın II. Katerina (veya Büyük Katerina) ile mektuplarında, "Belgede, Abilay Han'ın Kraliçe Katerina'nın izni olmadan kendisine "Han" adını verdiğini söylüyor. O sırada Nurali Han, sadece kraliçenin izni ile Küçük Cüz Han'ı olmuştur. Bu, Abilay Han'ın siyasette bir dereceye kadar bağımsız olduğu anlamına geliyor". (Bkz. Ek.1 ve 2)

Kazakistan'ın Rusya'nın himayesine girişi, bir yüzyıldan daha fazla bir zamanda gerçekleşmiş olup 1860 yıllarında tamamlanmıştır. Kazak Hanlıklarının Çarlık Rus İmparatorluğu'nun himayesine girişi farklı tarihlerde ve farklı şartlarda olmuştur.

²² Orhan Dogan, "Kazak Halkının Ortaya Çıkışı ile İlgili Efsaneler ve XVIII. Yüzyıla Kadar Kazak Hanlığı'nın Siyasi Durumu", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2002; 2(4), s.14.

²³Cüz: Kazak kabile ve uruğlarının kabile birliklerini ifade etmek için kullanılmıştır. Kazak Hanlığı Ulu (Büyük), Orta ve Küçük Cüz boylarını içermiştir.

²⁴ OMDA, Arşiv Fonu 3, Envanter 1, Dava Dosyası 8, s.112-114 //Otçety Gubernatorov Orenburgskoy Gubernii, Orenburg 2016.

²⁵ OMDA,, Arşiv Fonu 3, Envanter 1, Dava Dosyası 52, s.1-13. //Otçety gubernatorov Orenburgskoy Gubernii, Orenburg 2016.

²⁶ Materialy Po İstorii Kazakhskoy SSR (1785-1828 gg.), SSCB Bilimler Akademisi, Moskova 1940, c. IV s.200.

Himayeye giriş daha çok zorunluluktan kaynaklanan sebeplere dayanmaktadır. Dönemin ekonomik şartları ve özellikle Kalmuklarla yapılan savaşlar yanında diğer politik hadiseler de bunda etkili olmuştur.²⁷

XVI. yy'ın sonunda Kazan Hanlığı ve Sibirya Hanlığı Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Böylece Ruslar batıdan ve kuzeyden Kazak bozkırlarına komşu Orta Asya'da mevcut Hıve ve Buhara Hanlıklarıyla ticari ve diplomatik münasebetlere girişmeleri, Kazak bozkırlarının stratejik önemini artırmıştır. Çarlık Rus İmparatorluğu Doğu'ya Asya istikametine XVI. yy'ın ikinci yarısından itibaren üç koldan yayılma politikası izlemiştir. Doğuda Sibirya'dan Çin'e, diğeri güneydoğuda Türkistan'dan Hindistan'a kadar ve güneyde Kafkaslardan İran ve Osmanlı Devleti'ne uzanmıştır.²⁸

Poujol'un yazdığı gibi, XVIII. yy'ın ilk çeyreğinde Kazak bozkırındaki jeopolitik durumda radikal bir dönüş yaşanmıştır. Yüzyıllar boyunca Kazak Hanlığı güneyde Özbek Hanlığı, kuzey ve batıda Başkurt ve Kalmuk kabileleri tarafından saldırılara uğradıysada, Cungar'ların tehlikesi istikrarlı olmuştur. Yazara göre, Kazakistan'ın Rusya'ya katılımında, her şeyden önce ve en önemlisi jeopolitik bağlam vardır. XIX. yy'ın ortalarında, tüm Kazak toprakları Rus stratejik alanına girmiştir. Hem güneyde hem de kuzeyde Kazaklar askerî oluşumlar yoluyla sınır dışı edilmiştir. Rusya'nın İngiliz kalelerine doğru Hindistan'a hareketi, yüzyıllar boyunca devam eden rekabeti artırmıştır.²⁹

Benzer bir bağlam (kontekst) 1700 ve 1914 yıllarında Çarlık Rus İmparatorluğu tarafından «Kazak» politikasının ortaya çıkışının temelini oluşturmuştur. Rus politikasının üç ana aşaması: sınır çizgisinin kurulması, ayaklanmaların daha da artması, daha sonra idari ve ekonomik sömürgeleştirme olmuştur. Özellikle bu üç unsur Kazakistan'a Rus köylülerinin 1889'da topraklarında serbest bırakılması kararından sonra yükselmiştir. Çarlık Rus İmparatorluğu için Kazak bozkırlarına girişin nedeni Rusya'nın bu bölgenin ekonomik liderliğini geliştirmeyi amaçlamasıydı. Çünkü XIX. yy'ın sonundan itibaren Kazak topraklarındaki askerî -kaleler; bir fuar ve alım satım, değişim piyasası ağı olarak gerçek alışveriş merkezleri haline dönüşmüştür.³⁰

Çar hükümetinin Kazakistan'daki sömürge politikasının temel hedefleri:

²⁷ Orhan Doğan, “Kazakistan’ın Siyasi Yapılanma Süreci İle İlgili Belgelerin Tanıtılması”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12, 2004, s. 190.

²⁸ *İstoriçeskiy Obzor Turkestana i Nastupatel'nogo Dvizheniya v Nego Russkikh*, Derleyen A. İ. Makşeyev, “Voyennaya” Baskısı, S-Peterburg 1890, s. 46-47

²⁹ Catherine Poujol, *Le Kazakhstan*, Paris, Presses Universitaires de France, 2000, s. 41-42.

³⁰ Poujol, a.g.e., s. 45.

- Stratejik hedefi geniş Kazakistan topraklarını kapsayarak imparatorluğun çevresini arttırmak;
- Kazakları Atayurt'undan, mekânından ortadan kaldırarak ve en verimli topraklarını zorla ortak edip, Rusya'daki köylü ve işçileri yerleştirmek;
- Eski hanlık idari bölge sisteminin radikal bir tahribatı yoluyla neredeyse tüm Kazak topraklarını Rusya'nın devlet mülkü olarak hakim olmak;
- Yerel halkın dilini ve dinini reddetme ve onları Hıristiyan dinine empoze etme politikasını uygulamaktır.

XVIII. yy'da düzenlenen istihbarat seferleri, Kazak topraklarını araştırmak, kalelerin inşasını, Kazak halkının yaşam tarzı hakkında bilgiler toplamak, Kazak topraklarının haritasının oluşturulmasını sağlayarak gelecekteki kolonizasyonda kullanılmasını öngörmüştür. Bu nedenle, sömürge güçleri, takip ettikleri ülkenin iç yönetim sistemini ve geleneklerini tam olarak öğrenmişlerdir. Bu etkinliğin amacı, sömürgeci nüfusun savunmasız katmanlarını tanımlamak, halkla ilişkileri güvenli bir şekilde tutarak yönetim sistemini bozmak, gelenek ve göreneklerini zayıflatmaktır.

Kazak bozkırını ve Orta Asya'yı keşfetmek için ilk sefer 1713'te gerçekleşmiştir. Bu sefer Alexander Bekoviç- Çerkasskiy³¹ tarafından yönetilmiştir Çarık Rusyasi'nın yayılmacı politikalarını destekleyenlere çeşitli idari ve askerî unvanlar verilerek bu kişiler Çarlığın amaçları doğrultusunda çeşitli hizmetlerde kullanılmıştır. Bu siyasi eğilime girenlerden biri, Kabardin beyi, Bekoviç-Çerkasskiy'dir. 1713'te sömürgeleştirme planı çerçevesinde Bekoviç-Çerkasskiy, Çar I. Petro (Deli Petro) tarafından Orta Asya keşif seferi ile görevlendirilmiştir. Yaklaşık 4.000 üyeden oluşan keşif ekibini Astrahan'dan ayrılarak Guryev, Emba ve Hive'ye geçmiştir.³²

Orta Asya topraklarını araştırmaya çıkan keşif ekibinin bu keşif seferinden sonra, Çarlık Rus İmparatorluğu Kazak bozkırında askerî -kaleler inşa etmek amacıyla çeşitli seferler gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri 1714'te, İvan Dmitrieviç Buhgolts'un komutanlığını yürüttüğü seferdir. Sefer sonucunda Kazak bozkırında İrtiş Nehri boyunca Yamyşev (şimdi Pavlodar) kalesi ve Omsk Nehri boyunca Omsk kalesi inşa edilmiştir. Rus kaynaklarına göre bu sefer başarılı bir sefer olarak görülmüştür. Çünkü Buhgolts seferi İrtiş Nehri boyunca 800 km'lik arazi üzerinde Rusya hükümetinin belirli

³¹ Alexander Bekovich-Cherkasy, Büyük Kebaerday prensi Kazy Psheapshokov'un soyundan gelmişti. Kebaerday, Kuzey Kafkasya'nın orta kesiminde Adige ve Çerkes halkların yerleştiği tarihsel bir bölgedir. Ortodoksluğu kabul etmeden önce, gerçek ismi Devlet-Girey-Murza'ydı.

³² Muhtar Kul-Muhammed, *Orıs Ensiklopediyasındaǵı Kazak Şejiresi*, Atamura Yayınevi, Almatı 1994, s.122.

“iskan etme” projesini gerçekleştirmek için yapılmıştır. 1717'de, Buhgolts seferi tamamlanıp St. Petersburg'a döndükten sonra, Albay Peter Stupin'in önderliğinde ikinci bir sefer başlatılmıştır. Stupin müfrezesi Yamyşev Kalesini, Seversky müfrezesi Jelezinsk kalesini ve Seredov müfrezesi Semipalatinsk kalesini inşa etmiştir. (Bkz. Ek 3. Harita)

Kalelerin inşa edilmesinden sonra, yerel halkı tanımak için Kazakların gelenekleri ve günlük yaşamını incelemek için seferler düzenlenmiştir.

1734'te Kırgız-Kaysak³³seferi yapılmıştır. Sefer Rus çaricesi Anna İvanovna'nın güvenilir bulduğu İvan Kirilov tarafından yönetilmiştir. Yardımcı-asistan olarak da Kazakların dilini, geleneklerini ve göreneklerini iyi bilen Alexey Tevkelev atanmıştır. Bu sefer "Orenburg seferi" olarak adlandırılmıştır. Seferin amacı Kazak bozkırının arazi durumunu incelemek ve araziyi haritalamak olmuştur. (Bkz. Ek 4. Harita)

Bu sefer de sömürge stratejisini yürütmek için faaliyetler yapılmıştır. Sefer sonucunda Kirilov "Kırgız-Kaysak Orduları Hakkında Açıklamalar" adlı eserini yazmıştır. Kirilov 18 Mayıs'ta keşif gezisini kralın talimatlarına dayanarak gerçekleştirmiştir. Amaç:

- Orda'da meydana gelen olaylar hakkında bilgi almak;
- Cungarlar ile Kazakların savaşı hakkında ayrıntılı bilgi getirmek;
- Kazakların Rusya hakkındaki görüşlerini belirtmek;
- Bu sorunların tam olarak uygulanması için, Başkurt ve Kazaklardan casusluk amacıyla güvenilir insanlar seçmek ve Sibiryaya valisine göndermek olmuştur.³⁴

İstihbarat seferleri, Kazak topraklarının bir haritasının oluşturulması ve gelecekteki kolonileşme durumunda kullanılmasını öngörmüştür. Bu amaçla, Kazakistan Merkez Devlet arşiv fonunda saklanan birkaç tarihi harita bulunmaktadır. Bunlar, “*Orta Asya'nın Kırgız-Kaysak, Karakalpak, Türkmen, 1816'daki kitlelerin topraklarına ilişkin kısmının haritası*”, “*Sibiryaya ve Orenburg Kırgızları (Kazaklar) arasındaki Sınır Genelkurmayı belgesi*” ve “*Sibiryaya ve Orenburg Kazakları arasındaki*

³³ Kırgız-Kaysak, şüphesiz Ruslar tarafından verilen bir terimdir. Ruslar "Kazaklar" ile "Kozaklar"ı karıştırmamak için böyle bir teklifte bulunduğunu düşünüyoruz. "Kırgız-Kaysak" teriminin bilimsel açıklaması XIX. yy'da Aleksey Levşin tarafından verilmiştir. XVIII. yy boyunca, Kırgız-Kaysaklar yabancı bir isim taşımıştır. Çünkü gerçek Kırgızlar "Kırgız-Kaysaklarla" bağlı değilmiş, onlar bu güne kadar Kara Kırgız adı altında varlığını sürdürmüştür. "Kaysak" ise Levşin'e göre "Kazak" kelimesi eşit anlamı. 1925'te Kırgız-Kaysaklar resmen Kazaklar olarak varlığının sürdürmüştür. [Ayrıca bkz. Alexey Levşin, Opisanıye Kirgiz-Kazah, ili Kirgiz-Kaysatskih Ord i Stepey (Kırgız-Kazak veya Kırgız-Kaysak Ordularının ve Bozkırlarının Açıklaması), St. Petersburg, Karl Kray Matbaası, 1832, s.2.]

³⁴ *Kazahsko-Russkie Otnoşeniya v XVI-XVIII vv*, Belge Koleksiyonu, Alma-Ata 1961, s.115.

sınırı tanımlayan 1864 haritası'dır". Bu haritalarda Kazak toprakları Rus mülkiyeti değildir...³⁵ (Bkz. Ek 5. Harita)

XVIII. yy'da düzenlenen istihbarat seferlerinin yerini XIX. yy'da araştırma seferleri almıştır. Çarlık Rus İmparatorluğu emriyle, Kazak bozkırının verimli topraklarını, yerel nüfusunu ve Kazak çiftliklerini kaydetmek ile incelemek amacıyla aşağıdaki istatistik seferler yapılmıştır. ³⁶

1. 1896 – 1903 yılları arasında Fedor Andreeviç Şerbina istatistik bir sefer gerçekleştirmiştir.
2. 1904-1912 yıllarında Peter Hovorostansky tarafından yönetilen istatistik sefer de Ural ve Turgay bölgeleri araştırılmıştır.
3. 1906-1913'te, Sirderya vilâyetin (Rusça *guberniya*³⁷) incelemek için Peter Skryplev liderliğinde bir araştırma yapılmıştır.
4. 1907-1909'larda Kuznetsov liderliğindeki seferde Akmola bölge vilâyeti yeniden araştırılmıştır.
5. 1909-1913'te Nikolay Rumyantsev seferinde Yedisu vilâyeti incelenmiştir.

Aşağıdaki tabloda, Çarlık Rus İmparatorluğu tarafından araştırma seferleri düzenleyerek Kazakistan'ın sömürgeleştirilmesi üzerine çalışmaların nasıl yapıldığı görülmektedir. (Bkz. Ek 6. Harita)

Tablo 1. XIX. yy'ılın sonunda Kazakistan'ı Araştıran İstatistiksel Seferler

Araştırmacılar ve sefer yılları	İncelenen bölgeler	İstatistiksel seferler tarafından toplanan malzemeler
F. A. Şerbina 1896-1903	Akmola, Turgay, Semipalatinsk (Semey) vilâyeti	Bozkır bölgelerini keşfetme seferi tarafından toplanan ve geliştirilen Kazak arazi kullanımı materyalleri. 13 cilt.
V. Kuznetsov 1907-1909	Akmola vilâyeti	Akmola vilâyetinde Kazak Tarımı. Yeniden çalışma 1907-1909 5 cilt.
P.A. Skydplev 1906-1913.	Sirderya vilâyeti	Sirderya istatistik seferi tarafından toplanan ve geliştirilen malzemeler. 5 cilt.
N.P. Rumyantsev 1909-1913	Semirechensk (Yedisu) vilâyeti	Semirechensk (Yedisu) vilâyetinde yerli ve Rus bekçi tarım ve arazi kullanımı anketi için malzemeler. 7 cilt.
P. A. Khvorostansky 1904-1912	Ural ve Turgay vilâyeti	Kazak arazi kullanımı için malzemeler. toplanan ve istatistiksel seferi Turgay -Ural yerleşim vilâyeti tarafından geliştirilmiştir. 7 cilt.
A. V. Perepletçov 1910-1911	Semipalatinsk (Semey) vilâyeti	1910-1911 Araştırma malzemeleri, Tarım ve arazi kullanımı Semipalatinsk vilâyeti. 3 cilt.

38

³⁵ Eklerde haritalar dizisinde verilmiştir.

³⁶ *Materialy Po Kirgizskomu Zemlepolzovaniyu, Sobrannyye i Razrabotannyye Ekspeditsiyey Po İssledovaniyu Stepykh Oblastey, Akmolinskaya oblast'*, Editör Şerbina F., Omsk İlçesi, Omsk 1902, c. XI, s. 271.

³⁷ Çarlık Rus İmparatorluğu işgali döneminde ülkenin vali yönetimindeki bölümü, vilayeti.

Kazak topraklarının incelenmesi ve fazla yerlerin belirlenmesi amacıyla 1896 ve 1902 yılları arasında faaliyet gösteren Voronej Zemstvo İstatistik Bürosu Başkanı, istatistikçi Fedor Şherbina liderliğinde bir araştırma seferi yapılmıştır. Şherbina ekspedisyonu olarak bilinen bu çalışma Kazakistan'ın Akmola, Semipalatinsk ve Turgay eyaletlerinde toplam 12 ili kapsıyordu. Çalışmanın amacı belirtilen sınırlar içinde yaşayan Kazakların nüfusu, ekonomileri ve yaşayışları hakkında bilgi toplamak ve bunun sonucunda da Kazak topraklarındaki fazla yerleri tespit ederek buraları göçmenlerin kullanımına açmaktı.³⁹

Tarihçi Boris Gorodetski 1912 yılında Şherbina'nın faaliyetleri hakkında şunları yazmış: "1896'dan itibaren Fedor Andreeviç yaklaşık 83 milyon desyatına⁴⁰ tespit edilmiş. Kazak ülkeleri Akmola, Semipalatinsk ve Turgay eyaletlerin kapsayan Bozkır bölgelerini inceleme seferinin başına getirilmiştir. Bu Akmola, Semipalatinsk ve Turgay eyaletleri Avrupa'da Rus devletinden sonra büyük - Avusturya-Macaristan, Danimarka, Belçika, Portekiz, İsveç ve Yunanistan devletlerinin topraklarına eşittir".⁴¹

St. Petersburg Orman Enstitüsü'nden mezun olan ünlü Kazak aydını Alihan Bökeyhanov'un da katıldığı Şherbina araştırma seferinin sonuçları her il için bir cilt olmak üzere 12 cilt halinde 1903-1905 arasında yayınlanmıştır. Bu sonuçlara göre 106.000 Kazak ailesi için 17.000.000 desyatına arazi bırakılmış ve 18.000.000 desyatinalık fazla yer elde edilmiştir. Yerleşik hayat şartlarını dikkate alarak yapılan Rus paylaşımları Kazak yaşayışına uygun düşmemiştir. Göçebe hayatı göz önünde tutarak, ciddi çalışmalar sonucu ortaya çıkan Şherbina ekspedisyonunun sonuçları ise Yerleştirme İdaresi tarafından yetersiz bulunmuştur. Bunun yerine yeni araştırmalar yapılarak Şherbina ekspedisyonunun öngördüğü 150-550 desyatına arasında değişen aile başına düşen toprak miktarı yeni çalışmalar sonucu 55-350 desyatınaya düşürülmüştür. Bu sayede 1906 ve 1912 yılları arasında 12.000.000 desyatinalık ek fazla toprak elde edilmiş ve bu arazilere yaklaşık 1.500.000 göçmen yerleştirilmiştir.⁴²

³⁸ Naziya Tasilova, *Materialy Po Kirgizskomu (Kazakhskomu) Zemlepolzovaniyu – Kak Istochnik Po İstorii Kazakhstana* (konets XIX v. – Naçalo XX v.), Kazakhskiy Natsionalnyy Universitet İmeni Al'-Farabi Yayınevi, "Litagent" Baskısı, Almatı 2017, s.18.

³⁹ Peter Galuzo, *Kolonialnaya Sistema Rossiyskogo İmperializma v Kanun Oktyabr'skoy Revolyutsii*, Alma-Ata 1968, s.160.

⁴⁰ Desyatına: 1918 yılına kadar Rusya'da kullanılan eski bir arazi birimidir. Desyatına 1,0925 hektarına eşittir.

⁴¹ *Materialy Po Kirgizskomu Zemlepolzovaniyu, Sobrannyye i Razrabotannyye Ekspeditsiyey Po İssledovaniyu Stepnykh Oblastey*, Editör F. Şherbina. Akmolinskaya Oblast', Omsk İlçesi, Omsk 1902, c. XI, s. 274.

⁴² *Materialy Po Kirgizskomu Zemlepolzovaniyu, Sobrannyye i Razrabotannyye Ekspeditsiyey Po İssledovaniyu Stepnykh Oblastey*, c. XII, s. 342.

Kazakistan'ın çeşitli bölgelerinde yapılan araştırma seferleri sonucunda Kazak arazi Kullanımı İçin Belgeler olarak bilinen bir kaynak oluşturulmuştur. Bunların içinde toplanan malzemeler, sadece araştırılan alanlardan elde edilmiş ve imparatorluğun ortak amacına hizmet etmiştir.

Aslında, Kazak Arazi Kullanımı İçin Belgeler kaynağı Rusya'nın sömürge politikasının sonucu oluşturulmuştur. İstihbarat, araştırma ve bilimsel seferlerin temel amacı Kazakların ekonomisini araştırmak, arazinin "fazlalığını" ortaya çıkarmak ve onları göçmenlerin kullanımına dağıtmak için yeniden yerleşim fonuna dâhil etmektir. Böylece Çarlık Rus İmparatorluğu geniş Kazak topraklarını tamamen kolonize etmeye başlatmıştır.

Böylece, Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Kazak topraklarını incelemek için yaptığı seferlerin bir sonucu olarak, Kazak topraklarının doğal kaynakları haritalanmış ve yerel nüfusun maddi ve manevi ihtiyaçları hakkında ayrıntılı bilgiler toplanmıştır.

1880'lere kadar askerî -politik faktör Rus Çarlık siyasetine egemen olmuştur. Ülke topraklarının genişlemesi ve bölgenin sömürgeleştirilmesiyle Kazakistan ve sınır bölgeleri Rusya için daha önemli hale gelmiştir. 1830-1840'lar Kazakistan'ın Rusya tarafından sömürgeleştirilmesi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü kuzey bölgesinin askerî tahkimat sistemi ile kapsama alanı tamamlanmıştır. XVIII. yy'da Kazakların askerî -politik durumu: Çin ve Cungaria'nın sürekli baskısı altındaydı. Bu durumdan yararlanan Çarlık Rus İmparatorluğu, Kazak Hanlığı'nı Çin ve Cungaria'nın oluşturduğu tehditlerden korumak için hızla Kazakların topraklarını güçlendirmek için askerî bir kale (krepost) inşaatını hızla başlatmıştır. Bu askerî hatların inşası, Kazak topraklarının zor siyasi koşullar altında sömürgeleştirilmesinin temel dayanağı haline gelmiştir. Askerî mühendislik yapılarının temel amacı güneydoğu sınırını ve sonuç olarak Rus gücünün dış etki alanını genişletmektir. (Bkz. Ek 7. Harita)

Askerî kaleler İrtiş, İşim, Ural ve Volga nehirleri boyunca inşa edilmiştir. Kaleler arasınada karakollar yapılmıştır. Böylece, İrtiş'in sağ kıyısından Omi'den Ulbinsk Nehri'ne kadar Rusya için sınırlar sabitlenmiştir. Yeni İstihkâm hattı Verkhne-İrtişkaya (Üst İrtiş) olarak adlandırılmıştır. İnşa edilen yeni kaleleri korumak için binlerce Kozak⁴³ getirilmiştir. 1725 yılında, İrtiş boyunca yedi kalede toplam 489 Kozak yerleştirilmiştir. Tabii ki, 930 kilometre sınırı korumak için, bu sayı çok az

⁴³ Kozak - Karadeniz'in kuzeyindeki Pontic bozkırından köken alan, kendi kendini yöneten, yarı askerî toplulukların üyeleri olarak bilinen, ağırlıklı olarak Doğu Slavca konuşan Ortodoks Hıristiyanlardan oluşan bir gruptur. Bu topluluk Ruslar tarafından Türk topluluklarına karşı mücadelede kullanılan militarist bir güçtür.

olduğu için 1745'te Güney Rus sınırlarını korumak için beş piyade ve süvari tümeni gönderilmiştir.⁴⁴ Bu durum, askerî sakinlerle bölgenin kolonileşmesinin ve Rus sınırlarının bozkırlara kademeli olarak taşınmasının ilk adımıydı. Böylece, Kazak topraklarında istihkâm hatları yapılmıştır. (Bkz. Ek 8. Harita)

Sibirya İstihkâm hattı, Batı Sibirya'nın güneyindeki, Rus sınırlarının göçebelerin baskınlardan korunmasını sağlamak için XVIII-XIX. yy'larda dikilen Rus İstihkâm Hatlarının bir kısmıdır. Sibirya İstihkâm hattı Tobolsk-İşim (1752-1755), İrtiş (1745-1752) ve Kolyvano-Kuznetsk (1747-1768) farklı yıllarda inşa edilmiş istihkâm hatları içeriyordu. XVIII yy'ın ortalarında, Sibirya istihkâm hattı Ural'dan Altay'a kadar geniş bir alanı kapsamıştır, ancak aktif kale ve kale inşaatına rağmen zayıf bir savunma sistemine sahip olmuştur.

1713'te, Sibirya'nın ilk Valisi Matvey Gagarin, Çar I. Petro (Deli Petro)'ya İrtiş nehri kıyısında bir sınır zinciri hattı inşa etme planını önermiştir. Böylece, 1716'dan beri, Buhgolts'un komutasındaki bir keşif sonucunda İrtiş Nehri boyunca Omsk'dan itibaren bir dizi kale inşa edilmiştir. 1715 Yamyşev Kalesi, 1716 Omsk Kalesi, 1717'de Jelezinsk, 1718 Semipalatinsk (Semey), Katon-Karagay ve Ubinskaya, 1720 Pavlodar ve Ust-Kamenogorska kaleleri inşa edilmiştir.⁴⁵ Böylece, Orta Cuz toprakları, Batı Sibirya'dan Altay'a kadar askerî - Kozak kaleleri ile çevrilmiştir. 1730'dan beri, bu surlar Sibirya ve İrtiş sınırını oluşturmuştur. 20-30 yıl boyunca, Ural, Kuzey Kazakistan ve Batı Sibirya, İrtiş ve Altay'daki büyük bir bölge, bir askerî sur ağıyla birleştirilmiştir. (Bkz. Ek 9. Harita)

1740'ların başında, kaleler arasında 7 ara karakol (askerî tahkimat, Rusça *forpost*) inşa edilmiştir: Açıyir, Çerlak, Osmoryj, Çernoretsky, Koryakovsky, Semiyarsky ve Ubinsky. Şubat 1746'da 5 kale, 7 büyük karakol, 1 Şulbinsk fabrikası, 21 küçük çift feneri ve 37 kule feneri, toplam 71 kale vardır. 1747, Pavlutsky'ye göre, Omsk kalesinden Kolyvan fabrikasına kadar 10 ileri karakol, 23 istasyon ve aralarında 1-2 fener inşa edilmiştir. 1747 sonbaharında, İrtiş İstihkâm hattının inşası neredeyse sona ermiştir. 1755 Mayıs'ında, İrtiş hattında 5 kale, 9 ileri karakol, 23 istasyon ve 35 fener-kulesi olmak üzere toplam 72 yapı inşa edilmiştir. Aralarındaki ortalama mesafe 12 mil idi. 1762 başında güçlü nokta sayısı toplam 81'e yükselmiştir.

⁴⁴ Rossiya, *Polnoye Geografiçeskoye Opisaniye Nashogo Oteçestva*, Sankt-Peterburg, 1903, XVIII. Kitap, Kırgız bölgesi, s.152.

⁴⁵ Sara Muratova, *Geografiçeskoye Opisaniye Irtyshskoy Linii*, Tomsk Devlet Üniversitesi Bülten Dergisi, Tomsk 2013, Sayı 373, s.108-110.

Otuz yıl sonra bu kalelerin etrafında yeni kırsal yerleşimler (Rusça *seló*) ortaya çıkmıştır: Pokrovsky, Atmasky, Baçmaçny, Bobrovsky, Kaçirsky, Presnyy, İzvestkoviy, Staro-Semipalatinsk (eski kale yerine), Grigorievsky ve Georgievsky gibi.

1785 yılında İrtiş İstihkâm hattında 5 kale, 12 karakol, 20 istasyon ve 1 yerleşim bulunmaktadır. Omsk kalesi: Ust-Zaostrovskaya İstasyonu, Açairskiy Karakolu, Pokrovskoye, İzilbahskaya İstasyonu, Tuz Çevirme İstasyonu, Çarlovakovsky Karakolu, Tatar İstasyonu ve Urlyutyubskaya İstasyonu'nu içeriyordu; Jelezinsk kalesi: Pyatorysk İstasyonu, Osmorijsky Karakolu, Pesçanaya İstasyonu, Çernoretsky Karakolu, Çernoyarsk İstasyonu, Koryakovsky Karakolu ve Podstepnaya İstasyonu'nu içeriyordu; Yamyşev Kalesi: Çernaya İstasyonu, Lebyajy Karakolu, Erişim İstasyonu, Eğri İstasyonu, Semiyarsky Karakolu, Graçevsk İstasyonu, Çeremkovaya Zaboku İstasyonu, Dolonsky Karakolu, Beyaz Taş İstasyonu ve Glukhovskaya İstasyonu'nu içeriyordu; Semipalat Kalesi: Ozernaya İstasyonu, Talitsky Karakolu, Şulbinsky Karakolu, Presnoyarsk İstasyonu, Ubinsky Karakolu, Baraşkov İstasyonu, Krasnoyarsk Karakolu ve Uvarovsk İstasyonu'nu içeriyordu; Ust-Kamenogorsk kalesi. (Bkz. Ek 10. Harita)

Tobolsk-İşim İstihkâm hattı Tobolsk ve İrtiş'in oluşturduğu köşede, bir bozkırı içine alan önemli arazileri kaplamıştır. XVIII. yy'ın sonunda, Tobolsk-İşim hattında 9 kale ve sadece 16 karakol bulunmaktadır. Aşağıdaki sırayla düzenlenmiş ve Orenburg hattını İrtiş hattına bağlamışlardır: Bunlar; Kabanya, Peter, Lebyajya, Nikolaevskaya, Pokrovskaya, Poludennaya, Presnovskaya kaleleri ve Pesçaniy, Presnogorkovsky, Presnogorkovsky, Presnoyznaya, Bolotokolodeznyy, Sarzhansky, Dubravniy, Stanovayay, Gagary, Skopin, Plosky, Ayı, Losev, Volchiy, Kurgan, Stepnaya ve Değirmen karakollarıdır. (Bkz. Ek 11. Harita)

XVIII. yy'ın ortalarında "Kolyvanovskaya Kemer" inşaatı Ust-Kamenogorsk'dan Kuznetsk'e 723 km'lik inşası başlamıştır. Sınır Altay Dağları boyunca Ust-Kamenogorsk kalesinden başlamış, Kolyvan Fabrikalarına ulaşarak Kuznetsk sırtında devam etmişti. (Bkz. Ek 12. Harita)

1734 yılında İvan Kirilov liderliğindeki Orenburg seferi ile Or nehri üzerinde Orenburg kalesi inşa edilmiştir. Orenburg Sınır Hattı 1739'da Yayık, Sakmara, Samara nehirlerin kıyısında Orenburg vilâyetini korumak için yapılmıştır. XVIII yy'ın ortalarında Ryçkov'a göre Orenburg'da 108 yerleşim noktası mevcuttur. 1811-1827'de

Orsk'dan Volga'ya tuz taşıyan kervanları korumak için nehir boyunca Novo-İletskeya İstihkâm hattı kurulmuştur.⁴⁶

Alt Orsk İstihkâm hattı, 1734 yılında Yukarı Ural Nehri'nin (daha sonra Ural sınırı) temelleri atılmıştır. Hattın uzunluğu; Üyşikden (şimdi Atyrau) Alabuga'ya (şimdi Kuzey Kazakistan) 1780 kilometredir. Alt Orsk İstihkâm hattı (alt Orsk kaleleri, alt Orsk karakolları), nehir Hazar Denizi'ne akmadan önce Orsk kasabasının güneyinde, Or'ın sağ kıyısında yer alan bir tahkimat hattıdır.

Üst Orsk İstihkâm hattı, 1740'ların ortalarında Or kasabasının doğusundaki Or'ın sağ yakasında kurulan Orsk Kazak Ordusu kuvvetleri tarafından korunan nöbet karakolları zinciridir. Bu çizgide Gnilovsky, Rubejniy, Genvartsevsky, İrtetsk, Kindelinsky ve Zajivensky'nin karakolları bulunmaktadır. Bu karakollar Kozak ekibinin bekçi hizmeti ile korunmuşlardır.

Üst Orsk kalesinden Zverinogolovskaya kalesine kadar 770 kilometrelik bir Üy sınırı oluşturulmuştur.⁴⁷ 1743 yılında, Orenburg Kozak Ordusu resmî olarak bir Çar kararnamesi ile onaylanmış ve Orenburg Genel Valisine Ural Kozakları da bağlı kalmışlardır. Böylece Orenburg Genel Valisine geniş bir bölge üzerinde sınırsız kontrol hakkı verilmiştir. 1743 ve 1758'de Çar kararıyla Orenburg Kozaklarına birçok toprak verilmiş, daha sonra Ural'ın tüm sağ kıyısını işgal etmişlerdir. Yavaş yavaş, Ural Nehri dev bir askerî bölgeye dönüşmüştür.⁴⁸

Batı Sibiry'a'nın güney sınırlarını göçebelerin baskınlarından korumak için 1730'larda İşim bozkırının kuzey kenarı boyunca inşa edilen Rus İstihkâm hattıdır. Böylece, 1747'nin sonunda, İşim ve İrtiş nehirleri arasındaki kaleler, sabit devriyeler ve bir uyarı sistemi ile tek bir savunma hattında birleştirilmiştir. Batı Sibiry'a'nın güney sınırları, on sekiz karakol tarafından kapatılmıştır. Bu karakolların 8 tanesi İrtiş Nehri boyunca, 6 tanesi Or Nehri boyunca, 2 tanesi İşim Nehri boyunca inşa edilmiştir. Bu kale ve karakollar, Batı Sibiry'a'nın güney sınırlarını 1755 yılına kadar güvenilir bir şekilde korumuştur.⁴⁹ Bu şeridin İşim nehri ile kesiştiği yer Kızıljar adlı yere, 1752'de Peter ve Paul azizlerin ismini taşıyan bir kale Petropavlovsk kalesini inşa etmiştir. Kalenin bugüne kadar ismi değişmemiştir. Kale hududuna Don'dan yaklaşık 1000 Ural

⁴⁶ Fedor Starikov, İstoriko-Statistiçeskiy Oçerk Orenburgskogo Kazaçyego Voyska, Orenburg 1891, s.29.

⁴⁷ Starikov., a.g.e., s. 33.

⁴⁸ Larisa Selivanovskaya, *Ekonomiçeskoye Polojeniyeye i Sotsialnaya Differentsiatsiya Orenburgskogo Kazachestva v Kontse XIX – Naçale XX Vekov*, Sorumlu Editör S.M. Dubrovsky, Moskova 1962, s. 265-267.

⁴⁹ Aleksandr Kolesnikov, *Russkoye Naseleniye Zapadnoy Sibiri 18-Naçale 19 Vekov*, Moskova 1973, s. 36.

Kozağı gönderilmiştir. Böylece Kuzey Kazakistan'a Ural Kozaklarının yerleşmesi başlamıştır. 1860-1870'lerde birkaç kale daha inşa edilmiş ve Gorki, İrtiş, Bukhtarma hudut sınırları ortaya çıkmıştır. Rusça belgelerde hudut sınırlarının "göçebe insanları korumak için inşa edildiğini" belirtmektedir. Ancak tarihsel olarak yerel göçebelere korumak değil Kazak topraklarının ele geçirilmesi amaçlanmıştır.

26 Mart 1752'de Rusya Senatosu kararı ile 548 km uzunluğundaki Novo-İşim Kalesi'nin inşaatı, 9 kale ve 53 şantiye ile tamamlanmıştır. Bu sınır Üy hattı ile 540 km'lik İrtiş'e kadar sürdürülmüştür. Bu şerit boyunca 1752'de 10 kale, 31 karakol, 40 fenere, 1000 Rus-Kozak askerî ve 2518 Başkurt yerleştirilmiştir.

Özellikle, Rus hükümeti Kazak bozkırlarını fethetmek için bir plan geliştirmiş ve sistematik olarak kolonileştirmeye başlamıştır. 20 Mayıs 1742'de Rus Senatosu, sınır bölgesindeki istihkâmların korunması hakkında bir kararname yayınlamıştır. Böylece, Kazak bozkırının askerî istihkâmlarla kademeli olarak işgal edilmesi, Çarlık Rus İmparatorluğu'nun bölgeyi kolonileştirmesi için geniş fırsatlar sağlamıştır. Kale boyunca Rus halklar yerleştirilmiş ve Rus-Kozak istasyonları ve çiftçi slobodaları⁵⁰ ortaya çıkmıştır.

Böylece, Doğuda, İrtiş hattı, batısında Orenburg hattı, kuzeyde Yeni İşim (Gorky) hattı ve Doğu'ya doğru ilerlemek için güçlü bir askerî köprübaşı oluşturulmuştur. Sınır çizgisi üç bölümden oluşmaktadır: Güney-Batı tarafında - Sibirya'dan Omsk kalesine kadar 553 km uzunluğundaki Gorkaya hattı; Omsk kalesinden İrtiş'in sağ kıyısında Malonarym bozkır kalesine kadar 1684 km uzunluğundaki İrtiş hattı; Ust-Kamenogorsk kalesinden Altay Dağları'nın Batı eğilimi ile Kolyvanda madencilik tesislerinden Kuznetsky kalesine doğru 723 uzunluğundaki Kolyvanka hattı. 1752 yazında General Kinderman'ın önderliğinde 11 kaleden oluşan yeni İşim bölgesinden bir kale inşaatı başlamıştır. İşim kale hattı inşasının temel amacı- Üy ve İrtiş hattına devam etmektir. Bunun sonucunda Kazaklar 50 km'den 200 km'ye kadar yeterli arazi alanını ele geçirmiştir. Bu kalelere dayanarak 10 askerî sınır kurulmuştur.

XVIII. yy'da doğudaki askerî tahkimat hattıyla Çarlık Rus İmparatorluğu önemli bir stratejik görevi çözmüştür. Sibirya, İrtiş, İşim, Orenburg, Or hatlarının inşasıyla Kazak topraklarındaki konumunu önemli ölçüde güçlendiren iddia alanlarını

⁵⁰ Sloboda: Bireysel yerleşimler veya nüfusu geçici olarak yerel görevlerden muaf tutulan müstahkem bir şehir dahil olmak üzere bir grup yerleşimdir (dolayısıyla sloboda yani "yerleşim" - özgürlük, yani "serbest yerleşim" adı).

özetlemiştir. Sonuç olarak, kalelerin inşası Kazakların geleneksel yerleşimlerini daraltmıştır, Kazakların göçebe yaşamı, hayvan otlatmaları ve hatta kaleler ile askerî sınırların içerisindeki topraklarda hareket etmesi yasaklanmıştır. Böylece, tamamen kuzey-batı ve doğu sınırlarını kontrol altına alan Çarlık Rus İmparatorluğu, bölgenin kolonileşmesini hızlandırmak için Rus yönetim sistemini uygulamaya başlamıştır.

1.2. Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Yayılmacı ve İstilacı Politikası

Rus yayılmacılığı olarak da adlandırılacak dış politikanın en önemli özelliği, kavimleri, toplulukları yada siyasi yapıların herbirini diğerine karşı desteklemektir. Çarlık Rusya bu yolla, hem karşısına çıkabilecek yada kendi politikalarına ters düşecek güç unsurlarını günden güne güçsüzleştirmeyi başarırken, hem de gerektiğinde bu unsurların topraklarını ele geçirebilmekte veya onlara karşı “*koruyuculuk*” görevini üstlenerek maddi ve manevi açıdan kendine bağlılık sürecini oluşturmaktadır. Bu nedenle uygulanan bu politikanın en kısa ve öz ifadesi “*böl-yönet*” olarak kullanılmaktadır.⁵¹

Sömürgeciliğin başlangıcından itibaren Çarlık Rus İmparatorluğu Kazak topraklarını kolonisine dönüştürmeyi ve emperyal bir politika yürütmeyi planlamaktadır. Rusya'nın Kazakistan tarafından sömürgeleştirilmesi 1731'de Küçük Cüz Hanı Ebu'l Hayr döneminden başlamıştır. Bu süreç 130 yıldan fazla sürmüştür ve XIX. yy'ın ortalarında tamamen sona ermiştir. 1731 – 1860 yıllarında Kazakistan sözde Rusya'ya itaat etmiş, aslında kabilelerin hükümdarları, sultanlar bağımsız bir politika yürütmüştür. Bununla birlikte, Çarlık Rus İmparatorluğu, halk ayaklanmalarını acımasız bir şekilde bastırmasına rağmen, ülkenin iç işlerine (yargı sisteminde, ırklararası meselelerde) müdahale etmemiştir. Öte yandan, Çarlık Rus İmparatorluğu çeşitli rütbeler vererek, idari reformlar yaparak, hoşnutsuzları cezalandırarak, ülke içinde saygın insanların ekonomik durumlarını zayıflatarak gücünü artırmıştır. (Bkz. Ek 13. Harita)

1820 yılından itibaren Ruslar için yönetim sorunu yeni bir anlam kazanmaktadır. Çünkü zamanla yüksek bir hız kazanan Rus üretimi, Rusların bölgede ticaret yapmak isteğini artırmıştır. Rusya, Kazak bozkırlarına Pazar olarak bakmaya başlamıştır. Kazak bozkırlarından Fars, Çin, Hint ve Orta Asya Hanlıklarının ticaret kervanları tarafından

⁵¹ Oktay Berber “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çarlık Rusyası'nın Türkistan Siyasetine "Böl-Yönet" İlkesi Bağlamında Bir Bakış”, *10. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongre Bildirileri*, 28 Ağustos-2 Kırım Eylül 2012, s.732.

kullanılmıştır. 22 Haziran 1822’de Seperansky adıyla ilgili sömürge idari reformları ile ticaret kervanlarının güvenliğini garanti etmek temelinde Omsk ve Orenburg garnizonları⁵² gibi güvenli kaleler de inşa edilmiştir.

Temel planların uygulanması için reformlar yapılmış ve çeşitli yasalar kabul edilmiştir. Örneğin, 1822'nin "Sibirya Kırgız (Kazak)" ve 1824 "Orenburg Kazakları Nizâm-nâmeleri" temelinde Han'ın Orta ve Küçük Cüz'deki gücü kaldırılmıştır. Küçük Cüz’de, Rusya'da olduğu gibi Han hükümeti yerine bir idari yönetim sistemi kurulmuş ve Orta Cüz’de “ağa sultan” yönetim pozisyonu tanıtılmıştır. Speransky tarafından 22 Haziran 1822’de hazırlanan ve 319 maddeden meydana gelen “Sibirya Kırgızları Statüsü” adlı kanunnameye göre Rus hükümeti Orta Cüz’de hanlık yönetimini kaldırmıştır.

M. Olcott'un “The Kazakhs” kitabının ikinci bölümünde⁵³, Çarlık Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olarak Orta Cüz oluşumunu açıklamıştır. Başlangıçta, sömürgeciliğe karşı Orta Cüz ve Küçük Cüz’de Rus genişlemesi nedeniyle topraklarını kaybeden Aday, Bakım, Obgrai ve diğer Orta Cüz ve Küçük Cüz boyları katılmıştır. 1823'te, Orenburg'dan, Kazakları yakalamak için Rus kalelerine karşı özel bir askerî birlik gönderilmiştir.

1822 ve 1824'teki reformlar, 1860'larda yavaş yavaş geçersiz hale gelmiş ve bu nedenle yeni reformlara ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü Kazak bozkırlarında Han'ın hükümdarlığı devam ettiği için Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Kazakistan bozkırını mümkün olan en kısa sürede kolonileştirmesini engellemiştir. İkinci olarak, ilgili Nizâm-nâmeye uygun olarak kabul edilen idari-bölgesel bölünme, ek bölgelerin eklenmesi nedeniyle yeni durumdaki değişikliklere karşılık gelmemiştir. Örneğin, 1860'larda Güney Kazakistan ve Yedisu vilâyeti Çarlık Rus İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir. Bu yüzden şimdi bu bölgeleri tabi kılmak ve ekonomik olarak güçlendirmek gerekiyordu. Bölgesel yönetimin Rusya'nın diğer bölgelerindeki yönetim yapısına daha yakın hale getirilmesi gerekiyordu. Üçüncüsü, Rusya'nın Avrupa bölgesinden hızla büyüyen sanayisi ucuz malzeme ve işçilik gerektiriyordu. Dördüncüsü, Kazakistan'ın geniş topraklarında yaşayan Kazaklar için tek bir vergi sistemi getirmek gerekiyordu. Beşinci olarak da topraksız köylülerin Rusya'nın Avrupa kısmında Kazakistan topraklarına yerleştirilmesi gerekiyordu. Bu nedenlerle

⁵² Garnizon; güçlendirilmiş bir alanda bir üssü veya uzun vadeli savunma yapısını savunan birliklerdir.

⁵³ Marta Olcott, *The Kazakhs*, 2nd Edition, Stanford: Hoover Institution Press, 1995, s. 31.

Kazakistan'da yeni idari-bölgesel ve sosyo-ekonomik reformlara ihtiyaç duyulmuştur.

Sömürge politikasının başlangıcından sonra, Çarlık Rus İmparatorluğu birbiriyle ilişkili iki hedef izlemiştir. İlk olarak, 19 Şubat 1861'de reformların ilan edilmesinden sonra, Kazak topraklarında Metropol bölgede toprağa ihtiyaç duyan Rus köylülerinin yerleştirilmesi. İkincisi, Rusların ve diğer Avrupalı köylülerin yeni topraklardaki sosyo-politik bir desteği olarak kullanmak, Kazak toplumundaki sömürge karşıtı hareketleri kesin olarak yok ederek, Ruslaştırma politikasını yönlendirmek, Kazak topraklarını gelecekte İmparatorluğun coğrafi bir bölümüne dönüştürmek.

Bu bağlamda Çarlık Rus İmparatorluğu , Kazakistan'ı tamamen tahrip etmiş ve Kazak toprakları üzerinde bir sömürge sistemi kurmuştur. Aslında, Çarlık Kazakistan'da 1822 yılında Speranski'nin önderlik ettiği "Sibirya Kazakları hakkında Nizâmname", 1824 yılı "Orenburg Kazakları hakkında Nizâmname" temelinde eski Hanlık siyasi yönetim sisteminin yerine yeni siyasi yönetim bölgesel reformları gerçekleştirmiştir.

Reformun temel amacı - Kazakistan'ı Çarlık Rus İmparatorluğu için bir kamp yapmak, vergileri yükseltmek Kazak topraklarını devlet mülkü ilan etmek, idari bölgeyi belirlemek, idari yönetimi basitleştirmek, emperyal etnik hukuk ceza yasalarını uygulamak ve yeni bir mahkeme sistemi oluşturmaktır. Reforma göre, Kazakistan toprakları üç genel vali tarafından yönetilmek üzere bölünmüştür; Türkistan, Orenburg ve Batı Sibirya.⁵⁴ Yedisu ve Güney Kazakistan'ın fethinden sonra Çarlık Rus İmparatorluğu İngilizleri bölgeden uzaklaştırmıştır. Uygun uluslararası ortamı fırsat bilen Çarlık Rus İmparatorluğu , Kazakistan'daki sömürge sistemini güçlendirmeyi amaçlamıştır.

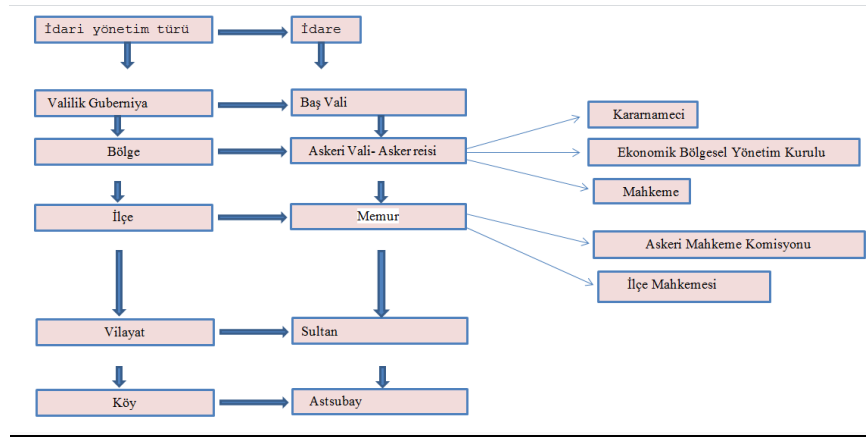
Çarlık Rus İmparatorluğu sömürge politikasında böyle bir değişikliğe 1867-1868 yıllarındaki Kazakların idari reformu örnek olarak verilebilir. Çarlık Rus İmparatorluğu'nun 1867-1868 reformlarının temel amacı Kazak bozkırındaki sömürge düzenini güçlendirmektir. Sömürge politikasının tam olarak uygulanması için iki proje onaylanmıştır. Bu projeler 11 Temmuz 1867'de "Semireçenskaya (Yedisu) ve Syrdaryinskaya (Sirderya) bölgelerinde Geçici Yönetim Nizâmnamesi" ile 21 Ekim 1868'de " Orenburg ve Batı Sibirya Genel Valiliği bozkır bölgelerinde Geçici Yönetim Nizâmnamesi" olmuştur. İdari reformlara göre, Kazakistan toprakları altı bölgeye ayrılmıştır. Sirderya Nehri, Semireçenskaya (Yedisu), Akmolinskaya (Akmola),

⁵⁴ *Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy İmperii* : Sobraniye Pervoye : 1649 Yılından Kasım 12 1825 Yıla Kadar, Tipografiya Vtorogo Otdeleniya Sobstvennoj Kancelyari, 2. Baskı, 1830, c.48, s.398;

Semipalatinskaya (Semey), Ural ve Turgay.⁵⁵ Çarlık Rus İmparatorluğu'nun reformları sırasında, toprakların adlarına Rusça ekler eklenerek Kazak topraklarının adları Rusça'ya dönüştürülmeye başlanmıştır. Örneğin, Sirderya Syr-darinskaya, Yedisu Semireçenskaya, Akmola Akmolinskaya gibi.

XIX. yy'ın sonunda Rusya tarafından tamamıyla işgal edilen Orta Asya dört idari bölüm olarak yönetilmeye başlandı: Bozkır Genel Valiliği (bugünkü Kazakistan'ın kuzey doğusu); Türkistan Genel Valiliği (bugünkü güney Kazakistan, Taşkent, Semerkand, bugünkü Tacikistan'ın kuzey ve doğusu) ki buna Transhazar vilâyeti (bugünkü Türkmenistan'ın merkezi) de dâhildi; son olarak da himaye altındaki görece bağımsız Hive ve Buhara Emirlikleri.

Şekil 1. Reformlar Boyunca İdari Yönetim Yapısı

Bu reformlar, Rusya'dan gelen göçmenlerin Kazakistan topraklarına yeniden yerleşmesi için bir temel oluşturdu. 1868 tarihli "Geçici Nizâmname'nin" 210. maddesine göre: "Kazak göçebeleri yerleşen topraklar devlet arazisidir ve Kazak toplumuna aktarılır".⁵⁶ Bu madde, Kazak yerleşimlerini Çarlık Rus İmparatorluğu'nun mülkiyetine dönüştürmüştür. "Geçici Nizâmname'nin" 210. maddesine göre; Kazak toprakları kışlak ve yaylak olmak üzere iki gruba ayrıldı. Kışlaklar, Vilayat ve köy idaresi yetkisine verildi. Yaylak olarak kullanılan topraklar da 'Kazakların ortak kullanabilecekleri Çarlık Rus İmparatorluğu arazisi sayıldı. Göçebe Kazaklar çok soğuk geçen bozkır kışlarını atlatabilmek için kışları yerleşik bir hayat sürmüşlerdir. Bu nedenle Ruslar da kendi yerleşik hayatlarına daha yakın buldukları için idari yapıda Kazak kışlaklarını esas almıştır. Hâlbuki Kazak ekonomisinin asıl üretim zamanı olan

⁵⁵ Bek Suleymenov, *Podgotovka Reformy 1867-1868 Godov v Kazakhstane*, SSCB Bilimler Akademisi Kazak Şubesi Bülteni, Tarihî Seriler, 1946, No. 2, s.137-148.

⁵⁶ *Materialy Po İstorii Politiçeskogo*, "Kazakistan SSC" Yayınevi, Alma-Ata 1960, c. I, s.282-316.

bahar ve yaz aylarında kullanılan yaylaklar Kazak boylarının gerçek hakimiyet alanlarıydı.

Toprak kavgalarının ve boylararası mücadelelerin çoğu verimli yayla otlakları için yapılmıştır. Kışlaklar konusunda büyük anlaşmazlıklar mevcut değildi. Ancak Rusya devlet sistemi kışlakları Kazakları yerleşik hale getirmenin ilk adımı olarak görmüştür. Madde 216 ve 217’de Kazakların kışlaklardaki arazilerde evler ya da daha doğru bir ifadeyle barınaklar yapmalarına ve bu arazilerin sınırlarını belirlemelerine izin verilmiştir. Fakat Madde 226-239’a göre Rus memurlar gerektiğinde sözkonusu devlet arazilerini bina yapmak, madencilik, ormancılık, tarım yapmak, ticaret fuarları düzenlemek gibi çok geniş ve keyfi bir amaç tanımına göre kullanabilecekti.⁵⁷

Geçici bir süre için çıkarılan 1867 ve 1868 kanunları çeşitli değişikliklerle yirmi yıldan fazla bir süre yürürlükte kalmıştır. Fakat özellikle Kazak bozkırının çokbaşı bir idareye sahip olması ve Türkistan’da daha istikrarlı bir yönetim ihtiyacı olması son bir düzenleme ihtiyacını doğurmuştur.

12 Haziran 1886’da “Türkistan Ülkesini Yönetme Hakkındaki Nizâmname” çıkarılmıştır. Bunun ardından 25 Mart 1891 “Akmola, Semipalatinsk, Yedisu, Ural ve Turgay vilâyetleri Yönetme Hakkındaki Nizâmname” kabul edilmiştir. Bu kanun kısaca “Bozkır Vilayetleri Nizâmnamesi” olarak da tanınmıştır.⁵⁸ (Bkz. Ek 14)

Türkistan ülkesi Fergana, Semerkand ve Sirderya bölgelerinden meydana gelmiş ve 1891 “Bozkır Vilayetleri Nizâmnamesi” uyarınca Orenburg ve Batı Sibirya Genel Valilikleri yerine merkezi Omsk olan Bozkır Genel Valiliği kurulmuştur. Bu genel valilik Akmola, Semipalatinsk, Ural, Turgay ve Yedisu vilâyetlerinden oluşmuştur. Vilâyetler illere (*uyézd'lere*⁵⁹), iller (*bolıs'lara*⁶⁰) ve bolıslar ise kırsal köylere ayrılmıştır. Yedisu vilâyeti 1897’de yeniden Türkistan Genel Valiliği idaresine verilmiş. Bölge ve *uyézd'ler* aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

1. Ural Vilâyeti: Uralsk, Guryev, Kalmıkov ve Emba (Temirsk).
2. Turgay Vilâyeti: Orsk (Aktöbe), Nikolaev (Kostanay), İrgiz ve Turgay .
3. Akmola Vilâyeti: Akmolinsk, Kökşetau, Omsk, Petropavlovsk ve

Atbasar.

⁵⁷ *Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy İmperii* : Sobraniye Tretye: [1868 god]: Çarlık Rus İmparatorluğu Yasalarının Tamamen Koleksiyonu: Koleksiyon Üç: [1868]: [55. ciltte]. - SPb. ; Pg. : Devlet Matbaa, Cilt 43 (1868). 1891: Yasalar (45356 - 46062), s. 167.

⁵⁸ *Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy İmperii* : Sobraniye tretye. s. 318-346.

⁵⁹ Uyézd; SSCB’de İmar öncesi idari ve bölgesel birimdir, Şehir, kent anlamında.

⁶⁰ Bolıys; Çarlık Rus İmparatorluğu’nun kontrolü altındaki uyézd bölgesel biriminin bir parçası olan, Kazak topraklarının idari-bölgesel bölümüdür.

4. Semipalatinsk Vilâyeti : Semipalatinsk, Kökpekti, Zaysan, Bayanauyl ve Ust-Kamenogorsk.⁶¹

“Bozkır Vilayetleri Nizâmnâmesi” ile Çarlık idaresinin Kazaklar üzerindeki gücü ve etkisi gittikçe artmaktadır. Önceki kanunlar ve düzenlemelerde yerel halktan temsilcilerin formalite icabı da olsa yönetimde yer almaları sağlanmıştır. Ancak bu son kanunla Turgay ve Ural bölgelerinde köy idarecisi aksakalları ve *bolıs* idarecileri Rusya İçişleri Bakanlığı'nın yetkisi dahilinde seçimle değil atamayla işbaşına getirilmeye başlanmıştır.

25 Mart 1891'in “Bozkır Vilayetleri Nizâmnâmesi” ilan edilmesinden sonra, Kazak topraklarının kolonizasyonu yeni bir seviyeye ulaşmıştır. Nizâmnâmenin 119 ve 120. maddelerine göre, göçebelere yerleşim yerleri ile arazileri ve ayrıca ormanlar dahil Rus devletinin mülkiyeti olduğu, belirtilmekte, ancak 120. madde ile arazinin göçebelere süresiz kullanım için verileceği bilgisi yer almaktadır. Bu maddenin altında yer alan Ek-3'de ise göçebelere kullanılmadığı yerlerin Devlet Arazileri Bakanlığı idaresine geçeceği belirtilmiştir. Bu maddeler 1731'de başlayan Rusya'nın Kazak bozkırlarında hakim olma siyasetinin amacına ulaştığını ve tüm Kazak topraklarının artık resmen Rusya idaresi altına girdiğini göstermektedir. Kazak topraklarının Çarlık Rus İmparatorluğu'nun sömürgesi haline gelme süreci bu kanunla tamamlanmıştır. 1891 Bozkır Nizâmnâmesi küçük değişiklikler dışında, 1917 Bolşevik Devrimi'ne kadar yürürlükte kalmıştır.

Nitekim Rus devlet adamları artık tüm Kazak bozkırını imparatorluğun doğal bir bölümü olarak görmeye başlamıştır. Bu geniş topraklar Rus köylülerinin yerleşimi için ideal alanlar olmuştur. Böylelikle Çar Hükümeti kanunlarıyla Rusya sömürge siyaseti yeni bir aşamaya girmiştir. Bu tarihten sonra açık bir Ruslaştırma hareketi başlamıştır. Rus yöneticiler bu yeni siyaseti açıkça dile getirmekten çekinmemişlerdir. Çünkü Rus yöneticilere göre Orta Asya'nın Rus köylülerin yerleşimine açılması, tüm bölgenin Ruslaşması ile sonuçta hem Çarlık Rus İmparatorluğu hem de bölgedeki yerli halk için faydalı olmuştur.

Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Türkistan üzerinde genişlemesi iki neden ile açıklanmaktaydı. Bu nedenlerin birincisi, ünlü “Büyük Oyun”, yani Doğu'da Britanya

⁶¹ Sbornik Uzakoneniye o Kirgizakh Stepnykh Oblastey (Bozkır Bölgelerinin Kırgızları Hakkında Bir Yasallaştırma Koleksiyonu), Derleyen Turgai Bölgesel Hükümeti Kıdemli Danışmanı I.I. Kraft, Orenburg 1898, s. 68-69.

ve Rusya İmparatorlukları arasındaki askerî -politik rekabet⁶² ve ikincisi ise ekonomik transit ticaret yolları mücadelesidir.

Tarih boyunca Kazak bozkırları, Orta Asya, Afganistan, Doğu Türkistan ve Hindistan gibi ülkelere yapılan askerî kampanyalar için en uygun pozisyon olarak Çarlık Rus İmparatorluğu'nun dış politikasında en önemli stratejik bölgeye dönüşmüştür. Hindistan da dâhil olmak üzere Çarlık Rus İmparatorluğu'nun doğusundaki yeniden yapılanmanın amacı Çar I. Petro (Deli Petro) tarafından bir mucize yaratmaktır. Çar I. Petro Kazakistan'ı Asya'ya sürükleyen “Altın Kapı” olarak adlandırmıştır. Çarlık Rus İmparatorluğunu genişletmeyi ve işgal altında bulunan paylarını almayı amaçlayan Çarlık makamları, Doğu ülkelerinin bölünmesinde Avrupa'nın büyük kapitalist ülkeleriyle karşılıklı rekabet etmiştir.

Çar I. Petro'nun emirlerine uygun olarak hareket eden Rus krallarının tüm güçleri, imparatorluğun sınırlarını ve sömürge ülkelerinin daha fazla sahipliğini genişletmeyi amaçlamıştır. Bu hedefi takip eden Çarlık Rus İmparatorluğu , Avrupa'nın en büyük devletleriyle koloni için savaşıma karar vermiştir. Özellikle Paul I döneminde Çarlık Rus İmparatorluğu'nun sömürge politikası kapsamlı bir şekilde analiz edilmiş ve ana yönleri belirlenmiştir. Saray Bakanı Fedor Rostopçin, Çar hükümetleriyle Çarlık Rus İmparatorluğu'nun dış politikasını belirleyen kapsamlı bir program planı hazırlamıştır. Planlar Çarlık Rus İmparatorluğu'nu genişletmeye, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya gibi devletleri zayıflatmaya, Hindistan'ı ele geçirmek için Kazak bozkırlarına askerî bir sefer başlatmaya ve Osmanlı İmparatorluğu'nu ele geçirmeye işaret etmiştir.

Fedor Rostopçin tarafından hazırlanan plan 2 Ekim 1800 tarihinde Paul I tarafından onaylanmıştır. Daha sonra, bu planın izini Asya departmanındaki Orta Asya bölüm Başkanı'nın ifadesinde görebiliriz. Raporda, “*Avrupa ülkeleri tarafından kuzey-batı ve sağ kıyısında kurulan engeller, Rus halkını başka yolları aramaya zorlamıştır. Bu yüzden sadece Asya'yı oluşturdular. Ruslar orada her yöne çalışmıştı. Ona giden yol uzun zamandır üç yönden oluşuyordu: Kafkasya'dan Güneye, Kuzeydoğu'ya Kazak bozkırından Hindistan'a ve Doğu'da Sibiryadan Büyük Okyanusa ve Çin'e*”⁶³ yazıyordu.

⁶² Yevgeniy Sergeyev, *Bolshaya Igra, 1856–1907. Mify i Realii Rossiysko-Britanskikh Otnosheniy v Tsentralnoy i Vostochnoy Azii*, "KMK" Bilimsel Yayınlar Ortaklığı, Moskova 2012, s. 6.

⁶³ “*Zapiska grafa F.V. Rostopçina o Politiçeskikh Otnoşeniyakh Rossii v Posledniye Mesyatsy Pavlovskogo Tsarstvovaniya*” (Paul Saltanatının Son Aylarında Rusya'nın Siyasi İlişkileri Üzerine Rostopçin Notu), *Russkiy Arkhiv Dergisi*, 1878, Sayı 1, s. 103.

Çarlık Rus İmparatorluğu'nun bu yoldaki hareketi Avrupa'nın en büyük İmparatorluğu İngiltere'nin çıkarlarına zarar veriyor ve genellikle Rus-İngiliz ilişkilerini şiddetlendiriyor ve Hindistan'ın zenginliği Çar I. Petro'dan itibaren Çarlık Rus İmparatorluğu'nun tarafından ilgi uyandırmıştır. Bu amaç “*Doğudaki hareketimizin temel amacı, o dönemde yazılan eserde, Hindistan'ı arzu etmek ve Orta Asya'daki tüm bölümlerimizin ve sorumluluklarımızın nihai hedefi Hindistan'dır*”⁶⁴ şeklinde ifade edilmiştir.

Genel olarak, Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Hindistan'a olan bu arzusunun başlıca nedenleri, ilk olarak Doğu'daki deniz yoluna erişim, ikincisi, İngiltere'nin doğusundaki Avrupa'da bir rakip olmak ve üçüncüsü, tüm Doğu üzerindeki kontrolün kurulmasını sağlamaktı. Bu hedefe hızlı bir şekilde ulaşmayı düşünen Blumberg, Tornau, Khrulev gibi askerî yetkililer, Hindistan'ın İmparatorluk için fethini amaçlayan çeşitli projeler sunmuştur. Bu projelerde, Hindistan'a giden yolda Kazakistan'a büyük önem verilmiştir.

Batılı araştırmacılar çalışmalarında, Orta Asya'nın saldırganı ve savunucusu olan Çarlık Rus İmparatorluğunun “*Avrasya'da geniş bir alana sahip olmaktan gurur duyduğunu, Rusların Asya kıyı takviyelerine 2-3 Amerikan, 40 Fransız ve 93 Büyük Britanya'yı barındırabileceğinden gurur duyuyorlardı*”. 1600-1900'ler arası Çarlık Rus İmparatorluğu'na yılda ortalama 57.000 km² olmak üzere toplam 17 milyon km² yeni bölge eklenmiştir. Buna dayanarak, coğrafyanın aslında “*Asya'nın Rus ve Sovyet algısı üzerinde kapsamlı bir etkisi*” olduğu sonucuna varmak zor değildir.⁶⁵

Orta Asya'daki Rus askerî stratejisinin önemli yönleri, heyecan verici iniş ve çıkışları ile “büyük oyuna” daha yakından bakmayı gerektirmektedir. Türkistan'ın işgalinden yüz yıl sonra, Hint-Pers koridorundaki Rus ve Sovyet askerî stratejileri üç ana bileşenle karakterize edilmiştir: Askerî tehdit stratejisi, yıkıcı faaliyetler ve Hint Okyanusu'nun ılık sularına inme isteği.

Kırım Savaşı'ndan sonra Çarlık Rus İmparatorluğu sadece güneydoğu yönünde genişlemiştir. Bu genişlemeyle ilgili olarak “*Turkestan Vedomosti*” gazetesi şunları yazmıştır: “*Tarihsel gelişimde Rusya'nın her yöne büyüüp ferahlaması gerekmektedir,*

⁶⁴ Sbornik Uzakoneniye o Kirgizakh Stepnykh Oblastey (Bozkır Bölgelerinin Kırgızları Hakkında Bir Yasallaştırma Koleksiyonu), Derleyen Turgai Bölgesel Hükümeti Kıdemli Danışmanı I.I. Kraft, Orenburg 1898, s. 17.

⁶⁵ Vladimir Solovyov and Elena Klepikova, "Russia's Geographic Imperialism," *The Washington Post*, March 30, 1980.; Roger Dow, "Prostor: A Geopolitical Study of Russia and the United States," *The Russian Review* (November 1941); J. P. Cole, *Geography of the Soviet Union*, (London: Butterworths, 1984), 9.; John J. Stephan, "Asia in the Soviet Conception". In *Soviet Policy in East Asia*, Donald Zagoria ed. (New Haven: Yale University Press, 1982, s. 31.

*bu istikamet Doğu ve Güney, çünkü Kuzeyde doğal bir büyüme sınırı okyanustur ve Batıda Cermen kabilesinin daha birleşmiş ve daha kültürlü halkları vardır”.*⁶⁶

Çarlık Rus İmparatorluğu 1865 yılında Kafkasya'nın Müslüman nüfusunu yönetme deneyimine dayanarak Türkistan bölgesini de yönetmek amacıyla geçici bir yargıyı kabul etmiştir. Golos gazetesi; “*yönetim tamamen askerî olmayacak, geçici yargı askerî -halkçılık olacaktır. Aynen, sadece sivil uygarlıkların sağlam bir örgütlenmesini sağlayabilecek sivil hükümeti tanıma ihtimalinin olmadığı durumlarda ortaya çıktığı gibi. ... Fakat Türkistan bölgesi kesinlikle istisnai koşullarda ve tam bir anarşi durumunda olduğu için, şimdi ordunun yanı sıra farklı bir yönetim sistemi düşünmek imkânsızdı*”. Çeşitli iyileştirmeler düşünülmeden önce, bölgenin göçebe nüfusunu Rus silahlarının gücü konusunda ikna etmek gerekiyordu.⁶⁷

Sonuç olarak, XIX. yy boyunca devam eden Rusya ve İngiltere arasında Türkistan üzerinde hakimiyet kurma mücadelesi dünya siyasi tarihinde “Büyük Oyun” olarak adlandırılmıştır. “Büyük Oyun” iki tarafa da görece kazançlar sağlayan 31 Ağustos 1907 tarihli Rus-İngiliz Anlaşması'yla uzun süre dondurulmuştur. 1907 Anlaşması ile Rus hükümeti, Afganistan'ın İngiliz nüfuzu altında olduğunu kabul ederken, buna karşılık İngiltere ise Orta Asya'yı Rusya'nın hakimiyet alanı olarak tanımıştır. Bu şekilde İngiltere tampon bölge olarak Afganistan'ın elinden tutarak Hindistan'ı güvence altına alırken, Rusya'da Türkistan'a tam olarak yerleşmiştir.⁶⁸

Ruslar, Kazak bozkırlarının işgalinin akabinde, işgali tüm Orta Asya'ya yaydıkları sırada Batılı devletlere bu istilanın sebeplerini açıklamak ihtiyacını hissetmişlerdir. Bununla ilgili olarak Rus hariciye vekili Prens Gorçakov 3 Aralık 1864'de şu açıklamayı yapmıştır: “*Rusya'nın Orta Asya'da karşılaştığı durum, hiç bir sosyal organizasyonu olmayan, yarı vahşi ve göçebe halklar karşısındaki bütün medeni olan devletlerin problemleriyle aynıdır. Bu tip durumlarda daha medeni olan devletler kendi sınırlarını ve menfaatlerini müdafaa etmek zorunda kalmışlardır. Hudut bölgesinde nda huzursuzluğu yaratan gruplar cezalandırıldıktan sonra kuvvetlerimizi geri çekmek mümkün olmamıştır. Verilen ceza çabuk unutulmuş ve geri çekilmemiz bir nevi zayıflık addedilmiştir. Çünkü Asyalılar, görünür ve hissedilir kaba kuvvetin haricinde hiçbir şeye hürmet göstermemişlerdir. Onun içindir ki biz, birini seçmek durumunda kaldık: Ya verdiğimiz bütün emekler, elde ettiğimiz ticari menfaatleri ve*

⁶⁶ *Türkistan*, Sayı 19, 5 Mart 1900, s. 3.

⁶⁷ Upravleniya Turkestanskoy Oblasty, *Golos*, Sayı 250, 10 Eylül 1865, s. 9-10.

⁶⁸ Purtaş Fırat, “Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri”, M. Turgut Demirtepe (Der.), *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası*, Ankara 2008, s. 31-62.

*sınır boylarında kurduğumuz emniyet tertibatını unutup her şeyden vazgeçecektik veya bu vahşi Orta Asya memleketlerinin derinliklerine yürüyecektik. Rusya bu ikinci şıkkı tercih etmek mecburiyetinde kaldı, tıpkı Amerika Birleşik Devletlerinin kuzey Amerika'da, İngiltere'nin Hindistan'da, Fransa'nın Cezayir'de ve Hollanda'nın kolonilerinde yaptıkları gibi...*⁶⁹ Hiçbir şekilde doğruları yansıtmayan Rusların bu açıklamaları yapmaktaki amacı şüphesiz ki, istilayı bu devletler nezdinde mazur göstermek ve gelebilecek tepkileri önceden yoketmek idi. Nitekim bunda da başarılı olmuşlardır.⁷⁰

1870-1880'lerde Orta Rusya'dan köylülerin geniş çaplı yeniden yerleştirilmesi yapılmıştır, çünkü bu dönem bir tarım krizi ve serfliğin kaldırılması ile karakterize edilmektedir. Tarım konusundaki çelişkiler ve Rusya'daki köylü hareketlerinin güçlendirilmesi, Çarlık Rus İmparatorluğu'nun göçmen meselesini derhal çözmek için harekete geçirmiştir. Çarlık bakış açısına göre, tarımsal çelişkileri Rusya'nın Avrupa kısmının (Örneğin, Saratov, Astrahan eyaletinden) yoğun nüfuslu illerinden köylüleri yerleştirmesiyle çözülebilirdi. Köylü göçmenlerin aktif olarak yerleştirildiği ülke Kazakistan idi.

Böylece, Kazakların toprakları Çarlık Rus İmparatorluğu'nun mülkiyeti olarak kabul edilmiş ve Kazaklar kendi topraklarını kiralamak zorunda kalmışlardır. Nizâmnamenin 120 maddesinin ilk ekinde “göçebe arazisinin fazlası Devlet Mülkiyet Bakanlığı ofisine geçecek” denilmiştir. Bu hükmün resmî olarak yürürlüğe girmesinden sonra, herhangi bir engel olmadan Kazak toprakları göçmen fonuna transfer edilmiş ve daha sonra her Kazak için arazi nicelikleri belirlenmiştir. Fazla arazi Rusya'nın merkezi bölgelerinden gelen yabancı köylüler için yeniden dağıtılmaya başlanmıştır.

Rusya Başbakanı Stolypin'in 1906 yılında uygulamaya koyduğu reformlar sonucunda Kazakistan'a göç etmek çok daha cazip hale getirilmiştir. Slav göçleri Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1914 yılına kadar artarak devam etmiştir. Özellikle 1913 ve 1914 yıllarında gözle görülür bir artış gerçekleşmiştir.

Alman bilim adamı Hans Findeisen, “Zur Geschichte der Kasachisch-Russischen Beziehungen” (Kazak-Rus İlişkisinin Tarihi) adlı makalesinde, 1910 yılına kadar Akmola vilâyetinin Moskova'yı iki ya da üç kez sığır sayısı ile (domuzlar hariç) geride bıraktığını yazmıştır. XX. yy'ın ilk yıllarında uygulanan Sovyet politikasının en ağır

⁶⁹ Mehmet Saray, *Kazak Türkleri Tarihi*, Afganistan ve Türkler, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987, s. 47-48.

⁷⁰Saray, a.g.e., s. 50.

trajedisi, kıtlık, ekonomik bağların kopması ve Kazak halkının sosyal durumunun bozulması nedenleriyle 300 bin Kazak'ın sürgün edilip, sığırları ve mülklerinin Rus sömürgecilerine devredilmesi olmuştur.⁷¹

Tablo 2. 1897 Nüfus Sayımına Göre Akmola Vilâyetine Rus Nüfusunun Ana Göç Yönleri

Yerleşimin bulunduğu alan Yeniden Yerleşim Yeri	İkamet yeri	Erkeklerin sayısı	Kadın sayısı	Toplam	Göç dengesi
Akmola vilâyeti	Poltava İli	11562	10201	21763	21746
Akmola vilâyeti	Samara İli	10049	9135	19184	19072
Akmola vilâyeti	Çernigov İli	5606	5060	10666	10655
Akmola vilâyeti	Tobolsk İli	9243	9172	18415	8233
Akmola vilâyeti	Perm İli	4733	4011	8744	7973
Akmola vilâyeti	Saratov İli	3425	3090	6515	6488
Akmola vilâyeti	Penza Eyaleti	2789	2537	5326	5310
Akmola vilâyeti	Voronej İli	2639	2388	5027	5007
Akmola vilâyetinden toplam	8 il	50046	45594	95640	-

72

Tablo 2'de, 1897 Nüfus Sayımı temelinde sadece Akmola vilâyetine Rusya'nın sekiz ilinden yaklaşık yüz bin kişi göç ettirilmiştir. Bu ayrıntı sadece kayıtlılara ait olup kayıtsız izinsizlerin sayısı bilinmemektedir.

Ruslar, bu taşınmalardan olumsuz etkilenen Kazakların tepkisiyle karşılaştılar. Kazaklar yüzyıllardır otlak olarak kullandıkları toprakların ellerinden alınmasını anlayamadılar. Paylaştırma işlemi göçebe düzeni göz ardı ederek yapıldığı için Kazakların geleneksel toplumsal hayatı kökünden sarsılmıştır. Göçebe hayvancılığa dayalı Kazak ekonomisi yerleşik düzene göre hazırlanan toprak paylaşırma işleminden çok olumsuz şekilde etkilenmiştir. Bir yandan Kazakları yerleşik hayata geçirmeyi de amaçlayan bu toprak düzenlemeleri XIX. yy'ın son yirmi yılında ve XX. yy'ın ilk otuz yılında, yani yaklaşık yarım yüzyıl boyunca devam etmiştir.

Rus idaresi, bu amaçlara ulaşmak için hem Rusya'yı hem de bozkır bölgesini ilgilendiren 1867 ve 1868 Geçici Nizâmnamesine göre 1889'da Rusya'da Yerleştirme Kanunu çıkarmıştır. Bu kanun önceleri Tobolsk ve Tomsk gibi Batı Sibirya ve Akmola, Semipalatinsk ve Yedisu gibi bazı bozkır eyaletlerini kapsıyordu. Ancak 1891'de Turgay ve Ural eyaletlerinin de kanuna dahil edilmesiyle bütün Kazak toprakları Rus

⁷¹ Hans Findeisen, *Zur Geschichte Der Kasachisch-Russischen Beziehungen*, Institut für Menschen- und Menschheitskunde, Sayı: 255, Augsburg 1958, s. 8.

⁷² Dj. Demko, *Orıstardın Kazakhstandı Otarlawı*, İngilizce'den çeviren A.Esmağambetov, Bilim Baskısı, Astana 1997, s. 82.

köylü göçünün hedefi durumuna gelmiştir. Bu durum yine 1891 yılında Bozkır ve Türkistan Kanunları'nda yapılan değişikliklerle tasdik edilmiştir. Rus hükümeti, Slav göçmenlerine yer bulmak ve yeni gelenleri yerleştirmek için Bozkır Kanunu'nun 120. maddesinden yararlanmış ve bu madde uyarınca “Kazakların kullanmadığı, fazla yerleri” devlet istediği biçimde kullanmaya yetkili olmuştur. Böylece Kazak toprakları çok kapsamlı ve karmaşık bir toprak düzenlenmesi sürecine girmiştir.⁷³

Proje çok kapsamlıydı, çünkü yaklaşık 3 milyon km² bir alanın tetkik edilip yeniden paylaşılmasını öngörüyordu. Ayrıca daha önceden Kazak toprakları üzerine bu kadar büyük bir çalışmanın yapılmamış olması ve en önemlisi yerli halkın, yani Kazakların toprak sistemi ile Rus sisteminin çok farklı olması projeyi bir hayli karmaşık hale getirmiştir.

Trans-Sibirya demiryolu hattının yapım işlerini yürütmek üzere 1892'de Sibirya Demiryolu Komitesi oluşturulmuştur. Bu komitenin görevleri arasında demiryolu hattı üzerindeki topraklarda yerleştirme işlerinin düzenlenmesi de yer almıştır. Bu nedenle komite 1892 ve 1896 yılları arasında yerleştirme işleriyle ilgili bir dizi uygulama başlatmıştır. Rus köylülerinin yerleşimine uygun arazileri tespit etmek, yol yapmak ve yerleşim için gerekli altyapıyı oluşturmak amacıyla bölgeye gruplar halinde teknik adamlar yollanmıştır.

Yapılan bu çalışmalar sonucunda Kazak bozkırı Rus köylüleri için cazip hale gelmiştir. Binlerce köylü yasal olmayan yollarla bölgeye gelip yerleşmiştir. 1885'ten 1893'e kadar, Akmola vilâyetinin yerel nüfusundan 251.779 desyatina arazi ele geçirilmiş ve 10.940 kişilik bir nüfusa sahip 24 yeni köy oluşturulmuştur. Semipalatinsk vilâyetinde bu süre içinde Kazak köylülerden ekilebilir arazi 33064 ondalık aşar çekilmiştir. Bu bölgeye 1884-1891 yılında 3.324 aile yerleştirilmiştir. Rus köylülerin taşınması ile Sirderya vilâyeti, Çimkent, Taşkent ve Aulie-Ata ilçeleri yaygın olarak göçmenler ile kaplanmıştır.

1900 nüfus sayımına göre, Kazakistan'ın sadece beş vilâyetinde Akmola, Ural, Turgay, Semipalatinsk, Yedisu'da 3.463.598 kişi varken, Avrupa Rusya'sından dahil olmak üzere 247.000 kişi, Sibirya'dan 42.119, Orta Asya'dan 25.530, Polonya'dan 1.191, Kafkasya 1.672, diğer yerlerden 3.557 kişi vardı. Bu nedenle, 1900 yılında 5

⁷³ Dj. Demko, a.g.e., s. 58-59.

bölgeye ziyaretçi akını tüm bölge nüfusunun %10.5'ünü kapsamıştır ve onlara 44 milyon hektar arazi dağıtılmıştır.⁷⁴

İzinsiz göçlerin hızla artmasıyla birlikte toprak konusunda Kazak bozkırında tam bir karmaşa yaşanmaya başlamıştır. Bu düzensizliği ortadan kaldırmak için 1896 yılında İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir kurum olarak, Yerleştirme İdaresi kurulmuştur. Bu idare Rusya'nın Asya kısmını 12 yerleşim vilâyetine ayırmıştır. Bunlardan 5 tanesi Ural-Turgay, Akmola, Semipalatinsk, Yedisu ve Sirderya vilâyetleri olmak üzere Kazakistan'da faaliyete geçmiştir.

1906-1915 yılları arasında toplam 20 milyon desyatına arazi Kazakların ellerinden alınmıştır. 1917 yılının Ekim ayında ise bu miktar 45 milyon desyatınaya ulaşmıştır. 1869 yılının Haziran ayında Rusya Hükümeti, arazi sahibi olmak isteyen Rus çiftçileri için, Kazakistan topraklarından 15 desyatına arazi verileceği ile ilgili kanun çıkarmıştır. Kanunun uygulanması XX. yy'ın başlarında da devam etmekteydi. Tarım işlerinden anlamadığı gerekçesiyle Kazakların en verimli toprakları küçük bir ücret karşılığında ya da zorla ellerinden alınarak Rus çiftçilere dağıtılmıştır. Bu vaziyet karşısında milliyetçi Kazak aydınlarının yayın organı “Kazak” gazetesinde şunlar yazılmıştı: *“Toprakları ellerinden alınan halkın, sürekli ikamet ettiği bölgede yaşamlarını devam ettirmesini sağlayacak hiçbir yasal imkân bulunmamakta. Haklarını talep edecek olursa başka yerlere sürgün edilmekle tehdit edilmekte. Çar, tüm halklara eşit muamele etmek zorunda değil mi? Kazaklar bütün bunları hak edecek ne yaptı?”* Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursinov ve Mirjakıp Dulatov gibi aydınlar, Kazak gazetesinde çıkan yazılarıyla halkın millî şuurunu uyandırmaya gayret etmişlerdi. Savaş yıllarında bu gazetede çıkan makalelerle halk; Çarlık Rus İmparatorluğu'nun halka koyduğu yeni vergiler ve cepheye gönderilmesi istenen gıda ve maddiyat hakkında bilgi sahibi olmuştur. Rusya'nın sömürge politikaları Kazakistan'da tüm şiddetiyle devam ederken dünya, tarihte benzeri görülmemiş büyük bir savaşa doğru ilerlemekteydi. Hem doğu, hem de batı yönünde topraklarını genişletme amacındaki Rusya hükümeti ise emperyalist politikalarını sürdürebilmek için, bu yeni durumda kendine bir konum belirleme ve yeni müttefikler bulma arayışına girmiştir.⁷⁵

İşte Rusların bütün bu işgal ve sömürüsü, başta toprakların zaptedilmesi, Küçük ve Orta Ordalarda Kazak ayaklanmalarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu

⁷⁴ Nikolay Alekseyenko, *Naseleniye Dorevoluytsionnogo Kazakhstana (Chislennost', Razmeshcheniye, Sostav)*, Nauka, Alma-Ata 1981, s. 115.

⁷⁵ Sefa Fuat Hekimoğlu; *Birinci Dünya Savaşının Kazakistan'a Etkileri*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED, 2018, s.35.

ayaklanmalar Orta Cüzde Sultan Sarjan, Küçük Cüz'de Kazakların Beriş uruğunun liderleri İsatay Taymanoğlu ile Mahambet Ötemisöglü önderliğindeki ayaklanma ve Jolaman Tilenşioğlu direnişi ile Orta Cüz Kazaklarının Kenesarı Kasımoğlu önderliğinde Ruslara karşı vatan savunmasına dönüşmüştür.

Rus istilacılığı ve planlı göçmen politikasının sonucunda, işgal edilmiş bölgelerde yüzlerce yıldır süregelen nüfus dengesi de bozulmuştur. Bundan en fazla etkilenenler ise geniş bozkırlarda yaşayan Kazaklar olmuştur. Kazaklar'ın nüfusu ile ilgili elimizde çeşitli rakamlar bulunmaktadır. 1897'de Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Birinci Genel Sayımına göre Kazakistan'ın nüfusu 4.333.000 olarak belirlenmiştir. Onun büyük kısmı olan 3.882.350 kişi, yani% 93.6'sı kırsal kesimde ikamet etmiştir. 1926'da 3.968.000 (1916 isyanında yüz binlerce Kazak öldürülmüş ve bir kısmı da sürülmüştür); 1939'da 3.099.000 (1.5 milyonun 1931-1933 açlığında ve kollektleştirme hareketinde öldüğü ileri sürülürken, bazı yazarlar ise Kazakların bir kısmının Sibiryaya sanayi bölgelerine, bilhassa Kunbas'a sürüldüğünü belirterek açlık ve kollektleştirme hareketindeki ölümlerin ancak 500.000 olduğunu belirtiyorlar); 1897'de Kazakistan ülkesinde 60'tan fazla millet yaşamakta olduğu belirtilirken bölgedeki Kazaklar 3.392.700 kişi (% 81,7), Ruslar 454.400 (% 10,9), Ukraynalı 79.500 (% 1,9), Tatarlar 55.900 (% 1,34), Uygurlar 55.800 (% 1,34), Özbekler 29.500 kişi (% 0.75) idi.⁷⁶

Rus nüfusun en fazla artış gösterdiği yer Kazakistan olmuştur. 1926'da Ruslar Kazakistan nüfusunun ancak yüzde 20'sini teşkil ederlerken, 1959'da yani 33 yıl içinde yüzde 230 artarak sayıları 1.214.800'den 4.014.000'e ve Kazakistan nüfusundaki oranları da yüzde 43,1'e ulaşmıştır. Rus nüfusun hızlı bir şekilde artışı bir yana, genel nüfusa oranının bu kadar fazla oluşunun önemli sebeplerinden birisi de Kazaklara karşı yürütülen soykırım ve sürgün politikalarıdır. Ayrıca Stalin döneminde, 1937'de özellikle aydın sınıfı hedef alan bir soykırım yaşanmıştır. Yine İkinci Dünya Savaşı'nda Kazak erkek nüfusunun büyük ölçüde azaldığı görülmektedir. 1939'da kadınlar nüfusun yüzde 48'ini, 1959'da yüzde 59'unu, 1989'da ise yüzde 52'sini oluşturmuşlardır.⁷⁷

Çarlık Rus İmparatorluğu'nun "Kazak Yerlerine İskân" siyaseti meselesi her iki taraf için değişik anlamlar ifade ediyordu. Ruslar yeni ele geçen Kazak topraklarını iç Rusya'daki toprak sıkıntısını karşılamak ve köylü isyanlarını bastırabilmek için bir fırsat olarak görmüştü. Ayrıca bir imparatorluk olan Rusya'nın yeni topraklara kendi

⁷⁶ Nikolay Alekseyenko, a.g.e., 1981, s. 76-78.

⁷⁷ İlhan Uludağ, *Sovyetler Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Gruplarının Sosyo Ekonomik Analizleri*; TOOB Yayınları, Ankara 1992, s. 281.

halkını yerleştirerek buraları sömürgeleştirme eğilimi vardı. Kazak topraklarının en büyük özelliği geniş bir sahada çok az bir nüfusun dağınık bir halde yaşıyor oluşuydu. Ruslar bu dağınıklığı düzenleme yoluna gitmişler ve Kazak topraklarında değişik zamanlarda araştırma seferi yaparak Kazak topraklarının fiziki ve sosyal yapısını tetkik etmişlerdir. Sonuçta bu toprakların Kazaklara fazla geldiğini, dahası buralarda pek çok Slav'a yer olduğu fikrine ulaşmışlardır. Bu amaçla Kazak topraklarını Kazaklar arasında bölüştürmeye, bu toprakları kesin sınırlarla ayırmaya ve paylaşırma işleminin sonunda Kazaklardan arta kalan topraklara Kozakları ve Rusya'dan getirilen Slav asıllı göçmen çiftçileri yerleştirmeye çalışmışlardır.

Orta Asya coğrafyası 1865-1920 yılları arasında Rus işgaliyle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla, bu bölgede yaşayan topluluklara bu tarihten itibaren "Ruslaştırma ve Ortodoksların politikaları" uygulanmıştır. Bu süreçte Rus dil ve kültürünü etkinleştirmek amacıyla topluluklar arasındaki bazı "ayrılıklar, anlaşmazlıklar, düşmanlıklar" ve dilsel farklılıklar derinleştirilmiş özellikle Türk topluluklarına farklı kimlikler oldukları telkin edilmiştir.⁷⁸

I. Dünya Harbi yıllarında, 1916 yılının Haziran ayındaki Çar'ın Kazakları cephe gerisinde işçi olarak kullanılması fermanı Kazakistan'ın tamamına yayılan bir ayaklanmanın başlamasına yol açmıştı.⁷⁹ Öz vatanında, toprakları ellerinden alınmış, hiçbir hak ve hukuktan faydalandırılmayan halk, Çarlık Rus hükümetine karşı 1916 yılından başlayarak, Yedisu, Sırderya, Semipalatinsk, Akmola ve Torgay vilayetlerinde ayaklanma başlanmıştır. Çarlık yönetiminin isyanı bastırmakla görevli birlikleri Kazakları yaşlarına ve cinsiyetlerine bakılmaksızın katletmekle yetinmemiş, onların yaşadıkları bütün köyleri, kışlakları ve şehirleri yerle bir etmişti. Yedisu'daki bütün kasaba ve nahiyelerdeki Kazaklar, bozkırlara, çöllere, kırlara doğru sürülmüşlerdi.

Rusya'da 1905 'te başlayan Meşrutiyet dönemi Şubat 1917 Devrimi ile sona ermiştir. Bundan sonra kurulan burjuva ağırlıklı geçici hükümet ile sovyet sosyalist nitelikli işçi, asker ve köylü temsilcisi arasındaki iktidar mücadelesini Ekim 1917' de kazanan ikinciler eski Çarlık sömürgelerini ancak 1920'li yılların ortalarında hakimiyetlerine alabilmişlerdir.

⁷⁸ Erol Kurubaş, *SSCB Sonrası Türki Cumhuriyetlerinde yeni Uluslaşma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Uluslararası Hukuk ve Politika, No.5, 2006, c. II, s.119.

⁷⁹ Seda Yılmaz Vurgun, "1916 Türkistan İsyanı", SUTAD, Güz 2016; S.40, s. 315-325.

1.3. Kazakistan'da Sovyet Hakimiyetinin Kurulması

1917 Ekim Devrimi sonrasında kurulan Sovyet hakimiyeti de Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Rus kimliğini etkin kılmak yolundaki politikalarını devam ettirmiştir. Ancak, Çarlık Rus İmparatorluğu'ndan farklı olarak Bolşevikler'in temel amacı Sovyetleştirme olmuştur. Başka bir deyişle bu dönemde amaç, "Sovyetik" bir ulus oluşturmak şeklinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Bolşeviklerin öngördüğü sistemdeki bireylerin dili "Rusça", dini "ateizm" ve milliyeti ise "Sovyet" olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda ulaşılmaması istenen nihai hedef; *"Birliği oluşturan halkların her birinin kendi ulusal kimliğini bir kenara bırakıp, Sovyet üst kimliği altında birleşip, Sovyet halkını oluşturmalarıdır"*. Söz konusu nihai hedef için izlenen politikalar yedi madde halinde sıralanmıştır:⁸⁰

1. 1920'ler ile 1930'ların başında uygulanan yerlileştirme politikaları, yani yerel halktan kişilerin Sovyet idaresi kadrolarına alınması,
2. 1930'larda ulusal eğitim ve ulusal kadrolara dokunmadan yapılan sosyal-ekonomik dönüşümler,
3. Her cumhuriyetin kendi sınırları içinde siyasi ulusçuluk gütmeyen etnodilsel kültürlerin oluşturulması,
4. Emperyal merkez-çevre ilişkileri,
5. Gelenekçiliğin, yani geleneksel uygulamaların ve toplumsal yapıların ayakta kalması,
6. Bölgeciliğin, yani Sovyet yönetimleriyle halk arasında kayırmacılık, himayecilik ve belli ölçülerde ulusal duygular ve ekonomik özgürlükler üzerine kurulu bağların geliştirilmesi,
7. Yurtseverlik, yani SSCB'ye bağlı olmak kaydıyla yerel ulusçulukların desteklenmesi.

Petrograd'da, 24-25 Ekim 1917'de Lenin liderliğindeki devrimci güçlerin zaferi, geçici hükümetin çöküşü ve devlet gücünün sovyetlere devri sadece Rusya'yı değil tüm dünyayı şaşırtmıştır. 20 Kasım 1917 tarihinde Sovyet Hükümeti'nin milliyetler politikasının esas temelini Lenin "Rusya ve Doğu'nun tüm çalışan Müslüman Emekçilerine" adlı bildirisinde şu şekilde ifade etmişti: *"Sovyet Rusya Cumhuriyeti, özgür milletlerin özgür birliği temelinde, Sovyet Millî Cumhuriyetleri'nin Federasyonu olarak kurulur. Kendi memleketinize kendiniz sahip olunuz. Kendi hayat ve geçiminizi*

⁸⁰ Ayşe Kaya, "SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği", *Alternatif Politika*, Cilt IV, S. 3, Kasım 2012, s. 355.

kendi arzu ve bünyenize göre düzenleyiniz. Sizin buna hakkınız vardır. Çünkü mukadderatınız elinizdedir. Biz bayraklarımızla bütün dünyanın mazlum milletlerine hürriyet götürüyoruz". Bu ifadeye karşın, Sovyet Birliği devletlerinin bağımsızlığı tanınmamıştır. Bu çerçevede, Sovyet iktidarı "kendi ütopyik ve insan mühendisliği görüşleri doğrultusunda planlı habitatlar ve biotoplar (yaşam alanları) yaratmış, ülkeler için topraklar tahsis etmiştir.⁸¹

Kazakistan'da Sovyet iktidarı iki farklı yolla kurulmaktadır:

1. İşçilerin sanayi merkezlerine ve demiryollarına en yakın olduğu Güney ve Kuzey bölgelerinde barışçıl yollarla. SSCB, Rusya'yı çevreleyen kale bölgelerinde Sirderya, Akmola eyaletleri ve Bökey Ordasında barışçıl bir şekilde oluşturulmuştur. 30 Ekim 1917 Perovsk, 1 Kasım Taşkent, 6 Kasım Auliyeata, 16-17 Kasım Chernyaev (Çimkent) ve Petropavlovsk, 2 Aralık Bökey Orda, 2 Ocak 1918 Atbasar, Pavlodar huzur içinde kurulmuştur.
2. Doğu ve Batı bölgelerinde karşı-devrimci - silahlı bir mücadele yoluyla. Yani Turgay, Uralsk, Semipalatinsk ve Yedisu bölgelerinde silahlarla kurulmuştu. Silahlı yollarla 25 Aralık Kostanay, Aralık Kökşetau, 8 Ocak 1918 Aktöbe, 18 Ocak Orenburg, 15 Ocak Ural, 16-17 Şubat Semipalatinsk ve 2-3 Mart 1918'de Verniy'de (Almatı) silahlı bir mücadele ile yerleşmişti.⁸²

Kazakistan'da Sovyet hükümetinin kuruluşunda öne çıkan isimlerden biri olan Turar Rıskulov, 1917-1920 olaylarını gösteren "Devrim ve Türkistan Yerel Halk" adlı kitabında yaşananlar için; "*Sovyet askerleri soygunlar ve cinayetlerle tüm Müslümanların her şeyine el koymuşlar ve uğraşmışlar. Bundan dolayı, ezilen uluslar arasında bir mücadele yapmak için Sovyet hükümetinin kuruluşuna karşı çıkmışlar*" tespitinde bulunmuştur. İktidarın Sovyet Hükümetine geçmesi süreci Kazakistan'da Mart 1918'e kadar devam etmiştir.⁸³

Rusya Sovyet Cumhuriyetleri Federasyonu kurulduktan sonra, Kazakistan topraklarında da merkeze bağlı özerk cumhuriyetin kurulması için çalışmalara başlanmıştır. 5-12 Aralık 1917'de Orenburg'ta toplanan II. Genel Kazak Kurultayı, Alaş Partisi'nin hazırladığı programı destekleyerek Kazak Muhtariyetini kurma, adının

⁸¹ *Dekrety Sovetskoy Vlasti, 25 Oktyabrya 1917 g- 16 Marta 1918 g.*, S. N. Valk ve diğerleri tarafından derlenmiştir, 1957, c. I, s. 195-196.

⁸² Mambet Koygeldiyev, *Ulluk Sayası Elita. Kızmeti Men Tağdırı* (XVIII-XX ğğ.), Araştırma, Almatı 2004, s. 191.

⁸³ Turar Rıskulov, *Revolutsiya i Korennoye Naseleniye Turkestana*, Yazarın Tanıtımı ile En Önemli Makalelerin, Raporların, Konuşmaların ve Tezlerin Bir Koleksiyonu, I. Bölüm, 1917-1919) Taşkent 1925, s. 67.

da "Alaş Orda" olarak belirlenmesi kararını almıştır. 1917 Şubat Devrimi'nin geçici yönetimi ile uğraşan Alaş aydınlarının ana hedefi ülkeye bağımsızlık getirmek olmuştur. Ancak geçici yönetim azınlıkların bağımsızlığını kabul etmek istememiş ve o nedenle Alaş Muhtariyetinin özerkliği de uzun sürmemiştir. XX. yy. başında Alaş Partisi önderliğinde Kazak topraklarında kurulan Kazak millî devleti Alaş Orda'nın hayatı çok kısa olmasına rağmen, Kazak millî uyanışında çok büyük rol oynamıştır. Maalesef, bu parti başında olan Kazak halkının aydınları, bilim adamları ve yazarlar Stalin döneminde 1937-1938 yılları arasında katledilmiştir.⁸⁴

Ulusal cumhuriyetlerdeki Sovyet Bolşevik ulusal politikası, merkezin çıkarlarına öncelik vermeyi, yaşamın her alanında ortak birlik görevlerini sağlamayı, bölgelerin ham odağını korumayı, ulusal ideolojiyi yok etmeyi ve Sovyet normlarını aşlamayı, oluşacak herhangi bir muhalefeti önlemeyi amaçlamıştır. Goloşyekin tarafından Sovyet ulusal politika alanındaki görevler belirlenmiştir:

«1) Kazakistan'da Beş yıllık planlamanın geliştirme ana sektörü: Hayvancılık'tır. SSCB'nin hammadde sorunlarını Kazakistan üzerinde halletmek: a.Kazak atlarının Sovyet askerî hizmetine verilmesi; b. Koyun (yün); c. Verimlilik sığır (et ve süt);

2) Köklendirme alanında: Kadrolar eğitimi (ziraatçı, veteriner, paramedik, muhasebeci, katip, muhasebeci);

3) Kültürel geri kalmışlığa karşı mücadele,

4) Adalet,

5) Komünist Partisi'nin Alaş Orda ideolojisi unsurlarını temizlemesi.⁸⁵

1917 Ekim Devrimi'nin ardından, Sovyet cumhuriyetlerinin ve Sovyet dışı özerkliklerin oluşum süreci başlamaktadır. 1918'de Türkistan topraklarında Bolşevik propagandası etkisiyle Sovyet Özerk Cumhuriyetleri ortaya çıkmıştır. Sovyet idaresinin ana toprakları 1918'de RSFSC olarak adlandırılmıştır. Bolşevik önderi Lenin RSFSC'yi Sovyet Ulusal Cumhuriyetleri Federasyonunun Özgür Milletler Birliği olarak kurmuştur.⁸⁶ RSFSC'nin kurulmasından sonra Stalin tarafından yönetilen Milletler İşleri Halk Komiserliği kontrolü altında ülkenin doğusunda özerk cumhuriyetler oluşturulmuştur.

26 Ağustos 1920'de Kazakların yaşadığı bozkır bölgelerinden - Akmola, Semipalatinsk, Turgay, Ural, ayrıca Bökey ve Orenburg vilâyetinin bir kısmını

⁸⁴ Mambet Koygeldiyev, *Alaş Kozğalı, Belgelerin ve Materyallerin Toplanması*, Cilt I, Almatı 2004, s. 21.

⁸⁵ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 7391, s. 6-7.

⁸⁶ Vladimir Lenin, *Polnoye Sobraniye Soçinenii*, Siyasal Edebiyat Yayınevi, Moskova 2015, c. 35, s. 111.

kapsayan RSFSC'nin bir parçası olarak Kırgız (Kazak) ÖSSC⁸⁷ kurulmuştur. (Bkz. Ek 15 Harita). 1920'den 1925'e kadar Kazak bölgesinde kurulmuş SSCB'nin özerk bir cumhuriyeti “Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti” olarak adlandırılmıştır. Başlangıçta Ruslar, Kazakları Don Kozakları'ndan ayırdetmek için onlara “Kırgız”, bugünkü Kırgızlara da “Kara Kırgızlar” demişlerdir. Orta Asya Rus valilerinin, Kazak ve Kırgız etnik kökenlerini karıştırma eğilimleri nedeniyle Kazaklar Kırgızlar, Kırgızlar ise Kara Kırgız olarak adlandırılmıştır. Kırgızların, Kazaklardan ayırt edilmek için Kara Kırgız olarak adlandırılmaları 1925'e kadar devam etmiştir.

1925'e kadar Orenburg Kırgız (Kazak) ÖSSC'in ilk başkenti oldu. Resmî verilere göre, 1920 sonbaharında, Cumhuriyetin toprakları 1.871.239 km², nüfusu 5.046.000 olup bunların %46,6'sı Kazaklar'dan oluşmuştur.⁸⁸ Tüm Rusya Merkezi Yürütme Komitesi ve Halk Komitesinin 26 Ağustos 1920 tarihli RSFSC Komiserleri Kararnamesi “ Kırgız (Kazak) ÖSSC'nin Oluşumunda” yalnızca Kazak Sovyet ulusal devletini değil aynı zamanda idari-bölgesel bölünmesini de oluşturmuştur.

12 Ekim 1920 tarihli Sovyet Kurultay Kongresinde, Kırgız (Kazak) ÖSSC Merkez İcrâ Komitesi'ne 76 üye ve 25 aday seçmiştir. Kırgız (Kazak) ÖSSC MİK Başkanlık heyeti Seyitkali Mendeşev (Başkan), Viktor Rados-Zenkoviç, Alibi Jangeldin, İvan Akulov, Saken Seyfulin, İvan Kiselev, Baymen Almanov, Abylkayır Dosov ve Georgiy Korostelev'den oluşmuştur. Kırgız (Kazak) ÖSSC MİK Cumhuriyet Hükümeti Halk Komiserleri Konseyi'nin heyeti 14 kişiden oluşmuş ve tamamen ona Cumhuriyetin tüm yürütme gücünü vermiştir. Kırgız (Kazak) ÖSSC MİK Halk Komiserleri Konseyi başkanlığına Viktor Rados-Zenkoviç atanmıştır.⁸⁹

Komünistlerin Kırgız (Kazak) Özerk Sovyet Hükümeti heyetini, daha önce “Alaş-Orda” hükümetinin bir parçası olan Kazak aydınları temsilcilerini yönetmek için oluşturdukları aşikârdır. Bolşevikler, Kazak aydınlarının yerli halk arasında büyük bir otoriteye sahip olduğunu ve yardımı olmadan Bozkır bölgelerinde reformların mümkün olamayacağını tahmin etmektedirler.

15 Haziran 1925'te Kırgız (Kazak) ÖSSC MİK Başkanı'nın "Kırgız" adını "Kazak" olarak değiştirme kararı ile Kazak ÖSSC olarak değiştirilmiştir. 5 Aralık 1936'da “özerk” ibaresi kaldırılarak bir müttefik Cumhuriyet kurulmuş ve adı Kazak

⁸⁷ Tezde, 1920 yılında Kazak topraklarında kurulmuş ilk özerk cumhuriyet, Kırgız (Kazak) ÖSSC olarak yazılmıştır. 1920'den 1925'e kadar tarihi olaylar yazılırken “Kırgız (Kazak) ÖSSC” kullanılmıştır.

⁸⁸ *Kazakistan Tarihi*, Köne Zamandan Büginge Deyin, “Atamura” Yayınevi, Almatı 2010, c. IV, s.169.

⁸⁹ *Kenes Okimeti* (Sovyet Hükümeti), №1 Okur Yazar Olmayanlar Kütüphanesi, Sovyetler Birliği Merkez Yayınevi, Moskova 1929, s. 21.

SSC olarak değiştirilmiştir. Kazak SSC, Sovyet Birliği'nin Asya kısmının güneybatısında, kuzeyde RSFSC, güneyde Türkmen SSC, Özbek SSC ve Kırgız SSC, doğuda Çin, batıda Hazar Denizi ile sınırlanmıştır. Kazak SSC, kapsadığı alan bakımından RSFSC'nden sonra ikinci en büyük, nüfus sayısına göre de RSFSC ve Ukrayna'dan sonra üçüncü en kalabalık cumhuriyettir. Günümüzde Bağımsız Kazakistan 2.724.900 kilometre kare olup, Kazakistan, dünyada kapsadığı alan bakımından 9. sıradadır.⁹⁰

Rusya'nın RSFSC Merkezi Yürütme Komitesi kararı uyarınca Kazak ÖSSC'nin en yüksek yasama organı "Tüm Kazaklar Sovyetler Kongresi"ydi. Kongreler arasında bu yetki "Kazak Merkezi İcra Komitesi"ne devredilmiştir.

1923'te RSFSC topraklarında ve tüm SSCB'nde devlet planı tarafından geliştirilen ülkenin yeni bir imar fikri uygulanmaya başlanmıştır. Özü, eski küçük bölgesel illerin devlet tarafından tahsis edilen ekonomik bölgelere karşılık gelen büyük Sovyet bölgeleri ile tamamen değiştirilmesiydi. Aynı zamanda *uyézd* ve *bolıs* kaldırıldı. İl *uyézd* yerine yeni alanlar daha büyük eyaletlere (Rusça *okrug*⁹¹) ayrılmış, eyaletler ilçelere (Rusça *rayon*⁹²) bölünmüştür. Alt idare Köy Konseyleri olmuştur.

Özerk Cumhuriyet 6 vilâyet 2 il, 31 eyalet ve 411 ilçeye ayrılmıştır. Bölge alanı ortalama yarım milyon kilometrekareyi aşmıştır. Eyalet nüfusu 150.000 kişi, dönemin ortalama 60.000-80.000 km² iken ilçe hacmi 10.000 km² den az değildir. Vilâyet, eyalet ve ilçe topraklarının bu kadar büyük olmasıyla, vilâyetden ilçe merkezine olan mesafe genellikle 500 km idi.⁹³ O dönemde Cumhuriyette vilâyetden iletişim ve ulaşım araçlarının zayıf geliştiği de eklenmelidir. 15 Mayıs 1923'de RSFSC'nin bir parçası olarak Kırgız (Kazak) Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne ait bölgeler ve ilçeler Tablo 3'te belirtmektedir.

Tablo 3. 15 Mayıs 1923'de RSFSC'nin Bir Parçası Olarak Kırgız (Kazak)Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

ÖSSC (Merkez, Başkent)	İl (uyézd) sayısı
Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Başkenti Orenburg	
Semipalatinsk Vilâyeti	6
	Zaisan, Karkaralyı, Semipalatinsk, Ust-Kamenogorsk, Bukhtarminsky Pavlodar ,

⁹⁰ *Uchreditelnyy Syezd Sovetov Kirgizskoy (Kazakhskoy) ASSR, Kazakhskoye Krayevoye İzdatelstvo Baskısı, Alma-Ata 1936, s.128.*

⁹¹ Okrug; ilçe ülkenin yönetim yönünden bölünmüş il ile kent arasında yer alan parçasıdır.

⁹² Rayon; bölgesel birim, bölge sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine göre belirlenen toprak parçasıdır.

⁹³ *Spravochnik po Administrativno-Territorialnomu Deleniyu Kazakhstana (Avgust 1920 – Dekabr' 1936 g.), Moskova 1924, s. 176.*

Akmola Vilâyeti	4
	Akmolinsk, Atbasar, Kökşetau, Petropavl, Çerlak
Aktyubinsk Vilâyeti	6
	Akbulak, Aktyubinsky, Irgız, Mojarovsky, Temirovsky, Uili
Orenburg Vilâyeti	13
	İleetsk, Isaevo-Dedovsk, Krasnoholmsky, Orenburg, Orsk, Petrovsky, Pokrovsky, Sharlik-Mikhailovsky;
Ural Vilâyeti	6
	Ural, Bukhtarminsk, Guryevsky, Çımpıty, Kalmukovsky, İleksky
<i>Bökey eyaleti</i>	Bökey valiliği-1, 2 Primorsky valiliği, Kalmuk valiliği, Narym valiliği, Kamyşsamar valiliği, Talovsky valiliği, Torgunov valiliği ve diğer yerleşimler;
<i>Adaevsky eyaleti</i>	Alty-Karasu, Mangistau, Tabyn, Oyl, Üst-Urt-Samsky kasabaları.
Kostanay Vilâyeti	8
	Adamovsky, Borovsky, Vskemçatsky, Denisovsky, Kustanai, Semnozersky, Turgay, Fedorovsky
1924'te Yedisu, Sirderya ve Semerkand bölgeleri Kırgız (Kazak) ÖSSC'ne bağlıydı. Şubat 1925'te Aral Gölünün güney kesiminde Kazak ÖSSC'nin bir parçası olarak Kara-Kalpak Özerk Bölgesi kurulmuştur.	

94

Orta Asya'da, Çalışma ve Savunma Konseyi altındaki Disiplin Komitesi, Cumhuriyetleri ve bireysel kurum ve kuruluşları dağıtmak üzere kurulmuştur. Geçici bölgelerin yönetilmesi ve yeni kurulan Cumhuriyetçi ve Bölge Konseylerinin Kurucu Meclislerinin Yönetimi, geçici otoritelere - Devrim Komiteleri'ne devredilmiştir. Ulusal-Bölgesel Sınır politikasının (*delimitation*) bir sonucu olarak, eski Semireçenskaya (Yedisu) ve Türkistan Özerk Cumhuriyeti, Sirderya illerinin bir kısmı, Kazak Sovyet Birliği'nin bir parçasıydı. Kasım 1924'den bu yana, bu alanlar Kırgız (Kazak) ÖSSC hükümeti tarafından oluşturulan Devrim Komiteleri tarafından yönetilmektedir.⁹⁵ 1924'ün sonundan 1925'in başlangıcına kadar, Kırgız (Kazak) ÖSSC'ne bağlı olan bireysel ilçe ve yerleşim bölgelerinin sınırlarının daha da açıklığa kavuşturulduğu görülmektedir.

Şubat 1925'de Karakalpak Özerk Bölgesi (Rusça *oblast* ⁹⁶) Konseylerinin ilk kurucu kongresinde Torgulya'da Karakalpak Özerk Bölgesi'nin kuruluşu ve Kırgız (Kazak) ÖSSC'nin bir parçası olarak dâhil edilmesi yasalaştırıldı. Kazalyı, Akmeşit, Türkistan, Çimkent eyaletleri, Evliya-ata ilçesinin büyük bir kısmı, eski Sirderya vilâyetinin Taşkent ve Myrzajol ilçelerinin bir kısmı Kazakistan'a verilmiştir. Buna ek olarak, Almatı, Jarkent, Lepsi, Kapal (Taldykorgan) eyaletleri, Georgievskaya, Şu, Yedisu vilâyetinin Bişkek ilçesinin Karanökis ilçeleri Kırgız (Kazak) ÖSSC'nde yer almıştır.

⁹⁴ RSFSR. NKVD. "Gubernii i Uyezdy RSFSR na 1 Marta 1921 Goda", Moskova 1921, s. 16.

⁹⁵ Spravoçhnik Po Administrativno-Territorialnomu Deleniyu Kazakhstana (Avgust 1920 – Dekabr' 1936 g.), Moskova 1924, s. 180.

⁹⁶ Sovyetler Birliği'nde bir idari bölge birimidir.

Kazak toprakları sonuçta 700 bin metrekare, yani üçte bir artarak 2,7 milyon km² olmuştur. 1926 nüfus sayımı Kazak ÖSSC'de 6.530.528 kişinin yaşadığını göstermiştir. 1926 nüfus sayımına göre, Kazaklar Cumhuriyetin toplam nüfusunun yaklaşık üçte ikisini (%61.3) oluşturmuştur. 1928'de 6.507.077 kişiden 1928'de 3.287.900 kişi kalmıştır. Aradaki fark 3.199 177 kişidir.⁹⁷

1924'te Ulusal-Bölgesel Sınırlandırma politikası sonucunda Orta Asya'nın siyasi ve coğrafi haritası kökten değişmiştir. Türkistan Cumhuriyeti, Buhara Halk Sosyalist Cumhuriyeti, Harezmi Halk Sosyalist Cumhuriyeti gibi devlet yapıları kaldırılarak, yerine Özbekistan SSC, Türkmen SSC, TacikÖSSC (Özbekistan'ın bir parçası olarak), Kırgız Özerk Bölgesi (RSFSC'nin bir parçası olarak) ve Karakalpak Özerk Bölgesi (Kazakistan'ın bir parçası olarak) oluşmuştur. Bu devlet yapıları ulusal olarak kurulmuş ve ulusal Cumhuriyetler ve bölgeler olarak adlandırılmıştır.

Türkistan ÖSSC'nin Yedisu ve Sirderya bölgelerinde yaşayan Kazak bölgeleri Kırgız (Kazak) ÖSSC'ye dâhil edilmiştir. Sirderya vilâyetindeki Özbeklerin çoğu Özbek SSC'ne devredilmiş ve Yedisu eyaletinde yaşayan Kırgızların çoğu, Kırgız Özerk Bölgesine'ne dâhil edilmiştir. 1925'te Kırgız ÖSSC Kazak ÖSSC olarak değiştirildikten sonra, başkenti Orenburg'dan Ak-Meşit'e taşınmıştır. Ak-Meşit sonra Kızıl-Orda (*Rusça Kızıl-Orda*) olarak adlandırılmıştır. Kazak ÖSSC birleşiminden çekilmiş ve doğrudan tüm toprakları Orenburg, Orsk ve Kashirin ilçesi ile ve 36 ilçe RSFSC'ye katılmıştır.

1927'nin sonundan itibaren, Kazakistan'da yeni bir idari-bölgesel yapının geliştirilmesine başlanmıştır. Bu çalışma, bölgenin ekonomik ve doğal koşulları, seyrek nüfuslu ve dağınık yerleşim yerleri hakkındaki yetersiz bilgi nedeniyle büyük ölçüde engellenmiştir. Yeni idari-bölgesel yapı, üç kademeli bir sistemin başlatılmasını sağlamıştır: eyalet – ilçe - şehir (*Rusça okrug – rayon – gorod*). Toplamda 13 eyalet cilmek oluşturulmuştur. İlçe, yeni sistemde önemli bir rol oynamıştır. İlçelerin oluşumu köylerin ve diğer yerleşim yerlerinin belirli bir ekonomik çekiciliği göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. Eyalet ve ilçeler oluşturulurken etnik bileşimleri dikkate alınmıştır.

1927'den beri SSCB'nin müttefik cumhuriyetlerinde idari ve bölgesel bölgelere yeniden dağıtımlar başlamıştır. Kazakistan'da 13 eyalet, 180 ilçe kurulmuştur. Ural ilçesi 15, Guryev 6, Aday 5, Aktöbe 14, Kostanay 15 , Kızıljar 21, Akmola 15, Sirderya

⁹⁷ Klara Sarkenova, *1920-1930 Jıldardağı Kazakhstan Halkı, Gılimi Zerttev*, Litres Baspası, Almatı 2011, s. 86

21, Kızıl-Orda 8, Pavlodar 9, Semipalatinsk 23, Karkaralinsk 7 ve Almatı 21 ilçeden oluşmuştur.⁹⁸

13 Mart ve 15 Mayıs 1928 yıllarında Kazak SSC Merkez İcrâ Komitesi ile bireysel eyalet, ilçelerin ulusal-yerli, doğal-coğrafi ve ekonomik özelliklerinin incelenmesi sonucunda Cumhuriyetin il ve ilçelerinin sınırları değiştirilmiştir. Mayıs 1928'in başında toplanan Kazakistan Merkez Komitesi'nin 3. oturumu bu değişiklikleri onaylamıştır. 3 Eylül 1928'de RSFSC Merkez Komitesi Başkanlığı tarafından Cumhuriyetin yeni bölgeleri de onaylanmıştır.⁹⁹

17 Ocak 1928'de, Kazak ÖSSC oturumunun 6. toplantısında, Cumhuriyetteki vilâyetler ortadan kaldırılmış, Cumhuriyet 1 özerk bölgeye, 13 eyalete, 192 ilçeye bölünmüştür. Aynı zamanda Özbek SSC'de idari ve bölgesel reformlar sırasında Taşkent ilçesi kaldırılarak, Sirderya ilçesinin yeni 8. bölgesi kurulmuştur.¹⁰⁰

1929'da Cumhuriyetin başkenti, Kızıl-Orda kentinden Alma-Ata'ya yeniden taşınmıştır. Ülkenin etkili siyasi, ekonomik yönetimi için yeni idari ve bölgesel dönüşümler talep edilmektedir. 17 Aralık 1930 Kazak SSC MİK kararıyla Kazakistan'ın ilçelere bölünmesi kaldırılarak yeni idari ve bölgesel değişiklikler yapıldı. Sirderya eyaleti kaldırılmış ve Kazak ÖSSC topraklarında ilçe sayısı 180 ilçeden 123'e düşürülmüştür. Ocak 1932'de, Kazak ÖSSC MİK Merkez Komitesi ve Şubat ayında düzenlenen 2. Kazak ÖSSC MİK oturumunun VIII. toplantısı kararıyla Kazakistan'da 6 bölge kurulmasına karar verilmiştir. Oturumun kararına göre: Doğu Kazakistan, Karagandinskaya, Güney Kazakistan, Aktöbe, Batı Kazakistan ve Almatı bölgeleri kurulmuştur. 1935'te Karkaraly bölgesi dahil edilmiştir. (Bkz. Tablo 4.) Kazakistan'ın her bölgesinde, belirli bir ekonomik amacı ve ekonomik odak noktası olan coğrafi konumu dikkate alınarak, ortaklama 17-20 idari ilçe düşecek şekilde planlama yapılmıştır.

Tablo 4. 31 Ocak 1935'te RSFSC'nin Bir Parçası Olarak Kazak ÖSSC

ÖSSC (merkez, başkent)	Alan, km2	Nüfus, bin kişi 01.01.1933	Ülkedeki ilçe sayısı	
Kazak ÖSSC (Alma-Ata)	2 853 300	6 855,6	157	
Aktöbe Bölgesi, Merkezi Aktöbe	595 900	1060,8	21	1) Martuksky, 2) Yeni Rus, 3) Aktöbe (şehir), 4) Aral, 5) Batbakarinsky, 6) Yedigary, 7) Irgizsky, 8) Kustanaysky, 9) Karabalyksky, 10) Klyuçevoy, 11) Mendygarsky, 12)

⁹⁸ *Spravočnik po Administrativno-Territorialnomu Deleniyu Kazakhstana., a.g.e., s. 179.*

⁹⁹ *Materialy po Rayonirovaniyu Kazakhstana, Obşhaya Çast', Opisanije Okrugov i Kharakteristiki Rayonov, c. II Kızıl-Orda 1928, s. 14.*

¹⁰⁰ *Sobraniye Uzakoneniy i Rasporyajeniy Raboçye-Krest'yanskogo Pravitelstva RSFSR, 12 Ekim 1928, No. 118, Bölüm I, Madde. 743, s.1586-1589.*

				Semiozerny, 13) Stepnoy, 14) Turgaysky, 15) Temirsky, 16) Tabyn, 17) Wilsky, 18) Ubagansky, 19) Fedorovsky, 20) Khobdinsky, 21) Çelkarsky.
Alma-Ata Bölgesi, Merkezi Alma-Ata	434 300	1153,5	26	1) Kaskelensky, 2) Krasnogorsk, 3) Makançinsky, 4) Sarkand, 5) Uygur, 6) Almatı (şehir), 7) Andreevsky (eski Lepsinsky), 8) Aksuysky, 9) Ayaguzski, 10) Alakulsky, 11) Balkaş, 12) Burliu-Tyubinsky, 13) Dzharkentsky, 14) Ili, 15) Karatalsky, 16) Kugalinsky, 17) Kasteksky, 18) Kegensky, 19) Kurdaysky, 20) 21 Ekim, Taldy-Kurgan, 22) Urjar, 23) Chuisky, 24) Chilik, 25) Şubartausky, 26) Enbekşi-Kazaksky.
Doğu Kazakistan Bölgesi, Merkezi Semipalatinsk	399 500	1332,6	27	1) Aksuatsky, 2) B. Narymsky, 3) Bukhtarminsky, 4) Predgorninsky, 5) Samara, 6) Urlutyubsky, 7) Lozovsky, 8) Abralinsky, 9) Bel-Agaçsky, 10) Bishkaragaysky, 11) Jarminsky, 12) Zaysansky, 13) Zıryanovsky, 14) İrtişsky, 15) Katon-Karagaysky, 16) Kirovsky (eski Ust-Kamenogorsky), 17) Kokpektinsky, 18) Kurçumsky, 19) Maksimogorkovsky, 20) Pavlodar, 21) Riddersky, 22) Semipalat , 23) Tarbagatai, 24) Ulansky, 25) Tsyurupinsky, 26) Şemonaikhinsky, 27) Şingistavsky.
Batı Kazakistan Bölgesi, Merkezi Ural	464 400	722,8	20	1) Burlinsky, 2) Karatyubinsky, 3) Priuralsky, 4) Slamikhinsky, 5) Guryevsky, 6) Dzhangalinsky, 7) Dengiz, 8) Dzhanybeksky, 9) Dzhambeytinsky, 10) Zhilokosinsky, 11) Ispulsky, 12) 13talo Kamensky, 14) Lbischensky, 15) Mangistavsky, 16) Terektinsky, 17) Taipaksky, 18) Uralsk (şehir), 19) Urdinsky, 20) Chingirlaur.
Karaganda Bölgesi, Merkezi Petropavlovsk	469 700	1193,3	32	1) Vişnevsky, 2) Zerendinsky, 3) Kalininsky, 4) Kızıl Ordu, 5) Makinsky, 6) Molotovskoy, 7) Poludinsky, 8) Prişimsky, 9) Presnogorkovsky, 10) Ayrtausky, 11) Akmolinsky, 12) Aryk-Balyksky, 13) Atbasarsky, 14) Bulaevsky, 15) Beinetskorsky, 16) İşimsky, 17) Karaganda (şehir), 18) Kızıl-Tuusky, 19) Kökçetavsky, 20) Kurgaldjinsky, 21) Leninsky, 22) Mamlyutsky, 23) Nurinsky, 24) Petropavlovsky (şehir), 25) Presnovsky, 26) Ruzayevsky, 27) Stalin 28) Telmansky, 29) Tonkereysky, 30) Şukinsky, 31) Enbekşildersky, 32) Erkenşilik.
Karkaraly Bölgesi			7	1) Bayan-Aulsky, 2) Jana-Arkinsky, 3) Karkaraly, 4) Balkaş, 5) Konyratsky, 6) Kuva, 7) Şetsky.
Güney Kazakistan Bölgesi, Merkezi Çimkent	489 500	1243,2	24	1) Tulkubassky, 2) Shauldersky, 3) Evliya-ata, 4) Arys, 5) Bostandıksky, 6) Dzhualinsky, 7) Kelesky, 8) Kzyl-Ordynsky, 9) Karatassky, 10) Kazalinsky, 11) Karmakchinsky, 12) Kzyl-Kumsky, 13) Karsakbaysky, 14) Lengerovsky, 15) Merkensky, 16) Pakhta-Aralsky, 17) Suzaksky, 18) Sayramsky, 19) Sary-Suy, 20) Türkistan, 21) Talassky, 22) Chayanovsky, 23) Çimkent (şehir), 24) Yany-Kurgan.

101

Yaklaşan ekonomik ve sosyo-kültürel yapının, karmaşık zorluklarının açılması için, Kazak ÖSSC MİK Başkanlığı 29 Temmuz 1936, «Kazaklarda Yeni Alanların Oluşumu Üzerine» ve «Kazak SSC Bölgelerinin Genişlemesi Üzerine» kararlarının bir sonucu olarak Kazakistan'ın idari bölgeleri netleştirilmiştir:¹⁰²

1. Karaganda bölgesi iki alana ayrılmıştır: Karagandinskaya (Merkezi Karaganda) ve Kuzey Kazakistan (Merkezi Petropavlovsk).

2.Karkaralinsky bölgesi kaldırılmıştır.

3. Aktöbe bölgesi iki bölgeye ayrılmıştır: Aktöbe (Aktöbe merkezi) ve Kostanay (Kostanay merkezi).

¹⁰¹ Tsentralny İspolnitelny Komitet SSSR, «Administrativno-Territorialnoye Deleniye SSSR na 31 yanvarya 1935», “Vlast Sovetov” Baskısı, Moskova 1935, s. 167.

¹⁰² Obrazovaniye Novykh Oblastey i Rayonov v Kazakhstane, (Kazakistan'da Yeni Bölge ve Bölgelerin Oluşumu) (derleme), Narodnoye Khozyaystvo Kazakhstana Dergisi, 1936, s. 9-10.

Böylece, 1936 yılında Kazakistan toprakları Aktöbe, Almatı, Doğu Kazakistan, Batı Kazakistan, Güney Kazakistan, Karaganda, Kostanay ve Kuzey Kazakistan olmak üzere 8 bölgeden oluşmuştur. 1936 Temmuz ayında yedinci ve sekizinci Kostanay ve Kuzey Kazakistan bölgeleri oluşturulmuştur. Bölgelerde ise 198 ilçe kurulmuştur. Ocak 1938'de mevcut olana ek olarak, üç yeni bölge ortaya çıkmıştır: Kızılordynskaya, Pavlodar ve Guryevskaya. Ekim 1939'da ise Semipalatinsk, Cambul ve Akmolinsk¹⁰³ adlı üç yeni bölge daha doğmuştur.

Tüm Sovyet halkı için büyük olay 1936 tarihli SSCB Anayasasının kabul edilmesiydi. Kasım 1936'nın SSCB Birliği Konsey'in VIII. Kongresinde Stalin'in raporuyla yeni Anayasa metni kabul edilmiştir. Yeni Stalinist Anayasanın kabul edilmesiyle birlikte 5 Aralık 1936, RSFSC toprakları, Kazak ÖSSC'nin bileşiminden çıkarıldığı için önemli ölçüde azalmıştır. 5 Aralık 1936'da Kazak ÖSSC, yeni bir Anayasa taslağının geliştirildiği bir müttefik cumhuriyette; Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine dönüştürülmüştür. Böylece, 21 Mart 1937'de Sovyetlerin X. Kongresinde Kazak SSC'nin tüm bölgelerinden milletvekilleri katılmış ve Anayasa kabul edilmiştir. Örneğin, kongreye Karaganda bölgesinden Saken Seyfulin ve Kanyş Satpayev gibi 91, Aktöbe'den 80, Kuzey Kazakistan'dan 109, Alma-Ata ve Alma-Ata bölgelerinden 199 milletvekili, Batı Kazakistan'dan 118, Doğu Kazakistan'dan 165 ve Güney Kazakistan'dan 153¹⁰⁴ milletvekili katılmıştır.

Mirzoyan raporunun ardından Kazak SSC Anayasa taslağı kongrede oybirliğiyle onaylanmıştır. Kazak SSC Anayasası 11 bölüm ve 125 maddeden oluşmuştur.¹⁰⁵ Anayasada Cumhuriyette sosyalizmin temellerinin oluşturulmasına, üretim ve planlı ekonomi araçlarının kamu mülkiyetinin onaylanmasına, sömürünün ortadan kaldırılmasına ve eşit ilişkilerin oluşturulmasına yer verilmiştir. Kazak SSC 1937 Anayasası, ekonomik ve politik savunma hattı boyunca karşılıklı yardım sağlamak için Kazakistan'ın SSCB'nin diğer cumhuriyetleriyle birleşmesini yasal olarak pekiştirmektedir. 1937 Anayasası bayrağı onaylanmıştır: 2:1 uzunluk ve genişlik oranına sahip kırmızı bir bez ve bayrağın üst köşesinde altın orak ve çekiç, amblemin yanında altın yaldızlı «Kazak SSC» yazılması tasvir edilmiştir. Adı Kazak dilinde Latince harflerle yazılmıştır. Kazak alfabesinin reformundan sonra, 10 Kasım 1940'da bayrak üzerindeki yazılarda da buna göre değiştirilmiştir. Kazak SSC'nin arması

¹⁰³ Şu anda Kazakistan'da 14 bölge, 186 şehir, 168 ilçe ve 174 kırsal bölge bulunmaktadır.

¹⁰⁴ *Spravochnik po Administrativno-Territorialnomu Deleniyu Kazakhstana., a.g.e., s.200.*

¹⁰⁵ KCDMA, Arşiv Fonu 195, Envanter 30, Dava Dosyası 1, s. 1-41.

SSCB'nin devlet amblemine dayandırılmıştır.¹⁰⁶ (1936 Anayasasının 121. Maddesinden). (Bkz. Ek.16.)

Kazak SSC'nin devlet arması, altın orakların ve çekiçlerin bir görüntüsünden oluşur, çapraz olarak yerleştirilir, güneşte kırmızı bir arka plan üzerinde Kazakça ve Rusça'da bir yazı: "*tüm ülkelerin Proleterleri, birleşin!*" yazardı. Armanın üstünde beş köşeli bir yıldız ve alt kısmında Kazakça ve Rusça «Kazak SSC» yazısı yer almıştır.

1937 Anayasasında şöyle yazılmıştır: "... *Kazak SSC, egemen haklarını tamamen koruyarak devlet gücünü bağımsız olarak yürütmektedir.*"¹⁰⁷ Anayasa, Kazak SSC'nin rızası olmadan toprakların değişmezliğini, daha yüksek Cumhuriyetçi ve yerel devlet makamlarının oluşumunu, mevzuatın uygulanmasını kontrol etmeyi, devlet ve kamu düzenini ve vatandaşların haklarını korumayı, gizli oylamada evrensel, doğrudan ve eşit oy hakkı temelinde mahkeme organlarının bir sisteminin kurulmasını sağlamıştır. Ancak, Anayasaya resmen aynı şekilde girmiş olmasına rağmen, uygulamada Stalinist totaliter güç vatandaşların haklarını kısıtlamış ve katı bir siyasi rejim temelinde Kazak topraklarını sosyo-ekonomik açıdan sovyetleştirme politikasını sürdürmüştür.

Sovyet Hükümetinin Kazak topraklarını ekonomik amaçlarla imar etmek düşüncesinde kendi hammadde ihtiyacını karşılama amacının etkili olduğunu görüyoruz. Kazakistan topraklarının hammadde bazında bölgesel olarak imar edilmesi, önceden belirlenmiş Sovyet hükümetinin gelecekteki kolektifleştirme, kolhozlaşma, sanayileşme politikasının rasyonel yürütülmesi için önceden planlanmıştır.

1936 Anayasası Kazak ÖSSC'nin SSCB Cumhuriyeti'ne dönüştürülmesini öngörmüştür. Bu anayasa ülkemizin anayasal gelişimini başlatmaktadır. SSCB 1936 Anayasası Sovyet hukukunun kaynakları için biçimlendirici bir faktör haline gelmiştir. "Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" ismi 10 Aralık 1991'ye Bağımsız "Kazakistan Cumhuriyeti" isminin kabulüne kadar sürmüştür.

1.4.1922-1928 Kazak Köylüsünü Sovyetleştirme Programı Çevresinde Köklendirme ve Sınır Politikası

Bugünde Orta Asya'da varolan Bağımsız Devletler için, geçen yüzyılda etkili olan 1924 Ulusal ve Bölgesel Sınır politikası önemli ve tarihî bir olay olarak

¹⁰⁶Toğjan Agdarbekov, Problemy Natsionalno-Gosudarstvennogo Stroitelstva v Kazakhstane (1920-1936 gg.), Nauka Baskısı, Almatı 1990, s. 184.

¹⁰⁷Konstitutzya KazSSR (Kazak SSC Anayasası), Politizdat Baskısı, Alma-Ata 1937, s. 3.

değerlendirilebilir. Çünkü modern Orta Asya'da bulunan eski Sovyet Cumhuriyetlerinin devlet sınırları, yani devletlerin toprakları bu siyasi faaliyet sırasında biçimlenmiştir.

1924 Ulusal ve Bölgesel Sınır politikası sonrası, Kazak Devletinin idari ve siyasi biçimi, daha sonraki etno-ulusal süreçlerin devam ettiği sırada ortaya çıkmıştır. 1922-1928 yılları arasında, Cumhuriyetin etnopolitik gelişimi, köklendirme politikası ve Kazak köyünü Sovyetleştirme programı ile belirlenmiştir.¹⁰⁸ Stalin merkezîyetçiliği ve milliyetçi komünistler arasında şiddetli bir tartışma olup, milliyetçi komünistlerin Alaş aydınlarıyla güçlü bir bağlantısı bulunmakta idi.

Mustafa Çokay Ulusal-Bölgesel Sınır politikasını Orta Asya'nın Türk topraklarının bozulmasının, "Ulusal Siyasi Birliği" ihlal etmek amacıyla Sovyet iktidarının bir planı olarak değerlendirmiştir. Ulusal- toprak sınırlandırmasının bir sonucu olarak Orta Asya'daki Türk halkları "Türkistan" gibi eski tarihî isimlerini kaybetmiştir.¹⁰⁹ "Alaş" Hareketi başkanı Mustafa Çokay, "*Kazakistan'daki toprak sorununun 20 yıldır çözüldüğünü*" vurgulamıştır.¹¹⁰

Siyasi köklendirme hedefleri ulusal sorunların yaygın olarak tartışıldığı 1923'te partinin XII. Kongresinde tanımlanmıştır. Kongrede halkın gelişim seviyelerini gerçek bir şekilde hizalamaya ve ekonomik, kültürel ve siyasi eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasına yönelik görevler, ucuz ve gerçekten yeni sosyalist bir aygıtın oluşturmasını talep etmiştir.¹¹¹

Bu nedenle, SSCB'nde Orta Asya'da çok uluslu cumhuriyetlerin kaldırılması ulusal karakterine göre Cumhuriyetlerin oluşturulmasının nedenlerini analiz etmek gerekirse;

- İlk olarak, uluslararası sorunlara etkili bir çözüm ihtiyacı bulunmaktadır. Bu cumhuriyetlerde bir ulusun önceliği olmayıp, çok uluslu bir karakter vardır. Örneğin, Özbek milliyeti temsilcileri üç ülkede yerleşmişti. Sovyet hükümeti sorunun uzun süredir uluslararası çatışma boyutuna gelmesini ve çatışmaların alevlenmesini önlememiştir.
- İkincisi, Türkistan Cumhuriyeti başkanı, Kazak aydınlarının temsilcisi Turar Rıskulov "Türk Cumhuriyeti" yaratma ihtiyacı fikrini ortaya koymuştur.

¹⁰⁸ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 1044, s. 23.

¹⁰⁹ Mustafa Çokay, *Türkistanın Kılı Tağdırı*, Almatı 1992, s. 58

¹¹⁰ Mustafa Çokay, *Turkestan Pod Vlastyo Sovetov (K Kharakteristike Diktatory Proletariata)*, Almatı 1993, s. 62.

¹¹¹ SBKP Kararları ve Çözümleri, Politizdat Baskısı, Moskova 1983, s. 86

- Üçüncüsü, ekonomik sorunları çözme amacı, her ulusal cumhuriyette, ekonomik önceliklerine sahip olma ihtiyacından kaynaklanmaktadır.
- Dördüncüsü, Kazak aydınlarının Kazak topraklarının Kazak ÖSCB'sine dâhil edilmesine yönelik bilimsel çalışmaların sonuçlarını da belirtmek gerekir.
- Beşincisi, "Sovyet iktidarı" ilkesine dayanan idari sistemin etkili bir şekilde kullanılması, Sovyet özel idaresine büyük fayda sağlamıştır.¹¹²

1924 Ekim ayında Kazakistan ve Orta Asya topraklarının sınırlandırılması Kararnamesine göre tarihsel olarak kurulan Kazakların yaşadığı alanlar Kırgız (Kazak) ÖSSC'ine girmiştir. Eski Türkistan, Harezmi, Hiva Cumhuriyet topraklarının %45,7'si yani 797,9 kilometre karelik arazi ve 1,5 milyon insan Kazak ÖSCB'ne dâhil edilmiştir. 2,8 milyon kilometre karelik olan Kazakistan toprakları, SSCB'nde Cumhuriyetin boyutları RSFSC'den sonra ikinci sırada yer almıştır.¹¹³

Türkistan'ın ayrı ayrı cumhuriyetlere bölünmesini ve bu doğrultuda gereken alt yapının hazırlanmasını sağlayan Lenin'in hastalanmasından itibaren iktidarı ele geçiren ve rakiplerini devre dışı bırakan Stalin, iktidarının daha ilk yıllarından itibaren, SSCB içerisinde yaşayan sömürge halkları hedefine almıştır. Çarlık Rus İmparatorluğu döneminde uygulanan sömürgeleştirme politikalarını - "Hiristiyanlaştırma"nın dışında - olduğu gibi benimseyip geliştirerek, uygulama alanına sokmuştur. Cinayetler, sürgünler ve kovuşturmalara dolu olan bu dönem, son derece katı ve acımasız bir tutum eşliğinde Çarlık Rus İmparatorluğu'nun tamamlayamadığı süreci, büyük oranda tamamlamıştır. Vaktiyle İlminskiy ve öğrencileri tarafından şekillendirilen Ruslaştırma politikaları Stalin döneminde Rus Türklük biliminin katkılarıyla "toprak" ve "dil" esaslı "Milliyetler Politikası" adını alarak, daha sistematik bir şekilde uygulanmıştır.

Fransız araştırmacı Olivier Roy, Çarlık Rus İmparatorluğu döneminde aydınlar bazında etnik özgünlük bilincine ulaştırılan Türk topluluklarının farklı uluslar haline getirilmesini amaçlayan Stalin dönemi milliyetler politikasını üç temele dayandırmaktadır. Bunlar:

- XX. yy antropolojisi ve Marksist anlayışın mirası olan, sonradan Sovyet etnografya ekolü olarak adlandırabileceğimiz yaklaşım tarafından sistemleştirilen bir "halk" kavramlaştırmasından hareketle Stalin tarafından geliştirilen bir kuramsal bütün;
- Toprağa bağlı kılmaya ve dilin statüsüne dayanan idari ve siyasi bir sınıflandırma;

¹¹² KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 1044, s. 34.

¹¹³ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 1044, s. 24.

— İlk iki ilkeyle ilgisi olmayan, ama onların terminolojisi içinde biçimlenen siyasal ve stratejik bir mantıktan hareketle, insan topluluklarının gerçekten de bölünüp birbirinden ayrılmasıdır.¹¹⁴

“Türkistan fikrini” ortadan kaldırmak amacını taşıyan Sovyet yönetimi, bu amaç doğrultusunda Türk toplulukları arasındaki dil farklılıklarını öne çıkararak, bazı milliyetlerin şekillenmesini sağlamıştır.¹¹⁵

Halk Komiserleri Konseyi 2 Şubat 1921, Kırgız (Kazak) ÖSSC "Cumhuriyetin devlet kurumlarında Rus, Kazak dilinin uygulanması" hakkında 19 kararname çıkarmıştır. Kararnamenin 1. Maddesine göre Semipalatinsk, Akmola, Orenburg-Turgay, Ural ve Bukey ilçesinde devlet kurumlarında Rus ve Kazak dilleri eşit şekilde kullanılmalıdır.¹¹⁶

22 Kasım 1923 tarihinde Kazak Merkez Yürütme Komitesi tarafından yayınlanan Kararnameye göre, Cumhuriyetteki devlet dili Kazakça ve Rusça olarak ilan edilmiştir. Kararnamenin 2. fıkrası uyarınca Kazak Merkez Yürütme Komitesi ve İlçe Yürütme Komiteleri altında bu işleri yönetmek ve yönlendirmek için gerekli komisyon oluşturmak gerekliliği belirtilmiştir. Bu talimatlara göre oluşturulan bu komisyonların işleri eksik ve yetersiz kalmıştır.

Tablo 5. Devlet Kurumlarında «Köklendirme» Durumu

Kurumların adı	Yıllar	Toplam çalışan görevlilerin sayısı	Rusça bilenler	Kazakça bilenler	Kazaklar	Diğer milletler	Fayız olarak	
							ofis işlerini Kazak dilinde yürütmek	ofis işlerini Rus dilinde yürütmek
Kazak Merkez Yürütme Komitesi, Halk Konseyi ve Halk Komiserleri Devlet Planlama Komitesi	1927	93	39	2	34	20	25%	75%
	1928	79	54	1	21	4		
	1929	82	51	2	27	4		
Finans Halk Komiseri	01.01.1926 yılına kadar	204	190	-	14			Tüm evraklar sadece Rus dilinde
	01.01.1927 yılına	193	173	-	20	-		100%
		104	86	-	18	-		

¹¹⁴ Oliver Roy, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, çev. Mehmet Morali, Metis yayınları, İstanbul 2000, s. 41-42.

¹¹⁵ Ertan Efegil, Yılmaz Çolak, "Geçiş Sürecinde Orta Asya: Liderlik, Milliyetçilik ve Demokrasi", *Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2003, s. 43-45.

¹¹⁶ "Spravoçhnik Po Administrativno-Territorialnomu Deleniyu Kazakhstana (avgust 1920 g. - dekabr' 1936 g.)", *Arşiv Tatbikatı*. Bazanov A. (haz), Kazak SSR İçişleri Bakanlığı, Alma-Ata 1959, s.126-127.

	kadar 01.01.192 8 yılına kadar 01.04.192 9 yılına kadar	89	74	3	15	-		
Arazi yönetimi Halk Merkezi Aparatı	1926/27 1927/28 1928/29	35 32 32	27 29 28	- - -	8 3 4	- - -		Tüm evraklar sadece Rus dilinde 100%
Kazak su yönetimi ve merkez ofisi	1926 1927 1928 1929	279 217 262 74	242 188 231 67	2 2 3 3	37 29 31 7	- - - -	2%	98 %
Sağlık Halk Merkezi Aparatı	01.10.192 6 yılına kadar дейін 01.01.192 7 yılına kadar 1928	32 22 23	31 21 20	- - -	1 1 3	- - -		Tüm evraklar sadece Rus dilinde 100%
Tüm Birlikler Halk Konseyi Merkez Aparatı	01.01.192 8 yılına kadar 01.01.192 9 yılına kadar	32 35	28 29	2 3	3 6	1 -		Tüm evraklar sadece Rus dilinde 100%
İşçi-Çiftlik Denetimi Nüfus Kontrol Komitesi	1927 1928 1929	32 27 29	25 21 20	- - -	7 6 9	- - -		Tüm evraklar sadece Rus dilinde 100%

117

Tablo 5’de yer alan verilere göre, Cumhuriyetin yönetim organlarında ve merkez kurumlarında resmî yazışmalar, Kazakların yaşadığı kurumlarda bile Rusça olarak gerçekleştirilmiştir.

Müesseseleri «Kazaklaştırmak», yani resmî yazışmaları Kazak dilinde yürütmek ve yerel dilde onlara gelen insanlarla iletişim kurmak sorunları her konferansta, her toplantıda gündeme getirilmişse de bu işler hep geriye bırakılmış ve bu uygulama başarısız olmuştur. Bilgilere göre, ulusal ve bölgesel sınırlandırma siyasetinden sonra parti-devlet kılavuzunda kavga eden batı ve doğu gruplamaları vardır. Batı grup başkanlığını, Cumhuriyet Merkez Yönetim Kurulu Başkanı Mendeşev, Doğu grup başkanlığını, Kırgız (Kazak) ÖSSC Komiserleri Halk Konseyi Başkanı Seyfulin yapmıştır.¹¹⁸

Mendeşev, zayıf bir organizatör olarak, partinin “Avrupalı” kısmına dayanarak ve kendisini gerçek bir enternasyonal olarak sunmuştur. Doğu, daha doğrusu Kuzey ve Doğu bölgelerinden gelen yerlileri birleştiren kuzey-doğu fraksiyonu, Alaş aydınları ile

¹¹⁷ *Materialy po İstorii Politiçeskogo Stroya Kazakhstana*, "Kazakistan SSC" Yayınevi, Alma-Ata 1960, c. I., s.282-316.

¹¹⁸ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 1044, s.33.

yakın bir ilişki içinde olmuştur. Kazakların geleneksel ekonomik ve kültürel yaşam tarzı özelliklerini korumasını savunmuş ve Kazak köylerinde sınıf savaşının kışkırtılmasına karşı olmuştur. Oraz Jandosov'un Sultanbek Kojanov'un mektubunda¹¹⁹, Sımagul Saduakasov'un görüşüne göre, Kazak komünisti grup mücadelesinin dışında olamayacağını belirtmektedir. Saduakasov Kazak partilerini üç gruba ayırmıştır. Bunlar; Kojanov'un liderliğindeki ilk "Alaş", yani milliyetçilerin etkisi altında kalan; ikincisi Mendeşev liderliğindeki "colonizer" olarak adlandırılan parti; üçüncüsü ise Saduakasov liderliğindeki "gerçek parti platformunun temsilcisi" olarak kabul edilen partidir.¹²⁰

Asıl görev, Kazak komünistleri başkanına göre, Kazak köylerinin Sovyetleşmesi olmuştur.¹²¹ Yeni politikanın başarısının Kazak köylerinde sınıf savaşını teşvik ederek ve göçebe topluluğun geleneksel sosyal kurumlarının imhasıyla sağlanması amaçlanmıştır. TBK(b)P Kazak Bölgesel Komitesi liderlerinden biri Mikhaıl Ryadnin: *"Kazak köyleri millileştirmeye tabi değildi, güçlü bir sınıf mücadelesi yoktu. Köydeki Sovyetleri tam manasında değil bir Sovyet idaresi olarak kabuk ettiler. Huzurlu sıradan yollar hiçbir şeyi değiştirmez. Köyde sınıf mücadelesinin unsurlarını serbest bırakacak devrimci yöntem ve önlemlere ihtiyacımız var"*.¹²²

Köyün Sovyetleşmesi sürecinde, "milliyetçi toprak yönetimi uygulaması"nın sonlandırılması gerekiyordu. Kazak halkının ataerkil toplumdan sosyalizme "büyük sıçraması" programını, ancak ulusal komünistlerin ve Alaş liderlerinin direnişinin kırılması durumunda, ruhun sovyetleşmesiyle gerçekleştirmek mümkündü. Yeni trendlere uygun olarak, köklendirme politikasında değişiklikler yapılmaktadır. 1926 baharından itibaren, köklendirme (yerlileştirme) Kazak köylerini sovyetleştirme politikasının ayrılmaz bir parçası olacaktır. Aygıtın yerlileştirmesinin tüm ulusal politika sorununu kapsamadığı, ancak bunun yalnızca önemli bir parçası olduğu belirtilmiştir. Ülkenin Sovyetleşmesi bu soruna daha büyük bir kapsam kazandırmıştır.¹²³ Goloşyekin, parti teşhizatındaki personel seçimini müttefik Merkez Komitesinin ayrıcalığını göz önünde bulundurarak, yalnızca devlet ve Sovyet aygıtlarının yerlileştirilmesinde ısrar etmiştir.

¹¹⁹ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 1044, s. 9-11.

¹²⁰ Oraz Jandosov, *Dokumenty i Publitsistika* (1918-1937 gg.), Almatı 1999, c. II, s. 260.

¹²¹ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 1044, s. 24.

¹²² Mikhaıl Ryadnin, *Kazakhstan na Putyakh k Sotsialistiçeskomu Stroitelstvu*, Kızıl-Orda 1928, s. 18.

¹²³ «Vlast Sovetov» Dergisi, Sayı 34-35, 1926, s. 9-10.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SSCB'NİN KAZAKİSTAN'A YÖNELİK SİYASAL TUTUMU VE YAŞANAN GELİŞMELER

1.1. Sovyet Hükümetinin Baskıcı Politikaları ve Milliyetçilik Suçlamaları

Kitlesel baskılar Kazakistan tarihindeki en üzücü sayfalardan biridir. 1921 ve 1954 arasındaki resmî verilere göre, eski SSCB'ndeki toplam mahkûm sayısı 3.777.000 olup bunların 642 bini en büyük ceza olan ölüm cezasına çarptırılmıştır. Geçen yüzyılın trajedisi yaklaşık 4 milyon Kazağı etkilemiş, 100 binden fazla Kazak vatan haini ilan edilmiş ve 1930'larda yaşatılan şiddet ile ölmüşlerdir.¹²⁴

Kazakistan'da XX. yy'ın kitlesel baskılarının tarihî, az çalışılmış bir bilimsel sorundur. Bu konuyla ilgili temel bilimsel araştırmalardan¹²⁵ bahsetmek zordur. Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Arşivi ve Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi Belgesel koleksiyonlarının yayınlanması bu konuda önemli belgelere ulaşılma imkânı vermiştir.

Kazakistan'da baskıyı Kenes Nürpeyis altı döneme bölmekte ve şu şekilde değerlendirmektedir:¹²⁶

1. Dönem: 1917-1920 yılları arası. Bu dönemde Sovyet hükümeti kurulduktan sonra iç savaş başlamış ve toplum “Kızıllar” ve “Aklar” olarak ikiye bölünerek birbirlerine karşı savaştırılmıştır.

2. Dönem: 1920'li yılların ikinci yarısı. Bu dönem, genel olarak manevi baskılar ile göze çarpan yıllardır. XIX. yy'ın sonu ve XX. yy'ın başında kendisini göstermiş, Sovyet hükümeti tarafını seçmiş, daha önceleri, yani 1919'da Alaş Orda hareketine katılmış olan Kazak aydınlarına karşı baskıların yaşandığı yıllardır. Bu dönemde Stalin'in etrafındaki onun hoşuna gitmeyen bazı devlet adamları ve bilim adamları

¹²⁴ 1920-1950 *Jıldardağı Kazakistan Men Batis Sibirdegi Jappay Sayasi Kuwğın Sürginin Tarihındağı Jana Esimler Men Faktiler*, Açlık ve Politik Baskı Kurbanlarının Anma Günü'ne adanan, kitlesel baskıların başlangıcınının 80. yıldönümüne adanmış uluslararası bilimsel ve uygulamalı konferans materyallerinin toplanması, 25 Mayıs 2017, Enter Group Printing, Astana 2017, s. 120.

¹²⁵ *Politicheskiye Repressi v Kazakhstane v 1937-1938 gg.* Belgelerin toplanması, Derleyenler İ. N. Bukhonova, Ye. M. Gribanova; Editörler R. K. Kangujiyeva, G.A. Karpykova, Y.V. Çilikova; *Stranitsy Tragicheskikh Sudeb*, SSCB'de Baskı Kurbanları Anılarının Koleksiyonu 1920- 1950 y.y. «Kazakhstan» Baskısı, Almatı 1998, s.336.

¹²⁶ Kenes Nurpeyis, “E. Bekmakhanov pen Onın Kitabı Kalay Jazıldı?” *Kazak Tarihi* Dergisi, 2005, Sayı 2, s. 5-13.; *Kazakistan'daki Aydınlarla Karşı Siyasi Baskılar* (1940-1950) Doç Dr. Roza Musabekova, Sovyet Tarih Yazımı Ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri, Editörler: Prof. Dr. Abdulvahap Kara Zeynep Yaman, Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları No: 19, İstanbul 2016, s. 135-140.

sürgüne gönderilmiştir. Bu dönemde Kazakistan'a gönderilenler arasında Troçki, Rus bilim adamları Çayanov ve Kondratiyev'de yer almıştır.

3. Dönem: 1920'li yıllar ve 1930'lu yılların başı. Bu dönem, Kazak Millî Alaş Hareketi'ne katılanların hepsinin tutuklandığı ve Kazak toplumunun 1931'de göçebelikten zorla yerleşik hayata ve tarıma geçirilmesi dönemidir. Bu dönem aynı zamanda hayvancılığın gelişmesinin engellendiği ve kolhozların kurulduğu dönemdir.

4. Dönem: 1937'den İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar. Bu dönemde siyasi kovuşturma dönemi olup, rejimin "hainler" ve "halk düşmanları" olarak nitelediği kişilere yönelik dönemdir. Kazakistan ülke olarak bunları cezalandırmak için inşa edilen çalışma kamplarına dönüşmüştür. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve savaş döneminde bazı halklar toplu şekilde Kazakistan'a sürgün edilmişlerdir.

5. Dönem: 1940'lı yılların ortası ve 1950'li yılların başı. İkinci Dünya Savaşı döneminde Nazilere esir düşmüş ve savaştan sonra ülkesine gönderilen Sovyet askerleri ile düşman işgali altında kalan şehirler ve köylerin halkı da kovuşturulmaya başlanmıştır. Bilim, edebiyat ve tıp alanlarında "burjuva milliyetçileri" ve "soysuz kozmopolitler" aranmaya başlanmıştır.

6. Dönem, 1960-1980'li yıllar. Bu dönem totaliter rejimin Nikita Kruşçev'in ılımlı politikasıyla birlikte "Kazak milliyetçileri" ile mücadele edildiği ve 1986'daki Aralık olaylarıyla devam eden dönemdir.

Tezde, konu kronolojisine uygun olarak, 3. Dönem olan 1920-1930'lardaki baskı tarihine odaklanılmıştır.

Özellikle Sovyet hükümeti siyasal baskıyı, sosyalist yapılanmayı yeniden hızlandırmakta metodolojik bir araç olarak kullanmıştır. SSCB'ndeki politik baskı, ekonomik yoksunluk ve hapsetme gibi, değişkenlik derecelerinde yıkım; belli bir tarihsel döneme kadar değişen çeşitli baskı faktörleriyle karakterize edilmiştir. Dolayısıyla, her bir baskı döneminin nedenlerini bugünkü durumda anlamak çok zordur. Arşiv belgeleri SSCB'ndeki 1920-1930'larda meydana gelen baskının SSCB'nin odaklanmış bir politik süreç olduğunu kanıtlamaktadır. Özellikle Stalin dönemi pozisyonuna uymayan, sonra da ekonomik olarak aktif sosyalist sistemin kurulmasına karşı çıkanlara ve ulusun yurtsever liderlerine karşı yasal dayanağı şüpheli, aşırı şiddet ve zulmün uygulandığı bir dönem olmuştur.

Sovyet döneminde baskı kampanyaları Kazakistan'da aşağıdaki şekillerde uygulanmıştır;

— 1920-1925 "milliyetçiler", "Pantürkçülük", "Basmacı ideologları" şeklinde suçlamalar;

— 1926-1936 "milliyetçilik", "ayrılıkçılık", "doğru hareketçilik", "mendeşevcilik" (Seitkali Mendeşev "mendeşevcilik", Sultanbek Kojanov "Kojanovşıldık") yani "milliyetçi" diyerek Sovyet aydınlarına veya devlete karşı Sovyet yönetim sisteminde çalışanların soyadına "şıldıkta" veya "şıldıkter" saçma eklerini ekleyerek hainlikle suçlamaları.

— 1937-1938, Stalinist sistemindeki "büyük terör",

— 1940-1953 arasındaki "kozmpolit-gastroler", "insanlara karşı biçimsel eğilimlerin geliştiricileri", "devlet karşıtı kampanyalar Bekmahanovşıldık" suçlamaları,

— 1985-1990 "milliyetçilik" suçlamalarıyla sona ermiştir.

Sovyet Hükümeti, tarihsel dönemde devlet politikalarına karşı çıkanlara yönelik baskılar uygulamış ve çeşitli önlemler almıştır. Kazakistan topraklarında baskılar, milliyetçilik fikrine sahip olan Kazak aydınlarına karşı başlamıştır. Ayrıca yeni Sovyet yapılanması sırasında Sovyetleşme, kolektifleştirme ve sanayileşme politikasına karşı çıkanlara da zulmedilmiştir. 1920-1930'lardaki baskılar; bölgeye ve bölgenin dışına sınırdışı edilmek, siyasi haklara kısıtlamalar getirmek, mülklere el koymak ve çeşitli hapis cezalarına çarptırmak şeklinde olmuştur.

Kazakistan'daki 1920 ve 1930'lardaki politik durum, merkezin kendilerini tatmin edecek tek ve birleşik yerel seçkinler oluşturmasına izin verecek olan bütün çelişkili grupların başkanlarını devirmeyi amaçlamıştır. Merkezin konumu şüphe üzerine kuruludur ve ulusal sorunun çözümünü engelleyenler - "vatansever" veya "yerel" milliyetçilik olsun - açık fikirli veya açık fikirli bir sosyalizm eylemi olarak kabul edilir. 1920'lerin başlarında ve 1930'ların sonlarında, bir bütün olarak, şovenizm ile ulusal sapma arasındaki çelişkilerin sonucuna varılabilir.

Stalin döneminde kitlesel baskılar ülkeye büyük bir darbe ortamına getirmiştir. NKVD hapishanelerinde ve Gulag¹²⁷ kamplarında milyonlarca insan öldürülmüştür. Hatta birçok insan ve etnik grup rejim tarafından vatanlarından atılmış ve bazıları insanlık dışı sürgünlerin sonucu ölmüşlerdir.

Sovyet hükümetinin kurulmasından sonra eski Alaş Orda hükümetinin üyeleri ve Kazak aydınları, ulusal sorunu yoğunlaştırmak için yaratıcı çalışmalar yapmışlardır.

¹²⁷ Gulag: Çalışma Kampları Yönetimi Baş İdâresi- Sovyetler Birliği hükümetinin cezai çalışma kampları sistemidir. Sovyet rejimi karşıtı unsurların (siyasi suçlu) hızla kovuşturulması ve toplumdan soyutlanması için 25 Nisan 1930 tarihinde kurulan bir tür yargı ve infaz sistemidir.

Kazak aydınlarının bir kısmı ülkede gerçekleşen olaylara etkili katılmışlar ve düzenli olarak siyasetle uğraşarak basın ve kongrelere ilişkin görüş ve fikirlerini yayınlamışlardır. Diğerleri ise, Sovyet Bolşevizm aydını olarak siyasi bir iktidarın bir projesi haline gelmişlerdir. Dolayısıyla Sovyetler, ilk Sovyet hükümetinin kurulmasında Kazak aydınlarının otoritesini kendi politikalarında kullanmışlardır. Daha sonra politikalarını hakim kıldıkları zaman, Sovyet Bolşevizm aydınları ile Sovyet toplumsal etkinliklerine aktif olarak katılmış emektarlara yönelik misilleme ve baskılara başvurmuşlardır.

Böylece, Alaş Orda'nın bir kaç aktif üyesi Sovyet hükümetinin ve yerel cumhuriyetin parti organizasyonlarının üst düzey yöneticiliklerine davet edilmiştir. Örneğin Sultanbek Kojanov¹²⁸, Sımagul Saduakasov¹²⁹, Jalau Mynbayev¹³⁰, Turar

¹²⁸ Devlet ve halk figürü, öğretmen, bilim adamı, yayıncı Kojanov Sultanbek, 1894'de Güney Kazakistan bölgesi, Suzak ilçesi, Aksumbe köyünde doğmuştur. Siyasi çalışma hizmetine Taşkent'teki seminer öğrencileri tarafından kurulan "Kenes" (Sovyet) adında bir gençlik örgütü kurarak başlamıştır. 1917 ilkbaharında Taşkent'te, Kazak aydınlarıyla birlikte, "Birlik bayrağı" gazetesi yayımlamıştır. 1920 Kojanov Komünist Parti, 1920-1924 - Türkistan Komünist Partisi İcra Merkez Komitesi üyeliği; Türkistan Merkez İcra Kurulu Başkan Vekiliği; Türkistan Halk Eğitim Komiserliği; 1924-1925 Kazak Bölge Partisi Komite Sekreterliği; 1925-1926 Tüm Sovyetlerin Komünist Partisi İcra Merkez Komitesi'nin Ulusal Cumhuriyetler ve Ülkeler sorumlu eğitimci; 1928 Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Orta Asya Bürosu Merkez Propaganda Dairesi Başkan Yardımcılığı görevlerinde bulunmuş ve 1928'de Moskova'da Marksizm-Leninizm Dairesi'nde öğretim görevlisi olarak görevlendirilmiştir. Ayrıca 1929-1931 Orta Asya Pamuk Suları Politeknik Enstitüsü'nün ilk Başkanlığını; 1932-1933'te Moskova'daki pamuk ürünleri birliğinin genel müdür yardımcılığını; 1933-1934'te - SSCB'nin pamuk grubu başkan yardımcılığını ve 1934'de Özbekistan'da Sovyet Kontrol Komitesinin Temsilciliği ile Orta Asya Pamuk Merkezinin başkanlığını da yapmıştır. Stalin'in baskısıyla suçlanarak 16 Temmuz 1937'de gözaltına alınmış ve 8 Şubat 1938'de vurulmuştur. [Ayrıca bkz. Kojanov Sultanbek, Şıgarmaları Alaş Mirası Serisi,, Arıs Yayınevi, Almatı 2009.]

¹²⁹ Sımagul Saduakasov, Sovyet devletinin, siyaset ve kültür adamlarından biridir. 1916-1918 Omby Ziraat Fakültesinde eğitim almış, 1931'de Moskova Ulaştırma Mühendisleri Enstitüsü'nden mezun olmuştur. 1918-1920 yıllarında Akmola bölgesel arazi yönetimi bölümünün Kazak şubesinde çalışmış, 1920'den itibaren Sibiry Gençlik Komitesi (Omsk) üyesi, "Yaş Adam", "Enbekşil Gençlik", "Kedey Sözü" (Omby), "Ushkyn", "Enbek Bayrağı" (Orynbor) gazetelerinde yayıncı yönetim kurulu üyesi ve Gençlik Birliği sekreterliği görevlerinde bulunmuştu. 12-18 Eylül 1920 tarihlerinde Moskova'da Doğu Milletlerinin Gençleri Birinci Konferansına Kazak gençliğinin temsilcisi olarak davet edilmiştir. Kurucu Meclis'in (Ekim 1920), Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkez Komitesi'nin ve Kazak Merkez Komitesi'nin siyasi sekreteri olan Sadvakasov 1923-1924'te Kazakistan Planlama Komitesi'ne ve 1925-1927'de Halk Eğitim Komitesine başkanlık etmiştir. Goloşyekin, Sadvakasov'ın Kazakistan'da Sovyetlerin üretim geliştirme, iktidardaki şovenlerden kurtulma, eski okul çocukları için koşullar yaratma ve insanları gerçek eşitliğe getirme fikrini beğenmemiştir. 1927'den itibaren siyasetten uzaklaştırılmış ve Taşkent'teki Kazak Pedagoji Enstitüsü'nün başına geçtikten sonra da görevden alınmıştır. [Ayrıca bkz. *Alaş Kozğalı*, Belgelerin ve Materyallerin Toplanması, Koygeldiyev Editörlüğünde, c. I, Almatı, 2004.]

¹³⁰ Jalau Mynbayev, 1905 -1908 Fort-Alexandrovsk'daki (Aktau) iki aşamalı Rus-Kazak okulunda okumuştur. 1919'da "Birlik" gençlik örgütünde başkan, 1920-1923 Mangystau ilçe yürütme komitesinin gıda bölümünün başkan yardımcısı, 1923 - 1924'de Aday ilçesi devrim komitesi Başkanı ve Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İcra Merkez Komitesi'nin 5. kongresinde, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin İcra Merkez Komitesi'nin Başkanlığını yapmıştır. Bu pozisyonda, ülkedeki tüm yönetim organlarının yerleştirilmesine öncülük etmiştir. Nüfusun sosyal statüsünü ve sağlık, eğitim ve kültürü geliştirmek için çaba sarf etmiştir. Mynbayev, Kazak halkının çıkarlarıyla çelişen ve Sımagul Saduakasov, Nygmet Nurmakuly ve diğerleri gibi alternatif yollar öneren Sovyet politikasını eleştirmiştir. 25 Ocak

Rıskulov¹³¹, Saken Seyfulin¹³² ve diğerleri.

Cumhuriyetin siyasi, ekonomik ve sosyal durumu ile tanıştıktan sonra, 1925'te Kazakistan Partisi Bölgesel Komitesinin 1. Sekreteri olan Filip Goloşyekin¹³³,

1926'da, Kazakistan bölgesel komitesinin genel toplantısında "milliyetçi" olmakla suçlanmış ve sert bir şekilde eleştirilmiştir. Goloşyekin Kazak Sınır Komitesi savcılığı Mynbayev davasını başlatmış. Mynbayev "milliyetçi" olarak suçlanmış ve 1927 yılında görevden alınmıştır. [Ayrıca bkz. *Alaş Kozğalı*, Belgelerin ve Materyallerin Toplanması, Koygeldiyev Editörlüğünde, c. I, Almatı, 2004.]

¹³¹ Turar Rıskulov, 26 Aralık 1894'te Yedisu bölgesindeki Vernyi bölgesinin Doğu Talgar köyünde doğmuştur. 1910'da Rıskulov, Bişkek'teki 1. Sınıf Tarım Okulu'na başvurmuş ve 1914 yılı Ekim ayında Bahçecilik mesleğiyle mezun olmuştur. 1917 Şubat Devrimi'nden sonra Rıskulov "Kazak Devrimci Gençlik Birliği" ni kurmuştur. Nisan 1918'de Evliya-ata İlçe Konseyi İcra Kurulu Başkan Vekili olarak seçilmiş ve Ruslar ve Kazaklar arasındaki ilişkileri düzenlemek ve toplantılara daha fazla yerel insan çekmek için çalışmıştır. Rıskulov'un etkisi altında, Evliya-ata ilçe meclisinin yapısı ve çalışması hızla değişmeye başlamıştır. 21 Ocak 1920'de Rıskulov, Türkistan Merkez İcra Kurulu Başkanı olarak seçilmiştir. İcra Komitesini, Türkistan'ın tarihi ve nesnel statüsüne göre yönlendirilen ve yerel halkın haklarını koruma örgütü üyeliği yapmıştır. İcra Kurulu Başkanı olarak, Türkistan, Rus köylülüğünün silahsızlandırılması, Cumhuriyet Anayasasına uygun olarak verilen haklarla silahsızlanma, ekonomik durumlarının yerel nüfusun sosyo-ekonomik koşullarıyla eşitlenmesi, Rus köylülüğünün geri gönderilmesi ve göçebe olmayan halkların geri gönderilmesi hakkını elde etmiştir. Orta Asya'daki Türk halkların siyasal ve devlet egemenliği için mücadele etmiştir. Örneğin, Cumhuriyetin Türk dilini konuşan halkların ulusal bir devlet haline getirilmesi, ülkenin egemenliğini siyasi, ekonomik, diplomatik, askerî ve kültürel konulardan bağımsız kılmasını savunmuştur. 4 Şubat 1924'te Rıskulov Komintern Yürütme Komitesine gönderilmiş ve Komintern Yürütme Komitesinin Orta Doğu Bölüm Başkan Yardımcılığına atanmıştır. 1924 yazında Moğolistan'daki Komintern Yürütme Kurulu temsilcisi olarak atanmış. Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin oluşumuna büyük katkı sağlamış ve Moğol Anayasasının hazırlanmasına katkıda bulunmuştur. Rıskulov, Moğolistan başkentini Ulanbator olarak adlandırılmasını seçmeyi önermiştir. 1926 yılı Mart ayında, Rıskulov Kazakistan'a gönderilmiş ve Kazak Bölge Soruşturma Bürosu Yayıncılık Dairesi Başkanlığına atanmıştır. 19 Nisan 1926 Rıskulov Komünist Parti TBK(b)P Kazakistan Bölge Komitesi kararı ile "Enbekshi Kazak" gazetesinin genel yayın yönetmeni, bu yılın 31 Mayıs'ta, Tüm Birlikler Merkezi Yürütme Komitesi Kararı ile, Rusya Federasyonu Komiserler Konseyi Başkan Vekilliği'ne atanmıştır. Bu hizmete ek olarak, Türkistan-Sibirya Demiryolu inşaatı için hükümet komisyonu başkanlığına atanmıştır. Uzman Kazak işçilerinin oluşumuna özel önem vermiş ve Rusya'da ve yurtdışında Kazak gençliğinin eğitim almasını sağlamıştır. Goloşyekin'in "Kazakistan'daki Küçük Ekim" açık bir devrim yaratma fikrine karşı çıkmıştır. 21 Mayıs 1937'de Kislovodsk'ta tatildayken Rıskulov "halk düşmanı" suçlamasıyla tutuklanmış ve karısı Aziza'da, Sovyet zulmünden ve Aljir kampında 8 yıllık hapiste acı çekmiştir. [Ayrıca bkz. Turar Rıskulov: *Gosuderstvennaya Deyatelnost' i Ekonomičeskiye Vozzreniya*, Kazakistan Cumhuriyeti İktisat Enstitüsü, Derleyen A. Kojanov. Almatı 2011.]

¹³² Saken Seifullin 15 Ekim 1894'te Zhezkazgan bölgesindeki Akadyr bölgesi Karachilik köyünde doğmuştur. Modern Kazak edebiyatının kurucusu, şair ve yazar, halk, devlet adamıdır. Nildi'de Rus-Kazak okulu (1905-1908), Akmola'daki İlköğretim Bölge Okulu'nda (1913-1916) eğitim görmüştür. 1914'te Omby'da Kazak gençlik "Birlik" liderlerinden biri olan Seifullin 1918'de Akmola'daki Sovyetler Birliği'ne karşı darbe iddiasıyla mahkum edilmiştir. 7 Mayıs 1920'de Akmola'da Kızıl Ordu'ya geri dönmüş ve Devrim Komitesi'nde görev yapmıştır. 4 Ekim 1920'de, Kazakistan 1. Özerk Cumhuriyeti Konseyleri Kongresi'ne delege olmuş ve Merkez Yürütme Komitesi üyeliğine seçilmiştir. 1922'de, halk "Enbekshi Kazak" gazetesinin editörlüğünü yapmıştır. KazÖSSC'nin 3. Kongresinde, Halk Komiserleri Konseyi Başkanlığına seçilmiştir. 12 Haziran 1925'te Halk Komiserliği Bilim Merkezi Başkanı, Kazakistan Proleter Yazarlar Birliği Başkanı olarak atanmıştır. 1926'da Bölgesel Komitesi Komünist Parti Tarihi Bölümünün Başkanlığını, 1927'de – Kızıl-Orda'daki Halk Eğitim Enstitüsü ve Taşkent'teki Kazak Pedagoji Enstitüsü'nün müdürlüğünü yapmıştır. 1932'de ve 1934'te "Edebiyat Cephesi" dergisinin editörlüğünü yapan Seifullin 1934 Kazak Komünist Gazetecilik Enstitüsü Profesörü olmuştur. 1938'de "milliyetçi burjuvazi" suçlamasıyla tutuklanmış ve 28 Şubat 1939'da Almatı NKVD duvarlarında kurşuna dizilmiştir. [Ayrıca bkz. Tursınbek Kakişev, Saken Seyfulin: (Biyografik Hikaye), Jalın Baskısı, Almatı 1976.]

¹³³ Filip İsaeviç Goloşyekin (1876-1941) Sovyetler Birliği'nin bir devlet ve parti figürüdür. 1917 Ekim ayındaki ayaklanmadan önce, Moskova, Petrograd ve Uralsk'ta parti üyesi olarak görev yapmıştır. Ekim Devrimi'nden sonra birkaç bölgesel komitenin sekreteri olmuş ve Sovyet iktidarını birçok bölgede

Kazakistan'da "Küçük Ekim" devrimini yaparak, baskıcı önlemler almıştır. Goloşyekin, Kazak bölgesel parti örgütlerinin liderliğine geldiğinde Kazakistan'daki "yeni Küçük Ekim devrimi"¹³⁴ için ideolojik ve politik bir temel olan Kazak köylerinin sovyetleştirilmesinde "Küçük Ekim devrimi" sloganıyla siyaset yürütmüştür. "Yeni Devrim" sonucunda, politikadan memnun olmayan birçok önde gelen lider milliyetçiler suçlanmış ve Alaş aydınlarına zulmedilmiştir.

Goloşyekin, Kazakistan'da zorunlu kolektivleştirmede aktif olarak yer almıştır. Goloşyekin, politikadaki şiddet içeren ve insancıl olmayan yöntemlerin savunucusu olmuştur. Goloşyekin, 1933'te Kazakistan Partisinin Bölge Komitesi sekreterliğinden serbest bırakılmış ve Ekim 1941'de Lavrénty Beria'nın emri ile vurulmuştur. Şubat 1933'te Kazakistan Komünist Partisinin Bölge Komitesinin ilk Sekreteri Lev Mirzoyan atanmıştır.¹³⁵

12 ve 14 Kasım 1926'da Moskova'da, Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi'nin düzenli oturumunda çalışmaya gelen ulusal özerk cumhuriyetlerin 49 üyesi gizli "Ulusal Konsey" adlı bir toplantı düzenlemiştir. Stalin'in izni olmadan yapılan bu toplantının raporlarına göre; Rusya Federasyonu merkez federal otoritesi içindeki ulusal ve özerk yapıların yerli halkların çıkarlarına ilgisiz olduğu detaylı olarak tartışılmıştır. Konseye, Rusya Federasyonu Başbakan Yardımcısı Turar Rıskulov başkanlık etmiştir. Oy birliğiyle, toplantıya katılanlar, ulusal özerklikteki durumu değiştirmek için ulusal konular hakkında düzenli bir toplantı çağrısı yapmışlardır.

Merkezin, Stalin'in memnuniyetsizliğine yol açan bu konsey hakkındaki şiddetli tutumu; Goloşyekin tarafından "Kazak milliyetçilerini" cezalandırma fırsatı olarak kullanılmıştır. Bu aslında, cumhuriyetin üst düzey otoritelerinin "milliyetçilerden" kalıcı olarak temizlenmesidir. Onların yeni bir konuma taşınmaları, beklendiği kadar kolay değildi ve kısa süre sonra milliyetçi sapmanın bir parçası oldular. Bu nedenle, Kasım 1926'da, Kazak Bölgesel Komitesi Bolşevik Komünist Partisi ve Ülke Kontrol Bürosu, parti ile SSCB Hükümeti; etkili milliyetçi köy grupları üzerinde ideolojik etkisi

güçlendirme mücadelesine aktif olarak katılmıştır. [Ayrıca bkz. Pervıye Litsa Kazakhstana v Stalinskuyu Epokhu (Stalin Döneminde Kazakistan'ın İlk Başkanları), Derleyenler S. Akhmetova, V. K. Grigoriev, Almatı 2010. s.6.]

¹³⁴ Filip Goloşyekin, *Korenizatsiya v Period Sotsialistiçeskoj Rekonstruksii*: Doklad na v Plenum Kaz. Kraykoma VKP(B). Dekabr' 1929 g. (Sosyalist yeniden yapılanma döneminde yerleşirme: Kaz'ın 5. genel kurulunda raporu, Bolşevikler Komünist Partisi Bölgesel Komitesi, "KTSSNH" Baskısı, Alma-Ata 1929 Aralık.

¹³⁵ Pervıye Litsa Kazakhstana v Stalinskuyu Epokhu (Stalin Döneminde Kazakistan'ın İlk Başkanları), Derleyenler S. Akhmetova, V. K. Grigoriev, Almatı 2010, s.11.

olan Kojanov, Sadvakasov ve Mynbayev başkanlığındaki grubun faaliyetinin ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir.¹³⁶

25-30 Kasım 1926'da Kazak Bölgesel Komitesi genel merkezinde Goloşyekin tarafından "Küçük Ekim" politikasına karşı çıkan Kojanov, Sadvakasov ve Mynbayev; "milliyetçilik", "Kojanovşılık" ve "Sadvakasovçılık" ile suçlanmışlardır. Yani Goloşyekin, Sovyetleşme politikalarına karşı çıkanları sahtekâr eylemciler olarak suçlamıştır. Bu etkinin asıl içeriği, grubun üyelerinin resmen bir İşçi Konseyi oluşturabilecek ve köydeki sosyal ve ekonomik ilişkileri ihlal etmeden köyü sosyalist yapıya aktarabilecek güçte olmalarıydı. Kısacası Kojanov, Sadvakasov ve Mynbaev, Kazak köyünün devrimci bir şekilde yeniden inşasına, ancak geleneksel çiftçiliğin aşırı derecede aşağılanmasının keskin biçimde azalmasına yol açan çözülmeye karşıydılar. Başka bir deyişle, Kazak köyünün düzenli gelişimini destekleyenlerdi.

15-23 Kasım 1927'de yapılan Bölgesel Parti Komitesi VI. Konferansta Saduakasov, Goloşyekin'e karşı çıkmış ve onun muhalif girişiminin Kazak halkını suçlamak olduğunu söyleyerek; "düz milliyetçilik", "çarpık milliyetçilik" ve "milliyetçilik bir yön" dediği "Goloşyekin'in sözlerine katılamam" demiştir. Aslında, Moskova sadece Kazakistan'da yürütülen zorunlu, şiddet politikalarından tamamen haberdar olmakla kalmamış, aynı zamanda bu paniği desteklemiş, yoğunlaştırarak teşvik etmiştir. Tüm parti örgütlerine hitap eden 29 Temmuz 1936 tarihli kapalı mektupta «uyanıklık ve düşman tanıma sorunları»nın kesintisiz ortadan kaldırılması gündeme getirilmiştir. 5 Ağustos 1936'da bu konuyu tartışmak üzere Kazak Bölge Komitesinin Bürosu, Kazaklardan iyi bir çalışan olmalarını, parti örgütlerinden ve önde gelen kadrolardan özellikle uyanık olmalarını ve muhalefet göstermelerini ve hata yapmamalarını istemiştir.¹³⁷

Aynı yılın Ağustos ayında "Social Kazakistan" gazetesinde "Yaşam İçin Yaşanan Milliyetçi-Faşistler" başlıklı bir makalede; Rıskulov, Kojanov ve Nurmakov yazdığı siyasal etkinlikleriyle ilgili makalelerinden dolayı "milliyetçi-faşist" liderler olarak suçlanmıştır.¹³⁸ 1929'dan 1933'e kadar geçen beş yıl boyunca, Kazak SSC NKVD "Üçlükleri" 9.085 olayda 29.333 kişi hakkında karar vermiştir. 3.386 kişi en ağır cezaya çarptırılırken, toplama kamplarındaki 13.151 kişi 3 yıldan 10 yıla kadar hapis

¹³⁶ *Kommunističeskaya Partiya Kazakhstana v Rezolyutsiyakh i Reşeniyakh, Syezdov i Konferentsii*, K. Abdrašitov, Kazakistan Yayınevi, Alma-Ata, 1981. Cilt 3. s. 276-278.

¹³⁷ KCDMA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1592, Dava Dosyası 430, s. 11.

¹³⁸ *Kazak Ultşıldıǵına Jane Soǵan Karay Awa Jayılǵan Uklonǵa Karsı», "(Ana makale)" Sosyal Kazakistan* Gazetesi, Sayı 146, 28 Haziran, 1937, s. 2.

cezasına çarptırılmıştır.¹³⁹

1926-1934 yıllarında Sovyet hükümeti, daha önce bildirildiği gibi, ulusal sorunları ve Sovyet siyasetinin olumsuz noktalarını açığa çıkaran yerel yetkilileri suçlamışlardır. Böylece belirttiğimiz gibi "Siyasi sapma" suçlamaları ve politik muhalifleri cezalandırma politikası hızlanmıştır. Ayrıca, yerel yetkililerle birlikte, eski bağımsızlık ve egemenlik fikrinin destekçileri olan Alaş aydınları suçlanarak üzerlerinde baskı oluşturulmuştur. Goloşyekin, Kazaklar ve Alaş aydınları hakkında şu ifadeleri kullanmıştır; "*Onları bir araya getirip partiye getirsek bile "ulusal", "milliyetçi" bilinçlerine karşı mücadele etmeliyiz*"¹⁴⁰. Daha sonra kitlesel baskılar sırasında, Kazaklar ve aydınlar mümkün olan en yüksek cezalara çarptırıldılar ve bazı durumlarda sert kararlar ile vuruldular. (Bkz. Ek. 21).

Alaş aydınlarına karşı baskı 1926'da başlamış ve Alaş aydınların Turgay'da meydana gelen olaylarla bağlantılı olarak taciz edilmişlerdir. Başlangıçta «Turgay davası» olarak adlandırılan dava açığa maruz kalan bir ülkeye yardım organize eden ulusal aydınlar karşı soruşturmalar açılması ve mahkeme edilmeleridir. İç savaş ve "Askerî komünizm" politikasının bir sonucu olarak, Kazak halkı 1921-1922 açlık felaketine uğramıştır. Kazak ülkesinin Kuzey ve Batı bölgesinin Aktöbe, Kostanay, Ural, Orenburg ve Aday ilçelerinin çoğunda açlık yaygınlaşmıştır.

Ahmet Baytursynov, Mirjakub Dulatov ve Muhtar Auezov gibi Alaş Orda liderleri kitlesel açlıkla mücadelede aktif rol almışlardı. Bu yıllarda Muhtar Auezov «Enbekşi Kazak» gazetesinde¹⁴¹ makale yayınlamış ve ülkenin tüm sakinlerini ısı (jılw¹⁴²) toplamalarına yardımcı olma çağrısında bulunmuştur. Dulatov ayrıca "Akjol" gazetesinde birkaç makale yayınlamış ve açlık hakkında gerçeği yazarak Kazak makamlarını hareket geçirmeye çalışmıştır. Dulatov "*Turgay vadisi'nde sığırlar kırıp geçirilmiştir.*"¹⁴³ *Yazın açlığın geleceğini bekliyoruz. Uzak taşıma aracı da kalmamıştır. Karkaraly Vadisi harap olmaktadır. Hayvanlar ölüyor. İnsanlar yapay açlıkta. Temir Vadisi'nde yoğun hastalık ve her gün cenaze... Böokey Orda'sının Kazakları "tomyrşık" adlı otların tohumunu çırparak yiyorlar... Irgyz bölgesinin Kazakları ise tarla faresi*

¹³⁹ *Kolektivizatsiya v Kazakhstane: Tragediya Krestyanst*, Belge Koleksiyonu, Almatı 1992, s. 15.

¹⁴⁰ Mambet Koygeldyev, Talas Omarbekov, *Tarih Tağılımı Ne Deydi?*, "Anadil" yayınevi, Almatı 1993, s. 80.

¹⁴¹ Muhtar Auezov, Kazak Kızmetkerlerinin Mindeti (Kazak Çalışanların Görevleri), «Enbekşi Kazak» Gazetesi, Sayı 4-5, 1922, s. 3.

¹⁴² Isı toplamak Kazak halkının gelelelerinden biridir. Ülke sıkıntı ve kargaşa içinde olduğunda, sığırlarını ve yuvasını kaybettiğinde yardım etmek demektir.

¹⁴³ Mirjakub Dulatov, *Bes Tomdik Şığarmalar Jinağı*, Beş ciltlik eser koleksiyonu, Edebiyat eleştirmenleri ve araştırma makaleleri, "Mektep" yayınevi, Almatı 2003, c. III, s. 11.

iyorlar... Sonbaharda ölmüş hayvanların leşlerini kar altından kazıp yiyorlar. İnsanlar amansız ölmektedir" ¹⁴⁴diyerek yazmıştır.

Şair ve yazar Mirjakyp Dulatov, Kazakistan'ın kuzey tarafında açlık çeken birkaç ilçeyi dolaşmış ve Kazak halkının geleneklerine göre açlara yardım etmek için ısı toplamasına şahit olmuştur. Sonuç olarak 15 bin sığır baş toplanmıştır. Kazak yazarı Cusipbek Aimauytov, Kazakistan'ın doğusundan toplanmış 15 bin sığırın 7 binini Karkaralıy'dan Turgay ilçesine teslim etmiş ve açlık çeken halklara dağıtmış olduğundan, dört yıl sonra 1926'da Aimauytov liderliğindeki aydınlar grubuna karşı dava açılmıştır.¹⁴⁵ Bu «Turgay davası» hayır kampanyasının suçlanmasıyla açılan bir ceza davasına dönüşmüştür. RSFC Kazak Yüksek Mahkemesi 13 Haziran 1924'te bu davayı bir kez daha inceleyerek, davada yargılanan vatandaşlarını suçlu bulmuştur.¹⁴⁶ Bu dava daha sonra 1926'ya kadar sürmüştür ve Jusipbek Aimauytov, Ahmetsapa Jüsüpov, Şaiky Kuljanov, İlyas Baimenov, Kazgeldi Karpykov, Rustem Abdygaparov hayvanlarının dağıtımını sırasında eski Kazak geleneklerini kullanarak Sovyet politikasına karşı çıkmakla suçlanarak Ceza Kanununun 110. maddesine göre cezalandırılmıştır.¹⁴⁷

On iki ciltlik "Turgay davası" 13 Mart 1926'da Kazakistan'ın başkenti Kızıl-Orda'da mahkemeye gönderilmiştir. 37 kişi yargılanıp mahkum edilmiştir. Kolektifleştirme politikasına karşı ayaklanmanın ardından, "Turgay davasına" karışanlar tekrar tutuklanmıştır. Aimauytov, 1929'da, Sovyet hükümetinin Turgay'daki şiddetli müsadere ve el koyma politikasına karşı, 1929 Kasım'ında Batpak-Kara ayaklanmasına dâhil olma suçundan tekrar tutuklanmıştır. Aimauytov, 21 Nisan 1930'da Moskova'daki Butyrka hapisanesinde kurşuna dizilmiştir.¹⁴⁸

Alaş aydınlarının aktif çalışması sonucunda Sovyet hükümeti başlangıçta farklı suçlamalarda bulunmuştur. 1927'de Goloşyekin'in "Küçük Ekim" politikası doğrultusunda kitlesel bir tutuklama kampanyası başlatılmıştır. Bu kampanya Alaş işi olarak adlandırılmıştır. 1928'den itibaren Alaş Ulusal hareketine katılanların (Alaş Orda ve Alaş Orda hükümetinin üyeleri) Sovyet hükümetinin 1930-1932 tarihli adli kararlarıyla mahkumiyet alanları olan toplama kamplarına ve hapisanelere gönderilmişlerdir.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Dulatov, a.g.e., s. 53

¹⁴⁵ KCDMA, Arşiv Fonu 251, Envanter 1, Dava Dosyası 5, s. 4.

¹⁴⁶ KCDMA, Arşiv Fonu 251, Envanter 1, Dava Dosyası 25, s. 16.

¹⁴⁷ KCDMA, Arşiv Fonu 251, Envanter 1, Dava Dosyası 33, s. 67-68.

¹⁴⁸ Jusipbek Aimauytov, *Şiğarmaları: Romandar, Povest, Ängimeler, Pesalar*, (Eserleri: romanlar, kısa öyküler), Almatı, "Jazwşı" Yayınları, 1989, s. 5.

¹⁴⁹ *Alaş Akyıktarı*, Makaleler, Belgeler, Çeviriler, "Alaş" Baskısı, Almatı, 2006, s. 288.

Karkarali arazi idaresi başkanı Asfendiyar Çormanov'un kızı Magmura Asfendiyarova, anılarında babasının nasıl tutuklandığını; "1935'te babam tutuklandı. Tutuklama sırasında onu tutuklamaya gelen insanlardan korktuğumdan dolayı, masanın altına sessiz oturdum ve her şeyi gördüm. Önce, görünürde olan tüm değerli eşyaları aldılar. Sonra dolaptan, pahalı yemek takımın, babamın bilimsel el yazmalarını, deneysel çalışmaların sonuçlarını içeren klasörleri ve babamın Kazakistan'ın dört bir yanından öğrenci olarak topladığı bitki örtüsünün herbaryumları çıkardılar. Babam her bitkinin altına, bitkinin adını Kazakça, Rusça ve Latince yazmıştır, bu da bitkinin yararlı olmasını sağlar. Sonra tüm fotoğraflara el koydular, hatta benim okul defterlerimi bile aldılar. Babam ayrılmaya başladığında masanın altından sürünerek çıktım, babamın bacaklarını iki elimle tuttum, gözyaşlarına boğuldum ve "Seni tutacağım, bırakmayacağım!" dedim. Ama güçlü eller beni babamdan koparak bir kenara attı ve ben bayılmışım... Babamın tutuklanmasından sonra hayatımız yokluk içinde geçti. Bir anne olarak bodrumda ve hatta bazen tavuk kümesinde yaşıyorduk. Hapisten önce, babam yakışıklı bir gençti, 1941'de kamptan çok yaşlı bir adam olarak döndü".¹⁵⁰ cümleleriyle anlatmıştır.

Sovyetler Birliği'nde, 1920-1930 yıllarında baskılar, sosyalist yapılanmanın ekonomik mekanizmasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. ¹⁵¹1920'den beri NKVD Halk İçişleri Komiserliği Kazaklar arasında sistematik olarak «Sovyet karşıtları hakkında bilgi» toplamıştır. Jac Rossi'ye göre, «karşı-devrimci» ya da «Anti-Sovyet» eylemlerine katılanlar 1920 yılı başından itibaren 6 aydan fazla hapis cezasına çarptırılmışlardır. 1930'de, RSFSC Ceza İnfaz Tedbirleri Kanununun 58-10 maddesine göre, 10 yıla cezalandırılan hükümlülerin sayısı bir milyona ulaşmış ve Gulag'daki mahkumların %25'ini kapsamıştır. Bu kanununun 58 ve 10. maddesi altındaki mahkumlara, cezaevlerinde, ıslah ve çalışma kamplarında «karıştırıcı» adı verilmiştir. 1921-1954 yıllarında SSCB'de «karşı-devrimci» veya «Anti-Sovyet" iftirasıyla 3.777.000 kişi mahkum edilmiş, bunlardan 642 bini idam cezasına çarptırılmıştır.¹⁵²

Böylece Bolşevik rejimi, Kazak Ulusal Kurtuluş hareketinin daha başlangıcında oluşturdukları Kurtuluş ideolojisini yok etmiştir. Sovyet Hükümeti Kazak aydın

¹⁵⁰ *Stranitsy Traditsii Sudeb* (1920-1950'lerde SSCB'deki Baskı Kurbanlarının Anıları), "Jetiy Jargı" Baskısı, Almatı 2002, s. 25.

¹⁵¹ *VI. TBK(b)P Tüm Kazakistan Parti Konferansı Materialleri* (1927). 15-23 Kasım 1927, Kızıl-Orda, s. 52-53.

¹⁵² Yuriy Yefimov, *Tri Protsesta Nad Staroy İntelligentsiy*, Politışeskoye Obrazovaniye Dergisi, Sayı 6, 1989, s. 73-77.

toplumunu baskı altına alarak, bilimsel eğitim gören insanları tamamen yok ederek Sovyet insanı yaratılmasında, Sovyet politikasına karşıt olanların nasıl bir durumla karşı karşıya kalacağını Kazak halkına acı bir şekilde öğretmişlerdir. Bu, toplumun manevi bozulmasına yol açan korkutucu bir durum olmuştur.

1.2. Stalinist Rejiminin Uyguladığı Köylü Politikası

Stalinist stratejinin esası “büyük değişim” politikasıydı. Onun temelini "Kitlesele Kolektivleştirme", kulakların müsadere edilmesi ve arazi sermaye idaresinde otoriter yönetim sistemi oluşturmaktaydı. Yani zengin çiftçi-kulak üretiminin yerine büyük kolhoz üretimine geçilmesi kararı alınmıştır. Nitekim, bu politika esasen Sovyet kolhozların oluşumunda, yerel çiftliklerin mülkine el konmak temelinde uygulanmıştır. Kulakların topraklarına el konmuş ve sürülmüşlerdir.

Sovyet yönetimince “milliyetçi” münevverlerin cezalandırılması ile, tarım sektöründeki Sosyalist Modernizasyon Projesine yönelik son engeller ortadan kaldırılmıştır. Köyün talihsiz şekilde Sovyetleştirilmesi sırasında; göçebe toplumun köklü şekilde yeniden yapılanması planı hedeflenerek Sedentarizasyon politikaları ve Kulak Kamulaştırma¹⁵³ politika kampanyaları başlatılmıştır.

3 Mayıs 1928'de SSCB TBK(b)P Merkez Komitesinde KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi Raporu'nda kamulaştırma politikası gündeme getirilmiştir. Müttefik idareciler, Kazak ülkesinde köyü sovyetleştirmek ve zengin çiftçilerin Kazak toplumunda siyasi ve ekonomik etkisini kaldırmak için harekete geçmişlerdir.

Kazak SSCMİK ve Halk Komiser Konseyi; 28 Ağustos 1928 tarihli “Büyük Çiftlikleri ve Burjuva Münevverin Müsadere ve Sürgüne Göndermek Üzerine” kararnameyi kabul etmiştir. Bu politika Kazak bozkırına büyük üzüntüler getirmiştir. Kararnameye göre, müsadere edilecek önemli zenginleri belirlemek için, Kazak SSC Merkez İcrâ Komitesi ve Halk Komiser Konseyi aşağıdaki kriterleri onaylamıştır.¹⁵⁴

İlk olarak, göçebe bölgelerde mevcut 400'den, yarı göçebe bölgelerde 300'den ve kırsal bölgelerde 150'den fazla sığıra el konulacaktır. Büyükbaş hayvan başına göre hesaplar yapılmış ve büyükbaş hayvana iki yaşından büyük sığır, atlar, develer, boğalar

¹⁵³ *İng.* Expropriation, Kamu yararının gerektirdiği durumlarda gerçek veya tüzel kişilerin mülkiyetindeki her türlü varlığın piyasa değeri ödenerek kamu mülkiyetine geçirilmesi.

¹⁵⁴ RFDA. Arşiv Fonu 17, Envanter 17, Dava Dosyası 25, // Tragediya Sovetskoy Derevni, Kolektivizatsiya i Raskulaçivaniye, 5 Ciltteki Arşiv Belgeleri ve Materyalleri, Kasım 1929 - Aralık 1930, Yayıncı "Rossiyskaya Polit. Ensiklopedi", Moskova, c. II, s. 41

dâhil edilmiştir. Bir büyükbaşta denklik ise iki yaşına kadar olan at yavrusu (tay) veya beş koyun ya da altı keçi olarak belirlenmiştir.

İkincisi, hayvan sayılarının kararnameye göre normlara ulaşmadığı takdirde sosyal konumlarına göre büyük çiftçilerden daha ziyade orta sınıf çiftçilerin müsadere edilmesi ve sürgüne gönderilmesi kabul edilmiştir.

Üçüncüsü, uzun yıllardır görev yapmış olan ilçe yöneticileri ve hanlar, sultanların torunları Sovyet hükümeti eylemlerinin bariz muhalifleri olarak cezalandırılmışlar ve mülklerine el konularak sürgün edilmişlerdir.

1928 baharından itibaren partinin bölgesel örgütlenmesi sınıf savaşının patlaması ve zengin çiftçilerin ortadan kaldırılması için hazırlık yapmaya başlamıştır. Varsayalım ki Goloşyekin, Stalin'in onaylamadığı zengin çiftçilerin tamamen istimlak politikasını planlamış ise de, Stalin çiftçi zenginlerin mülkiyetinin müsadere edilmesini tavsiye etmiştir. Kazak SSCMİK ve Halk Komiser Konseyi 27 Ağustos 1928 tarihli “Büyük Çiftlikleri ve Burjuva Münevveri Müsadere ve Sürgüne Göndermek Üzerine” kararnameler kabul etmiştir. ¹⁵⁵Bu politika Kazak bozkırına büyük üzüntüler ve sıkıntılar getirmiştir. ¹⁵⁶

Sovyet Hükümetinin “Büyük Çiftlikleri ve Burjuva Münevveri Müsadere” politikası uygulaması birkaç aşamada şekillenmiştir;

İlk aşama 1928-1929 yıllarını kapsamaktadır. Bu aşamada, “sınıf mücadelesi”; kolektifleştirme, kolhozlaşma kampanyası itirazcılara karşı aktif olarak yürütülmüştür. Kolektifleştirme çerçevesinde zengin çiftçilere getirilen kısıtlamalar ve sürgün, politik bir kampanya haline getirilmiştir.

İkinci aşama ise 1930-1932 yıllarını kapsamaktadır. Bu yıllarda, zengin- kulağa el koyma politikası parti kurumları tarafından yasal olarak onaylanmıştır. 1930 yılı başlarında "Devletin Kolhoz Kuruluşunu Destekleme ve Kollektifleşme Hamlesi" kararnamesiyle köylülere (el koyma, sürgün, kırım, soykırım) karşı geniş çaplı bir kampanya oluşturulmuştur. “Zengin kulağın bir sınıf olarak imha edilmesi” politik bir slogan haline gelmiştir.

Kazakistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde, Aday Bölgesi ve Yedisu ve Sirderya pamuk yetiştirme bölgeleri ve Kara-Kalpak Özerk Bölgesi hariç olmak

¹⁵⁵ İstoriya Kazakhstana, Dokumenty i Materialy (1917–2012), *Kazakistan Cumhuriyeti Arşivi*, «Şanyrak Media» Yayınevi, Astana 2017, s.74.

¹⁵⁶ *Sovetskaya Derevnnya Glazami VCHK-OGPU-NKVD*, Belgeler ve Materyaller, 1923-1929, Moskova 2000, c. II, s. 49.

üzere, en büyük sığır yetiştiricileri ataerkil ve kabile ilişkileri ile yerel nüfus ve sosyal etkileri kırsal kesimin sovyetleşmesini önlemişlerdir. Yani SSCB 1928 tarihli “Büyük Çiftlikleri ve Burjuva Münevveri Müsadere ve Sürgüne Göndermek” kararnamesi ile sovyetleşme sırasında kolhozlara ve fakirlere; zengin çiftçilerin hayvanları ile mülklerinin müsadere edilerek paylaşılması amaçlanmıştır. Nitekim çiftçiler her türlü baskıyla kolhoza sokulmuşlardır.

Alınan kararlara göre, imtiyazlı sosyal katmana ait 600'den fazla çiftçinin mallarının müsadere edilmesi planlanmıştır. Bu liste, Asilzade'den Sultan ve Han soyundan gelenleri, Çar hükümetinden ödülleri alan eski Vilayet yöneticilerinin yanı sıra, çok sayıda sığır besleyen büyük çiftlik sahipleri burjuva münevverini içeriyordu. Bu gruplar Kazak toplumunda büyük bir kamu otoritesine sahipti ve bu durum ruhun sovyetleşmesini engelliyordu. Hatta 300-400 veya daha fazla hayvana sahip bir çiftlik bile çok zengin kabul edilerek müsadere ediliyordu.

Müsadereye “kolhoz kuruluşu zaferine” kadar devam edilmiştir. Müsadere kolektifleştirmenin meşru bir enstrümanı olarak kabul edilmiştir. Ülkenin her tarafında çeşitli toplantılar düzenlenmiş ve Sovyet istilacıların öteki aktarımları “halk düşmanı”, “kötü niyetli unsurların” etkisi ile hiç kuşkusuz korkutma, ürkütme, cezalandırma ve caydırma metoduyla yaygın şekilde sürdürülmüştür. Propaganda çalışmaları için bölgelere 4.812 delege gönderilmiştir. Batı Kazakistan bölgesine 172 delege propaganda çalışmaları için gönderilmiştir. Batı Kazakistan’da ilçeler boyunca çiftçi zenginlerin mülkiyetine el konulması için toplam 105 komisyon kurulmuş 1949 üye seçilmiştir. Kampanyanın ilk aylarında temsili komisyonlar tarafından sosyo-politik etkinliklerde 75 toplantı (katılımcı sayısı – 1.594), fakir ve batraklar¹⁵⁷ 586 toplantı (katılımcı sayısı 43.689) ve 264 genel toplantı (katılımcı sayısı – 24.013) yapılmıştır.¹⁵⁸

Büyük ölçekli baskıcı tedbirler tarımın kolektifleştirilmesinde kullanılmaya başlanmıştır. Köydeki yeni zulüm dalgası, 1929 sonbaharında Stalin'in NKVD'nin kitlesel kolektivleştirme için güvenliğini sağlamasıyla başlamıştır.

3 Ekim 1929’da Tüm Komünist Partisi Merkez Komitesinin Siyasi Bürosu Direktifi BDSİ’ye ve yargı makamına, terörist saldırılara karşı örgütlü yürütülen infaz tedbirlerinin hızlı bir şekilde alınmasını emretmiştir. İşçiler ve diğer karşı-devrimci eylemler, "bu önlemlerin" BDSİ aracılığıyla "gerçekleştirilmesi, yani mahkeme dışında

¹⁵⁷ Batrak: Kendi toprağı olmayan başkası için çalışan köylü.

¹⁵⁸ KCDMA, Arşiv Fonu 141, Envanter 2059, Dava Dosyası 9-12, s. 9.

ve “diğer karşı-devrimci eylemler” ile ilgili geniş ifadeler ile rejimin muhaliflerinin hızlı bir şekilde başa çıkmasını mümkün kılmaktadır.¹⁵⁹

1929'un sonu 1930'un başlarında BDSİ raporlarının ana başlıkları “kulak terörü”, “sınıf mücadelesi” ve “kolektivleştirmeye ilişkili olan“ Sovyet karşıtı unsurların ”düşmanca faaliyetleriydi. Yetkililer, köylülüğe karşı işlenen şiddetin yıkıcı sonuçları ve bununla bağlantılı olarak artan protesto hakkında birçok bilgi almışlardır. Kazakistan'da zorla Kolektivleştirme döneminde baskı SKÜÖ¹⁶⁰, sürgün (*Ssilka*)¹⁶¹, çıkarma (*Vysylka*)¹⁶² ve zorunlu çalışma kampı şeklinde yapılmıştır.

1930'da verilen aşağıdaki cezalar, BDSİ'nin yetkili temsilcilerinde yerel yargı “Üçlükler” tarafından hükümlülere uygulanmıştır. Bkz. Tablo 6,7.

Tablo 6. 1930-1933'lerde Baskı Sırasında Verilmiş Cezalar

	SKÜÖ	Zorunlu çalışma kampı	Sürgün	Çıkarma (Vysylka)	Diğerleri	Toplam
1930	1218	4376	287	714	1520	8115
1933	27	436	5661	730	878	7732
		80	1537	69	91	1777
		279	132	Boşalan 122	13	559
	1245	5171	7617	1635	2502	18183

163

Tablo 7. NKVD'nin Bölgesel ve Yapısal Organları Hakkında Bilgi

	Hüküm edilip muaf edilenler	Gözüaltına alınmış
1934	4256	2587
	9130	6291
		462
1937		27214
1938		18349
1939		1599
	13386	56502

164

¹⁵⁹ *Tragediya Sovetskoy Derevni, Kolektivizatsiya i Raskulachvaniye*, 5 Ciltteki Belgeler ve Materyaller, 1927-1939, Kasım 1929 - Aralık 1930, Moskova 2000, c.II, s. 23.

¹⁶⁰ Sovyet ceza hukukunda ölüm cezasıdır.

¹⁶¹ Sürgün (*Ssilka*): mahkum olan bir kişinin zorunlu yerleşim ile geçici veya geçici ikamet yerinden çıkarılmasından oluşan bir tür cezadır.

¹⁶² Çıkarma (*Vysylka*): devletin belli noktalarında veya yerlerde yaşama yasağı şeklinde cezadır.

¹⁶³ *Sovetskaya Derevnya Glazami.*, a.g.e., s. 8.

¹⁶⁴ *Tragediya Sovetskoy Derevni.*, a.g.e., s. 9.

Kazakistan'da zorla Kolektivleştirme döneminde NKVD'nin bölgesel ve yapısal organları hakkında bilgilere göre 1934'den itibaren 1939 kadar toplam gözaltına alınlar 56.502 kişi iken hüküm verilip muaf edilenler 13.386 kişidir.

Kazakistan, SSCB için planlanan bir hammadde kaynağı olarak Birliğe et, tahıl ve daha sonra endüstriyel hammaddeler sağlamakla görevlendirilmiştir. Siyasi büro Merkez Komitesi tarafından 30 Ocak 1930'da onaylanmış "Sürekli Kolektiv Alanlarında Kulak Çiftlikleri Ortadan Kaldırmak İçin Önlemler Hakkında" çok gizli bir kararnamaya göre; aynı zamanda, kulakların fakir-orta köylüler üzerindeki etkisini zayıflatmak ve Sovyet Hükümetine karşı devrimci muhalefetin herhangi bir girişiminin koşulsuz olarak bastırılması için kulaklara el konulması aşağıdaki kategorilere göre yapılmıştır.¹⁶⁵

a) Birinci kategori: Terör eylemlerinin organizatörleri ve karşı-devrimci kulakların yüksek baskı önlemleri uygulamadan önce derhal toplama kamplarına gönderilmesi,

b) İkinci kategori, Kulak mülkünün geri kalan unsurlarından, özellikle de SSCB'nin uzak bölgelerinde ve sınır dışı edilmeye tabi olan en zengin kulaklar ve yarı toprak sahiplerinden oluşması,

c) Üçüncü kategorinin geri kalan kulakları kollektif çiftliklerden uzaklaştırılmıştır.¹⁶⁶

Kazakistan'dan Toplama Kampı'na yaklaşık 5000-6000, sınır dışına da yaklaşık 10.000-15.000 kulağın sürgüne gönderilmesi planlanmıştır.

Kararnamaya esas tutarak, 18 Şubat 1930'da KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi Komisyon kararında "Kulakların kaldırılması" üç kategoriden oluşmuştur.

1. kategori; 10 Mart'a kadar toplama kamplarına gönderilmeleri,

2. kategori; 1 Nisan'a kadar sürgün edilmeleri,

3. kategori; hasat kampanyasına kadar kolhoz dışına sürgün edilmeleridir.¹⁶⁷

24 Ağustos 1930 BDSİ'nin "Tahliye edilen 2. kategori kulaklar" açıklamasına göre Kazakistan ülkesinde 1.341 aile 2. kategori kulaklar olarak müsadere edilmiştir. Kazakistan'da ülke içinde 3.Kategori boyunca kırsal kesimde 5.000 kulak- zengin ailesi,

¹⁶⁵ RFDA. Arşiv Fonu 17, Envanter 13, Dava Dosyası 162, Tragediya Sovetskoy Derevni, Kolektivizatsiya I Raskulaçivaniye, 5 Ciltteki Arşiv Belgeleri ve Materyalleri, Kasım 1929 - Aralık 1930, Yayıncı "Rossiyskaya Polit. Ensiklopedi", Moskova, c. II, s. 116-117.

¹⁶⁶ KCDMA, Arşiv Fonu 135, Envanter 1, Dava Dosyası 12, s. 346.

¹⁶⁷ *Politbyuro i Krest'yanstvo: Vysylka, Spetsposeleniye, 1930—1940 gg.* Arşiv Kaynakları, Kiap II, "ROSSPEN" Yayınevi, Moskova 2006, s. 418.

24 ilçeden kolektivleştirme edilmiş alanların %70'ünden fazlasını gerçekleştirmeyi planlamıştır.

Çiftlikte kullanılmak üzere tasarlanan kulak-zengin ailelerin sayısının dağılımı aşağıdaki ekonomik kuruluşlarda yapılmıştır;

- A) Pahtarom pamuk kolhozlarına 850 aile;
- B) Kazak orman bölgeleri Uba ve Bukhtarminsky bölgelerine 500 aile;
- K) Karatalstroy'a 1.007 aile;
- d) " Çustroy-Novolub Tröste'ye 1.300 aile;
- D) " Kazmedstroya'ya 360 aile;
- E) " Kilektin ve Mabuloksk devlet hayvan çiftliklerine 1.000 aile;

15 Kasım itibariyle, yerleştirmek için hazırlanmak üzere yukarıda belirtilen kulak-zengin ailelerden 2506 güçlü gövdeli kişiler konut inşa etmek için kaldırılmıştır.¹⁶⁸

İşte bu süreçte Kazak ülkesindeki ilçeler ve bölgeler yanlış bilgiler vererek kendi aralarında bir rekabet yaratmıştı. Günlük yayınlarda dergilerde, gazetelerde Sovyet hükümeti karşısı "düşmanların" çok fazla sayıda oldukları yönünde abartılı bilgiler yayınlanmıştır. Kategori içinde kulak-zenginlerin yeniden yerleştirilmesi ve sayısı 30 Ocak 1930 tarihinde önceden planlanmıştır.

Kolektivleştirme sırasında 1930 ve 1931 yıllarında müsadere edilen kulak-zenginlerin SSCBnde genel durumu tablo 8'de verilmiştir. Bkz. Tablo 8'e göre, SSCBn ülkeleri arasında Kazakistan öne çıkmaktadır.

Tablo 8. Kolektivleştirme Sırasında Müsadere Edilen Kulak-Zenginler

Müsadere edilen Ülke	1930 y.		1931 y.		Toplam	
	Aile	Kişi	Aile	Kişi	Aile	Kişi
Tsentralno-Çernozomnaya Ülkesi	-	-	10.544	52.667	10.544	52.667
Orta Asya	159	197	-	-	159	197
Nijnyaya Kraya Ülkesi	-	-	-	200	-	200
Moskova Ülkesi	-	-	2.972	16.987	2.972	16.987
Kazakistan	1.265	7.393	5.500	27.500	6.765	34.893
Kafkasya	-	-	870	4.957	870	4.957
Toplam	1.424	7.590	49.455	253.637	50.879	261.227

169

¹⁶⁸ *Politbyuro i Krest'yanstvo: Vysylka, Spetsposeleniye, 1930—1940 gg.* Arşiv Kaynakları, Kiap II, "ROSSPEN" Yayınevi, Moskova 2006, s. 420-421.

¹⁶⁹ RFDA, Arşiv Fonu 374, Envanter 4055, Dava Dosyası 28, //Kollektivizatsiya i Raskulaçivaniye, 1927-1939, V ciltlik Arşiv Materialleri, Ed. N. İvnitsky vd. ROSSPEN Yayınları, Moskova 2000, c. II, s. 41

Tablo 8’de 1930-1931’de kolektivleştirme sırasında toplam Kazakistan’da müsadere edilen kulak-zenginlerin sayısı 6.765 aile, toplam 34.893 kişidir ve diğerleri Kazakistan’a sürgün edilenler sayısıdır. Kategori içinde ülkeye sürgün edilen kulak-zenginlerin çoğu ülke dışına ve sınır bölgelerine kaçmışlardır. Arşiv fonlarında sadece kaçanların sayısı hakkında belgeler mevcuttur. 2. ve 3. kategorilere göre müsadere edilen kulak-zenginlerin sayısı aşağıda Tablo 9’da verilmiştir:

Tablo 9. Kolektivleştirme Sırasında Sürgün Edilen Kulak-Zenginler

Ülke	Sürgün edilenler	Kaçanların sayısı	% mevcut Kaçanlar	Tutukluların sayısı	Kaçaklar
Kazakistan Güney Bölgesi	46.853	3.859	8,2	574	3.285
Kazakistan Kuzey Bölgesi	171.937	1.260	0,7	460	800
	1.365.858	101.650	-	26 734	74 916

170

Müsadere politikası, ülkede aşırı yanlış politika olarak görülmesine rağmen bir kaçınılmazlık olarak kabul edilmiştir. Nitekim Müsadere Kampanyasına zengin köylü gruplarına ek olarak, orta köylüler ve fakir batraklar da dahil edilmiştir.¹⁷¹

BDSİ tarafından ülkedeki zengin çiftçilerin %82’si tehlikeli çiftçi olarak tanımlanmıştır ve bunların %91’i Sovyet hükümetine düşman görüldükleri için gözaltına alınmıştır. Kırsal kesimde "düşmanları yakalamak" adı altında gözaltına alınmalar artmıştır. 20 Şubat 1930’da, bir sonraki “Ulusal Ekonomisi Geride Kalan Bölgelerde Müsadere ve Kolektivleştirme Mücadelesine Dair Kararname”nin uygulanmasıyla ilk hafta içerisinde ülkede 3.113 kişi gözaltına alınmıştır. Mayıs 1930’dan itibaren 1.341 aile, toplam 7.535 kişi göç ettirilmiştir.¹⁷²

Sadece 1928’de Akmola ilçesinde 46 çiftliğin mensubu sürgün edilirken, 200 kadar çiftlik de müsadere edilmiştir. Petropavl’da ise 34 çiftlik sürgün edilirken, 102 çiftlik müsadere edilmiştir. Müsadere kampanyası sonucunda kolhoza 145 bin hayvan verilmiştir. O sırada Kızıl-Orda ilçesinde 27.173 büyükbaş hayvana el konulması planlanmıştır. Aslında, Kızıl-Orda Bölgesel Devlet Arşivi belgelerine göre, 18.213 büyükbaş hayvan da dâhil olmak üzere 54 zengin çiftçiden 56.720 baş büyükbaş hayvan müsadere edilmiştir. Bunların 14.228’i kolhoz çiftliklerin arasında paylaştırılmıştır. Hayvanların 4.055’i kolhoza, 10.173’ü Tarımsal Kooperatif çiftliğine dağıtılmıştır.

¹⁷⁰ *Politbyuro i Krest'yanstvo: Vysylka, Spetsposeleniye.*, a.g.e., s. 379.

¹⁷¹ Mambet Koygeldiyev, *Stalinizm i Repressii v Kazakhstane 1920-1940-kh Godakh*, Almatı 2009, s.270.

¹⁷² KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3521, s. 139-140.

Hayvanlarda dâhil olmak üzere 29 keçe çadır, 117 keçe, 10 bin balya ot, 8 kışlık ve 5 ev müsadere edilmiştir. Müsadere edilenler kulüplere, okullara ve artellere gönderilmiştir.

173

10 Eylül 1928’de Ural ilçesinde İcrâ Komitesi’nin kuruluşunda Kazak zengin çiftçiler listesinin bir raporu gündeme getirilmiştir. Bu raporda 11 ilçe boyunca müsadere edilecek 66 büyük zengininin isminin yer aldığı liste yer almış ve onaylanmıştır.¹⁷⁴ Gerçekten 51.515 hayvan ile en yüksek hayvancılık yoğunluğuna sahip Karatöbe, Janakala, Jimpitinsky, Slamihinsky, Azgir bölgelerinde 71 çiftlik müsadere edilmiştir. İlçede toplam ele geçirilen 71 çiftlikten 56’sı birinci kategoriye, 15’i de ise ikinci kategoriye dahil edilerek müsadere edilmiştir. Birinci kategoride “Büyük çiftçi, burjuva müneverleri ve ikinci kategoride yarı feodal mülklerine rağmen Sovyet iktidarlarında en tehlikeli olan kişiler yer almıştır. İlk kategoride Azgyr bölgesi 21, Slamihinsky – 8, Karatöbe – 7, Janakala – 6, Orda – 4, Jimpitinsky – 4, Şalkar-2, Talovsky – 1, Taipak – 1, Zauralsky – 1, Çijinsky – 1 ilçelerine el konulmuştur. İkinci kategoride Azgir bölgesi 1, Slamihinsky – 1, Karatöbe – 2, Janakala – 2, Orda – 1, Jimpitinsky – 3, Şalkar-2, Taipak – 2, Çijinsky – 1 ilçelerine el konulmuştur.¹⁷⁵

Kızıl-Orda ve Akmola ilçelerinin 71 zengin çiftçisi Issık-Göl bölgelerine sürgün edilmiştir. Yürütülerek yolculuk yapmaya mecbur edilen insanlara belirtilen süre içinde bölgeye gitmezler ise şiddetle cezalandırılacakları belirtilmiştir. İşkence gibi acılara dayanamayan birçok insan, özellikle çocuklar ve yaşlılar bu yolculukta hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu konuda arşiv fonlarında çok sayıda şikâyet yer almaktadır.¹⁷⁶ Arşiv belgelerinde mallarına el konulan zenginlerin kişisel dosyaları korunmuştur. Kişisel davalara bakıldığında çeşitli sahte iftiralarla tutuklandıkları ve tahliye edildikleri görülmektedir.

Kazakistan’da Müsadere kampanyasında Ural, Kostanay, Petropavlovsk ve Akmola’nın kuzeyi, Pavlodar ve Semipalatinsk’in kuzey-doğusu, Aktöbe’nin kuzey-batısı, Almatı ilçesinin doğusu ve Güney Kazakistan ilçelerine odaklanılmıştır.

¹⁷³ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3521, s. 142.

¹⁷⁴ KCDMA, Arşiv Fonu 135, Envanter 1, Dava Dosyası 12, s. 218-219.

¹⁷⁵ KCDMA, Arşiv Fonu 135, Envanter 1, Dava Dosyası 12, s. 220.

¹⁷⁶ KCDMA, Arşiv Fonu 135, Envanter 1, Dava Dosyası 12, s. 34-35.

20 Aralık 1928'de Nygmet Nurmakov¹⁷⁷ Kazak Merkez İcra Komitesi'nin IV. oturumunda müsadere sonuçları hakkındaki raporunda Kazakistan'a dair kararnamenin nihai sonucu sunulmuştur.

Yerleşik bölgelerde kararnamenin 1. maddesine göre, 150 baş ve daha fazla büyük baş hayvana sahip zenginlerin mülklerine el konulması ile 77 çiftlik, yarı göçebe bölgelerde aynı maddeye göre 262 çiftlik, göçebe bölgelerde 34 çiftliğe el konulmuştur. Kararnamenin ilk maddesine göre, ilk grubun 77 çiftliğinden 11.359 sığır yani, her bir çiftlikten 147-148 sığır müsadere edilmiştir. Yarı göçebe bölgelerde, kararnamenin 1. maddesine göre 262 çiftlikten 68.680 hayvan, yani her bir çiftlikten ortalama olarak 262 baş sığır müsadere edilmiştir. Göçebe bölgelerde, 1. maddeye göre 34 çiftlikten 11.000 baş sığır, yani her çiftlik için 325 baş sığıra el konulmuştur.¹⁷⁸

1930 yılı yazında SSCB TBK(b) P'nin XVI. Kongresinde, Kazak Bölgesel Komitesi'nden Goloşyekin, Oraz İsaev, İvan Bogdanov ve Izmuhan Kuramysov'un söylediklerine göre ülkede "zengin kulak unsurları" bir "başarı" olarak ortadan kaldırılmaktadır.¹⁷⁹ 20 Temmuz 1930'da Cumhuriyet liderleri; Büyük çiftlikleri ve burjuva münevverlerinin müsaderesinin ana kısmının sonuçlandırıldığını belirtmişlerdir. Ancak, Kazakistan'da 5.000 aileye kadar artırılması gündeme getirilmiştir. BDSİ birimlerine sürgünün sayısını, süresini ve yerini belirleme talimatı verilmiştir.

Bir ay içerisinde KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi Siyasi Bürosu'nun çalışma sonuçları açıklanmıştır. Ağustos 1930'da müsadere oranı bazı bölgelerde %15'den

¹⁷⁷ Nygmet Nurmakoviç Nurmakov (25 Nisan 1895 - 27 Eylül 1937) - Sovyet devlet adamı, KÖSSC Kazak Halk Komiserleri Konseyi Başkanı (1924-1929). 1931'de, Tüm Birlikler Komünist Bolşevik Partisi Merkez Komitesi altında Komünist Üniversitesinden mezun olmuştur. 1924-1929 - Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Komiserleri Halk Konseyi Başkanı ve CPSU Kazak Bölge Komitesi'nin Ajitasyon ve Propagandası Bölüm Başkanlığını yapmıştır. Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkentini Orenburg'dan Kızıl-Orda'ya, ardından Almatı'ya devretme kararına doğrudan katılmıştır. Kazakistan'ın ilk anayasa taslağının geliştirilmesi komisyonu ve Kazak alfabesinin yaratılması komisyonunun başkanlığını yapmıştır. 1931-1937'lerde Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi Başkan Vekilliği, Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi Başkanlığı'nın milliyet bölümleri başkan yardımcısı olup Moskova'da görev yapmıştır. KASSC'nin Merkez İcra Komitesi olan Tüm Rusya Merkez İcra Komitesi'nin bir üyesi, Bolşeviklerin Tüm Birlik Komünist Partisi Kazak Bölgesel Komitesi'nin bir üyesi olarak seçilmiştir. 3 Haziran 1937, karşı devrimci terör örgütüne katılım suçlamasıyla tutuklanarak Eylül 1937'de kurşuna dizilmiştir. [Ayrıca bkz. Perviyе Litsа Kazakhstana v Stalinskuyu Epokhu (Stalin Döneminde Kazakistan'ın İlk Başkanları), Derleyenler S. Akhmetova, V. K. Grigoriev, Almatı 2010. s.23.]

¹⁷⁸ *İstoriya Kazakhstana Dokumenty i Materialy (1917–2012)*, Kazakistan Cumhuriyeti Arşivi, «Şanyrak Media» Yayınevi, Astana 2017, s. 76.

¹⁷⁹ Filip Goloşyekin, *Glavniye Zvenya Raboty po Sovetizatsii Kazakhstana: Zaklyuchitelnoye Slovo po Dokladu na II Plenumе Kazkraykoma*, Partiynoye Stroitelstvo v Kazakhstane: Sbornik Reçey i Statey (1925-1930 gg.), RSFSR Devlet Yayınevi, Almatı 1930, s. 27-28.

%20'ye yükseltilmiştir. Malları müsadere edilenlerin çoğu Sibiryaya ve Kuzey topraklarına yani SSCB'nin uzak ve elverişsiz yörelerine sürülmüşlerdir.

1931 yılı başlarında 5.500 aile Kazakistan'dan sürgün edilirken, yaklaşık 12.265 çiftlik ile 60-70.000 kişinin malları müsadere edilmiştir. 1931 yılı ortasında bu rakam 1.200.000 bin kişiye ulaşmıştır. SSBB Komünist Partisi'nin 16 Ağustos 1931 tarihli 174 sayılı Kararı uyarınca, özel göçmenlere dağıtılmak üzere 40 milyon *ruble*¹⁸⁰ tahsis edilmiştir.¹⁸¹

Kolhoza zorla gönderilen köylülerin hayvanlarını hükûmet yetkililerine teslim etmeleri istenmiştir. Çok sayıda köylü hayvanlarını hükûmete vermektense öldürmeyi tercih etmiştir. 1930'un ilk iki ayında milyonlarca sığır, at, koyun ve keçi köylülerce öldürülmüştür. SSBB Finans Komisyonu'ndan gelen verilere göre, 1930 yazında, zengin-kulaktan elde edilen mülk 180 milyon *ruble* olarak fiyatlandırılmıştır. 1932'de, müsadere edilen mülklerin değeri 400 milyonu aşmıştır.¹⁸²

Kararnameye göre, müsadere edilen yaklaşık 700 çiftlikten 144.745 büyükbaş hayvan ele geçirilmiştir. Yaklaşık kolhoza 114.000 hayvan (29.000 %26) ve tarım işçisi (85.000 veya %74) dağıtılmıştır. Kazak Sovyet iktidarı Müsadere kampanyasının sonuçlarını garip karşılamıştır. Resmî makamlar, abartılı bir şekilde, kırsal kesimde yaşayan insanların oranının %76'ya yükseldiğini ve yoksulların oranının %18 oranında azaldığını ifade etmişlerdir.

Bununla birlikte, yayınlanan materyallerin analizi, ele geçirilen hayvanların hala yetersiz olduğu, yoksul batrak çiftliklerine hayvan sağlanması sorununu dahi çözemediğini göstermektedir. Böylece, Karkaraly ilçesinden müsadere edilen hayvanlar hiç hayvanı olmayan 198 çiftliğe dağıtılmıştır. 1 ile 5 çiftlik hayvanı mevcut 1.374 çiftliğe, 6 ile 7 çiftlik hayvanı mevcut 27 çiftliğe paylaştırılmıştır. Basit muhasebe ile kullanılabilir normlara göre, bu çiftliklere sadece 12.139 baş sığır dağıtılması gerekiyordu. Bu sırada toplam 7.065 hayvan verilmiş ve 5 binden fazla sığır eksik kalmıştır. KazMİK'in 13. toplantısının III. oturumunda Turar Riskulov: "*Yoksul çiftliklerin talimatlarına göre 6-7 sığır başı verilir... Yoksul çiftliklere verilen bu sığırların bir kısmı günlük ihtiyaçla ve vergi ödemeleri için satılıyor, borca*

¹⁸⁰ Ruble: SSCB'nin para birimidir

¹⁸¹ 1932-1933 jıldardağy Aşarşılık Akıkatı (Kıtlığın Gerçeği 1932-1933'te), Bürküt Ayagan Editörü Tarafından, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Devlet Tarihi Enstitüsü, "Litera-M" LLP, Almatı 2012, s. 80

¹⁸² Reabilitatsiya: Politicheskiye Protsessy 30-50-kh Godov, Editör A.N. Yakovlev. Politizdat Yayınevi, Moskova 1991, s. 190.

veriliyormuş”¹⁸³ demiştir. Yani yoksul-batraklara verilen sığırlar hükümete vergi olarak yeniden kolhoza geri veriliyordu. Hatta bu bakış açısına göre çalışan fakir halk için Sovyet iktidarının yarattığı ikili siyaset ve ideoloji açıkça görülmektedir.

7 Ağustos 1932'de "Devlet Teşebbüsleri, Kolhoz ve Kooperatifler ile Sosyalist Mülkiyetinin Korunması Hakkında" yasaya göre, idam cezası, 10 yıl hapis cezası ve mülke el konulması yoluna gidilmiştir. İnsanlar en önemsiz suçlardan ağır cezaya çarptırılmışlardır. Arşiv dosyalarında bunun yüzlerce örneği mevcuttur. O dönemin adli uygulamalarından en tipik olan birkaç dava örneği şunlardır: Kurdai Bölgesi Halk Mahkemesi, kolhoz çiftçilerden birine "bir kerede kamu atlarını kişisel meseleler için" kullanmaktan 10 yıl hapis cezasına çarptırılması; Ust-Kamenogorsky mahkemesi tarafından bir orta köylünün çocuklarının kolhozdan çaldığı 6 kg darı ve 7 kg tahıl için 10 yıl hapis cezasına çarptırılması. Yargıçlar, bu suçu büyük bir hırsızlık olarak nitelendirmiş, çoğu durumda tereddüt etmeden birkaç yüz gram için halkı yargılamakta tereddüt etmemişlerdir. Hatta, mahkemeler samanlıkta düşüp, gözü zarar gören kolhoz atı için kolektif çiftçileri hayvanı iyi takip etmedikleri için kamplara göndermiştir. Mahkeme, kolhoz devesine küreğini çarpan orta köylüyü Gulag'ın dehşetine mahkum etmiştir.¹⁸⁴ Küçük çocuklarının açlıktan ölmesini önlemek için, kolhoz tarlasından buğday başağın¹⁸⁵ veya birkaç patates almaya çalışan anneler de mahkum edilmiştir. Böylece halk, Ağustos 1932 yasası kapsamındaki mahkeme cezalarını "beş şeritli davalar" veya "bir avuç buğday için ceza" olarak adlandırmıştır.

1929-1931'de Kazakistan'da yaklaşık 80.000 kişinin katıldığı 372 ayaklanma acımasız bir biçimde bastırılmış ve kitlesel baskı başlatılmıştır. 1931'de BDSİ'ye göre köylerde yaklaşık 10.000 kişilik 2.000'den fazla "düşman" grup tespit edilmiştir. Bu vesileyle mahkûm edilen köylüler BDSİ'nin ıslah ve çalışma kamplarına gönderilmiştir. Örneğin, 1 Temmuz 1931'de Karlag'da 21.328 kişi tutuklanmıştır. Bunların 2.226 kişisi zengin kulaklar, 5.307'si ortalama köylüler, 5.140'ı fakir tarım işçileri, 506'sı ve 2.864'ü kolektif çiftçiler olmuştur.¹⁸⁶

Kolektif çiftlik hareketinde sadece hız değil aynı zamanda kolektifleşme ilkesi ihlal edilmiştir. Bu köylüler arasında yeni bir hoşnutsuzluğa neden olmuş ve toplu

¹⁸³ Urazaly Sabden, *Ekonomika: İzbraniye Trudy*, "Ekonomik MON RK" İkinci Baskı, Almatı 2011, s. 56.

¹⁸⁴ *Jivaya Pamyat. Stalinizm v Kazakhstane – Proşloye, Pamyat, Preodoleniye (Anılar, Hatıralar)*, Derleyenler J. B. Abylkhojin, M.L. Akulova, A.V. Tsai. "Dyk-Press" Baskısı, Almatı 2019, s. 69.

¹⁸⁵ Buğday başağı: buğdayın kılçıklı başı, başak.

¹⁸⁶ "İstoriya Dlya Vsekh ob Okhvate v Kolkhozy", *Industrialnaya Karaganda*, 2 Haziran 1989, s.7.

çiftliklerden kitlesel çıkışlar başlamıştır. Bütün bunlar Cumhuriyet'teki tarımın gelişimini en zararlı şekilde etkilemiştir. Sonuçta verim düşüşü, tarım alanları ile hayvancılığın azalması gibi nedenlerle Cumhuriyet korkunç bir kıtlıkla karşı karşıya kalmıştır.

Goloşyekin'in egemenliği altında bulunan Kazak bolşevikleri arasında "Alaş" hareketinin fikirlerini savunan Kazak grubu da yer almıştır. Kazakistan'ın ilk Bolşevik grubunu oluşturan bu grup, Cumhuriyetçi düzeyde lider ve sorumlu bir pozisyona sahip olmuştur. Bunlar zorla müsadere politikasına ve Kazak topraklarına başkalarının yeniden yerleşimi yoluyla kolonizasyonunu Kazak köylülerin kolektivleştirme politikasına yani Stalinist- Goloşyekin politikalarına karşı çıkmışlardır. Bu grubun ana temsilcileri Sımagul Saduakasov, Sauat Mynbayev, Sanjar Asfendiyarov, Nygmet Nurmakov, İdiris Mustambayev, Turar Riskulov, Jagfar Sultanbekov ve Zeynolla Toregojin'dir. Bu insanlar, Kazakistan'da Stalin ve Goloşyekin politikasının hatasından emin olmak için çeşitli şekillerde hareket etmişlerdir.¹⁸⁷

Arşivde, Nurmakov'un Myrzagaliev ile birlikte Goloşyekin politikasını suçladığı ve 1931'de Stalin'e hitap ettiği Goloşyekin tarafından yazılan bir belge vardır. Bu aynı zamanda Stalin'e yazdığı mektupta da belirtilmiştir. Yukarıdaki Kazak grubu sadece Kazakistan'daki Goloşyekin şiddet politikasının muhalifleri değil, aynı zamanda Goloşyekin'i suçlayanlardır. Dolayısıyla Kazak milliyetçileri, çeşitli soyadlar açıklayarak temelsiz suçlamalar da bulunmuşlardır. Sorumlu işçilerin bazıları, merkezin baskısı altında Kazakistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır.

Son olarak ve en önemlisi, kamulaştırma faaliyetleri sırasında, kalıcı üretim bağlantılarının en önemli bağlantıları bozulmuş ve tüm geleneksel yapı yıkılmıştır. Bu nedenle, gurur duygusuyla dolu ifadeler ve raporlar, ortalama sayının yükselmesinden, fakirlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesinden bahsederken, gerçekte ızdırap çeken, işsiz güçsüz insanların artışını ortaya çıkarmıştır. Stalin, kulak olarak tanımlanmış sınıfı tamamen yok etme girişimini yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi yabancı unsurlarla mücadele kavramı çerçevesinde ele almıştır. Stalin'e göre; SSCB güçlendikçe sınıf mücadelesi yoğunlaşacak ve içerdeki burjuva sınıfına destek sağlayan dış kapitalistlerin tehditleri artacağı için buna imkan vermemek amacıyla kulak sınıfının tamamen ortadan

¹⁸⁷ S. Muratova "Straje Rubejey Sibiri", *Natsionalnyye Kultury Regiona Dergisi*, Bilimsel-Metodik ve Repertuar-Bilgilendirici Dergi, Tyumen 2007, Sayı.32, s. 46.

kaldırılması gerekecektir. Stalin'in yüksek gelir düzeyi ile ilgili görüşlerinin sadece ideolojik olmayıp, Hitler'e benzer tecrübelerinin de etkili olduğunu söyleyebiliriz.

1.3. 1929-1933'te Sovyet İktidarı Siyasetine Karşı Köylü-Çiftçilerin Ayaklanmaları

1929 sonbaharından 1931 baharına kadar, Kazakistan genelinde Sovyet Stalinizmine karşı silahlı ayaklanmalar mevcuttur. 1929-1931 yılları arasında kitlesel protestolar gerçekleştirilmiştir. Özellikle: 1929'da – Taktaköpir, Bostandık, Batpakara, Nauryzym, Turgai, 1930'da - Irgız, Şalkar, Karakum (Aral Gölü yakınında), Kyzylkum, Şokpar, Sarkant, Suzak, Aksu, Şubar, Talas, Sarysu, Kordai, Ust-Kamenogorsk, 1931'de Adai, Tabyn, Karkaraly, Abıraly, Ku, Şyngystau, Şubartau ayaklanmaları oldu. BDSİ, bu kitle hareketlerini silahlı ayaklanmalar olarak gördü ve bu hareketlere katılan her iki isyancı grubu yakından takip etti. İsyanlara yönelik hazırlanan raporda Kazakistan'da 1929'da 31, 1930'da 85, 1925'te ve 1931'de 80 olmak üzere toplam 196 isyancı grup tespit edilmiştir.¹⁸⁸

1929-1933 yılları köylü ayaklanmaları, Kazakistan tarihinde kolektifleşmeye karşı protestolar halk ayaklanmalarının yalnızca Sovyet hükümetinin kolektifleştirme politikasına karşı bir protesto değil, aynı zamanda Stalinist Sovyet iktidarı ve politikasına karşı bir protesto olmuştur. Bunun nedeni Kazak topraklarındaki Sovyet politikasına yönelik muhalefetin bölgenin tüm bölgelerini, ilçelerini ve köylerini kapsamasıdır.¹⁸⁹ Ayrıca çeşitli nedenlerle Kazakistan'ın Batı, Güney ve Kuzey-Doğu bölgelerinde de isyanlar çıkmıştır.

Stalinist Sovyet rejimine ve siyasetine karşı köylü ayaklanmalarının nedeni aşağıdaki şekildedir:

1. Lenin önderliğindeki proletarya hükümeti ve sıradan işçilerin haklarını savunan bir hükümet olarak kurulan Sovyet hükümetine yerel Kazak halkının güveni boşa çıkmıştır. Çünkü Kazak halkı, Sovyet hükümetinin sıradan insanların onurunu ve haklarını koruyacak gerçek bir işçi hükümeti olacağı inancını kaybetmiştir.
2. Stalinist hükümetin zalimce uyguladığı politikaların şahidi olmuştur.

¹⁸⁸ Talas Omarbekov, *20-30'larda Kazakistan Kasireti*, Sanat Baskısı, Almatı 1997, s. 320.

¹⁸⁹ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Kazak SSC Savcılığının Siyasi Suçlarla İlgili Raporları Dava Dosyası 12836 B, s.79-80.

3. Olağan sonbahar tahıl hasadı sırasında yersiz vergi ve planlanan yüksek tahıl teslimatları politikasına itirazları dikkate alınmamıştır.
4. 1 Şubat 1930 tarihli "Kitlesele kolektifleştirme ve zengin kulaklara karşı mücadele alanlarında tarımın sosyalist dönüşümünün güçlendirilmesi" kararına muhalefet etmişlerdir.
5. Ruhbanlık karşıtı siyaset de halk protestolarının artmasına katkıda bulunmuştur. Yani, Sovyetlerin din karşıtı politikaları, halkın protestolarını yoğunlaştırmıştır. (Örneğin, camilerin, medreselerin, kiliselerin kapatılması)
6. Özel çiftliklerin yıkılması, zorla kolektifleştirilmesi ve gıda hammaddelerine yüksel vergiler konulması halkın tepkisine yol açmıştır.
7. Sovyet hükümetinin 1931'deki 15 aylık hayvan tedarik planına ve yün, kemik ve diğer hayvancılık hammaddelerini temin etme politikasına muhalefet etmişlerdir.

Güney Kazakistan Bölgesinde Sovyet politikasına karşı köylü ayaklanmaları 1929 sonbaharında Sirderya bölgesindeki Bostandık ilçesine bağlı Pisken, Uzyn ve Jana Kırgız, Takta Köprüsü ve Konyrat köylerinde başlamıştır. Ayaklanma üç gün sürmüştür ve toplam 400 kişi katılmıştır. Ayaklanmayı bastırmak için özel askerî birlikler gönderilmiş, bunun sonucunda 181 katılımcı mahkûm edilirken ve 82'si de vurulmuştur.¹⁹⁰

Kasım 1929'da Kostanay bölgesinin Batpakkara ilçesinde vergi kaçakçılığı ve müsadereye karşı direniş nedeniyle 188 kişi tutuklanmıştır. Bu olay, 2 ve 5 numaralı köylerin ve komşu Nauryz, Yedikara, Turgai ilçelerinin köylülerinin protestolarını şiddetlendirmiştir. Kostanay ilçesindeki ayaklanmaları bastırmak için BDSİ özel askerî birlikleri gönderilmiştir. BDSİ cezai müfrezeleri, 530 kişiye dava açmış ve 115 kişi BDSİ "üçlüğü" tarafından vurulmuştur.¹⁹¹

TBK(b)P Kazak Bölgesel Yürütme Komitesi'nin 2 Ocak 1930 tarihli kararına göre, Sirderya ve Kostanay bölgelerindeki köylü ayaklanmaları, haydut-baskı hareketinin bir tezahürü olarak sınıflandırılmıştır. Şubat-Mart 1930'da Sirderya bölgesinin Suzak, Sarısu ve Şayan ilçelerinde Sovyet politikasına karşı protestolar yapılmıştır. 7 Şubat 1930'da Şayan ilçesine bağlı 9 köyde, 8 Şubat'ta Suzak ilçesinde 400 kişi ayaklanma çıkarmıştır. Ayaklananlar, bölge partisi ve yürütme kurulu ile polis

¹⁹⁰ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Kazak SSC Savcılığının Siyasi Suçlarla İlgili Raporları Dava Dosyası 12836 B, s. 91.

¹⁹¹ Talas Omarbekov, *Zobalan (Küştep üjymdastyruğa KarsylyK): Zobalan (Şiddet Kolektifleştirme Direnci)*, Eğitim Kılavuzu, «Sanat» Baskısı, Almatı 1994, s. 25.

ve mahkemenin tüm belgelerini yakmıştır. Türkistan, Çimkent ve Kızıl-Orda komünlerinden müfrezeler Suzak ayaklanmasının bastırılmasında rol oynamışlardır. Ayaklanmayı bastırmak için 13 Şubat 1930'da Taşkent şehrinden Lenin Askerî Okulu öğrencileri ve Dağ geçidinin topçu müfrezeleri getirilmiştir. Almatı'dan bir ulusal süvari filosu, Kentaral yakınlarındaki ayaklanmanın bastırılmasına dâhil olmuştur. Ayaklanma sonucunda 316 ayaklanmacı öldürülmüş, yedi ayaklanmacı yaralanmış ve 276 kişi tutuklanmıştır. Ayaklanana ait 120 farklı silah ile 290 ata el konulmuştur.¹⁹²

Sarısu bölgesinde de ayaklananlar ayrıca bölgesel parti ve yürütme komitelerinin mülklerine saldırarak beş yerel parti konseyi işçisini öldürmüştür. Materyallere göre BDSİ, 88 kişiyi kurşuna dizmiş ve Sarısu, Şayan ilçelerinde ayaklanmaya aktif katılımları nedeniyle 311 kişiye zulmetmiştir. Şubat 1930'da Irgız ve ilkbaharda Kızılıkum bölgelerinde 1.100 kişi yerel yönetimlerin baskısına karşı ayaklanmıştır. BDSİ birimleri saldırıyı püskürterek Kızılıkum bölgesinde 500 kişiyi vurmuşlar, BDSİ askerleri hiçbir kayıp vermeden 200 ayaklanmacıyı öldürmüşlerdir.¹⁹³

Nauryz, Karsakbay ve Yedikara ilçelerinin çeşitli köylerindeki köylü ayaklanmaları Aktöbe, Şalkar, Kostanay, Turgay ve Karsakbay'dan gönderilen müfrezelerle vahşice bastırılmıştır.

Şubat-Mart 1930'da Kazalı, Karmakşı, Terenözek ve Alamesek ilçelerinde durum gerginleşmiştir. Irgız ve güney ilçelerindeki ayaklanmalardan sağ kalanlar da gerginlikte yer almıştır. Böylece Karakum Çölü'nde yeni bir protestocu grup oluşmaya başlamıştır. D. Bayimbetov, K. Jubanov ve K. Karaev gibi ayaklananlar askerî birlikler kurmuşlar ve kendi hanlarını seçmişlerdir. Bir kişinin hakan olarak seçilmesi veya ilan edilmesi Kazak toplumunun gelenekleriyle bağlantılıydı. Karakum Çölü'ndeki ayaklanma genişlemiş ve yetkilileri taciz etmeye başlamıştır. Bu nedenle Goloşyekin ve Cumhuriyetçi BDSİ liderlerinin isteği üzerine Irgız ayaklanmasını bastırmadaki vahşeti ile tanınan 8. Süvari'nin düzenli bir birliği, Aral'a ve ardından Josalı istasyonuna gönderilmiştir. Askerî operasyonların genel yönetimi, Kazakistan'daki BDSİ Tam Yetkili Temsilci Yardımcısı Aşansky ile 8. Süvari tümeni komutanı Evseev'e verilmiştir. Hatta bu operasyonlara keşif uçakları da dâhil edilmiştir.

Cezai müfreze, bozkırda karşılaştıkları her bir Kazak'ı ayaklanmacı olarak değerlendirmiş ve kurşuna dizmiştir. Tamamen ayaklanma ile alakasız ve silahsız insanlar da vurulmuştur. Karakum Çölü'ndeki ayaklanma sırasında 386 kişi

¹⁹² *Kazakistan Tarihi* (Eski Zamanlardan Günümüze), Atamura Baskısı, Almatı 2010, s. 283-284.

¹⁹³ KCDMA, Arşiv Fonu 5, Envanter 21, Dava Dosyası 61, s. 69.

öldürülmüştür. Karakum operasyonu için 57 asker ve BDSİ subayı Kızıl Bayrak Nişanı, 2 asker de Kızıl Yıldız Nişanına aday gösterilmiştir. Kızıl Ordu askerî grubunun 500 kişisine de değerli hediyeler verilmiştir.¹⁹⁴

Ruhbanlık karşıtı politikanın da artan halk muhalefeti üzerinde önemli bir etkisi vardır. Parti ve devlet, din ve vicdan özgürlüğünü yanlış şekilde yayarak, tüm ahlak ve hukuk normlarını açıkça ayaklar altına almış ve dine karşı aşırı vandalizm eylemlerine yol açan ateist kampanyalar yürütmüştür. Kısa sürede Kazakistan'da çok sayıda cami, ibadethane ve kilise kapatılmıştır. Sadece 1929-1930'larda Ural ilçesine bağlı Taypak kasabasında 45 cami ve Kostanay ilçesine bağlı Batpakara ilçesinde 14 cami yıkılmıştır. Semipalatinsk bölgesinin tüm ilçelerinde aynı durum meydana gelmiştir.¹⁹⁵ Yerel makamların ateizm temelinde gösterdikleri ilgisizliğin, Kazak İcra Komitesi ve BDSİ liderliği tarafından da gösterilmesi kitlesel protestolara neden olmuştur. Ruhban sınıfı köylü ayaklanmasının liderleri olarak hareket etmeye başlamıştır.¹⁹⁶

Karakum Çölü'nde yaşanan olaylarla aynı anda Kazalî ilçesindeki ayaklanmayı bastırmak için bir operasyon düzenlenmiştir. Şubat'tan Mart 1930'a kadar, Şortan-Meşit'te semt halkının saygı duyduğu İşhan Tosov liderliğindeki bir ayaklanma patlak vermiştir. Tosov, etrafındaki insanları bir araya getirmeyi ve Karakum Çölü'ndeki ana ayaklanmacılara katılmayı başarmıştır. Mart 1930'da Tosov tarafından Kızıl Ordu askerlerine karşı çok sayıda saldırı yapılmıştır. 25 Mart 1930'da Tosov'un kendisi de dâhil olmak üzere 30'dan fazla kişi bu tür saldırılarda hayatını kaybetmiştir.

Ağustos 1930'da devlete aşırı tahıl tedarikinin bir sonucu olarak, Kazalinsky bölgesinin 19, 20, 23, 24 ve 26 numaralı köylerinde Maksım imam tarafından başlatılmış bir ayaklanma patlak vermiştir. Ayaklanmayı bastırmak için 6 Eylül 1930'da BDSİ'nin 80 kişiden oluşan bir müfrezesi ve Almatı'daki Kazak Millî Süvari Tümeni yardıma gönderilmiştir. Kazalinsk bölgesinin 21 numaralı köyünden Berkimbaev liderliğinde bir kuvvette katılmıştır. 160 ayaklanmacının katıldığı bir mitingde Berkimbaev, köy meclisinin çatısındaki kırmızı bayrağı yırtarak: "*Yakında Sovyet gücü düşecek!*" demiştir.¹⁹⁷

1930'ların başlarında, ayaklanma hareketi, Çin sınırındaki Alma-Ata bölgesinin ilçelerinde de etkisini göstermiştir. Buyen-Aksu, Sarkant, Alaköl, Lepsy, Jarkent,

¹⁹⁴ KCDMA, Arşiv Fonu 5, Envanter 21, Dava Dosyası 61, s. 202-203.

¹⁹⁵ KCDMA, Arşiv Fonu 5, Envanter 21, Dava Dosyası 82, s. 1.

¹⁹⁶ KCDMA, Arşiv Fonu 5, Envanter 21, Dava Dosyası 82, s. 42-45.

¹⁹⁷ Kazakistan Tarihi., 2010, s. 289.

Taldykorgan, October, Kegen, Baribayev ilçelerinin birçok köyü ayaklanma bölgesinde kalmıştır.¹⁹⁸

Şubat 1930'da, Bisetai Kyliiev liderliğindeki Buyen-Aksu ilçesinin 1-4, 6, 12, 13 numaralı köylerinde yaşayan yaklaşık 500 kişi çeşitli kabilelerin aksakallarında oluşan bir konsey oluşturmuşlar ve Arasan, Kızılağaç, Aksu, Abakumov ve Kapal köylerinde yerel Sovyet liderliğine karşı bir ayaklanma başlatmışlardır.¹⁹⁹ 27 Mart 1930'da Kaldıbai Kyliiev önderliğindeki bir grup ayaklanmacı, Aksu ilçe merkezini çatışmaya girmeksizin ele geçirmiştir. Ayaklananlar, Aksu ilçe parti komitesi sekreteri İbragimov'ı, bölge yürütme kurulu başkanı K. Baksin'i, Yargıç K. Shymyrbekov ve diğerlerini tutuklamışlardır. BDSİ'nin Kazakistan'daki direnişçilerle mücadele için tam yetkili temsilcisi olan Danilovsky, bölgeye derhal birkaç askerî birimin yanı sıra işçi ve parti-Sovyet aktivistlerinden oluşan bir kuvvet göndermiştir. Aynı zamanda uçaklar da durumu araştırmak için Almatı'dan havalanmıştır.

27 Mart 1930'da Kocahmet Adilbekov liderliğindeki bir başka ayaklanmacı grubu, Sarkant ilçesine bağlı Arasan köyünü çatışmadan ele geçirmiştir. Ayaklanmanın liderlerinden Kali Mambetov, köylülerle yaptığı bir toplantıda: "*Sovyet hükümeti halka yoksulluk ve kıtlık getirdi, insanlar ölüyor, Türkistan'ın tamamı isyan ediyor, Sizde Ayaklanmaya katılmalısınız*"²⁰⁰ demiştir. Çoğunluğu Rus olan köylüler çağırışı desteklemiş ve o gün 20 Rus dâhil 200 kişi Kapal köyünü işgal etmiştir.

Ayaklananlar ayrıca Abakumov ve Kızılağaç köylerindeki yetkilileri protesto etmişler, hükümet yetkililerini tutuklamışlar ve köy konseyleri ile kolektif çiftliklerin belgelerini yakmışlardır. Kazak İcra Komite üyesi K. Bulanov, Buyen-Aksu ilçe yönetiminin uzmanları A. Boldakbayev, P. Tarasov ve diğerleri ayaklananlar tarafından öldürülmüştür.

Ayaklananlar, Aksu-Sarkant yolunu uzun süre kontrol etmiştir. 27 Mart 1930'da Kızılağaç köyünde Mükey Dulatov ve Kudaibergen Baidashev (yaklaşık 400 kişi) liderliğindeki isyancılar, yerel bir kooperatif binasında Jarkent'ten yolu korumak için gelen bir grup Kızıl Ordu askerî ni kuşatmıştır. Ayaklananlar makineli tüfekler ve havadan açılan ateşle katledilmiştir. BDSİ yetkilileri, ayaklanmacılara en ağır cezayı uygulamıştır. 11 Nisan 1930'da Kyliyev ve Dulatov askerî birliklerinin önderliğinde

¹⁹⁸ "Kommunističeskaya Partiya Kazakhstana v Rezolyutsiyakh i Reşeniyakh, Syezdov I Konferentsii, Der. Abdraşitov K., Kazakistan Yayınevi, Alma-Ata 1981, c.II, s. 168-169.

¹⁹⁹ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Kazak SSC Savcılığının Siyasi Suçlarla İlgili Raporları Dava Dosyası 12836 B, s. 96.

²⁰⁰ KCDMA, Arşiv Fonu 5, Envanter 21, Dava Dosyası 13, s. 114.

Akjal Kumları ve Kereykum'da saklanan 500 ayaklanmacıyı cezalandırmak için bir operasyon başlatılmıştır.

Yedisu sınır bölgelerinde Çin'e kaçmaya çalışan ayaklanmacılar, ülke sınırında çok sayıda protesto sonucunda gözaltına alınmıştır. Örneğin, 1930'ların sonlarında, Seitbattal Tugelbayev ve Şokan Eleusizov liderliğindeki bir grup ayaklanmacı, 4 Nisan'da Sarıtau Dağında bir askerî kuvvet tarafından takip edilmiştir. Yedi saatlik bir çatışmada 68 ayaklanmacı öldürülürken ayaklanmacılardan 28 tüfek ve 6,517 baş sığır ele geçirilmiştir. BDSİ "Üçlüğü" tarafından 517 kişi tutuklanarak yargılanmış ve 108'i kurşuna dizilmiştir. Almatı ilçesinin Balkaş ilçesinin köylüleri, kendileri yöneten organlar oluşturarak yetkilileri etkilemeye çalışmıştır. 3 Nisan 1930'da 1-3 ve 10 numaralı köyleri de protesto etmiştir. 6 Nisan 1930'da yaklaşık 400 kişi köyü işgal etmiş, genel bir toplantıda ayaklanmacılar yerel yürütme organını dağıtmış ve altı üyeli bir "geçici bölge hükümeti" seçmişlerdir. Böylece ayaklananlar, yeni hükümeti denetlemek için altı kişilik bir komisyon kurmuşlardır.²⁰¹

Ayaklanma, BDSİ'nin Alma-Ata'dan 8. Süvari müfrezesi tarafından bastırılmıştır. Hükümet komisyonu, "bölgenin tüm nüfusu tarafından seçilen hükümeti" kaldırmış ve Sovyet otoritesini yeniden sağlamıştır. Üç gün sonra, ayaklanmacılar ellerindeki 300'den fazla tüfek ile yağmaladıkları malları iade etmişlerdir. Ancak, ayaklanmalardan yargılanan 57 kişinin 30'u kurşuna dizilmiştir. Hükümetin halkı sakinleştirme çabalarına rağmen, bir yıl sonra Mart 1931'de yeniden başlayan ayaklanmalara karşı operasyonlar ayaklanmaların bastırılmasıyla sonuçlanmıştır.

Aktöbe'nin Şalkar, Oyıl, Tabyn bölgeleri, Guryev ilçesinin Dossor, Makat, Mangistau, Jılıköş köylüleri Sovyet politikasına karşı ayaklanmıştır.

Kazakistan'ın batı bölgesindeki Adai ayaklanması²⁰², Kazakistan'daki en büyük ayaklanmalardan biridir. Ayaklanmanın Aktöbe bölgesinin Taypak ve Janakala ilçelerine, Kızıl-Orda bölgesinin Aral ilçesinin ikinci kısmından Ustyurt üzerinden Türkmenistan sınırına kadar uzanan ayaklanmanın birkaç merkezi mevcuttur. Bu, ayaklanma göçmenlerin Karakalpakistan ve Türkmenistan'dan Afganistan ve İran'a geçmesine imkân sağlamıştır. Okrug 5 ilçeden (Mangistau, Ustyurt-Samsk, Tabynsk, Altıkarasu, Neftyanoy), Kaindy, Kumdy-Oiyıl, Jideli-Sagyz köyleri ve Aktöbe

²⁰¹ KCDMA, Arşiv Fonu 5, Envanter 21, Dava Dosyası 39, s.23-24.

²⁰² Bazı kaynaklarda Mangistau ayaklanması olarak yer almaktadır.

bölgesinin eski Temir ilçesine ait Emba-Baysary kasabasının bir kısmından oluşuyordu. Kısmi araştırmalara göre, 1927'de ilçe sakinlerinin % 96'sı Kazaklardır.²⁰³

2 Kasım 1928'de Kazak İcra Komitesi üyesi, İlçe İcra Kurulu Başkan Vekili Ş. Eraliev'in bilinmeyen koşullar altında ortadan kaybolmasıyla bağlantılı olarak, Mangistau'dan, diğer bazı bölgelerden parti ve Sovyet işçilerinin şüphelilerle birlikte tutuklanma dalgası başlamıştır. Bu nedenle BDSİ, Adai bölgesindeki zenginlerin, tüccarların, Çarlık Rus İmparatorluğu'nun eski çalışanlarının ve eski Sovyet işçilerinin karşı devrimci örgütleri hakkında bir soruşturma başlatılmıştır.

Eski liderler Alniyazov, Usembayev, Kulşarov ve diğerleri, "Sopy", "Adai kurtarma ekibi" ile birlikte "Akbot" adlı gizli bir karşı-devrimci örgütün kurulması suçlamasıyla suçlanmıştır. Ayrıca insanları Türkmenistan ve Afganistan'a taşınmaya kışkırtmakla da suçlanmışlardır. 9 Ekim 1930'da ceza davasında tutuklanan 70 kişiden 61'i BDSİ "Üçlüğüne" nakledilmiştir (soruşturma tamamlanmadan 9'u cezaevinde ölmüştür). Sonuç olarak 21'i idam cezasına, çarptırılırken diğerleri de farklı cezalara çarptırılmışlardır.²⁰⁴

BDSİ yetkilileri, komünlerin yardımıyla ayaklananlara karşı aktif önlemler almıştır. Ancak, küçük kuvvetler ile ayaklanmacılara karşı koyamamışlardır. BDSİ kuvvetleri ayaklananlar tarafından defalarca saldırıya uğramıştır. Bu nedenle, Mart 1929'da, yerel BDSİ kuvvetlerine yardım etmek için, Dağıstan'dan Sumbatov'un yönettiği bir Kızıl Ordu bölümü çağırılmıştır. 1931'de, Voronejsky liderliğindeki başka bir bölüm, Saratov'dan hızla sevk edilmiştir. Adai ilçesindeki ayaklanmayı bastırmak için Guryev, Oiy ve Alexandrov kalelerinden 32 birlik, BDSİ kuvvetleri ve 200 komün gelmiştir. Böylece ilçenin tüm bölgesi askerî birlikler tarafından kontrol edilmiştir.²⁰⁵

Temmuz 1931'de Kazak Bölgesel Komitesi tarafından Kazak MİK'si sekreteri Asylbekov ve Kazakistan Halk Eğitim Komiseri Seytkali Mendeşov Mangistau'ya somut önlemler almak ve nüfusu sakinleştirmek için gönderilmiştir. Bunlar devam eden protestoların ana nedeninin çözüm yolunu bulmak, diğer tüm organlar ve Sovyet yetkilileri gibi Adai ayaklanmasını bastırmak, göçü durdurmak işlemleri ile uğraşmışlardır. Hatta bu kadar zor bir sorunu çözmekte başarılı da olmamışlardır. Bunun nedeni Mendeşov'un İsaev ve Goloşyekin'in özel talimatları doğrultusunda

²⁰³ 1932-1933 jıldardağy Aşarşılık Akıkadı, s. 320.

²⁰⁴ Mukaş Omarov, *Rastrelyanaya Step, İstoriya Adayevskogo Vosstaniya 1931 Goda* (İnfaz Edilen Bozkır, 1931 Aday Ayaklanması Tarihi), OGPU Malzemelerine Göre Hazırlanmıştır, Gylym Yayını, Almatı 1994, s. 55-56.

²⁰⁵ "Kommunističeskaya Partiya Kazakhstana v Rezolyutsiyakh i Reşeniyakh, Syezdov I Konferentsii, Der. Abdraşitov K., Kazakistan Yayınevi, Alma-Ata 1981, c.II, s. 168-169.

hareket etmesi olmuştur. Faaliyetinin niteliği aşağıdaki talimatlarla değerlendirilebilir: “Aleksandrov Kalesi. Gizli. BDSİ Mendesev temsilcisine”.

"Sizin sorumluluğunuz altında, belirli yerel duruma bağlı olarak, gerekirse hükümet adıyla insanlara hitap etmenize izin verilecektir. Çağrı, partinin ve hükümetin emekçi halka yardım etme politikasını, ülkenin yeniden yerleşimini düzenleyenler de dâhil olmak üzere, sınıf karakteri yerel düzeyde yıkıcı olan zenginlerin, mollaların ve onların destekçilerinin siyasi önemini açıkça ortaya koymalıdır. Çağrı, devlet için gıda hazırlama, mevcut fırsatların seferber edilmesi gibi sorunlarda asla taviz vermemelisiniz. Ayaklanmacılardan liderlerini iade etmelerini kesinlikle isteyin".²⁰⁶

Buna göre, ayaklanma ve göçün nedenlerini ortadan kaldırmak yerine yetkililerin önce liderlerini tespit etmeye çalıştıklarını görüyoruz. Ancak cezai operasyonların yoğunlaşmasına rağmen halkın direnişi devam etmiştir.

14 Nisan 1931'de, Buzaşy Yarımadası kıyısındaki Aleksander Kalesi'ndeki 200 tutuklu, gardiyanları silahsızlandırmışlar ve ayaklanmalara katılmışlardır. 29 ve 30 Mayıs'ta ve ardından 4 Haziran'da, silahlı gruplar (çoğu düzinelerce tüfekle silahlanmış) Aleksander Kalesi'ne saldırmış, ancak yerel muhafızlar tarafından açılan ateş sonrası geri çekilmişlerdir. 23 Haziran 1931'de ayaklananlar Sapakov, İсатаev ve Karabatyrov liderliğinde, Aleksander Kalesi'ne girmişler ve 60 BDSİ askerî , 40 komünle savaşmışlardır. Ayaklananlar, canlı hayvan ve diğer tarım ürünlerinin üretimine yönelik talimatların ve planların bu kurumdan geleceğine inanarak, yerel Shikizato (Zhivsoyuz) ofisinin bulunduğu evi ateşe vermiştir. Saldırganlar şehri yalnızca sekiz saat sonra terk etmiştir. Ardından Aksunkar, Saura ve Dolgiy adalarındaki çiftlikleri soymuşlar ve bozkırda cezai tedbirler alan BDSİ'nin 'nun 68. Tümenine yapılan saldırı ise başarısız olmuştur. 27 Temmuz 1931'de Zhumatai Usenov liderliğindeki bir grup ayaklanmacı tekrar şehre saldırmıştır. Olayın ardından hükümet Bakü'den daha fazla asker çağırmak zorunda kalmıştır.²⁰⁷

Mangistau ve Ustyurt yarımadalarında cezai operasyonlar 1931 sonbaharına kadar devam etmiş ve ordu birliklerinde de kayıplar olmuştur. Ayaklananların Aleksander Kalesi'ne düzenlediği saldırıda otuz kişi öldürülmüş ve diğer savaşlarda, özellikle sahada, böyle bir kayıp olmamıştır. Eski Adai kasabasındaki ayaklanmanın bastırılmasının bir sonucu olarak, sözde karşı devrimci faaliyetlerden mahkûm olanlar

²⁰⁶ KCDMA, Arşiv Fonu 30, Envanter 1, Dava Dosyası 405, s. 5.

²⁰⁷ KCDMA, Arşiv Fonu 30, Envanter 21, Dava Dosyası 60, s. 120.

dışında, BDSİ "Üçlüğü" tarafından 800'den fazla kişi yargılanmıştır.²⁰⁸ 79'u cezaevinde verilen hüküm doğrultusunda kurşuna dizilirken geri kalanı çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştır.

5 Nisan 1931'de Mangistau ayaklanmasının (Adai ayaklanması) 372 katılımcısına ağır işkenceler yapılmış ve ayaklanmanın organizatörleri ve liderleri olan Bokmash Şolanov, Karamyrza Emberdiev, Rahmen Bokmaşev, Demegen Aitjanov, Koilybay Aldasugurov, Utebay Janıysov, Koişigul Jantileuov, Dembergen Emberdiev, Amir Nisanov, Köbeğen Kurmanov, Kaisar Kaidagulov, Kazak Şinanov kurşuna dizilmiştir.

Sovyet Stalinist rejimine karşı köylü ayaklanmalarına yalnızca Kazaklar değil, köylerdeki Ruslar ve Kozaklar da katılmıştır. BDSİ belgelerine göre, 1929-1932'de Kazak SSC'de yaşanan protestolar ve isyanlar Petropavlovsk, Akmola, Pavlodar, Semipalatinsk ve diğer ilçelerin birçok köyünü etkilemiştir.

Özellikle Doğu Kazakistan'daki Ruslar arasında muhalefet artmıştır. Rus ve Kazak halkı, çiftlikler üzerindeki baskı, sınırsız vergilendirme ve fazla tahılın zorla ele geçirilmesi ile diğer önlemlerden dolayı Sovyet'e karşı itiraz etmişlerdir. Örneğin, 20 Şubat 1930'da Fedor Dorofeeviç Tolstoukhov²⁰⁹ komutasında, Ust-Kamenogorsk bölgesinin Zıryanovsk ve Samara ilçelerindeki bir dizi köyde ayaklanmalar patlak vermiştir.

Mikhailovka, Panteleimon, Myakotikha köylerinin, doğrudan katılımıyla bir savunma hattı oluşturulmuştur. Bölgenin diğer bazı yerleşiminde de köylü ayaklanmaları çıkmıştır. BDSİ birlikleri, Kızıl Ordu birim askerî birliklerle yapılan çatışmalarda yaklaşık 300 kişi ölmüş ve Tolstoukhov, 13 kişiyle birlikte Çin'e kaçmıştır. Ancak Tolstoukhov liderliğinde ayaklananlar Çinli yetkililer tarafından tutuklanmış ve Altay bölgesinin merkezi Şara-Sume'de bir hapishanede tutulmuştur. Kısa bir süre sonra Tolstoukhov hapishaneden kaçarak, yeni bir ayaklanmaya hazırlanmak için gizlice Samara bölgesine dönmüşlerdir. Ancak Tolstoukhov 28 Eylül 1930 gecesi Zıryanovsk bölgesindeki Bukhtarma Adası'nda saklanırken bir BDSİ operasyon grubu tarafından

²⁰⁸ KCDMA, Arşiv Fonu 5, Envanter 105, Dava Dosyası 113, s. 27-34.

²⁰⁹ İç Savaş sırasında Doğu Kazakistan'da "Tarbagatai Kızıl Dağ Kartalları" olarak bilinen gerilla alay Komutan Yardımcısı olarak görev yapmış. Önce, Sovyet iktidarının kurulmasında aktif rol almış, daha sonra Sovyet yönetimine karşı ayaklanmıştır.

vurularak öldürülmüştür. Tolstoukhov'un davasında 222 kişi yargılanmış, yargılanlardan 35'i kurşuna dizilmiştir.²¹⁰

1930 sonbaharında, kapalı bir oturumda, SSCB hükümeti, inşaat halindeki sanayi merkezlerinde özellikle endüstriyel ulaşım sektöründeki işçiler olmak üzere şehirlere gıda arzını artırmaya karar vermiştir. Bu karar ile tüm ağırlık Kazakistan'ın omuzlarına yüklenmiştir.

19 Ocak 1931'de Bölgesel Parti Komitesi Bürosu oturumuna Moskova'dan TBK(b)P Merkez Komitesi, SSCB Hükümeti ve SSCB Halk Tedarik Komiserliği temsilcisi olarak gelen Anastas Mikoyan, ve TBK(b)P Merkez Komitesi üye adayı Nikolay Chaplin'in ısrarı üzerine, Kazakistan'ın o yılın ilk çeyreğinin tamamı için 1931 Sığır Tedarik Eylem Planı'nın % 70'ini derhal tahsis etmesini sağlamak için mantıksız bir karar verilmiştir. Mikoyan, ilkbahara kadar etin hızlı bir şekilde taşınması ihtiyacını haklı çıkarmıştır.²¹¹

O zamanlar, Moskova'nın ele geçirmeye çalıştığı sığır sayısı Kazakistan'ın çoğu bölgesinde mevcut değildir. Nitekim ilçelere köylülerin gerçek gücünün ötesinde görevler verilmiştir. Bu, köylülerde yeni bir direniş yaratmıştır. Böylelikle on beş aylık Sığır Tedarik Eylem Planı'nın uygulanma kampanyasına karşı ayaklanma başlamıştır. Bu arada plan aşırı adaletsizlikle gerçekleştirilmiştir. Yani, yetkililer tazminatı bile iade etmeden köylülerin tüm hayvanlarına el koyma işlemi yapmıştır. Ayrıca bu kampanyanın yün, kemik, yani büyükbaş hayvan hammaddelerinin işlenmesi gibi iddialı planlar içerdiği de görülmüştür. Bütün bunlar ayaklanmanın ve diğer kısımlarda bahsettiğimiz açlığın nedenlerinden biri haline gelmiştir.

Aşağıdaki kanıtlar, 1931 Sığır Tedarik Eylem Planının ülkedeki gerçek canlı hayvan sayısı dikkate alınmadan hazırlandığını göstermektedir. Yukarıda bahsedilen on beş aylık planın uygulanması sırasında, yetkililer çiftçilerin elinde son gıda olarak saklanan tüm hayvanlara el koymuşlardır. Örneğin, Almatı bölgesinin Ayagöz ilçesine 65.194 büyükbaş hayvan taahhüdü yüklenmiştir. Oysa ilçede toplam 46.820 büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Akmola bölgesindeki "Kharkov" kolhozu 135 baş sığır vermek zorunda kalmış ve ellerinde sadece 242 baş sığır kalmıştır. Bu durum tüm cumhuriyet için geçerlidir.²¹²Bazılarına gelince, Karkaralinsk ilçesinin Karkaralinsk kasabasında,

²¹⁰ Kymbat Baysarina, Kazakstandağy Auıl Şaruasıılığın Ujımdastıru Jane Konıstanu Tarihınan, *Semey Shakarım Devlet Ünıversıtesı Bülteni*, 2015, Sayı 4 (72), s. 308-311.

²¹¹ KCDMA, Arşiv Fonu 30, Envanter 7, Dava Dosyası 98, s. 7.

²¹² KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Kazak SSC Savcılığının Siyasi Suçlarla İlgili Raporları Dava Dosyası 12836 B, s. 101-102.

İlçe Yürütme Kurulu başkanı Kurmangaliyev, hayvan toplama planınının 24 saat içinde uygulanmasını isteyerek, ağır davrandıkları bahanesiyle çoğunluğunu kırsal kesimdeki işçilerin oluşturduğu grubu dövmüştür. Bu ilçenin Şet kasabasında tarlalardaki hayvanlar kovalanarak ve sahipleri dahi tespit edilmeden bir günde toplanmıştır. Karkaralinsk ilçesinde aktivistlerden hayvanlara el konulması ve hayvanları önlerine katıp kabul merkezine götürmeleri istenmiştir. İlçe Sendika Konseyi Başkanı Boşygaliev, onlara: “70 inek getirmeyen aktivistler, yani daha az getirenler sığır yerine gidecek” diye söylemiştir. Boşygaliev yeterince hayvan getirmediği için Tutibayev'i dövmüş, bir başka aktivist Şakşiev'i ise öküz arabasına sıkıca bağlayarak ölünceye kadar dövmüştür.²¹³

Abıraly kasabasına planlanmış Tedarik Eylem Planı'ndan 2,5 kat daha fazla sığır teslim etme talimatı verilmiştir. Plana göre, kasaba sakinlerine önceden planlanan 8.745 ton etin üzerine 3.379 ton canlı ağırlık vermeleri talimatı verilmiştir. Hatta sığırların tamamı toplansa bile ilçenin bu görevi %100 yerine getirmesi mümkün değildir.

Böyle bir Sovyet planınının aşırı şekilde uygulanması, Kuzeydoğu'da yetkililere karşı halkın itirazlarına neden olmuştur. Şubat-Mart 1931'de, Karkaralinsk ilçesindeki Abıraly, Ku, Şet ve Janarka kasabaları ile Semipalatinsk bölgesinin Kızıljlar, Kökpekty, Şingistau, Şubartau'da ayaklanmalar çıkmıştır. 12 Şubat 1931'de 2-12 ve 14 köy sakinleri ile 14 Şubat'ta ilçenin doğu kesimindeki Tuskei Smagulov ile Köşkan Bitibayev'in önderlik ettiği 700'den fazla köy sakini, ilçe merkezi Kainar köyünü ele geçirmeye çalışmıştır. Ayaklanma, Haziran 1931'de BDSİ savunma müfrezesi tarafından güç kullanılarak bastırılmıştır.²¹⁴

Ayrıca Abıraly ilçesinin kuzeybatı kesimindeki 6. köyden bir çiftçi olan İskak Kempirbayev önderliğinde bir başka grup ayaklanarak köyün kontrolünü ele geçirmiştir. Sığır planını uygulamak için ellerinden geleni yapan yetkilileri tutuklamışlar ve köy meclisini ateşe vermişlerdir. Halk toplantılarında Kempirbayev, Sovyet hükümeti politikası hakkında; *"Asi vatandaşlar! Önümüzde zor ama kutsal bir görev var - yağmacılardan biri olan Stalin'in önderliğindeki Sovyet diktatörlüğünü devirmek. Sovyet hükümetinin Kazak ülkesindeki çapulcu politikasının özü ve hedefleri hakkında söylemeye gerek yok, çünkü her şey gördüğümüz gibi. Sovyet hükümeti bu politikanın doğasını sözlerle değil, eylemlerle gösterdi.*

²¹³ Omarbekov., a.g.e., 1997, s. 39-41.

²¹⁴ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Kazak SSC Savcılığının Siyasi Suçlarla İlgili Raporları Dava Dosyası 12836 B, s. 113.

Çok uzağa gitmeden yakın geçmişe bakalım: Bu politikanın pratik uygulamasında ilk adım 1928'de atıldı ve Sovyet hükümeti daha erken başlamak için güçsüzdü. 1928'de "büyük zengin çiftlikler" adı altında el koymalar Kazakistan ekonomisine ağır bir darbe vurmuştur ve önde gelen, zeki vatandaşlarımızın uzun zamandır öngördüğü soygun başlamıştır. Hatırlayacağınız üzere, 1928'de bilim adamlarımız önce "büyük zenginlere" el koyarlar, sonra "küçük zenginleri" bulurlar ve onları yoksullaştırırlar, sonra "orta sınıfı" ele geçirirler ve nihayetinde "fakirlerden" beslenirler... "

Sovyet hükümetinin politikasının özü aynıdır, aksi olamaz çünkü özel mülkiyeti yok eder ve bu nedenle çalışmayanlara, tembelleşenlere ve diğer zenginler pahasına geçinmek isteyenlere olanak sağlar. Ancak böyle bir politikanın ilerleyemediği doğaldır ve öyle olmuştur... Zengin, orta ve fakirlere el konulmasına ek olarak, Sovyet hükümeti, kelimenin tam anlamıyla sosyalizmi hedefleyen ve aslında kitlesel ölümlere yol açan bir dizi sözde ekonomik ve politik kampanya başlatmıştır... Gerçeği söylemek gerekirse, bu derhal tüm yoksul-muhtaçları etkileyen mevcut Et Planı Kampanyasında belirgindir. Biraz baş kaldırsanız - hapishane, "karşı devrim", infaz vb. Böylece teslim olmaya ve hareketsiz kalmaya devam edecek miyiz? Ayaklanmanın alevleri tüm SSCB'yi sardı. Gizlenmek, hem Allah hem de Kazak halkı önünde bir suçtur. Görevimiz özverili bir şekilde ve sonuna kadar savaştır"²¹⁵ demiştir.

Bu sözler ile Sovyet hükümetine karşı artan güvensizlik ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece tüm Kazak bölgesinde Sovyet hükümetinin tarım politikasına yönelik itirazlar ve benzer istekler gündeme gelmiştir.

Kısa süre sonra BDSİ'nin Semipalatinsk bölgesindeki yetkili temsilcisi Çupin tarafından yönetilen BDSİ'nin Semipalatinsk askerî bölümünün 66. Acil müfrezesi ile birlikte Karkaralinsk'ten gönderilen BDSİ'nin yetkili temsilcisi Yerwsalimov tarafından yönetilen kuvvet ayaklanmayı acımasızca bastırmıştır. Aynı zamanda, Yerwsalimov kuvvetleri (belgelere göre), çoğu masum, ayaklanmaya dahil olmayan 17 kişiyi öldürmüştür. Ayaklanmanın bastırılması sırasında bu köylerde 47 kişi ayaklananlar tarafından öldürülmüştür. Kempirbayev davasında 274 kişi yargılanmış ve 86'sı kurşuna dizilmiştir. İşyancılar Ceza Kanununun "Madde 58-2 - silahlı ayaklanma veya silahlı çetelerin karşı devrim amacıyla Sovyet topraklarına girmesi" ile "Madde 58-7 – Düşmanlık"; "Madde 58-10 - karşı devrimci propaganda veya öğütmek";

²¹⁵ Kazakistan Tarihi (Eski Zamanlardan Günümüze). Beş ciltlik. Kitabın yayın kurulu: K.Aldajumanov, J. Abylkhoin, K.Burkhanov ve diğerleri, Atamura Baskısı, Almatı 2010, c. IV, s. 305-306.

“Madde 58-14 - karşı devrimci sabotaj” maddelerine göre yapılmışlardır. Bu maddelerdeki cezalar 3 yıla kadar hapis cezasından ölüm cezasına kadar değişmektedir.²¹⁶ Ayaklanmalara yönelik baskının tırmanması giderek, köylülerin itirazlarını yoğunlaştırmıştır.

Şubat 1931'de Abıraly kasabasına komşu Şıngistau kasabasında Sovyet hükümetinin politikasına karşı ayaklanmalar gerçekleşmiştir. Ayaklanmaya Medeuov Saniyaz ve Toraigyrov Emilzhan öncülüğünde 200'den fazla kişi katılmıştır. Ayaklananlar beyaz bir bayrak kaldırarak halkı bölgedeki Sovyet hükümetini devirmeye çağırmıştır. İsyancılar, komşu Ku ve Abıraly ile iletişim kurmaya çalışmışlardır. Ancak Kızıl Ordu'nun düzenli birimleri bunu engellemiş ve ayaklanma yaygınlaşmadan kısa bir süre önce Şubat ayında şiddetli bir şekilde bastırılmıştır.

Şıngistau ayaklanmasına katılanlar "halk düşmanı" olarak ilan edilmiş ve yakınları ağır şekilde cezalandırılarak zulüm görmüştür. Toplam tutuklu sayısı 189 kişi olup bunlardan 47 kişi 15 Mayıs 1931'de BDSİ "Üçlüğü" kararıyla idam cezasına çarptırılmıştır. 105 kişi çalışma kamplarında hapsedilirken, 13 kişi 3 yıldan 10 yıla kadar Kazakistan sınırları içindeki bölgelere sürgün edilmiş ve 23 kişi ise hapis cezasına çarptırılmıştır.²¹⁷

Kısa süre sonra ayaklanma bastırılmış ve köylü protestolarına katılanlar ağır şekilde cezalandırılmıştır. Yalnızca SSBB Halk Komiserleri Konseyine bağlı Birleşik Devlet Siyasi İdaresi tarafından ayaklanmaya katılanlardan 5.551 kişi mahkûm edilmiş ve 883 kişi kurşuna dizilmiştir.²¹⁸ Soruşturma sırasında kitlesel ayaklanmacıların tepkilerini analiz ettiğimizde, sıradan köylülerin katılımının, düşen sosyal koşullar, açlık ve Sovyet hükümetinin şiddet politikalarına karşı direniş ve güvensizlikten kaynaklandığını görebiliriz. Yıllar geçtikçe Kazakistan insanlığa karşı sosyal deneyler için dev bir test alanı haline gelmiştir. Marksist "kapitalizm olmadan mümkün olduğunca geri halkların sosyalizme geçişi" teorisini uygulamak için acele edenler Kazakların yaşam biçimini bozmuş ve tarihte eşi benzeri görülmemiş bir felakete yol açmıştır.

²¹⁶ Manaş Kozıbayev, *Totalitarnıy Sotsializm: Realnost i Posledstviya*, "Fond XXI Vek" Baskısı, Almatı 1997, s. 28.

²¹⁷ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Kazak SSC Savcılığının Siyasi Suçlarla İlgili Raporları Dava Dosyası 12836 B, s. 182-183.

²¹⁸ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3522, s. 22.

1.4. Stalin Tarafından Uygulanan İşkence Politikası ve “Büyük Terör”

Süreci

"Büyük terör" 1936'dan 1938'e kadar Sovyet ve parti kadrolarına, askerî personele, endüstri uzmanlarına, aydınlara ve mevcut hükümete sadakatsiz diğer kişilere gizli servis ve geniş çaplı bir baskı dönemidir. 1934'ten itibaren Ceza hukuku kanunlarında bir dizi değişiklik yapılmıştır. 8 Temmuz 1934'de "Vatana ihanet ya da vatan hainliği", 1 Aralık 1934'de "Terör hareketleri" ve 2 Ekim'de 1937'de "Yıkım ve Sabotaj" kanunları yayınlanmıştı. Sovyet yönetimine karşı, terör örgütlerini ve terör eylemlerini araştırmak için 10 günlük bir süre belirlenmişti. 1937'te, İçişleri Halk Komiserliği organları NKVD mahkûmlar üzerinde «fiziksel etki önlemleri» (işkence) kullanmasına izin vermişti. Belirlenen cezaya itiraz etmek yasak olup, ölüm cezası ise derhal gerçekleştirilecekti. SSCB'nin NKVD sisteminin personel bileşimi, olağandışı toplantılar, «üçlü» ve daha sonra «ikili» olarak adlandırılan yargısız organlardan oluşmuştu. Bu yasaların yürürlüğe girmesinden sonra, baskı keskin bir şekilde güçlendirildi ve geleneksel adli usul hakları sınırlandırıldı.

1937-1938 baskı kampanyasının hızlanmasına 29 Temmuz 1936'daki TBK(b)P'nin kapalı bir mektubu ile teşvik edildi. Bu belgede, yer alan isimler karşı devrimci çalışmanın düzenleyicileri olup Kazakistan'da çalışan Reynolds ve Mackchowski'ydiler. Bu mektup, SSCB'nin diğer müttefiklerinden "halk düşmanları" bulmanın gerisinde kalan TBK(b)P Kazakistan Bölge Komitesi Başkanlarının çalışmalarını kışkırtmak içindir.²¹⁹

Mektuba göre, TBK(b)P Kazakistan Bölge Komitesi tarafından 5 Ağustos 1936'da 43 karşı-devrim temsilcisi tutuklanmış ve devlet görevinden alınmışlardır.²²⁰ Ayrıca, Kazak Bölge Komitesi müzakere süreci olan her beş günde bir bildirimde bulunmakla görevlendirilmişti. Parti, "milliyetçiler" ve "halk düşmanlarını" bulmak için her komünistin; ideolojik ve politik seviyesini ve işçiler arasındaki siyasi propagandayı yükseltmeleri için halk düşmanlarının acımasızca bastırılması ve her zaman Bolşevik örgütünün emirlerine hazır olmalarını teşvik etmiştir. Aynı zamanda, her gün tüm parti örgütlerinin ve Komünist Partisinin "her yerde ve her tarafta" yardımcı olarak milliyetçi ve halk düşmanlarını bulmaları emredilmiştir.²²¹

²¹⁹ *Političeskiye Repressii v Kazakhstane 1937–1938 Gg.* Kazakistan Tarihi: Çalışmalar ve Belgeler, Almatı 1998, s. 6.

²²⁰ KCDMA, Arşiv Fonu 141, Envanter 10592, Dava Dosyası 430, s. 16.

²²¹ KCDMA, Arşiv Fonu 141, Envanter 10599, Dava Dosyası 501-503, s. 18.

Kazakistan parti liderleri genel oturumun sonuçlarını aktif olarak tartışırken, NKVD baskıcı bir mekanizma başlatmıştır. Tüm ülkede, bir sonraki eylem, düşmanları ve casusları tespit etmek olmuştur. Tüm milletleri, parti işçilerini, askerî personeli, aydınları ve büyük endüstri liderlerini içermiştir. Onlar faşistlerin ve milliyetçilerin casusları olarak suçlanıp hapsedilmişlerdir. Cumhuriyet bölgesinde “Halk düşmanı” tanımlayan toplantı ve halkların sayısı artmıştır. Kazakistan'da baskı Stalin tarafından “00447” sayılı “Sovyet karşıtı unsurların” yenilmesi görevini tanımlayan operasyonel emriyle gerçekleşmiştir.

SSCB Halk İç İşleri Komiseri Nikolay Ejov SSCB Halk İç İşleri Komitesinin 30 Temmuz 1937 tarihli “00447” sayılı “Sovyet karşıtı unsurların” yenilmesi görevini tanımlayan operasyonel emrini 31 Temmuz 1937’de imzalamıştır.²²² (Bkz. Ek 18.)

“00447” sayılı Nüfus İçişleri Komisyonunun “Eski Kulak, Suçluları ve diğer Sovyet Karşıtı Unsurları Bastırma Harekâtı Üzerine” NKVD'nin emri yani 30 Temmuz 1937'de SSCB'nin NKVD'sinin gizli bir emridir. Emre göre, “...5 Ağustos 1937'den itibaren, SSCB bölgelerinde Sovyet karşıtı unsurları ve suçluları baskı altına almak ve bu yılın 10 Ağustos'undan itibaren Özbek, Türkmen, Kazak, Tacik ve Kırgız SSC'de ve 15 Ağustos'undan itibaren de Uzak Doğu, Krasnoyarsk ve Doğu Sibirya bölgesinde operasyon başlatmakla görevlendirildi».²²³

NKVD, “00447” sayılı emre göre, baskıya tabi kişilerin kategorileri belirlenmiştir:

1. Cezadan sonra geri dönen ve aktif anti-Sovyet yıkımını sürdürmeye devam eden eski zengin kulaklar,
2. Kamplardan kaçan ve çözülmekten gizlenen eski zengin-kulaklar ve sosyal açıdan tehlikeli unsurlar,
3. Cezaya hizmet eden, baskıdan veya hapsedildiği yerlerden kaçan Sovyet karşıtı suç faaliyetlerini yeniden başlatan kulaklar,
4. Sovyet karşıtı parti temsilcileri,
5. Sovyet karşıtı isyancı örgütleri, faşist, terörist ve Sovyete karşı-devrimci birimler,

²²² KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3522, s. 22.

²²³ *Stranitsy Tragiçeskih Sudeb. Sb. Vospominaniy Jertv Politiçeskih Repressiy v SSSR v 1920—1950 gg. “Trajik Kaderin Sayfaları. 1920-1950’lerde SSCB’de Baskı Kurbanlarının Anıları.* Kitap Editörleri: Y. M. Gribova, A. S. Zülkaşeva, A. N. İpmagambetova Baskı“Jeti Jargı”, Almatı 2002, s. 129-130.

6. Eski yumruklar, cezalandırıcılar, haydutlar, beyazlar, mezhepsel aktivistler, kiliseler ve diğerleri, şimdi hapishanelerde, kamplarda, kolonilerde bulunan ve orada aktif bir Sovyet karşıtı yıkıcı çalışmaya devam eden en aktif Sovyet karşıtı unsurlar,

7. Suçlular (haydutlar, soyguncular, hırsızlar-suçlular, kaçakçılar, dolandırıcılar-suçlular, mezbahalar), suç faaliyetlerinde ve suç ortamıyla ilgili olanlar, (Baskı, şu anda gözaltında tutulan bu kategorinin unsurlarına da tabidir, davaların sonucu tamamlandı, ancak davalar hala yargı makamları tarafından ele alınmamıştır).

8. Kamplarda ve emek köylerinde bulunan ve suç faaliyetlerine öncülük eden cezai unsurlar.

Baskıcı faaliyet programının temelleri Stalin'in gerçek «halkın düşmanlarını» keşfederek sosyalist toplumu güçlendirmek için sınıf mücadelesinin güçlendirilmesi ilkesine dayanmaktadır. Halkın düşmanlarını «partinin ve halkın yabancı unsurları» arasında aramak gerekiyordu. Bu tür “yabancı unsurlar” her şeyden önce, aydınlar arasında "farklı" düşünen ülkenin vatandaşlarından aranmalıdır.

Tüm bastırıcılar iki kategoriye ayrılmaktadır:

- "En düşmanca unsurlar" derhal tutuklanmaya tabi tutulmuş ve "üçlükler" davaları göz önüne alındığında kurşuna dizilerek idam edilmişlerdir.
- "Daha az aktif ama yine de düşmanca unsurlar" 8 ila 10 yıllık bir süre için kamplara gönderilenler veya hapishanelerde tutulanlardır.

Binlerce vakanın hızlandırılması için NKVD'nin emri ile Cumhuriyetler ve bölgeler düzeyinde «Üçlükler» oluşturulmuştur.²²⁴

Stalin, Kazakistan'da “00447” sayılı baskıcı operasyonun Stanisław Redens tarafından gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Redens 1. Devlet Güvenlik Komiseri olarak Alma-Ata'ya gönderilmiştir. Kazakistan'daki “00447” sayılı emre göre, 268.950 kişinin baskı altına alınması ve bunların 75.950'sinin ölüme mahkûm edilmesi planlanmıştır. Ancak Ridens tarafından imzalanan kararname ile Şubat 1938'de 37-38 ve Mart ayında 53-54 kişinin idam edilmesine izin verilmiştir. Emir uyarınca, 4 ay boyunca 268.950 kişiye dava açılmış ve bu süreçte 75.950 kişi derhal öldürülmüştür. Ancak bu rakamlar Merkez Komitesi tarafından yeterli görülmeyerek yeni planlar yapılmıştır.²²⁵

Bu emre dayanarak, Ağustos 1937'den Kasım 1938'e kadar SSCB NKVD, Sovyet karşıtı unsurları bastırmaya yönelik bir operasyon yürütmüştür. Sovyet karşıtı

²²⁴ SSKP Merkez Komitesinin bildirimleri, Izvestiya Gazetesi, No. 10, 1989, s.4.

²²⁵ *Reabilitatsiya: Politicheskiye Protsessy 30-50-kh Godov*, Der. A.Yakovlev Politizdat Yayınevi, Moskova 1991, s. 135.

yıkıcı faaliyetleri yapanlar Gulag kamplarına gönderilmişlerdir.²²⁶ Bu düzendeki operasyon Büyük Terör'ün en büyük toplu operasyonu olmuştur. Kitlesel baskıya yol açan emir, ilk olarak 4 Haziran 1937'de "Trud" gazetesinde yayınlanmıştır. Sovyet seçkinlerinin açık gösteri denemelerinin aksine, "00447" sayılı emir uyarınca yapılan operasyonda aralarında köylüler, işçiler, kırsal din adamları, sosyal unsurlar, suçlular ve eski muhalefet üyeleri bulunan kişiler gözaltına alınmıştır. Hükümler, Cumhuriyetçiler ile il ve bölge NKVD üçlüleri tarafından verilmiştir.

Sovyet makamları, Kazak topraklarını asla halka açık bir deney olmayan dev bir depolama alanına dönüştürmüştür. Burada devlet, Kazak halkının sosyal gelişiminde geride kalmıştır. Devlet kapitalizmi getirmeden doğrudan doğruya "sosyalist cennete" yol açması gereken devlet programlarının uygulamasına geçmiştir. Açlık ve diğer salgınlar sonucunda, Kazakların yüzde 49'u yani 2 milyon 200 bin Kazak hayatını kaybetmiştir²²⁷

Böylece, 1937-1938'de baskı-terör politikaları ile milliyetçiler "halkın düşmanı" olmakla suçlanmışlardır. Örneğin, 1938'de Alma-Ata bölge Komitesi Sekreteri Janaydar Saduakasov, yazar Saken Seyfulin, Halk Eğitim Komiseri Başkanı Temirbek Jurgenov ve diğerleri Karakum, Irgyz, Sarısu'daki ayaklanmalarda rolleri bulunmakla suçlanmışlardır.

"00447" sayılı emre göre mahkûm edilen aile üyelerine karşı baskılar da yapılmıştır:

1. Sovyet karşıtı eylemlere katılanların aileleri, kamplara veya çalıştırılmak üzere başka yerlere sınır dışı edilmeye tabi tutulmuştur.
2. Sınır bölgesinde yaşayanların aileleri, Cumhuriyet'in bölgeleri içinde veya sınır bölgesi dışında yeniden yerleşime tabi tutulmuştur.
3. Bastırılan tüm aileler kayıt ve sistematik gözlemlere tabi tutulmuştur.

3 Aralık 1937'de TBK(b)P Sovnarkom Kazakistan'daki zulmedilmiş kişilerin sayısını birinci kategoride 600, ikinci kategoride ise 1.000 kişi artırma teklifini onaylamıştır. İlk kategori'de Sovyet hükümetinin "düşman" unsurlarının sayıları belirlenirken, ikinci kategoride 8 ila 10 yıl boyunca kamplarda ve hapishanelerde hapis

²²⁶ *Stalinizm v Sovetskoy Provintsii 1937-1938 Gg. Massovaya Operatsiya na Osnove Prikaza №00447*, Rusya Siyasi Ansiklopedisi, Moskova'daki Alman Tarihi Enstitüsü, Derleyenler Yunge Mark, Bonvech Bernd, Binner Rol'f, Bukinist Baskısı, 2009, s. 31.

²²⁷ Mambet Koygeldiyev, *Kazak Eli: Uluk Biregeylikti Saktaw Jolundağı Küres (XIX ğ. – XXI ğ.bası)*, Karatau Halk Birliği tarafından geliştirilmiştir, «Dastür» Yayınevi, Almatı 2014, s. 78.

cezasına çarptırılmaları kararlaştırılmaktadır.²²⁸(Bkz. Ek.19.) 17 Kasım 1937'de Sovyet Hükümeti'ne karşı unsur sayısını artırma kararı uyarınca, 19 Kasım 1937'de TBK(b)P Kazakistan Bölge Komitesi bir toplantı yapmıştır. Toplantıda Sovyet Hükümeti'ne karşı unsur sayısını artırma kararı kabul edilmiş ve Komite Bürosunun 7 üyesi tarafından imzalanmıştır. (Bkz. 19 Kasım 1937; Çok gizli!; Özel Dava Dosyası Tablo 10.)

Tablo 10. 19 Kasım 1937; Çok gizli!; Özel Dava Dosyası

Bölgeler	Birinci kategori		İkinci kategori	
	Başlangıç planlama	Onaylanmış plan	Başlangıç planlama	Onaylanmış plan
Almatı	400	300	600	500
Güney Kazakistan Bölgesi	120	150	400	300
Aktöbe	100	150	*	150
Kostanay	200	200	300	250
Batı Kazakistan Bölgesi			200	200
Kuzey Kazakistan Bölgesi	200	200	500	550
Karaganda	200	250	400	300
Doğu Kazakistan Bölgesi	400	400	400	350
Rezerv	275	350	200	400
Toplam	1925	2000	3000	3000

229

19 Kasım'da, Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi bürosu, özellikle “Sovyet Karşıtları Üzerine”: “17 Kasım SBKP Merkez Komitesinin kararına dayanarak, bastırılmış anti-Sovyet unsurlarının sayısını arttırmak” kararını vermiştir. Kararnamede Mirzoyan ve diğer büro üyelerinin imzaları bulunmaktadır. Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi'nde saklanan gizli belgeler arasında Mirzoyan tarafından yazılmış 1 Aralık 1937 tarihli Stalin'e imzalanan ve “aktif isyancı, sabotaj ve casus element” in 1.600 kişiye karşı misilleme sınırlarını artırmasını istediği bir şifre telegrafı daha vardır.²³⁰ (Bkz. Ek.19.)

30 Temmuz 1937'de, Kazak SSC Komünist Partisi Merkez Komitesi sekreteri Levon Mirzoyan, Kazakistan'da tutuklanmış “ulusal-faşist örgütler” üyelerinden 14

²²⁸ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3521, s. 129.

²²⁹ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3521, s. 112-114.

²³⁰ RFDMA. Fon Kodu: 17, Dosya:580, Dava Dosyası 166, //Kollektivizatsiya i Raskulaçivaniye, 1927-1939, V ciltlik Arşiv Materialleri, Ed. N. İvnitsky vd. ROSSPEN Yayınları, Moskova 2000, c. III, s. 152.

kişi hakkında Stalin'e mektup göndermiştir. Aynı zamanda, sanayi işletmelerinde, çeşitli bölgesel ülke ilçelerinde daha 400 kişi tutuklanmıştır. Mektupta adı geçen Kazak MİK başkanı Uzakbay Kulymbetov, Merkez İcra Komitesinin Moskova temsilcisi Turar Rıskulov, Nygmet. Nurmakov, Kojanov Kazakistan'daki karşı devrimci hareketin organizatörü olarak gösterilmiştir. ²³¹Ardından Alma-Ata bölgesel komitesi sekreteri Janaydar Saduakasov'un ve Batı Kazakistan'ın bölgesel komite sekreteri Sadık Safarbekov'un da "ulusal-faşist örgütlerine" katılımı rapor edilmiştir. Mirzoyan, Stalin'e yazdığı mektupta; *"..İfadelerinde tutuklanan bazıları, birçok eski Kazak işçisinin soyadlarını, özellikle Almatı bölge Komitesi Sekreteri Sadvakasov'un ve Batı Kazakistan bölge Komitesi Sekreteri Safarbekov'un soyadının iki ifadesinde belirtilmektedir. Şimdi bu iki Sekreter hakkında bu belgelerin doğruluğunu araştırıyoruz..."*²³² demiştir. (Bkz. Ek 20.)

Böylece Merkez Komitesi Parti liderleri arasında «halk düşmanı» ve «casuslar» için arama yapılması tartışılmıştır. 26 Ekim III. Plenum'da Cumhuriyetin başkanları Saduakasov, Nygmetolla Syrgabekov, Kaysar Taştıtov ve diğerleri «halkın düşmanı» olarak suçlanmışlar ve gözaltına alınmışlardır. ²³³

13 Şubat 1937 tarihinde "Şehir okulları ve teknik okullardaki sosyo-politik ve eğitim çalışmalarındaki eksiklikler hakkında" Alma-Ata bölgesi NKVD başkanı Şabanbekov, Şehir Komitesi sekreterine rapor göndermiştir. Raporda bazı orta ve teknik okullarda, siyasi, eğitimsel ve kitlesel çalışmanın eksikliği nedeniyle, okullardaki çocukların, özellikle de kıdemli sınıf öğrencilerin Sovyet karşıtı şarkıların ve ifadelerin bestelenmesi ve grup halinde söylenmesi ile meşgul olduklarını belirtmiştir. Arşivdeki orijinal metinde; *"37. okul Gorban'ın 10. sınıf öğrencisi, Pyatakov, Sokolnikov ve diğerlerinin Troçkist paralel merkezinin duruşmasıyla ilgili bir konuşmada şunları söyledi: Bu çekimler ne zaman bitecek? Bunlar kurşuna dizilecek, sonra sağcılar belirlenecek ve bu yüzden ateşlerin sonu gelmeyecek "dedi; 35. okulun bir öğrencisi Butenko şunları söyledi: "Troçkistler, kendi insanları oldukları için vurulmayacaklar. SSCB Puşkin günlerine hazırlanırken Stalin Yoldaş'ın portresini kesti ve arka tarafta*

²³¹ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3521, s.10-11.

²³² RFDMA. Arşiv Fonu 17, Envanter 580, Dava Dosyası 166, //Kollektivizatsiya i Raskulaçivaniye, 1927-1939, V ciltlik Arşiv Materialleri, Ed. N. İvnitsky vd. ROSSPEN Yayınları, Moskova 2000, c. III, s. 152.

²³³ *Alaş kozğalısı*, Belgelerin toplanması, Derleyen M. Koygeldiyev, "Mektep" Baskısı, Almatı 2008, c. II, s. 265.

Puşkin'in karısının bir portresini çizmiş. Aynı okulda ise, 4. sınıf öğrencisi Litvinov, Stalin yoldaş portresini ders kitabına kasıtlı olarak mürekkeple bulaştırmış”²³⁴,

TBK(b)P Merkez Komitesi'nin Şubat-Mart genel kurullarında alınan kararlar temelinde, Stalin yoldaşın talimatlarına göre, bölgesel gazetelerin tüm hataları ve eksiklikleri ortaya çıkarmak, Bolşevik uyanıklığını düşmanlara konuşlandırarak ve milliyetçi kalıntıların radikal bir şekilde ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla bir süre çalışmalar yapılmıştır. Bundan dolayı, Kazak Kültür Dairesi Başkanı Jusupbekov'un tarafından; “Seifullin'in "Tar-Jol", Mukanov'un eserleri, "Adaskandar", "Syç baya" ve "XX yüzyılın Kazak edebiyatı"; Jansugurov'un eserleri; Auezov'un "Geçmişin gölgelerinde" ve "Karaş-Karaş"; Togjanov'un "Abai" ve Sarsekov'un "Babanın oğlu" ve "Tokzak" eserleri dağıtımdan derhal kaldırılması gereklidir” ²³⁵emrine göre kaldırılmıştır.

Hatta, ortaokul ve şehir kütüphanelerinden karşı devrimci olduğu iddiasıyla kitaplara el konulmaya başlanmıştır. Ayagöz ilçesi "Mın-Bulak" kolhoz kütüphanesinden "Halk düşmanlık" edebiyatının kaldırılması kararı ile toplam 97 kitaba el konulmuştur.

Kazak Kültür Dairesi Başkanı Jusupbekov tarafından Moskova'ya Komünist Parti Merkez Komitesi Kültür Dairesi'ne gönderilen raporda, Kazak dilinde hemen kaldırılması gereken şarkıların kayıt listesi yer almıştır. “Kanat taldı”, “Amir Han”, “Güliyar” ve “Şamu-Sahar” şarkılarının sözleri Sovyet karşıtı olarak tanımlanmış ve “halk düşmanı” nitelendirilerek söylenmesinin yasaklanması istenmiştir. "Halk Düşmanları" tarafından imzalanan belgelerin değiştirilmesi için merkez bürosunun 29 Haziran 1937 tarihli kararı nedeniyle Mirzoyan Merkez Komite'den, parti örgütlerinin komünistlerin parti belgelerini değiştirmesi için 1500 parti kartı, 950 aday kartı ve kayıt kartı vermesini istemiştir. ²³⁶

Ortaokul ve Enstitü öğrencileri ile öğretmenler de büyük bir tedirginlik içine girmiştir. Bir dizi arınma toplantısında öğrenciler ve öğretmenler, enstitüyü bütün “biçimciler'den ve “halk düşmanlarından” temizlemek için isterik biçimde daha büyük “Bolşevik uyanıklığı ve gerçek özeleştirici” çağrılarında bulunmuşlardır. Bazı öğrenciler şiirlerindeki liberal ya da dinsel motiflerden, bazıları da (Sovyet basınında bireyci

²³⁴ İstoriya Kazakhstana, Dokumenty i Materialy (1917–2012), Kazakistan Cumhuriyeti Arşivi, «Şanyrak Media» Yayınevi, Astana, 2017, s. 56.

²³⁵ *Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane* (1918-1932 gg.), Belgelerin ve Materyallerin Toplanması, Almatı 1965, c. I, s. 245.

²³⁶ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 1044, s. 40.

üslubu yüzünden eleştirilmiş olan) Kazak milletçiliğini savunmaktan dolayı tutuklanmıştır. Komsomol bir düzine kadar öğrenciyi “yeniden işlemiş”, yani ağır biçimde eleştirildikleri bir öğrenci toplantısında önceki eserlerinden caymaya zorlamıştır.²³⁷ Bu öğrencilerden biri, şair olan babasını kınamayı reddedince gözden düşmüş ve üstüne çullananlara cesur bir tavırla; “Babam SSCB'ndeki en onurlu kişidir,” demiştir. Bu öğrenci bu cesur sözleri nedeniyle enstitüden atılarak NKVD'ye teslim edilmiştir.

28 Aralık 1937 Merkez Komitesi'nin "Halk Düşmanları Akrabaları ve Çocukların Eğitim Kurumundan Kaldırılması" kararı uyarınca, Sovyet makamları tarafından adalete teslim edilen kişilerle yakınlıkları gerekçesiyle, yükseköğretim kurumlarından işten çıkarma ve öğrencileri burslardan uzaklaştırmaya ilişkin TBK(b)P Merkez Komitesi'nin kararını üniversite ve yüksekokul müdürlerine açıklama talimatı verilmiştir. 1938 öğretim yılının başından Şubat ayına kadar, Semipalatinsk'te 46, Bel-Agaç ilçesinde 17, Jarma ilçesinde 21 ve Kirovsky ilçesinde 27 öğretmen işten atılmıştır. ²³⁸ Bu öğretmenlerin önemli bir kısmı, esasa ilişkin olarak kendilerine yöneltilen suçlamaların materyalleri kontrol dahi edilmeden haksız ve mantıksız bir şekilde görevden alınmıştır. Bu kararlar, kanun çıkarmakla kararların hukuki belge hüviyeti kazanmadığını ve halk vicdanında karşılık görmediğini göstermiştir.

Toplamda, 10 Şubat 1938 itibarıyla, NKVD tarafından tutuklanan 379'u (Batı Kazakistan ve Güney Kazakistan bölgeleri hariç) dahil olmak üzere, cumhuriyette 1.584 öğretmen işinden atılmıştır. Görevinden atılan öğretmenlerin toplam sayısı bölgelere göre, Aktöbe- 235, Alma-Ata - 217, Doğu Kazakistan - 244, Kuzey Kazakistan - 196, Karaganda - 190, Güney Kazakistan - 182, Batı Kazakistan - 176, Kostanay - 140 ve Alma-Ata - 27²³⁹ olmuştur.

Büyük Terör fiilen Sovyet halkını susturmuştur. Babası 1936'da tutuklanan Rezeda Taysina, *“Ağzımızı sımsıkı kapatacak şekilde yetiştirildik,”* diyerek; *“Dilin yüzünden başın derde girecek,” - insanların biz çocuklara sürekli söylediği şey buydu. Ömrümüz boyunca konuşmaktan korkar hale geldik. Annem bizden başka herkesin bir muhbir olduğunu söylerdi hep. Komşularımızdan, özellikle de polisten korkardık. Hâlâ konuşmaktan korkuyorum. Bir toplulukta kendimi savunamıyorum ya da açıkça görüşümü belirtmiyorum, her zaman tek bir söz etmeden boyun eğiyorum.*

²³⁷ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3522, s. 22.

²³⁸ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 1044, s. 43.

²³⁹ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 12836, s. 59-60.

Çocukluktaki yetiştirilme tarzımızdan dolayı karakterime işlemiş bu. Bugün bile bir polis gördüğümde, korkuyla titremeye başlarım" ²⁴⁰ sözleriyle yaşananları anlatmıştır.

Rezeda Taysina'nın tespitleri; Totoliter ve otoriter yönetimlerin yaptıkları baskıların ve gayri hukuki uygulamaların halk psikolojisi üzerinde nasıl yaralar açıp iz bıraktığının en güzel anlatımı olmuştur.

Muhbirler; fabrikalarda, okullarda, bürolarda, toplu yerlerde ve komünal daireler olmak üzere her yerdeydiler. Bütün tahminler Büyük Terör'ün doruğuna ulaştığı sırada milyonlarca kişinin kendi meslektaşlarını, arkadaşlarını ve komşularını ihbar ettiği yönünde olsa da, günümüze sadece bölük pörçük veriler ve anlatıya dayalı bulgular nedeniyle kesin rakamı belirlemek mümkün değildir. Bir üst düzey polis yetkilisine göre, her beş Sovyet büro elemanından biri NKVD için muhbirlik yapmıştır.²⁴¹

Sovyet hükümetinin ceza infaz tedbirleri Merkez tarafından gerçekleştirilmiştir. Taciz tedbirlerine göre BDSİ ve "NKVD Üçlüğü" Sovyet hükümetinin ceza organıydı. O yüzden Stalin döneminde Sovyet politikasına karşı çıkmalar hemen BDSİ sonra NKVD "Üçlükleri" tarafından bastırılmıştır. 1934'de BDSİ ortadan kaldırılmış ve bunun NKVD "Üçlüğü" kurulmuştur. SSCB NKVD "Üçlüğü"- SSCB'de görev yapan "Sovyet karşıtı unsurların" bastırılmasıyla ilgili operasyonları yürütmek için kurulan SSCB'nin Halk İşçileri Komiserliği Bölgesel Birimlerindeki (yargısız infaz) Baskı idari organı olmuştur.²⁴² NKVD "Üçlüğü" Başkan, sekreter ve savcı olmak üzere üç kişiden kurulmuştur. NKVD "Üçlüğün" Cumhuriyet, bölge-eyalet-ilçe temsilcileri tarafından yürütülmüştür. Gerçek anlamda NKVD "Üçlüğü" herhangi bir adli prosedürle ilişkili olmamıştır. Temel çalışma prensibi, davaların yargısız olarak incelenmesi ve resmî prosedürler olmadan cezaların verilmesi şeklinde olmuştur.²⁴³

1930'larda Kazak SSC boyunca NKVD "Üçlüğü" İzmuhan Kuramysov (Başkan), Anatoly Alşhansky (Kazakistan BDSİ Başkanı) ve Abdolla Asylbekov'den oluşmuştur. 23 Ocak 1930'da NKVD "Üçlüğü" toplantısında Kazakistan'daki yaklaşık 20 bin zengin çiftçi ve kulak (yumruk) çiftçiliğinin ele geçirilmesi gündeme getirilmiş ve sonuç olarak kulakların uzak bölgelere yerleştirilmesine karar vermiştir. Zengin ve güçlü köylü anlamına gelen "kulak" kelimesi, Çarlık Rus İmparatorluğu'nun son birkaç

²⁴⁰ Orlando Figes, *Karanlıkta Fısıldaşanlar, Stalin Rusya'sında özel yaşam*, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 292.

²⁴¹ Orlando Figes, *Karanlıkta Fısıldaşanlar, Stalin Rusya'sında özel yaşam*, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 301.

²⁴² Konstantin Skorkin, *NKVD RSFSR, 1917-1923*, Rusya İşçileri Bakanlığı, Moskova 2008, c.I, s.9.

²⁴³ Talas Omarbekov, *Sayasi Kwğın-Sürgin*, Kazak Ulttık Énciklopediyası, Almatı 2005, c.VII., s. 61.

yılında ve SSCB'nin ilk yıllarında zengin çiftçi köylüler için bir isim olarak kullanılmıştır.

SSCB NKVD "Üçlüğü" 30 Temmuz 1937 tarihli No 00447 «Eski Yumruklar, Suçlular ve Diğer Anti-Sovyet Unsurlarını Bastırmak İçin Operasyon»²⁴⁴ sırasına göre faaliyetlerini yürütmüştür. (Bkz. Ek 18.) SSCB NKVD Başkanı, Bölge Komitesi Sekreteri ve Cumhuriyet veya bölge Savcısına tutuklanan kişileri cezalandırma hakkı verilmiştir. Ayrıca tutuklananlar 8 ila 10 yıllık bir süre için kamplara veya hapisanelere hapsedilmiştir. RSFSR'nin Ceza Kanunu'nun 58 maddesine göre, hapis cezasından infaza kadar cezalar uygulanmıştır. SSCB'nde kitlesel baskıya geçiş yönü, iç ve dış politika koşullarının özelliklerini belirleyen çeşitli faktörlerin sonuçlarına dayanarak gerçekleştirilmiştir.

1 Aralık 1934'te Merkez İcrâ Komitesi Ceza Kanunu uyarınca, aşağıdaki önlemlerin kabul edilmesi yasallaştırılmıştır;

1. Davanın soruşturmasının 10 gün içinde tamamlanması,
2. Tutuklanan sanığın iddianesiyle 1 gün içinde adliyeye sevk edilmesi,
3. Davanın soruşturulmasına avukatların dahil edilmemesi,
4. Sanıkların af isteklerinin kabul edilmemesi,
5. İdam kararının hemen uygulanması.²⁴⁵

Kararlar, NKVD organları tarafından sunulan davaların dosyalarına göre ve dosya yokluğunda tutuklanan kişilerin listelerine ilişkin herhangi bir davaya göre yapılmıştır. Davaların gözden geçirilme prosedürü serbest, protokoller yapılmadan yürütülmüştür.

İncelenen "Üçlük" davalarının kendine özgü bir özelliği, baskının kullanımıyla ilgili bir kararın verildiği asgari belgelerdi. "Üçlük" kararı genellikle "çok gizli", "Sonsuza kadar tutun" uyarıları içeren bir karton kapak ile dikilirdi. Dosya içerisinde bir tutuklama kararı, tek bir arama ve tutuklama protokolü, tutuklanan kişinin bir veya iki sorgulama protokolü ve iddianame yer alırdı. Ardından, yarım sayfadaki üçlü hücreden oluşan bir plaka şeklinde "Üçlük Kararı" giderdi. "Üçlük" karara itiraz edilemez ve

²⁴⁴ Lubyanka Stalin i Glavnoye Upravleniye Gosbezopasnosti NKVD. "Postanovleniye Politbyuro TSK VKP(B) O Sozdanii Osobykh Troyek. 15 Sentyabrya 1938 g." Arkhiv Stalina (Stalin'in Arşivi), En yüksek parti ve devlet gücüne ait belgeler, 1937-1938, MFD Yayınları, Moskova 2004, s. 127.

²⁴⁵ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3318, s. 3.

kural olarak işin nihai belgesi tutanlar tarafından tutulmuş olurdu. Nihai belge ile kararın uygulanmasına geçilirdi.²⁴⁶

Telgraf yazışmalarında, NKVD çalışanları kodlanmış bir dil kullanmışlardır: Örneğin, mahkûmlar "biçim" olarak adlandırılmıştır ve kurşuna dizme ilgili bilgiler "sığır katliamı" denilerek gizlenmiştir. Örneğin, İrkutsk Bölgesi'ndeki UNKVD başkanı Aleksey Troitskiy, Mart 1938'de yardımcısı Boris Kulvets'e Bodaibo'daki toplu tutuklamalar hakkında şunları yazmıştır: "*Tüm hatlar boyunca daha fazla alım yapın.*" Buna karşılık şu rapor verildi: "*900 sığır baş satın alındı. 280 sığır ölmüştür, fakat sığırlar hala çoktur... Açıkçası, önümüzdeki 3-4 gün binden fazla baş sığır olacak. Bu nedenle, 10 Mart'tan önce satın alınan sığırları kesmeye zamanım yok.*" Soruyu cevaplarken, Troitskiy şifreli değil: "*Size gönderilen birinci kategori ile 326 kişiye hüküm üçüncü kategorile-yani onların hayatının düzenlemesi işte sizin elinizde...*"²⁴⁷

Baskı döneminde hayatını kaybeden yazar ve şairler arasında şu önemli isimler bulunmaktadır: Ahmet Baytursynov (1872 - 8 Aralık 1937), Mağcan Cumabayev (1893-19 Mart 1938), Mirjakıp Dulatov (1885- 5 Ekim 1935), Cusipbek Aimauytov (1889-1931), Saken Seyfullin (1894- 25 Şubat 1938), Beyimbet Maylin (1894-10 Kasım 1938), Sancar Aspandiyarov (1889- 25 Şubat 1938), İlyas Jansügirov (1894-1938), Şakerim Kudayberdiulı (1858-1931). Ayrıca Alihan Bökeyhanulı (1866-1937), Aydarhan Turlıbayulı (1877-1937), Hael Ğabbasulı(1888-1931), Eldes Tiyesov (1892-1937), Teljan Şananov (1894-1938), Moldaniyaz Bekimulı (1882-1930'dan sonrası bilinmiyor), Seydezim Kadirbaev (1885-1938), Kenjin Aspandiyar (1887-1938), Erejep İtbayev (1885-1936), Jahanşa Dosmuhammedov (1886-1937), Hael Dosmuhammedov (1883-1939), Muhammedcan Tıñşbaev (1879-1937), Sabit Dönentayev (1894-1933), Jakıp Akbayev (1876-1934), Oraz Candosov (1899 - 2 Mart 1938), Nigmat Nurmakov (1895- 25 Eylül 1937), Abdolla Asylbekov (1896- 29 Ocak 1938), Temirbek Jurgenov (1898—25 Şubat 1938) ve Turar Rıskulov (1894- 10 Şubat 1938) gibi devrin önemli isimleri de öldürülmüştür.²⁴⁸

Baskı altına sadece devlet bürokratları alınmamış, aynı zamanda bilim adamları, yazarlar, şairler, kültür ve sanat çalışanları da dahil edilmiştir. Tutuklanan, "halk düşmanlarının" eşleri en az 5-8 yıl boyunca kamplara, çocukları ıslah ve çalışma

²⁴⁶ Dmitriy Lyskov, *Stalinskiye Represii, Velikaya Lozh' KHKH Veka*, Moskova, Yayıncı Yauza, 2009, s.39.

²⁴⁷ Andrey Komarov, İspolnitel O Prazdnikakh i Budnyakh Obyknovenogo Palaça, *Trud Dergisi*, 1992, 6 Ağustos, s.2.

²⁴⁸ *Alaş kozğalısı*, Belgelerin toplanması, Derleyen M. Koygeldiyev, "Mektep" Baskısı, Almatı 2008, c. II, s. 473.

kamplarına, hapishanelere ve yetimhanelere gönderilmiştir. Ağustos 1937'den Kasım 1938'e kadar, SSCB'nde 337.513 kişi "ulusal operasyonlar" çerçevesinde mahkum edilmiştir. Bu mahkûmların % 73.66'sı yani 247.157'si kurşuna dizilmiştir.²⁴⁹

1930-1931 yıllarında, adli makamların köylüler aleyhindeki davalara göre daha önce "düşman unsurlarını" ortadan kaldırmak için planlandıkları operasyonlar oldukça gelenekseldi. 1937 yazında gerçekleşen kitlesel baskının yeni yönleri, "ulusal operasyonlar" veya "ulusal şartlar" ile suçlulara yönelik bir halk düşmanı yaratılması açıkça terör saldırısıydı. 1937-1938 yılları arasında SSCB tarafından Kazakistan'da yapılan siyasi bir katliamda Kazak aydınlarının % 80'i kurşuna dizilmiş ve geri kalan kısmı ise Sibiry'a sürgüne gönderilmiştir. 1935-1938 yılları arasındaki aydınlara dönük bu temizlik operasyonlarında toplam 118 bin aydın gözaltına alınıp tutuklanmış, bu kişilerden 27 bini kurşuna dizilmişti. Sadece bu rakamlar bile o gün için girilen katliamın büyüklüğünü gözler önüne sermektedir. Kaldı ki, tutuklanan ve idam edilen, kurşuna dizilen, sürgüne gönderilenlerin tamamını Kazak aydınları, yazar ve şairlerinin oluşturması da Stalin'in ne yapmaya çalıştığı hakkında bize yeterli fikir vermektedir.

1.5. Totaliter Rejimin Cezalandırıcı Politikası

Tüm Stalinist çözümlerin uygulanması ve totaliter rejimin güçlendirilmesi için özel kurumlara «düzen» verilmeye çalışılmıştır. Kazakistan'ın doğal ve coğrafi özelliği, bu tür "düzen" verilmesine uygun görülmüştür. SSBB'nin 7 Nisan 1930 tarihli «İslah ve Çalışma Kampları» Kararnamesi üzerine Sovyet yönetmeliğine uygun olarak, kampın Kuzey, Uralsk, Uzak Doğu ve Orta Asya'da düzenlenmesi beklenmiştir. 1930-1931 yıllarında, özellikle Belomorsko-Baltık, Temnikov, Karaganda, Vişerski ve Uzak Doğu olmak üzere bir biçimde kamp düzenlenmiştir. İslah ve çalışma kamplarının her biri belirli bir ekonomik sorunu çözmek için oluşturulmuştur. NKVD'nin 63 ıslah ve çalışma kamplarında toplam tutukluların sayısı 2.199.535'e ulaşmıştır.²⁵⁰

Gulag kamplarının ortaya çıkış sebebi Stalin'in söz konusu ekonomi politikasında yatmaktadır. Kaşoğlu, "Kamp Gerçeğinden Edebiyata: İlk Çember, İvan Denisoviç'in Bir Günü, Gulag Takımadaları" başlıklı çalışmasında "*Tarihçilere göre bazıları kamp sistemini Stalin'in siyasi iktidarını pekiştirmesinin bir yolu olarak görürken, bazıları ise burjuvazi ve kulaklar gibi sınıfları ya da devlet için tehlikeli*

²⁴⁹ Nadejda Matveyeva, Kazakhstan v Gody Repressiy, "İstoriya Kazakhstana" Dergisi, Sayı 2, 2009, s. 35-40.

²⁵⁰ Kazakistan Tarihi, Antik Çağlardan Günümüze Kadar, Beş Ciltlik, Yayın kurulu K.S.Aldajumanov, J.Abulgojin, K.Burhanov v.s., Atamura Baskısı, Almatı 2010, c. IV, s. 445.

*sayılan ulusal ve etnik grupları tecrit etmenin ve cezalandırmanın bir aracı olarak gördüğünü” belirlemiştir.*²⁵¹

13 Mayıs 1930'da SSBB HKK tarafından “Kazakistan'da Karaganda Islah ve Çalışma Kampı (Karlag) kurulması” üzerinde karar verilmiştir. 19 Aralık 1931 "Gigant" Sovyet Devlet Çiftliği, BDSİ Birleşik Devlet Siyasi İdaresi'nin "Karaganda Özel Islah ve Çalışma Kampına" dönüştürülmesine karar verilmiştir. Gulag'a bağlı bu kurumun yönetimi Dolinskoe köyünde yer almıştır. Gulag sistemi SSCB'de rastlanan özel cezalandırma sistemidir. Karlag topraklarında 80 bin insan için 4 bin Kazak Yurtları ile Alman ve Rus halklarının 1200 evler inşa edilmiştir.²⁵²

Stalin dönemi, Kazakistan'ı dev bir sosyal deneyin yürütüldüğü depolama alanına ve halkların “dostluk laboratuvarına” benzetilmiştir. Mesela Kazakistan'da 780 bin hektarlık alanda kurulan Karlag'da farklı etnik kökenlere sahip 1 milyon kişi bulunmaktaydı. Karlag, Karagandı bölgesinin üç ilçesini kapsadı ve bu bölgede yaklaşık 120 bin baş hayvana sahip olan 22 bin kişi yerlerinden edilmiştir. Yerinden edilenler ekonomik temeli tarım ve hayvancılık olan halktı, ancak sanayi için çeşitli inşaat, kanalizasyon, tuğlacılık, kireççilik, demiryolu inşaatı yapımı gibi ağır işlerde çalıştırılmak üzere işçi olmuşlar.²⁵³ Karlag Kampı, Stalin döneminde SSCB tarafından halk düşmanı olarak gösterilen halkların eşleri ve ailesinde bulunan birinci derece yakın kadın akrabalarının tutulduğu bir toplama ve işkence kampı olmuştur. Karlag Kampında 17 binden fazla kadın tutuklu kalmıştır. (Bkz.Ek. 23).

1939'un sonuna gelindiğinde, SSBB'nde 600'den fazla ıslah ve çalışma kampı bulunurken, Kazakistan'da ise 23 genel ve 11 ıslah ve çalışma kampı faaliyet göstermiştir. Genel olarak, Kazakistan ve Orta Asya'da bulunan 32 Stalinist ıslah ve çalışma kamplarında, çeşitli suçlardan ceza alan masum insanlar istihdam edilmiştir.²⁵⁴ Aşağıda Kazakistan'da bulunan 23 Stalinist ıslah ve çalışma kampında tutulanlar ile ilgili bilgilere yer verilmiştir;

1. Aktyubinsky Kampı (Mahkumlar, bir kimyasal fabrikanın inşası da dahil olmak üzere inşaat çalışmalarına katılmıştır).

²⁵¹ A. Kaşoğlu, *Kamp Gerçeğinden Edebiyata: İlk Çember, İvan Denisoviç'in Bir Günü, Gulag Takımadaları, Mersin Üniversitesi Yayınları, Mersin 2014, s.405.*

²⁵² Duysetay Şaymukhanov, *Karlag, Karaganda 1977, s.5-10.*

²⁵³ Hikmet Demirci, “Kazakistan Gulag Kamplarında Aile, Kadın ve Çocuk”, *Türk Dünyası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 127 Sayı: 251, 2021, s. 247.

²⁵⁴ Hikmet Demirci., a.g.d., s. 248.

2. ALJİR²⁵⁵ -Vatan hainlerinin eşleri tutulmuştur. (Akmola Kampı)
3. Almati Kampı (Mahkûmlar, inşaat çalışmalarına katılmıştır).
4. Balkaş Kampı (Mahkûmlar, bakır üretimi ve inşaat çalışmalarına katılmıştır).
5. Jambyl Kampı (Mahkûmlar, alçı ve çimento üretimi inşaat çalışmalarına katılmıştır).
6. Jezkazgan Kampı (Mahkûmlar, manganez, bakır üretimi ve inşaat çalışmalarına katılmıştır).
7. Irgiz Kampı
8. Kazalinsk Kampı (Mahkûmlar, bir tuğla fabrikasında çalışmışlardır)
9. Kamyşinsky özel Kampı
10. Karlag Kampı (mahkûmlar, kömür madenciliği, demir dışı metaller üretimi çalışmalarına katılmıştır)
11. Kızıl-Orda Kampı
12. Kökşetau Kampı. (Kampın tam olarak nerede olduğu bilinmiyor).
13. Kostanay Kampı
14. Luglager Özel Kampı.
15. Peşaniy Özel Kampı (Mahkûmlar, manganez ve bakır üretimi çalışmalarına katılmıştır). Eski Jezkazgan bölgesinde yer almaktadır.
16. Petropavlovsk Kampı.
17. Semipalatinsk Kampı. (Kampın tam olarak nerede olduğu bilinmiyor).
18. Steplag Özel Kampı.
19. Türkistan Kampı. (Kampın tam olarak nerede olduğu bilinmiyor).
20. Ural Kampı. (Kampın tam olarak nerede olduğu bilinmiyor).
21. Ust-Kamenogorsky Kampı (Mahkûmlar, kurşun madeninde ve polimetal üretimi çalışmalarına katılmıştır).
22. Çimkent Kampı.
23. Ekibastuz Kampı (Mahkûmlar, kimyasal, çimento fabrikalarında çalıştırılmışlardır).

1930'larda Karlag'a'nın yerleşimcileri eski parti temsilcileri, yumruk-kulaklar ve zengin çiftçiler yanı sıra suçlu işçiler ve köylülerdi. 1 Temmuz 1931 belgelere göre, Karlag'da 47 milletten oluşan 21.323 mahkûm bulunmaktaydı. Bunlardan 2276'sı-

²⁵⁵ "Akmolinskiy Lager Jen İzmennikov Rodiny" kelimelerinin harflerinden yapılan kısaltma, Akmola Vatan Hainleri Eşlerinin Kampı.

yumruk - kulaklar, 5.307'si - orta, 5.140'si - fakir, 506'sı - batrak ve 2.864'si - kollektif çiftçilerdir. 1929-1933 yılları arasında Kazakistan Birleşik Devlet Siyasi İdaresi'ne göre, 9805 dava boyunca 22.933 kişi yargılanmış, 3.386 kişi idam cezasına çarptırılmıştır. 13.151 kişi 3 yıl ile 10 yıl arasında bir ceza ile toplama kampına gönderilmiştir. Karlag'daki iki yıl içinde mahkûmların sayısı 20.262'ye ulaşmıştır. Tutsakların kompozisyonları sürekli olarak değişmiştir. Gulag Proje boyunca Karlag 32.000 mahkûm için tasarlanmıştır. Ancak 75.000 tutuklu kalmıştır. Tutukluların sayısındaki artış, Karaganda kömür havzasının geliştirilmesi, Jezkazgan ve Balkaş metalurjik kombinasyonlarının inşası -Karlag'a atanan ulusal ekonomi görevleriyle ilişkilidir.²⁵⁶ Ancak, mahkûmların büyük bir kısmı tarımsal faaliyetlere dâhil edilmiştir. Kamp mahkûmlarının %98,5'i tarımda %41,5 sanayide çalışmıştır. 1931'de Karlag 14 şube ve 64 arsa, 1941'de 22 şube, 159 arsa ve 1953'te 26 şube, 192 kamp noktasını kapsamıştır. Kazakistan topraklarında Karlag'a ek olarak, Stepnoy, Pesçanıy, Lugovoy, Dalny gibi kamplar da açılmıştır. Daha sonra Karlag'ın 26.Şubesi olarak 1930'lu yılların kitlesel baskıları sırasında, anavatana bağlılık gösteren aile üyelerinin toplumdaki uzaklaştırılması tasarlanmış ve Kazakistan'da vatan hainlerinin eşleri için Aljir kampı kurulmuştur. Aljir kampı başlangıcında "P-17 Islah ve Çalışma Kampı" olarak adlandırılmıştır. (Bkz.Ek 25, 26.)

Karlag sisteminde, hayvan çiftlikleri ile birlikte, meyve yetiştiriciliği, tuğla fabrikaları, kireç madenleri ile kömür madenleri vardır. Mahkûmlar, Balkaş bakır eritme tesisinin inşasında ve demiryolu hatlarında çalıştırılmışlardır. 1938'de Aljir kampında "Vatana ihanet ya da vatan hainliği" nedeniyle 4.500 aile üyesi bulunurken, yaklaşık 1.500'ü Karlag kamplarında ceza çekmiştir.²⁵⁷ Çünkü Aljir kampı altı ay sonra doluluk nedeniyle Spassk'da yeni başka bir özel şube açmıştır.

Karlag'ın toplam alanı 110.000 hektar iken 26 bölümlü Aljir'in toplam alanı 30.000 hektardır. 10 bin hektardan fazlası ekim alanı olarak kullanılmış ve yetiştirilen çeşitli tahıllar Akmol'a'ya gönderilmiştir.²⁵⁸ Burada yetişen tahıllar Karlag çiftliklerine ve kolektif çiftliklere dağıtılmıştır ve tahıllara karşılık olarak sığırlar alınmıştır. Kampın beslenmesi için gerekli olan ekinler, meyve ve sebzeler mahkûmlar tarafından yetiştirilmiş ve hatta ekmekleri de kendileri tarafından yapılmıştır. Ancak mahkûmlar hem taze sebze hem de meyvelerin tadını bile alamamışlardır.

²⁵⁶ Duysetay Şaymukhanov, Karlag. Karaganda, 1977, s. 175.

²⁵⁷ Satybaldy Dilmanov, *İstoriya Sozdaniya Ispravitelno-Trudovykh Lagerey v SSSR*, Konferans ve Seminerler Materyalleri, Almatı 1996, s.63.

²⁵⁸ Talas Omarbekov, *Sayasi Kwğın-Sürgin*, Kazak Ulttık Ėnciklopediyası, Almatı 2005, c.VII., s. 80.

6 Ocak 1938'de "P-17" Islah ve çalışma kampına, 1 ila 3 yaş arası çocukları olan 50 kadın getirilmiştir. Kadınlar ülkenin her köşesinden toplanmıştır. Bunlar yakalanmış ve tutuklanmış aydınların eşleriydi.²⁵⁹ Çoğunlukla mahkûmların isimleri SSCB'nde yaygın olarak bilinen devlet, siyasi aydınlar ve politikacı halk figürlerinin annesi ve eşleriydi. Örneğin, Aziza Rıskulova ve annesi Aripa Esengulova, Damesh Zhurgenova, Rabia Asfendiyarova, şarkıcı Lidiya Ruslanova, yazar Galina Serebryakova, Mareşal Tuxachevsky'nin ailesinden kadınlar, yazar Boris Pilnyak'ın karısı Kira Andronnikoshvili, Yuri Trifonov'un karısı Evgenia Lurye, Bolat Okudjava ve Maya Plitseskaya annesi vs. idi. Aljir kampına kadınlar SSCB'nin farklı yerleri olan Moskova, Leningrad, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan ve Orta Asya bölgelerinden gönderilmiştir. Kampa gelenler köklerini, milliyetlerini ve mesleklerini kaybetmişlerdir. Sadece bir ortak isme sahiplerdir: "Vatana ihanet ya da vatan hainliği".

Aljir'deki 30 bin hektarlık kamp, İşim ve Nura nehirleri arasındaki yamaçlarda yer almıştır. Kadınlar kışın odun için kamış (sulak, nemli yerlerde yetişen, boğumlu, sert gövdesi olan bitkidir) toplamaya gönderilmişlerdir. Kamış bölgedeki birçok gölün kıyısında yer aldığından, ısıtma ve ısınma için ana malzeme olmuştur. Kamış hakkında Aljir'in mahkûmlarından biri: *"Kamış çatı yapım malzemesi ve yakıttır. Kamış toplamaya kışın eksi 40 derece ayazda giderdik. Üzerimize flanel elbiseler, elle dikilen ince ceketler, yumuşak ayakkabılar giyerdik; Başımızı ise bir bezle bağlardık, Sadece gözlerimizle görmek için bir açıklık bırakıyorduk. Kamış toplamaya gittiğimizde halimiz buydu. Don 40 derecedir. Gölde buz bazen parçalanır ve ayakkabı ıslanır. Sonra buzun üzerinde tıpkı ayaklarında bir ağaç tutanlar gibi yürüdük. Kamışı hızlı bir şekilde almak için ceketimizi çıkarırdık. Soğukta tek bir elbiseyle çalışırdık. Her birimiz 40 deste kamış üretmeliydik. Mürettebat kontrol ediyordu. 40 deste için 800 gram ekmek veriyorlardı. Eğer 40 deste kamışı getiremesek aç kalmışız demektir"*²⁶⁰ demiştir.

Kampın resmî yönetimi, "halkların büyük lideri" olduğu devasa bir tiyatroya benziyordu. Burada, Aljir topraklarında mahkûmlar fikirleri ve mükemmel çalışmaları ile büyük bir sanayi ve kültürel kompleks oluşturmuştu. Kampta 1000 sanatçı ve 360 piyanist, ceza hizmeti sırasında sanat etkinliklerini üstlenmişti. Kharkov Operasının sâbık solisti Ekaterina Oloveynikova, Moskova Operasının sâbık Müdürü Marianna Ler, Tatyana Okunevskaya, Kira Andronikaşvili, Lidia Frenkel ve diğerleri mahkûmlar

²⁵⁹ Ziyabek Kabuldinov, Aljir: *Lager' Nasiliya*, "Mısył" Dergisi, Sayı 1, Moskova 2017, s. 25-33.

²⁶⁰ Şolpan Smailova, *Znamenitiye Imena "ALZHİRA"*(Pamyati Zhertv Politiceskikh Repressiy), "Mısył" Dergisi, Sayı 1, 2014, s.85-92.

arasında kültürel çalışma organizasyonuna katılmışlardır. Kültür ekipleri, dans grupları ve kamp tiyatrosu 300 kişilik bir kulüp oluşturmuştu. Sanatçılar kostümleri kendi elleriyle dikmişler ve makyaj malzemeleri yerine sebze boyaları kullanmışlardır.²⁶¹

Aile üyeleri "Vatan hainleri" ve "milliyetçi faşist" olmakla suçlananlar gerçekte Sovyet seçkinleri olup parti ve Sovyet liderleri ile Halk komiserlerinin kadınlarıydı. Aljir kampındaki bazı Kazak kadınlarının listesi Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden alınan belgeler temel alınarak derlenmiştir. Listede hükümlü kadınlar ve kocaları hakkında verilen bilgiler yer almaktadır.

1. Abdulakhatova Külşhe (5 yıl) - Kocası Abdulakhatov Sadyk (1896-1938), Güney Kazakistan Bölgesel Halk Eğitimi Bölümü Başkanı.
2. Aysarina Madina (5 yıl) - Ayssarin Abdrahman'ın kocası (1900-1938) - "Kazak Enbekshi" gazetesi'nin genel sekreteri.
3. Aldabergenova Albusina (3 yıl) - Kocası Aldabergenov Jailau (1900-1938) Aksu bölgesi Komünist Parti Merkez Komitesi Sekreteri.
4. Asfendiyarova Rabila (5 yıl) - Kocası Asfendiyarov Sanjar (1889-1938), Tıp Enstitüsü Rektörü, Kazak SSC Halk Sağlığı ve Sosyal Bilimleri Komiseri.
5. Kulhan Bayşuraeva (5 yıl) - Kocası Bayşuraev Kazy (1909-1938). Kazalinsky Makine ve Traktör İstasyon Müdürü.
6. Baubaeva Bagila (5 yıl) - Kocası Bayaubaev Hamit (1903-1938), Enbekshy Kazak ilçesi İcra Kurulu Başkanı.
7. Berkembaeva Marzhan (8 yıl) - Berkembaev Taran'ın (1887-1938) kocası. Kostanai bölgesindeki Turgay Özerk Bölgesi Başkanı.
8. Jurgeneva-Ermekova Damesh (8 yıl) - Temirbek Jurgenov'un kocası (1898-1938). Kazak ÖSSC Halk Eğitim Komiseri.
9. Kabulova Ayşa (5 yıl) - Kazakistan TBK(b)P Merkez Komitesi Kültür ve Propaganda Dairesi Başkanı Kabulov İlias'ın kocası (1904-1938).
10. Kalmenev Barşın (8 yıl) - Kazak SSC Yerel Üretim Halk Komiseri (1902-1938) Alpyspay Kalmenev'in eşi.
11. Karlybaeva Rızaki (5 yıl) - Kocası Karlybaeva Abdrey (1900-1938), Güney Kazakistan bölgesinin Kelesky ilçesinde Makine ve Traktör İstasyonu Müdürü.
12. Kaspakbaeva Kulenda (8 yıl) - Kocası Kaspakbayev Amantay (1894-1938), Kazak MİK Sekreteri.

²⁶¹ *Kniga Skorbi, Rasstrelnye Spiski*, (Atış listeleri), Derleyenler V.D.Boltin, L.V Shevelev, Baskı 1, Pavlodar 1999, s. 98.

13. Kulimbetova Ayşa (8 yıl) - Kazak Merkezi İcra Komitesi Başkanı Kulumbetov Uzakbay'ın (1891-1938) kocası.
14. Mayjolova - Uulip Kulenova (8 yıl) - Kocası Mayjolov Mubarak (1892-1937).
15. Manaeva Şarila (5 yıl) - Kocası Manaev Nugman (1894-1938), SSCB Halk Eğitim Komiseri.
16. Mailina Kunjamal (5 yıl) - Kocası Mailin Beimbet (1894-1938), yazar, Sosyalist Kazakistan gazetesinde edebî işçi.
17. Mamyrova Fariza (5 yıl) - Kocası Mamyrov Mauletkhan (1908-1937). Almatı Metalurji Enstitüsü'nde öğretmen.
18. Razia Mendeşeva (5 yıl) - Mendeşov Seitkali'nin eşi (1882-1938) – Kazak SSC Merkez Yürütme Komitesi'nin ilk başkanı, Kazak ÖSSC Halk Eğitim Komiseri.
19. Musina Khadisha (8 yıl) - kocası Musin Aitmuhamed (1899-1938) - Aktöbe Bölgesel Parti Komitesinin İlk Sekreteri.
20. Nurmak Zufnun (8 yıl) - Kocası Nurmakov Nigmat (1895-1937), Tüm Rusya MİK Sekreter Yardımcısı, Tüm Rusya Merkez İcra Komitesi Başkanlığının Daire Başkanı.
21. Fatima Osmanova (8 yıl) - Kocası Saduakas Osmanov (1898-1938) - Keles Bölge Yönetim Kurulunun İlk Sekreteri.
22. Rıskulova-İsengulova Aziza (8 yıl) - RSFSC Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı Rıskulov Turar'ın eşi.
23. Fatima Sarsenbaeva (5 yıl) - Enbekşi Bölgesi İcra Komitesi Birinci Sekreteri Seyit Sarsenbaev'in eşi.
24. Sygabekova Bibigamal (8 yıl) - Kazak ÖSSC Yüksek Mahkemesi Başkanı (1929) Nigmatulla Sygabekov'un eşi.
25. Tatimova Taktay (5 yıl) - Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komite üyesi, Kazak ÖSSC Çalışma ve Sağlık Halk Mukhametkali Tatimov'un (1894-1938) eşi.
26. Tagitova Sagadat (8 yıl) - 6. Komsomol Komitesi Sekreteri Tagitov Kaysar'ın (1904-1938) eşi.
27. Kojanova Kulendem (8 yıl) - SSCB Orta Asya Halk Komiseri Kojanov Sultanbek'in eşi.
28. Yusupova Şolpan (8 yıl) - kocası Almatı Bölgesi İcra Komitesi Başkanı Yusupov Nurolla.

29. Baimaganbetov Şahzad (8 yıl) - Doğu Kazakistan Bölgesi İcra Komitesi İkinci Sekreteri Baimaganbetov Janay'ın eşi.²⁶²

Kazak liderlerinin kadınları hakkındaki bilgilere ek olarak, diğer milletlerden kadınların fotoğrafları da alınmış ve tezin Ek bölümünde sunulmuştur. (Bkz.Ek 27-36.)

Son yıllarda bir dizi tarihçi dikkatini "Sovyet öznelliği" üzerinde yoğunlaştırarak, edebî ve özel metinleri (en başta da günceleri) okumada bireysel yurttaşın içsel yaşamında rejimin ideolojisinin ne ölçüde egemen olduğunu öne çıkarmıştır. Bazılarına göre, birey için Sovyet siyasetinin kamusal söylemiyle belirlenen çerçeve dışında düşünmek ya da duyumsamak pratikte olanaksızdı ve diğer her türlü düşüncenin ya da duygunun kişilikten sökülüp atılması gereken bir "benlik bunalımı" olarak görülmesi yüksek bir olasılıktı.

Aljir, Gulag sisteminde sadece kadın mahkumların gönderildiği üç çalışma kampının (diğerleri Tomsk çalışma kampı ve Mordovya Cumhuriyeti'ndeki Temnikovski kampı) en büyüğüydü. Rejimin "halk düşman"larının eşlerini kapatacak acil hapishane ihtiyacını karşılamak üzere alelacele kurulmuş ve ilk kadın mahkum kabilelerini Ocak 1938'de almıştı. Mahkumların çoğu NKVD denetiminde yetim çocukların tutulduğu eski bir yerleşmeye ait barakalarda kalmaktaydı. 1941'de kampta tahminen 10 bin kadın bulunuyor ve bunların çoğu Buşuyeva gibi tarım veya Kızıl ordu için üniformalar üreten tekstil fabrikalarında çalıştırılıyordu.²⁶³

İlk başta yüksek güvenli bir ceza kurumu kategorisinde sayılan Aljir kampında, "hain eşleri"ne yönelik baskı kampanyası çerçevesinde mahkumlara son derece ağır bir "özel rejim" (spets-rejim) uygulanıyordu. Barakaların bulunduğu yerleşmeden ayrı olan iç hapishane mıntıkası gözetleme kulelerinin yer aldığı ve köpekli muhafızların devriye dolaştığı bir tel çitle çevriliydi. Kadınlar sabah saat dörtte işbaşı yapmak üzere uyandırılmakta ve uyuma öncesindeki son sayım gece yarısı yapılmaktaydı; ancak birçok mahkumun anılarında belirttiği gibi, muhafızların hesap beceriksizliği yüzünden kadınların yeni sayım için tekrar uyandırılması sıkça yaşanan bir durumdu. Yemek tayınları mahkumların iş kotalarını yerine getirme düzeyine göre verilmekteydi; on gün arka arkaya kotasını aksatanlar "ölüm barakaları"na atılıp ölüme terk edilmekteydi. Eski bir muhafız *"Her sabah ölümler kağıtlara doldurulup taşınır ve kampın hemen dışındaki toplu mezara gömülürdü"* diye hatırlıyor o günleri. Birçok

²⁶² Ekler Bölümünde fotoğrafları verilmektedir.

²⁶³ Orlando Figes, Karanlıkta Fısıldaşanlar, Stalin Rusya'sında özel yaşam, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 397.

mahkum için katlanılması en zor şey akrabalarından ("özel) rejim"in bir gereği olarak) mektup alamamalarıydı²⁶⁴

Kamp atmosferi kadın mahkûmların anılarında konu edilmiştir. Ginzburg "Krutoy Marşrut: Chronicle Vremen Kulta Liçnosti" (Kişilik Kültünün Zamanları) otobiyografik romanında, Aljir kampını; "*Siyasi suçlular için, Binbaşı Weinstock'un üç bölümden oluşan 22 emri geliştirilmiştir: "mahkumlar zorunludur", "mahkumlara izin verilir" ve "mahkumlara yasaktır". Zorunlu mahkumlar, cezaevi idaresinin tüm emirlerine kayıtsız şartsız uymak gerekir, belirlenen günlerde cezaevi koğuşunu temizlemek, günde iki kez çöp çıkarmak vb... En yakın akraba ile mektup yazışmasına izin verildi, hatta mektup yazmak ve göndermek için özellikle cezaevi başkanının bireysel izni gerekliydi. "Biz basit suçlular değiliz. Biz özellikle önemliyiz, çünkü devlet suçluları sayılırız. Bizi tek kişilik cezaevi koğuşuna götürdü. Cezaevi farklıydı, çünkü yüksek duvarlar ve gözetleme kuleleri ile çitlenmiştir".*²⁶⁵ cümleleri ile anlatılmıştır.

Aljir kampında yeterince yiyecek olmamasına rağmen, kamp yöneticileri özel teftişlerde sürekli olarak Merkez'e yeterli yiyecek olduğu bilgisini vermişlerdir. Tedarik departmanı başkanı Lewandovsky ve yemekhane başkanı Nikitin tarafından haftalık bir yemek menüsü hazırlanmıştır. Sunulan menüye bakıldığında, yemek çok çeşitlidir ve iyi bir yemek odasını andırmaktadır. Menüde et, pilav, köfte, patates çorbası, sebze çorbası, ve çeşitli soslar içeren yiyecekler bulunmaktadır. Görünürdeki menünün zenginliğine rağmen gerçek böyle değildir. Mahkumlar için yiyecekler her zaman çok yetersiz ve düzensiz verilmiştir. Bu bilgiler kamptaki kadınların hatıralarında yer verdikleri bilgilerle de örtüşmektedir. Anna Endanova hatıralarında "*Şanslıydım, yemek kurslarını bitirdim ve yemekhanede aşçı atandım. Nasıl beslendikleri sorulduğunda kadınların sürekli aç kaldığı cevabını verebilirim, elimden geldiğince yardım ettim, erzak verdim...*", Matematik Akademisi matematik yardımcı doçenti Andrei Klyuçnikov'un eşi Galina Stepanova-Klyuçnikova: "*Açlık hissi beni asla terk etmedi. Vücut hevesliydi, proteinler, yağlar, vitaminler istiyordu. Siyah ekmek, bir kepçe kabak, yaklaşık bir çay bardağı yulaf ezmesi - bunlar, aydan aya sürekli yiyeceğimiz*"²⁶⁶, Akulina Maltseva: "*Kötü beslendik: pancar, arpa veya darı lapasından çorba. Norm yerine getirildiyse - 700 gram ekmek, değilse, akşam yemeği olmadan bırakıldılar*", Uazipa Mayzholova:

²⁶⁴ Orlando Figes, *Karanlıkta Fısıldaşanlar*, Stalin Rusya'sında Özel Yaşam, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 398.

²⁶⁵ Yevgenii Ginzburg, *Krutoy Marşrut: Chronicle Vremen Kulta Liçnosti*, "Kitap" Baskısı, Moskova 1991, s. 145.

²⁶⁶ Galina Stepanova-Klyuçnikova, *Kazakhstanskiy ALJIR*, Prostor Dergisi, Sayı 9, Moskova 1989, s. 93.

"Kampta inek gibi çalıştım. Her zaman normları aştım, çünkü bir terzi olarak çalıştım ve bu işi iyi biliyordum. Çalışma planın bazen% 100 yerine% 300 verdim ve planı gereğinden fazla yerine getirenlere 900 gram ekmek verildi." demiştir.²⁶⁷

Kamp yaşamına uzun yıllar maruz kalan mahkumların hatıraları, ülkenin çeşitli cezaevlerinde yaşananları ayrıntılı olarak yansıtmıştır. Bu hatıralarda iz bırakan yaşananlar şöyle anlatılmıştır:

Mahkum Galina Serebryakova; "1937'de birkaç yüz mahkum için tasarlanmış Semipalatinsk hapishanesinde 4.000'den fazla tutuklu yer almıştır. Hapis hücreleri, İç Savaş sırasında dolup taşan kirli bir tren istasyonuna benziyordu. Bitlenmiş insanlar, yerde aç yatıyordu. 17 kişilik hücrede 72 kadın vardı. Birbirine yakın çekilmiş demir ranzalarda üç kişi bir yatakta yatırıldı. En iyi, "rahat" yerler yatağın altındaydı, çünkü orada sadece yanınızda değil, aynı zamanda arkada da uzanabilirsiniz. Kadınlar koridorlarda oturdu ve uzandı. Hücre arkadaşlarım Kazak, Rus, Ukraynalı, Yahudi, Gürcü, Tatar kadınları idi"²⁶⁸,

Akmola kampının esiri olan Galina Stepanova-Klyuçnikova; "Hücre 6 x 6 metreydi." Böyle bir hücrenin eskiden 5-10 kişiyi barındırdığı söylenirken, 1937'de mahkumlara yüksek verimle 75 kişi itilmiştir. Bazıları götürüldü, bazıları getirildi ama bu sayı hep değişmeden kaldı"²⁶⁹,

Komünist Parti'nin Krasnolugansk bölge komitesi sekreterinin dul eşi Maria Antsis; "Karanlık oluyor. Dikenli tellerle çevrili bir alana kadar eşlik ediyoruz. Gözlerimizi kapattık ve tüfekleri hazır tutan takviyeli bir konvoy eşliğinde üst üste 4 kişi yürüdük.... Alay, çok sayıda köpekli gardiyan tarafından kapatılmış. Hiçbirimiz geriye bakmadık (gardiyanlar bu konuda uyarılmıştı)"²⁷⁰,

Galina Stepanova- Klyuçnikova; "Kapıda tüfeği olan bir konvoy var. Dikenli telin etrafında. Uzakta, sağda kerpiç kulübeler belirdi ve etrafında - sonsuz, donmuş, rüzgarlı beyaz bir bozkır. Tuvalet gitmeyi rica ettikten sonra, üçümüz kışladan ayrıldık. Çatlaklardan dövülmüş tuvalet, dikenli otağımızın köşesinde duruyordu"²⁷¹,

Uazipa Maijolova-Kulenova; "Kampta sabah 4'ten 6'ya kadar çalışıyoruz. Günde iki kez sıcak yemek verilir, öğle yemeği için işin başına bir çörek ve çay getirilir.

²⁶⁷ Akmolinsk bölgesi Akmol köyünün Aljir anıt müzesi fonlarından.

²⁶⁸ Galina Serebryakova, *Simerç*, Delo № ... Letopis Gorkogo Vremeni, Jazushi Baskısı, Almatı 1989, s. 6.

²⁶⁹ Galina Stepanova-Klyuçnikova., *a.g.e.*, s. 94.

²⁷⁰ Stranitsy Tragical Sudeb: 1920-1950'lerde SSCB'deki Baskı Kurbanlarının Anıları, Maria Antsis, Bivayet Radost Yi Vie Tyazhelye Dny, Jetiy Jargı Baskısı, Almatı 2002, s. 181.

²⁷¹ Galina Stepanova-Klyuchnikova., *a.g.e.*, s. 95.

Et görmüyoruz. İşin sonunda ise hepimize ekmek dağıtılıyor. Günlük planı aşarsanız, size fazladan ekmek verirler. Ben genellikle planı yüzde 300 yerine getiriyorum. Sonra bana 1 kg ekmek veriyorlar. Bu ekmeği hücrede çalışamayan yaşlı kadınlara götürüyorum... Akmola'da fırtınalı bir kış sırasında kampın doğu tarafında bir sazlık gölün içine düştüm. Çok uğraşıp, zorla çıktım. Her şey donmuştu ve giysilerim vücuduma yapışmıştı. Gardiyana kışlaya gitmek için izni sorduğumda, kaçacaksın diye izni vermedi. O akşamın ilerleyen saatlerinde kışladaki kadınlar vücuduma yapışmış giyimleri ıslatarak çıkarmıştır. O olaydan sonra, tüm tırnaklarım beyaz çimento gibi dökülmüştür", "...Zaman zaman kamp muhafızları her şeyi arar ve kontrol ederdi: valizler, mektuplar, yatak takımları, hatta iç çamaşırları"²⁷²,

Zagipa Tinalina ise kampındaki kadınların hayatları ise *"...Kamp insanların yaşayacağı bir yer değil, sığırlar veya köpekler için bir ahır, ya da kolektif bir çiftliğin demir ahır gibidir. Sabah veya akşam sırayla kontrol ediyorlar, sonra köpekle işe götürüyorlar ve geri alıyorlar. Sıkı çalışma ve açlıktan tükenmiş, geceleri uykuya dalıyoruz. Kışın koktuğu (ısıtılmadığı için), yazın banyo gibi damlayan kışlada buharlara boğuluyoruz. Bir kışlada üç yüz kadar insan yaşıyor ... Kölelik çağında kölelerin yaşamı bizden mükemmeldir. En zor şey aç ve yorgun olmamız. ... bir kişinin tek bir hayali vardır: ekmekle yetinmek! Sonbaharın acı soğuşunda ıslanmış giyislere yattığı yere geri dönüyoruz. Sabah tekrar sazlıklara gideceğiz ... "* Bu tür tahammül edilemez koşulların sonucunda çoğu ölmüşler. Ölmüş kadınları geceleri arabalara yüklenip hendeklere gömmüşler. Merhumun topuğuna bir plaket bağlanmış, numaralandırılmış ve merhumun hakkında kısa bir notu ile birlikte gömülmüştür".²⁷³ cümleleri ile anlatılmıştır.

Yerel Kazak halkı, mümkün olduğunca mahkumlara yardım etmeye çalışmıştır. Ancak, mahkumlar dikenli tellerin arkasında, gardiyanlar (infaz koruma memuru) tarafından ihtiyatlı bir şekilde korundukları için bunu her zaman başaramamışlardır. Mahkumların anılarında yerel halktan böyle bir yardımın benzersiz ve ilginç bir örneği vardır. Kampın yanında, Janajol köyünün sakinleri kadınlara gizli yemek bırakmışlar. Genellikle yaşlı Kazaklar çalışan mahkumların yanına gelirler ve onların yanında kadınlar küçük çocukları ellerinden tutarak sessizce yürürlermiş. Son kadının elinde

²⁷²Stranitsy Tragicall Sudeb: 1920-1950'lerde SSCB'deki Baskı Kurbanlarının Anıları, Maijolova-Kulnova V. Bivayet Radostyi i Tyajelye Dny, Jedi Jargı Baskısı, Almatı 2002, s. 169-174.

²⁷³ Anfisa Kukuşkina, *Akmolinsky Lager Jen İzmennikov Rodiny»: İstroia i Sudby, Bilşimsel Çalışma, Orta - Kazakistan Üniversitesi Bilim Kurulu tarafından önerilmiştir. "MGTI-Lingva" Baskısı, Karaganda 2008, s. 141.*

küçük taşlar gibi ağır bir şeyin olduğu çantalar varmış. Birden çocuklar beklenmedik bir şekilde bu "taşları" kamp kadınlarına atmaya başlayınca, bu sahneyi gören gardiyanlar gülmeye başlamışlar: "*Görüyorsunuz, siz halk düşmanısınız, sadece Moskova da değil, köy sakinlerince de sevilmiyorsunuz, çocuklar bile size taş atıyor.*"²⁷⁴ demişler. Bu sözler mahkumlara çok acı vermiştir. Kazaklar gidince kamış taşıyan kadınlardan biri bu "taşlardan" birinin üzerine tökezleyip düşerken bunların süt ve peynir koktuğunu farketmiş. Mahkum kadınlar, bunların taş değil kendilerine çocukların attığı kuru peynir (Kazakça Kurt) olduğunu anlamışlar. Mahkumlar buna çok sevinmişler ve Alman mahkum kadın Gertrudy Platays hatıralarında; "*Kurut (kuru peynir) - bir mücevher taşıdır*" şiirini bu yaşanan olaydan ilham alarak yazmıştır;

"Kurt (kuru peynir) -bir mücevher taşıdır"
Tanrım, ama bu bir taş değil.
Süt gibi kokuyor.
Ve ruhumda bir umut alevi dalgalandı
Ve boğazımda bir yumru vardı.
Demek yaşlı adamların ortaya çıkardığı buydu!
Kadınlar bu yüzden çocuklarını riske attı!
Bizi hastalıktan korudular,
Bizi inançsızlıktan kurtardılar.
Düşman olmadığımızı anladılar
Ve sadece mutsuz kadınlar.
Ve ellerinden geleni - yardımcı oldular,
Bize insanlıklarıyla vurarak.
Buz üzerinde sessizce süründüm
Mücevher toplamak.
Şimdi belayı onlardan uzaklaştırdım
Onları korumalardan kurtarmak.
Geceleyin en soğuk kışlada
Cellatlar tarafından hakarete uğrayan topraklarda,
Ben bir Alman kadını Müslüman bir tanrıya dua ettim,
Kendime hiçbir şey istemedim.
Yaşlılardan sağlık istedim
Kadın-anneler için - mutluluk.
Özellikle çocuklar için dua ettim
Böylece talihsizlik görmezler.
Cehennemim tüm çemberlerinden geçtim

²⁷⁴ Karlag: *Veçnaya Boll Surovykh Vremen, (Anılar)*, Derleyen N. Jumadilova, III Ciltlik, Karagandı "Bolaşak" Üniversitesi Yayınları, Cilt II, Karagandı 2010, s. 231.

*İnancımı ve arkadaşlarımı kaybettim
Ama bildiğim bir şey var
Çocuk yetiştirmenin tek yolu bu.²⁷⁵*

Stalin rejimi altındaki Sovyet toplumunun siyasi gerçeklerinin, kampların faaliyetleri de dahil olmak üzere geriye dönük bir analiz gereklidir. Çünkü doğasını, kökenlerini ve sonuçlarını açıklamadan yeni demokratik ilişkiler kurmak imkansızdır. Kamp sisteminin incelenmesinin önemi, baskı mağduru olan ve kamp yaşamıyla ilgili tüm zorlukları ve kayıpları yaşayanlara insanlara yönelik vicdan görevini yerine getirmektir.

Kamplardaki gözaltı rejimi, her şeyden önce aile fertlerini yaralamış, halk düşmanı ilan edilen ve cezalarını kamplarda çekmek zorunda bırakılan bu insanların vatana ihanetle suçlanmaları toplum tarafından kınanmalarına ve dışlanmalarına yol açmıştır. Bu şekilde toplumdaki soyutlanmış insanların yüzde 90'ına cezaevlerinde özel yaşam koşulları verilmiştir. Vatan Hainlerinin Aile Üyesi (Rusça ЧСІР Çilen Semyi İzmennikov Rodinıy) kapsamında mahkum edilen kadınların neredeyse tamamı, "siyasi olarak güvenilirmez" sayılarak, tutuklandıktan sonra birkaç ay cezaevinde tutulmuşlardır.²⁷⁶

1938-1953 yılları arasında toplam Aljir kampında 60'dan fazla milletten 7.248 hükümlü kadın ceza çekmiştir. Bunlar hakkında genel bilgiler "Aljir" Müzesinde yer almaktadır. Stalin döneminde katledilen aydınların diğer bir ortak özelliği de 1937-1938'e kadar çoğunun daha önce tutuklanıp, çeşitli sürelerle çalışma kampında ya da hapiste tutulmuş olmalarıdır.²⁷⁷

Diğer kampların aksine, Karlag kampı sanayi profilindeydi. Çalışma kamplarında emek totaliter bir ekonomi için kullanılmıştır. Ulusal ekonominin gelişimi için bir plan hazırlarken, Gulag ekonomisi ayrı hesaplanmış ve gösterilmiştir. Kampların tam olarak ekonomik kayıtları tutulmuş ve mahkumlar geçimlerini sağlamak zorunda kalmışlardır.

"Halk düşmanı" suçlaması, aileleri parçalamak ve çocuklara yeni bir kimlik vermek NKVD'nin politikasıydı, halk düşmanlarının aileleri de bu suçu çekmekteydi. Suçladıkları insanların eşleri ve çocukları da birinci dereceden "kuşuklu unsur" kabul edilmiştir. Onlar da toplumsal statülerini kaybederek toplumun uzak durduğu kişiler

²⁷⁵ Karlag: Veçnaya Boll Surovykh Vremen, *a.g.e.*, s. 237.

²⁷⁶ D. Şaymuhanov, Karlag, Karaganda 1977, s. 28.

²⁷⁷ Karlag: Veçnaya Boll Surovykh Vremen, *a.g.e.*, s. 98-99.

haline getirilmiştir. “Halk düşmanının babası”, “halk düşmanının kardeşi”, “halk düşmanının arkadaşı” gibi aşağılayıcı ve korku veren sözler o dönemde yaşayan insanların dilinde kullanılmıştır. Kulakların çocukları sosyal kökenlerini gizlemek zorunda kalmışlar. Sovyet okul ve üniversitelerinden, Komsomol örgütlerden, Kızıl Ordu’dan ve devlet işlerinden dışlanmışlar. Çocuklar, ailelerinden uzak durarak “Sovyet yurttaşlığı”na layık olduklarını kanıtlamak istemişler. Sonuç olarak, Sovyetler toplumun bütün kesimlerini içine alan sosyalist ve kapitalist düzen inşa etmeye çalışmıştır.²⁷⁸ Stalin’in Sovyet toplumunu kolektivleştirme ve sanayileştirme politikasıyla temelden değiştirme kararı, ülkedeki milyonlarca tarım ve sanayi işçisini büyük ölçüde etkilemiştir.

1.6. Sovyet Yönetimince Baskılanan "Siyasi Güvenilmez" Olarak Addedilen Halkların Kazakistan’a Zorla Sürgün Edilmesi (Deportation Politikası)

SSCB’nde Stalin’in iktidarı; marjinal bir devlete, yani çevresel, ayrımcı bir devlete geçiş olarak kabul edilebilir. Stalin döneminde yapay marjinalleşme²⁷⁹ toplumda muazzam hale gelmiş ve politik ve ekonomik sorunları çözmenin yollarından biri olmuştur. Kuşkusuz, göçler Kazakistan’daki nüfus oluşumunun önemli ve sürdürülebilir kanallarından biriydi. Bu nedenle sorunun demografik yönü de burada önemlidir.²⁸⁰ Bölgenin 1932-1933 yıllarında kitlesel açlık ve Kazakların göçünün bir sonucu olarak aldığı demografik darbe büyük olmuştur. Demografik sorunlar ve kayıplar yıllar içinde Kazakistan'a diğer ülkelerden sürgünler (şiddetli göçler) ile telafi edilmiştir. Sınır dışı edilmek (zorunlu göç), politik baskının belirli biçimlerinden veya çeşitlerinden biri olmuştur. Sürgünler ise misilleme olarak idari (yargısız) nitelikte yapılmıştır. Deportation²⁸¹ kararları, BDSİ ve NKVD organlarının inisiyatifiyle parti ve hükümet liderleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

²⁷⁸ Hikmet Demirci, *Kazakistan Gulag Kamplarında Aile, Kadın Ve Çocuk*, Türk Dünyası Araştırmalar Dergisi, Cilt: 127 Sayı: 251, 2021, s. 252.

²⁷⁹ Marjinallik, bir grup insanın veya bireyin çevrenin etkisiyle, tamamen dışlanarak veya dışlanma olasılığı ile insanları tüm iddialarından uzak tutan bir durumdur.

²⁸⁰ Zuleikha Mardanova, *Prinuditelnyye Migratsii v Kazakhstane: Osnovnye Tendentsii, Etapy Realizatsii i Gosudarstvennoye Regulirovaniye*, Uluslararası Bilimsel ve Pratik Konferansın Materyalleri "Novye İmena i Fakty v İstorii Massovykh Politiçeskikh Repressiy v Kazakhstane i Zapadnoy Sibiri v 1920-1950-kh gg.", Avrasya Ulusal Üniversitesi, L. Gumilyov, Astana 25 Mayıs 2017, s. 59.

²⁸¹ Sürgün veya sınırışı. Bir kimsenin, sürekli olarak oturduğu yerden uzak bir kent ya da ilçede oturmasını zorunlu kılan cezadır. Latince sınır dışı edilmek, sürgün anlamına gelir - "kovoşturma", "göç etmek". İnsanların sınır dışı edilmesinin belirli ülkelerden ülke dışına çıkarıldığını anlamak önemlidir. Tezimizde, Sovyetler Birliği’nin Deportation politikası “sürgün” kelimesi anlamında kullanılmıştır.

Bu deportation uygulaması Sovyet yasal işlemlerini yasallığın ötesinde bırakmıştır. Sovyet hükümeti rejimin potansiyel muhaliflerinin izolasyonunu etkisizleştirmek için zorunlu göçü kullanmıştır. Zorunlu göç Sovyet hükümetinin tüm sosyo-politik faaliyetlerine eşlik etmiştir. İlk başta, sınır dışı sadece siyasi muhalefetin temsilcilerine öncelikli olarak uygulanmış iken yavaş yavaş, yumruklarla karşı karşıya kaldıkça etnik temizlik fikirlerinin uygulanmasının ana mekanizması haline gelmiştir.

SSCB’nde iç sürgünler genel olarak 1919’da Kossak’lardan itibaren, 1950’lerin ortalarında «tuneyadets»²⁸² yani «asalak, parazitlere» kadar 6 milyondan fazla insanı etkilemiştir. SSCB’de totaliter devlet, göç sisteminin bir parçası olup siyasi ve ekonomik karmaşık kombinasyonun tahrik faktörü olmuştur. Mevcut sınıflandırma açısından bakıldığında, dört baskıcı göç veya sınır dışı etme şekli vardır: sosyal, etnik, itiraf ve siyasi. Bu bağlamda Kazakistan bölgesi, tüm temel göç türlerinin kesiştiği ve bir arada varıldığı SSCB’nin en evrensel makrobiyolojik bölgesi haline gelmiştir.²⁸³ SSCB’nde aşağıdaki şekilde kitle baskılayıcı göçler kullanılmıştır:

— Etnik köken temelinde sınır dışı edilme ("cezalandırılan halklar", "sınır temizliği", "güvenilmez halklar").

— Sosyal sınıf ortamında sürgün edilme (Kulakların 1934 yılına kadar sürgün edilmesi). Bu kategorideki sürgün edilenler özel insan göçmenler (spetspereselentsy).

— 1934-1944’te siyasi çıkarlar bağlamında sürgün edilme (emek göçmenleri). 1944’ten itibaren “özel göçmenler” adı kullanılmıştır.

Muazzam bir doğal potansiyel içeren, ancak sömürsü için ciddi bir emek kıtlığı hisseden Kazakistan bölgesi, yeniden yerleşim alanında ön plana çıkmıştır. 1933’e gelindiğinde, Kazakistan tüm sınır dışı edilenlerin % 97’sini oluşturmuştur. Kazakistan’ın önceliği devam etmiş, zorla göç akışlarının etkileşimi, Kazakistan topraklarında ham endüstriyel yerleşim bölgelerinin oluşturulmasına neden olmuştur.

1920-1930’ların sosyo-politik yaşam olayları SSCB’nde ideolojik çatışma şeklinde değerlendirilmiştir. Kazak tarihçi Manaş Kozıbayev, Kazakistan’ın «Stalinist Halkların Hapishanesi» ve «SSCB’nin Dev Gulag» haline gelmeye başladığını iddia ediyor.

²⁸² 1961-1991’deki SSCB mevzuatında – bir yasaca cezası. “Yetenekli, yetişkin bir kişinin sosyal olarak yararlı emekten kaçınma ile kazanılmamış gelir üzerinde uzun süreli yaşaması”

²⁸³ Pavel Polyay, “*Ne Po Svoey Vole*”, İstoriya i Geografiya Prinuditelnykh Migratsiy v SSSR, Moskova 2001, s. 26

Enternasyonalizmi ve uygulamaya yönelik sınıf yaklaşımını sürekli olarak ilan eden bir devlet, tamamen milliyetçi hedeflere ve yöntemlere yönelmiştir. Bu durum Stalin döneminde zirveye ulaşmıştır. En çarpıcı örnek "cezalandırılmış halklar" olarak adlandırılan halkların, sınır dışı edilerek cezalandırılmaları olmuştur. Aslında, on halk SSCB'nde tamamen sınır dışı edilmiştir. Onlardan yedisi Almanlar, Karaçaylar, Kalmıklar, İnguşlar, Çeçenler, Balkarlar ve Kırım Tatarları olup aynı zamanda ulusal özerkliklerini kaybetmişlerdir. Sayıları yaklaşık 2 milyon olan insan sınır dışı edilmeden önce 150 bin km² fazla bir alanda yaşıyordu.²⁸⁴ Sınır dışı edilen halkların üçü ise, Finliler, Koreliler ve Ahıška Türkleri idi.

1930'ların ortalarında büyük şehirlerin sınır ve sınır güvenliğini sağlamak için "sosyal olarak tehlikeli" tutarlı bir kampanya, yani Sovyet liderliği açısından güvenilmez unsurların "temizliği" kampanyası başlatılmıştır.

Sınırları "temizleme" ile ilgili ilk büyük eylemlerden biri, 4 Mart 1935'te Fin nüfusunun tahliyesi hakkında Leningrad Bölge Komitesi Bürosu Kararı olmuştur. Bölgede o zaman yaklaşık 200 bin Fin, Kuivazovsky ilçesinde yaşamaktadır. Kuivazovsky ilçesinde onlarca köy konseyi, yaklaşık 500 Fin kollektif çiftliği, 322 Fin okulu, tarımsal teknik okul, Pedagoji Enstitüsü'nün Finlandiya şubesi, Fin gazetesi ve yayınevi bulunmakta idi. 1935'te, neredeyse hepsi ortadan kaldırılmış, 3547 Fin ailesi ile tüm Finler sürgün edilmiştir. Kazakistan ve Batı Sibiryaya 435 aile ve Tacikistan'a yaklaşık 1000 aile gönderilmiştir.²⁸⁵

1937'de Stalin'e göre "gereksiz" halklar olan Polonyalılar, Koreliler, Asuriler, İranlılar, Türkler ve Kürtler'i içeren toplu sürgünleri yoğunlaşmıştır. Stalinist baskıların kurbanları arasında sadece bilim, kültür, sosyal liderler değil, aynı zamanda sıradan insanlar, köylüler, savunmasız yaşlı insanlar, kadınlar ve çocuklar da yer almıştır.²⁸⁶

28 Nisan 1936'da SSCB Halk Komiserleri Konseyi "gizli" başlığı altında 776-120 numaralı kararı vermiştir: "*SSCB'nden taşınan 15.000 Polonyalı ve Alman çiftlikleri için Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Karaganda bölgesinde yeniden yerleşimi NKVD tarafından organize edilmelidir. Taşınan koşul, sivil haklarla sınıflı*

²⁸⁴ Gulnara Mendikulova, *Kazakhskaya Diaspora: İstoriya i Sovremennost'*, Dünya Kazak Birliği Yayınları, Almatı 2006. s. 123

²⁸⁵ *Dorogoy Gorkikh İspytaniy*, Rusya Korelilerinin Sınır Dışı Edilmesinin 60. Yıldönümünde. M., 1997, s. 79.

²⁸⁶ Nikolay Bugay, Yosif Stalin – Lavrentiyu Berii: «Ikh Nado Deportirovat'...»: Dokumenty, Fakty, Kommentarii. Makalelerin toplanması, Halkların Dostluğu Yayınları, Moskova 1992, s. 18.

*değil ve yeni bir yer için idari bölge içinde hareket olma hakkına sahiptir, ancak yerleşim yerinden ayrılma hakkına sahip değildirler”.*²⁸⁷

Bu karar, etnik kökene göre sürgün edilmenin başlangıcını işaret etmiştir. Onların yer değiştirmesi göç olarak yani yargısız baskı biçiminde gerçekleştirilmiştir. Bu karara dayanarak SSCB'nin ve HKK'nın gizli kararı ile Batı Ukrayna'dan Kazak ÖSSC'ye 15.000'den 45.000'e kadar Polonyalı ve Alman çiftliklerin sürgünü başlamıştır. Bunların çoğu Kuzey Kazakistan'a, geri kalanı Güney Kazakistan'a yerleştirilmiştir. Bu karara göre, 35.820 kişi yani Polonyalıların %99,8'i Kazakistan'ın kuzey bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Sürgün edilenlerin yerleşmesi için Jytomyr, Vinnitsa ve Kirovograd bölgelerinde daha önce yerleşen Polonyalıları yakın yerlerde yeniden 13 köy inşa edilmiştir. Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve diğer cumhuriyetlerden Kazakistan'a göç ettirilenlerin toplam sayısı 1936'ya kadar 360.000'e ulaşmıştır.

TBK(b)P ve Kazakistan Halk Komiserleri Konseyi'nin 16 Şubat 1936 tarihli “Ukrayna'dan Göçmenlere” dair kararına göre, 5.500 aile Güney Kazakistan bölgesine, 3.000 aile Alma-Ata ve Karaganda bölgelerine, 2.000 aile Doğu Kazakistan bölgesine ve 100 ailede Aktöbe'ye gönderilecektir. Göçün temel nedeni, sürgünleri şeker pancarı ve tütün yetiştiriciliği alanlarının genişletilmesinde çalıştırmaktı. 28 Nisan 1936'da müttefik halk konseyi tarafından kabul edilen şeker pancarı ve tütün kararıyla, Polonyalı ve Alman kolektif çiftçilerinin Karaganda'nın Letovoçnyı, Krasnoarmeysky ve Tarangul gibi üç süt ve et devlet çiftliği topraklarına yeniden yerleştirilmeleri amaçlanmıştır.²⁸⁸

Kazakistan'a sürgün edilen 6833 aile Kuzey Kazakistan bölgesindeki Çikalovsky ve Kemerovo bölgelerine yerleştirilmiştir. Aralık 1936'da Kazkrykom'un genel kurulunda hazırlanan belgelere göre; Yılın Haziran ve Eylül aylarında, şimdi iki bölgeye ayrılmış olan Karaganda bölgesine Ukrayna'dan 63.976 kişiden oluşan 14.048 göçmen çiftçi getirilmiştir. Göçmenlerin etnik bileşimi; Polonyalılar -% 75.7, Almanlar - % 23, Ukraynalılar -% 0.8 ve diğerleri -% 0.1'den oluşmuştur. Kuzey Kazakistan bölgesine 12.008, Karaganda bölgesine 2040 hane göçmen yeniden yerleştirilmiştir.

²⁸⁷ *Politbyuro i Krestyanstvo: Vysylka, Spetsposeleniye. 1930—1940 gg. Politbüro ve Köylülük: Sınır Dışı Etme, Özel Yerleşim. 1930-1940. Kitap II. “ROSSPEN” Baskı, Moskova 2006, s.107-110.*

²⁸⁸ *Vostochny Vektor Pereselençeskoy Politiki v SSSR Konets 1920-kh Konets 1930-kh gg. (SSCB'de yeniden yerleşim politikasının doğu vektörü), Belgesel bilimsel yayın , Der. S. Krasilnikov, Sibirya Bilimsel Yayınevi, Novosibirsk 2007, s. 153-154.*

Özel sürgün çiftliklerden 28 kolhoz kurulmuş ve uzun vadeli krediler ile konutlar sağlanmıştır. Ayrıca çocuk kurumları, okullar ve hastaneler inşa edilmiştir.²⁸⁹

Kazakistan'a sürülenlerin hayatı da çok zor olmuştur. Karaganda'ya özel sürülenler hatıralarında yaşadıkları büyük acıları anlatmışlardır. Kopeikina hatırasında; *“o zaman sekiz yaşındayken, Dolinka Köyü'ne baldırlarla birlikte demiryolu arabasıyla (vagon) geldik. Arabanın kapıyı dışarı kilitledikleri için kaçmanın bir yolu yoktur. Arabanın içi kaynıyor, hava yok hepimiz kadın ve erkekler birlikte oturuyoruz. Eylül 1931'di. Uzak yoldan sonra, Dolinka Köyü'ne geldik. Çadırı kuru alana diktik ve oraya yerleştik. Yakınlarda su yoktu, bu yüzden insanlar suyu 20 kilometrelik bir yerden getirmişler. Her kişiye bir kupadan un verildi. İnsanlar açlıktan ve hastalıktan ölmeye başladı”*, Praskovya Gorbunova: *“1931 yazında, beş ila altı yaşlarındaki çocukların neredeyse tamamı karın ağrısından öldü ve benim de bir yaşındaki kızım öldü”*, Praskovya Ukraineskaya; *“Annem ve on yaşındaki kardeşim öldü. Yedi yaşındaydım. Osakarovka'da çatısı olmayan kışlakların her birine 70-80 kişi yerleştirildi. 1932 baharında, her kışladan sadece 5-6 kişi hayatta kaldı.”*, Vasily Sudeykin; *“Aralık 1932'de Dokuzuncu Köy'e getirildiğimizde ailemizde altı kişi vardı. 1933 yazına kadar hayatta kalan tek kişi bendim.”* ve Maria Lisina: *“1931 yazında, dokuzuncu köye 17.000 kişi getirildi ve 1932 baharında yalnızca yaklaşık 7.000 kişi hayatta kaldı.”*²⁹⁰ demiştir. Hatıralara göre, ülkenin diğer bölgelerindeki sürgünlerin de hayatlarının trajik olduğu bu anlatılanlardan pekala anlaşılmaktadır.

Daha sonra Kazakistan'a 1940 ve 1956 yılları arasında toplam 389.382 Polonyalı daha getirilmiştir. 21 Mayıs 1936 tarihli SSCB Halk Komiserleri Kurulu Kararı ile *“Kulak çiftlikleri Dağıstan ve Çeçen-İnguşetya'dan yeniden yerleştirilmeleri üzerine”* 1000 çiftlik Kazakistan ve Orta Asya'ya yerleştirilmiştir. 1937'de Azerbaycan ve Ermenistan'dan tahliye edilen 1121 Kürt, Ermeni, Türk, Asur ve diğer çeşitli etnik grupların temsilcileri ile Kasım 1937'de 2.000 İranlı aile Kazakistan'a yerleştirilmiştir.²⁹¹

17 Temmuz 1937'de, Orta Asya ve Kafkasya sınırlarında nüfusun yeniden yerleştirildiği özel yasak gruplar düzenlenmiştir. Böylece karmaşık olan Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın 40 sınır bölgesinin

²⁸⁹ *Spetspereselentsy v Karagandinskoy Oblasti*, Karaganda Belge ve Malzeme Koleksiyonu, Karaganda 2007, s.35.

²⁹⁰ Kazakistan Tarihi., a.g.e., 5 Ciltlik, Almatı 2010, s.268-269.

²⁹¹ Kazakhstanskaya Pravda Gazetesi, 9 Nisan 1997, s. 4.

"güvenilmez unsur"lardan kurtarılması amaçlanmıştır. Özellikle Kazakistan'a 513 Kürt sürgün edilmiştir. 1937'nin sonunda Ermenistan ve Azerbaycan'dan Alma-Ata ve Güney Kazakistan bölgelerine 1.121 Kürt ve Ermeni ailesi yerleştirilmiştir.²⁹² 1937'de Kürtler, Korelilerle birlikte Kazakistan'a sürülen ilklerden biri olmuştur. Sürgün edilen Kürtler, Güney Kazakistan köylerine ve diğer Orta Asya cumhuriyetlerine grup olarak yerleştirilmiştir.

1937-1938 "sürgünleri" sadece SSCB'nin Batı ve Doğu sınırlarında değil, aynı zamanda güneyde, özellikle Türkiye, İran ve Afganistan sınırlarında da gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak, 19 Ocak 1938'de Sovyet vatandaşlığı yapan İranlılardan 6000 ailenin Azerbaycan'ın sınır bölgelerinden alınarak Kazakistan'ın Alma-Ata ve Güney-Kazakistan bölgesine sürgün edilmelerine karar verilmiştir.

21 Ağustos 1937'de SSCB Halk Komiserleri Konseyi'nin "gizli" başlığı altında 1428-326 numaralı «Uzak Doğu Bölgelerinden Kore Nüfusunun Sürgün Edilmesi» kararıyla 172.000 Koreli Orta Asya'ya özellikle Özbekistan ve Kazakistan'a sürgün edilmiştir. Japon casusluğunun Uzak Doğu bölgesine girmesini önlemek için, Uzak Doğu bölgesinin 23 sınır bölgesi; Posyetsky, Molotovskiy, Grodekovskiy, Khankayskiy, Khorolskiy, Çernihiv, Spasskiy, Şmakovskiy, Postyševskiy, Bikin, Vyazemskiy, Khabarovskiy, Suifa, Kirov, Kalininskiy, Lazo, Svobodnoye, Blagoveşensk, Tambovs, Mihaylovsk, Stalin ve Bluçerovskiy ilçelerinde yaşayan tüm Koreliler Güney Kazakistan'ın Aral Gölü ve Balkaş bölgesine ve Özbek SSC bölgelerine yeniden yerleştirilmişlerdir.²⁹³

Sürgün hakkında Ugay De-Guk o zamanın ortamını anlatıyor: "*Korelilerin ihraç edildiği tüm kademeler mal vagonlarından oluşuyordu. Sadece NKVD ve polis memurlarının beraberindeki işçiler sınıf arabalarına bindirilmiştir. Mal vagonlarında tek bir pencere olmayıp, sadece bir kapı vardı. Kapı kapandığı anda, vagon zifiri karanlık olurdu ve dışarıdan kimse ne taşındığını veya bu vagonlarda kimin taşındığını bilmiyordu. Bu yüzden bu vagonlara "kara kutu" adı verilmiştir*".²⁹⁴

Başlangıçta, sadece Uzak Doğu bölgesi'nin sınır bölgelerinde yaşayan ailelerin yerini değiştirmek planlanmıştı, ancak gerçekte Kore nüfusunun yaklaşık 200 bini üç aşamada sürgün edilmiştir. 1937'nin iki ay içerisinde 2.323 Kore ailesi; onlardan 1965'i

²⁹² Nikolay Bugay, *Turki iz Meskhetii: Dolgiy Put k Reabilitatsii (1944–1994)*, "ROSS" Baskısı, Moskova 1994, s. 150-153.

²⁹³ *Belaya Kniga o Deportatsi Koreyskogo Naseleniya Rossii v 30-40-Kh Godakh*, Moskova 1992, s.64.

²⁹⁴ *Dorogoy Gorkikh İspytaniy*, Rusya Korelilerinin Sınır Dışı Edilmesinin 60. Yıldönümünde, Moskova 1997, s.113.

işçi, 54'ü kolektif çiftçi olmak üzere toplam 12.284 kişi Karaganda bölgesine yerleştirilmiştir. 1938 yılı baharında, Kazakistan'ın içinde, ikinci yeniden yerleşim aşaması başlamıştır. Bu yeni yerleşim aşamasında Koreliler daimi ikamet yerlerine yerleştirilmişlerdir. NKVD belgelerine göre, 90'dan fazla trenle 20.789 Kore ailesi (98.454 kişi) sürgün edilmiştir. Hükümet kararnamesine göre, 6.000 ailenin yarısının Kazakistan'ın Aral Gölü ve Balkaş'ta balıkçılık bölgelerine, diğer yarısının da Güney Kazakistan bölgesinde pirinç yetiştiriciliği yapmak üzere yerleştirilmesi planlanmıştır. Ancak bu planlar daha sonra değişmiş ve sadece Kazakistan'a tarım amaçlı 14.600 Koreli ailesinin yeniden yerleştirilmesine karar verilmiştir. Korelilerin geçici olarak yeniden yerleşim yerleri, Karaganda bölgesi dâhil olmak üzere Kazakistan'ın altı bölgesi olarak belirlenmiştir. Partinin Karaganda bölge komitesi bürosu ve 7 Ekim 1937 bölgesel yürütme komitesi başkanlığı kararıyla bölge içine 13 numaralı Karaugul sovhoza 1.100, ve 9 ve 12 numaralı madenlerde 900, diğer yerlere 200 uzman çiftçi Kore aileleri yerleştirilmiştir.

1939'da Karaganda bölgesinin kolektif çiftliklerinde 3.138 kolhoz oluşturulmuştur. Sınır dışı edilen insanlar Karaganda madenlerinde aktif olarak çalışmışlardır. Halkların Kazakistan'a sürgün edilmesi ile Kazak SSC'nin Sovyet endüstriyel gelişimi ve Karaganda kömür havzasının gelişimi paralel olmuştur. Sürgünler içinde mühendisler, madenciler, inşaat işçileri, metal işçileri, ziraatçılar yer almıştır. 1 Ocak 1934 itibariyle, Karaganda madenlerinde 10.397 kişi çalışmıştır. Mart 1935 yılında Karaganda madenlerinde 5608, inşaat işlerinde 1139 ve diğer işletmelerde 4.627 sürgün çalışmıştır. Özel sürgünler büyük rol oynamış, 1932'de kömür üretimi 722.587 tona, 1935'te 2.350.000 tona yükselmiştir. 1940'da ise kömür üretimi yaklaşık 6,3 milyon tonu bulmuştur.²⁹⁵

Sanayileşme yıllarında fabrikalarda çalışan işçilerin çoğu Kazakistan'a baskı yıllarında sürgün edilmiş işçilerdir. Bu da Sovyet politikasının bir başka yönüdür.

Savaş öncesi dönemde Kazakistan'ın altı bölgesine (Cambul, Güney Kazakistan, Kızıl-Orda, Doğu Kazakistan, Karaganda ve Kuzey Kazakistan) 136.947 kişi (36.350 aile) sınır dışı edilerek yerleştirilmiştir. Resmî kaynaklarda açıklandığı gibi, bu halkların tahliyesinin ana nedeni, bölgelerindeki etnik gerginliği zayıflatma ve Sovyet hükümetine karşı çıkmalarının engellenmesi ve Nazilerle suç ortaklığı olasılığından kaçınmaları arzusuydu. Bununla birlikte, arşiv fonları üzerine yapılan bir

²⁹⁵ Pavel Polyan, *İstoriya i Geografiya Prinuditelnykh Migratsiy v SSSR*, "Memorial" Yayını, Moskova 2001, s. 41.

çalışma sonucunda, tüm bu kampanyanın, bir sınıf olarak sosyalist sistem için tehdit oluşturan müreffeh köylü çiftliklerinin bir bölümünü ortadan kaldırmayı amaçlayan Sovyet liderliği politikasının bir sonraki adımı olduğu sonucuna varılabilir.

Böylece SSCB'nin Stalinist yılları dünya tarihine milyonlarca insanın açlıktan öldüğü, yüz binlerce kişinin de Anti-Sovyet propoganda ve rejim karşıtlığı gibi suçlarla idam edildiği bir dönem olarak geçmiştir. Günümüzde "büyük terör" olarak adlandırılan o yıllarda, baskıya maruz kalanların sayısı 40 milyon olarak gösterilmektedir.

SSCB'nde yaşayan milletlere yönelik şiddetli sürgün ve göçler, Sovyet halkının uluslararası birliğinin güçlendirilmesine hiçbir katkıda bulunmamıştır. İnsanlık için büyük ahlaki, politik kayıplara yol açan sürgünler, en temel insan hakları dikkate alınmadan yapılmıştır. Cumhuriyetlerin ve özerk bölgelerin egemenliği çiğnenmiş ve halkların özgür gelişim hakları ihlal edilmiştir. 1956'da TBKP'nin XX. Kongresinden sonra, «cezalandırılmış» halkların bir kısmı ile ilgili olarak adalet yerine getirilmiştir.

En büyük kıyımlar özellikle 1929-1933 yılları arasında tarımda yapılan zorunlu kolektifleştirme sırasında yaşanmıştır. Kolektifleştirme nedeniyle meydana gelen açlık yüzünden hayatını kaybedenlerin sayısı milyonlarla ifade edilmiştir. Stalin, 1937'de iktidarının son gününe kadar sürdürdüğü siyasi temizlik hareketinin bir büyük ızdırabını Kazakistan'a yaşatmıştır. Bütün bunları anti sovyet olarak nitelendirdiği resmî karşıtlar ile kendi rakiplerini tasfiye etmek için yapmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SSCB’NİN KAZAKİSTAN’DAKİ EKONOMİK-SOSYAL POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI

2.1."Stalinist-Sosyalist Planlı" Ekonomiye Geçiş Politikası

1921 Yeni ekonomik politika yılların reformları uzun sürmemiştir. Bolşevik hükümeti Yeni ekonomik politika ideolojisini terk etmiş ve Ekim Devrimi'nin önerdiği yolla gelişmeye başlamıştır. Bolşevik hükümetinin sosyalizm inşa etme yolları hakkındaki tek taraflı görüşler toplumun genel gelişim kalıplarına uymuyordu. Evrensel eşitliğe dayanan ideolojik konunun amacı "sınıfsız", "istikrarsız" sabit bir toplum yaratmaktı. Ancak sosyo-ekonomik ilişkilere ve köyde tarım iktisadi teşebbüsüne aykırı hareket ediliyordu.

KazDevKom ilk başkanı Stanislav Pestkovsky'in hatıralarına göre, Lenin, 1919'da TBK(b)P'nin 8. Kongresinde delegelerin "Köydeki Ekonominin Nasıl İyileştirilmesi" konusundaki bir sorusunu yanıtlarken, "*açıkçası, erken ya da geç köydeki hayvancılığın yeniden dağıtılması sorununu gündeme getirmek gerekir*" diye cevap vermiştir²⁹⁶. 1920'lerin ikinci yarısında, Kazak halkının esas uğraşı hayvancılıktır. Bu ekonomi, Cumhuriyet nüfusunun %66,6'sını istihdam etmekle, bunların da ürünlerinin %70,5'i pazarlanabilir ürünlerden oluşmaktadır. Kazakistan'ın hayvancılık ürünleri Moskova, Leningrad, Orta Asya'nın pamuk işleme bölgeleri tarafından tüketilmiş ve ürünlerin bir kısmı da uzak Doğu'ya gönderilmiştir. Kazakistan için hayvancılığın önemini anlayan bilim adamları, bu sorunu araştırmak için çaba sarf etmişlerdir. Partinin desteklediği tarım politikaları ile ülkedeki tarım reformlarının hızlandırılması istenmiş, Sımagul Saduakasov, Sergey Şvetsov, Sultanbekov, Mass Sirius, Evgeniy Timofeev ve diğerleri tarafından kapitalist gelişim aşamasını geçmeyen bölgelerin ve halkların sosyalizmine hızlandırılmış geçiş konusunda alternatif görüşler ortaya koymuşlardı.

1920'lerin ortalarında Bolşevikler ekonomi dışında büyük adımlar atarak geleneksel ekonomik sistemi değiştirerek yoğun tarım politikası izlemeye başlamıştır. Bu politikanın teorik temeli, Marksist-Leninist öğretiyeye «proleter şiddetten, yenilgiden ıslah görevine kadar komünist bir toplum yaratmanın bir yolu olarak" görülmüştür.

²⁹⁶ "Zaklyuçeniye Komissii Prezidiuma Verkhovnogo Soveta Respubliki Kazakhstana", *Kazakhstanskaya Pravda Gazetesi*, 30 Mayıs – 22 Aralık 1992, s. 2-3.

Kolektivleştirme politikasının temelleri TBK(b)P kongre kararlarında, bir çok yönerge mektuplarda, Sovyet-parti kararları, BDSİ gizli bildirimleri ve istihbaratlarında yer almıştır.

Mart 1923 yılında Kazakistan'da III. Bölgesel parti konferansında, zenginlerin sığırlarına el koymak konusu gündeme gelmeye başlamıştır. TBK(b)P, Stalin'in "Yeniden Yapılandırılma Reformu" temelinde SSCB'nde Kolektivleştirme politikası uygulamıştır. Tarihsel olarak, Kazak halkının geleneksel tarım çeşidi, göçebe ile yarı göçebe hayvancılık yerleşik tarzıdır. Geniş Doğu, Kuzey ve Batı bölgelerinde, göçebe ve yarı göçebe hayvancılık yapılırken yarı göçebe ve yerleşik tarım Güney bölgelerinde yerleşmiştir.²⁹⁷ Böylece, Stalin'in yeniden yapılandırma reformu temelinde Kazak halkının geleneksel tarımını ortadan kaldırma politikası gerçekleşmiştir. Kazak halkı, yüzyıllar boyunca tarihsel olarak geliştirilen bu tür çiftliklerin işleyişini derinden bilmektedir.

SSCB'nde "merkezi planlama" önemli bir rol oynamıştır. İktisadi açıdan planlı bir ekonominin zaten uzun vadede bir başarı şansı bulunmuyordu. Buna rağmen halk; insanlığın yaratıcı birikiminin "girişimci" sınıfta toplandığına, bu sınıfın yokluğunda toplumsal kaynakların daralacağına ve "ilerleme" fikrinin ortadan kalkacağına inandırılmaya çalışılmıştır.

Hükümetin gözünde kolhozların en başta gelen görevi, her ne olursa olsun, her hasattan ve hayvan ürünlerinden devletin payını alması olmuştur. Gerek Stalin gerekse Sovyet basınının durmadan tekrarladığı gibi, bu ürünlerin hükümete teslim edilmesi zorunluluğu «sosyalist tarım işçilerinin en başta gelen yükümlülüğü», bütün mahallî parti ve Sovyet örgütlerinin en önemli ekonomik ve politik görevidir.²⁹⁸

2.2. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planların Kabulü

Aralık 1925'te TBK(b)P'si XIV. Kongresinde, devletin endüstrileşmeye yöneldiği ilan edilmiş ve Kazak ÖSSC'nde tüm diğer SSCB Cumhuriyetleri gibi endüstrileşme dönemine girmiştir. Bu Kongrede Merkez Komitesi ilk Sosyalist endüstrileşmenin Beş Yıllık Ekonomik Planı için "Ülkenin sanayileşmesi ve üretim araçları üretiminin geliştirilmesi" yönergesini onaylamıştır. Böylece 14. Kongreye "Sanayileşme Kongresi" adı verilmiştir. İki yıl sonra, Aralık 1927'de XV. Kongresi "Beş Yıllık Ulusal Ekonomi Planının Derlenmesi Yönergesi" kararını kabul etmiştir.

²⁹⁷KCDMA, *Yerelleştirilme Hakkında Parti ve Hükümet Direktifleri*, Kızıl-Orda, 1927, s. 21-22.

²⁹⁸ Robert Conquest, *Sovyet Rusyada Tarım İşçilerinin Elli Yılı*, Kardeş Matbaası, Ankara 1971, s. 43.

Endüstrileştirmenin asıl amacı sosyalizmin maddi teknik temelini oluşturmak ve zirai devleti, zirai endüstrileşmiş devlete çevirmektir.²⁹⁹

Nisan 1926'da SBKP Merkez Komitesi'nde oturum gerçekleştirilmiş ve bu oturuma 5.Genel Kazak ÖSSC Parti Kongresindeki alınan kararlar kılavuz olmuştur. Oturumda, Kazak ÖSSC'nin doğal zenginliklerinin temelinde, endüstrinin hızlı bir şekilde yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesi gerektiği konuşulmuştur. Sonuç olarak, oturumda, yerli ziraat ürünlerinin işletilmesi ve geliştirilmesi de söz konusu olmuştur. Bolşevik Parti Merkez Komitesi Sekreteri Stalin, SBKP Merkez Komitesinin 4-12 Temmuz 1928 Genel Kurul Toplantısında, sanayileşmenin SSCB için önemi ile Batı'yla rekabet gücünü ilerletmenin tek yolu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca endüstriyi ülkenin iç kaynakları temelinde geliştirmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁰⁰

1928'den beri Sovyet hükümeti Sosyalist endüstrileşmesinin sosyo-ekonomik gelişimi için uzun vadeli Beş Yıllık Ekonomik Planları onaylamıştır. İncelenen dönemde, birinci ve ikinci beş yıllık planlar sırasında, Birliğin tüm sektörlerinde, Kazakistan da dâhil olmak üzere, bir dizi hammadde ve sosyalist sanayinin gelişmesi için bir dizi üretim tesisi açılmıştır. Sovyet tarih yazımında, bu tarihsel süreç olumlu olarak yazılmış ve incelenmiştir. Merkezi Hükümetin planlanan beş yıllık plandaki çalışmaları farklı yönlere sahiptir. Bölgede birçok sanayi kuruluşunun açılmasının avantajı olmasına rağmen, tarihsel veriler ülkenin sosyalist temelde sanayileşmesinin SSCB tarafından da bastırıldığını ve yerel nüfusun da yerel kültür ile zihniyetini bastırmak zorunda kaldığını göstermektedir. SSCB'nin dışa bağımlılıktan kurtulması ve daha da güçlenmesi için, doğu bölgelerinde güçlü endüstri temelini kurulması, öncül olan bölgelerden geriye kalan eski kolonyal bölgelerin hızlı geliştirilmesi gerekli idi.

Kazak ÖSSC, Birinci Beş Yıllık Ekonomik Plan Dönemi'ne önemli ölçüde zirai bir ülke olarak girmiştir. TBK(b)P'nin XV. Kongresi ile VI. Kazak ÖSSC Parti Kongresi temelinde, Kazak ÖSSC'nin ulus ekonomisinin Birinci Beş Yıllık Ekonomik Planı hazırlanmaya başlamıştır. İlk Beş Yıllık Ekonomik Planın 1929-1932'lerde uygulanması planlanmıştır. Haziran 1930'da VII. Kazak ÖSSC Parti Kongre kararnamesinde, Kazak ÖSSC'nin köy ekonomisinin sosyalist anlayışla yeniden yapılmasının sağlanması, aynı anda endüstride hızlı gelişmenin gerçekleştirilmesi ve

²⁹⁹ «*Stenografiçeskiy Otçyet XIV Syezda VPK(b)*» (XIV Sanayi Kompleksi Kongresi'nin Verbatim Raporu), Devlet Yayınevi, Moskova – Leningrad 1926, s.717-718.

³⁰⁰ Yosif Stalin, "*Ob İndustrializatsii i Khlebnoy Probleme: Reç na Plenum TSK VKP(B) 9 İyulya 1928 G.*", (Endüstrileşme ve ekmek sorunu hakkında: Bolşevikler Tüm Komünist Partisi Merkez Komitesi genel kurulunda 9 Temmuz 1928 tarihinde yapılan konuşma), Soçineniya, Devlet Siyasal Edebiyat Yayınevi, Moskova 1949, c. XI, s.157.

onun ulus ekonomisindeki payının artırılması kararı alınmıştır. Kazak ÖSSC'nin Beş Yıllık Ekonomik Planı, Kazak ülkesini geri kalmış zirai bölgeden, zirai-endüstriyel bölgeye dönüştürmeyi hedefliyordu.³⁰¹

İkinci Beş Yıllık Ekonomik Plan 1933-1937 için planlanmış ve 1934'de TK(b) P'nin 17. Kongresinde onaylanmıştır. İkinci Beş Yıllık Ekonomik Plan Dönemi'nde, Kazak ÖSSC'nin endüstrisi, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ne göre, büyük gelişmelere imza atmıştır. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin önemli hedeflerinden biri, Birinci Beş Yıllık Ekonomik Plan dönemi'nde başlatılmış olan endüstri işletmelerinin kuruluşlarının tamamlanması ve kullanıma açılmasıydı. Bunun beraberinde, İkinci Beş Yıllık Ekonomik Plan Dönemi'nde, endüstrinin, yeni merkezleri oluşturulmuş ve eski endüstri merkezlerinde yeni işletmeler inşa edilmiştir.

Kazak ÖSSC'nde endüstrileşmenin ilk dönemlerinde, endüstri işletmelerinin inşası yerine, eski endüstrilerin yeniden inşası yapılmıştır. 1926-1928 yılları arasında, genel olarak, büyük kuruluş programlarına hazırlık faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Yeni endüstri işletmeleri ise, gerçekte Birinci Beş Yıllık Ekonomik Plan döneminde inşa edilmeye başlanmıştır.³⁰² Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan döneminde faaliyete geçen Kazakistan'ın en büyük sanayi tesisleri listesinden şeklinde aşağıdadır. (Bkz. Tablo 11.)

Tablo 11. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan döneminde Faaliyete Geçen Kazakistan'ın En Büyük Sanayi Tesisleri Listesinden /1935/

Halk fabrikaları ve inşaat projeleri	Hizmete giriş yılları	Sermaye yatırımlar ı miktar ı (milyon. Ruble)	Notlar
AĞIR SANAYİ			
“Karaganda ugol” - № 1— 2, 3/26, 4/10, 6—, 8— 9, 7, 12, 18, 17—19 mayımları	1931-1934	112,4	Yeni inşaat
Emba Petrol İnşaatı	1920-1934	86,3	İmar ve genişleme
Semiz-Bugu (korindon gelişimi)	1927	0,5	Yeni inşaat
Briçmulla (arsenik gelişmeleri)	1934	1,4	Yeni inşaat
Jezkazgan / Karsakbay tesisi	1928	30,4	İmar ve genişleme
Jezkazgan / Karsakbay bakır izabe tesisi			
Ridderi (Polimetallik Kombinesi)	1934	39,3	İmar ve genişleme
Çimkent Kurşun Fabrikası ve	1934	91,7	Yeni inşaat

³⁰¹ Saktagan Baişev, *Oçerki İstorii Komunističeskoj Partii Kazakhstana*, Alma-Ata 1963, s. 269.

³⁰² Leonid Abalkin, *Ekonomičeskaya İstoriya SSSR*, INFRA-M Yayınevi, Moskova 2010, s. 35.

Aşşısay Polimetalik Kombine			
Aktöbe Kimya Fabrikası	1934	26,6	Yeni inşaat
Semipalatinsk Madencilik ve Metalurji Kompleksi	1934	9,8	Yeni inşaat
Zıryanovsky Polimetalik Kombine	1931	7,2	İmar ve genişleme
GIDA ENDÜSTRİSİ			
Semipalatinsk Et İşleme Tesisi	1934	38,6	Yeni inşaat
Guryev Balık Konserve Fabrikası	1933	10,9	Yeni inşaat
Taldykurgan Şeker Fabrikası	1934	12,0	Yeni inşaat
Merke Şeker Fabrikası	1934	6,4	Yeni inşaat
Ust-Kamenogorsk Yağ fabrikası	c/h*	1,0	İmar ve genişleme
Alma-Ata Tütün Fabrikası	c/h*	1,5	İmar ve genişleme
FABRİKA YEREL SANAYİ			
Lenger Kömür Madenleri	1931-1934	2,4	Yeni inşaat
Berçogursky Madeni	1933-1934	0,7	Yeni inşaat
Alma-Ata Mekanik Tesisi	1934	1,4	Yeni inşaat
Semipalatinsk Deri Fabrikası	1929	0,8	Yeni inşaat
"Profintern" Kumaş Fabrikası	c/h*	1,4	İmar ve genişleme
Hafif Sanayi Halk Komitesi			
Mekanize Fırıncılık			
No.60 (Türkistan'da)	1934	3,7	Yeni inşaat
No.61 (Çimkent'te)	1932		
No.62 (Jarkent'de)	1929		
SSCB Demiryolları Halk Komiseri			
Türkistan-Sibirya Demiryolu	1931	206,2	Yeni inşaat

303

İlk Beş Yıllık Ekonomik Plan sonucunda Kazakistan'da yaklaşık 40 sanayi tesisi ve 1.706 km demiryolu, Türkistan-Sibirya (Türksib) ve Karaganda'yı Sibirya'ya bağlayan Akmolâ demiryolları inşa edilmiştir. Birinci Beş Yıllık Ekonomik Planda Cumhuriyetin ağır sanayisine tahsis edilen tüm sermaye yatırımlarının %43'ü demir dışı

³⁰³ Kazak SSR'sinin 20 Yıl. İstatistiksel Koleksiyonu, Alma-Ata 1940, s. 7.

metalürjinin geliştirilmesi için tahsis edilmiştir. 1929'da brüt üretimi 26,2 milyona, bakır cevheri üretimi 1928'de 7,3 bin tondan 1932'de 147,5 bin tona yükselmiştir.³⁰⁴

İkinci Beş Yıllık Ekonomik Plan Dönemi'nde, Kazak ÖSSC ziraatında bir takım gelişmeler yaşanmaya başlanmış ve kolektifleştirme döneminde ortaya çıkan hatalar giderilmiştir.

2.3. Stalin'in Tarımsal Üreticilere Yönelik Acil Hububat Politikası

1927-1928 yıllarında yukarıda belirtilen nedenlerle birlikte "Hububat hasat krizi" doğmuştur. Bu krizden çıkmak için, Sovyet Hükümeti bir Acil hasat "Hububat Kampanyası" düzenlemiştir. Kazakistan'da bu eylemin yürütülmesi Goloşyekin'e emanet edilmiştir. Çeşitli operasyonel yetkili ordular ile işçi birlikleri, parti aktivistlerinin desteğiyle şehirden kırsal bölgeye Stalin'in fikrinin ruhsal yaratıcısı olmaları amacıyla gönderilmiştir.

Kazakistan'daki "Hububat Kampanyası" kapsamında, tahılın şiddetli bir şekilde hasat edilmesi gerçekleştirilmiştir. Stalin 18, 27 ve 28 Ocak 1928'de Novosibirsk ve Omsk şehrinde yaptığı konuşmada, RSFSR Ceza Kanunu'nun 107 maddesini düzelterek ülkede kitlesel bir uygulama talep etmiştir. Bu kanuna göre Ocak 1928'den itibaren her şeyden önce, hububat tahıl üreticileri için «fazla tahılları devlete teslim etmeyi reddedenlere karşı» kullanılmıştır. Ceza olarak, madde 107'ye göre, tüm mülkün veya mülkün bir kısmının müsadere edilmesiyle bir yıla kadar hapis cezası verilmiştir.³⁰⁵

Böylece, Sovyet sistemi, hukukun üstünlüğünü çarpıtarak, Ceza Kanunu'nda değişiklikler yapmışlardır. RSFSR CK'nin 107, 61, 73, 102, 127, 135, 60. maddeleri ve 58, 10. maddeleri karşı-devrimci nitelendirilenlerin cezalandırılmasını sağlayan maddeler olmuştur.

Nisan 1928'de TBK(b)P'nin Moskova Örgütü toplantısında Stalin "107-ci maddenin kullanılması ve tahıl tedarikinde diğer çarpık politikalar, her şeyden önce, yoksullar ve orta çiftçileri için zordu..." sözlerini söylese de, "Bu tür suistimallerden suçlu olanları cezalandıracağız" demeye devam etmiştir. Ayrıca, öteki tarafta insanların toplu tutuklanmaları ve Sovyet sistemine ve idari terörizme meydan okumaya cesaret edenlere işkence ve zulüm yapılması için 58 ve 10 maddeler kullanmıştır.

³⁰⁴ *Sotsialistiçeskoye Stroitelstvo Kazakhskoy SSR Za 20 Let* (Kazak SSR'sinin 20 Yıl Boyunca Sosyalist İnşası) Kazak SSR Ulusal Ekonomi Üniversitesi Yayınevi, Almatı 1940, s. 58-59.

³⁰⁵ RSFSR Ceza Kanunu, SSCB Halk Komiserliği Hukuk Bürosu, Moskova 1932, s. 56.

Özellikle, TBK(b)P, yasallığı yanlış kelimelerle teşvik ederek, sahada disiplini güçlendirmek için kapalı talimat vermektedir.

Bu talimatlar:

1. Kazakistan'da diğer bazı bölgelerde kullanılan «Ural-Sibirya» yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle tahıl toplama, üreticilerin tahıllarını herhangi bir şekilde itirazsız zorla ellerinden çekip almaktır. Özel komisyon tahıl hasat planının %65'ini zengin kulaklardan ve %35'ini orta çiftçilerden gerçekleştirmiştir. Bu karar yerine getirilmezse, zengin kulaklar ve ortalama çiftçiler beş kat değerinde bir para cezasına veya hapis cezasına çarptırılmışlardır.
2. Siyasal ideolojik propaganda yöntemi kullanılmıştır. Gazetelerde, "Kulakları hapse atalım!", "Zengin kulakları şiddet göstererek vuralım!", "Düşmanları öldürelim!", "Tahıl gizlemesi için - hapis!"³⁰⁶ sloganları ile insanlar kışkırtılmıştır.

Gıda hazırlama kampanyası sırasında Kazak köylerinde böyle sert bir idari terör yoğunlaşmıştır. Burada sığır hasat kampanyası zorunlu ve şiddetli bir şekilde gerçekleştirilmiştir. İş parçasının ölçeği planlama görevlere göre ayarlanmıştır. Ancak sığır hasatı nüfus içinde mevcut olan hayvanların sayısı ile ilgili çarpık verilere dayanan bir hesaplama ile gerçekleştirilmiştir. Bu tür görsel ve kaba gönüllü planlamanın bir sonucu olarak, mevcut belirli hayvancılığın miktarından önemli ölçüde daha fazla belirtilen talimatlar verilmiştir. Aynı zamanda Balkaş ilçesinde 173 bin büyükbaş hayvan bulunurken, ilçe yaklaşık 300 bin büyükbaş hayvan ile vergilendirilmiştir.³⁰⁷ Örneğin, Yle ve Şokpar bölgelerinin çobanları bir koyunu 6,8 kg tahıla, bir atı veya büyük bir deveyi dört pud³⁰⁸ tahıla takas etmişlerdir. Bu bölgedeki tüm çiftlikler 10 kg eski keçe³⁰⁹ teslim etmek zorunda kalmışlardır. Yedikara ilçesinde eski yün yetiştiriciliğinin hazırlanması sırasında, bölgesel kurum temsilcileri tüm atların yelesi ve kuyruğunun kesilmesini istemiş ve muhalefet eden fakir Kazaklara vergilendirme sırasında koyun yerine domuz vermeleri yükümlüğü getirmişlerdir.³¹⁰

³⁰⁶ *Nasilstvennaya Kolektivizm Golod v Kazakhstane v 1931 — 1933 gg*, Belge ve Materyallerin Toplanması, Almatı 1998, s. 112,117,118.

³⁰⁷ *VI'ya Vsekazakskaya Konferentsiya VKP(B) 15-23 Noyabrya 1927 Goda*, Stenografiçeskiy Otçet, Alma-Ata 1936, s. 232.

³⁰⁸ 16.3 kiloluk ağırlık birimi

³⁰⁹ Koyun yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş.

³¹⁰ Kazakistan Tarihi., a.g.e., 5 Ciltlik, Almatı 2010, s. 237.

Bu sırada "Hububat Kampanyası" sürecinde inanılmaz bazı şeyler olmuş ve ortalık karışmıştır. Müdafaasız insanlar elindeki hayvanı tahıla takas edip, devlete teslim etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Güney Kazakistan bölgesinin bir bölgesinde, "Hububat Kampanyası" ile ilgili aşadaki olaylar yaşanmıştır: *"Vatandaşı Komiser davet ediyor-tahılları teslim etmesini istiyor. Vatandaş tahıl olmadığını söylüyor. O zaman onun ayakkabısına su doldurarak gece, -25 derece soğukta su dolu ayakkabısıyla sokağa atıyor. Hamile bir kadın merkeze geliyor, ondan daha fazla tahıl talep ediliyor. Ama o da tahıl yok diyince kadın dövülüyor dayak nedeniyle merkezde erken doğum yapıyor"*.³¹¹

Kazakistan'daki "Hububat Kampanyası" sırasında köylülere karşı geniş çaplı baskıcı faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde tespit edilen verilere göre, 56.498 köy sakini hakkında soruşturma yapılmış ve bunlardan 34.121'i kurşuna dizilmiştir. Sadece üç ilçe Akmola, Petropavlovsk, Semipalatinsk ilçesinde 1928-1929'da 23.000.000'dan fazla para cezası verilmiştir.³¹²

Goloşyekin KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi'nin 2 Ocak 1930'daki kapalı toplantısında uygulanan "Hububat Kampanyası" için 1 Ekim 1928-1 Aralık 1929 yılları arasında mahkeme kararıyla mahkum edilen 125 kişi ve kurşuna dizilen 152 kişi hakkında bildiri vermiştir. 1929-1930 yılları arasında "Hububat Kampanyası" Sırasında Mahkeme Hükümlülerinin sayısı hakkında (Bkz. Tablo 12.)

Tablo 12. 1929-1930 Yılları Arasında "Hububat Kampanyası" Sırasında Mahkeme Hükümlülerinin Sayısı Hakkında

Hükümlüler sayısı: 14.056 Ceza muhakeme Maddesi:	Hükümlüler sayısı, ayrıca				
	Kulaklar 6485	Zengin çiftçiler 4108	Orta çiftçiler 1841	Fakirler 575	Diğerleri 1069
Madde 58, 10.fikrası	81	67	107	54	18
Madde58, 8.fikrası	63	20	19	10	1
Madde 58, 7.fikrası	9	10	1	1	—

313

Verilerin tam olarak verilmediği anlaşılmaktadır. Burada Sirderya, Kostanay ve Ural ilçelerinin bilgileri bulunmamaktadır.

³¹¹ Kazakistan Tarihi, a.g.e., s. 237-238.

³¹² *Ves Kazakhstan. Spravochnaya Kniga Na 1931 God*, Bukinistiçeskoje Baskısı, Alma-Ata 1931, s. 77.

³¹³ Talas Omarbekov, *XX Gasyrdagy Kazakistan Tarihinin Özekti Maseleleri*, Kazakparat Yayınevi, Almatı 2001, s. 18.

Şartlı hükümlü -1259, 1 yılına kadar hükümlü - 2549, 3 yılına kadar hükümlü - 4673, kurşuna dizme cezası -66, zorla çalıştırma -2098, diğer sosyal koruma önlemleri - 1920 kişidir. Buna ek olarak, Kazakistan, SSCB genelinde üretilen yünlerin %33'ünü, derilerin %20'sini, buğdayın %17'sini, etin %10'unu (1928-1929) teslim etmesiyle ilgili bir rapor vermiştir.³¹⁴

Zorunlu tarımsal üretim ve vergi yükündeki keskin artış ulusal ekonominin dağılmasına neden olmuştur. Nüfusun büyük bir kısmının göç etmiş ülkede birçok ayaklanma meydana gelmiştir.

1920'lerin ikinci yarısından itibaren devlet kamu vergisi kronik bir şekilde sorun haline gelmiştir. 1926 TBK(b)P'nin Nisan Genel Kurum oturumunda; tarımda vergilendirme sistemi ve ziraat vergi miktarın değiştirmek, fakirlere vergi muafiyetleri ve varlıklı nüfusun vergilendirilmesini sağlamak konuları incelenmiştir. Vergi geçen yıl 235 milyon rubleden 300 milyon rubleye yükselmiştir. 1926-1927'de vergi miktarı 1925-1926'ya göre % 87 oranında artmıştır. 20 Şubat 1929 tarihinde "1929-1930 Ortak Tarım Vergi Hükümü" kabul edilmiştir. Kazakistan'da vergi 23 milyon ruble olarak tahsil edilmiştir. Vergi tabanı o zaman düşük olmasına rağmen, ağırlığı yerel nüfusun %100'üdür.³¹⁵ Bu arada ürüne zorla el konulması uygulaması devam ettiği için köylü her yıl yeni saklama yöntemleri geliştiriyor, hayvanını devlete vermektense kesme yoluna gidiyordu.

"1929-1930 Ortak Tarım Vergi Hükümü" kanununa göre vergi kuralları tanımlanmıştır. Burada, yerel koşullara bağlı olarak, tarımdan sağlanan vergi gelirleri ve tarım kesiminden alınacak vergiler tahakkuk edilmiştir. Bu kanun vergi kurallarını tanımlamıştır. Mevcut ek vergi için çiftliğin gelirleri 400 ruble tutarını geçmemelidir. Sonuç olarak, köylü aileler 400 ruble vergi geliri ödemişler, bu da 1926'dan %16 daha yüksek ve 1000 som giriş ile % 41 olmuştur.³¹⁶

Bir diğer yenilik de bireysel çiftlik vergisidir. Yasaya göre, çiftliklerden elde edilen gelir vergisi %3'ü geçmemesi gerektiği halde uygulamada sürekli olarak artmıştır. Kanunun 28'inci maddesinde il ve ilçe yürütme komiteleri, yerel koşullarla bağlantılı olarak sunulan bireysel vergilendirme için vergi kurallarını göstermiştir.

³¹⁴ Kolektivizatsiya Selskogo Khozyaystva Kazakhstana (1926 - iyun' 1941 gg.): Dokumenty i Materialy, Editörü A. B. Tursunbayeva, Kazakistan Baskısı, Alma-Ata 1967, s.173.

³¹⁵ 1932-1933 jıldardağy Aşarşılık Akikatı (Kıtlığın Gerçeği 1932-1933'te), Bürküt Ayagan Editörü Tarafından, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Devlet Tarihi Enstitüsü, "Litera-M" LLP, Almatı 2012, s.31.

³¹⁶ Selskoye Khozyaystvo Soyuzu SSR v 1926/27 Godu po Dannym Nalogovykh Svodok po Yedinomu Selkhoznaologu, Moskova 1928, s. 141-142.

Listeye göre, çiftlikler İcra Kurulu tarafından onaylanan zorunlu kişisel vergileri ödemek zorunda kalmışlardır. Köy Konseyi bireysel vergilendirme yapan köylülerin «sınıf işaretleri» hakkında bilgi vermiştir. Vergiler önce zengin çiftlikler üzerine inşa edilmiştir. Bireyler de listeye dahil edilmiştir. Kostanay ilçesinde, 3000 çiftlik vergilendirilmiş ve tarım vergisinin %34'ünü ödemekle yükümlü kılınmıştır. Ural ilçesinin Şijinsky bölgesinde, yaklaşık 50 varlıklı çiftlik toplam verginin % 88'ini ödemek durumunda kalmıştır.³¹⁷

Bir diğer yenilik ise şahsi vergilerdir. Yasaya göre, şahsi vergilerin çiftliklerden elde edilen gelirler üzerinden alınan vergisinin % 3'ü geçmemesi gerekmektedir. Ancak uygulamada böyle olmamış vergiler sürekli olarak artmıştır. Ülkede elde edilen gelirler üzerinden alınan şahsi vergi çarpık faaliyetler temelinde toplanmıştır. Şahsi vergilendirme için vergi komisyonunun göstergeleri yeterli kabul edilmiştir. Özellikle, "mevcut kaymak ayırıcısı için", "mevcut fonofon için", "mevcut mavi çatılı bir ev için", "mevcut kadın ipek başlığı için" ve diğerleri gibi kanıtlar açıklanmıştır. Bu durumu farklı gösterecek kanıtlar Pavlodar, Karkaralıy ve Semipalatinsk ilçelerinde bulunmuştur.³¹⁸ Sanayileşme alanındaki vergi politikasının temel koşulu, köylülere tahsis edilen ürünlerin azaltılması ve arazi vergisinin uygulanmasıydı. Öte yandan, Bolşevik teorisine göre, «sınıf düşmanı kulak» ile mücadele kampanyası ulusal bir karakter kazanmıştır.

Bununla birlikte, sanayi devlet mülkiyetini kazanmış olması nedeniyle, tüketicilere de (özellikle tarım sektöründe) hâkim olmuş, endüstriyel ürünlerin fiyatları artırılırken tarım ürünlerinin fiyatları kesinlikle düşük tutulmuştur. 1927-1928'de, devlet tahıl fiyatlarını piyasadan %40 ve 1928-1929'da ise piyasadan %50 daha düşük tutmuştur.³¹⁹ Fiyatlarda oluşan bu eşitsizliğin bir sonucu olarak köylü çiftliği çok yüksek vergilendirmenin hedefi haline gelmiştir. Sanayinin gelişimi için "çiftçi armağanı" adı altında toplanan aşırı vergi, endüstri sektörünün gelişimine yönlendirilmiştir.

2.4. Müsadere ve Kamulaştırma Politikası

Sovyet yönetimince "milliyetçi" münevverlerin "cezalandırılması ile, tarım sektöründeki Sosyalist Modernizasyon Projesine yönelik son engeller ortadan

³¹⁷ *Selskoye Khozyaystvo Soyuz SSR*, a.g.e., s. 150

³¹⁸ *Golod v SSSR 1929-1934*. Mejdunarodnyy fond "Demokratiya" Yayınevi, Moskova 2012, c. II, s. 232.

³¹⁹ Edvard Karr, *Russkaya Revolyutsiya ot Lenina do Stalina 1917-1929 gg*, Moskova 1990, s. 138

kaldırılmıştır. Köyün talihsiz şekilde Sovyetleştirilmesi sırasında; göçebe toplumun köklü şekilde yeniden yapılanması planı hedeflenerek Sedentarizasyon politikaları ve Kulak Kamulaştırma³²⁰ politika kampanyaları başlatılmıştır.

Sovyet Hükümetinin “Büyük Çiftlikleri ve Burjuva Münevverinin Müsadere” politikası uygulaması birkaç aşamada şekillenmiştir;

İlk aşama 1928-1929 yıllarını kapsamaktadır. Bu aşamada, “sınıf mücadelesi”; kolektivleştirme, kolhozlaşma kampanyası itirazcılara karşı aktif olarak yürütülmüştür. Kolektivleştirme çerçevesinde zengin çiftçilere getirilen kısıtlamalar ve sürgün, politik bir kampanya haline getirilmiştir.

İkinci aşama ise 1930-1932 yıllarını kapsamaktadır. Bu yıllarda, zengin- kulağa el koyma politikası parti kurumları tarafından yasal olarak onaylanmıştır. 1930 yılı "Devletin kolhoz kuruluşunu destekleme ve Kolektifleşme hamlesi" kararnamesiyle köylülere (el koyma, sürgün, kırim, soykırım) karşı geniş çaplı bir kampanya oluşturulmuştur. “Zengin kulağın bir sınıf olarak imha edilmesi” politik bir slogan haline gelmiştir.

3 Mayıs 1928'de SSBB TBK(b)P Merkez Komitesinde KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi Raporu'nda kamulaştırma politikası gündeme getirilmiştir.³²¹ Müttefik idareciler, Kazak ülkesinde köyü sovyetleştirmek ve kulak-zenginlerin Kazak toplumunda siyasi ve ekonomik etkisini kaldırmak için harekete geçmişlerdir. KazMİK ve HKK 27 Ağustos 1928 tarihli “Büyük Çiftlikleri ve Burjuva Münevveri Müsadere ve Sürgüne Göndermek” üzerine kararnameler kabul etmiştir. Bu politika Kazak bozkırına büyük üzüntüler ve sıkıntılar getirmiştir.

Kazak ÖSSC'nde, Aday Bölgesi ve Yedisu ve Sirderya pamuk yetiştirme bölgeleri ve Kara-Kalpak Özerk Bölgesi hariç olmak üzere, en büyük sığır yetiştiricileri ataerkil ve kabile ilişkileri ile yerel nüfus ve sosyal etkileri kırsal kesimin sovyetleşmesini önlemişlerdir. Yani SSCB 1928 tarihli “Büyük Çiftlikleri ve Burjuva Münevveri Müsadere ve Sürgüne Göndermek” kararnamesi ile sovyetleşme sırasında kolhozlara ve fakirlere; zengin çiftçilerin hayvanları ile mülklerinin müsadere edilerek paylaşılması amaçlanmıştır. Nitekim çiftçiler her türlü baskıyla kolhoza sokulmuşlardır.

³²⁰ *İng.* Expropriation, Kamu yararının gerektirdiği durumlarda gerçek veya tüzel kişilerin mülkiyetindeki her türlü varlığın piyasa değeri ödenerek kamu mülkiyetine geçirilmesi.

³²¹ RFDA. Arşiv Fonu 17, Envanter 17, Dava Dosyası 25, // Tragediya Sovetskoy Derevni, Kolektivizatsiya I Raskulaçivaniye, 5 Ciltteki Arşiv Belgeleri ve Materyalleri, Kasım 1929 - Aralık 1930, Yayıncı "Rossiyskaya Polit. Ensiklopedi", Moskova, c. IV, s. 133-134.

Alınan kararlara göre, imtiyazlı sosyal katmana ait 600'den fazla çiftçinin mallarının müsadere edilmesi planlanmıştır. Bu liste, Asilzade'den Sultan ve Han soyundan gelenleri, Çar hükümetinden ödüller alan eski vilayet yöneticilerinin yanı sıra, çok sayıda sığır besleyen büyük çiftlik sahipleri Burjuva münevverini içeriyordu. Bu gruplar Kazak toplumunda büyük bir kamu otoritesine sahipti ve bu durum ruhun sovyetleşmesini engelliyordu. Hatta 300-400 veya daha fazla hayvana sahip bir çiftlik bile çok zengin kabul edilerek müsadere ediliyordu.³²²

Kazakistan'da Müsadere Kampanyası'ndan esas olarak Ural, Kostanay, Petropavlovsk ve Akmola'nın kuzeyi, Pavlodar ve Semipalatinsk, Aktöbe'nin kuzeybatısı, Alma-Ata ilçesinin doğusu ve Güney Kazakistan ilçelerine odaklanmıştır. İşkence gibi acılara dayanamayan birçok insan, özellikle çocuklar ve yaşlılar hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu konuda arşiv fonlarında çok fazla şikâyet yer almıştır.³²³ Arşiv belgelerinde mallarına el konulan zenginlerin kişisel dosyaları korunmuştur. Kişisel davalara bakıldığında çeşitli sahte iftiralarla tutuklandıkları ve tahliye edildikleri görülmektedir.

Müsadereye “kolhoz kuruluşu zaferine” kadar devam edilmiştir. Müsadere, kolektifleştirmenin meşru bir enstrümanı olarak kabul edilmiştir. Ülkenin her tarafında çeşitli toplantılar düzenlenmiş ve Sovyet istilacıların öteki aktarımları “halk düşmanı”, “kötü niyetli unsurların” etkisi ile hiç kuşkusuz korkutma, ürkütme, cezalandırma ve caydırma metoduyla yaygın şekilde sürdürülmüştür. Propaganda çalışmaları için bölgelere 4.812 delege gönderilmiştir. Batı Kazakistan bölgesine 172 delege propaganda çalışmaları için gönderilmiştir.³²⁴ Batı Kazakistan ilçeleri boyunca çiftçi zenginlerin mülküyetine el konulması için toplam 105 komisyona 1.949 üye seçilmiştir. Kampanyanın ilk aylarında temsili komisyonlar, sosyo-politik etkinliklerde 75 toplantı (katılımcı sayısı – 1.594), fakir ve batrakların 586 toplantısı (katılımcı sayısı – 43.689), 264 genel toplantısı (katılımcı sayısı – 24.013) yürütmektedir.³²⁵

Cengiz Aytmatov, kendine özgü anlatım gücü ile Elveda Gülsarı romanında, Kırgız - Kazak bölgesindeki Sovyet siyasi Müsadere Kampanyası'nı çok açık şekilde ortaya koymaktadır.

³²² Abdı Tursynbayev, *Kazakhskiy Aul v Trekh Revolyutsiyakh*. Kazak Bilimler Akademisi Yayınevi, SSR, Alma-Ata 1967.

³²³ KCDMA, Arşiv Fonu 135, Envanter 1, Dava Dosyası 12, s.21.

³²⁴ Fatima Kozybakova, “Kazak Bayların Tarkilew: Arşiv Belgelerinde”, *Uluslararası Bilimsel Teori "Kazak Tarihine Yeni Bir Bakış" konferans bildirileri*, Almatı 1 Haziran 2018, s. 240.

³²⁵ KCDMA, Arşiv Fonu 141, Envanter 2059, Dava Dosyası 9-12, s. 9.

"Toprak, erkinlik, hukuk... her şeye. Tanabay "Irgatlar ve Yoksul Köylüler Komitesi"ne üye seçildi. Tanabay... artık Irgatlar Komitesinin üyesiydi. Sonra bir komsomol hücreğine katıldı. Yoksullar yükseliyor, işleri de ilerliyordu. Kolektifleştirme başladığı zaman Tanabay kollarını sıvadı, canla-başla çalıştı. Köylülerin yeni hayata geçişleri için bu uğurda toprak, hayvan, emek ve büyük ideal, her şeye ortak olmak için Tanabay çalışmayacaktı da kim çalışacaktı?

Gözleri çıksındı kulakların (toprak sahiplerinin). Yok olsunlardı! Her şey bir anda ve çabuk çabuk olmalıydı. Tanabay bütün gün at üstünde dolaşüyor, gece toplantılarına, konuşmalara katılıyordu. Zenginler, mollalar, toprak sahipleri, zararlı otlar gibi köklerinden sökülüp atılıyordu. Yeni, yepyeni fikirlerin kök salması için tarlayı temizlemek gerekiyordu. Bu tarladaki bütün zararlı otlar yok edilmeliydi. Kulakların listeleri hazırlandı ve bu listeye Kulıbay (Tanabayın ağabeyi) da alındı. Tanabay gece gündüz attan inmeden, o meclisten bu meclise, o oturumdan bu oturuma koşarken, ağabeyi de kendi hayatını bir düzene sokmuştu. Kulıbay çiftçilik yapıyordu. Birkaç koyun, bir inek, iki koşum atı, bir de taylı biyesi (kısrağı) vardı. Tabii sabanı, tırmık ve yaba gibi bazı tarım araçları da. Ev kendisininindi. Hasat zamanı bir ırgat tutuyordu. Bu durumda zengin sayılmazdı ama yoksul da değildi. Çok çalışıyor ve iyi yaşıyordu. Köy Sovyeti toplantılarında sıra Kulıbay'ın adına gelince Çora şöyle konuştu: - Yoldaşlar, dedi, burada iyi düşünmemiz gereken bir durum var: Kulıbay'ı kulaklar arasında sayıp mallarına el koyacak mıyız, koymayacak mıyız? Kulıbay gibilerin kolhoza yardımı olabilir, ondan yararlanabiliriz. O da yoksul bir aileden geliyor. Devrim aleyhinde de değil, hiç karşı çıkmadı. Bunun üzerine çeşitli fikirler, çeşitli görüşler ortaya atıldı. Kimi Çora'nın dediğini kabul ediyor, kimi karşı çıkıyordu. Söz sırası Tanabay'a geldi. Tanabay bir horoz gibi mağrur, sessiz oturuyordu. Ne de olsa Kulıbay ağabeyi idi. Anneleri ayrı olsa da babaları birdi. Ağabeyine karşı gelmek zorunda kalmıştı. Gerçi o günlerde birbirlerini seyrek görüyorlardı ama araları fena değildi. İkisi de kendi işlerine dalmışlardı. "Kulıbay'a dokunmayın" dese, ağa akrabaları da çıkabilirdi. O zaman ne olacaktı. "Kendiniz karar verin" dese, onu samimiyetsizlikle, korkaklıkla suçlayabilirlerdi. Herkes onun ağzına bakıyor, onun ne diyeceğini bekliyordu ve bu da onun çok canını sıkıyordu. Tanabay ayağa kalktı: - Bak Çora, sen hep böylesin! Gazetelerde okumuş adamlar için., şey diyorlar. Neydi o. Ha, entelektüel. Sen de bir entelektüelsin. Ötesini düşünür, berisini düşünür, bu işin sonu ne olur? diye bir karar veremez, kestirip atamazsın. Korkarsın. Uzatmaya ne gerek var. Listede adı var mı? Var. Öyleyse o da bir kulaktır. Benim ağabeyim diye kayırmayın. Sovyet iktidan uğruna ben öz babama merhamet etmem. Benim ağabeyim diye çekinmeyin. Mallarına siz el koymazsınız bunu ben kendim yapanm... Ertesi gün Kulıbay onu görmeye geldi. Tanabay ağabeyini soğuk karşıladı ve elini de uzatmadı. - Beni neden toprak ağası saydınız? Neden malıma el koyuyorsunuz? İkimiz beraber ırgatlık etmedik mi? Kulak denen o zengin toprak sahipleri ikimizi birden kovmadılar mı?

- Onlar eski hikâyeye. Bu gün sen de bir zenginsin. - Benim zengin bir ağa olduğumu, kulak olduğumu nasıl söylersin? Neyim varsa kendi emeğimle, gece gündüz çalışarak alın terimle elde ettim. Bunları çok görüyorsan hepsini alın. Ama beni kulak grubuna, ağa grubuna sokma-; nız neden? Sen hiç Allah'tan korkmaz mısınız Tanabay? "- Eski zengin, yeni zengin hepsi bir bizim için. Sen ; düşman sınıfındansın. Kolhoz kurabilmemiz için önce bu sınıfı yok etmemiz gerek. Sen bizim yolumuzun üzerinde bir engelsin, bu engeli kaldırmalıyız. " Bu son konuşmaları oldu. Bu olayın üzerinden yirmi yıl geçmiş ve

bu süre içinde birbirleriyle tek kelime konuşmamışlardı. Kulubay'ı kulaklar sınıfına alıp Sibirya'ya sürdükleri zaman, köyde ne dedikodular olmuş, neler neler söylemişlerdi!"³²⁶

Bu roman gerçekte yaşananların edebî anlatımından başka birşey değildir. SSCB politikasının kaçınılmaz sonucu olarak uygulamada, kardeşin, öz ağabeyin mallarına nasıl el konulduğu ve nasıl sürgüne gönderildiği görülmektedir.

20 Aralık 1928 Nygmet Nurmakov'un³²⁷ Kazak MİK'nin IV. oturumunda "Müsadere Sonuçları Hakkında"ki raporuna göre Kazakistan Ülkesine dair kararnamenin nihai sonucu sunulmuştur. Yerleşik bölgelerde kararnamenin 1. maddesine göre, 150 baş ve daha fazla büyük baş hayvana sahip zenginlerin mülklerine el konulması ile 77 çiftlik, yarı göçebe bölgelerde aynı maddeye göre, 262 çiftlik, göçebe bölgelerde 34 çiftliğe el konulmuştur. Kararnamenin ilk maddesine göre, ilk grubun 77 çiftliğinden 11.359 baş, yani, her bir çiftlikten 147-148 hayvan müsadere edilmiştir. Yarı göçebe bölgelerde, kararnamenin 1. maddesine göre 262 çiftlikten 68.680 hayvan, yani her bir çiftlikten ortalama olarak 262 baş sığır müsadere edilmiştir. Göçebe bölgelerde, 1. maddeye göre 34 çiftlikten 11.000 baş sığır, yani her çiftlik için 325 baş sığıra el konulmuştur.³²⁸

1930 yazında SSCB TBK(b)P'nin XVI. Kongresinde, Kazak Bölgesel Komitesi'nden Goloşyekin, Oraz İsaev, İvan Bogdanov ve Izmuhan Kuramysov'un söylediklerine göre ülkede "zengin kulak unsurları" "başarlı" şekilde ortadan kaldırılmaktadır. 20 Temmuz 1930'da Cumhuriyet liderleri; Büyük Çiftlikleri ve Burjuva Münevverleri Müsaderesinin ana kısmının sonuçlandırıldığını belirtmişlerdir. Ancak, Kazakistan'da 5.000 aileye kadar sayının artırılması gündeme getirilmiştir. BDSİ birimlerine sürgünün sayısını, süresini ve yerini belirleme talimatı verilmiştir. Bir

³²⁶ Cengiz Aytmatov, Elveda Gülsarı, Çev. Mehmet Özgül, Nora Kitap Yayınları, İstanbul 2018, s.152-153.

³²⁷ Nygmet Nurmakovich Nurmakov (25 Nisan 1895 - 27 Eylül 1937) - Sovyet devlet adamı ve KazÖSSC Kazak Halk Komiserleri Konseyi Başkanlığı (1924-1929). 1931'de - TBK(b)P Merkez Komitesi altında Komünist Üniversitesinden mezun olmuştur. 1924-1929 - KazÖSSC HKK Başkanı ve Kazak Bölge Komitesi'nin ajitasyon ve propagandası bölüm başkanlığını yapmıştır. KazÖSSC'nin başkentini Orenburg'dan Kızıl-Orda'ya, ardından Alma-Ata'ya devretme kararına doğrudan katılmıştır. Kazakistan'ın ilk anayasa taslağının geliştirilmesi komisyonu ve Kazak alfabesinin yaratılması komisyonunun başkanlığını yapmıştır. 1931-1937'larda Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi Başkan Vekilliği, Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi Başkanlığı'nın milliyet bölümleri başkan yardımcısı olup Moskova'da görev yapmıştır. KazÖSSC'nin Merkez İcra Komitesi olan All-Russian Merkez İcra Komitesi'nin bir üyesi, TBK(b)P Kazak Bölgesel Komitesi'nin bir üyesi olarak seçilmiştir. 3 Haziran 1937, karşı devrimci terör örgütüne katılım suçlamasıyla tutuklanarak Eylül 1937'de kurşuna dizilmiştir. [Ayrıca bkz. Perviyе Litsа Kazakhstana v Stalinskuyu Epokhu (Stalin Döneminde Kazakistan'ın İlk Başkanları), Derleyenler S. Akhmetova, V. K. Grigoriev, Almatı 2010. s. 35.]

³²⁸ İstoriya Kazakhstana, Dokumenty i Materialy (1917–2012), Kazakistan Cumhuriyeti Arşivi, «Şanyrak Media» Yayınevi, Astana, 2017, s. 76

ay içerisinde KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi Siyasi Bürosu'nun çalışma sonuçları açıklanmıştır. Ağustos 1930'da müsadere oranı bazı bölgelerde %15'den %20'ye yükseltilmiştir. Malları müsadere edilenlerin çoğu Sibiryaya ve Kuzey topraklarına yani SSCB'nin uzak ve elverişsiz yörelerine sürülmüşlerdir.³²⁹

1931'de 5.500 aile Kazakistan'dan sürgün edilirken, yaklaşık 12.265 çiftlik veya 60-70.000 kişinin malları müsadere edilmiştir. 1931'in ortasında bu rakam 1.200.000 kişiye ulaşmıştır. SSCB Komünist Partisi'nin 16 Ağustos 1931 tarihli 174 sayılı kararı uyarınca, özel göçmenlerin tahsisi ve dağıtımı için 40.000.000 ruble tahsis edilmiştir.³³⁰

Kolhoza zorla gönderilen köylülerin hayvanlarını hükümet yetkililerine teslim etmeleri istenmiştir. Çok sayıda köylü hayvanlarını hükümete vermektense öldürmeyi tercih etmiştir. 1930'un ilk iki ayında milyonlarca sığır, at, koyun ve keçi köylüler tarafından öldürülmüştür. Etleri ya tüketilmiştir ya da takas edilmiştir.³³¹

Bununla birlikte, yayınlanan materyallerin analizi, ele geçirilen hayvanların hala yetersiz olduğu, yoksul - batrak çiftliklerine hayvan sağlanması sorununu dahi çözemediğini göstermektedir. Böylece, Karkaralı ilçesinde müsadere edilen hayvanlar hiç hayvanı olmayan 198 çiftliğe dağıtılmıştır. 1 ile 5 çiftlik hayvanı mevcut 1.374 çiftliğe dağıtılırken 6-7 hayvan mevcut olup 27 çiftliğe paylaştırılmıştır. Basit muhasebe ile kullanılabilecek normlara göre, bu çiftliklere sadece 12.139 baş sığır dağıtılması gerekirken 7.065 hayvan verilmiş ve 5 binden fazla sığır eksik kalmıştır. Kazak SSC MİK'nin 13. toplantısının III. oturumunda konuşan Turar Rıskulov şunları söylemiştir: "*Yoksul çiftliklerin talimatlarına göre 6-7 baş sığır verilir... Yoksul çiftliklere verilen bu sığırların bir kısmı günlük ihtiyaçlar ile vergi ödemeleri için satılıyor, borca veriliyor.*"³³²

Yani yoksul-batraklara verilen sığırlar hükümete vergi olarak yeniden kolhoza geri verilmektedir. Hatta bu durum çalışan fakir halk için Sovyet iktidarının yarattığı ikili siyaseti ve ideolojiyi göstermektedir. Sovyet yönetiminden "faydalı kampanya" sayesinde, orta seviye olarak fakirler Sovyet topluluğunda yer almışlardır, Sovyet tarih yazımında bu durum "Kazak köylerinin ortalaması" olarak adlandırılmıştır.

Son olarak ve en önemlisi, kamulaştırma faaliyetleri sırasında, kalıcı üretim bağlantılarının en önemli bağlantıları bozulmuş ve tüm geleneksel yapının yıkılmasına

³²⁹ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3318, s.3.

³³⁰ 1932-1933 Jj. Aşarşılık Akikati, Almatı 2012, s. 80.

³³¹ Reabilitatsiya: Poliçeşkiye Protsessy 30-50-kh Godov, Ed. A.N. Yakovlev, Politizdat Yayınevi, Moskova 1991, s. 190.

³³² Turar Rıskulov: Gosudarstvenaya Deyatelnost i Ekonomičeskiye Vozreniya, Derleyenler Kojanov A., Dogalov D., "Ekonomik MON RK" İkinci Baskı, Almatı 2011, s. 56.

yol açmıştır. Kazak Sovyet iktidarı Müsadere Kampanyasının sonuçlarını garip karşılamıştır. Resmî makamlar, abartılı bir şekilde, kırsal kesimde yaşayan insanların oranının %76'ya yükseldiğini ve yoksulların oranının %18 oranında azaldığını itiraf etmişlerdir. Bu nedenle, gurur duygusuyla dolu ifadeler ve raporlar, ortalama sayının yükselmesinden, fakirlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesinden bahsederken, gerçekte ızdırap çeken, işsiz güçsüz insanların artışını göstermektedir. Stalin, kulak olarak tanımlanmış sınıfı tamamen yok etme girişimini yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi yabancı unsurlarla mücadele kavramı çerçevesinde ele almıştır. Stalin'e göre SSCB güçlendikçe sınıf mücadelesi yoğunlaşacak, içindeki burjuva sınıfına destek sağlayan dış kapitalist tehditler artacak ve bundan dolayı da bu sınıfın tamamen ortadan kaldırılması gerekecektir. Stalin'in yüksek gelir düzeyi ile ilgili görüşlerinin sadece ideolojik olmadığı, aynı zamanda Hitler'e benzer tecrübelerinin de etkili olduğu görülmektedir.

2.5. Kolektifleştirme Politikası

Kazakistan'da KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi'nin tarımsal alanlarda düzenli faaliyetleri ve partinin köydeki politikası zengin kulakları sınıf olarak yok etmek ve kolektifleştirme sloganıyla başlamıştır. Onun en başında Goloşyekin, *“Bu kampanyanın uygulanması sürecinde geçim durumu orta ve fakir Kazak köylülerinin yaşamın yalnızca kolektifleştirerek konumunu yükseltmek mümkün olacak... Politikamızı destekleyen her kimse Sovyet hükümetinin gerçek bir hizmetçisi olarak kabul edilir. Politikamızı tahrif etmek için desteklemiyorsa, yani bir düşman olarak savaşıacaktır”*. Goloşyekin'in bu görüşü Cumhuriyetin tarım ve yürütme kurumları tarafından desteklenmiştir.³³³ Tarımın kolektifleştirmesi, köylülere ve özel çiftliklere karşı politik eylemler geliştirmesi iki aşamadan geçmiştir:

İlk aşama 1929-1931 yılları aralığını kapsamaktadır. Piyasada çeşitli işbirliği türlerinin yerini alan üretim ekipmanları kolhozlar, Ortak Arazi İşleme Birliği (TOZ)³³⁴, Tarımsal Kooperatif (Artel) üretimini bir araya getirme şeklinde toplu çiftliklerin birleştirilmesi şeklinde oluşturulması ile karakterizedir. Bu yıllarda sosyalizm yolunda sınıf mücadelesini güçlendirmek için yapılanlar tarımda tamamıyla kolektifleştirme,

³³³ Filipp Goloşyekin, “Tri Aktualniye Zadaçi Tekuşçego Momenta”, *Narodnoye Khozyaystvo Kazakhstana Dergisi*, Sayı No.8-9, 1931, s. 11

³³⁴ TOZ: Rusça, Товарищество По Совместной Обработке Земли (Ortak Arazi İşleme Birliği), SSCB'de kolektif çiftçiliğin birincil ve en basit şeklidir.

kolhoz sisteminin oluşumuna, göç ettirilen köylülerin şehre taşınmasına ve özel bir sosyal grup olarak köylülerin yok edilmesine yol açmıştır.

İkinci aşama olan 1932-1933 yıllarında kitlesel kolektivleştirme "çoğunlukla" sona ermiş ve sosyalist deneyimin ciddi sonuçları ve acı çekici sosyo-ekonomik sonuçları ortaya çıkmıştır. Asılsız baskıya maruz kalan köylülerin kolektivleştirilmesi Kazakistan'da benzeri görülmemiş bir "açlık soykırımına" yol açmıştır.

Böylece, 1929 yılı sonunda, ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasının tüm alternatif Stalinist seçenekleri iade edilmiştir. Ülkenin gelişmesi sosyalizmin baskıcı bir yolla uygulanmasına dönüşmüştür. Proje değişiklikleri sanayileşme, köylülerin işbirliği, nüfusun yaşam kültürünün iyileştirilmesi, üretim sanayinin gelişimine dayalı ulusal ekonominin dönüşümü ile değiştirilmiştir. Sanayinin gelişimi ülke ekonomisini etkilemiş ve tarım hızla aşağıya doğru düşmüştür.

Stalin kitlesel kolektivleştirmeyi devlet gücünü sağlayarak devrimci usullerle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bolşevik programda, ana kooperatif türünün kolektif çiftliklerini artırmaya öncelik verilmiştir. Aslında, kolektif çiftlikler ve kooperatif üretim faaliyeti doğası bakımından farklıydı. İlk kolhozlar bireysel çiftlikleri doğrudan birleştirir, ikincisi (işbirliği kooperatif) organize eder, altyapılarını birleştirir ve bu üretim koşulları ile üretimin bağımsızlığını korurdu. Bu nedenle, üretim süreçleri tam bir topluluk yoluna girdi. Köylü çiftçiliğini durdurdu ve onunla birlikte işbirliği kooperatif yapısı kayboldu.³³⁵ Buna göre, kolхозlarda kooperasyon yoktu, kooperatiften çok verimsiz olan yeni bir üretim faaliyetine geçilmiştir. Kolektif tarım devlet kontrolü altında yapılmış ve 1932'de Cumhuriyette kolektivleştirmenin tamamlanması beklenmiştir.

12 Eylül 1925 tarihinde KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi üyeleri yeni birinci Sekreter Goloşyekyn'i karşılamak için Kazakistan'ın başkenti Kızııl-Orda'da tren istasyonunda toplanmıştır. Goloşyekin'in Kazakistan'a gelişi tesadüfi değildi. İlk yönetici olarak adaylığı bir dizi faktör ile belirlenmiştir:

-Stalin; Volga, Ural, Batı Sibirya, Orta Asya sınırındaki jeopolitik açıdan önemli bir bölgeyi sağlamlaştırmaya çalışmıştır;

- Goloşyekin; Kazakistan'da bölgenin sosyo-ekonomik yapısını önemli ölçüde basitleştirecek, Kazak toplumunun ekonomik, politik, kültürel olarak Cumhuriyet'in Rusya'ya yaklaşmasını sağlayacak sosyo-ekonomik faaliyetleri yürütmek politikasını

³³⁵ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3526, s. 13.

gerçekleştirmeye gayret etmiştir. Üç ay sonra tüm Kazakistan Parti Konferansı (1-7 Aralık 1925), Köydeki Sınıf Mücadele Stratejisi Ana Yönünün sloganını köyün Sovyetleştirme politikası olarak seçmiştir.³³⁶ Kompartiye Parti Örgütü, "Küçük Ekim" olarak adlandırılan Cumhuriyet'te yeni devrimlerin uygulanması için ideolojik ve politik bir kurulum gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Kolektivleştirme hareketi ülkede başlamış ve Haziran 1928'de Kolhozcuların ilk Kongresi Moskova'da yapılmıştır. Stalin 7 Kasım 1929 yılında "Pravda" gazetesinde "Büyük Değişim Yılı" başlıklı bir makale yayınlamıştır. 10 - 17 Kasım 1929 arasında bu tezi onaylayan ve toplu çiftçi hareketine tam hız veren Tüm Birlikler Komünist Partisi Bolşeviklerin Merkez Komitesi Genel Kurumu gerçekleştirilmiştir. 1928'de ülkede bir tahıl- ekmek krizi meydana gelmiş, krizin ana nedeni, tarım fonlarına el konması ve sanayi olmuştur. Ekmek fiyatları iç piyasada azalmış ve köylüler ekmek satmayı reddetmeye başlamıştır. Bu, proleter devlet ve işçi sınıfına küçük-burjuva unsurlarının saldırısı olarak algılanmış ve "kulak görevlerine" acil önlemlerle yanıt vermeye karar verilmiştir. Bu yüzden, "kulakların bir sınıf olarak ortadan kaldırılması" sloganı altında kulaklara karşı verilen mücadele doğmuştur.³³⁷

Yerel Sovyet Konseyleri, kendi topraklarında Sovyetleşme politikasını "Kedey (Fakir)" örgütleri ve ittifakları (bazı belgeler ve edebiyatlarda "Jarly", "Kosşy" vb.) aracılığıyla ve Çiftçilerin Sosyal Yardım Komitesi işbirliği yoluyla gerçekleştirebilmiştir. ³³⁸Dolayısıyla Kazakistan Sovyet liderleri bu örgütler vasıtasıyla çalışmalarını hızlandırmakla çok fayda sağlamışlardır.

Goloşyekin VI. Kazak Parti Konferansında Bölge Komitesinin Raporunda: *"Kosşy" İttifakına daha fazla çaba sarf etmeliyiz! Konseyler etrafında "Kosşy" ittifakını organize etmek ve yol göstermek gerekiyor. Fakir-batrak Kosşy'nin" ana bağlantısı olmalı, daha sonra" Kosşy " proletarya yönelimine odaklanacaktır"*, diyerek bu örgütler arasındaki sınıf mücadelesinin aktivasyonunu talep etmiştir. 1927'de bu yönetime göre, Kazakistan'ın köy ve ilçe konseyleri içerisine 23.589 ve ilçe yürütme komitelerine 1292 "Kosşy" Birliği üyeleri girmiştir. ³³⁹

Stalin'e göre sosyalist yapının kooperatif versiyonunun reddedilmesi ulusal ekonominin sosyalleşmesi için uygun bir koşuldü. Bu nedenle, Stalinist liderlik, işbirliği

³³⁶ *Kazakhstan v Rezolyutsiyakh i Reşeniyakh*, Politdztat Baskısı, Alma-Ata 1981, c. I, s.232.

³³⁷ *Sdvigi v Selskom Khozyaystve SSSR Mejdu XV- XVI Syezdami*, Statistiçeskiye Svedeniya, Moskova 1931, s. 8.

³³⁸ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3526, s. 19.

³³⁹ Talas Omarbekov, *XX Gasyrdağı Kazakstan Tarihinin Özekti Maseleleri*, Kazaakparat Yayınevi, Almatı 2001, s. 57

faaliyetlerini azaltmaya ve kolektifleştirme temel varlığı nedeniyle onu bir yedek bağlantıya dönüştürmeye çalışmıştır. Sovyet döneminin tarih yazımında XV. Parti Kongresine kitlesel kolektifleştirme seyrini alan bir Kolhozlaşma Kongresi denir. TBK(b) P'nin XV. Kongresi tarımın kolektifleşmesini, geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olan işçi sınıfının asıl görevi kabul ederek, tarım kolektifliğini tamamen geliştirmeye karar vermişti. Kolhoz kuruluşu için bu dönemin ana yaşama eylemi SSC MİK ve Halk Komiser Konseyi 6 Mart 1927 "Kolektifleştirme" kararıdır.³⁴⁰

Bu dönemde Ortak Arazi İşleme Birliği ortaklıkların büyümesi aşağıdaki verilerle karakterize edilmiştir: 1925'de genel kolhoz oranı %28,9, 1927'de %42,3, 1928'de %59,8 ve 1929'da ise %60,2'dir.³⁴¹ Kazakistan ülkesinde ise kolhozların sayısı 1930'da 7 bin olup bunların 2 binden fazlası yayla yerlerinde bulunmaktadır. Haziran 1931'de hayvancılık yapan üreticilerin %44,1'i kolhoz olmak zorunda kalmıştır. Bu kolektifleştirme sürecinin yöntemleri, biçimleri ve hızı kongre belgelerinde belirtilmemiştir. Bir yıldan az bir sürede, 1927'den Temmuz 1928'e kadar, Cumhuriyet'teki kolhoz sayısı 324'ten 1881'e kadar %58.1 oranında artmıştır.³⁴²

SSCB MİK ve Halk Komiser Konseyi kararlarında devlet tarafından, kolektif çiftliklerin kırsal yoksulluğun örgütlenmesindeki rolü ve kolhoz büyümesinin önemi olan traktörizasyon ve makineleştirme temelinde tarımın yeniden sosyalist yapılandırılması için önemini vurgulamaktadır.

Kolhoz kolektif tarım için yaratılmış bir girişimdi. Başlangıçta, "Kolhoz" kelimesi üç tür çiftlik için ortak sayılmaktaydı: Ortak Arazi İşleme Birliği (TOZ), Tarımsal Kooperatif (Artel), Tarım Komün'leri. 1938'de, SSCB'de tarımsal kooperatiflerde kırsal kesimde sadece bir Tarımsal Artel üretim biçimi kalmıştır ve sonra bu üretim biçimi kolhoz olarak adlandırılmıştır.³⁴³

Arazi kullanımının ve emeğin genelleştirildiği *Ortak Arazi İşleme Ortaklığı* (TOZ) çiftlik hayvanları, makineler, envanter, binalar köylülerin kişisel mülkiyetinde kalmaktadır. Gelirler sadece yemek miktarına değil, aynı zamanda yatırım katkılarının büyüklüğüne ve işlerin yürütülmesi için ortaklığa verilen üretim fonlarının değerine bağlı olarak dağıtılmıştır.

³⁴⁰ *Selskoye Khozyaystvo Soyuzo SSR v1925-1927 Godu Po Dannym Nalogovykh Svodok Po Yedinomu Selkhoznoy Moskova 1928, s. 192.*

³⁴¹ *Kazakhstan v Rezolyutsiyakh i Reşeniyakh., a.g.e., s. 269.*

³⁴² *Sdvigi v Selskom Khozyaystve SSSR Mejdu XV- XVI Syezdami, Statistiçeskiye Svedeniya, Moskova 1931, s. 22-23.*

³⁴³ *Kolektivizatsiya, Spravoçniye Materialy (1930-1953), Yazarlar: G. A. Aksenenok, V. K.Grigor'yev, P. P.Pyatnitskiy, Devlet Edebiyatı Yayınevi, Moskova 1950, s. 69.*

Tarımsal Arteller, katılımcıların üretim araçlarını (hayvancılık, tarım makineleri, envanter, tohumlar, binalar, vb.) bir tüzel kişinin toplu mülkiyetine (genelleştirilen) ücretsiz olarak aktardıkları üretim kooperatifleriydi. Arazi tek kullanımdan kaldırılarak, sınırsız ücretsiz kullanım için kolhoza transfer edilmiştir ve devlet mülkiyeti sayılmıştır. Ailenin kişisel mülkiyetinde, küçük ortalama 0,5 hektar bir arsa ile bir ev, bir inek, bir düzine küçük hayvan ve tavuklar kalabilmiştir.³⁴⁴ Gelirler, yemek miktarına ve kalitesine (iş günlerine) göre dağıtılmıştır.

Tarımsal Komün üniter bir kuruluştur, tüm üretim araçları ve arazi kullanımı birleştirilmiştir. Komün üyelerinin tüketimi ve hane halkı bakımı tamamen toplum ekonomisine dayanmaktadır. Dağıtım emek tarafından değil, yiyciler tarafından verilmektedir ve Komün üyelerinin kendi kişisel yardımcı çiftlikleri yoktur. Haziran 1929 verilerine göre, SSCBnde Komün; ülkedeki tüm kolektif çiftliklerin %6,2'sini, TOZ — %60,2'sini, Tarımsal Artel'de — %33,6'sını oluşturmuştur.³⁴⁵

Kazakistan'daki 1923-1928'lerde çeşitli kolektif çiftliklerin gelişimi ve korelasyonu aşağıdadır. (Bkz.Tablo. 13.)

Tablo. 13. Kolhoz-Toplu Çiftlik Biçimlerinin Oranı

Toplu çiftlik formu/Kolho	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Komüna	103	96	106	97	101	80
Artel	399	456	854	773	677	1608
TOZ		-	99	177	294	727
Toplamda	502	552	1058	1047	1072	2415

346

Tablodaki veriler 1920'lerin ortalarındaki kolektif çiftliklerin her üç formda da geliştiğini ve daha rasyonel bir işbirlikçi form arayışını yansıttığını göstermektedir. Komünlerin sayısı nispeten istikrarlı iken Artel, TOZ'lar sayısal olarak daha hızlı büyümüştür. 1925 ve 1928'de kolhoz sayısında keskin bir artış meydana gelmiştir ve 1931'de kolhozların sayısı 7.800'e ulaşmıştır. Yani yıl boyunca 3.588 yeni kolhoz ortaya çıkmıştır. 1929'da ülkede toplam 88 komünden sadece altısı Kazak nüfusu içinde

³⁴⁴ KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi Kararlarının Toplanması, Kızıl-Orda 1927, s. 51.

³⁴⁵ Dmitriy Verkhoturov, *İstoriya Velikogo Goloda*, «LitRes: Samizdat» Baskısı, Almatı 2010, s.267-268.

³⁴⁶ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3526, s.32.

bulunmuştur. Aynı yıl, 2641 artelden Kazak arteli 1625'dir, 878 TOZ'dan Kazak Toz'u 612'dir.³⁴⁷

TBK(b)P'nin XVII. Kongre'sinde Stalin: “*şimdi herkes Artel'in mevcut koşullar altında kolektif çiftliğin tek doğru şekli olduğunu kabul etmeliyiz*” sözlerini söylemiştir. *Tarımsal Komün* - Tarımsal Artel'den daha yüksek bir genelleşme derecesi ile karakterize edilir. Komün, arazi kullanımı, araçlar ve üretim ve işçilik araçlarını geliştirmektedir. Komün ayrıca üyelerinin yaşamının bazı unsurlarının da geliştirilmesini içermektedir. TBK(b) P'nin XVII. Kongresinde bir raporda Stalin şunları söylemişti: “*Gelecekte komün gelişmiş ve müreffeh bir artelden büyüyecek. Artel, mekanize çamaşırhaneler, modern mutfaklar-kantinler, fırınlar, vb. Artel, tarlalarda ve çiftliklerde tahıl, hayvancılık, kümes hayvanları, sebze ve diğer tüm ürünlerin bolluğu olduğunda gelecekteki tarımsal komün ortaya çıkacaktır. Gelecekteki komün, daha gelişmiş teknoloji ve daha gelişmiş artel temelinde, ürünlerin bolluğuna dayanarak ortaya çıkacaktır*”.³⁴⁸

Sovhoz (Sovyet Tarımı) aksi takdirde köylüler için yaratılan köylülerin kooperatif birliklerini oluşturan bir devlet tarımıdır. Devlet çiftliklerinde çalışanlar, nakit olarak sabit bir ücret alan maaşlı çalışanlardır. Yani sovhoz, kolhozun aksine devlet mülkiyeti altındadır.

16 Mart 1927'de, MİK ve SSCB Halk Komiserleri Konseyi özellikle, “Sovyet Tarımı Üzerine” Kararname kabul etmiştir. Kararnamede: “*Tarımda sosyalist inşaat, köylü ekonomisini yeniden yapılandırmak için önlemler almanın yanı sıra, tarımda sürekli sosyalist girişimler olarak Sovyet çiftliklerinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi sorunları açıklamıştır. Buna göre, Sovyet Tarım sovhozlarının daha fazla inşası, ekonomik hesaplama temelinde faaliyet gösteren büyük sanayileşmiş tarım işletmelerine gerçek dönüşüm çizgisini izlemelidir. Sadece bu şartlar altında Sovyet Tarım Sovhozları tarım üzerinde gerekli etkiyi gösterebilecekler.*”³⁴⁹Bu karara göre, devlet çiftliği kiradan serbest bırakılmış, krediler ertelenmiş ve 6 milyon ruble tutarında bütçe ödenekleri dışında sovhozda çalışanlara ek yardımlar verilmiştir. Sovhozdaki çalışanların maaş artışı sovhozların ekonomik güçlenmesine bağlı olmuştur.

³⁴⁷ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3526, s. 32.

³⁴⁸ *Kolektivizatsiya, Spravoçniye Materialy (1930-1953)*, Yazarlar: G. A. Aksenenok, V. K. Grigoryev, P. P. Pyatnitskiy, Bölüm IV, Devlet Edebiyatı Yayınevi, Moskova 1950, s. 113-114.

³⁴⁹ *Selskoye Khozyaystvo Soyuzu SSR v1925-1927 Godu Po Dannym Nalogovykh Svodok Po Yedinomu Selkhoznaologu* Moskova 1928, s. 82.

1928’de sovhozlar için “radikal bir değişim” yılı olmuştur. Mayıs 1928’de Stalin, sovhozların toplu inşasını "tahıl sorunundan" kurtulmanın yollarından biri olarak belirtmiştir. 11 Temmuz 1928’de TBK(b)P Merkez Komitesi genel kurulunun “Yeni (Tahıl) Sovhozlarının Organizasyonu Hakkında”, 7. maddede belirtildiği üzere, “1929’da 5-7 milyon pud ekmek alınması kabul edilmiştir. *"Bu kararın sonucu, 1 Ağustos 1928 tarihli MİK Kararları ve SSCB HKK "Büyük Tahıl Tarımlarının Organizasyonu hakkında" Kararnamesiyle yeni büyük tahıl Sovhozlar ZernoTröst kurulmuştur"*.³⁵⁰ Aynı Kararnamenin 1. maddesine göre organize edilen yeni Tahıl Sovhozları, doğrudan İşçi ve Savunma Konseyi’ne bağlı olan, birlik önemine sahip bir ZernoTröst güveniyle birleşecektir. 1928’in sonunda, SSCB’nde o zaman için son derece mekanize edilmiş 10 tane ZernoTröst kurulmuştur. Bunlardan 2’si Kazak SSC’de kurulmuştur. ZernoTröst 10 sovhozdan oluşmuştur. Tahıl Sovhozları "Gigant" ("Dev") sovhoz olarak adlandırılmıştır.³⁵¹

1 Ekim 1928’de Kazakistan’da toplam 78 sovhoz bulunmaktadır. Bunlardan 2’si ZernoTröst, 36’sı Kazak Devlet Tarım Trest’ine birleştirilmiştir ve 27’si ilçelere verilmiştir. 1 Ekim 1927’den 1 Temmuz 1928’e kadar kolektif çiftliklerin büyüme dinamikleri aşağıdaki verilerle karakterize edilmiştir. (Bkz.Tablo.14.)

Tablo 14. Kolektif Çiftliklerin Büyüme Dinamikleri

	1.10.1927 ile 1.07.1928 arasında düzenlenmiştir	Aynı zamanda tasfiye edilmiştir	1.07.1928 mevcut
Tarım Artelleri	761	288	1156
Komünler	32	72	64
Arazi İşleme Ortaklıklar	271	232	334
Toplam Kolhozlar	1065	587	1550
Arazi Islahı Ortaklıklar	104	43	217
Makine Ortaklıklar	169	114	250
Diğer Tarım Kolhoz Birlikleri	195	207	416

³⁵⁰ Nurzipa Alpysbayeva, *Materialy Fonda Soveta Narodnykh Komissarov KASSR Kak İstoriçeskiy İstoçnik v İzuçeni Sotsialno-Ekonomiçeskiç Protseçsov v Kazakhstane (1925-1933gg.)*, Almatı 2002, s. 73-81.

³⁵¹ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1 , Dava Dosyası 4853, s. 109-110.

Toplam basit toplumlar	468	364	889
Kazak SSC tarafından toplam	1533	951	2433

352

Böylece, kitlesel şiddet içeren sedentarizasyon süreci, Kazakistan'ın ulusal geleneksel tarımını ortadan kaldırarak kolektivleştirme politikasının önemli ölçüde ortaya çıkarmıştır.

Sovyet hükümeti, Kazak toplumunda geleneksel arazi kullanım sisteminde zorunlu bir değişiklik meydana getirerek sosyal eşitsizliği güçlendirmeye çalışmıştı. Böylece, Kazakların zengin topraklarına el koyarak 20 Mayıs 1926'da Kazakistan Cumhuriyeti MİK ve HKK, "Sulamalı Tarım İlçeler Hariç Tüm Bölgelerde Ekinlik Ve Çayırılık Arazilerin Tahsisi Hakkında Kararnameyi" kabul etmiştir. 1927 yılında Cumhuriyetin 7 İlçesi Okrug'larda köylü çiftliklerinin 220 bin çayırılık arazileri yeniden dağıtılıp, onun %65,3 yoksullara, 29,4% - ortalama çiftliklere, 8,3% - köylü çiftliklerine aktarılmıştır.³⁵³

Köylü çiftliklerinin zorla kolektifleştirilmesi politikasının sonuçlandırılması 1929'un sonunda gerçekleşmiştir. Zaten Bolşeviklerin, Birleşmiş Milletler Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Kasım 1929 Genel Kurul toplantısında, gündemdeki bir sorun olarak ilan edilmiştir. 5 Ocak 1930 tarihli Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi kararnamesi uyarınca, "Kolektiflik Oranı ve Toplu Devlet İnşasında Devlete Yardım Tedbirleri" üzerine, Kazakistan'ın tahıl bölgeleri ikinci bölge grubuna atanmış ve 1931 sonbaharında ve 1932 ilkbaharında kolektifleşmenin tamamlanması hedeflenmiştir.³⁵⁴

Kazakistan'ın tahıl bölgeleri 1928'in yeni bölgesel bölünmesine göre; Rusya'yı çevreleyen Akmolinsk (Akmola), Aktyubinsk (Aktöbe), Kustanaysk, Pavlodarsk, Petropavlovsk, Semipalatinsk ve Ural bölgeleriydi. Bu bölgelerde Kozak ve Rus göçmen nüfusları egemendi ve tarımın ana dalı tarla yetiştiriciliğiydi.³⁵⁵

³⁵² Alpysbayeva., a.g.e., s. 75.

³⁵³ Abdı Tursunbayev, *Pobeda Kolkhoznogo Stroya v Kazakhstane*, Kazakhskoye Devlet Yayınevi, Alma-Ata 1957, s. 60

³⁵⁴ *Kommunističeskaya Partiya Sovetskogo Soyuzu v Rezolyutsiyakh, Reşeniyakh Syezdov, Konferentsiy i Plenumov TSK*, Politizdat Baskısı, Moskova 1984, c. V, s. 130.

³⁵⁵ RFDA. Arşiv Fonu 5677, Envanter 294, Dava Dosyası 7 //Tragediya Sovetskoy Derevni, Kolektivizatsiya İi Raskulaçivaniye, 5 Ciltteki Arşiv Belgeleri ve Materyalleri, Kasım 1929 - Aralık 1930, Yayıncı "Rossiyskaya Polit. Ensiklopedi", Moskova, c. III, s. 46.

Kazakistan'daki özel siyasi durum nedeniyle, Kazakistan'da «Küçük Ekim» gerçekleşmesini hayal eden ilk Sekreter Kazak Bölgesel Merkez Komitesi Goloşyekin liderliğindeki Cumhuriyetçi idare faaliyetleri ile ilgili olarak, yeni tarım politikasına geçiş coşkuyla karşılanmış ve belirlenen son tarihlerden önce yapılması kabul edilmiştir.³⁵⁶ Nitekim Kazakistan'da Kuzey tahıl bölgelerinde kolektivizasyon hızı çok yüksek olmuştur. Kolektiv çiftliklerin özgül ağırlığı Ekim 1929'da %4,7'den Ocak ayına kadar %25.0'a, 1930 Şubat ayında %52.1 den Nisan 1930'da %58,9'a yükselmiştir.³⁵⁷

Kazakistan'daki arşiv belgelerine göre, insanları kolektif çiftliklerde birleştirmek özel bir önlem niteliğindedir. Kızıl-Orda bölgesinde iki saat içinde tam yetkili Murzagaliev'in kontrolü altında derhal bir kolektiv kurulmuş ve yüzde yüz kolektivleştirilmiş olarak ilan edilmiştir.³⁵⁸ Direnmeye çalışan tüm bireyler, oy haklarının elinden alınması, mallarının müsaderesi ve mülklerinden ihraç edilmekle tehdit edilmişlerdir.

1929-1939 arasında Paris'te Mustafa Çokay editörlüğünde çıkan Yaş Türkistan dergisinde yayınlanmış makaleler öncelikle o devirde yaşanan ve uygulanan politikaları anlamak açısından çok önemlidir. Dergide yayınlanmış makalelerde, Sovyet Rusyası'nda Beş Yıllık Plân ve kolhoz siyasetinin uğradığı başarısızlıktan bahsedilmektedir.³⁵⁹ Sovyet hükümetinin göçebe Kazakları nasıl yerleştirdiğine ilişkin bilgilere de yer veriliyor. 1932 yılında 54 yerde yerleştirmenin belirlendiği, bunlardan sadece 25'inin uygulandığı, onların da "ziyancılık" yoluyla uygulandığı belirtilerek tek tek isimleri verilerek kolhozların durumları izah ediliyor.³⁶⁰ Kazakistan'daki göçebe ve yarı göçebe halkı yerleştirme çalışmalarının 1929 yılında başladığı, beş yıl içinde 465 bin işletmeden sadece 90 bininin yerleştirildiği, göçebe ve yarı göçebe işletmelerin yerleştirme işi çok yavaş olmuştur.³⁶¹ Kazakistan eski başkanları yerleştirme işinde Bolşevikçe mücadele yerine yalan bilgiler vererek gerçek durumu gizlemiştir. Yazar, Goloşyekin'in 1932 yılında 230 bin göçebe işletmesinin yerleştirildiğini bildirdiği halde, 1933 yılının sonunda SSCB MİK tarafından yürütülen araştırmalar sonunda sadece 77.000 göçebe işletmesinin yerleştirmesi olduğunun anlaşıldığını, Kırgızistan'da

³⁵⁶ Filipp Goloşyekin, *Glavnyye Zvenya Raboti po Sovetizatsii Kazakhstana: Zaklyuçitelnoye Slovo po Dokladu na II Plenum Kazkrajkoma // Partiynoye Stroitelstvo v Kazakhstane: Sbornik Reçey ı Statey (1925-1930 gg.)*, RSFSR Devlet Yayınevi, Alma-Ata 1930, s. 81-83.

³⁵⁷ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 3522, Dava Dosyası 1, s. 6-8.

³⁵⁸ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3523, s. 59.

³⁵⁹ Tahir Çağatay, "Sovyet Rusyası'nda," *Yaş Türkistan*, Sayı 35 (Ekim 1932), s. 7-13.

³⁶⁰ Baş Makale, "Türkistan Haberleri," *Yaş Türkistan*, Sayı 50 (Ganvar 1933), s. 61-64.

³⁶¹ "Sovyet Hükümeti'nin Türkistan Göçebelerini Yerleşik Yani Çiftçi Haline Getirme Siyaseti," *Yaş Türkistan*, Sayı 56 (Temmuz 1934), s. 2-6.

Abdurrahmanoğlu'nun 1932 yılı göçebe işletmelerinin % 70'inin yerleştirildiğini söylediğini ancak 1933 yılının sonunda % 35'i geçmediğinin ortaya çıktığını belirtiyor. Yazar, Sovyet Rusya'nın yerleştirme siyasetinin Türkistan halkı bakımından millet aleyhtarı ve Rus köylüsü için millî bir karakter taşıdığını gösterme oyunu meselesini biraz daha açmak gerektiğini söylüyor³⁶².

Kazakistan'da Kasım 1929'a kadar KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi Bürosu raporuna göre; ülkede mevcut 92 bin çiftliğin 5.144'ü kolhozlaşmış veya toplam sayısının %7,4'ü kolektifleştirilmiştir. Konuşmalarının birinde, Goloşyekin şöyle demiştir: *“Kolektif bir çiftliğe sahip olduğumuz görüşüyle bizim ülkemizde SSCB'nin diğer ülkelerinden daha yavaş yürütülmektedir. Böyle bir görüşün yanlış olduğunu düşünüyorum”*.³⁶³

Kazak Bölgesel Merkez Komitesi 2. Sekreteri İzmuhan Kuramysov ise, *“Kazakistan'ın geri kalmış bir bölge olmasına rağmen, kolektivleştirme hızı bugün çok büyük, bu konuda birliğin birçok ileri alanını geride bırakıyoruz”* diyerek daha da ileri gitmiştir.³⁶⁴ Yılın ikinci yarısında, Kazakistan'da yaratılan kolhozların sayısı, Rusya'nın Ural Bölgesinin beş yıllık planının tamamını ikiye katlamıştır. Kuzey Kafkasya Bölgesinin Kolektivleştirme tarafından belirlenen görevlerinin yarısına yaklaşılmıştır.

Sovyet kaynaklarından anlaşıldığı üzere hayvan sayısı 1933'de, 1928'dekinin yarısından daha azına inmiştir. (Bkz. Tablo 15.)

Tablo 15. Hayvan Sayısı (milyon)

Hayvanlar	1928 milyon	1933 milyon
İnekler	30.7	19.6
Atlar	33.5	16.6
Koyunlar-Keçiler	146.7	50.2
Domuzlar	6.0	12.1
Toplam	216,9	98,5

365

1931 sonbaharında köylerde suni olarak meydana gelen kıtlığa karşı tahıl hırsızlığına ölüm cezası verilmesi kararlaştırılmıştır. Kıtlık ise kolektivleştirme ve

³⁶² Tülay Köseoğlu, Sovyetler'in Türkistan'ı Dönüştürme Siyasetine Muhalefet: *Yaş Türkistan* Dergisi, (1929-1939), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, s.318.

³⁶³ Kazak Bölge Komitesi V Plenum Kararnameleri 11-16 Aralık 1929, Sovetskaya Step' Gazetesi, 16 Aralık 1929, s. 5.

³⁶⁴ Yoldaş Kuramysov'un sedanterizasyon konulu toplantıda yaptığı konuşmadan, Sovetskaya Step Gazetesi, 23 Aralık 1929, s. 3-4.

³⁶⁵ Valeriy Mihaylov, Khronika Velikogo Juta: Dokumentalnoe Povestvovanie, (Büyük Jüt Tarihi) “İnter Buk” Basını, Almatı 1990, s. 91-92.

ürünün hükümet tarafından düşük fiyata alınmasından kaynaklanmıştır. Bu yüzden kitle halinde sürgünler olmuştur. 28 Şubat 1930'da "kulaklığı tasfiye" müfrezelerinin çoğu ürünleri alıyor ve kendi tüketiyordu. Bu yüzden zirai ürünü artırmak mümkün olmuyordu.

Çiftliklerin kolektifleştirilmesi "kulak" tabir edilen büyük çiftlik sahiplerinin direnmesi yüzünden zaman almış, ancak 1934'e gelindiğinde, bütün çiftliklerin dörtte üçü kolektifleştirilmiştir. Elde edilen zirai ürün miktarı 1933'de, 1928'dekinin altında kalmıştır.

Yüksek kolektivleştirme oranları öncelikle idari kaynak tarafından sağlanmıştır. Kolektif çiftliklerin kuruluşunda Kazak ailelerin herhangi bir gönüllülüğü söz konusu olmamıştır. Köylü çiftlikleri, yoksul meclislerin kararına dayanılarak bütün aileler ve köy olarak kolhoza kaydedilmiştir. Kolhozda durmak istemeyen köylülere karşı çeşitli idari ve adli baskılar kullanılmıştır. Sovyet iktidarı köylüleri afişe etmiş: "Kimler kolektif çiftliklere karşıdır, onlar aksine Sovyet iktidarına karşıdır!" demişlerdir.³⁶⁶

Kostanay ilçesi Fedorovsky bölgesi Orlinovsk köyünde, kolhoz organizatörleri kolhoza girme konusunda isteksiz olan tüm köy sakinlerine; "felaket yaşayacakları" tehdidinde bulunmuştur.³⁶⁷ KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi'ne gelen telgraflardan tam anlamıyla "kötü muamele" yapıldığına dair raporlar ulaşmıştır. Kolhozlara karşı olduğunda camilerin kapatılması, yağmalanması, müsadere edilmesi, dayak, sindirme ve şiddet söz konusu olmuştur.³⁶⁸

Ayrıca, kolektif bir çiftlik kolhozunun ne şekilde olması gerektiği konusunda net bir açıklık yoktur. 5 Ocak 1930'daki TBK(b)P Merkez Komitesinin kararı, kolhoz hareketinin ana biçimini "Artel" olarak nitelendirmesine rağmen, yine de sadece "kolhoz komününe geçiş formu" olarak nitelendirilmiştir. Petropavlovsk Bölgesel Komitesi TBK(b)P bilgilerine göre; 17 Mart 1930'da kolhoza giren hayvan çiftliklerinin tüm hayvancılığının %94,6'sından fazlası sosyalleşmiştir.³⁶⁹

Nitekim kolektivleştirme ülkede kitlesel manada derinleşmiştir. "Kitlesel Kolektivleştirme" terimi ise sadece yerel yönetim tarafından anlaşılmıştır. KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi'ne tüm köy sakinlerinin zorla kolektivleştirmesine dair sayısız raporlar gönderilmiştir.³⁷⁰

³⁶⁶ KCDMA. Arşiv Fonu 247, Envanter 1, Dava Dosyası 1542, s. 47-49.

³⁶⁷ KCDMA. Arşiv Fonu 247, Envanter 2, Dava Dosyası 439, s. 24.

³⁶⁸ KCDMA, Arşiv Fonu 247, Envanter 2, Dava Dosyası 439, s. 25.

³⁶⁹ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 4854, s. 63.

³⁷⁰ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 4854, s. 77-78.

Kolektivleştirme sırasında "yetkili çarpıklıklar ve aşırılıklar" ile mücadeleye ilişkin kararları sürekli kolektivleştirme bölgesinde bulunan Kazakistan Komünist Partisi'nin tüm bölgeleri ve Bölge Komiteleri tarafından kabul edilmektedir.

TBK(b) P ve KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi kararnamesiyle, Petropavlovsk bölgesindeki Nalobino köyündeki kolektif kolhoz sayısı yarı yarıya azalmış ve Budyonny adlı artelden 50 kolektif ayrılmıştır. Toplamda, Mart-Nisan 1930'da Petropavlovsk ilçesinde kolektivleştirme düzeyi azalmıştır. Örneğin, Vorosilovsky ilçesinde %19,3, Volodarsky ilçesinde % 19,4, Trudovoy ilçesinde % 10,5, ve Enbekşi ilçesi'nde % 11,7 oranında gerçekleşmiştir.³⁷¹

Kazakistan'daki yeniden yerleşim köyündeki durum; tarım uzmanı P.A. Poludinsky Vorosilovsky'un Bölge Komitesine gönderdiği bir mektupla açıkça anlaşılmaktadır. Mektup içerisinde "*Yoldaş Stalin'in makalesi*" "*çiftçiler manifestosu olarak adlandırıldı. Toplantılar protestolara dönüştü... Artık bir komiserin tüm ekmeği kaldırmak ve açlıktan ölmek, ekmeden ayrılmak söz konusu değil, Sovyet Hükümeti köylüleri mahvetti ve çiftçi köylüleri bir köleye dönüştürdü, bizi kölelerine dönüştürdüğü hakikattir... Çalışıyoruz, ancak ekme ekme hakkımız yok... Artık kolhoz için çalışmayacağız - sadece kendimiz için topraklarımıza ekin ekeceğiz. Bu sözler sadece mülksüzleştirilenler tarafından değil, aynı zamanda ortalama köylüler ve fakirler tarafından da duyulabilir...*"³⁷² Kolektivleştirmeye karşı muhalefetin sadece Kazakların yaşadığı kırsal alanlarda değil, aynı zamanda diğer milletlerin temsilcilerinin yaşadıkları bölgelerin temsilcileri tarafından dillendirildiği görülmektedir.

Nisan-Mayıs 1930'da kolektivleştirme seviyesinde köylülerin kolhozdan çıkışı Petropavlovsk'da %73,6'dan %37'ye, Kustanay'da %65,0'dan %31'e, Pavlodar'da %60'dan %44'e ve Akmolinsk'de %37'den %28'e düşmüştür.³⁷³

20 Şubat 1930 yılında, Kazakistan'da 441.931 çiftliği ilaveten 6.722 kolhoz kurulmuştur.³⁷⁴ Bununla birlikte, bütün bu "başarılar" köylülük arasında hoşnutsuzluk ve protestolara neden olan ve köylü ayaklanmaların eşlik ettiği bir direniş hareketine yol açan aşırılıklarla başarılmıştır.

Timuroğlu tarafından "Yaş Türkistan" dergisinde yayınlanan makalede; 1929 yılından 1934 yılına kadar devam eden hayvancılığın üçte veya dörtte bir oranda azaldığı, halkın açlık felâketine uğradığı, sonunda Sovyet Rusya hilekârlığının kendi

³⁷¹ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 4005, s. 60-67.

³⁷² KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 3797, Dava Dosyası 1, s. 120-122.

³⁷³ Goloşyekin., a.g.e., Alma-Ata 1930, s. 293-294.

³⁷⁴ KCDMA, Arşiv Fonu 247, Dosya 439, Dava Dosyası 1, s.14-15.

menfaatlerini de tehdit altına aldığı belirtilmiştir.³⁷⁵ Timuroğlu, söz konusu dönem içerisinde Sovyet Rusya'nın her yerinde olduğu gibi Türkistan'da da hayvancılığın durumu ve hayvan sayısı üzerinde araştırmalar yapıldığını belirtiyor.

Stalin, Mart 1930'da "Zafer Şenliği" adlı makalesinde zorla kolektifleştirmeye gitmenin "ahmakça ve gerici" bir davranış olduğunu yazarken, diğer taraftan aldığı başka bir kararla Volga boyunda ve Kuzey Kafkasya'daki önemli tahıl bölgelerinin kolektifleştirilmesinin 1930 sonbaharına, en geç 1931 ilkbaharına kadar, Ukrayna, Sibiryaya, Ural ve Kazakistan'da 1932 ilkbaharına, Moskova bölgesinde, Transkafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerinde 1933 ilkbaharına kadar bitirilmesini istemiştir. Bu kadar kısa süre içerisinde tam bir kolektifleştirme ancak baskı ve zorlukla yapılabilirdi. Bunun üzerine çiftçiler umutsuzluğa kapılarak bütün hayvan mevcudunun yarısından fazlasını kaybetmek durumunda kaldılar.

1920-1930 yılları arasında Kazakistan benzeri görülmemiş bir sosyal deneyin dev bir test alanı haline gelmiştir. Burada, geleneksel sistemlerin yıkımı, Kazakistan etnik gruplarının yaşam desteği ile sona eren ve sonuçta tarihte görülmemiş bir felakete yol açan «geri kalmış halkların sosyalizme geçiş olasılığı üzerine, kapitalizmi atlayarak» Ortodoks Marksist postülasyonunun uygulanması için bir girişim yapılmıştır. Ne yazık ki, toplumsal bilincimiz 1931-1933'lerde korkunç açlık ve güç kolektifleştirme ile ilişkilendirilmiş ve henüz ortaya çıkan trajedinin derin doğası anlaşılammıştır. Önkoşulları ise totaliter rejimin başlangıcından beri ortaya çıkmıştır. Bu politika köylülüğe karşı yaygın baskıcı eylemlere çevrilmiştir. 1929-1930'larda Kazakistan'ın çoğunda büyük bir kötü hasat ve *açlık felâketi* gerçekleşmiştir. Bu koşullar altında Cumhuriyet sürekli kolektivizasyon kampanyası başlatmıştır.

2.6. 1931-1933 yıllarındaki Açlık ve Demografik Etkileri

SSCB halkına 1930'lu yılların başında vuran en büyük felaket, olan açlık özellikle iki ulusal müttefik ve özerk cumhuriyet olan Ukrayna ve Kazakistan'ı vurmuştur. RSFSC'nin bir parçası olan ÖSSC'de, yirmi yıl içinde 1921-1922 açlık yıllarından sonra eşi görülmemiş yeni bir açlık meydana gelmiştir. 1930'lardaki "Kitlese büyük açlık" XX. yy'da Kazak halkını yok etme tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştır.³⁷⁶ Kazak halkının etnik bir grup olarak hayatta kalması ve korunması

³⁷⁵ Ahmet Timuroğlu, "İktisadi Sahada," *Yaş Türkistan*, Sayı 69 (Avgust 1935), s.13-17.

³⁷⁶ A. Mekteptegi "Milliondağan Kazaktı Aştan Katırğan Kızıl İmperiya Sayasatı", *Ana Til*, 4 Haziran 2009, s. 3.

sorunu doğdu. Kitlesele kıtlık Kazak halkının en büyük demografik ve insani felaketi şeklinde ortaya çıktı.

1931-1933 yılları arasındaki kitlesele açlık Kazakistan'da kolektivleştirme yıllarında aşırı idari keyfiyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Acı çeken Kazak halkına büyük bir trajedi yaşatmıştır. Hatta bu açlık Sovyet ülkesinde yerleşik totaliter rejimi uygulamalarının sonucunda gerçekleşmiştir. Bu nedenle, trajedinin büyüklüğünün o kadar korkunç olduğu sonucuna varıyoruz ki, tam sorumlulukla onu soykırım politikasının bir tezahürü olarak nitelendirebiliriz. Bu politika, Kazakistan'da kültürel geleneğin ve etno-sosyal kurumların açıkça şiddetli bir şekilde ortadan kaldırılmasına yol açtığı için bir soykırım olarak tanımlanabilir. Bu arada, felaketin önkoşulları rejimin varlığının başlangıcından itibaren kendisini göstermiştir.

1930'lu yıllardaki trajedinin başlıca nedenleri zorla kolektivleştirme, ekmek, et ve diğer tarım ürünleri ile hammadde, hayvancılık ve tarımın kamulaştırılması olmuştur. Tüm büyüyen devlet ihale kampanyaları genelde tüm halka karşı idari ve adli terör eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Böylece, bu trajedinin iç siyasi nedenleri Sovyet devleti ve mevzuatı ile ekonomi yönetimi ve ideolojisi idi. Aynı anda ülkenin tüm bölgelerinde köylü çiftliklerinin sürekli kolektivleştirilmesi için göçebe ve yarı göçebe alanlar ortadan kaldırılmıştı. Bolşevik Partisi Merkez Komitesi tarafından alınan kararların acımasızca uygulanması yaşanan acı sonucu doğurmuştur.³⁷⁷

Tabii ki, bu benzeri görülmemiş trajedinin nedenlerinde, doğal koşullar da önemli bir rol oynamıştır. 1920'lerin sonu 1930'ların başında, kuraklık ve mahsul yetmezliği SSCB'nin birçok bölgesini vurmuştu.³⁷⁸ 1928-1929 yıllarında afet bölgesi, Kazakistan'ın güney-batı kesiminde, özellikle Aday bölgesinde ortaya çıkmıştı. Ağustos 1930'da Orta-Volga ülkesi BDSİ yetkili temsilciliği belgelerinden birinde "*Kazakistan sınırındaki Eski Orenburg ilçe bölgelerinde, Kazakların kitlesele göçü gözlenmiştir ...*" ve göçün nedenleri için de "*Kazakistan'da kuraklık ve mahsul başarısızlığıdır*"³⁷⁹ denilmiştir.

Bildiğiniz gibi, 1930'lu yıllar trajedisinin nedenleri ve önkoşulları 1920'li yılların olaylarından kaynaklanmaktadır. 1920'li yılların ortasında Kazakistan gibi eski Çarlık Rus İmparatorluğu'nun dışında kalan topraklar için bir geri kalmışlık ve sosyo-ekonomik gelişme yolları hakkında keskin tartışmalar vardır. Bunlardan biri

³⁷⁷ Talas Omarbekov, "Aşarşılıkka Kırılğandar Umtılıp Baradı", *Parasat Dergisi*. 2013 Sayı 5, s.8-9.

³⁷⁸ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3523, s.17-18.

³⁷⁹ Viktor Kondraşin, "*Predposylki i Naçalo Stalinskogo Goloda (1929-1932 gg.)*", *Golod v SSSR 1929-1934 Temmuz 1932*, Mali İşler Bakanlığı, Moskova 2011, c.I, s.10-52 .

Cumhuriyet'teki endüstriyel inşaat meselesiydi. KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi Bürosu üyesi Saduakasov daha sonra işleme dâhil olmak üzere çeşitli endüstrilerin tekdüze gelişimi konusunu gündeme getirmiştir. Onun görüşüne göre, ancak bu şekilde Cumhuriyet'in müttefik bir devletin hammadde uzantısına dönüşme tehlikesinin üstesinden gelmek mümkün olacaktır. Bolşevik dergisinde tartışma sırasına göre yayınlanan «Uluslar ve Milliyetler Üzerine» adlı makalesi, büyük bir tartışmaya neden olmuştur.³⁸⁰

Sovyet döneminde, bu sorunu araştırmak isteyenler arşiv malzemelerine ulaşamamışlardır. Ayrıca baskı ve insanlar üzerindeki terör nedeniyle konunun doğru bir şekilde incelenip araştırılmasına da fırsat verilmemiştir. Ancak şimdi, o zamanın gerçek tarihini eleştirel olarak incelemek ve değerlendirmek, başta insan olmak üzere toplam kayıpları hesaplamak için bir fırsat doğmuştur. Kitleli baskı yıllarında meydana gelen insan kayıpları hakkında tam olarak bir biriyle örtüşen rakamlara ulaşmakta henüz mümkün değildir. Örneğin, 1926 ve 1937 sayımları arasındaki ülke nüfusu üzerinden bu tespitlerde bulunmanın zorluğu hala devam etmektedir.³⁸¹

Stalinist politikanın olumsuz etkileri nedeniyle kitlesel açlıktan ölmüş insanlar hakkında, bugün araştırmacılar arasında farklı görüşler vardır. Nitekim 1920 ile 1930'lu yıllara göre açlığın hakim olduğu Kazak bölgesinde yaşayan insanlar hakkında net bir istatistiksel bilgi bulunmamaktadır. SSCB tarafından 1926 ve 1930'da yapılan nüfus sayımının sonuçları da güvenilir değildir. Rus arşivlerinin fonlarında yer alan istatistiksel verilerde Kazak bölgesi halkı hakkında birçok yanlış bilgi yer almaktadır. Buna ek olarak, yerel Kazakların göçebe hayat tarzı nedeniyle, ikamet belgeleri olmaması sebebiyle nüfus sayımı verilerinin sağlıklı olması mümkün olmamıştır.

Cumhuriyette açlıktan ölenler hakkında farklı rakamlar vardır. Bazıları 1.300.000 kişi, diğerleri 1.500.000 kişinin öldüğünü ifade etmektedir. Nursultan Nazarbayev'in "Kazak Pravda" gazetesinde 16 Ocak 1997'de yayınlanan makalesinde «*Sadece 1932-1933 baskı yıllarında açlık kurbanlarının 1,750.000 kişi ya da Cumhuriyetin Kazak nüfusunun toplam nüfusunun yüzde 42'si*» olduğunu belirtmektedir.³⁸²

³⁸⁰ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3523, s. 21-22

³⁸¹ Araylım Musagaliyeva, "Golod v Kazakhstane Arkhivnyye Dokumenty", *Kazakstan Muragattary Dergisi*, 2011, Sayı 4, s. 108.

³⁸² Nursultan Nazarbayev, "Khranit Pamyat, Krepit Soglasie", *Kazakhstanskaya Pravda Gazetesi*, 16 Ocak 1997, s. 2.

Modern tarihçilerin ve demografların tahminlerine göre, sadece 1937 başında insan kayıpları 13.500.000 kişi olarak gerçekleşmiştir.³⁸³ 13.500.000 kişi sayısı sadece bu yıllarda açlıktan öldürülen ya da ölen sayısı değildir. Aynı zamanda Kazakistan'da sadece 1931-1933 açlığından 1.500.000³⁸⁴ fazla insanın öldüğü de gözden uzak tutulmamalıdır. Ancak bu verilerin daha fazla açıklığa kavuşturulması ve somutlaştırılması gerekmektedir. 30 Ekim 1997 tarihli "İzvestia" gazetesinde M. Zubko'nun "Komünist rejimleri 110 milyon insanı yok etti" başlıklı makalesi basılmıştır. Bu makalede bir zamanlar Halk Partisi'ni yöneten ve İsveç'in burjuva hükümetinin bir parçası olan ünlü İsveçli politikacı Pierre Almar tarafından kaleme alınan "Otkritaya Rana"("Açık Yara") kitabının ürkütücü verilerine yer verilmektedir. Kitapta: *"XX. yy'da barış zamanında, dünyanın farklı eyaletlerinde 170 milyon insan yok edildi. Bunların 110 milyonu ya da yaklaşık üçte ikisi komünist oryantasyon ülkelerinden geliyor"*³⁸⁵ demiştir.

Açlık ve zorluklardan kurtulan Şu bölgesinin yaşlı insanların anıları da yaşanan acı gerçekleri yansıtmaktadır. 1926 doğumlu Cumakhan Kanybetov hatıralarında; *"Beş yaşında bir çocuk olarak gördüklerim ve hissettiklerim asla unutulmayacaktır. Babamın mülküne el konuldu. Hayvansız kaldık. Herkesin sınırları bozulmaya başlamıştı. Açlıktan kurtulma yolu göç idi. Sarıbulak Nehri kıyısında yaşayan akrabalarla göç ettik. Dün gördüğün kişiyi göremediğin gün geldi. İlk defa yaşlıların çocuk gibi ağladığını gördüm. Hala yaşlı bir adamın yüksek sesle bağırdığını hatırlıyorum: "Kahretsin seni Goloşyekin, biz senin babanı öldürmedik ki. Sovyet yetkilileri babamın sahip olduğu birkaç küçük hayvana el koydu ve "zengin" olduğu gerekçesiyle babam Kanybet'i hapse attı. Babam soruşturulduktan sonra eve dönünce köyümüzden ayrıldık ve Aksu Nehri'ne doğru yola çıktık. Yol uzundu. Yol kenarında insana benzeyen bir şeyler gördüm ve babamdan bunun ne olduğunu sordum. "Onlara bakma, korkacaksın" dedi. Ama bu insanlar değil mi? Neden kalkmıyorlar? Evet, ölmüş insanlar, dedi babam. ... Neden gömülmemişler, dedim. Oğlum, zamanımız az. Bu insanların yanına gitmeyelim. Ne zaman öldüklerin de bilmiyoruz. Hatta bir kişi değil,*

³⁸³ Leonid Gordon, Eduard Klopov, *Çito Eto Bylo?: Razmuşleniya O Predposylkakh i İtoğakh Togo, Çito Sluçilos s Nami v 30-Ye-40-Ye Gody*, "Politizdat" Yayınevi, Moskova, 1989, s.160-161.

³⁸⁴ Juldız Abylkojin, Manaş Kozıbayev, Tatimov, Kazakhstanskaya Tragediya , "Voprosy İstorii" Dergisi, Sayı:7, 1989, s. 63.

³⁸⁵ Marat Zubko, "Kommunistiçeskiye Rejimi Uniçtoğjili 110 Millionov Çelovek", "İzvestiya" Dergisi, 30 Ekim 1997, s. 26.

birkaç kişidir. O yüzden bizim cenaze töreni yapma imkanımız yok. Eğer, Goloşcheykin olmasaydı bu kadar da kötü olmazdı, - dedi babam.³⁸⁶,

1923'te Jienbet köyünde doğmuş Jarkynbek hatıralarında; *“Açlık yıllarında 7 yaşındaydım. 1930'da ata yurtumuzda Stalin adlı kolhoz kurulmuştu. Köy sakinlerinin sığırlarına el konuldu ve kollektif çiftliğe nakledildi. Yiyecek kaynaklarını kaybedenler açlık çekiyordu. Evden çıktığımızda ağaçların gölgesinde ve sokaklarda tepe gibi ölen insanları gördüğümde, korkudan saçlarım diken diken olmuştu.”³⁸⁷,*

Bugybai Ata ise hatırasında; *“Annemiz günde bir kez buğdayı el değirmeninde öğütür, suyla karıştırır ve çorba pişirirdi. Asla yemeğe doyamazdık, bu yüzden bütün gün halsizlik içindeydik. Bozkır, ölen insanlarla dolu. Sovyet yetkilileri, nüfus aç olmasına rağmen göçü kesinlikle yasaklamıştır. Köy sakinleri gizlice Çin tarafına göç etmeye başladı. Ancak köyün Çin'e taşındığını önceden bilen sınır muhafızları, dağ içinde göçümüzü yok etti. Altımdaki at ürküsünden dolayı ben yaklaşık 3-4 metre yere düştüm ve bayılmışım. Dağlarda çok gürültü vardı; feryat etmiş insanlar, çığlık atmış sığırlar ve dünya kargaşa içindeydi. Sınır muhafızları köylüleri kurşuna dizmişti. Orada ne kadar oturduğumu bilmiyorum ama bir keresinde yaşlı bir adam gelip beni eve götürdü. O eve gittiğimde herkes şaşkınlıkla bana bakıyordu. Çadır duvarındaki asılı aynaya baktığımda koyu saçlarım 80-90 yaşındaki bir yaşlı adamın saçları kadar bembeyaz olduğunu gördüm. Ebeveyn ve akrabalarımın kaybı çok şiddetli derece etkiledi ve sonsuza dek yasını tuttum.³⁸⁸ demektedir.*

Açlık yıllarında sefil insanların kaderi, aşağıdaki hatıradan daha iyi anlaşılabilir. Kosym Ata'nın hatırasına göre; *“Şehirde yaşıyorduk. Babam iskelede yükleyici olarak çalışıyordu, ben et işleme tesisinde tamirciydim. 17 yaşındayım. Bir gün babamla çarşıya gittik. Uzun süre pazarlıktan sonra, sonunda bir torba patates aldık ve eve koştuk. Çarşının kapısında böyle bir manzaraya şahit olduk. O yıllarda ölülerin sokaklarda dolu olduğunu söylemeliyim. Herkes buna o kadar alıştı ki, fark etmeden cesedin üzerinden bile geçmiştir. Cesetleri toplayıp şehir dışına gömen özel bir cenaze tugayı vardı. Onlar ölmüş insanları bir yığına sürükleyerek, bir arabaya yığarlar. Cenaze ekibinden biri bir cesedin bacaklarını tutunca, babam aniden "Çocuğa dokunma" diye bağırarak, cesede koştı. Bu kız 13 yaşlarındaydı. Babam cenaze ekibini*

³⁸⁶ *Cambul Önirindeki Aşarşılık Zardaptarı* (Anılara dayanarak toplanmış), Derleyen T. Baykulov, Enter-Group Yayını, Astana 2015, s. 11-14.

³⁸⁷ Baykulov., a.g.e., s. 35-37.

³⁸⁸ Baykulov., a.g.e., s. 40-43.

iterek, kızı dikkatle yerden kaldırdı, derhal kızın nefes aldığını fark edince, "Hey, yaşlı adam," diye bağırarak polis, uzakta duran babasına bağırdı, "cesedi yerine götür. "Hala nefes alıyor, kız yaşıyor. Onu eve götürürüm, belki hayatta kalır" dedi babam. "Bırak! Eğer ölmediyse, yolda, ya da onu gömdüklerinde ölecek" dedi ekip. - "Oh, hayvan, keşke onun yerine seni gömseydik", diye bağırdı babam. -"İşte böyle mi oldu, o zaman..." diye şişman polis babamı kırbaçlamaya başladı. Kendimi hatırlamadım, ona doğru atladım, kamçıyı elinden kopardım ve attım. "Bir dakika, ikinizi de hapiste yakacağım" diyen şişko adam dişlerini sıktı. - "Beni hapiste yaktığın sürece, seni burada kanla yıkayacağım" dedi babam. Sonra, yarım paket patatesimiz ile babam kucağındaki kızla eve döndük. Annem kızı tedavi ederek, ayağa kaldırdı".³⁸⁹

Kazakistan'daki bu trajedinin ölçeği, 1930-1936 yılları için nüfus istatistikleri ile kanıtlanmaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti Yüksek Konseyi Başkanlığı Komisyonu'na göre; açlıkla ilgili ve salgın hastalıklardan kaynaklı yüksek ölüm oranları Kazak halkından 2.200.000 kişi, yani toplam nüfusunun %42'ini kaybetmesine yol açmıştır. Tablo 15, "1926 tüm birlik nüfus sayımı", "1937 tüm birlik nüfus sayımının ön sonuçları" ve "1939 tüm birlik nüfus sayımı" verilerine göre hesaplanmıştır. (Bkz.Tablo 16.)

Tablo 16. Kazakistan Nüfusu (1926-1939)

Milliyetler	1926 Nüfus Sayımı	Özgül Ağırılık%	1937 Nüfus Sayımı	Özgül Ağırılık%	1939 Nüfus Sayımı	Özgül Ağırılık%
Ruslar	1275054	20,6	1917673	37,41%	2458687	39,97%
Ukraynalı	860201	13,9	549859	10,73%	658319	10,70%
Almanlar	51094	0,8	80568	1,57%	92571	1,50%
Mordoviyalılar	27230	0,4	21511	0,42	2992	0,05%
Tatarlar	79758	1,3	92096	1,80	108127	1,76%

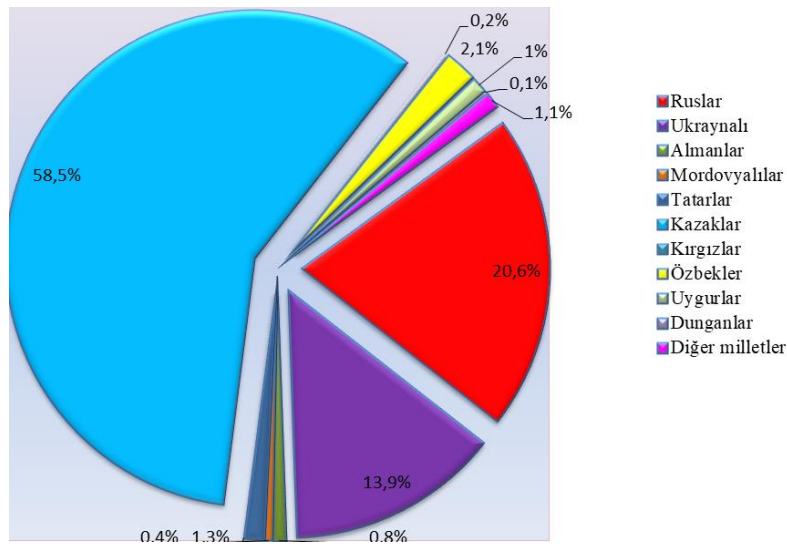
³⁸⁹ Garifolla Esim, Pozametal Stejki-Dorojki..., "Ukrayna ve Kazakistan'da 1930'ların Kıtlığı: Tarihyazımının Sorunları ve İncelenmesine Yaklaşımlar" (Trajedinin 80. Yıldönümü), Konuşma materyallerinin toplanması- , Uluslararası Bilimsel konferans katılımcılarının raporları, 3 Aralık 2013, Astana 2014, s.162-163.

Kazaklar	3627612	58,5	2181520	42,55	2327625	37,84%
Kırgızlar	9871	0,2	5024	0,1	5033	0,08%
Özbekler	129399	2,1	109978	2,15	120655	1,96%
Uygurlar	63434	1,0	32982	0,64	35409	0,58%
Dunganlar	8455	0,1	7007	0,14	7415	0,12%
Diğer milletler	65824	1,1	128458	2,51	334269	5,43%
Toplam	6197932	100	5126676	100	6151102	100

390

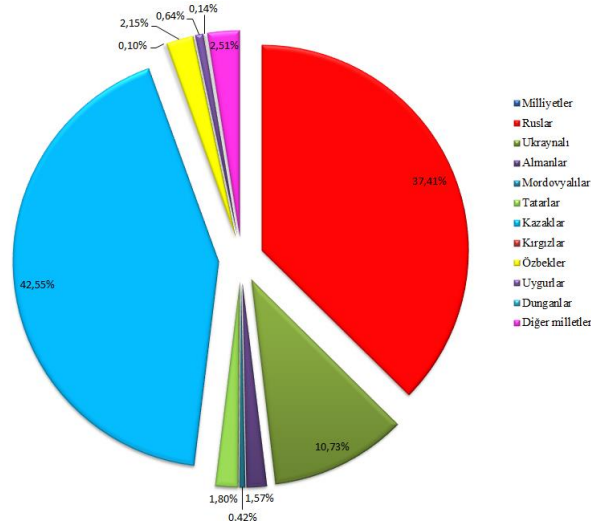
Nüfus bilgileri Cumhuriyetin Halk Ekonomik Muhasebe Ofisi tarafından derlenmiştir. Tablo'da nüfus sayımlarının, arşiv belgelerinin ve materyallerinin demografik analizi sunulmaktadır. 1937 nüfus sayımına göre Kazaklar nüfuslarının 1.500.000'ini kaybetmiştir. Bu nüfus karşılaştırmalarından Kazak etnik kökeninin en şiddetli soykırıma uğradığı ve ağır kayıplar yaşadığı anlaşılmaktadır.

Şekil 2. 1926 Nüfus Sayımı

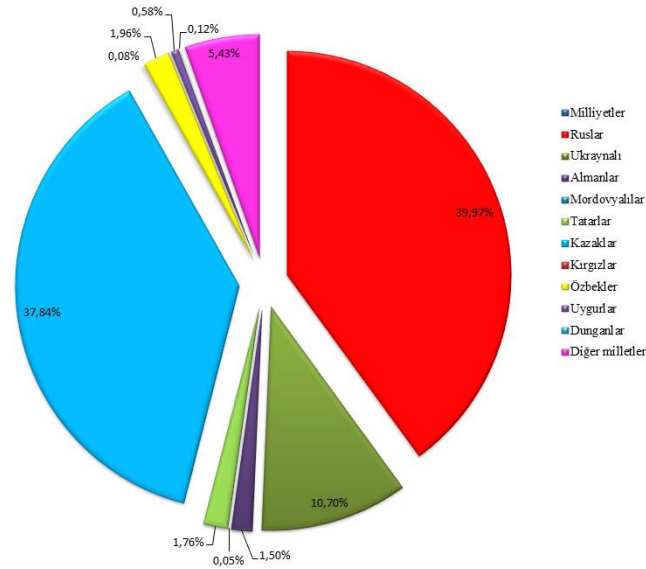

³⁹⁰ RFDA, *Predvaritelnyye Itogi Vsesoyuznoy Perepisi 1937 Goda*, s. 96; *Vsesoyuznaya Prepis' 1939 goda*, Fon Kodu: 1562, Dosya: 336, s.17-18// Protokoly Prezidiuma Vyşçego Soveta Narodnogo Khozyaystva (Ulusal Ekonomi Yüksek Kurulu Başkanlık Divanı Tutanakları), Der. A.K. Sokolov.

Şekil 3. 1937 Nüfus Sayımı

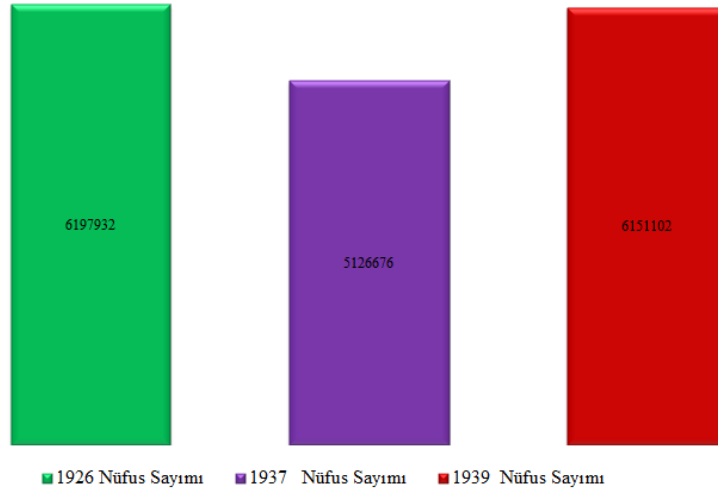
Şekil 4. 1939 Nüfus Sayımı

Şekillerdeki nüfus sayımları, Kazakistan'daki halkların 1926 nüfusu ile karşılaştırıldığında, en çok etkilenen insanların Kazaklar olduğu görülmektedir. 1926 yılında %58,5 olan Kazakların diğer halklar arasındaki payları 1,5 kat azalmaktadır.

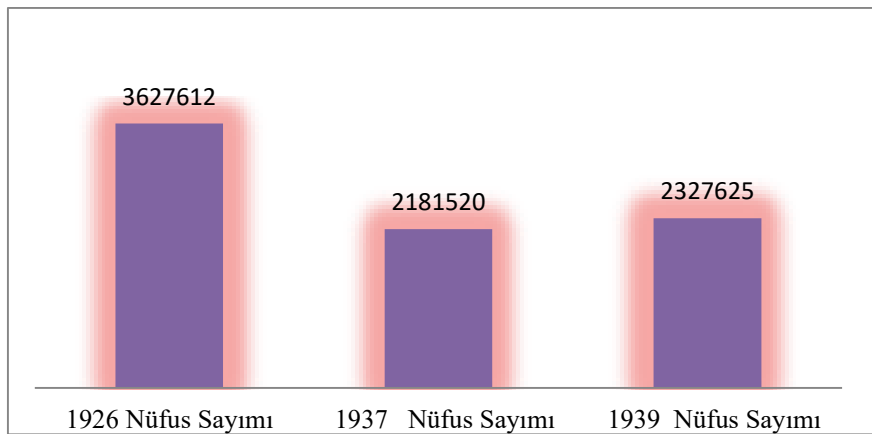
Daha önce de belirtildiği gibi, buradaki nüfus kayıplarının nedeni, kolektivleştirme dönemindeki yüksek ölüm ve göçten kaynaklanmaktadır.

Şekil 5. Kazakistan nüfusu (1926-1939)

Kazakistan'daki nüfus kayıpları gibi Ukraynalıların sayısında da %36'lık bir azalma olmuştur. Ayrıca, Özbekler %19 ve Uygurlarda %48 azalırken aynı dönemde, Rusların %33,5, Tatarların %13,4, Almanların %36,6 oranında artış gerçekleştirdikleri görülmektedir. Kazakların sayı için (Bkz. Şekil 6.)

Şekil 6. Kazak Halkın Sayısı (1926-1939)

RSFSC topraklarında Kazakların yerleşiminin ilginç bir resmî 1937'de ortaya çıkmaktadır. Kazakların Kazak ÖSSC'si dışında, 1926'ya kıyasla, yeni bölgelere yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Bu bölgeler Saratov, Volga, Dağıstan, Stalingrad,

Çelyabinsk ve Novosibirsk bölgeleri olmuştur. Saratov, Çelyabinsk, Novosibirsk ve Dağıstan'a 10.000- 25.000 ve Stalingrad bölgesine de 71.000 Kazak yerleştirilmiştir. 1926'da Orenburg bölgesine 21.000 ile 70.000, Omsk'ya 24.000 ile 50.000 arası Kazak yerleştirirken, 1937'de Altay bölgesine de 29.000 Kazak yerleştirilmiştir.³⁹¹ Göçmen Kazakların bir kısmı Kazakistan'dan RSFSC'ye yürütülen ve sert şekil alan Kolektifleştirme baskısı altında göç ettirilmiştir. Yerleşimciler özellikle Volga bölgesinde, yerleşime oldukça elverişli yerlere gitmişlerdir.³⁹² Bununla birlikte, Kazakların önemli bir kısmı da RSFSC'nin uzak ve düşük nüfuslu bölgelerine zorla yerleştirilmişlerdir. Kazakların 1926 ve 1937 RSFSC'ye yerleştirilmeleri için Bkz.Tablo 16'da RSFSC topraklarında (Kazak ÖSSC dışında) Kazakların sayısındaki keskin artış dikkat çekiyor: 1926'te 52 bin, 1937'de 300 bin olup, nüfusun ağırlığı 5 kat artmıştır. Muhtemelen Kazakistan'dan buraya taşınmışlardır.

Tablo 17. RSFSC 1926 ve 1937 Nüfus Sayımlarının Materyalleri Üzerine Ulusal Bileşimi

Milliyetler	1926 yıl		1927 yıl	
	sayı	%		
Kazaklar	52 485	0,05	292 099	0,28

³⁹³

Kazakistan'da 1931-1933 yıllarında kolektifleştirme kitlesel açlığın acımasız sonuçlarına yol açmıştır. Aşağıdaki tablolardan elde edilen veriler, köylülerde çiftlik hayvanlarının ve tahılların çekilmesinin ne boyutta olduğunu ortaya koymaktadır. 1931 gibi erken bir tarihte hayvancılık ve diğer tarımsal ürünlerin köylüden alınması, büyük bir kıtlığa yol açmış ve açlıktan ölümler kırsal nüfusun bileşiminde keskin bir düşüşe neden olmuştur.

Stalin'in politikaları neticesinde hayvanların sayısı hızla azalmış ve 1928'de Cumhuriyet'te 6.509.000 olan büyükbaş hayvan sayısı 1932'de 965.000'e düşmüştür. Küçük hayvancılık verileri daha da çarpıcıdır: 1932'deki 18.566.000 koyundan sadece 1.386.000'i kalmıştır. 1928'de 3.516.000 olan at sayısı 1941'e kadar 885.000'a

³⁹¹ *Vsesoyuznaya Perepis Naseleniya 1926 Goda*, 1926'daki Tüm Birlikler Sayımı, Moskova 1929, c. IX, s. 65-66.

³⁹² Ş. Şepel, "Velikiy golod v Kazakhstane i Naçale 30-kh gg. XX v.", *Liter Dergisi*, Sayı 13, 2010, s.4-5.

³⁹³ *Vsesoyuznaya Perepis Naseleniya 1926 goda.*, a.g.e., s.79.

düşmüştür. 1928'de 1.042.000 olan deve sayısı 63.000'e inmiştir. Kazakistan'ın her tarafında olduğu gibi Karaganda bölgesi ile bazı hayvancılık bölgelerinde durum çok daha kötü olmuştur. Örneğin, Jana-Arkinsky bölgesinde 1933'ün başında, 1931'de 10.665 olan at sayısı 343'e, 9.971 inek sayısı 453'e, 26.620 olan koyun sayısı 665'e, 4.364 olan deve sayısı 119'a inmiştir.³⁹⁴

29 Eylül 1932'de Stalin'e yazdığı rapor notunda, Turar Rıskulov, hayvancılığın kaybı ve nüfus üzerindeki sonuçları ile göçebelere yerleşmesinin gerçek durumu hakkında bilgi vermiş ve krizden çıkış yolu için önlemler önermiştir. Sorunun önemine ve keskinliğine dikkat ederek, V. Tüm Kazakistan Parti Konferansı'nda «yerli nüfusun %90'ının hayvancılıkla uğraştığı için, bu sorunun büyük ölçüde ulusal bir mesele olduğunu» gündeme getirmiştir.³⁹⁵

“Kazakistan'daki hayvancılığın restorasyonu için önlemler hakkında bir rapor notu” başlıklı gizlice gönderilmiş raporda, “17 Eylül 1932 tarihli Merkez Komitesi kararının önemini kabul etmek, Kazakistan'da hayvancılığın daha etkili bir şekilde uygulanmasını, dikkate almak ve Kazakistan'da ana üslerin birinde (SSCB ile karşılaştırarak) hayvancılıktaki büyük düşüşün gerçek büyüklüğü ile ilgili verilen bilgilere dikkat etmek istiyoruz. Aşağıdaki önlemlerle bu kararı tamamlamanın gerekli olduğunu düşünüyorum (neredeyse sığır yetiştiriciliği, 3,5 milyon Kazak nüfusunun büyük bir kısmına dayanıyordu), göçebeliliğin çöküşünün sonuçları ve gerçek ve hayvancılığın ve sedimantasyon önlemlerinin (gerçek davranışlarıyla) sonuçlarının ortadan kaldırılması, müttefik ve cumhuriyetçi hükümetten büyük fonlar gerektirecektir”³⁹⁶ tespitleri yer almaktadır. (Bkz.Tablo 18.)

Tablo 18. Kazak SSC’de Sığırların Devlet Tarafından Çekilmesi

Yıllar	Toplam Sığırlar (sığır başına göre) Milyon	Sığır teslim planı (sığır başına göre)	Gerçek azalma (sığır başına göre)
1929	44 milyon 7 bin	15 milyon 600,3 bin	bilgi yoktur
1930	29 milyon 6 bin	2 milyon 719 bin	12 milyon
1931	8 milyon ,6 bin	4 milyon 900 bin	21 milyon
1932	5 milyon	3,6 milyon	3,7 milyon

³⁹⁴ *Kazakhstan Za 50 Let. Statistiçeskiy Sbornik*, Alma-Ata 1971, s. 82-83.

³⁹⁵ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 5400, s. 64-65.

³⁹⁶ İstoriya Kazakhstana, Dokumenty i Materialy (1917-2012), Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Merkez Arşivi, «Şanyrak Media» Basım evi, Astana 2017, s.70.

1933	4 milyon 5 bin	bilgi yoktur	bilgi yoktur
Toplam		11 milyon 356 bin	36 milyon 7 bin ³⁹⁷

Bu tabloya göre, 1929'da 44 milyon 7 bin sığır'dan, 4 yıl içinde sığır sayısı 40 milyon azalmıştır. Geri kalan 3.500.000 sığır katliam, mülteci kaçırma ve çeşitli salgın hastalıklar nedeniyle ortadan kalkmıştır.

Zorunlu Ekmek Planı'nın uygulanmasıyla açlıktan nüfusun kitlesel ölümüne rağmen, merkez kesinlikle ekmek yapımının seyrini düzenlememiştir. (Bkz. Tablo 19-20.)

Tablo 19. Kazakistan'da Tahıl Toplama

Yıllar	Ortalama verim	Toplam toplanan milyon put ³⁹⁸
1930	7,3 hektar başına kental ³⁹⁹	46,8
1931	4,9 hektar başına kental	44,2
1932	3,7 hektar başına kental	40,8
1933	4,2 hektar başına kental	42,4

401

Tablo 20. SSCB'ye Göre Ekmek Hazırlama (Kazak SSC Sonuçları)

	Planlama milyon put	Devlete teslim milyon put
1929/1930	41,1	37,8
1930/1931	44,9	40,7
1931/1932	50,5	40,4
1932/1933	40	41

Bu tabloya göre, ülkedeki açlığa rağmen, ekmek hazırlama planının uygulandığını görüyoruz. Örneğin, Devlete ekmek hazırlama için 1931-1932'de % 80, 1932-1933'te % 102'den fazla tahıl teslimi gerçekleşmiştir.

Kazak vekilleri, Merkez Komitesi'nden Kazakistan'daki göçebe ve yarı göçebe bölgelerin özellikleri göz önüne alınarak; Kazaklar tarafından 100 baş koyun, 8-10 baş sığır, 3-5 deve ve 8-10 sürü atlar için bireysel kullanımın istisnası şeklinde kullanımına izin verilmesini istemişlerdir. Kazakistan'da hayvancılık 1928'de 32 milyon baş sığırdan

³⁹⁷ *Nasilstvennaya Kolektivizatsiya i Golod v Kazakhstane v 1931-1933 g.g.*, Sbornik Dokumentov i Materialov, Editörü K.S. Aldajumanov, «XXI Vek» Yayınları, Almatı 1998, s. 28.

³⁹⁸ Put: Eski bir Rus ağırlık ölçü birimidir ve putun metrik değeri, 16,38 kg'a denktir.

³⁹⁹ 100 kg'lık ağırlık kütle ölçü birimidir.

⁴⁰⁰ *Nasilstvennaya Kolektivizatsiya i Golod v Kazakhstane.*, a.g.e., s.33.

⁴⁰¹ *Nasilstvennaya Kolektivizatsiya i Golod v Kazakhstane.*, a.g.e., s.31.

(aslında 40 milyon baştır ve bu zamana kadar azalmıştır) Şubat 1932'de Tüm Birlik Nüfus Sayımına göre 5.397.000 baş sığira düşmüş, yani %83 oranında (koyun %88 ve inekler %86) azalmıştır. ⁴⁰²Daha sonra Merkez Komite direktifleri ile kolektivleştirilmenin düzeltilmesi için yapılan (Makale Stalin'in «Başarıdan Baş Dönme» makalesi 2 Mart 1930'da basılmıştır) hayvancılık mücadele sonucunda Şubat 1931-Şubat 1932'de nüfus sayımı verilerine göre %55 oramında azalmıştır.⁴⁰³ (Bkz. Tablo 21.)

Tablo 21. “SSCB'nin Cinsiyete Göre Kentsel ve Kırsal Nüfusu” (1937 Nüfus Sayımına Göre)

Bölge	1937 nüfus sayımına göre nüfus					
	kentsel sakinleri			kırsal sakinleri		
	erkekler	kadınlar	Toplam	erkekler	kadınlar	Toplam
Kazak SSC	646 778	630437	1277215	1939066	1903892	3842958 ⁴⁰⁴

Tarımdaki sosyalist dönüşümler, kıtlık, salgın hastalıklar, göç gibi nedenlerden Cumhuriyet'teki demografik durum da değişmiştir. 1926 yılında "Tüm Birlik Nüfus Sayımı" sırasında, Kazaklar Cumhuriyetin diğer milletlerinden %57,1 ile kesin çoğunluğu oluşturmuş ise de, 1939 nüfus sayımında 3/5'i düşmüştür.

Tarımın kolektivleştirilmesindeki kritik hatalar, modern çağdaşların değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bunların arasında Kazak aydınlarının görüşleri de değerlidir. Bu belgesel kanıtlar arasında Devlet Başkanı adına mektuplar özel bir yer almaktadır.

Özellikle etkilenilecek mektup “Beşliğin Mektubu”dur. Diğer mektuplar Ağustos 1932'de Kazak Halk Cumhuriyeti Komiserleri Meclisi Başkanı Oraz İsayev ile 1932-1933 RSFSC Halk Komiserleri Başkan Vekili Turar Rıskulovun yazdığı mektuplardır. Mektuplar kapsamlı bilgi içeren ve kolektivleştirme'den sonra Cumhuriyet trajedisinin ne boyutta yürütüldüğünün tam bir tablosunu sunmaktadır.

Sığır yetiştiriciliğinin keskin bir düşüş nedeniyle Cumhuriyet nüfusunun kitlesel kıtlık üzerinde Kazak aydınlarının kaleme aldığı ilk mektuplardan biri olan "Beşlik

⁴⁰² KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 5400, s. 68-69.

⁴⁰³ *İstoriya Kazakhstana, Dokumenty i Materialy (1917-2012)*, Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Merkez Arşivi, «Şanyrak Media» Basım evi, Astana 2017, s.78-79.

⁴⁰⁴ RFDA, Fon Kodu: 1562, Dosya: 142, Dava Dosyası 329, // Danilov V. vd. (ed.). *Tragediya Sovetskoy Derevni*, 5 ciltteki Arşiv Belgeleri ve Materyalleri, 1937–1939, Yayıncı "Rossiyskaya polit. ansiklopedi", Moskova, c. IV, s.129-131

Mektubudur".⁴⁰⁵ 4 Temmuz 1932'te KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi Başkanı Goloşyekin ve Stalin'e Kazak aydınlar tarafından gönderilmiştir. Mektup, yazar Gabit Musrepov, Kazak Devlet Basını uzmanı Mansur Gataullin, Almatı Komünist Enstitüsü yöneticileri Embergen Altınbekov ve Mutaş Dauletkaliev, Kazak ÖSSC Devlet planı Komisyonu sektör Başkanı Kadyr Kuanyşev tarafından yazılmıştır. Mektup'ta Kazak köylerindeki kolektifleştirme, yerleşime şiddetli geçiş ve aşırı vergiler toplanması ile ülkedeki kıtlık ve kitlesel göçün ulusal trajediye neden olduğundan bahsetmişlerdir. KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi'nin tarım alanındaki sert politikasının yarattığı sorunu çözmek için yollar önerilmiştir. Mektup Halk Komiser Konseyi Başkanı Oraz İsaev'in önerisi üzerine yazılmıştır. Bu mektup totaliter rejime karşı Kazak aydınlarının protestosu olmuştur. Baskı yıllarında mektubun yazarları yoğun altına alınmıştır.

Mektup, hayvancılığın acıklı bir düşüşünü gösteren korkunç rakamlar ve gerçekleri sunmuştur. 1930 yılında sığırların sadece 1/8'i kalmıştır. 40 milyon sığırdan sadece 5 milyon baş sığır kalmıştır.⁴⁰⁶ Tarım endüstrisindeki düşüşün ve halkın açlığının nedenleri de gösterilmiştir.

Goloşyekin ve Kuramysov (Kazkraikom'un ikinci Sekreteri), hayvancılığın sosyalist açıdan yeniden inşası sürecinde hayvancılığın azaltılmasının kaçınılmaz olduğunu savunmuştur. Mektubun yazarları birkaç gün sonra KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi'nin kontrol Komisyonuna çağrılmış ve yazdıklarını reddetmeleri istenmiştir. 15 Temmuz Kazak Bölgesel Komitesi bürosu ve KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi Başkanlığı ortak toplantısında, mektubun yazarlarının «*kötümser duygulara yenik düştükleri ve milliyetçi unsurların etkisi altında oldukları*» belirtilen bir karar kabul edilmiştir. Mektup yazarları «tövbe etmek " zorunda bırakılmıştır. Bu mektubu yazarlar 1937'de, Karkaraly ilçesi Başkanlığı tarafından yargılanmışlardır.

Moskova'da RSFSC Halk Komiser Konseyi Başkan Yardımcısı olarak görev yapan Turar Rıskulov, ülkenin üst düzey liderlerine kolektivleştirme sırasında yaşanan olayların bir sonucu olarak; sürgün etme, açlık ve Kazak nüfusunun yok oluşu durumunu ayrıntılı olarak açıklamak üzere iki kez başvurmuştur. Rıskulov mektubunda, Merkez Komitesinin kararlarının yerine getirilmemesi, kolektivleştirme ve yerleşimin hızlanmasından bahsetmiştir. Goloşyekin'in yayınlanan raporundan rakamlar veren Rıskulov, hayvancılığın Kazakistan'da 1928'de 32 milyondan 5.397 bin baş sığıra, yani

⁴⁰⁵ İstoriya Kazakhstana, Dokumenty i Materialy (1917-2012), №31. Pismo «Pyati» Sekretaryu Kazkraykoma VKP (B) F.I. Goloşyekin Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Merkez Arşivi, «Şanyrak Media» Basım Evi, Astana 2017, s. 83-90.

⁴⁰⁶ Kazakhstan, Ulusal Ansiklopedi, Baş Editör B. Ayagan, Almatı 2005, c. IV, s.75

%83'e⁴⁰⁷ düşürüldüğünü ve kolhozların çoğunda sığır katliamı ve kolhozların bir parçası tarafından kitlesel hırsızlık yapıldığını belirtmiştir.

Turar Rıskulov, Kazakların kötü durumu hakkında Merkez Komite'ye, Kazak çiftliklerinin yarısının bölgelerinin dışına taşındığını ve Sanayi noktalarında (Karaganda, Balkaş stroy, Karsakbay, vb.), demiryolu hatlarında kitlesel açlık ve yoksulluk, görüldüğünü özellikle çocuklar arasında, kıtlık topraklarında cinayet ve soygunun yayıldığı bilgisini rapor etmiştir".⁴⁰⁸

Rıskulov durumu iyileştirmek, aç insanlara yardım etmek için;

— Sovyetleşme sırasında hayvancılığın bir kısmının kolhoz çiftçilere geri döndürülmesi;

— Kazakistan'da göçebe ve yarı göçebe bölgelerde, mevcut kolektif çiftliklerden vazgeçilmesi;

— Kolektif çiftliklere tüm üretken sığırların geri getirilmesi;

— Kazakistan'dan sürgün olarak göç ettirilen Kazakların Kazakistan'ın komşu bölgeleri ve Cumhuriyetlerde, kışın yaklaşmasıyla bağlantılı olarak, konutlara yerleştirilmeleri;

— SSCB ve RSFSC'nin HKK yerleşme planını dikkate alınarak onaylanması;

— Yerel cumhuriyetlerden gelen güçlü gövdeli kişilerin gıdada istihdam edilmesine yardımcı olunması;

— Şu anda, nüfusun ikamet yerlerinden ayrılmadan, hayvancılığın öncelikli gelişimi için yerleşimlerinin tamamlanması sürecinin belirlenmesi;

— Kazakistan'da hayvancılığın toparlanmasının hızlandırılması gerektiği önerlerinde bulunmuştur.⁴⁰⁹

9 Mart 1933'te KazK(b) PMK'inin Merkez Kurulu tarafından Stalin'e⁴¹⁰ "Kazakistan'daki hayvancılığın restorasyonu için önlemler hakkında bir rapor notu" sunulmuştur. KazK(b) PMK Merkez Komitesinin tarım bölümüne gönderilen kopyalarında Lev Kaganoviç ve Vyaçeslav Molotov'a yazdığı mutabakat mektuplarında Rıskulov, SSCB'nin diğer bölgelerinde çok büyük olan olağanüstü istisnai duruma

⁴⁰⁷ Turar Rıskulov: *Gosuderstvennaya Deyatelnost i Ekonomičeskiye Vozreniya*, Almatı 2011, s.79.

⁴⁰⁸ Turar Rıskulov, *Sobraniye Soçineniy v 3-kh Tomakh*, (3 Ciltte Toplanan Eserler), Almatı 1998, c. II, s. 147.

⁴⁰⁹ Rıskulov., a.g.e., s.148-150 .

⁴¹⁰ RFDA, Arşiv Fonu 82, Envanter 670, Dava Dosyası 2, s. 11. // Protokoly Prezidiuma Vyşçego Soveta Narodnogo Khozyaystva (Ulusal Ekonomi Yüksek Kurulu Başkanlık Divanı Tutanakları), Der. A.K. Sokolov, Rosspen Yayınları. Moskova 2000, s. 152.

odaklanarak, Kazak göçebelerinin soyunun tükenmesinin korkunç tablosunu anlatmıştır. Rıskulov 1931 yılı sonlarında başlayan ve 1932 yılının ilkbahar ve yaz aylarında Kazakistan sınırlarında bir bölgeden diğerine başlayan Kazakların göçü yeniden yoğunlaşmıştır. Rıskulov bu göçlerin ve Kazak hanelerinin parçalanmasının en olumsuz sonuçlarının açlık ve salgın, Kazak nüfusunun karşılaştığı acı gerçeğin ölüm olduğunu bildirerek, açlıktan mahkum olan birçok insanın hayatını kurtarmak için ülke liderliğinin müdahalesini istemiştir.

Rapor notunda Kazakların göçebe hareketinin kapsamı hakkında etkileyici veriler sunulmuştur. Yani 40.000 kişi Orta Volga'ya, 100.000 kişi Kırgızistan'a, 50.000 kişi Batı Sibirya'ya, 20.000 kişi Karakalpak'a, 30.000 kişi Orta Asya'ya göç ettirilmiştir. Göçmenler Kalmıkya, Tacikistan, Kuzey Bölgeler gibi uzak yerlere dahi sürülmüşlerdir.⁴¹¹ Müsadere politikası ile nüfusun bir kısmı zengin çiftçilerle beraber Batı Çin'e göç etmişlerdir. Göç sürecine, yerinde kalan kolhozların zayıflaması, bir yurt satışı ve mülkün son kalıntıları ve yolda bulunan sığırların tüketilmesi ile ölümlerinin eşlik ettiği bildirilmiştir.

Rıskulov, RSFSC HKK Komisyonu'nun çalışmalarına katılmak için gelen raporlara atıfta bulunarak, bölge temsilcilerine Kazak göçmenlerin ölüm oranındaki artış hakkında; "... Orta Volga Bölge İcrâ Komitesi'nden Yoldaş İllarionov, Sol-İletsk ve Orsk bölgelerinde köylü Kazak göçmenleri arasında her gün 5-10 kişi öldüğü, Batı Sibirya İcrâ Komitesi Yoldaş Alagizov, Sibirya demiryolunun bir istasyonunda 10 bin Kazak beklediğini ve bunların arasında salgın hastalıklar ve önemli ölüm oranları olan birçok hasta olduğu" bilgisi veriliyordu.⁴¹²

Rıskulov, Kazakistan içindeki köylülerin durumu hakkında; acı gerçekleri açıkça ortaya koymuştur. Buna göre "Birçok şehirde (Evliya-ata, Çimkent, Semipalatinsk, Kızıl-Orda, vb.) ve demiryolu istasyonlarında açlıktan ölen Kazakların cesetleri günlük olarak şehir dışına çıkarılmıştır. Şu bölgesinin bölge merkezi Novo-Troysk köyünde her gün 10-12 kişi ölmüştür. Kazak komünistlerin %60'ı kolhozdan ayrılmışlardı. Yerel yetkililere göre, Turgay ve Batpak bölgelerinde açlıktan nüfusun %20-30'u, Şalkar ilçesinde nüfusun %30-35'i ölmüştü.⁴¹³ Balkaş bölgesinde toplam 60 bin kişiden, 12

⁴¹¹ RFDA, Arşiv Fonu 82, Envanter 670, Dava Dosyası 2, s. 12. // Protokoly Prezidiuma Vyşçego Soveta Narodnogo Khozyaystva (Ulusal Ekonomi Yüksek Kurulu Başkanlık Divanı Tutanakları), Der. A.K. Sokolov, Rosspen Yayınları. Moskova 2000.

⁴¹² Turkestanskiy Kommunist Gazetesi, 16 Ekim, 1919, s.321.

⁴¹³ K. Santaeva , "Jetisw Jerindeki Kazak Baylarının Kasireti (1928-1929 jj)" , Kazak Tarihi Dergisi, 2018, Sayı 4, s. 33-36.

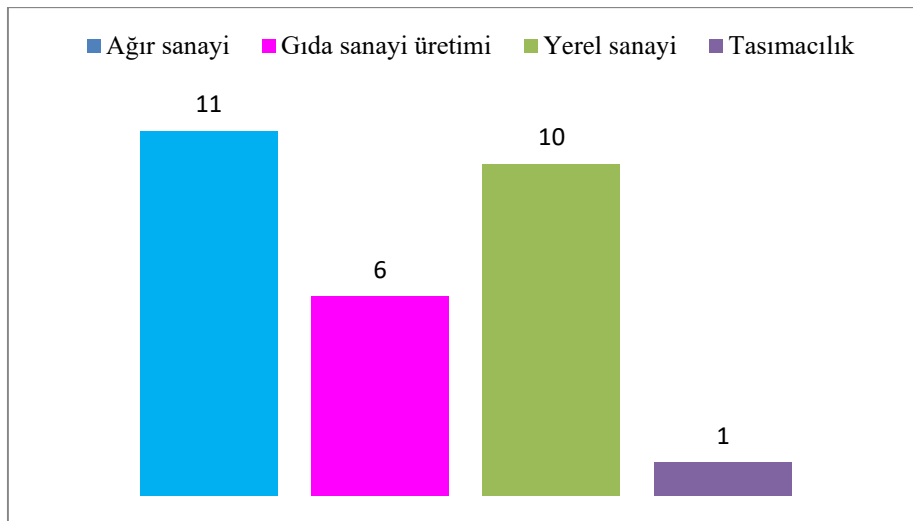
bini göç etmiş, 36 bini ölmüş ve bölgede toplam 12 bin kişi kalmıştı. Geçen kış Karatal bölgesinde üç Kazak köyü sakinlerinin başka bir yere zorla yerleştirilmesi sırasında yarısı ölmüştü. Sarısu bölgesinde, 7.000 çiftlikten yaklaşık 500 çiftlik yerinde kalmış ve geri kalanı Auliyeata ve diğer bölgelere göç etmişlerdir. Bazıları Kırgızistan'a ulaşırken bazıları yolda ölmüştür. Ocak ayının beş günü içerisinde 24 kişinin cesedi bulunmuş, yolda silahlı haydut saldırılarıyla kadınlar ve çocuklar suya atılmış, sonuçta 5-6 Ocak'ta 20 çocuk ve aynı zamanda 84 yetişkinin cesedi bulunmuştur.⁴¹⁴

2.7. Kazakistan'da Sektörün Gelişimi

Kazak ülkesinde kolektivleştirme sırasında yaşanmış büyük felaketlere rağmen, Kazak ÖSSC'nin endüstrisinde, bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Merkezden Kazak ÖSSC'ne yapılan yatırımlar sayesinde, 1930-1932 yılları arasında, bölgede, büyük endüstri merkezleri inşa edilmeye başlanmıştır.

Sanayileşmenin başlamasıyla birlikte ülkedeki yeni kömür, petrol, metal ve diğer maden yatakları araştırılmaya başlanmıştır. Erken sanayileşme yıllarında, özellikle de ilk beş yıllık planlama döneminde, Kazakistan SSCB'nin önde gelen sanayi bölgelerine tarımsal hammadde ve gıda maddeleri sağlayan bir ülke olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, Kazakistan endüstrisinin hammadde yönelimi genişlemiş ve sadece tarımı değil aynı zamanda ağır, hafif ve gıda endüstrilerinin önde gelen sektörlerini de kapsamıştır.

Şekil 7. Kazak Ülkesinde Ekonomik Sektörlerin Gelişimi

⁴¹⁴ Turar Rıskulov: *Gosuderstvenaya Deyatelnost i Ekonomičeskiye Vozreniya*, Almatı 2011, s. 81-82.

Kazakistan'ın endüstriyel gelişimi için önemli ön koşullardan biri bölgenin var olan bol doğal kaynaklarıydı. Bu nedenle, SSCB'nin sanayileşme yıllarında, Kazak topraklarında hammadde kaynağı olarak yatırım dinamiklerinin arttığı görülmektedir.

Tarafımızdan verilen tabloda, sanayideki ana yatırımların nereye yönlendirildiği çok açık bir şekilde gösterilmektedir. Temel olarak, Kazakistan endüstrisine yapılan yatırımların % 81,6'sı son 4 yılda ağır sanayiye yönelmiştir. İkinci sırada, payı sadece % 13,5'e ulaşan gıda endüstrisine yapılan yatırımlar ve son olarak % 1,6 ile ormancılık sektörü gelmektedir.⁴¹⁵ (Bkz. 22-23.)

Tablo 22. Kazakistan Endüstrisi Yatırımları

	1931	1932	1933	1934	Toplam 1931-1934
Sanayi (tümü)	115.839,3	243.109,3	258.144,5	308.460,9	925.554,0
Ağır Sanayi	95.488,8	201.548,0	203.196,3	255.098,0	755.331,1
Hafif Endüstrisi	1.387,1	2.321,5	4.411,6	7.138,0	15.258,2
Orman Endüstrisi	1.090,0	4.900,0	1569,0	25.49,0	10.108,0
Gıda Endüstrisi	13.230,9	31.811,1	42.711,3	37.676,0	125.429,3

416

Tablo 23. Kazakistan Sanayilerinin Brüt Üretimi (1926-1927 fiyatlarının%)

p/c	İmalat Sanayi	1913	1939	Kaç kere
1.	Tüm büyük yapımlar	67000	1132871	16,9 kez
2.	Güç istasyonları	85	15672	184,4 kez
3.	Kömür üretimi	958	66981	69,9 kez
4.	Petrol üretimi	2481	17962	7,2 kez
5.	Demir dışı metalurji (üretim)	8139	138998	17,1 kez
6.	Metal işleme	1300	178679	137,4 kez
7.	Kimya (madencilik olmadan)	288	18303	63,6 kez
8.	Yayınevi	141	13676	97 kez
9.	Dikiş üretimi	4349	81072	18,6 kez

⁴¹⁵ Saktağan Baişev, *İstoriya İndustrializatsii Kazakhskoy SSR, 1926-1941 gg*, Alma-Ata 1974, c. II, s. 17.

⁴¹⁶ Saktağan Baişev, a.g.e., s. 17-18.

10.	Et üretimi	1429	35120	3,6 kez
11.	Balık üretimi	9810	158327	110,8 kez
12.	Şeker üretimi	--	17261	--
13.	Yağ ve peynir üretimi	447	24100	53,9 kez

417

Tabloda 1926-1927'lerde Kazakistan'da üretimin gayri safi yurtiçi hasıla açısından birkaç kat arttığını göstermektedir. SSCB Kazakistan'ın hammadde endüstrisine büyük yatırımlar yapmıştır. Böylece üretim hızla gelişmiştir. Demir metaller, kömür, petrol ve diğer minerallerin üretimine özellikle dikkat edilmiştir. Kazakistan'ın çöl olan uzak alanlarında yeni kurulan bu işletmelerin çoğu, hemen Sovyetlerin ilgisini çekmiştir. Kazakistan'da çıkarılan demir dışı metaller, petrol, kömür ve diğer mineraller SSCB'nin endüstriyel olarak gelişmiş bölgelerine ihraç edilmekle birlikte aynı zamanda ürettiği zenginlikle bağımlılığını azaltmasına da yardımcı olmuştur. ⁴¹⁸Dönem içinde uygulanan Birinci Beş Yıllık ve İkinci Beş Yıllık Ekonomik Planların programlarında, Kazakistan endüstrisi yatırımlarının büyük yer kapladığı ve bu programla, uygulama alanında başarıya ulaşıldığı görülmektedir.

Kazakistan'ın doğal kaynaklarında yaklaşık yüz farklı türde değerli mineral elementin varlığı ve bolluğu, madencilik endüstrisinin ve özellikle de maden, petrol, kömür ve demir dışı metalürjinin gelişimini teşvik etmiştir. Bu sektörler uzun zamandır Kazakistan'ın endüstriyel imajını yaratmış ve sanayinin hammadde yönünü oluşturmuştur.

Madencilik, tarih boyunca uygarlıkları şekillendiren temel sektörlerden biri olmuştur. XIX. yy'ın ikinci yarısında, Kazakistan'da kapital ilişkilerin gelişmesi ile Kazakistan Rus ekonomisine dahil olmuştur. Çarlık Rus İmparatorluğu Kazakistan'ı metropol için tek hammadde kaynağı olarak görmüş ve bu nedenle Kazakların madencilik üretimine izin verilmemiştir. Dolayısıyla, Kazakistan'daki madenler Rusya ve Batı'nın zengin girişimcileri tarafından sahiplenilmiştir. (Örneğin, S.Popov, Uşakov ve Ryazanov, "Spask Bakır Madeni" İngiliz ve Fransız Şirketi , "Voskresensk Şirketi", İngiliz milyoneri Leslie Urquart ve diğerleri.) Kazakistan bölgesinde Ridder, Buktırma, Zıryan, Belowsov, Nikolaev ve diğer maden yatakları keşfedilmiş ve madencilik

⁴¹⁷ *Kazak SSR'sinin 20 yılı*, İstatistiksel Koleksiyon, Alma-Ata 1940, s.15

⁴¹⁸ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3229, s. 386.

başlamıştır. Fakat madenleri işleten yabancı yatırımcılar bölge kaynaklarını savurgan bir şekilde kullanmışlardır.⁴¹⁹

Kazak toprakları, doğal kaynaklar açısından Sovyetler Birliği'nde önemli bir potansiyel taşımaktadır. Kazak ÖSSC, üretilen madensel kaynak çeşitliliği açısından, SSCB arasında, 40 maden türünde yapılan üretim baz alındığında, 1930'ların ortalarında, demir dışı metal rezervleri olarak SSCB'nde birinci, kömür üretiminde üçüncü, metalurjide ikinci sırada yer almıştır.⁴²⁰

Kazak ülkesinde kolektivleştirme sırasında yaşanmış büyük felaketlere rağmen, Kazak ÖSSC'nin endüstrisinde, bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Merkezden Kazak ÖSSC'ne yapılan yatırımlar sayesinde, 1930-1932 yılları arasında, bölgede, büyük endüstri merkezleri inşa edilmeye başlanmıştır. Özellikle, bakır ve kurşun üretiminin geliştirilmesine büyük önem verilmiştir. Ama bazı sosyalistler ve parti üyeleri, bakır ve kurşun işletme tesislerinin, Rusya sınırlarında inşa edilmesini istemişlerdir. Parti, bu görüşleri reddederek, bakır ve kurşun işletme tesislerinin, hammadde kaynaklarının yakınında inşa edilmesine karar vermiştir. Konyrat bakır madeni yakınındaki Balkaş bakır tesisi, Jezkazgan bakır madeni yakınındaki Karsakbay bakır izabe tesisi, Karatau kurşun madeni yakınındaki Çimkent kurşun tesisi kurulmuş ve böylece büyük endüstri merkezleri, Birinci Beş Yıllık Ekonomik Dönem'de inşa edilmeye başlanmıştır.

SSCB Çalışma ve Savunma Konseyi 2 Ağustos 1929 "Demir Dışı Metalurji Endüstrisinin Gelişimi" kararı ile "Kazakistan Özerk Sosyalist Cumhuriyetini" gelişme için umut verici bir nesne olarak belirlemiştir.⁴²¹

Maden üretimi, özellikle Kazakistan'daki zengin bakır ve kurşun rezervleri SSCB'ndeki üretimde liderlik etmesi fırsatını sağlamıştır. Karsakbay ve Ridder bakır izabe tesisleri onarılmış ve teknik olarak İkinci Beş Yıllık Planda yenilendirilmiştir. 1938'de başlatılan Balkaş bakır izabe tesislerinde, Kazakistan'daki fabrikalarda eritilmiş bakırın % 51'i elde edilmiş ve 1939 yılında bakır endüstrisinin amiral gemisi olmuştur. 1931-1938 yıllarında Altayda İrtiş (Glubokoe) kurşun izabe tesisi, 1934 yılında Kazakistan'ın güneyinde SSCB'nin en büyük kuruluşları, Karatau Konsantratörü ve M.İ.

⁴¹⁹ R. Kadysova, *Sovetskaya Modernizatsiya Kazakhstana (1917-1940 gg.): Istoriografiya Problemy*, «Gilym» Yayını, Almatı 2004, s. 68-69.

⁴²⁰ R. Suleimenov, *Sotsialisticheskiy Put Kulturnogo Progressa Otsalykh Narodov: Istoriya Stroitelstva Sovetskoy Kultury Kazakhstana*, (Geri Ulusların Kültürel Gelişimi: Kazakistan Sovyet Kültürünün İnşa Tarihi). 1917-1965, Nauka Yayını, Almatı 1967, s.126.

⁴²¹ "Reşeniya Parti i Pravitelstva po Khozyaystvenim Voprosam", Partinin ve Hükümetin Ekonomik Konulardaki Kararları, Moskova 1937, c. II, s. 91-97.

Kalinin'in adını taşıyan Çimkent Kurşun izabe tesisi inşa edilmiştir.⁴²² İkinci Beş Yıllık Plan döneminde Çimkent Kurşun izabe tesisi her yıl üretim hattını genişleterek ülkenin önde gelen sektörlerinden biri haline gelmiştir. 1939 yılında, tesis SSCB'de erimiş kurşunun %73,2'sini vermiş ve 26 Nisan 1939'da Lenin Düzeni'ne layık görülmüştür. 1938'de Tekeli kurşun-çinko tesisinin inşasına başlanmıştır. Bu bağlamda, demir dışı metalürjisi Kazakistan ağır sanayisinin önde gelen sektörlerinden biri haline gelmiştir. (Bkz. Tablo 24.)

Tablo 24. Doğu Kazakistan Topraklarındaki Metal Üretim Merkezleri /1 Ocak 1934/

Tungsten yatakları		Kalay yatakları		Molibden yatakları	
1.	Kayındı	1.	Mınşünkür	1.	Almalı
2.	Uba	2.	Urınhay	2.	Bozşaköl
3.	Sibe	3.	Karakayın	3.	Uba
4.	Şığıs Kalba	4.	Mamayka	4.	Samambet
5.	Komsomolskoe	5.	Ak Kezen	5.	Kızılespe
6.	Orta Kalba	6.	Çalçe	6.	Batpakbulak
7.	Palatçı	7.	Bay mırza	7.	Nikolaevskiy
8.	Razdolny	8.	Manat	8.	Kök köl
9.	Pioner	9.	Kunuş	9.	Şındikatay
10.	Miroljubovka	10.	Joğarğı Çernova	10.	Predgornenskoe
11.	Tömengi Kayındı	11.	Gremyaçee	11.	Taşşeke
12.	Yujnoe	12.	Kalayıtapkan	12.	Sayran
13.	Takır Karasu	13.	Bulandı		
14.	Manka	14.	Leninskoe		
15.	Serke Bulak	15.	Çerdoyak		
		16.	Terekti		
			Joğarı Kürşim		

⁴²² *İstoriya Raboçego Klassa Sovetskogo Kazakhstana* (Sovyet Kazakistan İşçi Sınıfının Tarihi), 3 Ciltte, Editörü A.N. Nusupbekov, Kazak SSR Bilimler Akademisi, Ch. Valikhanov Adını Taşıyan Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Nauka Baskısı, Moskova 1987, c. I, s.150-251.

Yukarıdaki tabloya göre, Kazakistan'ın doğu bölgelerinde kalay üretimi için uygun yaklaşık 3.000 alana rastlanmıştır. Uzmanlara göre, sadece Karakayın madeninde 1,3 milyon ton cevher mevcuttur ve yılda 300-350 ton üretse bile rezervler bakımından zengin bir potansiyele sahiptir.

Kazakistan'ın ağır endüstrisinin brüt üretim yapısında maden üretimi payı 1927-1928 yıllarında %6,1 iken, 1939 yılında %12,3'e ulaşmış ve 12 yıl içinde üretim kapasitesi iki kattan fazla artmıştır. Maden brüt üretimi 1913 yılına göre 1939 yılında 17,1 kat, 1927-1928 yıllarında 'e göre 25,8 kat artmıştır. 1 Ocak 1940'da, 1 Ekim 1928'e göre maden üretimi sabit varlıkları 27,2 kat artmıştır.⁴²⁴

29 Haziran 1932'de SSCB Halk Sanayi Komiseriği kurulu "*Balkaş bölgesinde demir içeren bakır madenindeki tesisatı inşası hakkında*" bir karar yayınlamıştır. 1932'de "Balkaş demir dışı metal" bakır izabe tesisi inşası için 100 milyon som tahsis edilmiştir. 24 Kasım 1938'de ilk blister bakır⁴²⁵ üretilmiştir. Balkaş bakır izabe tesisi her ay 19-20 bin ton siyah bakır eritmiştir. Balkaş bakırının ilk külçesi Moskova'daki Devrim Müzesi'nde bulunmaktadır.

Sanayileşme yıllarında, Karsakbay bakır izabe tesisi faaliyete geçirilmiştir. 1927'de ilk yerli kurşun madeni üretimi Karsakbay madeninde üretilmiştir. Böylece, ilk bakır 1928 yılında eritilmiştir. 1928'de 7,3 bin bakır cevheri çıkarılmıştır, 1932'de hacmi 147,5 bin ton artarak toplam üretim 26,2 milyon som olmuştur. 1937'de demir dışı metalurji endüstrisinde ülkede 20 büyük işletme çalışmıştır. Bunlar arasında Çimkent'in kurşun tesisi, Aşşysai polimetallik tesisi ve Leninogorsk tesisi vardır.

1927'de Kanyş Satpayev önderliğinde Jezkazgan topraklarında jeolojik araştırmalar yapılmıştır. Toprak altı araştırmacıların verilerine dayanarak, SSCB Bilimler Akademisi'nin Kasım 1934'teki bilimsel oturumu, Jezkazgan bakır yatağını rezervler bakımından ülkede ilk bakır yatağı olarak yayınlamıştır. 1930-1934 yılında Jezkazgan tarafında Konyrat bakır cevheri yatağı keşfedilmiştir ve Bayanaul bölgesinde Bozşaköl'de bakır yatakları bulunmuştur.⁴²⁶ (Bkz. Ek.12.)

1931-1934 yıllarında yapılan arama sonuçlarına göre Aktöbe'deki Kempirsay'da büyük nikel rezervleri keşfedilmiş ve 1935'te Aktöbe nikel tesisinin inşasına

⁴²³ DKBDA, Arşiv Fonu 15, Envanter 5, Dava Dosyası 15, s. 1-2.

⁴²⁴ "Sotsialistiçeskiye Stroitelstvo Kazakhskoy SSR za 20 let", (Kazak SSR'sinin 20 Yıl Boyunca Sosyalist İnşası), Kazak SSR Ulusal Ekonomi Üniversitesi Yayınevi, Alma-Ata 1940, s. 9,17.

⁴²⁵ Blister bakır: Kavaklama sonucu karbon tarafından indirgenen bakır, yaklaşık %98 – 99 saflıktadır. Elde edilen bu bakıra "blister bakır" denir.

⁴²⁶Kabylybek Sarymuldaev, "Novaya Pyatiletka Promyshlennosti Kazakhstana" (Kazakistan Endüstrisi İçin Yeni Beş Yıllık Plan), *Sanayileşme Yolları Gazetesi*, Sayı 7-8, 1930, s. 19.

başlanmıştır. Tesisde yılda 10.000 ton metal üretileceği tahmin edilmiştir. Beş yıllık plan temelinde Rudnıy Altay'da Tüm Birlik Tröst⁴²⁷ (*rusça Trest*) "Altay Polymetal", demir dışı metalurjinin yeniden geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapılmıştır. Kasım 1927'de, Ridder kurşun tesisinde ilk 27 adet gümüş kurşun çıkarılmıştır.⁴²⁸

Tekeli kurşun-çinko tesisi, Almatı bölgesindeki Yedisu Alatau masifinin güneybatı kesiminde bulunan en büyük demir dışı metalurji işletmelerinden biridir. 1933'te jeoloji mühendisleri Michael Yudiçev ve Mergali Kadylbekov'un keşif çalışmaları sonucunda Tekeli nehri kıyısında kurşun-çinko yatağı bulunmuştur. Tesiste Tekeli, Koksü, Tuyuk madenleri, 2 yoğunlaştırıcı ve birkaç ek atölye faaliyet göstermiştir. Tekeli kurşun-çinko tesisinin ana ürünleri - kurşun, çinko ve barit konsantreleri, ülkenin demir dışı metalurjik tesislerinde kimyasal ve petrol işletmelerinde işlenmiştir.

Kazakistan 1939'da SSCB'de kurşun üretiminde liderlik etmiştir. Örneğin, Çimkent tesisi %62.7, Ridder tesisi %22.7 dahil olmak üzere ülkedeki tüm kurşunların %84.8'ünü sağlamıştır. 1939'da Kazakistan, SSCB'de üretilen tüm bakırın %16.2'sini üretmiştir. Bulunan maden rezervleri aşağıdaki oranlarda yükselmiştir: Bunlardan Balkaş bakır izabe tesisinin payı %8,2, Karsakbay bakır izabe tesisinin payı %4,1 ve İrtiş bakır izabe tesisinin payı ise %3,6' düzeyinde artmıştır.⁴²⁹

Sanayileşme yıllarında, kömür endüstrisi de hızla gelişmiştir. Karaganda kömür havzası, bol miktarda kömür içeren kok nedeniyle SSCB'de 3. kömür üssü olmuştur. Bugün de dünyanın önemli kömür havzaları arasındadır. 1930'da jeolog Galeev, Karaganda kömürünün jeolojik rezervlerini 4 milyar ton olarak tahmin etmiştir. 1930'da Karaganda'da 12,7 bin ton kaliteli kömür üretilmiştir. Aynı yıl 18 büyük mekanize maden işletilmiştir. (Bkz. Ek. 14.)

Karaganda, Balkaş bakır izabe tesisi gibi, sıfırdan inşa edilmeye başlamıştır. 1930'da, yeni maden ocakları, termik santraller ve demir yollarının inşa edildiği anlaşılmıştır. 1931 yılında ise, büyük konutlar inşa edilerek, madencilerin sosyalist şehri oluşturulmuştur. 31 Ocak 1930'da Çalışma ve Savunma Konseyi tarafından: "*Karaganda kömür havzası, demir dışı metalurjinin gelişmesi için kilit bir temel olmalı. Aynı zamanda Karaganda bölgesinin coğrafi konumu, kömürün Orta Asya'ya,*

⁴²⁷ Tröst (İngilizce. trust); bir veya daha fazla sektördeki işletmelerin endüstriyel ve ticari bağımsızlığını ortadan kaldırarak oluşturulan tekeli bir yapıdır.

⁴²⁸ Rudnıy Altay, Belge ve Materyallerin Toplanması, Alma-Ata 1985, c. I, s. 23.

⁴²⁹ Rudnıy Altay, a.g.e., s. 30.

Sibiryaya'ya ve Ural'a taşınmasına ulaşım sağlar"⁴³⁰ açıklaması yapılmıştır. Bu, Karaganda kömür endüstrisinin SSCB'nde önemli bir hammadde rezervi olduğunu göstermektedir. Büyük kömür rezervlerine sahip olan Karaganda kömür madeni, ülkenin önemli yakıt merkezine dönüştürülerek, SSCB'nin önemli endüstri merkezi haline getirilmiştir. 1939'da, 5,1 milyon tondan fazla kömür çıkarılmıştır. Bu da 1913'te çıkarılan kömürden 78,6 kat daha fazladır. Karaganda'dan çıkarılan maden kömürü Kazakistan'da çıkarılan kömürün %93,5'ini oluşturmuştur.⁴³¹ Karaganda kömür madenlerindeki çalıştırılan işçi sayısı da giderek artmıştır. Örneğin, 1931'de 2.425 işçi çalışırken 1 Temmuz 1934 itibariyle çalışan işçi sayısı 26.315'e yükselmiştir.

Kazakistan'ın alt topraklarında demir dışı metalürjiyi Ural ve Sibiryaya'nın metalürjisine kömür ve kokla tedarik etmek için Karaganda kömür havzasının endüstriyel önemi artmıştır. Dolayısıyla demiryolu ağlarının inşasına başlanmıştır. 1930-1931 yıllarında 23 maden işletme alanı inşa edilmiştir. Böylece, Karaganda kömür havzası Doğu'nun yeni kömür-metalürjik üssünde önemli bir bağlantı haline gelmiştir. 1939'da ise Şakpak, Keltemazar, Kuraşasay, Martök ve diğer kömür yataklarında üretime başlanmıştır. 1940'ta 6,3 milyon ton kömür üretilmiştir.

Karaganda kömür madenine ek olarak, Kazakistan'da Kazrudugol tarafından yaklaşık 100 kömür yatağından oluşan üç Tröst madeni keşfedilmiştir. Bunlar Lenger, Şakpak ve Berçogur, Baikonur, Kenderlik ve Ekibastuz ve diğer kömür madenleridir. 1930 yılında 12,8 bin ton, 1931 yılında 278 bin ton, 1932 yılında ise 720 bin ton üretilmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki, 1913 yılındaki üretimden 8 kat daha fazla kömür üretilmeye başlanmıştır.⁴³²

Birinci Beş Yıllık Ekonomik Plan Dönemi'nde, diğer endüstri dallarında üretim yapılmaya başlanılmıştır. Önemli ölçüde, kimya endüstrisi de gelişmiştir. 1929'da Aktöbe kimyasal ürünler üretim fabrikası inşa edilmiş ve kimyasal gübre üretmeye başlamıştır. Fabrika ürünleri Orta Asya, Kırgız ÖSSC ve Kazak ÖSSC'nin güneyinde, gelişmeye başlayan pamuk ve şeker pancarı üretiminde kullanılmaya başlanmıştır.

Kazakistan, Mendelejev'in periyodik tablosunun 105 kimya elementinden 99'una sahiptir. Bu elementlerden 70 elementin rezervleri araştırılmıştır. Üretime 60'tan fazla element dâhil edilmiştir. Kazakistan'ın kimya endüstrisi 3 şubeden oluşmuştur:

⁴³⁰ Peter Alampiyev, "Ekonomičeskoye Rayonirovaniye SSSR", ("SSCB'nin Ekonomik İmar Bölgesi."), Kitap 1, "Gosplanizdat" Devlet SSCB Devlet Planlama Komitesi Ekonomi, Planlama ve İstatistik Literatürü Yayınevi, Moskova 1959, s. 217-218.

⁴³¹ "Sotsialističeskoye Stroitelstvo Kazakhskoy SSR za 20 Let", Kazak SSC Ulusal Ekonomi Üniversitesi Yayınevi, Alma-Ata 1940, s. 24-25.

⁴³² "Sotsialističeskoye Stroitelstvo Kazakhskoy SSR za 20 let", a.g.e., s. 42.

Temel şube (asit, katkı maddesi, fosfor, mineral gübreler elde etmek); Cevher mineral kaynakları (fosforit, tuz, alçıtaşı, kireç üretimi) ve Organik sentez kimyasından ilaçlar (farmasötikler, plastikler, sentetik elyaflar, lastikler, plastik ürünler).

1928-1932 Beş Yıllık Ekonomik planlama döneminde, kimya endüstrisinin yukarıda bahsi geçen şubelerinin geliştirilmesi için malzeme ve teknik temel oluşturulmuştur. Bilim adamları tarafından yapılan jeolojik araştırmalar sonucunda ilk beş yıl boyunca büyük kimyasal hammadde rezervleri bulunmuştur. Örneğin, Aktöbe bölgesindeki fosforit ve kromit, Aral bölgesindeki doğal sodyum sülfat, tuz, Batı ve Orta Kazakistan'daki çeşitli mineral tuzları ve Karatau masiflerinde, rezervler, kalite ve yer bakımından birçok tanınmış birikintiyi aşan fosforit rezervleridir.⁴³³

1932'de Aral Sülfat Tesisi, ülkenin cam fabrikalarına hammadde tedarik eden doğal sodyum cevherleri temelinde kurulmuştur. Kısa bir süre içinde, Aktöbe bozkırında Bogdanovsk yatağındaki fosforitler temelinde bir kimyasal tesis inşa edilmiş ve 1935'te ilk bir tonluk fosforlu gübre çökeltisini sağlamıştır. Büyük sanayinin brüt üretim yapısındaki kimya endüstrisinin payı 1927-1928 yıllarında % 1,1'den 1939'da % 1,6'ya yükselmiş ve üretim rezervleri sadece 1927-1939 yıllarında 37 kat artmıştır. Tuz endüstrisi ise 10 kattan fazla artmıştır.⁴³⁴

1936'da Karatau Havzası'nda ülkede kimyasal üretimin daha da gelişmesine katkıda bulunan fosfor madenleri bulunmuştur. Aral gölünde, Aral sülfat fabrikası kurulmuştur. Bu fabrika, tuz ve ayna fabrikalarına, sülfat sağlamaktaydı. Bu temelde Çimkent Kimya-İlaç Fabrikası yeniden düzenlenmiş ve üretim kapasitesi artırılmıştır. 1940 yılında Çimkent Kimya-İlaç Fabrikası 25 çeşit katkı maddesi (ilaç) geliştirerek kimyasal-farmakolojik çalışmanın temelini atmıştır.⁴³⁵Bu yıllarda Çimkent ve Cambyl kentlerinde sarı sülfat üretimi için tesislerin inşasına başlanılmış ve bu ürünlerin kimyasal üretim alanında kullanılmasına neden olmuştur.

Böylece kimya endüstrisi ulusal ekonominin bir kolu olarak oluşturulmuş ve yerli hammaddeler temelinde faaliyet göstermeye başlamıştır. Ham cevherlerin bulunması Moskova'nın emriyle gerçekleştirilmiş ve kimyasal işleme tesisleri inşa edilmiştir. Ancak bu üretim tesislerinin çoğu şaşırtılı bir şekilde Rusya'da inşa edilmiştir. Kimya endüstrisinin o zamanki ülkenin toplam endüstrisindeki payı % 2,5 ve

⁴³³ Petrol ve Doğal Tuzlar Kimyası Enstitüsü, Kazak Bilimler Akademisi Koleksiyonu, Alma-Ata 1985, s.149-150.

⁴³⁴ Kayyum Simakov, *Oçerk Razvitiya Promyşlennosti Kazakhstana*, "Kazakistan" Yayınevi, Almatı 1970, s.85.

⁴³⁵ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3229, s. 379.

endüstrinin toplam sabit payı da % 2,9'dur.

Kazakistan'daki petrol endüstrisi de hızla gelişip, SSCB'nde ülke petrolünün yaklaşık beşte birini üretmiş ve Azerbaycan'dan sonra üçüncü sırada yer almıştır. Sanayileşme döneminde Embaneft petrol üretim işletmesinin bir parçası olan Dossor ve Makat gibi eski girişimler genişletilmiştir. 1931'de Bayşonas, 1932'de Sagiz, 1934'e Eskene, 1935'de Kosşagyl ve 1939'da Kulsary'de yeni kuyular açılmıştır. Ayrıca Guryev-Orsk petrol boru hattı inşaatının tamamlanması gibi rafinaj teknikleri iyileştirilmiş ve iletişim geliştirilmiştir. (Bkz. Ek. 15.)

Emba'nın petrol sahalarını geliştirmek ve işletmek için Embaneft petrol işletmesi petrol ve gaz üretmiştir. SSCB'nde ilk kez petrol üretimi için Emba'da sondaj rotari sistemi⁴³⁶ kullanılmış ve bunun sonucunda matkaplı delici makinelerle kuyu derinliği önemli ölçüde arttırılmıştır. Örneğin, 1929 yılında ortalama delme derinliği 196,7 metre iken, 1932'de bu rakam 637,7 metreye ulaşmıştır. Emba Embaneft petrol üretim işletmesi SSCB'de ve Avrupa'da o zaman için derin sondaj yapan ilk şirkettir.⁴³⁷

Sanayileşme yıllarında, Batı Kazakistan topraklarında jeolojik araştırmaların geliştirilmesi için yoğun bir planlama yapılmıştır. TBK(b) P'nin XVII. ve XVIII. kongreleri Emba petrol bölgesinin gelişmesine büyük önem vermiştir. Bu kongrelerde kabul edilen belgeler, petrol arama ana yönlerini belirlemiştir.⁴³⁸ Bundan dolayı 1931'de petrol araştırmaları özellikle Güney Emba dışındaki bölgelere, özellikle Aktöbe bölgesi topraklarına geçmiştir. Bu bağlamda, daha sonra "Kaz Petrol Arama Tröst" olarak yeniden adlandırılan Aktöbe Petrol Araştırmaları Bölgesel Trösti kurulmuştur. Aktöbe Petrol Araştırmaları Bölgesel Trösti tarafından yapılan sondaj sonucunda Şubarkuduk ve Jaksymai petrol sahaları keşfedilmiştir. Her iki alanın gelişimi Embaneft petrol işletmesine devredilmiştir.

İlk Beş Yıllık Ekonomik Plan'da Batı Kazakistan'daki petrol kaynaklarını araştırmak amacıyla toplam 135 jeolojik ve jeofizik araştırma grupları çalışmalar yapmıştır. 1931 en büyük petrol üretim yılı olarak kabul edilmiş ve yıllık üretim 417.536 tonun üzerinde gerçekleştirilmiştir.⁴³⁹

1939 yılında petrol endüstrisinin ağır sanayinin brüt üretim yapısındaki payı % 1,6 ve üretim kapasitesi ise 1927-1939 yıllarında 4,2 kattan fazla artmıştır. Sondalamak

⁴³⁶ Petrol aramak amacıyla toprağın sondaj yapan derinliklerine sonda salmak.

⁴³⁷ Nikolay Tolstonogov, *Emba, İtogi i Perspektivy Raboty v Embinskom Neftenosnom Rayone (Emba Petrol Taşıyan Bölgede Çalışma Sonuçları ve Beklentileri)*, Moskova 1931, s.110.

⁴³⁸ Zakratdin Baydosov, *Aktyubinskaya Neft': İstoriya İ Sovremennost*, Aktöbe 2000, s.36.

⁴³⁹ Nikolay Tolstonogov, *Semen' Bogdanovsky, Neftyanaya Promışlennost SSSR v 1926-1927 Gg. (SSCB'nin Petrol Endüstrisi 1926-1927)*, Bakü 1928, s.167.

işçi yoğun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. 1940 yılında Kazakistan'daki petrol üretimi, 1932 yılında % 42 ve 1913 yılında 7,8 kat artarak toplam 697 bin tona ulaşmıştır. Bununla birlikte, açık petrol üretim oranındaki payın azalması ve çoğu kuyunun daha derin üretime geçişi nedeniyle, çıkarılan Emba petrolünün ton başına maliyeti, tüm SSCB'nin maliyetinden 2,5 kat üstün olmuştur.⁴⁴⁰

Kazakistan, SSCB'nde çeşitlik ve rezerv zenginliği bakımından en büyük nadir metal yataklarına sahip zengin bir ülkedir. Kazakistan, SSCB'de kromda 1. nikelde 2., manganezde 3. ve tungstende 4. sırada yer almıştır. Demir dışı metalurjinin inşası, Kazakistan'da derin sosyo-ekonomik dönüşümlerin uygulanmasının temelini oluşturmuştur. Yeni sanayi ve kültür merkezlerinin büyümesi, işçi sınıfının oluşumu ve teknik entelijansiyanın ortaya çıkması mümkün olmuştur. Kazakistan sanayisinin toplam sabit varlıkları 1932-1939 yılları arasında 322 kat artmıştır.

Kazakistan'da Beş Yıllık Plan Dönemi 120 büyük endüstri işletmesiyle başlamıştır. Onların toplam sayısı, 1937 yılında 17.254 endüstri işletmesine ulaşmıştır. Bunun içinde yaklaşık 1700'i, büyük endüstri işletmesidir. Bu dönemde, Kazak SSC endüstrisinin büyüme hızı, SSCB'nin büyüme oranından daha da yüksek seviyede gerçekleşmiştir. Böylece Kazak SSC, SSCB'nin zirai endüstri bölgesinden endüstri - zirai bölgesine dönüşmüştür. SSCB'de, 1937 yılında, endüstri miktarı, 1913 yılındaki savaş öncesi durumuyla kıyaslandığında 8,2 kat fazla iken, Kazak SSC'nin endüstrisi ise 12,5 kat fazlaydı.⁴⁴¹

Sonuç olarak, Kazak Sovyet ulus ekonomisindeki, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin gerçekleştirilmesiyle, büyük başarılar imza atılmıştı. Bu Çizelge 4.10'da, detaylı bir şekilde gösterilmektedir. Endüstri ile ziraatın ulus ekonomisindeki oranı için Bkz.Tablo 25.

Tablo 25. Endüstri İle Ziraatın Ulus Ekonomisindeki Oranı

Ulus ekonomisinin dalları	Yıllar					
	1920	1928	1932	1935	1936	1937
Endüstri	6,3	18,4	35,9	46,1	53,2	56,8
Ziraat	93,7	81,6	64,1	53,9	46,8	43,2

⁴⁴⁰ “*Sotsialistiçeskoye Stroitelstvo Kazakhskoy SSR Za 20 Let*”, (Kazak SSR'sinin 20 Yıl Boyunca Sosyalist İnşası), Kazak SSR Ulusal Ekonomi Üniversitesi Yayınevi, Alma-Ata 1940, s. 26.

⁴⁴¹ Juldyzbek Abylkhojin, *Traditsionnaya Struktura Kazakhstana: Sotsialno-Ekonomiçeskiye Aspekty Funktsionirovaniya i Transformatsii (1920-1930 gg.)*, Gylym Yayınevi, Almatı 1991, s. 97

Tablo'dan da görüneceği üzere Sovyet hükümetinin ilk 10 yılında, Kazak ÖSSC, zirai bir bölge idi. Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi sonunda zirai-endüstri bölgesine, İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi sonunda ise, endüstri-zirai bölgesine dönüşmüştür.

Böylece, Maden endüstrinin gayrisafi hasılası 1927-1928 yıllarında 89 milyon rubleyken, 1932 yılında 306 milyon ruble olmuştur. Hızlı gelişme, renkli metalürjide de yaşanmıştır, artış 29 milyon rubleden, 245 milyona yükselmiştir. Kömür endüstrisinin hasılası da, 35 kat artmıştır. 1937'de Kazak SSC endüstrisine sermaye yatırımı, 4 kat artarak 167,3 milyon rubleye ulaşmıştır. Sanayideki tüm yatırımların %60'ı, endüstrinin üç dalı olan renkli metalürjiye, kömüre ve petrole yönlendirilmiştir. O dönemde, SSCB'nin, renkli metalürjiye olan yatırımının %31'den fazlası, Kazak SSC'nin renkli metalürjisine yapılmıştır.⁴⁴³

Gıda sektörü imalat sanayinin bir alt sektörüdür. Ancak, ekonominin performansı imalat sanayindeki gelişme ile ölçülür. Kazakistan'daki tarımsal ve hayvansal hammadde kaynaklı bu sanayi kolu içinde et, un ve unlu mamuller, süt ve süt ürünleri, şeker, et konserveçiliği ve tütün ve ispirtolu içkiler gibi sanayi faaliyetleri yer almıştır.

Endüstrileşme, sadece ağır endüstride yaşanmamıştır. Endüstrileşme, hafif ve gıda endüstrisinde de kendini göstermiştir. İkinci Beş Yıllık Ekonomik Plan Dönemi'nde, yerleşik zirai hammaddelerinin işletilmesine dikkat edilmiştir. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'ni, Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'yle kıyasla, gıda endüstrisi 4,3 kat, hafif endüstri ise 6,4 kat büyümüştür.⁴⁴⁴

Sovyet döneminde Kazakistan'da inşa edilen endüstriyel tesisler insanların yaşamlarında önemli rol oynamıştır. Bu açıdan gıda ve hafif endüstriler özellikle önemlidir. Tarım ve hayvancılık hammaddeleri bakımından zengin bir tarım cumhuriyeti olan Kazakistan'da, gıda ve hafif sanayinin birçok sektörleri ilk beş yıllık planlama döneminde hızla gelişmiştir. Gıda endüstrisinde özellikle et, un, balık ve şeker işletmeleri gelişmiştir. Sağlığa zararlı tütün ve ispirtolu içkiler üretimi de gıda

⁴⁴² Juldyzbek Abylkhojin, a.g.e., s.53

⁴⁴³ *İtogi Razvitiya Narodnogo Khozyaystva i Kulturnogo Stroitelstva Kazakhskoy SSR Za Gody Vtoroy Pyatiletki* (İkinci Beş Yıllık Plan Yılı Boyunca Kazak SSR'sinin Ulusal Ekonomisinin ve Kültürel Yapısının Gelişmesinin Sonuçları), Alma-Ata 1940, s. 46.

⁴⁴⁴ Petr Alampiyev, *Likvidatsiya Ekonomičeskogo Neravenstva Narodov Sovetskogo Vostoka İ Sotsialističeskoye Razmeşeniye Promyşlennosti: İstoričeskiy Opyt Kazakhskoy SSR*, SSCB Bilimler Akademisi Yayınevi, Moskova 1958, s. 225.

endüstrisine dâhil edilmiş ve tüketim malları olarak SSCB'nin merkezi ve diğer bölgelerine gönderilmiştir.

1932 yılı Kazakistan'da gıda endüstrisinin gelişiminde belirleyici yıl olmuştur. Gıda endüstrisinin brüt üretimi %57 artmıştır. İlk beş yıl boyunca Kazakistan'ın gıda endüstrisi örgütsel olarak gelişmiştir. 1933-1937 yıllarında cumhuriyetin gıda endüstrisinin ana fonları beş buçuk kat (18 milyondan 100 milyona) artmıştır. Brüt üretim iki kattan fazla (47.5 milyondan 102.6 milyon rubleye) ve çalışan işçi sayısı % 81.6 artmıştır.⁴⁴⁵ Kazakistan'daki gıda endüstrisi, inşaattaki diğer endüstrilerin artan ihtiyaçlarını ve ülkedeki gıda endüstrisinin büyük ölçekli inşaat talebini daha iyi karşılamak için hızla gelişmiştir.

Fırıncılık endüstrisi, yeniden kurulmuş olan gıda endüstrisinin önde gelen sektörlerinden biri olarak ilk beş yıllık plan yıllarında mekanize fırıncılık olarak geliştirilmiştir. Bu sektörün sabit kıymet ve brüt üretim maliyeti dört kat artmıştır. 1931'de bölgede 21 un değirmeni bulunmaktadır. 1931'de Alma-Ata, 1934'te Semipalatinsk, Karaganda ve Çimkent un değirmenleri faaliyete geçmiştir. SSCB'de 1937'de 19 yeni mekanize fırın açılırken Alma-Ata'da yeni bir fırın inşa edilmiştir. 1936'da Karaganda ve Balkaş 'ta yeni mekanize fırınlar da faaliyete geçmiştir. ⁴⁴⁶1937'de Cumhuriyetin neredeyse tüm bölgesel şehirlerinde bir devlet fırını faaliyete geçirilmiştir.

1935'te Alma-Ata'da yeniden makarna fabrikası inşa edilmiş ve fabrika beş kat genişletilmiştir. 1936'da Doğu Kazakistan bölgesinde ayçiçek yağı işlemek için güçlü bir tesis inşa edilmiştir. Ayrıca yeni bira fabrikaları, şarap imalathaneleri ve meşrubat fabrikaları da bulunmaktadır. Aslında, 1932'ye kadar ülkede bu içeceklerin üretimi mevcut değildi. İçecek üretimi 1937'nin sonuna kadar önemli bir seviyeye ulaşmış ve yılda 9.14 milyon litreye kadar yükselmiştir.⁴⁴⁷

Kazakistan'ın tereyağı üreten bölgeleri Doğu Kazakistan (%28,2 pay), Karaganda (%21), Aktöbe (%23,7) ve Batı Kazakistan (%18,5) bölgeleridir. Alma-Ata ve Güney Kazakistan bölgeleri ağırlıklı olarak peynir yapan ilçelerdir. Kazakistan SSCB'nde tereyağı üretiminde üçüncü sırada yer almıştır. 1931-1934 yılları için

⁴⁴⁵ U. Sabden, Ekonomika: İzbraniye Trudy, Baskı 2, Almatı 2011, s. 49.

⁴⁴⁶ *Reşeniya Partii i Pravitelstva Po Khozyaystvennym Voprosam* (Partinin ve Hükümetin Ekonomik Konulardaki Kararları), Moskova 2011. c.II., s. 87-88.

⁴⁴⁷ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 5400, s. 4.

tereyağı, peynir ve kazein⁴⁴⁸ üretimi aşağıdaki miktarlarda (ton olarak) ifade edilmiştir. (Bkz. Tablo 26.)

Tablo 26. Kazakistan'da Süt Ürünleri Üretimi /1931-1934/

Yıllar	Tereyağı	Peynir	Kazein
1931	4694	164,0	478,0
1932	4647,4	203,0	130,2
1933	5279,2	225,0	265,2
1934	6900	2000	3800

449

Tütün endüstrisinde de köklü değişiklikler yaşanmıştır. 1932'de, 1. 300 hektarlık bir alanda bulunan Alma-Ata Tütün Devlet Çiftliği'ne, 1937'de 270 hektarlık sarı tütün ekilmiş ve toplam 4.344 centner verimi sağlanmıştır. 1934'ten bu yana Alma-Ata ve Cambul bölgelerinin kollektif çiftlikleri üzerindeki tütün tarlaları temelinde bir mayalayıcı bitki işletilmektedir. 1937 yılında, 2.500 ton yüksek kaliteli ve kokulu yaprak tütünü yetiştirilmiştir. Böyle bir hammadde tabanı oluşturduktan sonra, 1935'te Alma-Ata'da güçlü bir tütün fabrikası kurulmuştur.⁴⁵⁰ Fabrika da ayrıca sigara üretilmiş ve tütün ürünleri 1932'de 208 milyon taneden 310 milyon taneye ve 1936'da 133 milyon taneden 1 milyar taneye yükselmiştir.

Kazakistan'da tütün üretimine ek olarak, ispirotolu içki imalathanelerinin inşası ve işletmeye alınması aktif olarak organize edilmiştir. İkinci beş yıllık planda alkol üretimi 404 bin dekalitreden⁴⁵¹ 1212 dekalitreye kadar üç kat artmıştır. Votka üretimi 904 bin dekalitreden 1444 bin dekalitreye kadar iki kat artmıştır.

1931 yılında şarap üretimi gelişimini hızlandırmak için Güney Kazakistan bölgesinde "Kaplanbek" ve Cambul bölgesinde "Uçbulak" meyve ve üzüm devlet çiftlikleri inşa edilmiştir. 1937 yılında 2.350 hektar meyve bahçesi ve 203 hektar üzüm

⁴⁴⁸ Sütte bulunan proteinli bir maddedir.

⁴⁴⁹ *Pişçevaya Promışlennost v Plane 1937 g.*, (1937 Planında Gıda Endüstrisi), "Plan"Devlet Planlama Komisyonu Dergisi, No. 4, 1937, s. 31.

⁴⁵⁰ *Puti Khimizatsii Kazakstana*, Koleksiyon, Kazak Devlet Bilimsel ve Teknik Yayınevi, Almatı-Moskova 1932, s. 21-22.

⁴⁵¹ Dekalitre - Şarap yapımında alınan ana önlemlerden biridir, tanımı gereği 10 litredir.

bağı bulunmaktadır.⁴⁵² Kazakistan'da da uçucu koku tedavisi yağları üretimi de başlatılmıştır. Ülkenin dağlık bölgelerinden, Avrupa'ya ihraç edilen hünnap, hindistan cevizi, adaçayı, ardiç, gül ve köknardan çok yüksek uçucu yağlar üretilmiştir.

Ural Et İşletme Kurumu et kombinalarının kurulmasına ve et işleme sanayinin gelişmesinde öncü olmuştur. Birliğin et tedarikinin merkezi olan Kazak arazisi yüksek kalitede sığır eti ve koyun eti sağlamıştır. 1927 yılında Ural et işleme tesisi yeniden geliştirilmiş ve konserve gıda üretimi dâhil olmak üzere "Et Ürünleri" tesisi olarak yeniden düzenlenmiştir. Sonra albümin üretimi, yani hayvan kanından elde edilen bir protein üretmiş ve dikey kesim yöntemine geçmişlerdir. Mayıs 1931'de Semipalatinsk'de bir et işleme tesisi inşaatına başlanmıştır. 1932 yazında, buzdolabı ve 1 numaralı termik santral dahil olmak üzere ilk et ve yağ üretim tesisleri inşa edilmiştir. 5 Kasım 1934'te et işleme tesisi çalışmaya başlamıştır.⁴⁵³ Bu konuda 16 Kasım 1934 "İrtiştıkaya Pravda" gazetesi haber yayınlamıştır.

Tesisin birçok uzmana ihtiyacı vardı. Bu nedenle, Moskova'nın kararı ile, "Myasokhladostroy" personel departmanının emriyle, Petropavlovsk, Voronej, Kurgan, Poltava, Rostov-Don ve Biysk et işleme tesislerinden Semipalatinsk tesisine 800'den fazla vasıflı işçi gönderilmiştir. Tesise et sağlamak için 62 kollektif çiftlikle sözleşme imzalanmıştır.⁴⁵⁴ Et işleme tesisinin açılış töreni Büyük Ekim Devrimi'nin XXVII. yıldönümüne denk 5 Kasım 1934'te gerçekleşmiştir. Et işleme tesisi 4 Aralık 1935 yılında Rus devrimcisi, Sovyet devleti ve parti lideri Mihail Kalinin'in adını almıştır. Et tesisi yılda 250 bin sığır, 750 bin küçükbaş ve 500 bin baş domuz eti üretmiştir. Tesis her gün 120 ürün, 250 ton et, 20 ton sucuk, 40 ton yemeklik yağ ve 150 konserve gıda üretmiştir. Semipalatinsk et tesisi, Moskova ve Leningrad'tan sonra üçüncü sırada olup büyük ve küçükbaş hayvanların işlenmesinde de SSCB içerisinde birinci sırada yer almıştır.⁴⁵⁵

SSCBnde en büyük 8 et kombinesinden biri olarak Semipalatinsk Et Kombinesi sosyalist planlama çerçevesinde SSCB genelinde çok aşırı üretim yapmıştır. (Bkz.Ek. 48). Tablo 27'de 1931-1933 yıllarında Kazak bozkırının kıtlığı sırasında planlama ve satışları karşılamak için yapılan yüksek üretimde müsadere edilerek alınan çok sayıda hayvanın kesilmesi etkili olmuştur. Sonuçta bu da açlığın bir nedeni olarak ortaya

⁴⁵² *Pişçevaya Promışlennost v Plane 1937 g.*, (1937 Planında Gıda Endüstrisi), "Plan"Devlet Planlama Komisyonu Dergisi, No. 4, 1937, s. 32.

⁴⁵³ Semipalatinski Myasokonservnyı Kombinat, «Priirtyştıkaya Pravda» Gazetesi, 16 Kasım 1934.

⁴⁵⁴ DKBDA, Arşiv Fonu 591, Envanter 1, Dava Dosyası 3, s.5.

⁴⁵⁵ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 5400, s. 69.

çıkıyor. (Bkz. Tablo 27.)

Tablo 27. Et ve Konserve Endüstrisi Geliştirme Tablosu

Et işleme tesislerinin adı	Sığır yetiştiricisi (bin hayvanda)		Domuz yetiştiricisi (bin hayvanda)		Koyun yetiştiricisi (bin hayvanda)	
	933 y.	1935y.	1933 y.	1935 y.	1933 y	935 y.
1. Moskova	40	45	885	1.480	—	—
2. Leningrad	—	—	463	819	—	—
3. Sverdlovsk	95	160	268	500	—	—
4. Semipalatinsk	160	200	75	180	434	725
5. Orsky	120	180	118	200	189	297
6. Pokrovsky	130	240	607	776	76	128
7. Samara	105	160	679	1.142	204	312
8. Kuzey Kafkas	80	130	675	793	284	360
9. Dnepropetrovsk	20	30	340	420	—	—
10. Zaporijya	10	20	348	420	—	—
11. Stalin	15	21	170	210	—	—
12. Lugansk	15	25	170	210	—	—
13. Nijniy Novgorod	—	—	178	501	—	—
14. İvanovo Yükselişi	—	—	68	240	—	—
15. Bakü	15	30	—	—	38	61
16. Stalingrad	45	80	107	137	148	242
17. Verkhneudinsky	30	80	70	150	203	369
18. Krasnoyarsk	70	100	147	300	141	180
19. Ufa	40	60	156	234	152	260
20. Mogilev	—	—	320	840	—	—
21. Peynir Darya	48	67	—	—	—	—
22. Batı Sibirya (Kuzbass bölgesinde)	25	40	75	175	—	—

456

Kazakistan'ın büyük rezervuarlarında devlet balıkçılığı ve balık işleme organizasyonu Ural-Hazar Birliği'ne: Ural, Balkaş ve Mangistau avcılık ve balık

⁴⁵⁶ “Sobraniye Zakonov i Rasporyajeniy Raboçye-Krestyanskogo Pravitelstva SSSR za 1931 god”, (SSCB İşçi ve Köylü Hükümeti'nin yasa ve emirlerinin toplanması), *İzvestiya Gazetesi*, No. 269, 29 Eylül 1931, s. 29.

tesislerine emanet edilmiştir. Kazakistan'da 1 Ocak 1931 itibariyle balık çiftlikleri de kolektifleştirilmiştir. 1 Ocak 1933 itibariyle balık çiftliklerinin %91,3'ü kolektifleştirilmiştir. 1937 yılında Guryev balık konserve tesisi kurulması teşvik edilmiş ve gıda endüstrisindeki en büyük işletmelerden biri olarak faaliyete geçmiştir.

Balıkçılık endüstrisindeki 4 yıllık sermaye yatırımları aşağıdaki rakamlarla ifade edilmiştir: 1931 yılında 2.808 bin rublelik üretim, 1932 yılında 7.544 bin ruble, 1933 yılında 8.063 bin ruble ve 1934 yılında 'te 9.496 bin rubleye kadar yükselmiştir.

Tuz üretim süreci de ikinci beş yıllık planda modern üretime geçirilmiş ve 1927'de Pavlodar, Aral ve Hazar bölgelerinde 115.571 ton ham tuz çıkarılmıştır. Pavlodar bölgesinin Koryakovski, Kalkaman, Karabas, Tavaljski, Temirtuz, Karaşinski, Bektasski, Ala-Tepinski tuz bölgelerinden 86.921 ton ve Jaman-Kylyş, Jaksy-Kylyş ve Aral ve Hazar bölgelerinden 28.650 ton sofru tuzu üretilmiştir. Tuza ek olarak, Kazakistan'ın diğer bölgelerinden kimyasal amaçlı potas, glauber ve magnezyum tuzlarının üretilmesine devam edilmiştir.⁴⁵⁷ 1930'a kadar tuz üretimi zayıf bir şekilde devam edilmiştir. Tuz üretiminin artmasıyla 45 km Tavaljski ve 16,5 km Aral-Jaksy-Kylyş demiryolu hatları tuz nakliyesi için işletmeye alınmıştır.

Sosyalist planlı ekonominin gelişmesinde, Kazakistan'da yeni bir sanayi dalı olan pancar şekeri üretimi de hızla gelişmiştir. Ülkenin güney bölgeleri Alma-Ata, Cambul ve Taldıkorgan bölgelerinde pancar ekimi ve şeker üretimi için uygun alanlar olarak seçilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Plan yıllarında şeker fabrikalarının inşası esas olarak Kazak SSC'nde odaklanmıştır. Pancar verimi açısından en iyi bölgelerden biri olan Kazak ülkesi 1936'da hektar başına eski pancar bölgelerinden iki buçuk kat daha fazla pancar vermiştir. Kazak SSC'inde inşa edilmiş üç fabrikaya ek olarak, 1937'de Burunday'da yeni bir tesisin inşası planlanmıştır. (Bkz. Ek 49, 50).

1933 yılında üç şeker pancarı devlet çiftliği daha faaliyete geçirilmiştir. Bunlar Cambul bölgesinde Merke ve Cambul sovhoları (devlet çiftlikleri), Taldıkorgan bölgesinde Taldıkorgan devlet çiftlikleri olmuştur. 1934'te Merke, Cambul, Taldıkorgan şeker fabrikalarının temelleri atılmıştır. Bu devlet çiftlikleri ve fabrikaları Sovyetler Birliği'nin yüksek donanımına sahip çok büyük işletmeleridir. 1 Ocak 1938 itibariyle, sektörün sabit kıymetlerinin toplam değeri 51.66 milyon rubleye yükselmiş ve Kazakistan gıda endüstrisinin diğer tüm işletmeleri de dâhil olmak üzere sabit

⁴⁵⁷ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 5400, s. 67.

kıymetlerinin toplam değeri 48.3 milyonu aşmıştır. Toplam 1937'de 43.000 ton şeker üretilmiştir.⁴⁵⁸

Hafif sanayi; kısmen işlenmiş malları doğru bileşenlerde karıştırarak birim ağırlığına göre daha yüksek değerde mal üretimi yapan sanayi çeşididir. Hafif sanayi diğer bir adıyla tüketim malları sanayidir. Kazak ülkesinde hafif sanayide giyim sektörü ayrıca gelişmiştir. Kalitesine göre sınıflara ayrılan bu sektör gıda sektöründen sonra en çok kazandıran hafif sanayi dalı olmuştur. Hafif sanayinin bireysel sektörlerinin gelişim dinamikleri, raporlama döneminde hafif sanayinin diğer tüm sektörlerinin önemli ölçüde büyüdüğünü göstermektedir. Sanayileşme yıllarında hafif sanayi önemli ölçüde gelişmiştir. 1933'te Alma-Ata 'da ilk tekstil dikiş fabrikası, Semipalatinsk ve Almatı'daki büyük yün yıkama fabrikaları, 1935 yılında Alma-Ata'da büyük bir matbaa inşa edilmiş ve işletmeye alınmıştır.⁴⁵⁹

1931 yılında Kargaly bez fabrikası, Petropavlovsk deri işleme tabakhanesi, Petropavlovsk ve Uralsk'ta keçe çizme fabrikası, Alma-Ata, Semipalatinsk ve Uralsk'ta yün yıkama fabrikaları vb. mevcut işletmeleri yeniden yapılandırılmıştır. (Bkz. Ek 51).

1907 yılında kurulmuş Kargaly bez fabrikası 1927 yılında Kazak Sovnarkom tarafından genişletilmiş ve 1928'de Birinci Beş Yıllık Ekonomik Planı uyarınca sektörde daha ileri teknoloji kullanılmaya ve işlenmiş ürün imal edilmeye başlanmıştır.

Sanayileşme yıllarında, beş yıllık planları gereğinden fazla doldurmak için işçiler arasında sosyalist yarışmalar düzenlenmiştir. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Ekonomik Planlarda sanayileşme planının uygulanmasında sosyalist yarışmalara aktif katılım onaylanmıştır. Örneğin, işçilerin sosyalist yarışmalara katılabilmeleri için Üretim Finansmanı Planını uygulaması gerekiyordu. Sosyalist yarışmalar sektörde çalışan bireysel çalışanlar, ekipler ve dükkânlar arasında düzenlenmiştir ve bunun sonucunda başarılı olanlar "En İyi Çalışan", "En İyi Atölye Ustası" vb. ünvanları ile onurlandırılmıştır. Böylece işçiler sosyalist yükümlülüklerini fazlasıyla yerine getirmişlerdir. Yarışmayı kazananlara "Kazak SSC Sovyet Halk Ekonomisi Konseyi'nin sosyalist rekabet mükemmeli" rozet madalyaları verilmiştir. (Bkz. Ek 52). Örneğin, Kargaly tekstil fabrikasında kazananlara her ayın sonunda 200 veya 100 ruble verilmiştir. "En iyi çalışanlar" M. Baubekov, K. Biryukov, P. Biryukov, K. Kojaberdiev, I. Kulkin, D. Meyermanov ve diğerleri sosyalist yükümlülüğünü yüzde 113-117

⁴⁵⁸ Pişçevaya Promışlennost v Plane 1937 g., (1937 Planında Gıda Endüstrisi), "Plan"Devlet Planlama Komisyonu Dergisi, Sayı 4, 1937, s. 26.

⁴⁵⁹ *İstoriya Raboçego Klassa Sovetskogo Kazakhstana.*, a.g.e., s. 253-254.

oranında aşmıştır. Böylece, ilk beş yıllık planın iki yılında, fabrika 150.8 bin metre kumaş üretmiş ve planlanandan 45,6 bin ruble daha fazla kazanmıştır. 1930 yılında Alma-Ata " Yedisu " ayakkabı fabrikası Kazak SSC Hafif Sanayi Bakanlığı üretim ayakkabı derneğine dayanarak kurulmuştur. "Yedisu" bir ana şirket olarak Alma-Ata ve Taldykorgan bölgelerinde bulunan 4 şubeyi içeriyordu. 265 modelin üzerinde erkek, kadın ve çocuk ayakkabıları üretmiştir.⁴⁶⁰

Böylece, SSCB'nin Kazakistan'da sanayileşmesi ile bağlantılı olarak, eski işletmelerin yeniden inşası ve özellikle yerel hammadde kaynakları temelinde yeni işletmelerin inşası ve yeni ek yolların inşası yüksek hızda gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, Kazakistan tarım ülkesinden sanayi-tarım ülkesine dönüşmüştür: 1940'da, sanayinin Cumhuriyet'in gayrisafi millî hasılası içindeki payı 1920'de % 6,3'e ve 1932'de % 39,5 yerine % 60'a yükselmiştir, yani tarımın payı bir buçuk kata % 40'a yükselmiştir.⁴⁶¹

SSCB tekstil sanayide önemli bir mesafe kaybetmiştir. 1934'de Türkiye Cumhuriyeti'nde Birinci Beş Yıllık Ekonomik Planı çerçevesinde Türkiye-SSCB işbirliği çerçevesinde Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası kurulmuştur. Hammaddesi tamamen yurt içinde üretilen pamukları işlemek üzere kurulmasına karar verilen fabrika, betonarme ve yığma karma inşaat tekniği ile SSCB'nde tasarlanmış ve yine aynı ülkeden alınan 8,5 milyon liralık krediyle kurulması kararlaştırılmıştır. Türk-Sovyet dostluğunun ilk önemli eseri olan ve SSCB'den gelen uzmanların rehberliğinde kurulmasına karar verilen fabrikanın temeli 20 Mayıs 1934'te dönemin Başbakanı İsmet İnönü tarafından atılmıştır. Temeli atılan ve 16,5 ay gibi kısa bir sürede tamamlanarak 16 Eylül 1935'de hizmete açılmış olan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası özelleştirme kapsamına alındığı 1999 yılına kadar Türkiye'de sanayileşme hareketinin öncü kuruluşlarından birisi olmuştur. Kayseri Bez Fabrikası, faaliyete geçtiği andan itibaren ülke ekonomisine önemli katkı sağlamıştır.⁴⁶²

Sonuçta, ilk beş yıllık plan içinde yer alan bu büyük görev 1939'da başarıyla yerine getirilmiştir. Aynı zamanda, büyük sanayinin brüt üretim yapısındaki hâkim

⁴⁶⁰ Serik Jakupbekov, *Pervaya Fabrika Kazakhstana /İstoriya Kargalinskogo Sukonnogo Kombinata*, (Kazakistan'ın İlk Fabrikası Kargaly Kumaş Fabrikasının Tarihi), Kazakistan Yayınevi, Alma-Ata 1989, s. 26.

⁴⁶¹ Sotsialistiçeskoye Stroitelstvo Kazakhskoy SSR za 20 let, Kazak SSR Ulusal Ekonomik Muhasebe Departmanı, Alma-Ata 1940, s. 4-6.

⁴⁶² Yaşar Semiz, Güngör TOPLU, Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, SUTAD, Nisan 2019; (45), s.29.

durum üzerinde üretim araçlarının üretiminde sağlanan başarı etkili olmuştur. Sanayinin payı Üçüncü Beş Yıllık Plan'ın başında ön plandaymış ve 1939 yılında %52'ye, 1927-1928 yıllarında %35,1'e ve 1932 yılında ise %49,3'e ulaşmıştır. Bu, genel olarak ağır sanayinin, özellikle metal işleme, demir dışı metalurji, kömür, kimya endüstrisi, enerji üretimi ve diğer endüstrilerinin hızlı bir şekilde gelişmesinin sonucunda olmuştur. Aynı yıllarda, hızlı olmasa da, tüketim malları üretiminin payı 1927-1928 yıllarında %64,9'dan 1932 yılında %50,7'ye 1939 yılında ise %48'e kademeli olarak düşmüştür.

Sovyetler Birliği'nin sanayileşmesi sırasında yaratılan Kazakistan sanayisi, inşaat ve ulaşım gibi diğer endüstrilerle birlikte, özellikle yeni inşa edilen sanayi devleri ve demiryolları boyunca büyük ekonomik, sosyo-demografik değişikliklere yol açarak şehirlerin gelişimine neden olmuştur. Aynı zamanda ülkede yerel işçi sınıfı oluşmuş ve mühendislik-teknik işçi sınıfı güçlü bir ekonomik temel haline gelmiştir.

Arşiv belgelerine göre, 1940 yılında Kazak SSC'inde aşağıdaki endüstriler faaliyet göstermiştir;

— Alma-Ata bölgesinde 2 ağır sanayi, 37 hafif ve gıda sanayi, 58 sanayi kooperatifi, 4 bölge ofisi;

— Kuzey Kazakistan bölgesinde 2 ağır sanayi, 8 gıda, 4 yerel sanayi, 2 ulaşım, 4 bölge ofisi;

— Güney Kazakistan bölgesinde 13 ağır sanayi, 18 gıda, 5 hafif sanayi, 6 yerel, 4 taşıma bölümü, 47 sanayi kooperatifi ve 4 Bölge ofisi;

— Aktöbe bölgesinde 4 ağır sanayi, 7 gıda, 1 yerel, 6 ulaştırma bölümü, 15 kooperatif endüstrisi, 4 bölge ofisi;

— Karaganda bölgesinde 18 ağır sanayi, 11 gıda, 1 yerel, 3 ulaştırma bölümü, 19 sanayi kooperatifi, 5 bölge ofisi;

— Kostanay bölgesinde 1 ağır sanayi, 4 gıda, 1 yerel sanayi, 13 sanayi kooperatifi, 4 bölge ofisi;

— Batı Kazakistan bölgesinde 3 ağır sanayi (Makat, Dossor, Baişunas, Kosşığılda petrol üretimi), 2 gıda, 2 yerel, 1 hafif sanayi, 34 sanayi kooperatifi, 2 nakliye bölümü, 4 bölge ofisi;

— Doğu Kazakistan bölgesinde 16 ağır sanayi, 7 orman sektörü, 14 gıda, 1 hafif, 1 yerel sanayi merkezi, 3 ulaştırma bölümü, 58 kooperatif endüstrisi, 4 bölge ofisidir.⁴⁶³

⁴⁶³ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 12836, s.115-119.

Sonuç olarak, 1936'da Kazakistan bir sanayi tarım cumhuriyetine dönüşmüştür. 1922 ile karşılaştırıldığında, sanayi üretimi, tarım üretimini 7 kat aşmış ve 14 kat artmıştır. Özellikle ülke ekonomisinde önemli rol oynayan kömür, petrol, demir dışı metaller ve elektrik üretimi olmuştur. Ulusal ekonominin üretimi de artmış, demiryolu hatlarının sayısı 2 kat ve kamu üretimindeki işçi sayısı 4,5 kat artmıştır. Ülkedeki işçilerin kültürel ve teknik yaşamında büyük değişiklikler ve ilerlemeler meydana gelmiştir. Birçok Sovyet ve dünya araştırmacısı, Avrasya bölgesindeki sanayileşme politikalarının cumhuriyetlerin ekonomilerini geri kalmışlıktan çıkardıklarından bahsetmiştir. Bu ülkelerin işçileri iki katına çıkarılan enerjiyle çalışmıştır. Böylece üretim ve emek alanındaki faaliyetlerin eşi görülmemiş bir düzeye ulaştığı ve sanayileşmenin başarısının anahtarı haline geldiği görülmüştür.

2.8.Ulaştırma Sektörünün Gelişimi

Kazakistan'ın tüm sanayi ve üretim merkezleri doğrudan merkeze bağlıydı. Sanayileşme yıllarında, Kazakistan büyük bir ulaşım sistemi olan ana taşımacılığa dahil olmuştur. Demiryolu, su, kara ve hava yolları ulaşım araçlarının birbirine bağlanması ve işletilmesi, büyüyen bir ekonomi ile nüfusun taşınmasını sağlamıştır. SSCB'nde ulaşım altyapısının gelişmesi, sanayileşme için gerekli olmuştur. Bu nedenle sanayileşme yıllarında ulaşım inşaatına ve yatırımlarına büyük önem verilmiş ve bu yatırımların çoğu demiryolu ulaşımına ayrılmıştır.

Demiryolu ulaşımı üretim yapısının en önemli sektörlerinden biri olmuştur. Çünkü ülke ekonomisinin gelişimi demiryolu ulaşımına bağlıydı. Turksib Demiryol inşası, Rubtsovsk-Zaşıta-Ridder demiryolunun düzenli olarak işletmeye alınması, Guryev-Kandıgaş hattı, kara yolları, hava ve su yollarının inşası endüstrinin gelişiminin temelini oluşturmuştur. Bu da çalışan işçilerin sayısının artmasına neden olmuştur.

Sanayileşme yıllarında ulaşım bağlantılarının geliştirilmesi fazlasıyla önemsenmiştir. Cumhuriyet, demir dışı metalurji, kömür ve petrol endüstrilerinin oluşturulması, yani çeşitli endüstrilerde tesislerin ve büyük işletmelerin geliştirilmesi ile ulaşım ilişkilerine önemli ölçüde bağımlı hale gelmiştir. Bu görüşler 30 Mayıs - 6 Haziran 1930 tarihleri arasında VII. Tüm Kazakistan Partisi Konferansı'nın ana konusu haline gelmiştir. Beş Yıllık Plan'da Kazak topraklarında üretilen ürünlerin Birliğe hammadde kaynağı olarak taşınması amacıyla ulaşım ilişkilerinin geliştirilmesi için çok para ayrılmıştır. Böylece, tarımın gelişimi için 2 milyar ruble, sanayi için 1 milyar 223

milyon ruble, ulaşım için 1 milyar 231 milyon ruble ve iletişim için 64 milyon 746 bin ruble tahsis edilmiştir. Hatta ilk beş yıllık planlama içinde taşımacılığın gelişimine özel dikkat gösterilmiş ve bu nedenle endüstrinin gelişiminden daha fazla para taşımacılığa tahsis edilmiştir.⁴⁶⁴

Kazakistan'da Birinci ve İkinci Beş Yıllık Ekonomik Plan döneminde 2.633 km yüksek hızlı demiryolunun yapılması planlanmıştır. Ana güzergâhlar: Borovoye-Akmola-Karaganda, Orsk-Aktöbe, Çimkent-Taşkent, Ridder-Rubtsovka, Koskuduk şubesi ve Türksib demiryolları olarak belirlenmiştir. Kazakistan'da demiryolu taşımacılığının gelişimi, ilk beş yıllık planlamada oldukça başarılı olmuştur. Türkistan-Sibirya karayolu ve Burabay-Akmola-Karaganda demiryolu hattı inşa edilmiştir.⁴⁶⁵

Petropavlovsk-Kökşetau-Burabay demiryolu hattı tamamlanmış ve Omsk demiryolu 2 Ekim 1927'de işletmeye alınmıştır. İlk beş yıllık planlama sırasında önce Burabay-Akmola ve daha sonra Akmola-Karaganda hatları inşa edilmiştir. Petropavlovsk-Kökşetau-Akmola hattı, Kuzey Kazakistan'ın tahıl yetiştiren bölgelerine hizmet etmiş ve tarım için önemli olmuştur. Akmola-Karaganda hattı ise, Orta Kazakistan'da kömür-metalurjik taşıma hattı haline gelerek büyük bir endüstriyel önem kazanmıştır. Karaganda demiryolu hattı Kazakistan' endüstrisinin anahtarı olmuştur. Demiryolu hattının inşasından hemen sonra Mart 1932'de Karaganda bölgesi organize edilmiştir.⁴⁶⁶ Karaganda demiryolu hattı, Karaganda kömür alanını Ural metalurji endüstrisine bağlayan en önemli demiryolu hattı haline gelmiştir. Ayrıca, demiryolu hattı tüm Orta Kazakistan'ın endüstriyel gelişimine de ivme kazandırmıştır.

Türkistan-Sibirya demiryolu, sadece Kazakistan'da değil, tüm SSCB'nde en büyük inşaat projelerinden biri olmuştur. SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesinin 25 Kasım 1926 tarihli kararında, "Sibirya ve Orta Asya'yı bağlayan; Dneprdeki elektrik istasyonların (Dneprostroy) bağlayan Yedisu demiryolunun inşa edilmesi için tüm SSCB'nde en acil ve önemli konulardan biri olarak gündeme getirilmesi gerektiğini" belirtmiştir.

⁴⁶⁴ *Sotsialistiçeskoye Stroitelstvo Kazakhskoy SSR za 20 let*, Kazak SSR Ulusal Ekonomi Üniversitesi Yayınevi, Alma-Ata 1940, s. 116.

⁴⁶⁵ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3229, s. 56.

⁴⁶⁶ VII Vsekazakhstanskaya Konferentsiya VKP(b), Stenografik Raporu, Alma-Ata 1930, s. 318-332.

28 Şubat 1927'de RSFSC Halk Komiserleri Konseyi'nin "Yedisu demiryolunun inşası hakkında" kararı da, Yedisu demiryolunun "*Orta Asya, Kazakistan ve Sibiry ve bütün SSCB'nin ekonomik gelişimi için büyük önem taşıdığı*" belirtmiştir.⁴⁶⁷

Yeni yol, daha önce RSFSC'nin Avrupa tarafından Orta Asya'ya ithal edilen tahıl ve kerestenin ihracat amaçlar için kullanılmasına imkân sağlamıştır. Türksib hattı, Sibiry tarım ürünlerinin (tahıl, kereste vb.) Orta Asya pazarına ihraç edilmesine, gıdaların Kazakistan'dan Sibiry'ya taşınmasına ve böylece Sibiry'nın ekonomik gelişiminin artmasına yol açmıştır. Kazakistan ve Kırgızistan'ın ana ekonomik bölgelerinden geçen Türksib demiryolu, tarım için, özellikle de hayvancılık ve madencilikte, sanayiye hammadde sağlayabilecek güçlü bir faktör haline gelmiştir.

Türkistan-Sibiry demiryolu inşaatı özel yönetim kurumuna emanet edilmiş ve başkanlığına Vladimir Sergeevič Şatov atanmıştır. Demiryolu inşaatının her iki tarafta kuzeyde Semipalatinsk ve güneyde Lugovoy istasyonundan başlatılarak yapımına karar verilmiştir. Yedisu Demiryoluna RSFSC Halk Komiseri Konseyi tarafından Yardım Komitesi düzenlenmiştir. Komite altında tarım, sanayi, karayolu taşımacılığı ve sulama bölümleri olmak üzere dört bölüm oluşturulmuştur. Komite Başkanlığına RSFSC Halk Komiserleri Konseyi Başkan Vekili Turar Rıskulov atanmıştır.⁴⁶⁸

Nisan 1927'de yolun kuzey bölümünde kazı çalışmalarına, 15 Haziran'da ise yol inşaatına başlanmıştır. Devrim öncesi araştırmalar demiryolunun pahalıya mal olacağını göstermiştir. Bu nedenle teknik ve ekonomik önkoşullara dayalı yeni bir çalışma yapılmasına karar verilmiştir. 1926-1927 yıllarında yeni araştırmalar sonucunda 21 Kasım 1927'de, uzun bir hazırlık döneminden sonra, ülkenin güney kesiminde yol inşaatı başlanmıştır.⁴⁶⁹ Sonuç olarak, toplam 212 milyon ruble inşaat maliyetinden 35 milyon rublelik önemli bir tasarruf elde edilmiştir.

Komite'nin çalışmalarını genel kurul toplantıları arasında, Rıskulov başkanlığındaki önce 9, sonra 11 kişi başkanlık etmiştir. Komite, bölgelerdeki halk komiteleri temsilcilerinin yanı sıra bilim adamları (8 profesör) ve uzmanları (mühendisler, ekonomistler, agronomistler ve diğerleri) içeriyordu. Turar Rıskulov, komitenin kurulmasına profesyonellerin katılımına özel önem vermiştir. Aynı zamanda, 1917'den önce Yedisu demiryolu inşaatına katılan Hokand Özerk Hükümeti başkanı St.

⁴⁶⁷ Malik-Aydar Asylbekov, *Razvitye Jeleznykh Dorog Kazakhstana v Kontse XIX - Naçale XX Vekov, Kazakhstan v Kanun Oktyabrya*, Alma-Ata 1969, s. 196-202.

⁴⁶⁸ *Reşeniya Partii i Pravitelstva Po Khozyaystvenim Voprosam* (1917—1967 g.g.) (Partinin Ve Hükümetin Ekonomik Konulardaki Kararları), Belge koleksiyonu, Derleyenler K.U. Çernenko ve M. S. Smirnyukova, Politizdat Baskısı, Moskova 1967, c. I, s.361.

⁴⁶⁹ Türkistan-Sibiry demiryolu inşaatı çalışma resimleri eklerde sunulmaktadır.

Petersburg Yol Mühendisleri Enstitüsü'nden mezun olan Mukhamedzhan Tınışbayev profesyonel olarak işe alınmıştır. (Bkz. Ek. 56).

18 Aralık 1926'da Rıskulov, Sovyet yetkililerine: “*Bölge Komitesi Başkanı Goloşyekin'e ve Halk Komiser Komitesi Başkanı Nurmakov'a... Mühendis Tınışbayev'i Destek Komitesi ve İnşaat Komitesi'nde uzman olarak dâhil etmeyi planlıyoruz. Fikrinizi bize bildirin*” şeklinde bir telegraf göndermiştir. Moskova'ya gönderdiği bir telgrafta Goloşyekin: “*Tınışbayev'in tanıtımına karşıyız*” demiştir. Ancak, Rıskulov, Ocak 1927'de Alma-Ata'ya il yürütme kuruluna gönderilmiştir. Tınışbayev'e bir telgraf gönderilerek: “*Sizi Yedisu Yolu İnşaatı için İnşaat Komitesine dâhil edeceğiz. Moskova'da önceden çalışmak gerekiyor. Kabul ediyorsanız, ne zaman ayrılacağınızı bize bildirin. Nurmakov ile anlaştı*”⁴⁷⁰ denilmiştir.

Tınışbayev'in önerisiyle, Moskova, Leningrad, Taşkent ve SSCB'nin diğer büyük şehirlerinde eğitim görmüş Kazak öğrenciler yaz tatilinde demiryolu inşasına katılmışlardır Kazak öğrenciler bir yandan pratik deneyim kazanırken diğer taraftan maaş almışlardır. Orta Asya ve Kazakistan yüksek okullarından yüzden fazla öğrenci sadece Türksib'in güney kesiminde çalışmışlardır. Türksib, yükselen Kazakistan işçi sınıfı, özellikle inşaatçılar ve demiryolu işçileri için önemli bir atölye haline gelmiştir. 1927'den 1930 yılına kadar demiryolu inşaatı üzerinde 20.000 ile 30.000 kişi arasında işçi çalışmıştır. Çalışanlar arasında Kazakların sayısı sürekli artmıştır. 1 Ekim 1934'te Kazakistan'daki demiryolu işçi sayısı 56.600 kişiyi aşmıştır. Bunların yarısı 25.300 kişisi yani % 44,7'si yeni inşa edilen Türkistan-Sibirya demiryolu üzerinde çalışmıştır.⁴⁷¹(Bkz. Ek. 57).

Bu nedenle, Türksib demiryolunun inşası, bitişik ilçelerin geliştirilmesi, işçi sınıfının ve ulusal kadrolarının oluşumunda muazzam bir etki yaratmıştır. Türkistan-Sibirya Demiryolu (Türksib), 1 Mayıs 1930'da RSFSC Merkez Yürütme Komitesi tarafından açılmıştır.⁴⁷² Türksib inşasının ilk günlerinden itibaren, SSCB cumhuriyetleri çok miktarda inşaat malzemesi, ekipman ve vasıflı işçi sağlamıştır. 1927 yılının ilk aylarında beton dökücüler, takviye işçileri, iletişimciler ve yol yapımcıları Moskova, Leningrad, Kharkov, Dnepropetrovsk ve RSFSC ve Ukrayna'nın diğer büyük sanayi merkezlerinden gelmişlerdir. Leningrad mühendisleri ve teknisyenleri Semipalatinsk,

⁴⁷⁰ Grigoriy Dahşleiger, *Türksib – Pervenets Sotsialistiçeskoj Industrializatsii: Türksib'in Yapım Tarihi Üzerine Denemeler*, Alma-Ata 1953, s. 43-48.

⁴⁷¹ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3229, s. 58.

⁴⁷²Malik-Aydar Asylbekov, “T. Rıskulov i M. Tınışpayev o Turksibe”, *Otan Tarihi* Dergisi, Sayı 1-2, Almatı 2000, s.115.

Alma-Ata ve Moskova arasında düzenli radyo iletişimi kurulmasına yardımcı olmuşlardır. Güney ve kuzeydeki yol yapımı kasabaları hızla birbirine yaklaştırmıştır. İnşaatin ilk aşamasında, 155 km kuzeyde, daha sonra 185 km ve 1929 yılında günde ortalama 2.5 km, toplam 432 km yapılmıştır. 1927-1929 yılları arasında güneyde 506 km yol yapılmış ve 28 Nisan 1930'da kuzey ve güney hatları Ainabulak istasyonunda buluşmuştur.⁴⁷³ (Bkz. Ek. 54).

1928-1940 yılları arasında Kazakistan demiryollarının toplam uzunluğu 3.480 km'den 6.581 km'ye yani %89,0'a yükselmiştir. İkinci ve üçüncü beş yıllık planlar sırasında, taşımacılığın geliştirilmesine çalışılmış ilk beş yıllık plana göre 2.7 kat daha fazla yatırım yapılmıştır. Sonraki yıllarda demiryolu taşımacılığı daha da hızlı gelişmiştir. Sermaye harcamalarının ulaşım ve iletişim alanındaki payı, ülke ekonomisindeki tüm sermaye harcamalarının % 21,4'ünü oluşturmuştur.⁴⁷⁴ (Bkz. Ek. 55).

Türkistan-Sibirya demiryolunda yapılan yeni değişiklikler, o yıllarda Kazakistan demiryolu hizmetinin gelişiminin canlı bir örneğidir. Türksib planlanan 5 yıl yerine 3 yıl içinde tamamlanmıştır. 28 Nisan 1930'da kuzey ve güney kesimleri Ainabulak istasyonunda buluşmuş ve yol geçici olarak faaliyete geçirilmiştir. Ocak 1931'de kalıcı olarak faaliyete geçirilen Türksib demiryolu inşaatı devlet ve sosyo-ekonomik yapı açısından öneme sahiptir. Demiryolu yapımı Orta Asya, Sibirya bölgeleriyle devam etti. Ülkenin doğu bölgelerinin ekonomisinin ve kültürünün gelişmesine katkıda bulundu.

Sanayileşme bağlamında Kazakistan; su yolları, kara yolları, hava yolları gibi diğer ulaşım yöntemlerini önemli ölçüde geliştirmiştir. Yıllar boyunca, mevcut su yollarının kullanımını ve yenilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmiştir. Ural, İle, İrtiş ve Sirderya nehirleri, Balkaş, Zaisan Gölü'nde ve Hazar ile Aral Denizleri üzerinde yeni gemi taşımacılığı geliştirilmiştir. Nehirler, göller ve denizler önemli su yolları haline gelmiştir.

1932 yılında Batı Sibirya Denizcilik Şirketi temelinde iki denizcilik sektörü kurulmuştur. Bunlar: Pavlodar bölgesindeki Aşağı İrtiş (Merkezi Omsk'da) ve Ermak limanından Zaisan'daki Cape Topolev'e kadar çalışan Yukarı İrtiş (Merkezi Semipalatinsk'de) idi. 1934 yılında Yukarı İrtiş Geme Nakliye Şirketi toprakları Pavlodar'a ve Siyah İrtiş yani Çin sınırına kadar genişletilmiştir. 1931 yılında kurulan Uralsk Denizcilik Şirketi ise, Guryev'den Orenburg'a kadar nehir yoluna, Astrahan -

⁴⁷³ *Sotsialistiçeskoye Stroitelstvo Kazakhskoy SSR za 20 let., a.g.e., s. 134-135.*

⁴⁷⁴ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3229, s. 65.

Guryev ve Guryev - Jiylaya Kosa - Prorva deniz yoluna kadar genişletilmiştir. Toplam 2239 km suyolu, yani nehir yataklarının temizliği, tarama ve diğer işleri yapıp, hidrolik yapılar inşa edilmiştir. Sonuç olarak, Kazakistan'da su yollarının kullanımını iki kattan fazla artmıştır. Su taşımacılığının teknik araçları restore ve modernize edilmiştir. 1930'ların sonunda Kazakistan, toplam 16.952 beygir gücü ile karşılaştırılan 68.000 ton taşıma kapasitesine sahip yolcu gemilerine ve deniz taşıtı römorköre sahip olmuştur. 1928 yılına kıyasla kargo ve yolcu gemisi sayısı 2 kat, römorkör filosu ise 6 kat artmıştır. (Bkz. Ek. 59).

XX yy'ın 1930'lu yıllarında Kazakistan'da hava taşımacılığı da gelişmeye başlamıştır. İlk sivil havacılık faaliyetleri ise 1930 yılında SSCB Hava Filosu Kazak İdaresi kurulmasıyla başlamış ve kısa zamanda pek çok şehirde cemiyetin şubeleri açılmıştır. 1930'da Alma-Ata'da bir havaalanı açılmış ve Kazakistan'a uçuşlar başlamıştır. Alma-Ata ile Frunze, Taşkent, Jarkent ve Semipalatinsk şehirleri arasında ve Kızıl-Orda ile Aktöbe üzerinden Moskova'dan Taşkent'e kesintisiz uçuşlar açılmıştır. ⁴⁷⁵Havalimanı ağı yıldan yıla büyümüş ve 1937'ye kadar toplam uzunluğu üç kata çıkmıştır. İkinci beş yıllık planlamada Kazakistan'da hava taşımacılığının geliştirilmesi için 27 milyon ruble tahsis edilmiştir. Kazakistan'ın hava ulaşım sistemi için 3 havaalanı, 17 ikinci kategori ve 37 üçüncü kategori havaalanı, 175 otobüs durağı, 4 tamir atölyesi (Alma-Ata, Semipalatinsk, Akmola, Aktöbe şehirlerinde) ve bir havacılık teknik okulu inşa edilmesi planlanmıştır. 1932'de Kazak sivil havacılık idaresi iki bağımsız idare olarak Güney Kazakistan (merkezi Alma-Ata'da) ve Kuzey Kazakistan (merkezi Akmola'da) olmak üzere yeniden düzenlenmiştir. En büyük hava yolları Moskova-Taşkent, Alma-Ata-Balkaş-Karaganda, Alma-Ata-Jarkent, Akmola-Atbasar-Kostanay, Josaly-Karsakbay, Aral-Moinak, Semipalatinsk-Ust-Kamenogorsk-Zıryanovsk v.s. Kazakistan sivil havacılığı, tarımsal zararlılara karşı mücadelede aktif olarak kolektif ve devlet çiftliklerine ürün verimini artırmada yardımcı olmuştur. ⁴⁷⁶1931 yılında kurulan özel bir tarım havacılığı ile 1932 yılında pamuk zararlılarına karşı mücadele çalışmaları başlatılmıştır. 1928-1933 yılları arasında 166.000 hektarlık bir alanda tarımsal zararlılar ile havadan mücadele edilmiştir. ⁴⁷⁷

⁴⁷⁵ KCBA. Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3229, s.69-70.

⁴⁷⁶ Malik-Aydar Asylbekov, "Turar Riskulov i M. Tynyşpayev o Turksibe", Otan Tarihi Dergisi, 2000, Sayı 1-2, s.116.

⁴⁷⁷ Malik-Aydar Asylbekov *Razvitiye Jeleznykh Dorog Kazakhstana v Kontse XIX - Naçale XX Vekov, Kazakhstan V Kanun Oktyabrya*, Almatı 1969, s. 61-62.

Uçaklar ayrıca fabrikalara ve diğer endüstriyel tesislere acil kargo ve yedek parça teslim etmişlerdir. Kazakistan'ın uzak bölgelerine uçaklar ile tıbbi malzeme ve ilaçlar, meyve ve sebzeler, çeşitli mallar, yolcular ve postalar gönderilmiştir. Ayrıca Hava Kuvvetleri de, uzak bölgelere ve karayollarına zor erişime sahip yerleşimlere temasın sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Yüksek hızın yanı sıra, trafiğin zor olduğu ülkenin dağlık, çöl ve yarı çöl bölgelerine seyahat etme yeteneği, hava taşımacılığının özel verimliliğini ortaya çıkarmıştır. 1930'lu yıllarda Sivil Hava Filosu kapsamında hava ambulansı hizmetleri başlamıştır. Hava ambulansı, Cumhuriyet'in güney sınırından Sibiryaya'ya, özellikle güneydeki pamuk ve pirinç tarlalarında hızla büyüyen sıtma sivrisineklerinin larvalarını ortadan kaldırmak için çok fazla çalışma yapmıştır. 1932'lerde Güney Kazakistan, Kızıl-Orda ve Alma-Ata bölgesinin Karatal pirinç vadisinde, Hava ambulansı uçakları kimyasal ilaçlamada yaygın olarak kullanılmıştır. Ayrıca, hava ambulansları hastalanmış insanlara doktor ile ilaç taşımada ve uzak bölgelerdeki hastaları hastanelere taşıma da etkili olmuştur.

Bu biçimde, SSCB'nin sanayileşmesi bağlamında, Kazakistan'da ulaştırma hizmetlerinin geliştirilmesinde, özellikle yeni demiryollarının inşasında ve yol taşımacılığında önemli sonuçlar elde edilmiştir.

1927'de Tüm Birlik Sovyetleri V. Kongresinde SSCB'nin ulusal ekonomik gelişimini sağlayacak olan Birinci Beş Yıllık Plan hazırlanarak kabul edilmiştir. Sanayi ve tarım alanlarında tek tek belirlenen planın ilkeleri ülkenin hızlı bir şekilde kalkınmasını hedefliyordu. Lenin'in enerjiyi kalkınmanın temeli olarak kabul ettiği "komünizm Sovyet iktidarı ve elektrifikasyonla sağlanır" sözüne dayanarak enerji yatırımlarına önem verilmiştir. Sanayinin ihtiyacı için ülkenin pek çok yerinde hidroelektrik santralleri kurulmuş ve endüstriyel alanda ağır sanayiye güçlendirme hamlelerine öncelik verilmiştir.

2.9. Sağlık ve Sosyal Alanında Gelişmeler

Sovyet iktidarının kurulmasıyla, Bolşevik politikasının ana önceliklerinden biri Sovyet sağlık sisteminin örgütlenmesi olmuştur. Parti program belgelerinde, sağlık sektöründe, hastalıkların gelişmesini önlemeye yönelik olarak geniş sağlık ve sıhhi önlemlerin uygulanması gerekliliği açıkça belirtilmiştir. Kazak ülkesinde sağlık hizmetlerinin birinci derecede sorumluluğunu Sovyet Hükümeti ve Sağlık Bakanlığı üstelenmiştir. 12 Eylül 1919'da Askerî Devrim Komitesi'nin kararıyla Kırgız (Kazak) Sağlık Departmanı (Kirzdravotdel) kurularak, sağlık örgütünün temel taşı

oluşturulmuştur. Yataklı tedavi, tıbbi, sıhhi-epidemiolojik, farmasötik ve istatistik hizmetleri faaliyetleri benimsenmiştir.⁴⁷⁸(Bkz. Ek. 75).

Sovyet sisteminin kurulmasıyla, Sovyet sağlık sisteminin organizasyonu Bolşevik politikasının ana önceliklerinden biri haline gelmiştir. Parti program belgelerinde, halk eğitimi alanında, hastalıkların gelişimini önlemeye yönelik geniş sağlık ve sıhhi önlemlerin uygulanmasının çok önemli olduğunu açıkça belirtilmiştir. Emekçilerin maddi yaşam koşullarının ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, işçi sağlığına önem verilmesi, anne ve çocuk sağlığının temelden ele alınması, çevre, konut, hijyen vb. alanlarda yapılan temel değişiklikler ve çalışmalar halk sağlığının belirgin iyileşmesinde temel etmenler olarak ele alınmıştır. Beslenme ve temiz gıda, barınma, istihdam, gebe ve çocuk sağlığı, eğitim, temiz çevre, çalışma koşulları, temiz içme ve kullanma suyu, önleyici ve tedavi edici hizmetler; İşçi iktidarı tarafından sağlığın temel taşları olarak görülmüş ve planlanmıştır. (Bkz. Ek. 77).

Sosyalizmin sağlık alanındaki temel ilkesi, herkese ücretsiz, yeterli ve kaliteli sağlık hizmetidir. Bunu başarmanın ön koşulu ise, özel mülkiyetin ortadan kaldırılarak, emekçilerin ürettiği zenginliklerin toplumun ihtiyaçları doğrultusunda kullanılmasıdır. 1920-1930'lu yıllarda Sağlık hizmetleri işçi sınıfının sağlık gereksinimlerine göre örgütlenmiş ve çalıştıkları yerlerde sağlık birimleri oluşturulmuştur. 1920'lerin sonlarında, büyük "kolhoz inşası" için yoğun çabalar karşısında, yerel yetkililer kolхозlarda sağlık sorunlarına artan ilgiyi göstermeye başlamıştır. Parti Sovyet organlarının hedeflediği Sovyet köyünde kolektif çiftçiler için bir tıbbi bakım kurumları ağı inşa etme konusu gündeme gelmiştir. Sovyet gazetecileri 1932 yılının başında şunları kaydetmiştir: "*sağlık üretime dönüştürüyor ... Ulusal ekonominin önde gelen sektörlerindeki (kömür, metal, ulaşım, mühendislik) ve köyün sosyalist sektöründeki işçilerin hizmeti ön plana çıkmaktadır*".⁴⁷⁹

Kazakistan, 3 Mayıs 1920'de kabul edilen 3 Sayılı Yasa ile Sıhhiye ve Muavenatı İçtimaiye Vekaleti'ni kurarak sağlık hizmetlerini ayrı bir bakanlıkça yürütülen, asli bir devlet görevi haline getirmiştir. Bölgede, halk için tıbbi bakım amacıyla birkaç hastane ve sağlık kuruluşu faaliyete geçirilmiştir. (Bkz. Tablo 28.)

Tablo 28. Kazak SSC'nde Hastane Ağı

	Sağlık Hizmetleri Kurumları	Mevcut hasta yatakları	Mevcut hasta yatak sayısı 10 bin kişi

⁴⁷⁸ KCMDA, Arşiv Fonu 82, Envanter 1, Dava Dosyası 363, s.43.

⁴⁷⁹ Mikhail Barsukov, "Zdravookhraneniya v 1932 Godu", *Izvestiya Gazetesi*, Moskova 27 Ocak 1932, s. 5-6.

					başına	
	1913	1940	1913	1940	1913	1940
Kazak SSC	98	627	1800	25400	3,2	39,5

480

Tabloya göre, 1919 yılından 1940 yılına kadar Kazak bölgesindeki hastane sistemi ve yataklı tedavi hizmetleri bilgilerine yer verilmiştir. Tablo'da, 1913 yılında 98 ve 1940 yılında 627 hastane sayısı yer almaktadır. 1913 yılında 1.800 ve 1940 yılında 25.400 yataklı tedavi hizmetleri sunulmuştur. Bu rakamı 10.000 kişi başına düşen ortalama sayısı, 1913 yılında 10.000 kişiden sadece 3'ü ve 1940 yılında 10.000 kişiden sadece 39'una yatak tedavi hizmetleri sağlanmıştır.

18 Eylül 1929'da Kazak SSC Halk Komiserleri Konseyinin kararıyla Halk Sağlığı Komiserleri ile ilgili yeni bir hüküm onaylanmıştır. Yönetmeliklere göre, Halk Komiseri'ne Cumhuriyet nüfusunun sağlığının korunmasıyla ilgili tüm konuların yönetimi emanet edilmiştir. Halk Komiserliğine sağlık konularında kararnameler ve kararlar geliştirmek, yerel sağlık otoritelerinin faaliyetlerini ile sağlık mevzuatının uygulanmasını izlemek, sağlık konularında kongre ve toplantılar düzenlemek, diğer sendika cumhuriyetleri ve uluslararası bilimsel toplantılarla temas kurmak ve eğitim kurumları, raporlama materyalleri yayınlamak, sağlık hizmetleri için personel ve bütçeleme geliştirmek, sağlık konularında periyodik ve periyodik olmayan yayınlar yapmak⁴⁸¹ hakları verilmiştir.

27 Haziran 1936'da, Merkez Yürütme Komitesi ve SSCB Halk Komiserleri Konseyi, Kürtajın yasaklanması, doğum yapan kadınlara maddi yardımın artırılması, büyük aileler için devlet yardımının oluşturulması, doğum hastaneleri, kreşler ve anaokulları ağının genişletilmesi, nafaka ödenmemesi ve mevzuattaki bazı değişiklikler” hakkında bir kararname kabul etmiştir.⁴⁸² Tabii ki, bu kararlar her zaman tam olarak uygulanmamıştır. Çünkü birçok kolhoz, örgütsel ve ekonomik zayıflıkları nedeniyle, doğum hastaneleri veya en azından doğum odaları oluşturmak, sağlık personeli için ödeme yapmak, işlevlerini sürdürmek için yeterli paraya sahip olmamıştır.

⁴⁸⁰ Barsukov, *Oçerki İstorii Zdravookhraneniya SSSR (1917— 1956 gg.)*, “Medgiz” Baskısı, Moskova 1957, s.89.

⁴⁸¹ KCMDA, Arşiv Fonu 82, Envanter 1, Dava Dosyası 363, s.14.

⁴⁸² Nikolay Semaşko, “Kakoy Zameçatelnıy Zakon! (K Otmene Abortov v SSSR)”, *Meditsinskiy Rabotnik Gazetasi*, Moskova 16 Temmuz 1937, s.3.

Kazak tıp biliminin gelişim tarihi 17 Eylül 1925'te Kızıl-Orda'da Bölgesel Sağlık ve Bakteriyoloji Enstitüsü bilimsel kurumunun organizasyonu ile başlamıştır. Alma-Ata'da Kazak Devlet Tıp Üniversitesi'nin açılmasıyla tıp alanında daha da önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Halk Sağlığı Komiserliği'ne göre, 1930 yılında ülkede 737 doktor, 45 diş hekimi, 165 eczacı ve 602 hemşire bulunmaktadır. Özellikle kırsal alanlarda, ilçelerin %30'unda tıbbi bakım sağlanamamıştır. Bu zor durumu çözmek için Aralık 1930'da Alma-Ata'da Kazak Devlet Tıp Enstitüsü açılmıştır.⁴⁸³ (Bkz. Ek. 76).

Ülkede Ana Çocuk Sağlığı Enstitüsü, Bölge Venereoloji Enstitüsü, Kazak Devlet Tüberküloz Enstitüsü ve Bölgesel Sıhhi ve Bakteriyoloji Enstitüsü açılmıştır. Tablo 29'a göre 1913'te Kazakistan'da 196 doktor varken, 1933 yılında sayı 1.115'e ulaşmıştır. 1932 yılında 2.069 hemşire sayı ve 1934'te 4.243'e yükselmiştir. 1930 yılında açılan tıp fakültelerinin sayısı nedeniyle hemşire sayısı da artmıştır. Doktorlar sayısı için; (Bkz. Tablo 29.)

Tablo 29. Doktorlar Sayısı (1913-1933)

	1913	1922	1924	1926	1928	1929	1930	1932	1933
Doktor	196	251	228	308	452	535	865	932	1115

484

1931-1932 yıllarında Alma-Ata'da 5 araştırma tıp enstitüsü bulunmaktadır. Bölgesel Halk Sağlığı Enstitüsü uzmanları, halk ikramları, su temini, bağırsak enfeksiyonlarını önlemek için önlemlerin geliştirilmesi, Ridder şehrinde endüstriyel yaralanmaların incelenmesi, Türksib çalışanlarının hastalıklarının teşhisi ile ilgilenmiştir.

1922 yılında, SSCB'ne sağlık hücreleri, eczaneler ve poliklinik gruplarından oluşan sağlık siteleri şeklinde SSCB'ne özgü bir tesis kurulmuştur. Bu sistemde, sağlık eğitimine katılan sağlık çalışanları gönüllü olarak çalışmıştır. Bu işçiler tarafından sağlık hücrelerinde tanımlanan hasta işçiler, ilk yardım ve ön taramanın yapıldığı her işyerinde poliklinik birimlerine gönderilmiş ve gerekirse doktor eczaneye veya ambulansa yönlendirilmişlerdir. Aşağıda Kazak SSC'de Nüfusa Temel Sağlık Hizmetlerinin Sağlanması 1913-1935 yılları arasında Kazak ülkesinde sunulan birinci basamak sağlık hizmetlerini göstermektedir. (Bkz. Tablo 30.)

⁴⁸³ Semyon Česnokov, *Zdravookhraneniye v Kazakhstane*, KazOGİZ Baskısı, Alma-Ata 1946, s.4.

⁴⁸⁴ Česnokov., a.g.e., s. 9.

Tablo 30. Kazak SSC’de Nüfusa Temel Sağlık Hizmetlerinin Sağlanması

Göstergeler	1913	1929	1935	Toplam
Tıbbi yatak sayısı (bin)	1,7	3,8	9,0	14,5 bin
Ayakta tedavi istasyonu (Ambulatöriya) sayısı	96	1 5 5	4 1 9	670
Feldsher istasyon sayısı		332	535	867
Tüberküloz dispanserlerinin sayısı	—	7	13	20
Venerolojik dispanser sayısı		15	32	47
Sıtma istasyonları ve noktaları sayısı		1	90	91
Doktor sayısı	195	416	962	1574
Sağlık hizmetleri için tahsis (milyon ruble)		11,0	85,6	96,6 mln.ruble

485

Her dispanser bir tıbbi ve bir sosyal bölümden oluşmuştur. Sosyal bölüm hijyen şartlarını denetlemekte, toplumsal ve bulaşıcı hastalıkların kayıtlarını tutmakta ve sağlık eğitimi vermektedir. Tıbbi bölümde çocuk sağlığı, gençlik sağlığı, tüberküloz, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, doğum gibi kısımlar yer almaktadır. Kazakistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ulusal Hesaplar Bakanlığı'nın 1920-1935 yılları için kısa bir istatistiksel referansına göre, yerel halk için tedavi yatak sayısı 1918 yılında 1.700'e, 1929 yılında 3.800'e ve 1935 yılında 9.000'e ulaşmıştır. Tıp öncesi birinci basamak sağlık hizmeti sağlayan bir tıbbi ve profilaktik kurum, ayakta tedavi istasyonu (*Ambulatöriya*) sayısı 1918 yılında 96'dan 1935 yılında 419'a çıkmıştır. 1929 yılından beri verem ve cilt hastalıkları dispanserlerinin açıldığı görülmektedir. Genel olarak, bölgedeki sağlık evi sayısı 1929 yılında 510'dan 1935 yılında 1.089'a yükselmiştir. 1929 yılında sağlık sektörüne 11 milyon ve 1935 yılında 85.6 milyon ruble tahsis edilmiştir.⁴⁸⁶ Bununla birlikte, sağlık evleri genellikle kentsel alanlarda, özellikle de SSCB'nden gelen göçmenlerin bulunduğu bölgelerde açılmıştır. Ücra Kazak köylerindeki durum tam olarak çözülememiştir. (Bkz. Ek 78-

⁴⁸⁵ *Kazakhstan v Tsifrah*, 1920-1935 için Kısa İstatistik Kitabı, Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ulusal Muhasebe Bölümü, "Soyuzorgçet" Yayınevi, Moskova 1936, s.150.

⁴⁸⁶ KCMDA, Arşiv Fonu 82, Envanter 1, Dava Dosyası 363, s.101-102.

79).

Ülkedeki eczane ağının yönetimini iyileştirmek için, Kazak Devleti Tıbbi Ticareti, Kasım 1927'de SSC Halk Sağlığı Komitesi Kurulu kararıyla Cumhuriyet'in başkenti Kızıl-Orda'ya taşınmıştır. 1928 yılında Kazak devleti tıbbi ticareti Kazak Eczane Departmanı olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu Departmana ilk kıdemli doktor Majit Çumbalov atanmıştır. O zamanlar Cumhuriyet'in eczane ağı 65 ev eczanesi ve 10 eczane büfesinden oluşmuştur. 1931 yılı sonunda, kırsal alanlardaki eczanelerin sayısı 68'e yükselmiş, bunlardan 11'i hijyen ve sağlık eczaneleri olmuştur. 1933 yılında Kazak eczane departmanı 157 eczane zinciri, 14 sağlık ve hijyen mağazası, 6 eczane ile 21 eczane büfesinden oluşmuştur.⁴⁸⁷

Sağlık hizmetlerinin maddi temelini güçlendirmek için, TBK(b)P Merkez Komitesi ve SSCB Halk Komiserleri Konseyi 4 Mart 1935'te "Sağlık Hizmetlerinin Finansmanının Artırılması ve Sağlık Çalışanlarının Maaşlarının Artırılması Hakkında" bir karar kabul etmiştir. 1934-1940 yılları arasında Kazakistan'da sağlık hizmetleri için fon tahsisi 7 kat artmıştır. 1917-1940 yıllarında bölgedeki eczanelerin sayısındaki artışlar verilmiştir. (Bkz. Tablo 31.)

Tablo 31. 1917-1940 Yıllarında Güney Kazakistan Bölgesindeki Eczanelerin Sayısında Artış (Mutlak Rakamlar)

Yıllar	1917	1925	1928	1930	1935	1937	1939	1940
Eczaneler sayısı	3	6	10	12	22	24	28	30
Büyüme oranı	-	+3	+4	+2	+10	+2	+4	2

488

1934'te, Kazak ülkesinde mevcut 166 eczanenin 105'i kırsal alanlarda faaliyet göstermiştir. 1938 yılında Kazak Eczane Departmanı eczane satış noktaları düzenlemeye başlamış ve 1940'ta sayıları 326 olmuştur.⁴⁸⁹

1913 yılında Kazak ülkesinin geniş topraklarında sadece 244 doktor ve 393 sağlık görevlisi çalışmıştır. Kazakistan'da 1.800 hastane yatağı ile hizmet vermiştir.

⁴⁸⁷ Bolgan Kudiyarova, "Farmpromışlennost Kazakhstana i Drugikh Stran Sodrujestva. Nekotoriye Osobennosti Razvitiya", *Farmatsiya Kazakhstana Dergisi*, Sayı 10, 2006, s.21-22.

⁴⁸⁸ Andrey Berkman, "Osobennosti Razvitiya Farmatsevıçeskoy Promışlennosti v RK", *Kazakistan Eczacılığı Dergisi*, Sayı 6, Almatı 2001, s.31-34.

⁴⁸⁹ Farmatsiya Kazakhstana: Etapy Razvitiya, *Kazakistan Eczacılığı Dergisi*, Sayı 1, Almatı 2006, s.18-19.

Şiddetli yaşam koşulları, salgın hastalıklar ve neredeyse tamamen tıbbi bakım eksikliği, yerli nüfusun kaderini trajik bir şekilde etkilemiştir.⁴⁹⁰

Ülkede tifo, kolera, sıtma ve diğer bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasına ilişkin halk sağlığı sorunları güncel bir konu haline gelmiştir. Yalnızca 1913 yılında Ural bölgesinde 7.702 Kazak çocuk doğmuş, aynı yıl 7.764 çocuk ölmüştür. Bulaşıcı hastalıklar nedeniyle bölgede bebek ölümleri çok yüksektir. Zorlu yaşam koşulları, salgın hastalıklar ve tıbbi bakım eksikliği, yerli nüfusun kaderini trajik bir şekilde etkilemiştir. Sağlık hizmetlerinde başarının vazgeçilmez koşullarından birisi de yeterli sayı ve nitelikte personel bulunmamasıdır. Orenburg'da yerli halktan hemşireler yetiştirmek için Orenburg Kossak askerî hastanesi sayesinde bir tıp teknik okulu açılmıştır. Bu tıp teknik okulunda 150 öğrenci eğitim görmüştür.⁴⁹¹

Sovyet işçi sağlığı sisteminin en çarpıcı iki özelliği, önleyici tıp ile işçi sağlığı ve güvenliği konularında sendikaların içten çalışması olmuştur. SSCB'nde sağlıklı yaşam bütün insanlar için temel bir hak kabul edilmiştir. Sağlığa vurgu, Beş Yıllık Ekonomik Planların kilit unsurları olan üretkenlik ve ekonomik kalkınmayla uyum içindedir. SSCB'deki tüm veba salgınları bilinmesine rağmen, SSCB'ndeki hastalık geçmişin bir kalıntısı olarak kabul edilmiştir. Orta Asya, Kazakistan ve Kafkasya bölgeleri genellikle vebanın odak noktası olmuştur. Şarbonla mücadelenin bir parçası olarak 1920'li yıllarda toplu aşı kampanyaları başlatılmıştır. İşçilere işe başlamadan önce çiçek hastalığına ve tifoya karşı aşılardan yapıldığı belirtilmektedir. Özetle, aşılardan ve nüfusun bağışıklığının Sovyetler için sağlık sisteminde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Sovyet iktidarının ilk yıllarında Sağlık bakımının kurumsal ilkeleri; devletin en zor sosyo-ekonomik ve politik durumu, müdahale, açlık, yıkım, büyük salgınlar ve hastalıklarda nüfusun sağlığına dikkat etme görevlerine dayanıyordu.⁴⁹² 1927-1937 yıllarında Kazak toplumunda; küresel salgın tehdidi (HIV, grip, hepatit vb.), tehlikeli sosyal hastalıkların patlak vermesi (tüberküloz, sifiliz, alkolizm), çocuk ölümleri, göç nedeninden yüksek salgın hastalıklar mevcuttur.

8 Mart 1933'te SSCB'de salgın hastalıklar hakkında BDSİ'nin özel raporlarına göre; Kazakistan'da Alma-Ata, Aktöbe, Karaganda, Güney Kazakistan, Doğu Kazakistan ve Batı Kazakistan bölgeleri salgınlardan etkilenmiştir. 1 Ocak 1933'te Kazakistan'da özellikle 4.346 tifüs hastası ortaya çıkmıştır. Ocak sonunda 690, Şubat

⁴⁹⁰ Dinmuhamed Kunaev, *Sovyet Kazakistan*, Alma-Ata 1980, s. 151.

⁴⁹¹ KCMDA, Arşiv Fonu 82, Envanter 1, Dava Dosyası 363, s. 89-90.

⁴⁹² Tatiana Davydova, "Stanovleniye Sistemy Sovetskogo Zdravookhraneniya: Mif İli Realnost", *İstoriya v Podrobnostyakh Dergisi*, Sayı 3, 2013, s. 22.

ayında 1942 tifüs hastası kaydedilmiştir. Bölgelere göre: Alma-Ata'da 440, Doğu Kazakistan'da 435, Aktöbe'de 176, Karaganda'da 287, Güney Kazakistan'da 428 ve Batı Kazakistan'da 176 tifüs hastası tespit edilmiştir. Son verilere göre, Karaganda bölgesinde nüfusun % 40'ını kapsayan bir iskorbüt salgını nedeniyle ölüm oranı yükselmiştir.⁴⁹³

Sanepid koğuşları farklı bölgelerdeki bulaşıcı hastalıklar için tedavi seçenekleri sunmuştur. Bunlar arasında tüberküloza, çiçek ve çeşitli solunum yolu hastalıklarına karşı zorunlu aşılama yapılmıştır. Bulaşıcı hastalıklar kızıl, kızamık, tifo, dizanteri, kolera, boğmaca ile ensefalit, brusella, tularemi ve influenzaya karşı aşılarda uygulanmıştır. Bel soğukluğunun, diğer adıyla frengi aşısının ardından, bireyin sağlık süreci takip edilmiştir. Sıtma, trahom gibi salgınlarda ise özel uygulamalar yapılmıştır. İş yerlerinde, okullarda ve evlerde düzenli aralıklarla sağlık muayeneleri yapılırken daha ciddi hastalıklar için bakım hastaneler ve sanatoryum gibi diğer yataklı kurumlarda yapılmıştır.

RSFSC Halk Sağlığı Komisyonu tarafından 3 Şubat 1925'te yayınlanan genelge uyarınca "üç günlük" salgın hastalıklarla mücadele için önlemler alınmıştır. Örneğin, Kazakistan topraklarında sıtmaya karşı 22-24 Mayıs 1925 tarihleri arasında "üç günlük" bir mücadele yapılacağı duyurulmuştur. Sıtma, sosyal bir hastalık olarak görülmüştür. Yalnızca Akmola bölgesinde, 1923 yılında 8.041, 1924 yılında 29.137 kişi etkilenmiştir.⁴⁹⁴

Hem şehir hem de köylerde halkın yüksek ölüm oranının nedeni epidemiyolojik hastalıklardır. Sağlıksız yaşam koşulları, köyler arasındaki uzun mesafeler, Kazak halkının sağlık personeline güvensizliği, yetersiz beslenme, gerekli ilaçların eksikliği, sağlık kurumlarının yetersizliği 1920'li yılların epidemiyolojik geçmişinin özellikleridir.

1920-1923 yıllarında ilk kez Kazakistan'da anne ve çocukların korunması için yalnız şehirlerde değil, aynı zamanda kırsal alanlarda da kadın ve çocuk klinikleri, kreşler ve doğum yatakları kurulmuştur. 1925'de Akmolinsk bölgesi boyunca: Atbasar'da 20 yataklı bir anne-çocuk evi, Akmolinsk'te 15 yataklı ve Şuçinsk'te 15 yataklı bir anaokulu açılmıştır.⁴⁹⁵

⁴⁹³ *Spetssoobshcheniya OGPU Ob Epidemiyakh Po Soyuzu SSR ot 8 Marta 1933 g.*, "Çok Gizli": Lubyanka - Stalin Ülkesindeki Durum Hakkında (1922-1934), Arşiv Fonu 2, Envanter 11, Dava Dosyası 33, s. 3-5.

⁴⁹⁴ KCMĐA, Arşiv Fonu 82, Envanter 1, Dava Dosyası 363, s. 11.

⁴⁹⁵ *İz İstorii Zdravookhraneniya i Meditsiny Severnogo Kazakhstana*, "Vyşaya Şkola" Yayınları, Moskova 1990, s. 29.

1928 yılında Akmolinsk'te kadınlar ve bebekler için bir muayenehane açılmıştır. 1928 yılında Akmolinsk İlçe Sağlık Personeli Birliği toplantısında yetimhanelerdeki durumun içler acısı ve sağlığa uygunluk olmadığı ortaya çıkmıştır. Yetimhanelerde hasta çocukların oranı %70-72'dir. Kalabalık bir odada 20 çocuk bulunmaktadır"⁴⁹⁶. (Bkz. Ek. 80).

Mevcut arşiv belgeleri, sağlık sisteminde Sovyet ülkesinin oluşumunun en zor koşullarında ne kadar iş yapıldığını göstermektedir. Buna rağmen, özellikle kırsal alanlarda tıbbi bakım son derece yetersizdir. Hijyenik ve epidemiyolojik durum çok elverişsizdir. 1930'lu yılların ikinci yarısında SSCB'nin parti ve Sovyet İdare yapıları sadece doğum hastanelerinin değil, aynı zamanda diğer sağlık kurumlarının sayısını da artırmaya çalışmıştır.

1930 yılında sağlık ocakları; yerel şartlar göz önünde bulundurularak bir personel, doktor, veya hemşire ve cerrahi eğitim almış hemşire ile açılmıştır. Daha sonra bu sağlık ocakları Tıbbi ve Sıhhi Birimler adını almışlardır.⁴⁹⁷

1933 yılında sosyal güvenlik alanında önemli bir reform gündeme gelmiştir. 28 Haziran 1933'de SSCB Çalışma Bakanlığı kaldırılarak, Bakanlığın işlevleri (sigorta dahil) işçi sendikalarına devredilmiştir. Böylece sosyal sigorta üzerinde işçilerin tam kontrolü sağlanmıştır. Bu uygulama tamamen SSCB'ne özgü olup, hiçbir kapitalist ülke tarafından benimsenmemiştir. Sağlık Bakanlığı işçilere eskisi gibi sağlık hizmeti sunmaya devam etmiştir. Fakat artık bu hizmetlerin finansmanı işçilerin kontrolündeki sigorta fonu tarafından yapıldığından, işçiler Sağlık Bakanlığı tarafından sunulan sağlık hizmetleri üzerine de kontrol kazanmışlardır.

1930'lu yıllarda SSCB'nde Sanayi sektöründe işçi sağlığı kapsamında bir hastaneye bağlı olarak, hastane dışında sağlık merkezleri hizmeti sunulmuştur. Her fabrika bir sağlık merkezi olma yolunda ilerlerken, fabrikanın üst yönetimi ile işbirliği içinde çalışan sağlık profesyonelleri iş, dinlenme ve kültürel gelişim hakkında bilgilendirilmiştir. Dispanser Servisi sadece kişisel tedavi için değil, aynı zamanda mesleki eğitim ve genel hijyen için de kullanılmıştır. Sağlık ve iş sürekli bir işbirliği içerisindedir. Amaçlanan sadece hastalıktan korunmaktan ve hastalık durumunda tedavi edilmekten öte psikolojik ve fiziksel olarak daha güçlü olmaktır. 1934 yılında Kökşetau şehrinde bir Tüberküloz Dispanseri açılmıştır.

⁴⁹⁶ Davydova, "Stanovleniye Sistemy Sovetskogo Zdravookhraneniya: Mif İli Realnost", İstoriya v Podrobnostyakh Dergisi, 2013, Sayı 3, s. 22.

⁴⁹⁷ "Zvezda Geroya", «Zdravookhraneniye Kazakhstana» Dergisi, Sayı 4, Alma-Ata 1969, s. 80.

Mart 1941'den itibaren şehirlerde bir bölge tıbbi bakım sistemi uygulamasına geçilmiştir. Bruselloz, difteri, kızıl, tifo, sıtma gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele geçerliliğini korumaktadır. Çocuklarda hastalık ve ölümlerle mücadeleye özel dikkat gösterilmiştir. Hem Cumhuriyet genelinde hem de Kazakistan'da sağlık sisteminde giderek önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bununla birlikte, halkın ihtiyaçları henüz tam olarak karşılanmamıştır.

İlk eczane 1932 yılında Karaganda bölgesinde açılmış ve Karaganda kömür madencilerine hizmet etmiştir. 1934 yılında Karaganda bölgesinde eczane sayısı 4 iken 1936 yılında sayı 11'e yükselmiştir. Sonuç olarak, sigortalılar da dahil olmak üzere işçiler için tıbbi ve sıhhi yardımlar, tıbbi fon "G" ile birlikte sağlık yetkililerine aktarılmıştır. Sigortalı çalışanların sağlığını geliştirmesi beklenen fon "G", sağlık yetkilileri tarafından kötüye kullanılmıştır. Fonlar tipik olarak bina kiralamak, envanter satın almak, ekipman, vb. gibi genel tıbbi ağı güçlendirmek için kullanılmıştır.

SSCB'de işçileri örgütlemek ve dinlendirmek için sanatoryum⁴⁹⁸, sağlık kuruluşu Kurort⁴⁹⁹ düzenlenmiştir. Bu sosyal önlemler, Sovyet rejiminin ideolojik politikalarına dayanmaktadır. 1920'li yıllarda "Düzgün" Sovyet dinlenme sorunu tartışılmış ve tesisin eğitim ve tedavi işlevleri formüle edilmiştir.⁵⁰⁰

Kurort sağlık kuruluşu, sağlıklı, düzenlenmiş dinlenme, temel sağlığa uygunluk ve korumanın yanı sıra vücuda karşı rasyonel bir tutumun aktarılması için bir araç olarak hizmet etmiştir. Sağlıklı yaşam sadece bir tedavi, rahatlamanın ve işe geri dönmenin bir yolu olarak görülmüştür. 1930'lu yıllarda yeni ortaya çıkan Sovyet orta sınıfının sadakatini kazanma projesinde yöneticiler bu tartışmalara aktif olarak müdahale etmeye ve tesisi yeni bir ideolojik deneyde kullanmaya başlamıştır. Sovyet hükümeti, Kurort sağlık kuruluşunun rahatlama ve hedonistik zevk için lüks bir yer olarak sunmaya başlamıştır. Burada SSCB'deki en değerli insanlara, ayrıca Ruslara iyi işler veya diğer başarılar için ödül olarak erişim verilmiştir.

Tatil herkes için değil TBK(b)P'si kararına göre, bölgesel parti aktivistlerine huzurevleri ve sanatoryumlar sağlamak için, 1931 yılında devlet bütçesinden bölgeler ve cumhuriyetler arasında uygun oranlarda 10 milyon ruble tahsis edilmiştir. Dinlenme tesislerinin inşası için bütçeden ayrılan fonlar yeterli

⁴⁹⁸ Özellikle veremli hastaların iyileştirilmesi için kurulmuş sağlık kuruluşu.

⁴⁹⁹ Kurort: Doğal ilaçlar (maden kaynakları, çamur vb.) ve tedavi için sanatoryumların bulunduğu alandır.

⁵⁰⁰ Larisa Kuznetsova, "Diskussii o Forme i Soderjaniı Sovetskogo Kurortnogo Otdiha (1920-ye - 1930-ye gg.)", Perm Üniversitesi "Tarih ve Arkeoloji" Bülteni, Sayı 4 (43), Perm 2018, s. 98.

olmadığından, yerel parti örgütleri ayrıca *TsUSStrakh (Tsentralnoye Upravleniye Sotsialnogo Strakhovaniya)* - Sosyal Sigorta Merkez Ofisinden yaklaşık 32 milyon ruble borç alınmıştır. Aşağıdaki tablonun altındaki materyaller, tabandaki varlık için mevcut olan rekreasyon fırsatlarını açıkça göstermektedir. (Bkz. Tablo 81.)

Tablo 32. Bölgesel Komitelerde ve Cumhuriyetlerde İnşa Edilmekte Olan Sanatoryum ve Sağlık Kuruluşu Sayısına İlişkin Belge

Bölgeler	Mevcut		İnşaat halinde	
	Sanatoryum sağlık kuruluşu	Yatak sayısı	Dinlenme tesisleri, Sanatoryumlar	Yatak sayısı
Başkırıya	1	240	-	-
Doğu Sibirya	-	-	2	1000
Uzak Doğu Bölgesi	-	-	3	2400
Batı Sibirya			1	825
Batı Transkafkasya: Azerbaycan	1	1685	1	150
Ermenistan	1	90	1	225
Gürcistan			1	300
İvanovo			1	2516
Kazakistan			2	1200
Karelia	1	360		
Kırım	2	1760		
Leningrad	1	180	1	426
Moskova	4	1470		
Gorkovsky	4	3840	1	300
Aşağı Volga			1	450
Kuzey			2	600
Kuzey Kafkasya			3	2500
Orta Volga				
Orta Asya Bürosu. Özbekistan	1	360		
Tacikistan Türkmenistan	1	3600		
Kırgızistan Karakalpakistan	1	120	1	1800
Tatarya	3	780		
Ural		-	1	1290
Beyaz Rusya	2	540	2	570
Ukrayna	3	3240	-	2200
Çernozemye	1	2730		
Yakutya		-	-	
		20995	25	18752

501

1 Haziran 1933'te SSCB'de 6.775 yataklı 27 sağlık kuruluşu düzenlenerek faaliyete geçirilmiştir. 6.872 yataklı 25 tesis inşa edilmesi planlanmıştır. Ancak tablodan da anlaşılacağı üzere Kazak bölgesinde işçilere yönelik sağlık kuruluşu bulunmamaktadır. 1.200 yatak kapasiteli sadece 2 tesis yapılması planlanmaktadır.

⁵⁰¹ İgor Orlov "Sovetskıy Kurort 1930-kh Godov: Na «Eksport» i Dlya Vnutrennego Polzovaiıya", *Sovremennıye Problemy Servisa i Turizma Dergisi*, Sayı 3, Moskova 2009, s. 27.

Kazakistan'daki Kurort işletmesi, 1931'de RSFSC Halk Sağlığı Komisyonu'nun ilk kapsamlı keşif gezisinin tamamlanmasının ardından bir düzen haline gelmiştir. Cumhuriyet'teki tatil bölgesi ve sanatoryum işinin idaresi ve gelişimi için, Kazak Tatil Yeri Vakfı ("KazKurTröst") 27 Mart 1931'de Kazak ÖSSC Halk Komiserleri Konseyi kararı ile kurulmuş. 1934 yılında Tatil Yeri Yönetimi olarak yeniden adlandırılmıştır. Kazak Tatil Yeri Vakfı ("KazkurTröst"), Aul, Muyaldı, Rakhmanovskiye Kliuçi Sağlık kuruluşu, Çimgan, Yany-Kurgan sağlık sanatoryum merkezlerini içermektedir. Kapal-Arasan ve Barlyk-Arasan tatil beldelerini işletmeye başlamıştır. Alma-Arasan Kurort sağlık kuruluşu 1931 yılında açılmıştır ve Alma-Ata'ya 26 km mesafede 1800 m yükseklikte bulunan balneolojik bir dağ bölgesidir.⁵⁰² Silisik asit içeren ılık, mineral kaynakları hareket organlarının hastalıklarının tedavisi, tüberküloz olmayan yapıdaki solunum organları, periferik sinir sistemi ve jinekolojik hastalıklar için kullanılmaktadır. (Bkz. Ek.81).

SSCB, siyasi ve iktisadi alanlarda olduğu gibi kültür, sosyal ve sağlık alanında da sosyalist politikasını sürdürmüştür. Cumhuriyet'in, söz konusu alanlardaki zorlukları aşma yolundaki Sovyetleşme çabaları, doğal olarak, kültür ve sağlık alanında da kendisini göstermiştir. Şüphesiz, sağlık alanındaki Sağlık Bakanlığın kurulmasıyla birlikte sağlık hizmetleri daha iyi bir biçimde yürütülmüştür. SSCB'nin sağlık politikası, ülkenin her tarafında hastane, dispanser, tanı ve tedavi merkezleri açarak sağlık örgütünü genişletmek, başta doktor olmak üzere diğer sağlık personeli sayısını arttırmak, salgın hastalıklarla mücadele etmek, sağlık ve sosyal yardım yasaları yapmak ve sağlık hizmetlerini köylere kadar götürmek şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak bu tedbirler tüm bölgeyi yeterince kapsamamıştır. Kazakların yaşadığı ücra bölgelerde tıbbi bakım yetersiz kalmıştır.⁵⁰³ Bu kısmen uzman eksikliğinden kaynaklanıyordu. Kazakistan'da 1927-1938 yıllarında tüm SSCB'nde olduğu gibi, başta sıtma, tifo ve şark çıbanı olmak üzere çiçek, difteri ve lekeli hüma gibi bulaşıcı hastalıklar yaygın olarak görülmekteydi. Bu yüzden bulaşıcı hastalıklarla mücadelede sağlık kuruluşları önemli çalışmalar yapmıştır.

⁵⁰² Kuznetsova, a. g.m., s.100.

⁵⁰³ *Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane*. (1918-1932), Der. Abdulkadyrov M., Belge ve Materyallerin Toplanması, Cilt 1, Almatı 1965, s. 231.

2.10. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planların Sonuçları

Aralık 1925'te TBK(b)P'si XIV. Kongresinde, devletin endüstrileşmeye yöneldiği ilan edilmiş ve Kazak ÖSSC'nde tüm diğer SSCB Cumhuriyetleri gibi endüstrileşme dönemine girmiştir. Bu Kongrede Merkez Komite'si ilk Sosyalist endüstrileşmenin Beş Yıllık Ekonomik Planı için "Ülkenin sanayileşmesi ve üretim araçları üretiminin geliştirilmesi" yönergesini onaylamıştır. Böylece 14. Kongreye "Sanayileşme Kongresi" adı verilmiştir. İki yıl sonra, Aralık 1927'de XV. Kongresi "Beş Yıllık Ulusal Ekonomi Planının Derlenmesi Yönergesi" kararını kabul etmiştir. Endüstrileştirmenin asıl amacı sosyalizmin maddi teknik temelini oluşturmak ve zirai devleti, zirai endüstrileşmiş devlete çevirmek olmuştur.⁵⁰⁴

Nisan 1926'da SBKP Merkez Komitesi'nde oturum gerçekleştirilmiş ve bu oturumda 5.Genel Kazak ÖSSC Parti Kongresindeki alınan kararlar etkili olmuştur. Oturumda, Kazak ÖSSC'nin doğal zenginliklerinin temelinde, endüstrinin, hızlı bir şekilde yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesi gerektiği konuşulmuştur. Sonuç olarak, oturumda, yerli ziraat ürünlerinin işletilmesi ve geliştirilmesi de söz konusu olmuştur.

Bolşevik Parti Merkez Komitesi Sekreteri Stalin, TBK(b)P Merkez Komitesi'nin 4-12 Temmuz 1928 Genel Kurul Toplantısında, sanayileşmenin SSCB için önemli olduğu gibi Batı'yla rekabet gücünü ilerletmenin de tek yolu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca endüstriyi ülkenin iç kaynakları temelinde geliştirmesini sağlamıştır.⁵⁰⁵

1928 yılından itibaren Sovyet hükümeti Sosyalist endüstrileşmenin sosyo-ekonomik gelişimi için uzun vadeli Beş Yıllık Ekonomik Planları onaylamıştır. İncelenen dönemde, birinci ve ikinci beş yıllık planlar sırasında, SSCB'nin tüm sektörlerinde, Kazakistan da dâhil olmak üzere, bir dizi hammadde için sosyalist sanayinin gelişmesi için bir dizi üretim tesisi açılmıştır. Sovyet tarih yazımında, bu tarihsel süreç olumlu olarak yazılmış ve incelenmiştir. Merkezi hükümetin planlanan beş yıllık plandaki çalışmaları farklı yönere sahiptir. Bölgede birçok sanayi kuruluşunun açılmasının birçok avantajı olmasına rağmen, tarihsel veriler, ülkenin sosyalist temelde sanayileşmesinin SSCB tarafından da bastırıldığını ve yerel nüfusun da yerel kültürü ile zihniyetini bastırmak zorunda kaldığını göstermektedir. SSCB'nin

⁵⁰⁴ «*Stenografiçeskiy Otçet XIV Syezda VPK(b)*» (XIV Sanayi Kompleksi Kongresi'nin Verbatim Raporu), Devlet Yayınevi, Moskova – Leningrad 1926, s.717-718.

⁵⁰⁵ İosif Stalin, "*Ob İndustrializatsii i Khlebnoy Probleme: Reç na Plenume TSK VKP(B) 9 İyulya 1928 G.*", (Endüstrileşme ve Ekmek Sorunu Hakkında: Bolşevikler Tüm Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Kurulunda 9 Temmuz 1928 tarihinde yapılan konuşma), Soçineniya, Devlet Siyasal Edebiyat Yayınevi, Moskova 1949, c. XI, s.157.

dışa bağımlılıkta kurtulması ve daha da güçlenmesi için, doğu bölgelerinde güçlü bir endüstri temelini kurulması, öncül olan bölgelerden geriye kalan eski kolonyal bölgelerin hızlı geliştirilmesi gerekli idi.

Kazak ÖSSC, Birinci Beş Yıllık Ekonomik Plan Dönemi'ne önemli ölçüde zirai bir ülke olarak girmiştir. TBK(b)P'si XV. Kongresinin ve VI. Kazak ÖSSC Parti Kongresi temelinde, Kazak ÖSSC'nin ulus ekonomisinin Birinci Beş Yıllık Ekonomik Planı hazırlanmaya başlamıştır. İlk Beş Yıllık Ekonomik Planın 1929-1932'lerde uygulanması planlanmıştır. Haziran 1930'da VII. Kazak ÖSSC Parti Kongre kararnamesinde, Kazak ÖSSC'nin köy ekonomisinin sosyalist rekonstrüksiyonu gerçekleştirmesi, aynı anda endüstride hızlı gelişme sağlanması ve onun ulus ekonomisindeki payının artırılması kararı alınmıştır. Kazak ÖSSC'nin Beş Yıllık Ekonomik Planı Kazak ülkesinin geri kalmış zirai bölgeden, zirai-endüstriyel bölgeye dönüştürmeyi hedefliyordu.⁵⁰⁶

Kazak ÖSSC'nde endüstrileşmenin ilk dönemlerinde, endüstri işletmelerinin inşası yerine, eski endüstrilerin rekonstrüksiyonu yapılmıştır. 1926-1928 yılları arasında, genel olarak, büyük kuruluş programlarına hazırlık faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Yeni endüstri işletmeleri ise, asıl olarak, Birinci Beş Yıllık Ekonomik Plan döneminde inşa edilmeye başlanmıştır.⁵⁰⁷

İkinci Beş Yıllık Ekonomik Plan 1933-1937 için planlanmış ve 1934'te TK(b) P'nin 17. Kongresinde onaylanmıştır. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin önemli hedeflerinden biri, Birinci Beş Yıllık Ekonomik Plan dönemi'nde başlatılmış olan endüstri işletmelerinin kuruluşlarının tamamlanması ve kullanıma açılması olmuştur. Bunun beraberinde, İkinci Beş Yıllık Ekonomik Plan Dönemi'nde, endüstrinin, yeni merkezleri oluşturulmuş ve eski endüstri merkezlerinde yeni işletmeler inşa edilmiştir. İlk Beş Yıllık Ekonomik Plan sonucunda Kazakistan'da yaklaşık 40 sanayi tesisi, 1.706 km demiryolu ve Türksib ve Karaganda'yı Sibiryaya bağlayan Akmolâ demiryolları inşa edilmiştir. Birinci Beş Yıllık Ekonomik Planda Cumhuriyetin ağır sanayisine tahsis edilen tüm sermaye yatırımlarının %43'ü demir dışı metalürjinin geliştirilmesi için tahsis edilmiştir. 1929'da brüt üretimi 26,2 milyona, bakır cevheri üretimi 1928'de 7,3 bin tondan 1932'de 147,5 bin tona yükselmiştir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁶ Saktagan Baişev, *Oçerki İstorii Komunističeskoj Partii Kazakhstana*, Alma-Ata 1963, s.269.

⁵⁰⁷ Leonid Abalkin, *Ekonomičeskaya İstoriya SSSR*, INFRA-M Yayınevi, Moskova 2010, s.9.

⁵⁰⁷ Leonid Abalkin, *Ekonomičeskaya İstoriya SSSR*, INFRA-M Yayınevi, Moskova 2010, s.35.

⁵⁰⁸ N. Keyikbaev, *Promışlennost Kazakhstana V Pervoy Pyatiletke (İlk Beş Yıllık Planda Kazakistan Endüstrisi)*. Kazgosizdat Baskısı, Almatı 1951, s.128-129.

İkinci Beş Yıllık Ekonomik Plan Döneminde, Kazak ÖSSC ziraatında bir takım gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır ve kolektivleştirme döneminde ortaya çıkan hatalar giderilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Ekonomik Plan Döneminde Kazak ÖSSC endüstrisine sermaye yatırımı 4 kat artarak 167,3 milyon rubleye ulaşmıştır. 1930'ların ortalarında Kazakistan, SSCB arasında demir dışı metal rezervlerinde 1. sırada, kömür üretiminde 3. sırada ve metalürjide ise 2. sırada yer almıştır. İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde, endüstriye yatırılan tüm yatırımların %60'ı, endüstrinin bu üç dalına - renkli metalürjiye, kömüre ve petrole - yönlendirilmiştir. O dönemde, SSCB'nin, renkli metalürjiye olan yatırımının %31'den fazlası Kazak SSC'nin renkli metalürjisinde, SSCB'deki erimiş bakırın % 51'i Balkaş tesisinde ve SSCB'nde üretilmiş kömürün % 90'ı Karaganda havzasında yapılmıştır. Rusya ve Azerbaycan'dan sonra Kazakistan üçüncü büyük petrol üreticisi olarak tanınmıştır.⁵⁰⁹

Kazak bölgesinde Sovyet sanayileşme koşulları altında, bölge liderleri küçük ve orta ölçekli işletmeler, yani esas olarak hammadde endüstrisine dayanan tarım ürünlerini geliştirmeye çalışmışlardır. Örneğin, TBK(b)P Kazakistan Bölge Komitesi Sekreteri Goloşyekin "Bolşevik Kazakistana" dergisinde yayınlanan bir makalede: "*Kazakistan için bu sektördeki esas görev, tarımsal hammaddelerin işlenmesi ve bunlardan karlı faaliyetlerin çıkarılması için küçük ve orta ölçekli işletmelerin oluşturulmasıdır*" diye yazmıştır.⁵¹⁰ Ayrıca, Goloşyekin 15-23 Kasım 1927'de VI. Tüm Kazak Parti Konferansında şunları söylemiştir: "*Ben iki yıldır sektörümüzün ana temeli büyük bir şantiye inşaatı değil, yerel küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişimini savunuyorum... Şimdi Kazakistan ekonomisinin günden güne büyümesi önemini dikkate almalıyız*".⁵¹¹

Böylece, Goloşyekin şöyle açıklamıştır: "*SSCB'nin genel sorumlulukları ve gelişimi doğrultusunda, yerel özelliklerimize uygun olarak Kazak ÖSSC, hammadde üretiminin temeli olarak beş yıllık ortak bir döneme girmelidir*".⁵¹² Bu görüş TBKP(b) Merkez Komitesi Orta Asya Bürosu Başkanı İsaak Zelenski tarafından desteklenerek, 1927 "Pravda Vostoka" gazetesinde yayınlanmıştır. "*Glavnoye Napravleniye*" ("Ana

⁵⁰⁹ *İstoriçeskiye Materialy: Industrializatsiya SSSR 1933—1937 gg*, Belgeler ve Malzemeler, «Nauka» Yayınevi, Moskova 1971, s.40.

⁵¹⁰ Bolşevik Kazakhstana, Şubat 1927; *TBK(b) P Kazakistan Bölge Komitesi'nin Aylık Siyasi ve Ekonomik Dergisi*, No.2 (36), Alma-Ata 1927, s.58.

⁵¹¹ VI. TBK (b) P Tüm Kazakistan Parti Konferansı Materialleri, 15-23 Kasım 1927, Kızııl-Orda 1927, s.52-53.

⁵¹² VI. TBK (b) P Tüm Kazakistan Parti Konferansı Materialleri, a.g.e., s.58-59.

Yön") başlıklı makalede Zelenski: "*Orta Asya Cumhuriyetlerinin görevi, her şeyden önce, kapitalist dünyaya bağımlılığımızı azaltan ve zayıflatan hammadde endüstrisinin sektörlerini geliştirmektir*"⁵¹³ şeklinde değerlendirmiştir.

Smagul Saduakasov ise sanayileşmenin ülkenin ekonomik yetenekleri, doğal kaynakları göz önüne alınarak kârlı bir şekilde yapılması gerektiğini savunarak resmî görüşlere karşı çıkmıştır. Sadvakasov'un, Sovyet sanayileşme koşulları altında Kazakistan'da sanayi ve ulaşımın geliştirilmesi için metotlar ve yöntemler hakkındaki fikri, "Pravda" gazetesine "Milletler ve Ulus Temsilcileri" başlıklı bir makalede yayınlanmıştır. Bu makalede Saduakasov, "*Emperyalist Rus burjuva hükümeti sadece hammaddelere odaklanırsa, sosyalist sanayi ekonominin en iyi çıkarlarına uygun bir şekilde gelişmelidir*" ve "*sanayi'yi hammadde kaynaklarına yaklaştırmak gerekiyor*"⁵¹⁴ demiştir.

Bu görüşler için Saduakasov Kazakistan'da kapalı bir ekonomi yaratma ve Cumhuriyeti, SSCB'nden ayırma suçuyla yargılanmış ve Sovyet yönetiminde haksız şekilde eleştirilmiştir. Kazakistan'ın sanayileşme yolları üzerinde yapılan tartışmalarda, Goloşyekin'in liderliğindeki parti-Sovyet pozisyonu hüküm sürmüştür. Bu nedenle Sovyet döneminde Kazakistan endüstrisi sadece hammadde niteliğinde gelişmiştir. Örneğin, 1927'de Kazak ÖSSC'inde mevcut toplam 27 fabrika varken⁵¹⁵, 1939'un sonunda ülkede 495 fabrika⁵¹⁶ faaliyet göstermektedir. Görüleceği üzere, Kazakistan bölgesi SSCB hammadde kaynakları açısından sanayileşme yıllarında yüksek oranda gelişmiştir.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planlara göre, Kazakistan'da kurulan sanayi tesisleri SSCB'nin merkez endüstrisi için çalışmıştır. Kazak topraklarından çıkarılan metaller, çinko, kömür, bakır, altın, gümüş ve diğer değerli metaller esas olarak SSCB'nin sanayileşmesi için kullanılmıştır. Kazakistan'ın yün, deri, et, tahıl vb. tarım ürünleri SSCB'nin merkez bölgelerine nakledilmiştir.

Sonuç olarak, Kazak ÖSSC'nin ulus ekonomisindeki, İkinci Beş Yıllık Ekonomik Plan Döneminin gerçekleştirilmesiyle, büyük başarılar imza atılmıştır. Kazak ÖSSC'nin ulus ekonomisindeki, İkinci Beş Yıllık Ekonomik Plan Döneminin

⁵¹³ İsaak Zelenski, *Glavnoye Napravleniye*, Pravda Vostoka Gazetesi, 7 Ekim 1927, s.3.

⁵¹⁴ Bolşevik Gazetesi, Ocak 1928, *TBK(b)P Kazakistan Bölge Komitesi'nin Aylık Siyasi ve Ekonomik Dergisi*, No.1, Alma-Ata 1928, s.56-64.

⁵¹⁵ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 12836 B, s.123.

⁵¹⁶ *Kazakistan Tarihi*, Orta Asya men Kazakistan'da Awılşarwaşılık Ujımdastırw: Tajiribeler men Maseleler, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü. Editör: Manaş Kozıbayev, Atamura, Almatı 1990, c. V, s.324.

gerçekleştirilmesiyle, büyük başarılar imza atılmıştır. Bu tabloda detaylı bir şekilde görülmektedir. Kazak ÖSSC, beş yıllık plan dönemine 120 büyük endüstri işletmesiyle başlamıştır. Onların toplam sayısı 1937 yılında 17.254 endüstri işletmesine ulaşmıştır. Bunun içinde yaklaşık 1.700'i büyük endüstri işletmesiydi.⁵¹⁷ Kazak ÖSSC'nin endüstrisinin büyüme hızı, SSCB'nin toplam büyüme hızından daha da yüksek olmuştur.

Stalinist planın temel amacı sanayileşmektir. Sanayileşmenin en önemli önceliği fon birikimidir. Sanayileşme yönünü yürütmek için sürekli stok sıkıntısı ve işçiler için üretim sıkıntısı yaşanıyordu, Stalin tarım sektörünü sanayi sektörüne destek olmak üzere harekete geçirmiştir.

⁵¹⁷ *Kazak SSR'sinin 20 yılı*, İstatistiksel Koleksiyonu, Alma-Ata 1940, s.8.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SSCB’NİN KAZAKİSTAN’DA TAKİP ETTİĞİ EĞİTİM-KÜLTÜR, SANAT ALANINDAKİ POLİTİKALAR VE YAŞANAN GELİŞMELER

3.1. Kazakistan’daki Eğitim ve Kültür Faaliyetleri İçerisinde SSCB’nin Rolü

XX yy'ın başlarında Kazak eğitim ve kültürü gelişiminde çok sıkıntılı ve tartışmalı bir dönem yaşanmıştır. Bu dönem eğitim ve kültür alanında okulların açılması, profesyonel Kazak tiyatrosu, müzik, görsel sanatlar, sinemanın oluşumu ve gelişimi ile Kazakistan kültürünün en parlak dönemlerinden biri olarak bilinir. Fakat XX yy'ın başında meydana gelen karmaşık sosyo-politik değişimler Kazak kültürünün gelişimine damgasını vurmuştur. Antik çağlardan beri tarihsel kökleri olan ve kendi dengeli gelişim yolunda olan Kazak kültürünün yüzü ve içeriği Sovyetler döneminde büyük değişimlere uğramıştır. Bu değişiklikler iki taraflı olmuştur. Örneğin, Kazak kültürü, dünya klasik kültürünün eserleriyle tanışmış: Kazak topraklarında hiç bulunmayan sanatta ustalaşmıştır. Öte yandan, kültür yavaş yavaş Sovyet ideolojisinin bir aracı haline gelmiş, doğrudan işlevini değil, dar bir sınıf sistemine dayanan Sovyet sistemi hakkında yanlış fikirleri yaymanın bir aracı olmuştur. Kazak halkının bilincini Bolşevizm için uygun bir kanala dönüştürme görevi, başlangıçta eğitimli vatandaşların katılımıyla başlanmış ve ulusal aydınları dünya görüşünü sınıf, ideolojik akıl ile zehirlemiştir.

Okuryazarlığın ortadan kaldırılması ve okul eğitiminin organizasyonu, nüfusun büyük bir bölümünü kapsadığı gerçeğine rağmen, hedefleri ve süreleri sınırlı olduğundan bu görevi ele almak için her zaman yeterli olmamıştır. Dahası, birkaç ay içinde, okuma yazma bilmeyen bir kişinin algısını kökten değiştirmek, bir gence tarihsel materyalizm kategorisinde düşünmeyi öğretmek, parti ve hükümet politikasının karışıklıklarını anlatmak için hiçbir çaba gösterilmemiştir. Bu nedenle, okul dışı eğitim sistemi olan kulüpler, kütüphaneler, müzeler, eğitim kurumları ve diğer kültürel kurumlar nüfusun kültürel dönüşümünde, sosyalist bilincinin oluşumunda anahtar bir faktör olarak kabul edilmiştir.

1928 yılında Cumhuriyet’te 488.3 bin kitap fonu bulunan 236 kütüphane, 810 kulüp kurumu, 92 sinema ve 6 müze varken, 1 Ekim 1934’den itibaren, bölgede toplam 303.331 kitap bulunan 1.115 kütüphane bulunduğu görülmektedir. Bu kütüphanelerin

568'i şehirde ise, 547'si kırsalda kurulmuştur. 1 Ocak 1935'de Kazakistan'da 259 şehirde, 575 köyde 20 tiyatro, 5 stüdyo ve 1 filarmoni, 834 sinema faaliyet göstermiştir.⁵¹⁸

Bölgedeki ekonomik tesisler ve etno-demografik durum dikkate alınarak okul dışı eğitim kurumlarının açıldığına dikkat edilmelidir. Kazaklar, Ruslar veya bireyler için eğitim kurumları, kütüphaneler veya kulüpler çok uluslu yerleşimlerde düzenlenmiştir. Göçebe ve yarı göçebe alanlarda mobil kültür kurumlarının oluşturulmasına özellikle dikkat edilmiştir. Örneğin, 1927 yılında Akmola II. Konseyi ve V. Azınlık Konseyi, her büyük yerleşimde etnik azınlıklar için bir okul veya kırmızı bir köşe açmaya ve Petropavlovsk'ta bir kulüp kurmaya karar vermiştir.⁵¹⁹

3.2. Cehaletle Mücadele ve Alfabeyi Değiştirme Politikaları

1917 Ekim Devrimi'nden sonra, eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin ortadan kaldırılması ve Kazakistan'da halk eğitiminin geliştirilmesi kültürel değişimin ana yönünü oluşturmuştur.

Sovyet iktidarının ilk günlerinden itibaren halk eğitim bölümleri kültürel inşaat konusunu ele almaya başlamıştır. Kültürel gelişim arasında cehaleti ortadan kaldırmak için alınacak önlemler özel bir öneme sahiptir. 26 Aralık 1919'da RSFSR HKK tarafından kabul edilen "RSFSR HKK halkları arasındaki cehaletin ortadan kaldırılmasına ilişkin" kararı bu alandaki ana görevleri tanımlamaktadır. 1919-1923'lerde Kazakistan'da "Cehaletle Mücadele" kampanyasının başlangıcında personel eksikliği; yeni ders kitaplarının ve yazı malzemelerinin eksikliği; şehirlerde, özellikle kırsal alanlarda eğitimin zayıf maddi ve teknik tabanı dile getirilmiştir.

11 Şubat 1930'da Kazakistan Merkez Yürütme Komitesi, "Kazak Ülkesinde Okuryazarlığın Zorunlu Ortadan Kaldırılması Üzerine" kararını kabul etmiştir. Tasfiye dönemi ilk beş yıllık planın sonunda belirlenmiştir. " Kazak Ülkesinde Okuryazarlığın Zorunlu Ortadan Kaldırılması Üzerine" kararıyla 1931'de Cumhuriyet'in uzak bölgelerinde kültürel bir kampanya düzenlenmiştir. Bu kampanya sırasında Öncüler (*Pioneer*⁵²⁰) ve *Komsomol*⁵²¹ üyeleri aktif olarak çalışmıştır. Ancak, ülkedeki okuma

⁵¹⁸ *Kazakhstan v Tsifrah*, 1920-1935 İçin Kısa İstatistik Kitabı, Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ulusal Muhasebe Bölümü, "Soyuzorgçet" Yayınevi, Moskova 1936, s.143-144.

⁵¹⁹ "Vekhi Konsolidatsii", Belgelerin toplanması, Almatı 1990, s.111.

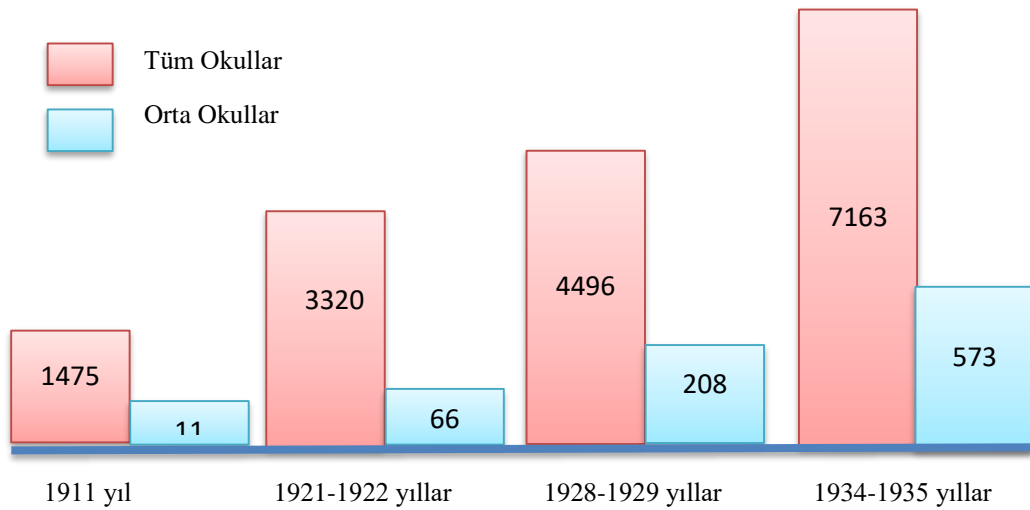
⁵²⁰ *Pioneer Örgütü*, bir kitle örgütü idi. Gençlik örgütü Sovyetler Birliği'nin 1922 ve 1991 arasında 9-15 yaşta çocuklar için İzcilik Sovyet dünyasının örgütüdür.

yazma bilmemenin ortadan kaldırılması, Kültür İşçileri Birinci Kongresi öncesinde 1935'e kadar tamamlanmamıştır.

1924 yılında "*Sauatsızdıq Joyılsın*" ("Ümmiliği Önleme") Derneği'nin Kazakistan şubesi çalışmalarına başlamış ve 1925 yılında 882 dernek şubesine 7.800 üye kayıt olmuştur.⁵²² "*Sauat Aşu*" (Okur Yazarlık) gazetesi bireysel gruplar için ders planları yayınlamış ve öğretmenler için kısa süreli kurslar açmıştır.

Devletin sağladığı destek ve Kazak kültürünün özverili çalışmaları ulusun tarihsel ihtiyaçlarını karşılayarak olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır. 1925-1927 yılları arasında ekonomik toparlanma, kamu eğitim bütçesinin iki katından fazla artmasını sağlamıştır. Örneğin kamu eğitim bütçesi 6.415. 000'den 12.987. 000 rubleye çıkmıştır. Okulların gelişim diyagramısına göre 1911 yılında 1.475 okul varken 1935 yılında sayı 7.163'e yükselmiştir. (Bkz. Şekil 8.)

Şekil 8. Okulların Gelişim Grafiği

523

Bolşevikler eğitimi yeni bir toplum yaratmanın anahtarı olarak görmekteydi. Okulların yanı sıra komünist çocuk ve genç birlikleri (Öncüler ve Komsomol) aracılığıyla sonraki kuşağa yeni kolektif yaşam tarzını aşılamayı amaçlamaktaydılar. Sovyet eğitiminin teorisyenlerinden birinin 1918'deki saptaması: "Gençleri komünist bir

⁵²¹ Komsomol - Rossiski Kommunistiçeski Soyuz Molodyoji - Sovyet gençlerinin komünist eğitim aldığı bir örgüttür. Bu organizasyonun amacı düzgün Komünist öğretileriyle çocukları eğitmektir.

⁵²² *Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane* (1918-1932 gg.), Belgelerin ve Materyallerin Toplanması, Alma-Ata 1965, c. I, s.108.

⁵²³ *Kazakhstan v TSifrakh*, 1920-1935 için Kısa İstatistik Kitabı, KazÖSSC Ulusal Muhasebe Bölümü, "Soyuzorgçet" Yayınevi, Moskova 1936, s.131.

kuşak haline getirmeliyiz. Çocuklar tıpkı yumuşak balmumu gibi şekil verilmeye çok uygundur ve iyi birer komünist olarak kalıba dökülmeleri gerekir. ... Çocukları ailenin zararlı etkisinden kurtarmalıyız. ... Onları kamulaştırmalıyız. Daha küçük yaştan itibaren komünist okulların hayırlı etkisi altına girmeleri gerekir. ... Anneyi çocuğunu Sovyet devletine vermeye zorlamak - görevimiz budur.”⁵²⁴ Ayrıca; Sovyet okulunun birincil görevi çocukları özel yaşama ilişkin eski zihniyetlerin sosyal içgüdüleri geliştirmeyi baltaladığı "küçük burjuva" aileden koparmak ve onlara komünist bir toplumun genel değerlerini aşılacaktır. “Genç kişi ‘biz’ kavramı çerçevesinde düşünmelidir,” diye yazmıştır. Eğitim Komiseri Anatoli Lunaçarski ise 1918’de “Ve bütün özel çıkarlar geride bırakılmalıdır.” derken⁵²⁵ bunu kastedmiş olmalıdır.

Genç Öncü müfrezeler (*Pioneer Örgütü*) ve Komsomol üyeleri örgütleri "eleme cehaletin" kampanyası sırasında okuryazarlık çalışmalarını canlandırmada aktif rol oynamıştır. Onların inisiyatifinde, 1928 yılında temel görevi cehaletin ve okuma yazma bilmeme, dürüst yaşam kültürü oluşturmak olan kültürel bir kampanya başlatılmıştır. 1930 yılında ise yaklaşık 5.000 Komsomol kültürel aktivist olarak çalışmalar yapmıştır.

Kazak bölgesinde cehaletle mücadelede bazı zorluklar gündeme gelmiştir. Köylerin arasındaki mesafe ve iletişim araçlarının eksikliği nedeniyle, göçebe ve yarı göçebe bölgelerde bir okul sisteminin oluşturulması neredeyse aşılmaz zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Kış aylarında, kırsal okullardaki eğitim durdurulmuştur. Bu nedenle çocukların gerekli okul programına geçişte önemli bir etkisi oldu. Hem de, Kazakların eğitime katılımı da bir dizi sorun haline gelmiştir. Okulların büyük çoğunluğu mevsimlik veya göçebe okulları kategorisine mütealliktir. 1933-1934 öğretim yılında, okulların % 21,4’ü bir yıllık eğitim, % 48,5’i iki yıllık eğitim, % 16,5’i üç yıllık eğitim ve % 13,6’sı dört yıllık eğitim vermiştir.⁵²⁶

1935 yılında, Birinci Kültür İşçileri Kongresi her öğretmene 35 kişiyi okuryazarlık eğitimi vermeye çağırmıştır. 1935 Bölge Komitesinin III. Plenumu, Halk Eğitim Komiserliği'ne 2-3 yıl içinde okuma yazma bilmemeyi ortadan kaldırması talimatını vermiştir. Arapça eğitim görenlere özel ilgi gösterilmiş ve yeniden eğitim verilmiştir. 1939 tarihli Tüm Birlik sayımı, Kazak halkının okuryazarlığının % 54,5, Rus halkının okuryazarlığının % 70,4 ve diğerlerinin okuryazarlığının % 56,5 olduğunu

⁵²⁴ *Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane* ., s. 153.

⁵²⁵ A. Lunaçarski, *Onarodnom obrazovaniy*, Moskova 1948, s. 445.

⁵²⁶ Ramazan Suleymenov; Hamit Bisenov, *Sotsialistiçeskiy Put' Kulturnogo Progressa Otstalykh Narodov: İstoriya Stroitelstva Sovetskoj Kultury Kazakhstana*, (Geri Ulusların Kültürel Gelişimi: Kazakistan Sovyet Kültürünün İnşa Tarihi), 1917-1965, Nauka Yayını, Alma-Ata 1967, s.183.

göstermiştir. Toplam okuryazarlık oranı % 61,4'tür. Bununla birlikte, nüfus sayımı döneminin 12 yılı boyunca, tüm nüfusun okuryazarlığı %17,8'den % 61,4'e yükselmiştir.⁵²⁷

Çocuklar için evrensel eğitimin hızlı uygulanması ve yetişkin cehaletinin ortadan kaldırılması, ulusal öneme sahip acil bir görev haline gelmiştir. Çünkü bilgi alanına sadece yetkin bir kişi tam olarak dâhil edilebilir ve resmî ideolojiyi algılayabilirdi. 1930'da düzenlenen SSCB Komünist Partisi XVI. Kongresinde, evrensel zorunlu ilköğretimin yapılması ve okuryazarlığın bir savaş görevi sayılarak cehaletin ortadan kaldırılması kabul edilmiştir.

Eğitim alma arzusu okuryazarlık sorununun çözümüne yardımcı olmuştur. İşçiler gönüllü olarak okulların inşasına, okuma yazma bilmeyenlerin ortadan kaldırılmasına, ders kitapları, öğretim yardımcıları ve kırtasiye malzemelerinin sağlanmasına çalışmışlardır. Okuma yazma kampanyası süreli yayınlarda geniş yer almıştır. Böylece, 1939 yılında 50 yaşın altındaki Kazakistan nüfusunun okuryazarlık oranı % 83,6 olmuştur.⁵²⁸

1940'da Stalin cehaletin ortadan kaldırıldığını ilan etmiş ve Sovyet eğitim sistemi son derece merkezi bir yapıda olup tüm vatandaşlar için evrensel olarak erişilebilmiştir. Anayasal olarak vatandaşların doğrudan iş gücüne katılma ve ücretsiz mesleki eğitim hakkı vardı.

Alfabe reformları, Bolşeviklerin kültürel devriminin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Zira Sovyetler Kazakların yazı sistemini üç kez değiştirmişlerdir. Bu değişikliklerin biri 1930 yılında Arapça'dan Latince'ye, sonra 1940 yılında Latince'den Kiril'e yapılan değişikliklerdir. Evrensel okuryazarlık mücadelesi ile Sovyet yetkilileri Kazakları Arap alfabesiyle yazılmış kitaplarda kaydedilmiş yüzyılların devasa manevi mirasından koparmaya çalışmıştır. Buna ek olarak, 1924 yılında Ahmet Baitursunov Kazakların herhangi bir Türk dili yayınına okumasına elverişli Arap alfabesini geliştirmesinden sonra bile, Arapça okumak siyasi açıdan zararlı sayılmıştır. Arapça harflerle Kazakça okuyabilen yüz binlerce Kazak, tekrar okuma yazma bilmemek ve yeni alfabeyle hakim olmak zorunda kalmıştır.

Okuma yazma bilmeme ile mücadelede, o zamana kadar kullanılan Arap alfabesinin yerine Latin alfabesi konulması sorunu gündeme gelmiştir. 1923 yılında, RSFSC Halkın Milliyetler Komiserliği, Arap alfabesinde reform yapmak için bir

⁵²⁷ Kazakistan Tarihi, 5 Ciltlik., a.g.e., s.385-386.

⁵²⁸ *Narodnoye Obrazovaniye, Nauka i Kultura v SSSR, İstatistiksel Özet*, Moskova 1971, s.22.

komisyon oluşturmuştur. Bu komisyon üç konuda çalışmıştır:1) Yazısı olmayan halklar için yazıtların hazırlanması; 2) Kendi yazısı olan halkların Latin alfabesine aktarılması; 3) Türk yazısında reform yapmak.⁵²⁹

Türkçe konuşan halkların Latin alfabesine çevrilmesi konusunu ele almak için 1926 yılında Türkologların I. Bütün Birlik Kongresi yapılmıştır. Kazak SSC'nin Halk Eğitim Komiseri olan Kazak aydını Ahmet Baitursunov, Latin alfabesine geçişe karşı çıkmıştır. Alihan Bukeikhanov ve Ahmet Baitursunov, Arap alfabesinin bazı özelliklerini basitleştirmeyi önermiştir.⁵³⁰

Kazak toplumunda Latin alfabesi hakkında tartışmalar yapılmış ve 1924-1930 yılları arasında Merkez Komite'ye Kazak yazısının Latin alfabesine çevrilmesi üzerine çeşitli projeler sunulmuştur. 1928 yılında Yüksek Merkez Komitesi tarafından organize edilen tüm Türkçe konuşan halkların alfabe projelerini incelemek için Bakü'de toplantı yapmak için bir araya gelmişlerdir. Diğer ülke temsilcileri de, kendi ülkelerindeki durumu anlatan alfabe projelerini sunmuşlardır.⁵³¹ Kazakları temsilen Oraz Jandosov, 1928 yılından önce kabul edilen projelerin yazarları ile ortaklaşa geliştirilen alfabe sistemini tanıtmıştır. A. Baidildaevich, T. Şonan, I. Kabylyly, İ. Cansugurov, Ş. Tokjigitulu Projesini sunmuştur. Sonuçta, alfabetik sistemleri karşılaştırarak Kazak dilinin orijinal seslerini temsil eden 29 sembol elde edilmiştir⁵³². Bundan sonra, yeni Kazak alfabe sistemi resmî olarak tüm dergilerde yayınlanmıştır.⁵³³

1928 yılında Kazak Merkezi Yürütme Komitesi'nin IV. oturumu 6. toplantısında 1 Ocak 1929'dan itibaren Latin alfabesi devlet alfabesi olmuştur. Kazakistan'da 1924 yılı gibi erken bir tarihte Latin alfabesine geçiş; Latin alfabesinin destekçileri ile Arapça yazının destekçileri arasında keskin bir mücadele ortaya çıkarmıştır. 10 Aralık 1926'daki bir tartışma toplantısında, Halk Eğitim Komiserliği görevinde bulunan Sımagul Saduakasov; “... Moskova'da bu konuda birçok uzman, profesörler Zhirkov, Yakovlev ve Arap alfabesiyle okuma ve yazmanın kolay bir yolu anlamında her türlü noktanın bolluğu dünya çapında lider konumdadır”⁵³⁴ demiştir. Matbaa ekipmanları

⁵²⁹ Abdрахман Baidildauly, *Jana Alfabe Turaly*, Kızıl-Orda 1928, s. 98.

⁵³⁰ *Stenografiçeskiy Otçet Pervogo Plenuma Nauçnogo Soveta VTSK Novogo Alfavita*, (Tüm Rusya Merkez Komitesi Bilim Konseyi'nin İlk Plenumunun Yeni Alfabesinin Raporu), Moskova 1930, s. 310.

⁵³¹ Yeni Kazakistan Alfabeti Merkez Komitesi'nin 1927-28 Çalışmaları Hakkında Raporu, Merkez Komite Çalışmalarının Ödenmesine İlişkin Halk Komiserleri Konseyi Karar Projesi, 19 Haziran - 5 Mayıs, KCMDA, Fon 740, Dosya 1, s.117.

⁵³² Bu alfabe ekler bölümünde verilmiştir.

⁵³³ Abdрахман Baidildauly, *Jana Alfabe Turaly*, Kızıl-Orda 1928, s.117-121.

⁵³⁴ *Kratkaya İstoriya SSSR*, Bölüm 2, Moskova 1983, s. 252-253.

Latin alfabesi ile donatılmaya başlanmış, bu da gazetelerin, ders kitaplarının ve edebiyat çalışmalarının yayınlanmasını kolaylaştırmıştır.

1938 yılından önce kullanılan alfabe sistemindeki birçok sorunu çözmek için, Merkez Yürütme Komitesi, Halk Komiserleri Konseyi ve Kazak SSC'nin Merkez Yönetim Kurulu Kazak alfabesini ve yazımını 1 Ocak 1938'den itibaren değiştirmeye karar vermiştir. Bu karar Kazakça dilinin yazım kodunda bazı değişiklikler ve eklemeler getirmiştir.⁵³⁵ Bu kararnameden sonra, Rus dilinden gelen kelimeler fonetik prensibe göre değil, orijinaline yakınlık prensibine göre yazılmaya başlanmıştır.

1938'lerden itibaren Latin alfabesine dayalı Kazak alfabesini Rus alfabesiyle değiştirme konusu çok tartışılmaya başlanmıştır. 1930'ların sonunda SSCB totaliter bir devlet haline gelmiş ve totaliter sistemin kurulması kültürde de kendisini göstermeye başlamıştır. 10 Ağustos 1939'da alfabenin ilk taslağı yayınlanmış ve 1940 Kiril alfabesine dayanan yeni bir Kazak Latin alfabesinin yerine Kiril kökenli alfabe kabul edilmiştir. Sovyetlerin 10 Kasım 1940'taki V. oturumunda "Latince Kazak Yazıların Rus Grafiklerine Dayalı Yeni Alfabe Aktarılması Üzerine" kanun kabul edilmiştir.⁵³⁶

Buna ek olarak, Baitursunov'un 1924 yılındaki Arab alfabesinin gelişmesinden sonra, Kazakların Türkçe dil yayınlarını okumaları elverişli olmuştur. Arapça okuyabilen yüz binlerce Kazak cahil olarak yeniden okuma yazma bilmemek ve yeni alfabeyle hâkim olmak zorunda kalmıştır. Bu reformlar sayesinde Kazaklar, Orta Asya halkları tarafından yüzyıllar boyunca yaratılan edebî mirastan yapay olarak ayrılmıştır. Cumhuriyet aynı anda Kazak dili için - Latince, Rus dili için - Kiril alfabesi iki alfabe kullanmaya başlamıştır. (Bkz. Ek-60).

3.3. Kazakistan'da Sovyet Eğitim Sisteminin Oluşumu

3.3. 1. İlk ve Orta Okul Eğitim Sisteminin Oluşumu

Yeni bir okul eğitim sisteminin oluşturulması, kamu yönetiminin önceki yapısının yeniden yapılandırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. 16 Ekim 1918 tarihli Merkez İcra Komitesi Yönetmeliği uyarınca, eski ilköğretim okulları, spor salonları, okullar ve diğer eğitim kurumları yerine, iki seviyeden oluşan tek bir çalışma okulu kurulmuştur.

⁵³⁵ *Kazakça Yazım Kuralları*, Aul Mugalimi Gazetesi, Sayı 6, 9 Mart 1938, s. 48.

⁵³⁶ İsmet Kenesbayev, *Alfabe*, Kazak Devlet Yayınevi, Alma-Ata 1940, s.50.

⁵³⁷1914-1915 öğretim yılında 2011 okul var iken, 1920-1921 eğitim öğretim yılında ülkedeki okul sayısı 2.410'a yükselmiştir. Mayıs 1926'da, Kazak ÖSSC Halk Komiserleri Konseyi ilk "Kazak ÖSSC'nin Birleşik Çalışma Okulu Tüzüğünü" kabul etmiştir. Bu tüzüğe göre, bir ve iki yıllık okulların oranı azaltılmış "üç ve dört yıllık okulların oranı arttırılmıştır."⁵³⁸

Sovyetlerde okul, komünist toplumu inşa etmek için gerekli olan donanımlara sahip, tüm yönleri gelişmiş, eğitilmiş, komünist anlayışa sahip ve ahlaklı, eskinin kalıntılarından azat olmuş bireyleri eğitime görevini üstlenmiştir. Marksizm-Leninizmdeki akıl emeği ile güç emeğinin arasındaki farkı gidermek için politeknik eğitime büyük önem verilmiştir. Merkez Yönetim Komitesi ve Kazak SSR Halk Komiserleri Konseyi, partinin ve hükümetin ilköğretime ilişkin direktiflerine uygun olarak, 14 Ağustos 1930'da "Evrensel Zorunlu İlköğretimin Başlatılması Hakkında" bir karar kabul etmiştir. Kararnamenin üç maddesinde şu hususların hayata geçirilmesi kararlaştırılmıştır.⁵³⁹

1. 1930-1931 yıllarında SSCB genelindeki çocuklar için evrensel ilköğretimin getirilmesi dayatılmıştır. 8-9-10 yaşlarındaki kız ve erkek çocuklar 4 yıllık ilkokula gitmek zorunda kalmışlardır. Bu kararnameye uygun olarak, 1930 sonbaharında, yukarıda belirtilen yaş gruplarının ilkokulda (4. sınıf) eğitilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

2. 1930-1931 eğitim-öğretim yılından itibaren, 11-15 yaş arası erkek ve kız çocuklarının kitlesel eğitimi öngörülmüştür.

3. 1930-1931 eğitim-öğretim yılından itibaren, sanayi şehirlerinde, fabrika bölgelerinde ve işçi sınıfı yerleşimlerinde yedi yıllık okul çapında bir eğitim sistemi uygulamaya konulmuştur. Kararnameye göre, çocukların zorunlu eğitimi ebeveynlerine emanet edilmiştir.

Bu kararname, 1930-1931 eğitim öğretim yılından başlayarak 8-11 yaş arası çocuklar için evrensel zorunlu ilköğretimin başlatılmasını sağlamıştır. Göçebelerin yaşadığı bölgeler için, daha sonraki bir tarihte ilköğretim de kapsamlı eğitime geçiş planlanmıştır. Bu alanların koşulları ile ilgili olarak, çocukların okula zorunlu olarak taşınması veya yatılı okulların açılması, iyi pansiyonlar yapılması, yoksulların çocukları için yiyecek içecek hizmetleri verilmesi ile okul taşıtı organize edilmesi sağlanmıştır.

⁵³⁷ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 1044, s.44.

⁵³⁸ Jadyra Serikbaeva, "Natsionalniye Şkolu Kazakhstana 1920-kh — Naçala 1940-kh gg", (1920'lerin Kazakistan Ulusal Okulları), Jas Ğalım Dergisi, Sayı. 8 (88), 2015, s.787.

⁵³⁹ Prosveşeniye i Zdravookhraneniye, Yuridiçeskoye Yayınevi, Moskova. 1942, s. 68-69.

İlkokulu bitirmemiş 11 ila 15 yaş arası ergenler için bir ve iki yıllık okul kurslarının oluşturulması öngörülmüştür.⁵⁴⁰

1930'lu yılların sonunda zorunlu ilköğretimin uygulanması pratik olarak tamamlanmıştır. 1937 yılında ilkokulda eğitim alan çocukların oranı % 96'ya ulaşmıştır. 1920-1930 yılları arasında ilköğretimin gelişimi zorlu sosyo-ekonomik koşullarda gerçekleşmiştir. Köylerde ise Kazak Okulu özel zorluklar yaşamıştır. Küçük personel çalıştırma, ilköğretim okullarında düşük doluluk ve okuldan ayrılma cumhuriyetin birçok okulunun karakteristik özellikleriydi. Bu nedenle, 1934-1935 eğitim öğretim yılında kırsal alanlardaki öğrencilerle derslerin doldurulması aşağıdaki verilerle karakterize edilmiştir. Tablo 33'de Kazak bölgesindeki 4. sınıf okullarının yüzdesi görülmektedir. Bu bilgilere göre, bölgedeki Kazak okullarının yüzdelerindeki düşüklük dikkat çekmektedir. (Bkz. Tablo 33.)

Tablo 33. 1934-1935 Eğitim Öğretim Yılında Kırsal Alanlardaki Öğrencilerle Derslerin Doldurulması

Okullar	1. sınıf	2. sınıf	3. sınıf	4. sınıf
Kazak okulları	%27.5	%19	%23.3	%13.5
Diğerleri	%29.6	%22.5	%23.5	%21.5

Az sayıda eğitim kurumuna rağmen, başta Kazak okulları olmak üzere çok sayıda tamamlanmamış ilkokul mevcut olmuştur. Kazakistan'ın 4 bölgesinde (Almatı, Doğu Kazakistan, Karaganda ve Güney Kazakistan) bir yıllık okul sayısı %24,3'ü, iki yıllık okul sayısı %47,8'i i, üç yıllık okul sayısı %16,8'i ve dört yıllık ilköğretim okulu % 11,1'i bulmuştur.

Okulların çeşitliliğini ortadan kaldırmak için TB(b)P Merkez Komitesi 15 Mayıs 1934'te "İlk ve Orta Dereceli Okulların Yapısı Hakkında" bir karar kabul etmiştir. Bu belge ile bağlantılı olarak, SSCB genelinde tek bir tür ortaokul tanıtılmıştır. Ocak 1935'te ise SBKP Bölgesel Komitesi ve Cumhuriyet Hükümeti "Kazakistan'daki Okulların Yapısının İyileştirilmesi Hakkında" bir başka karar kabul etmiştir. Karar,

⁵⁴⁰ Suleimenov, *Sotsialistiçeskiy Put Kulturnogo Progressa Otstalykh Narodov: İstoriya Stroitelstva Sovetskoy Kultury Kazakhstana*, (Geri Ulusların Kültürel Gelişimi: Kazakistan Sovyet Kültürünün İnşa Tarihi). 1917-1965, Nauka Yayını, Almatı 1967, s.135.

ülkedeki okulların nihai olarak kaldırılmasını, yedi yıllık okullar ile ortaokulların gelişimini ve her öğrencinin bir sınıftan diğerine geçişini sağlamak için bir dizi önlem öngörmüştür. (Bkz. Ek-61).

1932-33 eğitim öğretim yılında Kazakistan'da mevcut 6. 869 okulda 576 bin öğrenci eğitim almıştır.⁵⁴¹ Örneğin, 1920-1937 eğitim öğretim dönemi için Doğu Kazakistan'da bölgedeki eğitim, kültür ve sanat kurumlarının sayısında önemli bir artış olmuştur: İlkokul eğitimi 3 kat artmış ve Kazak ilkokullarının toplam sayısı 538'e yükselmiştir. Öğretmen sayısı 20 yılda 8 kat artmış. Eğitim ve kültür kurumlar ağı genişlemiştir. 1917 yılında Doğu Kazakistan bölgesinde 4 kütüphane, 3 kulüp tiyatrosu ve 1 müze var iken, 1937'de 168 kütüphane, 318 kulüp, 3 tiyatro, 454 okuma kulüpleri, 562 kırmızı köşe ve 3 müze vardır. 1918 yılında 2 gazete yayınlanırken, 1937'de 12'si Kazak dilinde olmak üzere 36 gazete yayınlanmıştır.⁵⁴²

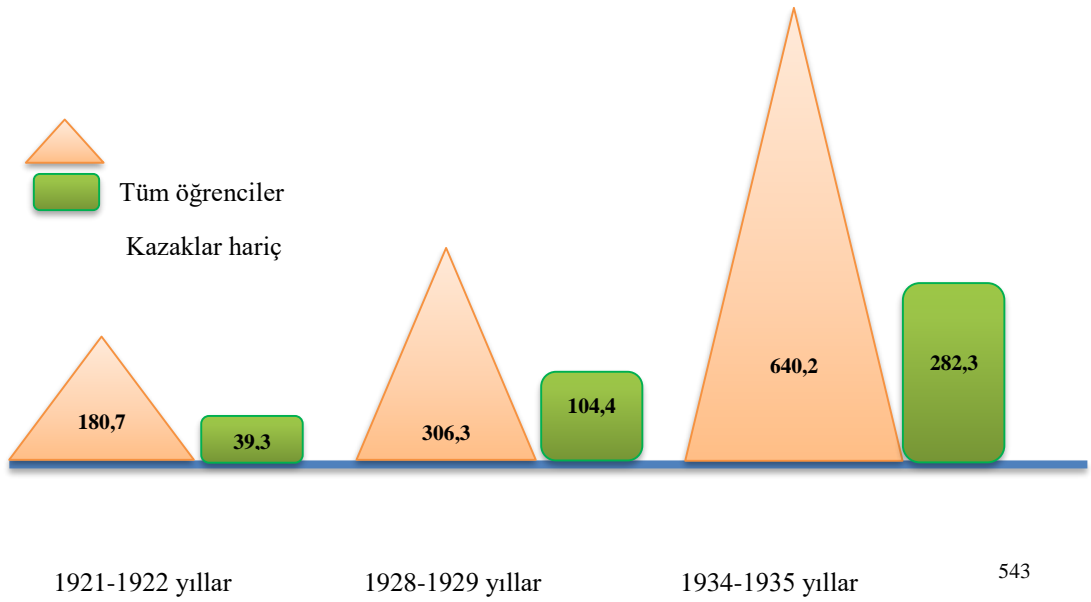
Ülkede, evrensel zorunlu ilköğretim uygulamak için çok fazla çalışma yapılmıştır. İl, ilçe ve kırsal ilköğretim komiteleri kurulmuş ve çalışmalara Cumhuriyetçi Komite başkanlık etmiştir. 1930-1934 yılları arasında sanayi kentlerinde, fabrikalarda, sektör alanlarında ve işçi sınıfı yerleşimlerinde yedi yıllık okul eğitimi gerçekleştirilmiştir. Okullara öğretmen sağlamak için pedagojik enstitüler, teknik okullar ve pedagojik kurslar faaliyet göstermiştir.

5 Eylül 1931'de "İlkokul ve Ortaokullar" kararnameyi kabul edildikten sonra, öğrencilerin genel eğitimine de özel önem verilmiştir. Karar ile politeknik eğitimin uygulanmasında teori ve uygulama birliğine önem verilerek, tüm öğrencilerin sosyal olarak yararlı çalışmalarının eğitim ve yetiştirme amaçlarına tabi olması gerektiği vurgulanmıştır. 25 Ağustos 1932 tarihli "İlk ve Ortaokul Müfredatı ve Rejimi Hakkında" kararname ile okuldaki eğitim çalışmalarının ana biçiminin bir ders olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin ekip çalışması ile diğer kolektif eğitim çalışmalarına katılmaları istenmiştir. Ancak, bu kararname ile onaylanan müfredat ilkeleri, katı kısıtlamalar nedeniyle birçok gereklilik karşısında yaratıcı çalışmayı engellemiştir. (Bkz. Şekil 9.)

⁵⁴¹ *TSK VKP(b) i Natsionalny Vopros*, Kitap 2, 1933-1945, Derleyenler L.S. Gatagova, L.Kosheleva, L.A. Azgın, "Rosspan" Yayınevi, Moskova 2009, s.140.

⁵⁴² "Rastsvet Kultury i İskusstva", "*Priirtyşskaya Pravda*" Dergisi, Sayı 112, 17 Mayıs 1938, s.3

Şekil 9. Okullardaki Öğrenci Sayısı Grafiği

Sonuç olarak, 1920-1930 yılları arasında devlet, ülkedeki okulların eğitim tabanını güçlendirmek için çok para harcamıştır. Örneğin, 367 yeni okul inşa edilmiş ve 361 okul tamir edilmiştir. İlkokul sayısı 1926 yılında 333'dan 1930 yılında 1864'e yükselmiştir. Ancak, Kazak kızlarının eğitime katılımı henüz tam istenen seviyeye ulaşmamıştır. İlkokul öğrencilerinin sadece % 11'i Kazak kızlardan oluşmuştur.⁵⁴⁴

3.3.2. Meslek Uzman Okulları ve Profesyonel Eğitim Kurumlarının Oluşturulması

1927-1938 yılları arasında ülkede binlerce meslek okulu kurulmuştur. Özellikle gençleri üretime dâhil etmek için bir kampanya başlatılmıştır. Meslek okulları gençleri işe hazırlamak ve onları maddi üretime çekmekte özel bir rol oynamıştır. Bu tarihsel dönemde, ülkedeki profesyonellerin eğitim sistemi, fabrikalarda açılan bireysel kurslardan kalifiye mühendis ve teknisyenlerin yetiştirildiği enstitülerin kurulmasına geçmiştir. Ülkenin endüstriyel imgesi fabrikalar, enerji santralleri, devlet çiftlikleri ve kolektif çiftliklerin oluşumuna meslek okullarının önemli katkıları olmuştur.

⁵⁴³ *Kazakhstan v TSifrakh*, 1920-1935 İçin Kısa İstatistik Kitabı, Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ulusal Muhasebe Bölümü, "Soyuzorgçet" Yayınevi, Moskova 1936, s.132.

⁵⁴⁴ KCBA, Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 1044, s.44.

Kazakistan'da vasıflı işçilerin eğitiminde önemli aşama, ilk beş yıllık planlama kapsamında gerçekleşmiştir. Kazakistan topraklarında özellikle hızlı bir sanayi gelişmesi meydana gelmiştir. İlk beş yıl boyunca sosyalist inşaat gereklilikleri uyarınca, ülke ekonomisi için aşağıdaki eğitim yapılanmasına gidilmiştir.

*FZU*⁵⁴⁵ (Fabriçno-Zavodskogo Uçeniçestva)- Fabrika-İşletme Okulları;

Tugay (brigade) ve İşçilerin Bireysel Okulu.

İşletmelerdeki kurslarda eğitim iki aşamadan meydana gelmiştir: İlk aşama, temel çalışma becerileri kazandırmak amacıyla giriş derslerinden, ikinci aşama ise, ek çalışma eğitimi sistemi yoluyla işçilerin daha ileri eğitiminden oluşmuştur.⁵⁴⁶ (Bkz. Ek-62).

Karmaşık mesleklere sahip işçilerin eğitiminde FZU okulları önemli rol oynamıştır. FZU sayıları 1930 yılında 36'dan 1932 yılında 54'e yükselmiştir. Sadece ağır sanayide sayılarının 8'den 15'e yükseldiği görülmüştür.⁵⁴⁷ Bu okullarda özellikle kömür, petrol, metalurji ve madencilik sektörlerinde çalışanlar yetiştirmiştir. Bu yıllarda, FZU okulları öğrencilere hem mesleki hem de genel eğitim sağlamıştır. Bu durum gençlerin orta ve yükseköğrenime kaydolmasını da doğrudan kolaylaştırmıştır.

Sanayinin hızlı gelişimi ve vasıflı işçi ihtiyacı göz önünde bulundurularak, SSCB Merkez İcra Komitesi ve 15 Eylül 1933'de Halk Komiserleri Konseyi, FZU okulları hakkında özel bir karar kabul etmiştir. Kararda meslek okullarındaki eğitim uzmanlarının rolüne dikkat çekilerek ve okulların eğitim sürelerinin uzunluğu esas alınarak FZU mezunlarının hemen çalışma fakültelerine (*rabfak-işçi fakültesi*), teknik okullara kabul edilmelerine yer verilmiştir. Bu nedenle, FZU okullarındaki eğitim sürecinin yeniden yapılandırılması gerekmiştir. Bu nedenle, öğrencilerin zamanının %80'ini endüstride geçirmesi ve kalan zamanın yeni bir meslek öğrenmenin teorik temeli üzerinde harcanması gerektiği belirtilmiştir. Her FZU mezunu en az üç yıl boyunca sektörde çalışmak zorunda kalmıştır.

Sovyet hükümeti sadece Kazakların önde gelen kadrolarının eğitimini teşvik etmemiş, aynı zamanda işçileri de eğitime yöneltmiştir. Yerli işçilerin eğitimi bir Birlik uygulamasıydı. Ağustos 1929'da SSCB Yüksek Ekonomi Konseyi'nde yerli halkın FZU okullarında işçilerin eğitimi ile ulusal azınlıkların egemen olduğu alanlarda endüstriyel

⁵⁴⁵ FZU: Rusça *škola fabriçno zavodskogo uçeniçestva* - fabrika, üretimevi okulu veya endüstriyel uygulama okulu.

⁵⁴⁶ KCDMA, Fon 206, 1, Dosya 86, s.29.

⁵⁴⁷ Bağdat Abişeva, *Podyem Kulturno-Tekhnçeskogo Urovnya Raboçih Ugolnoy Promişlennosti Kazakhstana*, Alma-Ata 1965, s.160.

üretim katılmaları emredilmiştir. Kazaklar arasında işçilerin eğitimi de teknik okullarda gerçekleştirilmiştir. 1930'lu yılların başlarında, inşaat işçileri (ustalar, sıvacılar, ressamalar ve marangozlar) onlara verilen 1 ve 3 ay süren özel kurslarda yetiştirilmiştir.⁵⁴⁸ Eski Kazak göçebelere işçi sınıfının yaratılması, Türksib demiryolu "büyük inşaat" tarafından teşvik edilmiştir.

1927 yılında Cumhuriyet'te 21 FZU okulunda 810 kişi eğitim görmüştür. 168 öğrenciye ayrıca FZU okullarının yakınındaki uzmanları yetiştirmek için uzun vadeli profesyonel ve teknik kurslar verilmiştir. Kazakistan'da, FZU okulu 1929 yılında Karsakbay bakır izabe tesislerinde faaliyet göstermiştir. Okulda çilingir, metal torna, demirci, marangoz, delici, patlayıcı, madenciler ve diğer işçiler yetiştirilmiştir. 1931 yılı sonunda FZU'da 141 Kazak da dâhil olmak üzere 341 kişi eğitim görmüşse, 1932 yılında ise 355 kişiye eğitim hazırlık kursu verilmiştir.⁵⁴⁹

FZU okullarında gençlerin mesleki beceri ve bilgilerinin sistematik ve tutarlı bir şekilde ustalaşması için gerekli koşullar yaratılmıştır. Üretim eğitimi, okul eğitim tesislerinde başlamış ve sanayi işletmelerinde sona ermiştir. Öğrencilerin mesleki eğitim süreci genel eğitim, kültürel, teknik ve politik düzeylerinde bir artış ile belirtilmiştir. Faaliyetinin ilk yıllarında çalışan gençlerin genel düşük eğitim seviyesi ile bağlantılı olarak, FZU okulları ilköğretim 2-3. sınıflardan mezun olan ergenlerden oluşmuştur. Bu nedenle, müfredatta genel eğitim disiplinlerinin incelenmesine çok zaman ayrılmıştır. Eğitim süresi 3-4 yıla çıkmış, ülkedeki genel eğitim seviyesi arttıkça, FZU okullarındaki genel eğitim disiplinlerinin oranı azalmıştır. FZU okullarında mesleki eğitime ağırlık verilerek profesyonel eğitim kurumlarına dönüşmeleri sağlanmıştır.

İşçi sayısını artırmak için, bölgesel parti komitesi 15 Nisan 1930'da "Kazakistan'da Sosyalist İnşaat İçin Personelin Eğitilmesi Hakkında" bir karar kabul etmiştir. Özellikle ülkede mühendis ve teknisyen yetiştirme sorunu gündeme gelmiştir. Bu kararlar doğrultusunda büyük sanayi işletmelerinde teknik okullar, eğitim kurumları ve meslek okulları açılmıştır. 1929 yılında Petrol Teknik Okulu ve İşçi Fakültesi, "Emba Petrol" Vakfı'nın eğitim kompleksini oluşturmak için birleştirilmiştir. 1931 yılında Karaganda'da Madencilik Teknik okulu, Ağustos 1932'de Semipalatinsk'de Kazakistan'ın ilk teknik okulu olan 75 öğrenci ile Jeoloji ve Keşif Enstitüsü açılmıştır. 20 Kasım 1933'te, SSCB Halk Komiserleri Konseyi, Kazakistan Maden Enstitüsü'nün

⁵⁴⁸ Samat Kaziev, *Sovetskaya Natsionalnaya Politika i Problemy Doveriya v Mejetniçeskih Otnoşeniyah v Kazakhstane (1917—1991 gody)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Moskova 2015, s.256-262.

⁵⁴⁹ KCDMA, Fon 206, 1, Dosya 86, s.29-30.

Alma-Ata'da açılması ve 1934 yılı sonbaharında derslerin başlaması gerektiğini belirten "Kazakistan İçin Personel Eğitimi Hakkında" özel bir karar almıştır. Bu bağlamda, Semipalatinsk Jeoloji ve Keşif Enstitüsü bir Maden Enstitüsü olarak yeniden düzenlenmiş ve Alma-Ata'ya taşınmıştır.⁵⁵⁰

Bölge komite bürosunun 2 Şubat 1936 tarihli kararıyla, Maden Enstitüsü'ne başvurmak için toplam 71 kişiye özel Stakhanovites hazırlık kursları düzenlenmiştir. Bu kurslara, Karaganda'dan 20, Ridder'den 16, Balkaş'tan 15, Karsakpai'dan 10, Çimkent Kurşun Fabrikası'ndan 10 kişi⁵⁵¹ katılmıştır.

Üniversitelerde de benzer eğitim kursları düzenlenmiştir. Örneğin, 1935'te Maden Enstitüsü'nde işçiler için hazırlık kursu açılmıştır. Bu kurslarda yetiştirilecek gençler, gençlik komitelerinde seçilerek bölgesel gençlik komitelerinden gelen sevk mektubu ile enstitüye gönderilmişlerdir. 1936 yılında 61 kişi Atyrau Petrol Teknik Okulu'ndan; 1938 yılında 29 kişi Alma-Ata Maden Enstitüsü'nden ve 1939'da ise 56 kişi jeoloji mühendisliği derecesiyle mezun olmuştur. 1939 yılında 39'u maden mühendisliği derecesi ile mezun olan gençlerden 13'ü ilk Kazak mühendisleridir. Bunlar arasında Kazak Ulusal Bilimler Akademisi'nin muhabir üyesi Akcan Maşanov, Güney Kazakistan Jeoloji Bölümü başkanı Nurligain Tokenov, Jeoloji Bilim Enstitüsü müdür yardımcısı, Jeoloji ve Mineraloji Bilimleri Doktoru Aryktai Kayupov gibi uzmanlar yer almıştır.

Kömür, metalurji ve madencilik endüstrileri için vasıflı işçilerin eğitimi özellikle yoğunlaşmıştır. Yani, ilk beş yıllık planın en büyük yeni binalarından biri Balkaş izabehanesi olmuştur. Bu nedenle, Karaganda bölgesinde parti, Sovyet ve ekonomik organlar Balkaşstroy'un eğitim personeline çok dikkat etmişlerdir. Çalışanların mesleki ve teknik seviyelerini artırmak için özel önlemler alınmıştır. Ocak 1932'de TBK(b) P Balkaş Bölge Komitesi Bürosu toplantısında, işçilerin bu yılki niteliklerinin iyileştirilmesine yönelik planlar konusu tartışılmıştır.⁵⁵²

Ülkenin Karaganda'daki yeni kömür üssünün yapımında, 1931 yılında kalifiye işçilerin eğitimine başlanmıştır. Bu eğitim, Eğitim Üretim Tesisinde (*Uçebno-Proizvodstvennyy Kombinat*) verilmiştir. İlk Eğitim Üretim Tesisi sabit kurumlarında

⁵⁵⁰ *Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane* (1918—1932 gg.). Belgelerin ve Materyallerin Toplanması, Cilt 1, Almatı 1965, s.89.

⁵⁵¹ Bolat Saylan, *Kenestik Biliktegi Kazakstanın Jastar Sayasatı: Tarihi Men Tağılımu* (1917-1991), Kazakh Devlet Kızları Pedagojik Üniversitesi, Almatı 2011, s.175.

⁵⁵² Nigmatulla Kiykbaev, *Promışlennost Kazakhstana v Pervoi Pyatiletke*, "Kazgosizdat" Baskısı, Alma-Ata 1951, s.62.

320 öğrenci için bir maden okulu, bir maden teknik okulu ve bir iş okulu faaliyet göstermiştir.

İkinci Eğitim Üretim Tesisi, başka bir şekilde İşçi Eğitim Kombinesi (*Kombinat Raboçego Obrazovaniya*) çeşitli kursları bir ila altı aylık bir eğitim süresiyle birleştirilmiştir. İşçi Eğitim Kombinesi ayrıca güvenlik önlemleri, yeraltı iş ustalarının ileri eğitim kurslarını da içermiştir. 1 Şubat 1932'de "Karaganda Ugol" güveniyle teknik çevrelerde çalışanlar için eğitim düzenleyen özel bir teknik propaganda sektörü kurulmuştur. Önde gelen mesleklerde çalışanların teknik bilgilerini arttırmak için 28 program geliştirilmiştir. 316'sı Kazak olmak üzere 818 kişi çeşitli teknik bilgilerini arttırmıştır.⁵⁵³

Eylül 1933'te, SSCB Merkez Yürütme Komitesi ve Halk Komiserleri Konseyi, faaliyetlerini ülkenin sanayileşme hızına göre yeniden yapılandırma gereğini kabul eden FZU okulları hakkında özel bir kararname kabul etmiştir. FZU okulları, yedi yıllık eğitim ile kitlesel mesleklerdeki vasıflı işçileri eğiten profesyonel eğitim kurumlarına dönüştürülmüştür. Hazırlık koşulları altı aydan bir yıla çıkarılmıştır. Çalışma süresinin % 80'i endüstriyel pratik eğitime ve % 20'si teorik disiplinlere ayrılmıştır.⁵⁵⁴ Aynı zamanda uzmanlığın temel, en önemli işlemlerinde mesleki becerilerin geliştirilmesine odaklanılmıştır. Öğrencilerin tüm genel eğitim, teknik ve sosyo-politik eğitimi ders dışı çalışma saatlerine aktarılmıştır. Genç işçiler zaten üretim faaliyeti sürecinde niteliklerini geliştirmiş olmalıdır. FZU okulundan mezun olan genç işçiler, en az üç yıl uzmanlık alanlarında üretimde çalışmak zorundadırlar. İkinci beş yıllık planlama yıllarında, mesleki eğitim sisteminin kalifiye işçilerin eğitiminde önemli sonuçlar elde ettiği görülmüştür.

Kazakistan'da savaş öncesi beş yıllık dönemler için orta öğretim uzmanlık ve yükseköğrenimin gelişmesinin sonuçları Tablo 30'da verilerle karakterize edilmiştir. (Bkz. Tablo 34.)

⁵⁵³ *Narodnoye Obrazovaniye*, Nauka I Kultura v SSSR, İstatistiksel Özet, Moskova 1971, s. 41.

⁵⁵⁴ *KPSS v Rezolyutsiyakh i Reşeniyah*, 7. Baskı, Bölüm 3, "Partizdat" Yayını, Moskova 1954, s. 353.

Tablo 34. Yüksek ve Orta Dereceli Meslek Uzman Okullar Kurumları ve Öğrenci Sayısı

Okullar	1914-1916	1927-1928	1933-1934	1940-1941
Yükseköğretim kurumlarının sayısı	1	1	16	29
Öğrenci sayısı		75	8.618	10.410
Meslek uzman orta öğretim okulu sayısı	7	24	88	118
Öğrenci sayısı	302	3,620	10.597	30.270

555

Böylece, Sovyet yönetiminin bir çeyreği boyunca Kazakistan'daki halk eğitim sistemi niteliksel olarak kurulmuştur. Hem nüfusun sayısı hem de kapsamı açısından, Cumhuriyet'in eğitim kurumları devrim öncesi seviyeyi birkaç kez aşmıştır. Okul öncesi ve okul dışı kurumlar, meslek okulları, fabrika yedi yıllık okullar ağının oluşturulması da halk eğitimi alanında bir başarıdır. Bilginin yayılması sorununu çözen Bolşevikler, sürecin içeriğine fazla dikkat etmemişlerdir. Parti sınıfı ilkesini eğitim ve öğretimde ana görev olarak belirlemişler, halk pedagojisi kuralları ve evrensel insani değerleri dikkate almamışlardır.

3. 3.3. Yükseköğrenim Kurumlarının Açılması

Sovyet yönetiminin ilk yıllarında, Kazakistan'daki eğitim sistemi radikal şekilde değişmiştir. Devrimden önce Kazakistan'ın nitelikli uzmanları yönlendirmek için tek bir üniversite ya da teknik okulunun olmaması özellikle yerel öğretmenlerin eğitimi için yeni bir Sovyet merkezli aydınlar yaratılması için birçok zorluk yaratmıştır. 1920'li yılların başında, ülkede ulusal ekonomi ve kültür için nitelikli ekipler yetiştirmek için bir meslek okulları ağı kurulmaya başlanmıştır.

Orta Meslek eğitimde de bazı ciddi eksiklikler yer almıştır. Totaliter rejim, okulları itaatkar ve ideolojik bir nesli eğitime araçlarına dönüştürmüştür. Ders kitaplarının içeriği, parti siyaseti ve ideolojisine kör bir inanç ile bağlı olan Sovyet olmayan her şeyden nefret eden Stalinizm öğrencilerinin bilinç ve davranışlarını aşlamayı amaçlamıştır. 1930'lu yılların eğitim programlarından Alaş Orda ve Kazak

⁵⁵⁵ *Kazakhstan v Tsifrah*, 1920-1935 için Kısa İstatistik Kitabı, Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ulusal Muhasebe Bölümü, "Soyuzorgçet" Yayınevi, Moskova 1936, s.136.

aydınları A. Baitursunov, S. Asfendiyarov, S. Seifullin, H. Dosmuhamedov ve diğerlerinin kitapları kaldırılmıştır. 1930'lu yıllarda açlık, Kazak köylerindeki ayaklanmalar ve aydınlara karşı baskılar ulusal okul için bir trajedi haline gelmiştir. 1935-1936 yılı Eğitim öğretim yılında liseden sadece ilk 11 Kazak genç mezun olmuş ve bir sonraki öğretim yılında sayıları neredeyse 40'a ulaşmıştır.⁵⁵⁶

1928 yılında Kazak SSC Halk Eğitim Komiseri tarafından, 1 pedagoji üniversitesi (*Kazpedvuz*), 3 devlet eğitim kurumu, 14 pedagojik meslek yüksekokulu, 6 ziraat meslek okulu, 2 ormancılık okulu, 2 veteriner ve zooteknik meslek yüksekokulu, 2 kadın doğum meslek yüksekokulu, 1 tıp meslek yüksekokulu açılmıştır. Buna ek olarak, orta mesleki eğitimde, sanayi ve teknik ortaokullarından, 2 meslek okulu, 3 fabrika okulu ve yaklaşık 15 kısa süreli kurs bulunmaktadır. 1927-1928 yılı Eğitim öğretim yılında 2.877 Kazak da dâhil olmak üzere toplam 5.134 kişiye eğitim verilmiştir.⁵⁵⁷

10 Haziran 1928'de Halk Komiserleri Konseyi, pedagoji, tarım ve tıp fakültesi içeren Kazak Devlet Üniversitesi'ni açmaya karar vermiştir. Üniversite Ekim 1928'de sadece bir pedagojik fakülte ile açılmıştır. Fakültenin üç bölümünde 124 öğrenci eğitim görmüş ve 9 öğretim elemanı ders vermiştir. Diğer iki fakülte öğretmen ve öğrenci toplamayı başaramamıştır. Bu nedenle, 1930-1931 yılı Eğitim öğretim yılında, üniversite daha sonra Abai Enstitüsü (*şimdi Abai'dan sonra adı verilen Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi*) olan Kazak Pedagoji Enstitüsü yeniden düzenlenmiştir.⁵⁵⁸ (Bkz.Ek 63).

Ondan sonra Alma-Ata Veterinerlik (Eylül 1929), Kazak Tarım (Temmuz 1930), Tıp (Nisan 1931), Ural Pedagojik (Ekim 1932) Enstitüleri açılmıştır. 19 Ocak 1934'te Kazak Devlet Üniversitesi şimdi Al-Farabi adını taşıyan Kazak Ulusal Üniversitesi'nde) Fizik, Matematik ve Biyoloji fakültelerinde 54 öğrenciye, 5 profesör ve 10 doçent düzenli dersler vermiştir.⁵⁵⁹ (Bkz. Ek 64).

1931'in sonunda Kazak Devlet Üniversitesi ilk 53 öğretim elemanı eğitmiş ve ikinci beş yıllık planın sonunda bu üniversiteden 500'den fazla kalifiye uzman mezun olmuştur. Meslek okulları endüstri ve inşaat, ulaşım ve iletişim, tarım, sağlık, eğitim ve

⁵⁵⁶ Kim, *Kulturnaya Revolyutsiya v SSSR*, Yayıncı: Nauka, Moskova 1978, s. 69-70.

⁵⁵⁷ *Sotsialistiçeskoye Stroitelstvo Kazakhskoy ASSR* (Ekonomiko-Statistiçeskiy Spravoçnik za 1920-1935 gg.), (1920-1935 Ekonomik - İstatistiksel Referans Kitabı), Moskova Alma-Ata 1936, s.281.

⁵⁵⁸ *Kazakistan Tarihi* (Eski Zamanlardan Günümüze), Atamura Baskısı, Almatı 2010, s.389.

⁵⁵⁹ Ramazan Suleimenov ve Hamit Bisenov, *Sotsialistiçeski Put Kulturnogo Progressa Otstalykh Narodov: İstoriya Stroitelstva Sovetskoy Kultury Kazakhstana 1917-1965 gg.*, Bilim Baskısı, Alma-Ata 1967, s.193.

sanat alanlarında uzman yetiştirmeye başlamıştır. Sadece 5 yılda (1936-1940) üniversiteler ve kolejler 24 binden fazla uzman yetiştirmiştir.⁵⁶⁰ 1934-1935 yılı Eğitim öğretim yılında 436 öğrenci Cumhuriyet dışında eğitim görmüştür.

1929 yılında Veteriner Enstitüsü kurulmuştur. Enstitü veteriner hekimleri, Kürk koyunları (*Karakül*), kümes hayvanları yetiştiriciliği, at yetiştiriciliği ve diğer uzmanlık alanlarında uzmanlaşmış genel hayvanat mühendisleri yetiştirmiştir. Sonra Veteriner ve Zooteknik Enstitüsü yeniden düzenlenmiş ve 1933 yılında Alma-Ata Veteriner Enstitüsü olarak yeniden adlandırılmıştır. (Bkz. Ek 66).

1930 yılında Alma-Ata'da Kazak Tarım Enstitüsü kurulmuştur. Başlangıçta enstitüde 2 fakülte (hububat ve endüstriyel ürünler), 131 öğrencinin eğitim aldığı ve 42 akademisyenin çalıştığı 11 bölüm yer almıştır. İlk mezuniyet 1933 yılında gerçekleşmiş ve 51 ziraat mühendisi ve 27 meyve yetiştiricisi de dâhil olmak üzere 78 kişi (20 Kazak dahil) mezun olmuştur. 1930 yılından 1950 yılına kadar Enstitü 17 uzmanlık derecesi, 1.549 kişiye de eğitim vermiştir.⁵⁶¹ Birçoğu önde gelen parti ve devlet yöneticileri ile çiftlik yöneticilerinden oluşmuştur.

30 Kasım 1930 tarihli 260 sayılı Kazak SSC Halk Sağlığı Komiseri'nin emriyle, 1912 yılında St. Petersburg Askerî Tıp Akademisi'nden mezun olan Sancar Jafaroviç Asfendiyarov, Tıp Enstitüsünün müdürlüğüne atanmıştır. 1931 yılında Enstitü personeli şu şekildedir: 5 profesör, 4 doçent, 13 asistan ve 2 öğretmen. Enstitü'de Asfendiyarov S.D. (Sosyal Bilimler Bölüm Başkanı), Averborg V.V. (Histoloji Bölüm Başkanı), Zakhvatkin V.A. (Biyoloji Bölüm Başkanı), İsaev P.O. (Morfoloji Anabilim Dalı Başkanı, daha sonra Normal Anatomi Anabilim Dalı), N. Litvinova (Kimya Bölüm Başkanı) olarak görev yapmıştır. Kazakistan'da Çocuk doktoru eksikliği nedeniyle, 1938 yılında çocuk fakültesi açılmıştır.⁵⁶²

Kazak Bölgesel Komitesi tarafından 9 Temmuz 1932'de Uralsk şehrinde 1 Ekim'den itibaren Pedagojik bir enstitü - Cumhuriyet'teki Kazak Pedagoji Enstitüsü'nden sonraki ikinci pedagojik üniversite kurulmasına karar verilmiştir. Enstitüye, SSCB Eğitim Milletvekili Yardımcısı M.N. Pokrovsky'nin adı verilmiştir. 1937 yılından itibaren Enstitü, Aleksander Puşkin adını taşımıştır.

⁵⁶⁰ Sovetskaya Step, 1931, 18 Aralık, Kazakistan'da Kültürel Yapı (1933 - Haziran 1941), Cilt II, s.130.

⁵⁶¹ Ş. Mukhtarova *Etnokulturnyy Komponent v İstorii Obrazovaniya Kazakhstana (20-30-ye gg. XX v.)* Almatı 2015, s.141.

⁵⁶² KDMA, Arşiv Fonu 82, Envanter 1, Dava Dosyası 363, 1920-1936, s.11.

20 Ekim 1933'te SSCB Halk Komiserleri Konseyi Almatı'da Kazak Devlet Üniversitesi'nin kurulması konusunda özel bir karar almıştır. Üniversitenin resmî açılış töreni 15 Ocak 1934'te gerçekleşmiştir. 19 Ocak 1934'te Kazak Devlet Üniversitesi'nin ilk rektörü olarak Fedot Trofimoviç Olikov atanmıştır. Eylül 1937'de, dört yıllık bir eğitim sistemine dayanan ilk İnsan ve Yabancı Diller Fakültesi açılmıştır. Bir yıl sonra 120 öğrenci ve Rus Dili ve Edebiyatı, İngilizce ve Fransızca üç bölümlü Filoloji Fakültesi faaliyete geçmiştir. Kazak Devlet Üniversitesi tarihindeki en önemli olay, Şubat 1938'de Akademik Konseyi'nin biyoloji, fizik, matematik ve kimya bilimlerinde aday ve doçentlik derecesini verme hakkı ile kurulması olmuştur. 1939 yılı sonbaharında Ivan Lukyanets Kazak Devlet Üniversitesi rektörlüğüne atanmıştır. Üniversite profesörleri, Moskova Devlet Üniversitesi ve St. Petersburg Devlet Üniversitesi öğretim elemanları fakülte öğretmenlerinin eğitimine önemli katkıda bulunmuşlardır.

Üniversite öğrencileri boş zamanlarında, şehir halkı ile siyasi ve kültürel faaliyetler yürütmüştür. 1935 yılında, üniversite "Kazakistan" kolektif çiftliği ile öğrencileri hasata dahil etmek için bir anlaşma imzalamıştır. Kolektif çiftlikte eğitim çalışmaları yürütmüşler: cehaleti ortadan kaldırmak için halk arasında yüksek sesle gazete ve kitap okumuşlar ve duvar gazeteleri yayınlamışlardır. Daha sonra, öğrenciler her yıl kolektif çiftliğin çalışmalarına katılmışlardır.

23 Haziran 1934'de Doğu Kazakistan Bölge Komitesi Bürosu "Semipalatinsk Kazak Pedagoji Enstitüsü'nün organizasyonu hakkında" konuyu ele almıştır. Aynı yıl, Kazak SSC Halk Komiserleri Konseyi, Semipalatinsk'de pedagojik bir enstitü kurmaya karar vermiştir. 15 Mayıs 1934'de Halk Komiserleri Konseyi'nin "Okullarda Sivil Tarih Öğretimi Hakkında" ve "Okulda Coğrafya Öğretimi Hakkında" (1935) kararlarına göre, bazı pedagojik enstitülerde tarih ve coğrafya fakülteleri açılmıştır.⁵⁶³

20 Ekim 1933 yılında SSCB Halk Komiserleri Konseyi Kararı ile Ulusal ekonominin teknik ve ekonomik geriliğinin ortadan kaldırılması için ülkede daha yüksek teknik eğitim geliştirmek amacıyla 19 Eylül 1934'e Kazakistan'ın başkenti Almatı'da Kazak Madencilik ve Metalurji Enstitüsü açılmıştır.⁵⁶⁴ Böylece yüksek eğitilmiş mühendislerin eğitimi gerçekleştirilmiştir. Birçok Kazak öğrencisi ayrıca

⁵⁶³ A. İgibaeva, İstoriya Pedagogičeskoj Mysli i Obrazovatelnoj Sistemy Kazakhstana, Ust-Kamenogorsk 2015, s.69-70.

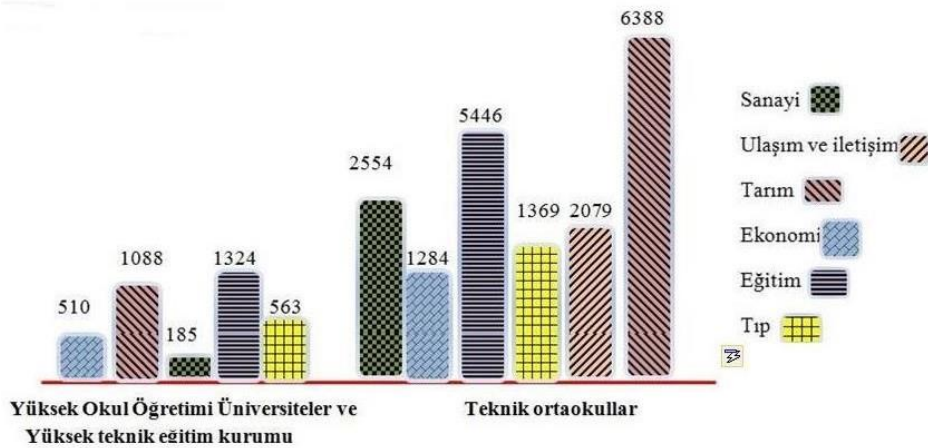
⁵⁶⁴ Postanovleniye Soveta Narodnykh Komissarov SSS, "O Podgotovke Kadrov Dlya Kazakhstana", SSCB Halk Komiserleri Kararı, No.2293, Moskova 1933.

Moskova Maden Akademisi, Yüksek Teknik Okulu, Leningrad Politeknik Enstitüsü ve Tomsk Teknoloji Enstitüsü'nde eğitim görmüştür.

Enstitü Kazakistan'ın jeolojisi, madenciliği ve metalurjisi alanında bilimsel ve pratik faaliyetlerin kurulmasında ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Enstitü temelinde kurulan bilim okulu, Cumhuriyet'in cevher kaynak tabanının geliştirilmesine ve madencilik ile metalürjik üretim için yeni teknolojilerin düzenlenmesine büyük katkıda bulunmuştur. Üniversite, cumhuriyet endüstrisi için mühendislik personeli sağlamak amacıyla bir temel ve Kazakistan'ın bilimsel, devlet ve kamu figürleri için ana personel kaynaklarından biri haline gelmiştir. Akademisyen Kanyş Satpayev'in değeri, Kazak Madencilik ve Metalurji Enstitüsü'nün oluşumu ve gelişmesinde çok büyük olmuştur. 1937-1938 yıllarında madencilik jeoloji mühendislerinin ilk mezuniyetinden başlayarak, Kanyş Satpayev Devlet İnceleme Komisyonu başkanı atanmıştır. (Bkz. Ek 38, 39).

Kazakistan'daki ağır sanayinin gelişmesiyle birlikte, Sovyet hükümeti ve Komünist Partisi, Cumhuriyet'in ulusal ekonomisi için mühendis teknik kadroları yetiştirmede büyük başarı sağlamıştır. Daha önce, ülkede daha yüksek ve uzman teknik ortaöğretim okulları olmadığı için, bu tür eğitim kurumlarının açılmasıyla birlikte, Kazak millî kadrolarının eğitim alması gündeme gelmiştir. 1935 yılında ortaöğretim özel eğitim kurumlarının sayısı üçe katlanmıştır. (Bkz. Şekil 10.)

Şekil 10. 1 Ocak 1935 İtibariyle Üniversitelerdeki ve Teknik Okullardaki Öğrencilerin Ülke Ekonomisine Göre Dağılımı

⁵⁶⁵ *Kazakhstan v Tsifrah*, 1920-1935 için Kısa İstatistik Kitabı, Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ulusal Muhasebe Bölümü, "Soyuzorgçet" Yayınevi, Moskova 1936, s.133.

Şekile göre, 1935'ten itibaren, Sovyet sanayileşme ve kolektifleştirme politikası nedeniyle, yüksek okul öğretimi üniversiteler, yüksek teknik eğitim kurumu ve teknik orta okullarda eğitim alanında tarım, sanayi ve eğitim alanında çok sayıda öğrenci kayıt edilmiştir. Ayrıca yüksek okul öğretimi ile mesleki ortaokullarda okuyanlar arasındaki farklar da çoktur. Örneğin, ekonomi alanında yüksek okul öğretiminde 510 öğrenci bulunurken, meslek ortaokulunda 1.284, tarım okulunda 1.088, meslek ortaokulunda 6.388 öğrenci eğitim görmüştür. Ulaşım ve iletişim sadece meslek ortaokullarında öğretilmiştir.

Bölgedeki tüm orta ve yüksek öğretim kurumlarında başvuru için Rusça'nın akıcı olması istenmiştir. Bu nedenle, özellikle kırsal alanlarda Rusça konuşmayan gençlerin eğitim alma fırsatı olmamıştır. Mustafa Çokay "Sovyet Gücü altındaki Türkistan" kitabında, 1930'lu yılların ortalarında, ülkedeki üç meslek okulunda 227 öğrencisi olduğunu ve bunların sadece 59'unun Kazak erkek ve kızı olduğunu belirtmiştir. Çünkü eğitim 1. ve 2. yıllarda Kazakça ve 3. yılda sadece Rusça verildikten sonra Kazak gençler teknik okullardan ayrılmışlardır. Bu nedenle 1935 yılında Karakol Pedagoji Meslek Okul'undan mezun olan 11 uzmanın tümü Rus kökenliydi.⁵⁶⁶

Cumhuriyetin okul binasında, Parti Merkez Komitesi ve SSCB Halk Komiserleri Konseyi'nin 2 Eylül 1933 tarihli, Kazakistan için kadroların eğitimi kararında; üniversite kadrolarının eğitimi ve uzmanların Kazakistan'a gönderilmesini öngören çalışmalar olumlu bir rol oynamıştır. Sonuç olarak, Sovyet sisteminin kitlesele okuryazarlığın yolunu açtığını, yaygın okul öncesi ortamlarda öncülük ettiğini ve ortak eğitim kavramını benimsediğini söyleyebiliriz. Komünist Partinin ideolojisini vakıflara yaymak için eğitimin etkili bir silah olarak kullanıldığı okul ortamı hakkında konuşmak mümkündür. Eğitimdeki kişisel başarılar göz ardı edilmiş ve sınıf başarısı ön plana çıkartılmıştır.

3.3.4. Sovyet Komünist Eğitim ve Kültür Kurumlarının Açılması

Eğitim alanında Kazak ülkesinde okuryazarlığın ortadan kaldırılması, Komünist Parti'nin yerel nüfusa yönelik politik eğitimi ile yakından bağlantılı yapılmıştır. Kazak Komünist Partisi'nin ana görevi, yerel halkın siyasi okuryazarlığını geliştirmek ve komünistleri aralarından eğitmek olmuştur. Halk arasında propagandayı yoğunlaştırmak

⁵⁶⁶ Mustafa Çokay, *Türkistanın Kılı Tağdırı*, Almatı 1992, s.54.

için konferanslar, konuşmalar, tartışmalar, çeşitli gösteriler gibi çeşitli politik eğitim yöntemleri kullanılmıştır. 1920-1930 yılları arasında Kazakistan'daki en yaygın politik ve eğitim kurumları Kızıl Otaw (Kırmızı Yurtlar), kulüpler ve kütüphaneler olmuştur.⁵⁶⁷

Politik eğitim çalışmaları Kazak Sovyet komünistleri için önemli bir görev haline gelmiştir. Çünkü Kazakların çoğunun politik zekâları ve ideolojik hazırlıkları eksik olmuştur. Bu nedenle Cumhuriyet'in komünistlerini eğitmek için bir politik okuryazarlık okulları sistemi kurulmuştur. Parti, Sovyet ve sendika çalışmalarını hak eden aktivistlerin bu okullarda eğitim görmesine çalışmıştır. Komünistler arasında politik eğitim için Marksist ortamlar ve parti kulüpleri de kurulmuştur. 1930'lu yıllarda siyasi eğitimin özü, merkez liderliğin politik seyrine uyarlanmış ve Hükümetin idari şekli parti içinde yer almaya başlamıştır. Doğu Halkların Komünist Örgütleri Merkez Bürosu, Komünist Parti ve Orta Asya ve Kazakistan'daki diğer Doğu Komünist örgütleriyle birlikte çalışmak üzere Moskova'da oluşturulmuştur.

Komünist Parti'nin parti teşkilatının temeli, işçi ve köylü kitlelerini partinin önde gelen organıyla birleştiren Parti Komitesi (Partkom) olmuştur. Komünist Partisi'nin kuruluşu ve teşkilâtı, Sovyet devlet teşkilâtı ile benzerlik göstermiştir. Komünist Parti'nin parti örgütlenmesinin temeli, işçi ve köylü kitlelerini partinin önde gelen organıyla birleştiren parti hücresidir. 1934 yılında XVII. Parti Kongresi'nde hücreler; kompozisyon, işlev ve görevlerdeki artışlarıyla bağlantılı olarak birincil parti kuruluşlarına dönüştürülmüştür.⁵⁶⁸ Partinin temellerini teşkil eden «hücreler» (*yaçeika*) devlet sistemindeki sovyetlere karşılık gelmiştir. Hücreler en az üç üyeden oluşmuş, her fabrika, ticarî müessese, daire, devlet çiftlikleri veya kollektif çiftlikler gibi istihsal şubelerinde birer üye bulunmuştur.

Hücreler, halk arasında komünist propogandasının yayılmasına yardım ettikleri gibi, memleketin siyasi ve ekonomik hayatında aktif bir rol oynamıştır. Öncelikle parti kuruluşlarının temeli üretim ilkesine dayanmış, onlar komünistlerin çalışmasında fabrikalarda, madenlerde, şantiyelerde, kollektif çiftliklerde, devlet çiftliklerinde, sovyet askerî birimlerinde, eğitim, kültür ve sağlık kurumlarında etkili olmuşlardır. Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin izniyle Kazak ülkesinde 100'den fazla kayıtlı komünist teşkilatında Parti Komiteleri kurulmuştur. Bu parti teşkilatlarında günlük işleri yönlendirmek için bir büro yapılmıştır. Parti Komiteleri ve parti teşkilatları

⁵⁶⁷ *Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane*. (1918-1932), Der. Abdulkadyrov M., Belge ve Materyallerin Toplanması, Cilt 1, Almatı 1965, s. 231.

⁵⁶⁸ *Materialy Po İstorii Politiçeskogo Stroya Kazakhstana*, Cilt I, "Kazakistan SSC" Yayınevi, Alma-Ata 1960, s. 116-117.

SBKP'nin çöküşüne kadar görev yapmıştır. Örneğin, 1934'de SSCB Sivil Hava Filosu Kazak Bölge İdaresi Alma-Ata Birleşik Filosu'nda Parti Komitesi kurulmuştur. Lenin'in adını alan Kazak Demiryolu Parti Komitesi, ilk olarak 1927 yılında Türkistan-Sibirya Demiryolu Parti Teşkilatı'nın bir şubesi olarak kurulmuştur.⁵⁶⁹ Kazak SSC Devlet Tarımsal-Sanayi Parti Komitesi, 1927 yılında Kazak SSC Halk Tarım Komiseri'nin bir hücreci olarak düzenlenmiştir. 1938 yılında hücre bir parti komitesinde yeniden düzenlenmiştir.⁵⁷⁰

18 Mayıs 1931'de Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasi Araştırmalar Enstitüsü, TB(b)P'si Kazak Bölgesel Komitesi kararı ile kurulmuştur. Nisan 1933'ten itibaren Kazak Marksizm-Leninizm Araştırma Enstitüsü olarak adı değiştirilmiştir.⁵⁷¹

23 Ocak 1930'da Alma-Ata'da Komünist Üniversitesi (*Komvuz*) kurulmuştur. 28 Eylül 1932'de, TB(b)P'si Kazak Bölgesel Komitesi kararı ile, Bolşeviklerin Yüksek Komünist Tarım Okulu olarak yeniden düzenlenmiştir.⁵⁷²

Komünistler, komünizmin geleceğini Komsomol Komünist Gençlik Birliği teşkilâtına bağlamışlardır. Genç Komsomollar tamamen Marksist eğitime tâbi tutulmuşlar, sivil ve sosyal sahalarda çalıştırılmışlardır. Komsomoldan hariç olarak, Öncüler ve Oktobristler adı altında iki gençlik teşkilâtı geliştirilmiştir. Öncüler, 10-16 yaşlardaki kız ve erkek çocuklardan, Oktobristler de 8-10 yaşlarındaki kız ve erkek çocuklardan müteşekkil derneklerdir. Bunlar da tamamen komünist terbiyesi verilmekte, böylece, geleceğin hakikî komünistlerinin yetiştirilmesi garanti edilmiştir.

1924'te Komsomol örgütlerindeki işçi sayısı iki katına çıkmış ve Kazaklar da altı kat artmıştır. Gani Muratbaev ve Mirasbek Tulepov ve diğerleri ilk komsomol olarak Sovyet komsomol gençleri arasında hayranlık uyandırmıştır.⁵⁷³

Komsomol üyeleri, Kazakistan Komünist Partisi'nin sosyalist sanayileşme ve tarımın kolektifleştirilmesi mücadelesinde sadık yardımcıları olarak, kültürel bir devrim gerçekleştirmiştir. İlk Beş Yıllık Ekonomik planlarda on binlerce Komsomol üyesi, Ridder ve Karaganda madenleri, Türksib, Çimkent kurşun, Balkaş bakır izabe tesisi, Aktöbe kimyasal maddesi ve Leninogorsk polimetallik fabrikalarında çalışmışlardır. Komünistlerle birlikte kitlesel bir sosyalist rekabet başlatmışlardır. Komsomol üyeleri,

⁵⁶⁹ KCDMA, Arşiv Fonu 1175, Envanter 1, Dava Dosyası 855, s.12

⁵⁷⁰ KCDMA, Arşiv Fonu 1079, Envanter 1, Dava Dosyası 357.

⁵⁷¹ KCDMA, Arşiv Fonu 81, Envanter 2, Dava Dosyası 45, s.35.

⁵⁷² KCDMA, , Arşiv Fonu 81, Envanter 3, Dava Dosyası 1293, s.30.

⁵⁷³ Uzbekali Janibekov, *Komsomol - Verniy Pomoşnik i Rezerv Partii*, Alma-Ata 1964, s.61

Sovyet Kazak toplumunda sosyalist yeni bir kültür ve yaşam biçimi yaratarak cehaleti ortadan kaldırmak için kült geziler, Kırmızı Yurtlar, tiyatrolar, kulüpler ve diğer kültür merkezleri ile önemli olayların başlatıcıları olmuşlardır. 65.000 Komsomol üyesi cehaleti ortadan kaldırmak için yoğun bir çaba göstermiştir. Böylece Komsomol teşkilatı sosyalist inşaat sürecinde büyümüştür. Atyrau bölgesindeki Komsomol gençleri tarafından düzenlenen cehaleti ortadan kaldırmaya yönelik kültürel kampanya sırasında, 3.585 kişiyi kapsayan 126 merkez kurulmuştur.

Sovyet eğitim ve kültüründeki değişiklikler "Kültür Devrimi" olarak belirlenmiş ve belirtilen dönemi karakterize etmiştir. Sovyet kültür ve bilimi, Sovyet teşkilat ve yönetim sistemi ile gelişmiş ve tüm süre boyunca, bu sistemin daha da geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Kültür ve bilimin her alanında kolektif ilkeler ve planlama geliştirilmiştir.⁵⁷⁴

Bu dönemin kültürel inşası sırasında kültür ve eğitim kurumları ağı oldukça gelişmiştir. Analizimizin gösterdiği gibi, eğitim ve kültür çalışmalarının ana içeriği, tam okuryazarlık mücadelesi, kolektivleştirme ve tarımsal sürecin mekanizasyonu, kolhoz ve sovhozlarda Sovyet gücünün hizalanması olmuştur. Bu görevler, Kazak köylerinde kültür çalışmalarının yeniden teşkilatlandırılmasını sağlamıştır. Köylerde kırmızı yurtlar, seyyar kütüphaneler, posterler, sloganlar, saha duvarı gazeteleri, yarışma panoları, kültürel araçlar, sinema, radyo araçları ve seyyar tiyatroların düzenlemesi köylere kültürel zenginlik katmıştır.

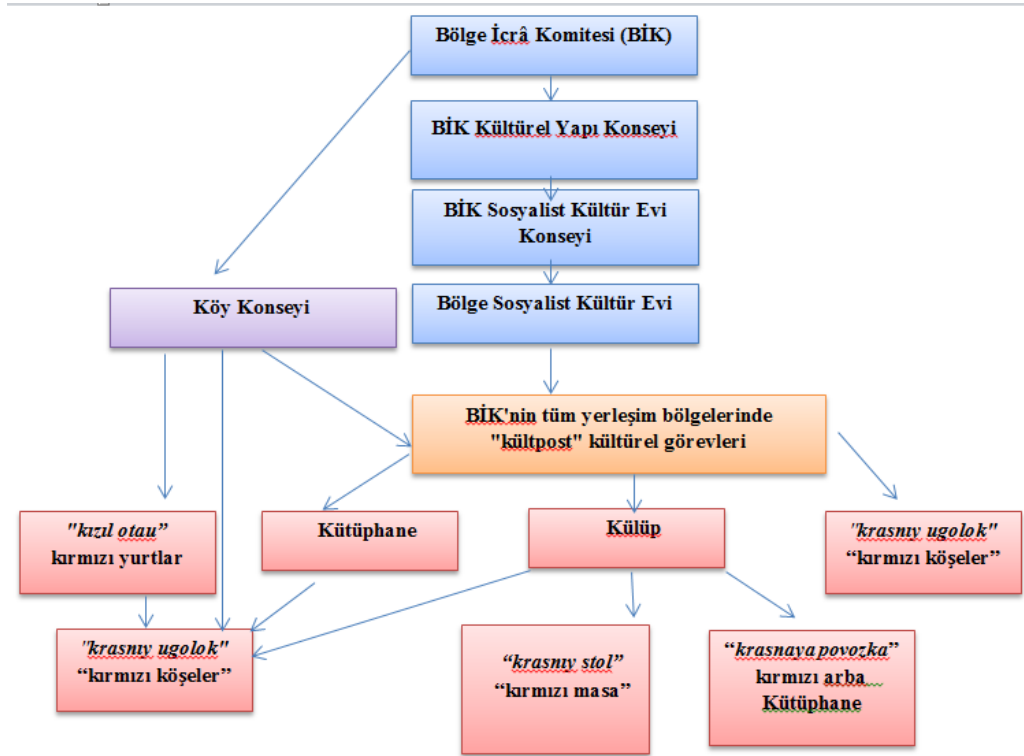
Kazak SSCMİK Başkanlığı "Kazak ÖSSC'de Kültürel Yapılar Konseyinin Geçici Düzenlemesinin Onaylanması Hakkında" kararname kabul etmiştir. Kararnamede kültürel yapıların görevleri ve artan çalışmaları için Sovyet halkına kültürel planın uygulanması temelinde, Kazak SSCMİK ve Kazak Bölge İcrâ Komitesi başkanlığında kültürel kurumların oluşturulmasına yer verilmiştir.⁵⁷⁵

Kararnamede kültürel ve eğitimsel bir ağ oluşturmak için farklı faaliyet alanları geliştirilmiş ve Kazak Bölgesinde çeşitli faaliyet sürdürülmüştür. (Bkz. Şekil 11.)

⁵⁷⁴ Maksim Kim, *Kulturnaya Revolyutsiya v SSSR*, Nauka Yayını, Moskova 1978, s.36.

⁵⁷⁵ KCDMA, Arşiv Fonu 81, Envanter 3, Dava Dosyası 131, s.10.

Şekil 11. Kazak Bölgelerinde Düzenlenen Kültürel ve Eğitim Kurumları Genel Ağı

576

Şekle göre, Bölgelerde, Bölge İcrâ Komitesi önderliğinde, Bölge İcrâ Komitesi başkanı tarafından yönetilen bir kültürel inşaat konseyi düzenlenmiştir. Bölge İcrâ Komitesi, tüm kültürel ve eğitsel çalışmaları (okullar, okul öncesi kurumlar, kulüpler, kütüphane, yetişkin eğitimi) birleştirerek sosyalist kültürü şekillendirmiştir. Bölge Sosyalist Kültür Evi ise sosyalist kültür yönetimini yürütmüştür. Bölge İcrâ Komitesi'nin tüm yerleşim bölgelerinde kültürel görevlerinde (*kültpost*) kırmızı yurtlar, kültürel kurumlar, kulüpler ve okuma odaları, kırmızı masalar, küçük yerleşimlerde, kırmızı köşeler (*krasnıy ugolok*) adlı basit kültürel görevler düzenlenmiştir. Kasım 1929'da, TB(b)P'si Merkez Komitesi "Okuma Kulüpleri Hakkında" bir karar yayınlamıştır. Bundan dolayı Kazakistan'da yoksul ve orta köylülerin kültürel ve politik faaliyetlerini genişletmek amacıyla kitap okuma odaları kurulmuştur.⁵⁷⁷

1930'larda Cumhuriyet'te kültürel ve eğitim ağını kurma sürecinin sonuçları katlanarak "*Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane 1933 –1941 gg.*" koleksiyonunda

⁵⁷⁶ KCDMA, Arşiv Fonu 81, Envanter 3, Dava Dosyası 131, s.12.

⁵⁷⁷ *Sbornik Dokumentov za 1917–1947 gg.*, Belgeler Toplanması, Sayı 1, Moskova-Leningrad 1947, s.167.

ifade edilmiştir.⁵⁷⁸ Kazak SSC'indeki kulüp kurumlarının sayısı hakkında istatistiksel bilgiler için; (Bkz. Tablo 35.)

Tablo 35. Kazak SSC'indeki Kulüp Kurumlarının Sayısı Hakkında İstatistiksel Bilgiler

Yıllar	Bütçe kulüp kurumları	dahil olarak		Kolhoz kulüpleri	Sendika kulüpleri	Diğer teşkilat ve kurumların kulüpleri	Toplam kulüp kurumları	dahil olarak	
		Okuma odaları	ilçe kültür evleri ve kulüpleri					Şehirlerde	Kırsal bölgelerde
1937	1358	1111	60	1644	362	225	8589	261	3328
1938	1982	1650	76	1389	425	168	3964	245	3719
1939	3053	2679	81	1506	571	107	5237	329	4908

579

Kulüp işletmelerinin sayısına ilişkin istatistiksel verilerin analizine göre, 1938 ve 1939'da kolhoz kulüplerinde düşüş eğilimi olduğu görülmektedir. Bu süreci, zorla ve şiddetli bir kolektivleştirme, baskı ve müsadere politikası olduğu bir dönemle ilişkilendiriyoruz.

Kültür kurumlarının çalışmalarını iyileştirmek için çeşitli konuların tartışıldığı köylü toplantıları yapılmıştır. 1927 yılında Kazakistan'da 690 okuma odası bulunurken, Beş Yıllık Ekonomik Plan sonunda odaların sayısı 1.512'ye ulaşmıştır. Kırmızı yurtlar kültürel kurumların biri olup hayvancılığın geliştiği Kazakistan için karakteristik bir özelliğe sahipti. Parti Komitesi ve yerel politik eğitim teşkilatı, "kırmızı yurtlar" yardımıyla faaliyetlerini kırsal nüfus arasında genişletmeye çalışmıştır. 30 Temmuz 1925'te, Kazak kültür ve eğitim yönetimi tarafından kırsal kesimde kadınlar için özel olarak tasarlanmış bölgesel parti komiteleriyle birlikte kırmızı yurtların oluşturulması hakkında bir kararname yayınlanmıştır. Kırmızı yurtların örgütlenmesi ve yönetimi partinin ve Komsomol'un yerel komitelerinin yanı sıra "Kosşy" birliğine emanet edilmiştir. Kırmızı yurtlar, kadın cehaletiyle mücadelede güç kazanmıştır. Kırmızı yurtların temel amacı Sovyet ideolojisini teşvik etmek olmuştur. Bu amaçla kadın eşitlik

⁵⁷⁸ *Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane 1933 – iyun 1941 gg.*, Belge ve Malzemelerin Toplanması, Kazakistan Yayını, Alma-Ata 1985, c. II, s.190.

⁵⁷⁹ *Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane.*, a.g.e., s.190-191.

gazeteleri "Ravenstvo" gazetesi (Mayıs 1925'te) ve "Ravenstvo Jenşiny" (Ocak 1926'da) dergisi yayınlanmaya başlanmıştır. Dergilerin ilk editörü Sara Yesova'dır.⁵⁸⁰

Kırmızı yurtlar cehaletin ortadan kaldırılması ve kadın artelleri, el sanatları, dikiş, vb. kulüplerinin açılmasını sağlamıştır. Bu kulüplerde kadınların; yüksek sesle okuma, duvar gazeteleri yayınlama, köylüler için gösteriler düzenleme ve küçük kütüphaneler açma imkânları olmuştur. Böylece kadınlar, Kırmızı yurtların yürüttüğü çalışmalara aktif olarak katılmışlardır.⁵⁸¹ 1 Kasım 1932'de Kazak SSCMİK Başkanlığı, göçebe ve yerleşim bölgelerinde kırmızı yurtların düzenlemesi için Alma-Ata bölgesi 2.300, Aktöbe bölgesi 2.400, Doğu Kazakistan 2.300, Karaganda 1.500 ve Batı Kazakistan 900 ruble olmak üzere toplam 11.000 ruble tahsis etmiştir.⁵⁸²

1932 yılında cumhuriyetin kırsal bölgelerinde 410 kulüp, 207 halk kütüphanesi, 421 sinema kurulumu, 273 radyo kurulumu ve 1934'te 547 kütüphane ve 575 sinema sinema kurulumu gerçekleştirilmiştir.⁵⁸³

Sonuç olarak, Sovyet hükümeti Kazak topraklarındaki insanları eğitmek amacıyla, daha önce Kazak topraklarında bulunmayan Sovyet siyasi, eğitsel ve kültürel teşkilatlarını kurmuşlardır. Böylece Sovyet gücünü tanıyan Kazak halkı, Sovyet bilgi ve kültür modeli sahasına da girmiştir.

3.3.5. İlim ve İlim Kurumlarının Gelişimi

1930'lu yılların sonunda Kazakistan'da 1.727 bilimsel uzmanın bilimle uğraştığı 110 araştırma kurumu faaliyet göstermiştir. SSCB Bilimler Akademisi'nin Kazak şubesini yeniden düzenlenmesi, Cumhuriyet'te bilimi yeni boyutlara çıkarmak için büyük fırsatlar yaratmıştır.

Araştırma kurumlarının genişletilmesi ve araştırma kapsamı, 1932 yılında SSCB Bilimler Akademisi'nin Kazakistan Fonu'nu yeniden düzenlemesini gündeme getirmiştir. Faaliyetinin ilk yılında botanik, zooloji, coğrafya, seferi araştırma komisyonu, tarih ve arkeoloji komisyonu, sözlük komisyonu ve fonun diğer yapısal bölümleri çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. SSCB Bilimler Akademisi Kazakistan Vakfı Başkanlığına akademisyen A.N. Samoiloviç atanmıştır.

⁵⁸⁰ *Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane., a.g.e., s. 203.*

⁵⁸¹ Şolpan Bitkenbaeva, *Kazakstanda Sauatsızdıktı Joyu Turalı Lenindik Dekretin Juzege Asuu*, Gılım Baskısı, Alma-Ata 1982, s. 54.

⁵⁸² KCDMA, Arşiv Fonu 5, Envanter 13, Dava Dosyası 154, s. 150.

⁵⁸³ KCDMA, Arşiv Fonu 30, Envanter 4, Dava Dosyası 1192, s. 64.

SSCB Bilimler Akademisi kapsamında Rusya Bilimler Akademisi Doğal Üretken Kuvvetlerin İncelenmesi Komisyonu ve Müttefik ve Özerk Cumhuriyetlerin İncelenmesi Özel Komitesi tarafından düzenli ve mevsimsel keşif ekipleri düzenlenmiştir. Akademisyenler A.E. Fersman, A.N. Samoiloviç, profesörler A.A. Grigoriev, S.I. Rudenko ve diğerlerinin liderliğindeki keşif ekipleri Kazakistan'ın toprak altı, flora ve faunası, Kazak halkının antropolojisi ve etnografisi çalışmalarında önemli sonuçlar elde etmiştir. Örneğin, Leningrad Oriental Institute öğrencisi ve daha sonra Kazak SSR Bilimler Akademisi akademisyeni olan Alkei Margulan, 1926-1927'de Müttefik ve Özerk Cumhuriyetleri İnceleme Özel Komitesi'nin çalışmalarına katılmıştır. Antropolojik keşif çalışmalarına katılan Margulan, Naiman ve Adai gibi Kazak etnik kabilelerini tanımlayan ilk bilimsel makaleleri yayınlamıştır.⁵⁸⁴

1938 yılında Kazakistan Vakfı, SSCB Bilimler Akademisi'nin Kazak şubesi olarak yeniden adlandırılmıştır. Kazakistan Vakfı'nın ve daha sonra SSCB Bilimler Akademisi'nin bir şubesinin kurulmasıyla ilgili araştırma çalışmalarının organizasyonu ve koordinasyonu gerçekleştirilmiştir. Profesör Sancar Asfendiyarov, Ulusal Kurtuluş Hareketinin Tarihi, Eski zamanlardan beri Kazakistan tarihinin ilk cildi, "Kazakistan'ın Veri ve Materyallerdeki geçmişi" (Profesör A. A. Kant ile birlikte) adlı iki ciltten oluşan bir koleksiyon yayınlamıştır.⁵⁸⁵

Profesör K. Jubanov yayınlarında ("Kazak Dilinin Grameri", "Yardımcı Fiiller Hakkında Notlar", "Devrim ve Kazak Ulusal Dili" vb.) fonetik, morfoloji, etimoloji, onomastik, dilbilgisi, edebî dil, Kazak dili ve dil tarihindeki en zor konular gündeme gelmiştir.

1930'lu yıllarda Kanyş Satpayev bilimin zirvelerine yükselmiştir. Bilim insanının aktif katılımıyla, Jezkazgan bölgesindeki mineral kaynaklarının tanımlanması ve geliştirilmesi üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir. Seçkin jeolog Satpayev iyi eğitilmiş bir bilim adamı olarak Orta Kazakistan'daki antik metalurji merkezlerini keşfetmiş ve Orta Çağ'ın tarihsel ve kültürel anıtlarını incelemiştir. 1927 yılında Moskova'da, genç bir mühendis Satpayev'in tanıtımı yapılarak, XIV. yy'a ait "Er Edige"nin kahramanlık destanı yayınlanmıştır.⁵⁸⁶

⁵⁸⁴ Alkey Margulan, *Materialy k Biobibliografii Uchenykh Kazakhstana*, Editörler Ş. Kulbaeva, D. Kazbekova, Nauka Baskısı, Alma-Ata 1984, s. 15.

⁵⁸⁵ Ş. Mukhtarova *Etnokulturnyy Komponent v İstorii Obrazovaniya Kazakhstana (20–30-ye gg. XX v.)* Almatı 2015, s. 162.

⁵⁸⁶ *1926-1932 yıllarında Sovyet Biliminin Örgütlenmesi, Belgelerin Toplanması*. Leningrad 1974, s.169-170.

1930'lu yıllarda Ufa Ahmedsafin, daha sonra Sosyalist Emek Kahramanı olan Dmitry Sokolsky, Kazak Bilimler Akademisi akademisyenleri Nailya Bazanova, Abiken Bekturov, Aleksandr Polosukhin, Nıĝmet Sauranbayev'in bilimsel ve yaratıcı etkinliğe başlamıştır. Onlar ülkedeki kimya, hidroloji, tıp, dilbilim ve fizyolojinin en önemli alanlarını belirlemişlerdir. 1940 yılında Kazakistan'da 57 bilimsel kurum (üniversiteler dahil), 17 araştırma enstitüsünde 1.727 araştırmacı, 10 bilim doktoru ve 50 bilim adayı çalışmıştır.⁵⁸⁷

Ülkedeki bilimin gelişmesi ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bilimsel kurumların malzeme ve teknik tabanı yavaş gelişmiştir. Gerekli malzeme ve ekipman eksikliği toplanan bilimsel verilerin işlenmesini zorlaştırmıştır. Bilimsel personel tam olarak kullanılmamış, bilimsel çalışmalara yalnızca bir veya iki bilim adamı katılmıştır. Bunun sonucunda çalışma planları yıldan yıla uygulanmamış veya değiştirilmemiştir.

3.4. Kazak Kadınlarının Eşitliğine İlişkin Sovyet Politikası

Sovyet hükümeti ayrıca kadınların eşitliğini başlatmış ve onları kültürel inşaya dâhil etmiştir. Ancak kadın konusunu ilk gündeme getiren Alaş Orda hükümeti üyeleri olmuştur. 1917 yılında Orenburg'daki Tüm-Kazak Kongresinde, kadınlara erkeklerle aynı siyasi hakları, gönüllü olarak evlenme, evlilik sırasında hem damadın hem de gelinin rızasını isteme, başlık ve “amengerliği”⁵⁸⁸ yasaklama ve ikinci bir eş almak için ilk eşten izin almak gibi sorunları gündeme getirmiştir.

1930'lu yılların ortasında cinsiyet ilişkilerinde meydana gelen değişiklikler mevzuatta yer almıştır. Siyasi ve medeni haklar bakımından Kazak kadınlarının erkeklerle eşitliğinin yasal olarak pekiştirilmesi ancak 1936 tarihli SSCB Anayasası tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵⁸⁹

Anayasa, SSCB'nde ekonomik, devlet ve sosyo-politik yaşamın tüm alanlarında kadın ve erkek eşitliğini garanti etmiştir. Kadınlara erkeklerle eşit çalışma, ödeme, dinlenme, sosyal sigorta ve eğitim hakları, anne ve çocukların menfaatlerinin devlet tarafından korunması, çok çocuklu annelere ve bekâr annelere devlet yardımı

⁵⁸⁷ Kanyş Satpaev, *İzbrannie Stati O Nauke i Kulture*, Nauka Baskısı, Alma-Ata 1989, s.17.

⁵⁸⁸ Amengerlik: Dul kalan bir kadını ölen kocasının kardeşi veya yakınlarından birisi ile evlendirme Kazak geleneği.

⁵⁸⁹ “Konstitutsiya SSSR ot 05.12.1936”, SSCB Merkez Yürütme Komitesi, “İzvestia” Gazetesi, Sayı. 283, Moskova 1936, s.1-2.

sağlanarak, kadınlara hamilelikte ücretli izin sağlanması, geniş bir doğumhane, kreşler ve anaokulları ağı sağlanarak bu hakların kullanılması sağlanmıştır. (Madde 122).

1927 yılında Halk Eğitim Komiserliği ilk kez Kazak ve Doğulu azınlık kızlarını ve genel olarak kadınları okula çekmek ve eğitmek konusunu gündeme getirmiştir. 19 Ocak 1927'de Kurul, bu konuda bir karar kabul etmiştir. Bu karar temelinde, kız çocuklarını devlet okullarına çekmek, bir dizi kadın okulu ve diğer kültür ve eğitim kurumlarını açmak için geniş çaplı bir kampanya yürütülmesi talimatı verilmiştir.⁵⁹⁰

Kazak Merkez İcra Komite Başkanlığı'nın 11 Mart 1930 tarihli kararı, Cumhuriyet'in eğitim yetkililerini 1929-1930 eğitim-öğretim yılında 53 bin çalışan kadını eğitmekle vaziflendirmiştir. 1929 yılında Kazakistan'da toplam 69 Kırmızı Yurtlar mevcut iken 1930 yılında sayıları 74'e ulaşmıştır. Böylece Kırmızı Yurtlar, Kazak kadınları arasında sosyo-politik çalışmaların en etkili merkezi haline gelmiştir.⁵⁹¹

Kasım 1935'te 1. Kazakistan Kadın Kongresi gerçekleşmiştir. Kadınların sosyalist inşaya katılımından ve gelenek kalıntılarına karşı mücadeleden bahsetmişlerdir. Kongrede konuşan Kazakistan Halk Eğitim Komiseri T. Zhurgenov, Kazak kadınları arasındaki eğitimin zayıflığına dikkat çekerek; "*Modern insanın görevi sadece okur-yazar olmak değil, aynı zamanda eğitim almak, belli bir sanatı geliştirmek, bir işi kazandırmak... Maksat artık eğitilmiş ve sanatsal olmaktır*" diyerek "*bu kongre kadınları eğitime, çalışmaya ve kültüre davet eden bir kongre olmalıdır*"⁵⁹² demiştir.

Aralık 1927'de TB(b)P'nin tarihî XV. Kongresi yapılmıştır. Kongre'nin belirlediği görevler arasında kadının eğitimi konusu özel bir yere sahip olmuştur.⁵⁹³ Bu görevlerin birincisi, yetişkin kadınlar arasındaki okuma yazma bilmemeyi ortadan kaldırmak ve ikincisi de tüm kızları okula dahil etmek üzere iki yönde olmuştur. 1928'de partinin yönlendirdiği gibi; Kazakistan Merkez İcra Komitesi Başkanlığı'nın Mart ayı toplantısında, devlet bütçesinden kadınların eğitimine yönelik özel bir konu gündeme gelmiş ve yatılı okullar ile Kazak kızları için okul atölyelerinin düzenlenmesi sağlanmıştır.⁵⁹⁴

⁵⁹⁰ Saduakasova. "Razvitiye Jenskogo Obrazovaniya v Kazakhstane (1920-1932)", Yayınlanmamış Tez, Alma-Ata 1966, s.62.

⁵⁹¹ Yesengazy Kuandyk, *Sotsializm Kuruğa Katyskan Ayelder*, "Problemy Gendera v Kontekste Transformatsii Kazakhstanskogo Obshchestva", 30 Ekim 2001 Tarihli Uluslararası Konferans Malzemeleri, "Kazgosjhen Pİ" Yayınları, Almatı 2001, s.79.

⁵⁹² Uzakbay Kulumbetov. "Sovet Ayelderi Tolik Provalı Azamat", (Kazakistan I. Kadın Kongresi'nde Konuşma), KazSSC Yayınevi, Alma-Ata 1936, s.22.

⁵⁹³ Ermagambetova, "Kazakistan Kadınları", Sosyalist Kazakistan Gazetesi, Sayı.249, 26 Ekim 1940, s.6.

⁵⁹⁴ Kulumbetov., a.g.e., s.25-26.

Nisan 1928'de TB(b)P'nın Bölge Komitesi Plenumu, kadınlar için eğitimin önemini vurgulayarak "Kazakistan'da kültürel inşanın görevleri üzerine" konusunu ele almış ve göçebe, yarı göçebe köylerde kızlar için ilkokullar açılmasını önermiştir. Bu amaçla Kazak kız ve kadınları için özel okullar açılmaya başlamıştır. 1926-1927 öğretim yılında, kırsal ilköğretim okullarındaki kız çocuklarının % 8-10'u kız iken, 1927-1928 öğretim yılında kırsal ilköğretim okullarında Kazak kızların payı % 11,1'e yükselmiştir. Ama yine de önemsizdi, çünkü 1927-1928 öğretim yılında, her iki kızdan sadece biri kırsal okullara kayıt olmuştur. Yukarıdaki nedene değindik ve köylülerin çoğu kızlarını evde tutmaya çalışmıştır ve "bir kızın okuması gerekmiyor, her halükarda evlenecek" demişlerdir. Örneğin, 1927-1928'de Kazak kızlar sadece % 11, Rus kızlar ise % 33,7 okula gitmiştir.⁵⁹⁵

Kültür inşası sırasında, göçebe köylerdeki Kazak kadınların eğitim çalışmalarının ana merkezini kırmızı yurtlar oluşturmuştur. "Kırmızı Yurtlar", kültür ve eğitim kurumu aynı zamanda bir kulüp, okuma odası, kütüphane, derslik ve çeşitli konularda danışma merkezi olarak hizmet vermiştir. Yurtların temel amacı Sovyet ideolojisini teşvik etmek olmuştur.⁵⁹⁶

Kazak bölgelerinde Sovyet kültür yapısının gelişmesine yönelik kültürel şarkı ve dans geceleri ile performanslar düzenlenmiştir. Fakir Kazakların geleneksel hayatlarına ve Kazak kadın eşitsizliğine yönelik konuşmalar yapmışlardır. O zamanın basını, bu tür akşamların nasıl sonuçlandığını yazmıştır: "*Edebiyat gecesini 25 Kasım 1928'de Pavlodar'da "Bilim" örgütü düzenlemiştir. Edebiyat gecesine birçok kişi geldi, yaklaşık bin kişi giriş yaptı, diğerleri geri döndü. Çoğu yaşlı erkekler, kadınlar sayısı azdı. Oyuncuların yetenekleri ve acı sözleri dinleyicilerin yüreğine o kadar dokundu ki insanlar ağlamışlar. Özellikle 11 yaşındaki Gaziza Salimanova kendini oyun oynamaktan alıkoyamadı. Rus-Nogay halkı, böyle bir edebiyat gecesini yapamayacaklarını itiraf etti. Her gün insanlar gelip Edebiyat gecesinin ne zaman yapılacağını soruyor.*"⁵⁹⁷

Bu tür sahnelerdeki performanslar, Sovyet ideolojisinin etkisi altındaki sosyalizm propagandası etrafında dönmüştür. Sovyet sistemi kadın sorununu çözememiştir. Stalin baskıları Kazakistan'ı öksüzler ve dullar ülkesine çevirmiştir.

⁵⁹⁵ Şolpan İkezhanova, "KazaKstandağı Ayelder Arasındağı Sawatsizdiktı Joyu Naukani Turalı (1926-1941)", *World Science Dergisi*, Sayı 1 (5), Cilt 4, Ocak 2016, s.19.

⁵⁹⁶ *Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane*, Belge ve Materyallerin Toplanması, Derleyenler M.A. Abdulkadyrov, S.S. Golubyatnikov ve diğerleri, Kazak Devlet Üniversitesi, Kazakistan Yayınevi, Alma-Ata 1965, c. I, s.90.

⁵⁹⁷ Sawık Keşi (Eğlence Partisi), Enbekşi Kazak Gazetesi, Sayı 98, Alma-Ata, 5 Mayıs 1928, s. 4.

Ulusal bilinç ve sınıf bilinci arasında ayırım yapılmadan yürütülmüş eşit haklar politikası, Kazak kadınlarının doğasında önemli bir iz bırakmıştır. Eşitlik sayesinde kadınların gücü birçok yerde galip gelmiş ama dul, bekâr anne, özgürlük ve bağımsızlık özleyenler, evlenmeyi reddedenlerin sayısı artmıştır.

3.5. Sanat Alanındaki Gelişmeler

3.5.1. Edebiyat ve Sanatta Sosyalist Realizm Gerçekçiliğın Tekliğı

1930’lardan itibaren sanatçı örgütlerinin tartışmalarıyla SSCB’nde “Sosyalist gerçekçilik” bir sanatsal tavır olarak ilan edilmiştir. Bunun da Sürrealizm gibi bir sanatsal ekol olduğunu ve özellikle iktidardaki sınıfın, işçi sınıfının partisinin buna dahlinin yani sosyalist gerçekçiliğı desteklemesinin herhangi bir sanatsal ekolü desteklemekten farklı olduğunu düşünmek lazımdır. Sosyalist gerçekçilik bir dünya görüşüdür. O dönemlerde, "Sovyetlerde kalkınma", "ilerleme", "inşa" gibi kavramlar çok sık duyulmuştur. İşçi sınıfının bütün melekelerinin gelişmesi, bütün yeteneklerinin açığa çıkması ve dünyayı çelişkiler içindeki bir süreç olarak algılayabilmesi ve bu çelişkili dünyayı iyiye, güzele götürmeye çalışırken, sosyalizmi inşa ederken bu inşa sürecini işine gelecek ve bunu güçlendirecek biçimde dünyaya bakmak duygusunun, bu bakış açısının karşılığıdır sosyalist gerçekçilik.⁵⁹⁸

Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nde (s. 1501) şu satırlar yer almaktadır: "Stalin resimde sosyalist gerçekçilik fikrini gerçekleştirdi". Sanattaki sosyalist gerçekçilik 1920'lerden sonra daha belirgin bir hale gelmiş ve nesnelere oldukları gibi değil, olmaları lazım geldiğı şekilde biçimlendirilmeye başlanmıştı. Bu da aslında bir çeşit akademik idealizmden başka bir şey olmuyordu.⁵⁹⁹ Sovyetlerde sanatçılar ve edebiyatçılar sosyalist gerçekçi bir tutuma teşvik edilmiş ve özendirilmişlerdir. Dolayısıyla bunun üzerine koparılan yaygaranın, yürütülen spekülasyonun dünyayı SSCB’nde yaşandığı gibi anlamamanın bir ürünü ve tamamen bir burjuva bakış açısı olduğunu, “düşünce özgürlüğü” denen şeyin tamamen liberal bir perspektiften anlaşıldığını söylemek mümkündür. Çünkü “düşünce özgürlüğü” diye tarif edilen şeyin içeriğı aslında sosyalist gerçekçiliğe karşı doldurulmuştur. SSCB’ndeki kültürel ve sanatsal inşanın, iktidarı ele geçirmiş işçi sınıfının ve emekçilerin kendi dünyalarını güzelleştirmek ve dünyada

⁵⁹⁸ *Kazak-Sovyet Edebiyatının Tarihi Oçerki*, Kazak SSC Bilimler Akademisi, Alma-Ata 1958, s. 88-89.

⁵⁹⁹ Adnan Turani, *Dünya Sanat Tarihi*, 4. Basım: Remzi Kitabevi, Ekim 1992, s. 445.

alternatif bir yaşam sistemi oluşturmak için kendi yanlarına aldıkları en önemli yoldaş olduğunu vurgulamak gerekir.

SSCB'nin kurulmasıyla birlikte Marksist, komünist ve sosyalist ideolojiler devlet politikalarında belirleyici hale gelmiştir. İşçi sınıfının ön plana çıkarılması ve yeni düşünce akımlarının etkisiyle yeni bir Sovyet toplumu inşa edilme çabasına girilmiştir. Bunun için rejim tarafından çeşitli devlet kurumları oluşturularak toplumun yeniden inşası için belli basit politikalar Sovyet toplumuna nüfuz etmiştir. Dil politikaları, edebî ve sanat eserleri aracılığıyla Sovyet toplumunun belli başlı noktaları şekillendirilmiştir.⁶⁰⁰

3.5.2. Kazak Sovyet Edebiyatının Gelişimi

Kazakistan'da, SSCB'nde olduğu gibi, işçi sınıfını oluşturma çabaları Kazak edebiyatında da yaygınlaşmıştır. 1920'li yılların ortasında İsa Bayzakov (1900-1946), Kalmakan Abdukadirov (1903- 1964), Abdilda Tajibayev (d. 1909) gibi şairler, yeni bir imaj, üslub ve çağdaş konularla Sovyet Kazak edebiyatını güçlendirmeye çalışmışlardır. Gabiden Mustafin (d. 1902) ve Gabit Müsirepov (d. 1902) gibi romancılar da yazarların ideolojik eğitiminde ve burjuva ile mücadelesinde önemli rol oynamışlardır.⁶⁰¹

1927'lerde Sovyet hükümeti İlk Beş Yıllık Ekonomik Plan'ın bir şekilde gelişmesi, Kazakistan ekonomisi ve medeniyetinde de önemli değişiklikler yapmıştır.⁶⁰² 1934'te Kazakistan Yazarlar Birliği kurulmuştur. Sanayileşme yıllarında "Kazakistan Yazarlar Birliği'nin" ilk toplantısı Alma-Ata'da 1934'de gerçekleşmiştir. Birliğin hazırladığı "Jana Adebiet" (Yeni Edebiyat) gazetesi de yayınlanmıştır. "Jana Adebiet" dergisi "Edebiyat Meydanı" adıyla basılmaya başlanmıştır. Rus dilinde de "Literaturniy Kazahstan" (Edebî Kazakistan) dergisi çıkmıştır. Sovyet edebiyatının ideolojik istikâmeti ile gelişme yönünü gösterecek bir dizi çare ortaya konulmuştur.⁶⁰³

⁶⁰⁰ Evren Barut, Mehmet Odacıoğlu, Şaban Köktürk, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde Düşünce Hareketlerinin Edebi Eserler Üzerinde Etkisi: SSCB'de Çeviri Sansürü", Tarih Okulu Dergisi (TOD), Sayı XXVI, Haziran 2016, s. 477.

⁶⁰¹ Serik Kirabayev, Sovyet Döneminin Kazak Edebiyatı: Kısa Bir Deneme, Bilim Yayınevi, Almatı 1998, s.34.

⁶⁰² Arab Grafikasimen Basılğan Kazak Kitaptarının Katalogı (1841-1932), Der. N. Askarbekova, "Kazakistan" Baskısı, Almatı 2006, s.165.

⁶⁰³ Kazak Sovyet Edebiyatının Tarihi Üzerine Makaleler, Editörler: M. O. Auezov, S. M. Mukanov; Kazak SSR Bilimler Akademisi; Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Kazak SSR Bilimler Akademisi Yayınevi, Alma-Ata 1958, s.512.

Böylece edebiyat tamamen Parti'nin güdümüne girmiş ve Sovyet edebiyatının sanat metodu olarak “sosyalist realizm” belirlenmiştir. Kazak halkının yaşantısını tasvir etmeye çalışan eserlerin o zamanki en önemli meselesi, Kazak köyündeki değişimlerdir. İhtilâlde zengin idarecilere sahip çıkan hükümet, daha sonra yurt içinde fakirleri zengin kulaklara karşı kışkırtmış, zengin olanları da yok etme siyaseti başlatmıştır. Bu büyük değişikliklerin Kazak köyündeki yansımalarını tasvir eden Beyimbet Maylin'in hikâyeleri çıkmıştır. “On Beş Ev” ve “Kırmanda” hikâyeleri Kazak hayvan yetiştiricilerinin kıtlıktan sonraki hayatlarını tasvir etmiştir. “Gülşara Jenge (Gülşara Yenge)” ve “Ravşan Kommunist” gibi 1917 İhtilali'ni öven hikâyeler yazdığı halde tenkide uğrayan yazarın “Talak (Boşanma)” ve “Şariğat Buyruğı” gibi din karşıtı hikâyeleri bu tenkitlerin biraz hafiflemesini sağlamıştır. Beyimbet Maylin Kazak Sovyet edebiyatının çok kabiliyetli temsilcilerindendir. Yazarlığa İhtilâl'den önce başlamış ve amacı demokrasi için eserler yazmak olmuştur. Ekim İhtilali'nden sonra yeni edebiyatın temelini atmaya çalışmıştı. Sovyet edebiyatının yirmi yıllık tarihinde Beyimbet'in sanat alanında özel bir yeri vardır. Eserleri Sovyet zamanında Kazak köyündeki değişimleri yansıtır. Beyimbet'in eserleri yeni hayatın tarihî gibidir. Kazak-Sovyet edebiyatının temel taşı oluşturulan “meşhur yazar ve şairler” grubunda nesir ve dram yazarı olarak Beyimbet Maylin'in yeri ayrıdır.⁶⁰⁴

Muhtar Avezov'a göre Beyimbet Maylin'in hikâyelerinin pek çoğu devrinin ilk yıllarından itibaren otuzuncu yılların ortasına kadar Sovyet zamanında Kazak köylerinde yaşanan hayatın tasviridir. Muhtar Avezov da İhtilal öncesi Kazak köylerindeki hayatı tasvir ettiği için tenkit edilmiştir. Avezov, sürekli tenkitler yüzünden hikâyelerini yeniden yazmak, değiştirmek zorunda kalır. Bu devirdeki yazarlar, köy halkının kolhozlaştırmaya karşı koyuşunu tasvir etmiştir. Muhtar Avezov Filoloji Fakültesini 1928'de mezun olmuş ve 1930'da da lisansüstü eğitimini tamamlamıştır. “Baybişe-Tokal” ve “Karagöz” gibi piyeslerini yazmıştır. Daha sonra “Kandı Azuv” yani “Kanlı Azı Diş” olarak tiyatro sahnesine konulan “Kökserek” adlı hikâyesi Avezov'un önemli hikâyelerinden biridir.⁶⁰⁵

Aynı dönemin bir başka önemli yazarı Gabit Musirepov'un “anne” hakkındaki hikâyeleri, bu devir edebiyatında büyük yenilik olarak kabul edilmiştir. Rus yazarı Gorki'nin “Ölümü Yenen Ana”, “İnsanoğlunun Anası” hikâyelerini tercüme edip,

⁶⁰⁴ Beimbet Mailin, *Çok Ciltli Eserlerin Toplanması*, Belgeler, Veriler, Görüşler, "Kazygurt" Yayınevi, Almatı 2013, c. XIII, s.13-14.

⁶⁰⁵ Muhtar Avezov, *Klasik Çalışmalar*, Dünya Edebiyat Yayınevi, Almatı 2012, c. XII, s.51-54.

Kazak hayatının gerçeği ışığında “Annenin Arabuluculuğu”, “Besleyen Ana”, “Anaların Anası” gibi hikâyeler yazmıştır. “Şugıla” ve “Yassı Burun” Müsirepov’un sanatının başlangıç döneminin bittiğini ve usta bir yazar olarak geliştiğini gösteren eserlerdir. Müsirepov’un eserlerinde kadın kahramanlar, Kazak kadınlarının maneviyat bakımından yüksekliğini gösteren birer tip olarak ortaya çıkar. Aklıma, Kapiya, Nagıma, Natalya gibi tipler ülke ruhunun bitmez kuvvetini, insancılığını temsil eder. Bunların hepsi annenin ferasetini, güç ve gayretini ortaya koyar.⁶⁰⁶

Müsirepov, Kazak Sovyet edebiyatının kurucularından biri olan yazar, edebiyat araştırmacısı 1927 yılından itibaren TBK(b)P üyesi olmuştur. 1923’te Orenburg Emekçiler Fakültesi’ne girmiş ve 1926’da mezun olmuş. 1927-1928’de Burabay Meslek Yüksek Okulu’nda ders vermiş ve on yıl kadar basın yayın alanında çalışmıştır. 1930’un başında Müsirepov dram sanatı sahasında eserler yazmaya başlamıştır. 1934’te ilk piyesi olan “Kız Jibek”i yazmış. Sivil Savaş (1918-1921) gazisi Amangeldi hakkında uzun ropörtaj, daha sonra da dokuz bölümden oluşan büyük bir piyes yazmıştır. “Kozi Körpeş-Bayan Suluv” trajedisi Müsirepov’un sanatının en verimli dönemini başlatan eseridir. Diğer Aljappar Abişev ilk hikâyelerinden olan “Zeval”i 1936’da yazmış ve hikâyede, Karagandy işçilerinin bir araya gelip hürriyet yolundaki mücadelelerini, İngiltere’nin hakimiyeti altında olan işçilerin hayatını tasvir etmiştir.

Bu tarihlerde yazar ve şairler de Yazarlar Birliği’nin prensipleri doğrusunda bütün edebî türlerde eserler vermeye başlamışlardır. Saken Seyfulin, Lenin’i anlatan ve halkın bağımsızlık mücadelesini yansıtan şiir ve romanlar yazmıştır. 1934 Beyimbet Maylin de milliyetçiliğine karşı ve Kazak köylerinin kolektifleştirilmesi için yapılan mücadeleyi anlatan “Azamat Azamatiç” adlı eserini yayınlamıştır.

Sonuç olarak, Sovyet Döneminde Kazakistan’da Sosyalizm ve Komünizmin baskısı altında bir edebiyat ortaya çıkmıştır.⁶⁰⁷ Otuzlu yıllarda edebiyat üzerindeki Parti siyaseti de değişmiştir. Edebiyatı kontrolünden çıkarmak istemeyen idareciler, yazarlara uymaları gereken reçeteyi sunmuştur. Bu yılların başında General Goloşyekin, Kazak yazarları içindeki milliyetçi ve Alaş Orda taraflarını izlemeye başlar ve onların açığını bulmaya çalışır. Seyfulin “Türk birliğini” istemekle suçlanmış ve diğer Kazak aydınları da bu suçlamaya maruz kalmışlardır. Yazdıkları eserler için özür dilemeye zorlanmış ve Komünist Parti’yi övücü yazılar yazmaları istenmiştir. Bu çeşit

⁶⁰⁶ *XX Gasırdağı Kazak Adebieti Damunun Alğaşkı Kezeni*, Der. Abdımanoviç, Liters Baskısı, Bölüm 13, Astana 2017, s.65.

⁶⁰⁷ *Kazak Edebiyatı: Ansiklopedi*, Derleyen Zaki Ahmetov, Kazakistan Kalkınma Enstitüsü, Almatı 1999, c. II, s.108.

uygulamalar Kazak yazarlarını eserlerindeki milliyetçi unsurları çıkarmaya ve eserlerinin milliyetçilik vasıflarını değiştirmeye mecbur etmiştir.

1917 Ekim İhtilali sonrası ve 1920'li yıllarda damgasını vuran Kazak yazarlarından bazıları kısa ve uzun hikâyelerinin yanısıra yazdıkları romanlarla da dikkat çekmişlerdir. Sovyet hükümetinin istekleri doğrultusunda yazmadıkları için Sovyet eleştirmenlerinin saldırısına maruz kalmışlar ve diğer Türk Cumhuriyetleri ile Türk topluluklarındaki aydınlar gibi çoğu 1937'de Stalin'in "Soykırım"ına uğrayarak hayatlarını kaybetmişlerdir.⁶⁰⁸ Bu şartlar altında gelişen edebî kıpırdanışa kendi gerçekçi fikirleri ile destek çıkan yazarların içinde Saken Seyfulin, İlyas Jansügirov, Muhtar Avezov ve yukarıda bahsedilmiş diğer yazarlar da vardır.⁶⁰⁹ Örneğin, 1937'de "Alaş Ordacı-Milliyetçi" olarak Seyfulin, Maylin, Cansugirov tutuklanmışlar, Avezov, Mukanov, Müsirepov gibi yazarların suçları siyasi suç olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Sabit Mukanov ile Gabit Müsirepov ise Parti'den çıkarılmıştır.⁶¹⁰ Böylece "Sosyalist gerçekçi" Sovyet Kazak edebiyatının kurucuları sayılan bu yazar ve şairlerin çoğu Sovyet hükümetinin çizgisinde yazmadıkları için 1937-1938 yıllarında hayatını kaybetmiştir.

3.5. 3. Sovyet Sanat Dallarının Gelişimi

Tiyatro sanatı 1930'lu yıllarda büyük bir başarıyla gelişmiştir. Tiyatrolar ağı genişlemiş, repertuar zenginleştirilmiş ve oyunculuk becerileri güçlendirilmiştir. Bölgelerde profesyonel tiyatrolar da kurulmuştur. 1935'te Kazakistan'da 21 tiyatro varken 1940'ta sayıları 40'a yükselmiştir. Kazak tiyatrosu 24, Rus tiyatroları 10, Uygur tiyatroları 2, Özbek, Ukraynaca, Kore tiyatroları ve Kazaklar da dahil olmak üzere toplam 40'a ulaşmıştır. Hatta Rus gruplarıyla birlikte Cumhuriyet Kukla Tiyatrosu da kurulmuştur.

1925'de ilk profesyonel ulusal Kazak Devlet Dram Tiyatrosu'nun Kızıl-Orda'da düzenlemesi Sovyet Kazakistan'ın kültürel tarihinde önemli bir olay haline gelmiştir. 1928'de Kazak Devlet Dram Tiyatrosu, Cumhuriyet'in yeni başkenti Alma-Ata'ya

⁶⁰⁸ *XX Gasırdağı Kazak Adebieti Damuının Alğaşkı Kezeni*, Elektronik ders kitabı, Yazar: O. Abdimanoviç, Ş. Şortanbaev, Bölüm 13, Liters Baskısı, Almatı 2017.

⁶⁰⁹ *XX Gasırdağı Kazak Adebieti Damuının Alğaşkı Kezeni*, Der. Abdimanoviç, Liters Baskısı, Bölüm 13, Astana 2017, s.65.

⁶¹⁰ *Kazak Edebiyatı Tarihi*, Kazak SSR Bilimler Akademisi Yayınevi, Alma-Ata 1967, s.112.

taşınmıştır. 27 Şubat 1937'de Akademik Tiyatrosu unvana layık görülmüştür. (Bkz. Ek 67.)

1 Kasım 1931'de Kazakistan Bölgesel Parti Komitesi "Kazak Drama-Tiyatrosunun Durumu ve Meseleleri" konulu toplantıda Sanatçıların yetiştirilmesi, büyük yerleşim birimlerinde tiyatrolar kurulması kararlaştırılmıştır. 8 Eylül 1933'te Halk Eğitimi Komiserliği'nin "Ulusal Sanatın Geliştirilmesi İçin Önlemler" hakkında kararlarıyla tiyatrolar açılmıştır.⁶¹¹ Bu bağlamda 1934 Uralsk (sanat yönetmeni G. Turebaev), Çimkent (sanat yönetmeni J. Argynbaev), 1935 Petropavlovsk (1935-1938) ve Aktöbe (1935-1948), 1936 Karaganda (sanat yönetmeni Ş. Gataulin) ve Cambul (şimdi Taraz; sanatsal yönetmen Argynbayev) ve 1938 yılında Guryev (şimdi Atyrau; sanatsal yönetmen A.I. Susanov-Sayansky) ve Pavlodar (sanatsal yönetmen N.M. Atakhanov) bölgelerinde Kazak tiyatroları açılmıştır. Açılan tiyatrolar halka kültürel hizmetler sunmaya başlamıştır. 1927-1928 yıllarında Alma-Ata, 1930-1933 yıllarında Ridder ve 1932-1934 yıllarında Karaganda'da İşçi Sınıfı Gençlik Tiyatroları kurulmuştur. Bu bölgelerde K. Badyrov, K. Karmysov ve S. Telgaraev tiyatrolarının yaratılmasına katkıda bulunmuştur.

XX. yy'ın başından itibaren ortaya çıkmaya başlayan yeni edebî türler arasında tiyatro eserleri de görülmüştür. Kazak Sovyet edebiyatının oluşmaya başladığı bu yıllarda Beyimbet Maylin, İlyas Jansügirov, Sabit Mukanov gibi yazarlar roman ve şiir ile birlikte tiyatro eserleri de yazmışlardır. Aralık 1929'da yapılan Kazakistan Bölgesel Parti Komitesi'nin düzenlediği toplantıda tiyatro meselesi tartışılmıştır. Sosyalist gerçekçiliği gösteren, yeni devri öven piyesler yazılması tavsiye edilmiştir. Daha evvel yazılmış olan piyesler bu şekilde sahnelenmeye başlanmıştır. Örneğin, Maylin'in "Maydan", Cansugirov'un "Kek", Bayseyitov ile Şanın'ın "Tartıs" adlı piyesleri sahnelenmiştir. (Bkz. Ek 70.)

13 Ocak 1934'te Alma-Ata'da açılan müzik stüdyosunda "Ayman-Şolpan" ve Gabit Müsirepov'un "Kız Jibek" müzikali sahnelenmiştir. Avezov'un "Tas Tültekter", "Alma Bağı", "Şekara", İlyas Jansügirov'un "Türksib" ile "Min de Şap" eserleri ortaya çıkmıştır. 1930'lu yıllarda tiyatronun gelişmesine en çok emeği geçen Beyimbet Maylin olmuş ve "Bizdin Jigitter", "Jalbır" ve "Amangeldi" oyunlarında bağımsızlık mücadelesi gençlerini anlatmıştır. Kazak tiyatrosunun oluşumunda özellikle Avezov'un

⁶¹¹ KCMD FFSKA Arşiv Fonu 2, Envanter No.115122, 1929.

dramaturjisi ve Şanın'in yönlendirici faaliyeti ayrıca önemliydi.⁶¹² Avezov'un güçlü kaleminden doğan "Karagöz", "Kara Kıpçak Kobılandı", "Abai", "Aiman-Şolpan", "Tungi Saryn" vs. dramatik eserleri tiyatro repertuarını canlandırmıştır. (Bkz. Ek 73.)

1930'lu yıllarda Sovyet yönetimi altında Kazak topraklarında kolektifleştirme önlemlerinin uygulanmasını tasvir eden oyunlar sahnelenmiştir. ⁶¹³Bu yıllarda tiyatro oyuncularını Külaş Baiseitova, K. Baiseitov, K. Beisov, Jusipbek Elebekov, M. Erjanov, Şara Jienkulova, K. Karmysov, K. Adilşinov, Şaken Aimanov, Sara Maikanova, Zada Kurmanbaeva, S. Telgaraev, A. Abdullina, O. Jumagulov, J. Ogizbayev, R. Koişibaeva ve G.Syzdykova vs. sahne ustalarının gelmesi tiyatroyun karmaşık dramatik eserlere hakim olmasına katkıda bulunmuştur. Özel davetle tiyatroya gelen Rus yönetmenleri M.G. Nasonov, I.G. Borov, A.A. Sokolov, Y.L. Rutkovsky, M.V. Sokolovsky ve Y.P. Taneev çalışmaları da tiyatroyu canlandırmıştır. Rus performanslarının her biri aktörler için gerçek bir sahne okulu olmuştur. Yönetmen Nasonov, 1933'te Avezov'un "Enlik-Kepek" trajedisini yeniden sahnelemiştir. 1934 Kazak Dram Tiyatrosu bünyesinde Müzik Tiyatrosu (şimdi Kazak Devlet Akademik Opera ve Bale Tiyatrosu) açılmıştır. (Bkz. Ek 70).

Kazak halkının müzik sanatı uluslararası düzeyde yaygın olarak tanınmıştır. Yabancı ülkelere Kazak şarkıları ve küyelerini⁶¹⁴ araştırmacı Aleksandr Zatayeviç ve şarkıcı Amire Kaşubaev ilk teslim etmiştir. Zatayeviç XIX.yy'ın halk şarkıcıları ile müziklerini ortaya çıkarmış ve çok değerli bilgiler toplamıştır. Örneğin, Akan Seri, Birjan Sal, Abai, Jayaw Musa, Ukili İbrai, Kurmangazy, Mukhit, Dauletkerei ve Tattimbet eserlerini ilk kez yayınlamıştır. Zateviç Kazak halkının 1000 şarkısını halk arasından derlemiş ve 1931 yılında "Kazak halkının 1000 şarkısı" ve "500 Kazak şarkısı ve küyleri" adlı kitaplarını yayınlamıştır. ⁶¹⁵

1925 yılında şarkıcı Amire Kaşubaev Paris'teki Dünya Festivali'nin etnografik konserinde "Ağaç Ayak", "Dudaray", "Kara Turgay ", "Kırmızı Buğday", "Üç Dost" şarkılarını söylemiştir. Kazak şarkıcısının performansı Fransız basını tarafından övgüyle karşılanmıştır. 1927 yılında Amire, Frankfurt Dünya Müzik Fuarı'nda şarkı söylemiş ve

⁶¹² KCMD FFSKA, D.P. Bagaev'in kişisel fonu , Arşiv Fonu 5, Envanter No 3611, 1930.

⁶¹³ KCMD FFSKA, D.P. Bagaev'in kişisel fonu , Arşiv Fonu 5, Envanter No 3527, 1930.

⁶¹⁴ Küy: Kazak halkının millî müzik çalgısı Dombıra'da çalınan sözü olmayan saz eserleridir.

⁶¹⁵ Alexander Zataeviç, *Kazakhstan, Natsionalnaya Entsiklopediya*, Kazak Ansiklopedileri, Almatı 2005, c. II, s.386.

alkışlanmıştır. Sergiden sonra uzun süre Alman şehirlerinde turneye çıkmıştır.⁶¹⁶ (Bkz. Ek 74).

1930'lu yıllarda Kazakistan'da profesyonel müziğin doğuşu damgasını vurmuştur. 1932 yılında Almatı'da bir müzik meslek okulu açılmıştır. Sonra bu okul Kazak Ulusal Tiyatrosu ve Müzik Koleji olarak adlandırılmıştır. 1933 yılında bir müzik stüdyosu kurulmuş ve 1934 yılın Kazak Müzikal Tiyatrosu olarak yeniden adlandırılmıştır. Aynı yıl, yetenekli Kazak çocuklar için bir müzik okulu açılmıştır.⁶¹⁷

Kazakistan halk sanatçılarının 1934 yılındaki toplantısı, profesyonel sanatın oluşumu için büyük önem taşıyordu. Ahmet Jubanov'un dombra orkestrası Tiyatro-Müzik Teknik Okulunda sahne almıştır.⁶¹⁸ Kazak İcra Komitesi adını verdiği Kazak Ulusal Halk Enstrümanları Orkestrası bu dombra orkestrası temelinde kurulmuştur. Orkestraya Ahmet Jubanov başkan ve sanat yönetmeni olarak atanmıştır. Tiyatro-müzik okulu, müzik tiyatrosu ve ulusal orkestra sanatsal aydınlarının gerçek atölyeleri haline gelmiştir. Şarkıcı Kulaş Baiseitova'nın büyük yeteneği burada ortaya çıkmış, G. Kurmangaliyev, M. Ercanov, Ş. Beisekova, İkiz kardeşler Rişat ve Müslüm Abdullin ve U. Turdykulova vokal becerilerinin zirvelerine ulaşmıştır.⁶¹⁹ Halk müzik aracı ustaları N. Bukeikhanov, K. Jantileuov, J. Kalambayev, L. Mukhitov ve diğerleri Kazak Ulusal Halk Enstrümanları Orkestrası temelinde sanat kültürünü başarmıştır. Besteci Evgeniy Brusilovsky, Kazak müziğinin altın fonunda yer alan "Kuz Jibek", "Jalbır" ve opera "Yer Targın" oyunlarını yazmıştır. (Bkz. Ek 68).

Mayıs 1936'da Moskova'da düzenlenen "Halk Sanat Günleri" programı kapsamında Kazak sanatının tanıtımının on günlük programında 300'den fazla yaratıcı aydınların Kazak sanatını temsil etmiştir. Bu programda görev alan sanat ekipleri SSCB'nin kültür ve sanat madalyalarıyla ödüllendirilmiştir. Yüksek sahne becerileri ve başarıları, müzikal tiyatronun Kazak Devlet Opera ve Bale Tiyatrosu'na dönüştürülmesine yönelik omuştur. Halkın tiyatro sanatı ile kültürü de keskin bir şekilde artmıştır. 1937-1940 yıllarında Cumhuriyet'in tiyatroları 6,5 milyon kişi tarafından izlenen 21 binden fazla gösteri gerçekleştirmiştir.⁶²⁰

SSCB'nde planlı ekonomi kapsamında kültürel yatırımlar önemli bir yer tutmuş ve birçok kültür merkezi, opera ve bale salonları inşa edilmiştir. Eğitim kurumlarında

⁶¹⁶ *Kulturnoe Stroitelstvo v Kazahstane (1933-1941 gg.)*, Belge ve Malzemelerin Toplanması, Alma-Ata 1985, c. II, s. 241.

⁶¹⁷ *Kulturnoe Stroitelstvo v Kazahstane*, a.g.e., s.481.

⁶¹⁸ KCMD FFSKA, Arşiv Fonu 16, Envanter No E 879, 1934.

⁶¹⁹ KCMD FFSKA, Arşiv Fonu 2, Envanter No 2602, 1938.

⁶²⁰ Bisengali Gizatov, *Akademisyen Akhmet Jubanov*, Alma-Ata 1972, s. 20-40.

kültürel-sanatsal üretime özel bir önem verilmiştir. Ülkenin en ücra bölgelerine kadar okuma yazma oranının yükseltilmesiyle ilgili çalışmalar yapılmış ve sanatçılar ile aydınlar bu konuda görev üstlenmişlerdir.⁶²¹ Örneğin o dönemden kalan fotoğraflarda SSCB'nin henüz yeterince gelişmiş olmadığı koşullarda, at arabalarının üstünde, ülkenin uzak diyarlarına sinema makineleri taşındığı ve film gösterimleri yapıldığı görülmüştür. Sovyet yönetici kadroları sinemanın insan gelişimi ve sosyalizmin inşa süreci açısından çok önemli olduğunu düşünmüş ve buna özel bir önem vermişlerdir.

Sovyet yönetimi, sanat ve propandaya kitlelere Sovyet ideolojisini benimsetebilecek bir araç misyonu yüklemiştir. Sanat ve propandaya bir eğitici rol verilerek Sovyet doktrininin kitlelere aktarılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede Sovyet yönetimi ve Sovyet güdümlü diğer ülkelerde propandanın sınırlarını belirlemenin oldukça güç olduğu aşıkardır. Sovyet yönetiminde propaganda, temel eğitimden, üretime; sanattan, gündelik yaşama kadar geniş yelpazeyi kapsayan çok yönlü bir süreçtir. Sovyet yönetimi döneminde yaratılan büyük heykeller, pahalı anıtsal fresk ve kabartmalar, yönetimin sosyal alanı tekelleştirmesine yardımcı olmuştur. Sovyet yönetiminin ideolojisinin somutlaştığı ve devrime katılanların efsaneleştirildiği heykeller, sosyal alanı domine etmektedir.⁶²²

1925 yılında Sanatçılar Birliği Almatı'da yerel sanatçıların 100'den fazla resminin yer aldığı bir sanat sergisi düzenlemiştir. 1933 yılında Kazakistan Sanatçılar Birliği'nin organizasyon komitesi kurulmuştur. Böylece ilk profesyonel Kazak sanatçıları ortaya çıkmaya başlamıştır. Moskova ve Leningrad'ta doğal bir sanat yeteneğine sahip genç Kazaklar eğitim görmüştür. Örneğin, Aubakir Ismailov, Abylkan Kasteyev ve diğerleri yurtdışında sanat okullarında okumuştur.⁶²³ (Bkz. Ek 72).

1930'lu yılların başlarında Stalin avangard estetikten kopulmasını emretmiştir. Parti bu tip mimari deneylerin “formalist” ve “burjuva” olduğunu ilan etmiştir. Modernizmin yerini, modellerini XIX. yy Rusya'sında arayan bir tür neoklasisizm almıştır. Sovyet mimarlardan “şanlı millî mimari mirası” canlandırmaları ve geliştirmeleri istenmiştir. Tüm Sovyet cumhuriyetlerinin başkentlerinde Sovyet devleti fikrini güçlü bir şekilde ön plana çıkaran ve her bölgenin kendi millî kültürel geleneğini

⁶²¹ *Sovetskoye Kino Pered Litsom Obshchestvennosti*, Editörü K. Maltsev, Teatr-Kino-Print Baskısı, Moskova 1928, s. 24.

⁶²² Mehmet Emin Satır, “İdeoloji ve Sanat İlişkisi Bağlamında Sovyet Anıtsal Propagandası”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 18, 7 Sayı: 3, Ocak 2018, s. 573.

⁶²³ *Kulturnoe Stroitelstvo v Kazahstane* ., a.g.e., s. 241.

vurgulayan anıtsal binalar dikilmiştir. Yeni apartmanlar ya eski mahallelerin içinde ya da şehrin dış çeperlerindeki toplu konutlar kapsamında inşa edilmiştir. Estetik özellikleri tamamen, zamanın hâkim toplumsal ideallerini yansıtmıştır. Bu dönemde inşa edilen binalarda işçilik iyi ve içlerinde yaşamak ise görece konforlu olmuştur.

1930'lu yıllarda "Vostokkino" (Doğu Sinema) Almatı şubesi sinema sanatının gelişiminin temelini atmıştır. 1930 yılında birçok yabancı ekranda gösterilen "Türksib" filmi Kazakistan'da yapılan ilk önemli film olmuştur. Kazak Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümü onuruna, "Vostokkino" "Bozkır Şarkısı" (1930), "Jut" (1931), "Karatau Syry" (1933) filmleri sahnelenmiştir. Ayrıca dizi belgesel ve sessiz sinema filmi gösterilmiştir. ⁶²⁴

1936 yılında, Rus film uzmanlarının yardımıyla, uzun metrajlı "Amangeldy" filminin çekimleri için hazırlıklara başlanmıştır. Filmin senaryosu Beimbet Mailin, Gabit Musrepov ve oyun yazarı V. İvanov tarafından yazılmıştır. Cumhuriyetin en iyi tiyatro aktörleri E. Umirzakov, Serke Kojamkulov, K. Badyrov, Ş. Jandarbekova ve diğerleri film için davet edilmiştir. Lenfilm'de çekilen "Amangeldy" filmi 1939 yılında gösterime girmiştir. ⁶²⁵ Bu bağlamda, parti-hükümet kararı; "*Kazak sanatçıların Rus ve Kazak dillerinde yaptığı tarihî ve devrimci film "Amangeldy", cumhuriyetin hayatında çok önemli bir olaydır ve Kazakistan'da sinemanın gelişimine zemin hazırlayacaktır*" denilmiştir.

Ülke içindeki acımasız kolonileştirme stratejisinin aslında kocaman bir ülkeyi geri kalmış bir tarım toplumundan sanayileşmiş bir topluma dönüştürme gibi bir etki yapmıştır. Diğer yandan şehirlerde sanayide istihdam patlaması, ihtiyaç duyulan konutların inşasından çok daha hızlı gelişmiştir.

⁶²⁴ *İzbraniye Stsenarii Sovetskogo Kino*, 6 Ciltte, Editörü V. Kozhevnikov ve diğerleri, 2. Baskı, Goskinoizdat Yayını, Moskova 1951, c. V, s. 123.

⁶²⁵ KCMD FFSKA, A. Sirotn'in kişisel fonu , Arşiv Fonu 3, Envanter No-31393, 3-31394, 1938.

SONUÇ

Tez, Kazakistan'da Sovyet yetkililerinin 1927-1938 yılları arasındaki sosyalist inşa yıllarında siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve sağlık politikaları doğrultusunda, Kazakistan'a neler yaşattıklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu bağlamda SSCB'nin 1927-1938 yılları arası Kazakistan politikaları, arşiv ve birinci el kaynaklar ile ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Stalinist rejim döneminde yaşanmış terör, arşiv kurumlarının tartışılmaz gerçekliğindeki belge ve materyalleri ortaya konulmuştur. Almatı'da bulunan Kazakistan Cumhuriyeti Başbakanlık ve Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Merkez Arşivinden bu yıllara dair belgeler tespit edilerek değerlendirilmiştir. Rusya Federasyonunda bulunan Devlet Arşivi'ndeki Sovyet dönemi tarihsel çalışmaları RFDA belgelerinin yayınlanmış koleksiyonunda bulunmuş gerekli belgelere ulaşılmıştır. Arşiv, ülkenin farklı köşelerinden Moskova'ya gönderilmiş gizli raporlara, uygulamaların ne şekilde yansıdığını gösteren yazışmalara ve rakamsal bilgilere ulaşmamız açısından son derece faydalı olmuştur. Araştırmaya kaynak teşkil eden en önemli merkezler Nur-Sultan şehrindeki Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Akademik Kütüphanesi ile Almatı'daki Millî Kütüphanesi olmuştur. Kazakistan'ın en büyük kütüphanelerinden biri olan Ulusal Akademik ve Millî Kütüphane, sahip olduğu zengin kitap koleksiyonu inceleme ve araştırmalarımız sırasında çok faydalı olmuştur.

Tezin bilimsel yeniliği, belirlenen araştırma görevlerinin genişliği ve ölçeği tarafından belirlendiğine göre; bu tezde ilk defa politbüro ve genel kurullara ait tutanaklar ışığında Merkez Komite komisyonlarının ve merkez organların komisyon toplantılarının kapsamlı bir analizi temelinde, Kazakistan'daki SSCB politikasının oluşum tarihine ilişkin kapsamlı bir sistematik çalışma gerçekleştirilmiştir. İlk kez bu tes çalışması ile yurt dışında siyasi, ekonomik, kültür ve sağlık alanında karar verme mekanizması, olgunlaşması ve "sosyalist bir toplum" inşa etmenin temeli olarak ekonomik yönetim temelinde yeni yaklaşımlar getirilmesine çalışılmıştır. Parti ve devlet yapıları açısından baskı, direktif planlamanın onaylanması ve öznel keyfiliğin güçlendirilmesi ile zorunlu sanayileşmenin çeşitli karşılıklı ilişkilerini gösteren; kolektifleştirme politikasının temel sonuçları ile yapay açlık ele alınarak Sovyet politikasının Kazakistan'a yaşattıkları ayrıntılı şekilde değerlendirilmiştir.

Kazakistan tarihindeki temel sorunlardan biri kuşkusuz, Kazak ülkesinde XVIII. yy'dan bu yana yaşanan Rus Çarlık ve Sovyet reformlarını içeren tarihin bugünün

bilimsel bakış açısıyla analiz edilmesidir. Kazakistan Cumhuriyeti 1991 yılında tam bağımsızlığını elde edene kadar, XVIII. yy'dan beri Rus işgal ve kolonizasyonuna maruz kalmıştır. Kazak halkı defalarca bu sömürgeciliğe isyan etmiştir. Bu isyanların nedeni, Rusların işgal ettikleri Kazak topraklarındaki kolonizasyon politikası olmuştur. Kazak topraklarına getirdikleri göçmenleri yerleştirerek tüm imkânlardan yararlanmak için sömürge düzeni kurmuşlardır. Rus kalelerinin inşası, yerel Kazakların zorunlu göçü, Kazakların diline, dinine ve yasasına müdahale, Rus siyasetinin temel özellikleriydi. Bu süre zarfında Kazaklar sadece siyasi ve ekonomik olarak değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal olarak da sömürülmüşlerdir.

Bozkırlara "uygarlık" getirme bahanesiyle uzun yıllar, gizli mahfuz olan Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma politikası, Kazak halkını adeta yok etmeye yönelmiştir. XIX. yy'ın ikinci yarısında, 1860'lı yıllardaki reformların ardından, kendi gücüne inanan Çarlık Rus İmparatorluğu, ihtiyati tedbirden vazgeçerek, Kazak toplumunu açıkça sömürgeleştirmeye ve Ruslaştırmaya başlamıştır. Hükümet, Rusya'nın iç vilayetlerinden gelen göçmenlerin durumunu yasal ve ekonomik olarak haklı çıkarmak ve güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda Kazak ülkesine gelişmiş medeniyetin kazanımlarını getiren hayırseverlerin imajını kafalarında yaratmaya çalışmıştır. Çarlık sisteminin yönetici grupları arasında, Kazak toplumuyla ilgili ortak eğilim, Kazak toplumunu ekonomik ilerleme yolundan olabildiğince uzak tutmak olmuştur. Bu bakımdan Çarlık Rus İmparatorluğu, diğer Avrupa imparatorluklarının çok gerisinde değildir. Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Kazak halkının sosyal hayatını değiştirmeye ve yeni taleplere uyarlamaya niyeti yoktur. Bu politika iki şeyi hedefliyordu: Birincisi, Rus yerleşimcilerini Kazak ülkesinin bereketli geniş bölgelerine getirmek, ikincisi ise yeni ilhak edilen bölgenin doğal kaynaklarını mümkün olduğunca kendi ihtiyaçları için kullanmaktır. Hükümetin uyguladığı bu ekonomi politika elbette yerel halkın ekonomik kültürünün modernleşmesine değil, krize neden olmuştur. Çarlık Rus İmparatorluğu altında gerçekleştirilmiş siyasi reformlar Kazak toplumunun iç ihtiyaçlarına göre gerçekleşmemiştir. Otoriter yönetime dayalı bir imparatorlukta zaten başka türlüünün olması da mümkün olmamıştır. O halde Kazakistan gibi ulusal bölgelerin yönetiminde sömürge yönetimi ilkeleri, Çarlık Rus İmparatorluğu'nun halefi olan SSCB döneminde devam etmesi önemli bir sonuçtur.

Kazakistan'da Sovyet otoriter-idari sisteminin oluşumu ve kurulması Sovyet politikasının yaşattıklarını açıklamaktadır. Sovyet dönemi olarak telakki ettiğimiz dönemde yazılanlar; sadece elde edilen başarılarından bahsedildiğini ve sıkıntıların örtbas

edildiğini göstermektedir. Kısaca Komünist Partisi'nin mücadeleci ruhu ışıklandırılmaya çalışıldığı gibi toplumda zuhur eden sıkıntı ve eksiklikler sadece işlerine gelen şekilde yazdırılmıştır. Ancak, Kazakistan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazanmasından sonra tarihin gizli ve tahrif edilerek kaleme alındığı bu dönemi açık bir şekilde araştırmak imkânı doğmuştur. Yine de bu dönemi araştırmak ve sonuçlandırmakta, bunun oldukça sıkıntılı bir iş olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır.

1920'lerde SSCB'nde sosyalist devletin inşası esnasında derin bir ideolojik ve politik mücadele yaşanmıştır. Bu mücadelenin ana konusu SSCB'ndeki sosyalist devlet inşaa modeli olmuştur. SSCB'nde o zamana kadar, iki sosyalist devlet modeli vardı: Bunlarda biri komünizme "atlama" fırsatı, köylüler üzerinde daha fazla baskıya, kuvvet ve teröre dayalı askerî -komünist demokrasinin daha da geliştirilmesi iken ikincisi, üreticiler için maddi teşviklerin artırılması, emtia-para ilişkilerinin çok yönlü gelişimi düşüncesine dayanan yeni ekonomi politika modeliydi. Bu durumda, Komünist Parti'nin egemenliği altında otoriter yönetime yönelik eğilim artmış ve Kazakistan'da tam özerk bir yönetime ulaşılammıştır. Cumhuriyet siyaset, ekonomi, kültür ve sağlık dahil her yönüyle Moskova'nın doğrudan kontrolü altında olmuştur. 1928'de SSCB'nde iktidara gelen Stalin, 1929'u "büyük bir dönüm noktası" olarak adlandırmış ve bu dönemden itibaren Stalin'in propagandası egemen olmuştur.

Baskı siyaseti dönemi olarak bilinen dönemde kolektifleştirme, müsadere ve millî geleneklere karşı da mücadele edilmiştir. Baskı, Sovyet sistemine ve kamu düzenine yönelik tehdidi azaltmak veya ortadan kaldırmak için Sovyet yetkilileri tarafından uygulanan bir cezai yaptırım sistemi uygulanmıştır. Yapılan bütün ağır baskıların ve insanlık dışı uygulamaların; SSCB'ndeki geniş emekçi halkın çıkarları ve SSCB'nde sosyalist yapının uygulanması için alınan gerekli önlemler olarak değerlendirildiği görülmüştür.

Sovyet rejimi, Kazak aydınlarının önde gelen mevkilerden uzaklaştırılması ve türlü bahaneler ile edilmesi yönünde bir dizi davalar gerçekleştirmiştir. Kazak aydınları casusluk, sanayileşmeyi bozma girişimleri ve tarım işlerine müdahale etmekle suçlanmıştır. Daha ila gidilerek ülke içinde ekonomik faaliyetlerin yaratılması ve uygulanması için yabancı istihbaratlar ile bağlantı kurmakla suçlanmışlardır. O sırada SSCB'nde büyük bir ideolojik mücadele yaşanıyordu. Yeni rejim tüm gücüyle konumunu halka açıklamaya ve eylemlerinde kendini haklı çıkarmaya çalışmıştır. Ancak Stalin, ideolojinin tek başına ülkede düzen kuramayacağını ve iktidarı elinde

tutmasına izin veremeyeceğini düşünerek, ideolojiyle birlikte SSCB'nde baskılar dönemini başlatmıştır. Bu nedenle, Stalinist baskı politikasının esas hedefleri; Sovyet iktidarı muhaliflerinin, yandaşlarının tecrit edilmesi ve ortadan kaldırılmasını sağlamak, sanayileşmenin, kolektifleştirmenin ve kültürel devrimin diğer bariz başarısızlıklarının sorumluluğunu siyasi rakiplere yüklemek, sanayileşme ve sosyalist inşa sorunlarının çözümünde tutarsızlığını gösteren milliyetçi Kazak aydınlarını yok etmek ve tüm gücü tek bir parti liderinin elinde toplamak olmuştur. Buradan çıkarılacak sonuç; SSCB'nin proletarya hükümetini kurarken, Kazak topraklarındaki eğitilmiş aydınları ortadan kaldırmayı önceden tasarlanmış ve planlanmış olduğudur.

Kazak ülkesinde Sovyet yetkililerin politikalarına karşı protestoların ilk işaretleri 1928 yılında müsadere sırasında ve kitlesel kolektivleştirme kampanyası başladığında ortaya çıkmıştır. Ülke çapında açık protestolar ve birçok alanda silahlı ayaklanmalar sürmüştür. Kitlesel ayaklanmalar ile halkın kolektivleştirme politikasına karşı yoğun tepkisi olmuştur. Kazakistan'daki ayaklanmalar, uzun süredir feshedilmiş "Alaş" partisi eylemlerinin sonucu olarak, milliyetçi mücadelenin tırmanmasının sonucu olmuştur. 1929-1931 yıllarında Kazakistan'da yaklaşık 80.000 kişinin katıldığı 372 ayaklanma kaydedilmiştir. Bütün bu ayaklanmalar acımasız bir biçimde bastırılmış ve kitlesel baskı başlatılmıştır. 1931'de BDSİ'ye göre köylerde yaklaşık 10.000 kişilik 2.000'den fazla "düşman" tanımlanan grup tespit edilmiştir. Bu vesileyle mahkûm edilen köylüler BDSİ'nin çalışma, ıslah ve çalışma kamplarına gönderilmiştir. Örneğin, 1 Temmuz 1931'de Karlag'da 47 milliyeti temsil eden 21,328 kişi tutuklanmıştır. Bunların 2.226 kişisi zengin kulaklar, 5.307'si ortalama köylüler, 5.140'ı fakir tarım işçileri, 506'sı ve 2.864'ü kolektif çiftçileri olmuştur. "Zenginler ve din adamlarının hükümete karşı silahlı ayaklanmaları" veya kolektivleştirme politikalarına karşı halk protestoları olarak nitelendirilen 1929-1933 yılları ayaklanmaları henüz siyasi olarak tek tek ele alınarak değerlendirilmemiştir.

Kazakistan'da 1904-1991 yılları arasında baskılar sebebiyle hayatını kaybeden Kazaklar için her yıl 31 Mayıs, "Baskı Kurbanlarını Anma Günü" olarak törenler ile hatırlanmaktadır. Stalin'in iktidarda olduğu 1924 ve 1954 yılları Kazak halkının hafızasında silinmez acı ve ızdırap dolu izler bırakmıştır. 1932- 1933 yıllarındaki suni açlıkta ise yaklaşık 3 milyon Kazak hayatını kaybetmiştir. 1937-1938 yıllarında Stalin'in aydınlara yönelik temizlik kampanyasında 118 bin kişi tutuklanmış ve ağır işkencelere maruz kalmıştır. Bunlardan 27 bini kurşuna dizilmiştir.

Stalin rejiminin Kazak halkını açlıkla imtihan etmesinin en önemli nedeni, Kazak köylüsünün, Stalin'in karşı devrim olarak gördüğü kolektif çiftliklere karşı çıkmış olmasıdır. Kısmen yapay olarak meydana gelen kitlesel açlık tehlikesi sadece Kazakların %49'unun ölümüne yol açmakla kalmamış, aynı zamanda hayatta kalanların ruhuna da güçlü bir etki yapmıştır. Dolayısıyla, insanlar kültürel mirasın aktarılması ve hayatta kalmak için nesilsel işlevlerin yerine getirilmesini umursamamışlar. Böylece, Kazakistan'ın nüfusu 1930-1936 yılları arasında 2 milyon 585 bin kişi azalmıştır. 1937 ve 1939 nüfus sayımlarının arşiv belgelerinin demografik analizi; Kazak halkının en acımasız soykırma maruz kaldığını ve ağır kayıplar verdiğini göstermiştir. Kazakistan Cumhuriyeti Yüksek Konseyi Prezidyumu Komisyonuna göre açlık ve buna bağlı salgın hastalıklardan, sürekli yüksek ölüm oranlarından dolayı Kazak halkı 2 milyon 200 bin kişiyi kaybetmiştir. Yani toplam bileşimin yaklaşık % 49'u kaybedilmiştir.

İşkence devlet iktidarının en aşırı icraatıdır. Kendisinde vatandaşlarına küstahça işkence etme hakkı gören devlet, onlar üzerinde mutlak egemenliği olduğunu varsayan devlettir. İnsanlar üzerindeki –tutuklama, hapis, yargılama süreci, karar ve mahkûmiyet türünden– yetkilerine işkencenin de ilavesi imhaya yol açar. Çünkü işkenceye karşı konulamaz. İşte, SSCB de kendi halkına karşı benzer bir işkence politikası uyguladığı açıktır. Batı araştırmacıları Kazak etnik kökeninin en şiddetli soykırma uğradığını vurgulayarak Sovyet baskı politikasını "soykırım" olarak tanımlamaktadır. Özetle, birçok alanda, baskı duruşma ve soruşturma yapılmadan idam edilmiştir. Bu gerçekler, Kazakistan'daki Sovyet rejiminin 1920-1930'larda işlediği suçların insanlığa karşı en iğrenç suçlarla eşdeğer tutulabileceğini kanıtıyor. Bu tez sonucunda, Kazakların toplam sayısının azalmasına neden olan "Küçük Kazan" kolektivleştirme politikasını bir soykırım olarak nitelemek mümkün görülmektedir.

Kazakistan'da Stalin dönemi baskısını hatırlatmak için birçok anıt inşa edilmiş ve iki müze açılmıştır. 2001 yılında Eski Karlag Kampı İdare binasında Karlag Müzesi açılmıştır. Baskı ve totalitarizm kurbanlarını anmak için düzenlenen Aljir Müzesi anıt kompleksi 31 Mayıs 2007'de açılmıştır. Kazak Cumhurbaşkanı'nın 1997 yılında verdiği karara göre 31 Mayıs, zulüm mağdurlarının anma günü olarak kabul edilmiştir. Kültürel-tarihsel süreçleri aşamasında, 1920-1930 yılları arasında insanların doğrudan rol aldığı SSCB'nde gerçekten küresel değişiklikler yaşanmıştır. Atılım sadece endüstriyel olmayıp: halk eğitimi, sağlık hizmetleri, kültür ve emek niteliksel olarak yeni bir düzeye yükselmiştir. 14 Nisan 1993'te Kazakistan Cumhuriyeti "Kitlesel Baskı Kurbanlarının Esenleştirme Hakkında" kanun kabul edilmiştir. Bugüne kadar,

Kazakistan'a sınır dışı edilenler de dâhil olmak üzere, yasadışı olarak baskı altına alınan yaklaşık 350.000 kişinin itibarı iade edilmiştir. Stalinist rejimin kendi halkına zulmettiğini, Sovyet iktidarının kuruluşunda yer alanların zulüm gördüğünü ve bugüne kadar mahkum edilenler hakkında tam bilgi bulunmadığını iddia ediyoruz.

Tez de Sovyet liderlerinin yürütmüş oldukları ekonomi politikalarının ağırlıklı olarak endüstri ve zirai ekonomi çerçevesinde etkileri ortaya konulurken, SSCB, Kazak SSC'ine birer hammadde ambarı gözüyle bakıldığı, sanayi ve teknolojik yatırımların sadece hammadde kaynaklarını işletmeye yetecek şekilde düzenlendiği de vurgulanmıştır. Sovyetler endüstrileşme hareketinin özünü, Kazak ÖSSC'nin eski göçebe kültüründen miras olarak kalmış ekonomik geri kalmışlığı ortadan kaldırmak, ulus ekonomiyi yeniden düzenlemek, sosyalizmin temelini inşa etmek, sosyalist işçi sınıfını oluşturmak olarak tanımlamıştır.

Kazakistan'da, fabrikalar hazır ürünler üretmemiştir. Örneğin: Petrol, Embi'de üretilse, petrolü işlemek ise Merkez'de Orsk'de yapılmıştır. Balkaş'ın bakırı, Çimkent'in kurşun fabrikası, Altay'ın bazen bulunan madenleri Kazakistan dışı ülkelere gönderilmiştir. Bununla birlikte, Kazakistan'ın endüstriyel gelişiminin ana odak noktası hammaddeydi. Tez sonuçlarının gösterdiği gibi, bu durum sanayileşme döneminde ve hatta sonrasında da sanayi gelişimine devam etmiştir. Buna ek olarak, Kazakistan'ın sanayi ilerlemesi, ülke ekonomisinin hammadde yönelimini güçlendiren bir dizi eksiklik ve boşluklara sahiptir. Sonuç olarak, birçok üretim tesisinin ve tüketim mallarının yerel üretimi organize etme kapasitesine sahip olmasına rağmen, sürekli ithal edilmektedir.

Kazakistan'da işçi ve işçi sayısının artmasına yeni üretim tesislerinin inşası ve mevcut üretim tesislerinin geliştirilmesi, demiryollarının inşası, karayolu taşımacılığı ve su taşımacılığı gibi ulaşım bağlantılarının geliştirilmesine katkıda bulunduğu ve SSCB'nin sanayileşmesi ile bağlantılı olarak, Kazakistan'daki sektörün yeniden geliştirilmesi ve demir yolu taşımacılığı inşasının yüksek oranda gerçekleştirildiği sonucuna varıyoruz.

Sosyal politikanın en önemli alanlarından biri Kazak kadınların sosyal hayata katılımı olmuştur. Kadın, doğrudan bir üretken güce ve sivil hayatta önemli bir faktöre dönüşmüştür. Sovyet uygulaması aynı zamanda günlük yaşam, kadınların eğitimi, bayram kültürü ve boş zamanların değerlendirilmesinde geniş bir yenilik programı içermiştir. Bu yenilikler Kazak kadını için devrimciydi. Ayrıca, sağlık hizmetlerinde bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, hamile kadınların ve çocukların sağlık ve sağlık tesisleri ile takip edilmeleri, Kazak sosyal toplumundaki yeni gelişme olmuştur.

Sovyet hükümetinin eğitim anlayışı bilgi, kendini tanıma ve statü arayışı olmuştur. Eğitim ve kültür kurumlarının sürekli büyümesi, SSCB halklarının kültürel seviyesinin hızlı yükselişinin en etkileyici sonuçlarından biri haline gelmiştir. Sovyet hükümeti tarafından kurulan eğitim sisteminin tartışmalı bir doğası ve sonuçları vardır. Müttefik bir cumhuriyet statüsünü alan Kazakistan, yeni bir sosyo-kültürel gelişme kalitesi elde etmiştir. 1920'lerde ve 1930'larda SSCB'nin aşağıdaki alanlarda kültürel yapıların geliştirilmesinde kültür ve eğitim alanında bir Sovyet kültürel modernizasyon politikası izlediği sonucuna varılmıştır.

Cehaletin ortadan kaldırılması; tiyatro ve kültür tesislerinin inşası; Kazak halkının zorlu yaşamına bağlı olarak performanslar, şarkı söyleme, dans etme ve eğlenmeleri; kırsal gençliğin kültürel yaşama istidat etmek kültür ve sanat alanında Sovyet sosyalist propagandasının bir aracı olarak kullanılmıştır. Halka ücretsiz tıbbi hizmet sağlanması, sağlık tesislerinin açılması, parti kültürüne "demokrasi" ilkeleri temelinde yön verecek sendikalar, komsomol ve kooperatifler gibi kamu kuruluşlarının kurulması gerçekte parti kontrolü altında diğer bir propaganda çalışmasının enstrümanları olmuştur.

Yaptığımız bu çalışma sonucunda elde ettiğimiz en önemli çıkarım ise: Kazakistan'da SSCB'nin 1927-1938'de siyasi, ekonomik, eğitim ve kültürel alanlardaki politikasının, tarihsel olarak oluşturulmuş Kazak geleneksel ulusal yapısı yerine Sovyet otoriter-sosyalist rejiminin yerleştirilmesi olmuştur.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Kazakistan Cumhuriyeti Başbakanlık Arşivi

- KCBA, TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 1044, TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi sekreterinin KazSSC'nin ekonomik ve politik inşası hakkında mektupları, s. 40-44.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, 24384 Depolama Birimi, Envanter 1, Kazakistan'da Tarımın Kolektifleştirilmesi Ve Kulakların Bir Sınıf Olarak Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Materyaller Dava Dosyası 3521, 1930, s. 201.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, 24384 Depolama Birimi, Envanter 1, Kazakistan'da kolhoz inşası üzerine materyaller: kolhozların durumu ve büyümesinin özeti (sınır boyunca); 1 Şubat'ta tam kolektifleştirme alanlarının listesi; tam kolektifleştirme alanlarındaki çiftliklerin sayısı hakkında bilgi (tüm ilçeler için). Vaka, Kazakistan'ın nüfusu hakkında veriler içeriyor; yeni ilçe sınırlarındaki şehir ve kasabaların listesi bulunmaktadır Dava Dosyası 3522, 1924-1937, s. 22.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, 24384 Depolama Birimi, Envanter 1, Kazakistan'da Tarımın Kolektifleştirilmesi ve Kulakların Bir Sınıf Olarak Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Materyaller Dava Dosyası 4853, 1930, s. 109-110.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, 24384 Depolama Birimi, Envanter 1, Kazakistan'da Tarımın Kolektifleştirilmesi hakkında Materyaller Dava Dosyası 4854, s. 63, 77-78.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, 24384 Depolama Birimi, Envanter 1, Bölge Gruplarına Göre Kolektifleştirmeye İlişkin İstatistiklerin Özetleri Dava Dosyası 4005, s. 60-67.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, 24384 Depolama Birimi, Envanter 1, Dava Dosyası 3797, 1930, s. 120-122.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, 24384 Depolama Birimi, Envanter 1, Tarım Ve Politik Girişimin Seyri Hakkında Örgütsel Bilgiler Dava Dosyası 5400, s. 4, 64-69.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Kazakistan'ın Sulanan Kolhoz Bozkır Materyalleri Dava Dosyası 7391, s. 4, 64-69.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Sovsintorg'un Ekonomik Faaliyetinin Operasyonel Göstergeleri Dava Dosyası 12836, s. 4, 115-124.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Kazak SSC Savcılığının Siyasi Suçlarla İlgili Raporları Dava Dosyası 12836 B, s. 102.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Kolhoz Çalışmasına Gönderilmiş "2500" İle İlgili Materyaller Dava Dosyası 3526, s. 222.

- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Kolektifleştirme Malzemeleri Dava Dosyası 3523, s. 59.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3522.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 3229, s. 386.
- KCBA. TBK(b)P Kazak Bölge Komitesi Arşiv Fonu 141, Envanter 1, Dava Dosyası 33318.

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi

- KCDMA, Kazak ÖSSC Komiserliği Göçebe ve Kısmi Göçebe Çiftlikleri Yerleştirme Cumhuriyet Komitesi Fonu, Arşiv Fonu 79, Envanter 1, Dava Dosyası 357.
- KCDMA, Arşiv Fonu 1175, 05.09. 1923-1925. KazÖSSC Halk Komiserleri Konseyi Bölgesel Ekonomik Toplantı Materyalleri. Orenburg şehri., Envanter 1, Dava Dosyası 855, s.12.
- KCDMA, Kazak Halk Komiserliği Konseyi Fonu, Arşiv Fonu 30, Envanter 1, Dava Dosyası 405, 1920-1936, s.5.
- KCDMA, Kazak Halk Komiserliği Konseyi Fonu , Arşiv Fonu 30, 7268 Depolama Birimi, Envanter 21, Dava Dosyası 60, s.120.
- KCDMA, Kazak Halk Komiserliği Konseyi Fonu, Arşiv Fonu 30, 7268 Depolama Birimi, Envanter 4 , Dava Dosyası 1192, 1920-1936, s.64.
- KCDMA, Kazak Halk Komiserliği Konseyi Fonu, Arşiv Fonu 30, 7268 Depolama Birimi, Envanter 7, Dava Dosyası 98, 1920-1936, s.7
- KCDMA, Kazak ÖSSC Sovyetleri Merkez İcra Komitesi Arşiv Fonu 5, 7933 Depolama Birimi, Envanter 105, Dava Dosyası 113, 1920-1937, s.27-34.
- KCDMA, Kazak ÖSSC Sovyetleri Merkez İcra Komitesi Arşiv Fonu 5, 7933 Depolama Birimi, Envanter 13 , Dava Dosyası 154, 1920-1937, s.150.
- KCDMA, Kazak ÖSSC Sovyetleri Merkez İcra Komitesi Arşiv Fonu 5, 7933 Depolama Birimi, Envanter 21, Dava Dosyası 13, 1920-1937, s.114.
- KCDMA, Kazak ÖSSC Sovyetleri Merkez İcra Komitesi Arşiv Fonu 5, 7933 Depolama Birimi, Envanter 21, Dava Dosyası 39, 1920-1937, s.23-24.
- KCDMA, Kazak ÖSSC Sovyetleri Merkez İcra Komitesi Arşiv Fonu 5, 7933 Depolama Birimi, Envanter 21, Dava Dosyası 61, 1920-1937.
- KCDMA, Kazak ÖSSC Sovyetleri Merkez İcra Komitesi Arşiv Fonu 5, 7933 Depolama Birimi, Envanter 21, Dava Dosyası 82, 1920-1937.
- KCDMA, Kazak ÖSSC Eğitim Halk Komiserliği Arşiv Fonu 81, 3540 Depolama Birimi, Envanter 3 , Dava Dosyası 131, 1920-1936.
- KCDMA, Kazak ÖSSC Halk Eğitim Komiserliği, Arşiv Fonu 81, Envanter 2, Dava Dosyası 45, s. 35.
- KCDMA, Kazak ÖSSC Halk Eğitim Komiserliği, Arşiv Fonu 81, Envanter 3, Dava Dosyası 1293, s. 30.

- KCDMA, Kazak SSR Merkez Yürütme Komitesi'ne bağlı Mala El Konması ve Yarı-feodalları sürgün için Merkez Komisyonu Fonu, Arşiv Fonu 135, 919 depolama birimi, Envanter 12, Dava Dosyası 1, 1928-1929, s. 21.
- KCDMA, Kazak SSR Merkez Yürütme Komitesi'ne bağlı Mala El Konması ve Yarı-feodalları sürgün için Merkez Komisyonu Fonu, Arşiv Fonu 135, 919 depolama birimi, Arşiv Fonu 135, Envanter 1, Dava Dosyası 12, s. 346.
- KCDMA, SSCB Eğitim İşçileri Sendikası Kazak Merkez Kurulu Arşiv Fonu 141, Envanter 2059, Dava Dosyası 9-12, 1925-1934.
- KCDMA, SSCB Eğitim İşçileri Sendikası Kazak Merkez Kurulu Arşiv Fonu 141, 588 depolama birimi, Envanter 10592, Dava Dosyası 430, 1925-1934.
- KCDMA, SSCB Eğitim İşçileri Sendikası Kazak Merkez Kurulu Arşiv Fonu 141, 588 depolama birimi, Envanter 10599, Dava Dosyası 501-503, 1925-1934.
- KCDMA, Kazak SSC Merkez İcra Kurulu Arşiv Fonu 195, 3178 depolama birimi, 588 depolama birimi, Envanter 30, Dava Dosyası 1, 1937-1938, s. 1-41.
- KCDMA, Kasım 1928 - Mart 1932. Tüm Rusya Federasyonu Tarım Kolektifleri Tarım Kolektiflerinin Kazak Bölgesel Birliği, Arşiv Fonu 247, Envanter 2, Dava Dosyası 439, s. 14-15, 24, 25.
- KCDM, Kasım 1928 - Mart 1932. Tüm Rusya Federasyonu Tarım Kolektifleri Tarım Kolektiflerinin Kazak Bölgesel Birliği, Arşiv Fonu 247, Envanter 1, Dava Dosyası 1542, s.47-49.
- KCDMA, Yargıtay Kırgız şubesi, Arşiv Fonu 251, Envanter 1, Dava Dosyası 25, s. 16.
- KCDMA, Yargıtay Kırgız şubesi, Arşiv Fonu 251, Envanter 1, Dava Dosyası 5, s. 4.
- KCDMA, Yargıtay Kırgız şubesi, Arşiv Fonu 251, Envanter 1, Dava Dosyası 33, s. 67-68.
- KCDMA, FZU'nun Karsakpay Okulu'ndan materyalleri Arşiv Fonu 206, 1, Dosya 86, s. 29, 30.
- KCDMA, Yerelleştirilme Hakkında Parti Ve Hükümet Direktifleri, Kızıl-Orda, 1927, s. 21-22.
- KCMDA, Altıncı Tüm Kazak Kongresi TBKP(b), 15-23 Kasım, 1927. Stenografi Raporu. Kızıl-Orda, 1927;
- KCMDA, Kazak Halk Komiseriği Konseyi Fonu, Arşiv Fonu 30, 7268 Depolama Birimi, Daire işlerin kazaklandırmak hakkında. Bölgesel parti komitesi kararnamesi, Kızıl-Orda 1927.
- KCMDA, Kazak Halk Komiseriği Konseyi Fonu, Arşiv Fonu 30, 7268 Depolama Birimi, KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi 3. Plenum Kararnamesi. Kızıl-Orda, 1928;
- KCMDA, Kazak Halk Komiseriği Konseyi Fonu, Arşiv Fonu 30, 7268 Depolama Birimi, VII. Tüm Kazaklar Sovyetler Kongresi, 8-15 Nisan 1929 Stenografi Raporu, Kızıl-Orda 1929.
- KCMDA, Kazak Halk Komiseriği Konseyi Fonu, Arşiv Fonu 30, 7268 Depolama Birimi, Yerelleştirilme hakkında Parti ve Hükümet direktifleri, Kızıl-Orda 1927.

- KCMDA, Kazak Halk Komiseriği Konseyi Fonu, Arşiv Fonu 30, 7268 Depolama Birimi, Altıncı Tüm Kazak Kongresi TBKP(b), 15-23 Kasım, Stenografi Raporu, Kızıl-Orda 1927.
- KCMDA, Kazak Halk Komiseriği Konseyi Fonu, Arşiv Fonu 30, 7268 Depolama Birimi, V - VI. Tüm Kazak Kongresi döneminde kabul edilen KazK(b) PMK Bölgesel Komitesi kararlarının toplanması, Kızıl-Orda 1927;
- KDMA, Kazak ÖSSC Sağlık Komiserliği Arşiv Fonu 82, 1675 depolama birimi, Envanter 1, Dava Dosyası 363, 1920-1936, s.11, 14, 43, 101-102, 89-90.
- KCMDA, Arşiv Fonu 740, Dava Dosyası 1.Yeni Kazakistan Alfabeti Merkez Komitesi'nin 1927-28 Çalışmaları Hakkında Raporu. Merkez Komite Çalışmalarının Ödenmesine İlişkin Halk Komiserleri Konseyi Karar Projesi, 19 Haziran - 5 Mayıs, s.117.
- DKBDA, Arşiv Fonu 591, Envanter 1, Dava Dosyası 3, s.5.

Rusya Federasyonu Arşiv Belgeleri

- Orenburg Merkez Devlet Arşivi, Arşiv Fonu 3, Envanter 1, Dava Dosyası 8, 52., Der. İlyina V. Otçety gubernatorov Orenburgskoy gubernii, Orenburg eyaleti valilerinin raporları. Belgelerin toplanması, Orenburg 2016.
- RFDA. Arşiv Fonu 17, Envanter 17, Dava Dosyası 25, s. 41, Cilt 2, Kasım 1929 - Aralık 1930// Danilov V. vd. (ed.). Tragediya Sovetskoy Derevni, Kolektivizatsiya i Raskulaçvaniye, 5 ciltteki Arşiv Belgeleri ve Materyalleri, Yayıncı "Rossiyskaya polit. ansiklopedi", Moskova.
- RFDA, Arşiv Fonu 374, Envanter 4055, Dava Dosyası 28, s.41//Kollektivizatsiya i Raskulaçvaniye, 1927-1939, V ciltlik Arşiv Materialleri, c. II.. Ed. N. İvnitsky vd. Rosspen Yayınları. Moskova 2000.
- RFDA, *Predvaritelnyye İtogi Vsesoyuznoy Perepisi 1937 Goda, s. 96; Vsesoyuznaya Prepis' 1939 goda*, Fon Kodu: 1562, Dosya: 336, s.17-18// Protokoly Prezidiuma Vyşçego Soveta Narodnogo Khozyaystva (Ulusal Ekonomi Yüksek Kurulu Başkanlık Divanı Tutanakları), Der. A.K. Sokolov, Rosspen Yayınları. Moskova 2000.
- RFDA, Fon Kodu: 1562, Dosya: 142, Dava Dosyası 329, s. 29-31// Danilov V. vd. (ed.). Tragediya Sovetskoy Derevni, Kolektivizatsiya i Raskulaçvaniye, 5 ciltteki Arşiv Belgeleri ve Materyalleri, 1937–1939, Yayıncı "Rossiyskaya polit. ansiklopedi", Moskova.
- RFDA, Arşiv Fonu 82, Envanter 670, Dava Dosyası 2, s. 11. // Protokoly Prezidiuma Vyşçego Soveta Narodnogo Khozyaystva (Ulusal Ekonomi Yüksek Kurulu Başkanlık Divanı Tutanakları), Der. A.K. Sokolov, Rosspen Yayınları. Moskova 2000.
- KCMD FFSKA Arşiv Fonu 2, Envanter No.115122 , 1929.
- KCMD FFSKA, D.P. Bagaev'in kişisel fonu , Arşiv Fonu 5, Envanter No 3611, 1930.
- KCMD FFSKA, D.P. Bagaev'in kişisel fonu , Arşiv Fonu 5, Envanter No 3527, 1930.
- KCMD FFSKA, Arşiv Fonu 16, Envanter No E 879, 1934.
- KCMD FFSKA, Arşiv Fonu 2, Envanter No 2602, 1938.
- KCMD FFSKA, A. Sırotın'ın kişisel fonu , Arşiv Fonu 3, Envanter No-31393, 3-31394, 1938.

Resmi Yayınlar

- Kazakhstan v Tsifrah* (1936). 1920-1935 İçin Kısa İstatistik Kitabı, Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ulusal Muhasebe Bölümü, "Soyuzorgçet" Yayınevi, Moskova.
- Komünist Partisi Bölgesel Komitesi, "KTSSNH" Baskısı, Alma-Ata.
- Konstitutzya KazSSR (Kazak SSC Anayasası)* (1937). Politizdat Baskısı, Alma-Ata.
- Materialy Po Rayonirovaniyu Kazakhstana* (1928). Opisanıye Okrugov i Kharakteristiki Rayonov, Obşhaya Çast', Cilt II, Kızıl-Orda.
- Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy İmperii: Sobraniye tretıye: [1868 god]: Çarlık Rus İmparatorluğu Yasalarının Tamamen Koleksiyonu*, 55. Ciltte, Devlet Matbaa, Cilt 43.
- Reşeniya Partii i Pravitelstva Po Khozyaystvennyım Voprosam* (Partinin ve Hükümetin Ekonomik Konulardaki Kararları). (1937). Cilt I, II, Moskova.
- RSFCB Ceza kanunu* (1932). SSCB Halk Komiserliği Hukuk Bürosu, Moskova.
- Ryadnin M. (1928). *Kazakhstan Na Putyakh k Sotsialistiçeskomu Stroitelstvu*. Kızıl-Orda.
- Sdvigi v Selskom Khozyaystve SSSR Mejdu XV- XVI Syezdami*, (1931). Statistiçeskiye Svedeniya, Moskova.
- Selskoye Khozyaystvo Soyuzu SSR v192-1927 Godu Po Dannym Nalogovykh Svodok Po Yedinomu Selkhoznaologu* (1928). Moskova.
- Sobraniye Uzakoney i Rasporyajeniy Raboçye-Krestyanskogo Pravitelstva RSFSR* (12 Ekim 1928). No. 118, Bölüm I, Madde. 743, 1586 - 1589.
- Sotsialistiçeskoye Stroitelstvo Kazakhskoy ASSR*. (1936). 1920-1935 İçin Ekonomik Ve İstatistiksel Kaynak Kitabı, Moskova – Alma-Ata.
- Sotsialistiçeskoye Stroitelstvo Kazakhskoy SSR Za 20 Let* (Kazak SSR'sinin 20 Yıl Boyunca Sosyalist İnşası) (1940). Kazak SSR Ulusal Ekonomi Üniversitesi Yayınevi, Almatı.
- Sovetskaya Derevnıya Glazami VCHK-OGPU-NKVD* (2000). Belgeler ve materyaller, Cilt 2, 1923-1929, Moskova.
- Sovetskoye Kino Pered Litsom Obşestvennosti* (1928). Editörü K. Maltsev, Teatr-Kino-Print Baskısı, Moskova.
- Spetspereselentsy v Karagandinskoy Oblasti* (2007). Karaganda Belge Ve Malzeme Koleksiyonu, Karaganda.
- Starikov F. (1891). *İstoriko-Statistiçeskiy Oçerk Orenburgskogo Kazaçyego Voyska*, Orenburg.
- Stenograficheskiy Otçot XIV Syezda VPK(b)*. (1926). XIV Sanayi Kompleksi Kongresi'nin Verbatim Raporu, Devlet Yayınevi, Moskova – Leningrad.
- Stenografiçeskiy Otçet Pervogo Plenuma Nauçnogo Soveta VTSK Novogo Alfavita*. (1930). (Tüm Rusya Merkez Komitesi Bilim Konseyi'nin İlk Plenumunun Yeni Alfabesinin Raporu). Moskova.
- Şerbina F.(ed.). (1902). *Materialy Po Kirgizskomu Zemlepolzovaniyu, Sobrannyye i Razrabotannyye Ekspeditsiyey Po İssledovaniyu Stepnykh Oblastey*, Cilt XI, XII, Akmolinskaya oblast', Omsk İlçesi, Omsk.
- Lubyanka Stalin I. (2004). "Glavnoye Upravleniye Gosbezopasnosti NKVD. "Postanovleniye Politbyuro TSK VKP(B) O Sozdanii Osobykh

- Troyek. 15 Sentyabrya 1938 g.” *En yüksek parti ve devlet gücüne ait belgeler. 1937-1938*, MFD Yayınları, Moskova.
- Tolstonogov N. (1931). *Emba. İtogi i Perspektivy Raboty v Embinskom Neftenosnom Rayone (Emba Petrol Taşıyan Bölgede Çalışma Sonuçları ve Beklentileri)*. Moskova.
- Tolstonogov N. vd. (1928). *Neftyanaya Promişlennost SSSR v 1926-1927 Gg. (SSCB'nin Petrol Endüstrisi 1926-1927)*. Bakü.
- Tsentralny İspolnitelny Komitet SSSR. (1935). «Administrativno-Teritorialnoye Deleniye SSSR na 31 janvaryaya 1935», “Vlast Sovetov” Baskısı, Moskova.
- Ves Kazakhstan, (1931). Spravoçnaya Kniga Na 1931 God*, Bukinistiçeskoje Baskısı, Alma-Ata.
- VI. TBK(b)P Tüm Kazakistan Parti Konferansı Materialleri (1927)*. 15-23 Kasım 1927, Kızıl-Orda, s.52-53.

Gazeteler

- Auezov M. (1922). *Kazak Kızmetkerlerinin Mindeti (Kazak Çalışanların Görevleri), Enbekşi Kazak*, Sayı 4-5.
- “Kazakistan'da Kültürel Yapı”, (1931). *Sovetskaya Step*.
- “Kazak Ulşıldığına Jane Soğan Karay Awa Jayılğan Uklonğa Karsı”, (28 Haziran, 1937). *Sosyal Kazakistan*, Sayı 146.
- Sarymuldaev K. (1930). *Novaya Pyatiletka Promyshlennosti Kazakhstana (Kazakistan Endüstrisi İçin Yeni Beş Yıllık Plan)*. *Sanayileşme Yolları*, Sayı 7-8.
- Konstitutsiya SSSR ot 05.12.1936. (1936). SSCB Merkez Yürütme Komitesi, “İzvestia” Gazetesi, Sayı 283.
- “Sawık Keşi”, (1928 Mayıs). Baş Makale, Eğlence partisi, *Enbekşi Kazak*, Sayı 98.
- “Yoldaş Kuramysov'un Sedanterizasyon Konulu Toplantıda Yaptığı Konuşmadan”, *Sovetskaya step*, (23 Aralık 1929).
- “Sovyet Hükümeti'nin Türkistan Göçebelerini Yerleşik Yani Çiftçi Haline Getirme Siyaseti”, (1934). *Yaş Türkistan*, 56 (7).
- Türkistan Haberleri, (1933). *Yaş Türkistan*, Sayı 50.
- Timuroğlu, (Aygust 1935). “İktisadi Sahada,” *Yaş Türkistan*, Paris Sayı 69.
- Zaklyuçeniye Komissii Prezidiuma Verkhovnogo Soveta Respubliki Kazakhstana, (30 Mayıs – 22 Aralık 1992). *Kazakhstanskaya Pravda*.
- Upravleniya Turkestanskoy Oblasty, *Golos*, (10 Eylül 1865). Sayı 250. St. Petersburg.
- Zelenski İ.A. (7 Ekim1927). *Glavnoye Napravleniye, Pravda Vostoka*.
- “Kazak Bölge Komitesi V Plenum kararnameleleri 11-16 Aralık 1929”, *Sovetskaya step*, (16 Aralık 1929).
- Barsukov M. (1932 Ocak). *Zdravookhraneniye v 1932 Godu, Izvestiya*.
- Çağatay T. (1932 Ekim). “Sovyet Rusyası'nda,” *Yaş Türkistan*, Sayı 35.
- Semaşko N. (1937 Temmuz). “*Kakoy Zameçatelnıy Zakon! (K Otmene Abortov v SSSR)*”, *Meditsinskiy Rabotnik*.
- Sobraniye Zakonov i Rasporyajeniye Raboçye-Krestyanskogo Pravitelstva SSSR za 1931 god, (1931, Eylül). (SSBB İşçi ve Köylü Hükümeti'nin yasa ve emirlerinin toplanması). «İzvestiya» Gazetesi, No. 269
- Kazakça Yazım Kuralları*. (9 Mart 1938). *Auyl Mugalimi*, Sayı 6.

- Ermagambetova Ş. (Ekim 1940). "Kazakistan Kadınları", *Sosyalist Kazakistan*, Sayı.249.
- İstoriya Dlya Vsekh ob Okhvate v Kolkhozy, (2 Haziran 1989). *Industrialnaya Karaganda*,
- "Semipalatinskogo Myasokonservnyy Kombinat", (1934 16 Kasım). Ana Makale, *Priirtyşskaya Pravda*.

Dergiler

- Asylbekov M. (2000). "Turar Riskulov i M. Tynyşpayev o Turksibe", Otan Tarihi Dergisi, Sayı 1-2, s.115.
- Ayağan A. (22 Mayıs 2012). "Ewropalık Kenes Kazakstandağı Aştıktı Genocid Dep Tanığan", *Astana Akşamı*.
- Barut E. vd. (2016 Haziran). "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı'nde Düşünce Hareketlerinin Edebî Eserler Üzerinde Etkisi: SSCB'de Çeviri Sansürü", Tarih Okulu Dergisi (TOD). Sayı XXVI, s. 477.
- Berber O. (2012). "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çarlık Rusyası'nın Türkistan Siyasetine "Böl-Yönet" İlkesi Bağlamında Bir Bakış", 10. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongre Bildirileri , 28 Ağustos-2 Kırım.
- Berkman A. (2001). Osobennosti Razvitiya Farmatsevtičeskoy Promışlennosti v RK, Kazakistan Eczacılığı Dergisi, Sayı 6, s.31-34.
- Davydova T. (2013). "Stanovleniye Sistemy Sovetskogo Zdravookhraneniya: Mif İli Realnost", İstoriya v Podrobnostyakh Dergisi, Sayı 3, s. 22.
- Demirci H. (2021). *Kazakistan Gulag Kamplarında Aile, Kadın Ve Çocuk*, Türk Dünyası Araştırmalar Dergisi, Cilt: 127 Sayı: 251. s.241-268.
- Dogan O. (2002). "Kazak Halkının Ortaya Çıkışı ile İlgili Efsaneler ve XVIII. Yüzyıla Kadar Kazak Hanlığı'nın Siyasi Durumu", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(4).
- Dogan O. (2004). "Kazakistan'ın Siyasi Yapılanma Süreci İle İlgili Belgelerin Tanıtılması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12.
- Dogan O. (2011). "Rusya'nın Orta Asya'ya Yönelik Siyasetinde Kazak Hanlıklarının Önemi (18. Yüzyılın İlk Yarısı)", *Tarih Dergisi*, 0(37).
- Farmatsiya Kazakhstana: Etapy Razvitiya. (2006). Kazakistan Eczacılığı Dergisi, Sayı 1, s.18-19.
- İkezhanova Ş. (2016 Ocak). "Kazakstandağı Ayelder Arasındağı Sawatsizdiki Joyu Naukani Turali (1926-1941)", World Science Dergisi, Cilt 4, 1 (5). s. 19.
- Kabuldinov Z. (2017). ALJIR : Lager' Nasiliya, "Mısył" Dergisi, Sayı 11, s. 25-33.
- Komarov A. (6 Ağustos 1992). "Ispolnitel. O Prazdnikakh I Budnyakh Obyknovennogo Palacha", *Trud Dergisi*, 2.
- Kudiyarova B. (2006). "Farmpromışlennost Kazakhstana i Drugikh Stran Sodrujestva. Nekotoriye Osobennosti Razvitiya", *Farmatsiya Kazakhstana Dergisi*, 2006, Sayı 10, s. 21-22.
- Mekteptegi A. (4 Haziran 2009). "Milliondağan Kazaktı Aştan Katırğan Kızıl İmperiya Sayasatı", *Ana Tili*.

- Muratova S. (2007). “Strazhe Rubezhey Sibiri”, *Natsionalnyye Kultury Regiona Dergisi*, Bilimsel-metodik ve repertuar-bilgilendirici Dergi, Tyumen. 32. 46.
- Musagaliyeva A. (2011). “Golod v Kazakhstane Arkhivnyye Dokumenty”, *Kazakstan muragattary Dergisi*, 4, 108-121.
- Nazarbayev N. (16 Ocak 1997). Khranit' Pamyat', Krepit' Soglasie, *Kazakhstanskaya Pravda*.
- Nurpeyis K. (2005). “E. Bekmakhanov Pen Onın Kitabı Kalay Jazıldı?”, *Kazak Tarihi Dergisi*, Sayı 2, 5-13.
- Obrazovaniye Novykh Oblastey i Rayonov v Kazakhstane, (1936). Kazakistan'da yeni bölge ve bölgelerin oluşumu” *Narodnoye khozyaystvo Kazakhstana Dergisi*, Sayı 9 – 10, 76 -77.
- Olcott M. (Nisan 1981). “The Collectivization Drive in Kazakhstan”, *Journal Article, The Russian Review*. Vol. 40. 2.122-142.
- Omarbekov T. (2013). “Aşarşılıkka Kırılğandar Umtılıp Baradı”, *Parasat Dergisi*. Sayı 5, s. 8-9.
- Orlov I. (2009). “Sovetskiy Kurort 1930-Kh Godov: Na «Eksport» I Dlya Vnutrennego Polzovaniya”, *Sovremennyye Problemy Servisa İ Turizma Dergisi*, Sayı 3, s.27.
- Pişçevaya Promışlennost v Plane 1937 g.* (1937). 1937 Planında Gıda Endüstrisi, “Plan”Devlet Planlama Komisyonu Dergisi, Sayı. 4, , s. 24.
- Rastsvet Kultury i İskusstva. (17 Mayıs 1938). Baş Makale, “*Priirtyşskaya Pravda*” *Dergisi*, Sayı 112, s. 3.
- Santaeva K. (2018). “Jetisw Jerindegi Kazak Baylarının Kasireti (1928-1929 jj)” , *Kazak Tarihi Dergisi*, 4,33-36.
- Satır M. (2018). ” *İdeoloji Ve Sanat İlişkisi Bağlamında Sovyet Anısal Propagandası*”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 3, s.573.
- Serikbaeva J. (2015). Natsionalniye Şkolı Kazakhstana 1920-kh — Naçala 1940-kh gg. (1920'lerin Kazakistan Ulusal Okulları). *Jas Ğalım Dergisi*, Sayı. 8 (88). s.787.
- Smailova Ş. (2014). “Znamenityye Imena "ALJIR A"(Pamyati Zhertv Politıçeskikh Repressiy)”, “*Mısyıl*” *Dergisi*, Sayı 1, 85-92.
- Solovyov M. vd. (March 1980). "Russia's Geographic Imperialism," *The Washington Post*.
- SSKP Merkez Komitesinin bildirileri (1989). *Izvestiya*, 10, 82.
- Şepel Ş. (2010). “Velikiy golod v Kazakhstane i Naçale 30-kh gg. XX v.”, *Liter Dergisi*, Sayı 13, 4-5.
- Yefimov Y., vd. (1989). “Tri Protsessa Nad Staroy Intelligentsiy”, *Politiçeskoye obrazovaniye Dergisi*, 6,73-77.
- Zapiska Grafa F.V. Rostopçina o Politıçeskikh Otnoşeniyakh Rossii v Posledniye Mesyatsy Pavlovskogo Tsarstvovaniya”, *Russkiy Arkhiv Dergisi*, 1878, Sayı 1, s. 103.
- Zubko M. (30 Ekim 1997). Kommunistiçeskiye Rejimi Uniçtojili 110 Millionov Chelovek, “*Izvestiya*”, 1997.
- Zvezda Geroya. (1969). «Zdravookhraneniye Kazakhstana» *Dergisi*, Sayı 4, s. 80.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

- 1920-1950 Jıldardağı Kazakistan Men Batıs Sibirdegi Jappay Sayası Kuwğın Sürginin Tarihındağı Jana Esimder Men Faktiler, (25 Mayıs 2017). *Açlık ve Politik Baskı Kurbanlarının Anma Günü'ne adanan, kitlesel baskıların başlangıcınının 80. yıldönümüne adanmış uluslararası bilimsel ve uygulamalı konferans materyallerinin toplanması*, Enter Group Printing Yayınları, Astana.
- Abdimanoviç O. vd. (ed.). (2017). *XX Gasırdağı Kazak Adebieti Damuının Alğaşkı Kezeni*, , Liters Baskısı, 2017, Bölüm 13, Astana.
- Abdraşıtov K. (der). (1981). “Kommunističeskaya Partiya Kazakhstana V Rezolyutsiyakh i Reşeniyakh, Syezdov I Konferentsii, Cilt 3. Kazakistan Yayınevi, Alma-Ata.
- Abdulkadyrov M. vd. (ed.). (1965). *Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane*. (1918-1932). Belge ve Materyallerin Toplanması, Cilt 1, Almatı.
- Abylkhojin J. (1991). *Traditsionnaya Struktura Kazakhstana: Sotsialno-Ekonomiçeskiye Aspekty Funktsionirovaniya İ Transformatsii (1920-1930 gg.)*. Gylym Yayınevi, Almatı.
- Abylkhojin J., vd. (der). (2019). *Jivaya Pamyat. Stalinizm v Kazakhstane – Proşloye, Pamyat, Preodoleniye (Anılar, Hatıralar)*. Derleyemler "Dyk-Press" Baskısı, Almatı.
- Agdarbekov T. (1990). *Problemy Natsionalno-Gosudarstvennogo Stroitelstva v Kazakhstane (1920-1936 gg.)*. Nauka Baskısı, Almatı.
- Alampiyev P. (1958). *Likvidatsiya Ekonomicheskogo Neravenstva Narodov Sovetskogo Vostoka İ Sotsialistiçeskoye Razmeshcheniye Promyshlennosti: İstoriçeski Opyt Kazakhskoy SSR, SSCB Bilimler Akademisi Yayınevi, Moskova.*
- Alampiyev P. (1959). “Ekonomiçeskoye Rayonirovaniye SSSR”, (“Sovyet Ekonomik İmar Bölgesi.”). Kitap 1, "Gosplanizdat" Devlet SSCB Devlet Planlama Komitesi Ekonomi, Planlama ve İstatistik Literatürü Yayınevi, Moskova.
- Aldajumanov K. (1996). “Krestyanskoye Dvijeniye Soprotivleniya v Kazakhstane v 1929-1932 gg.” Sempozyum Bildirilileri, Almatı.
- Aldajumanov K. (ed.). (1998). *Nasilstvennaya Kolektivizatsiya i Golod v Kazakhstane v 1931-1933 g.g, Sbornik Dokumentov i Materialov, «XXI Vek» Yayınları, Almatı.*
- Alekseyenko N. (1981). *Naseleniye dorevolyutsionnogo Kazakhstana (çislennost', razmeşeniye, sostav)*. Nauka Baskısı, Alma-Ata.
- Allaniyazov T. (2002). *Krestyanskiye Vystupleniya 1929–1932 gg. v Kazakhstane: Opyt i Problemy İzüçeniya*. Fond XXI vek" Yayını, Almatı.
- Alpysbayeva N. (2002). *Materialy Fonda Soveta Narodnykh Komissarov KASSR Kak İstoriçeskiy İstoçnik v İzüçenii Sotsialno-Ekonomiçeskikh Protsessov v Kazakhstane (1925-1933gg.)*. Almatı.
- Askarbekova N. vd. (der.) (2006). *Arab Grafikasimen Basılğan Kazak Kitaptarının Katalogı (1841-1932)*. “Kazakistan” baskısı, Almatı.
- Asylbekov M. (1969). *Razvitiye Jeleznykh Dorog Kazakhstana v Kontse XIX - Naçale XX Vekov, Kazakhstan V Kanun Oktyabrya*, Almatı.
- Auezov M. vd. (ed.). (1958). *Kazak Sovyet Edebiyatınının Tarihi Üzerine Makaleler, Kazak SSR Bilimler Akademisi; Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Kazak SSR Bilimler Akademisi Yayınevi, Almatı.*

- Ayagan B. (ed.). (2012). *1932-1933 jyldardaǵy Aşarşılık Akikatı (Kutlıǵın Gerçeǵi 1932-1933'te)*, Kazakistan Cumhuriyeti Eǵitim ve Bilim Bakanlığı, Devlet Tarihî Enstitüsü, "Litera-M" Basını, Almatı.
- Aytmatov C. (2018). Elveda Gülsarı, Çev. Mehmet Özgül, Nora Kitap Yayınları, İstanbul 2018.
- Baişev S. (1963). *Oçerki İstorii Komunističeskoj Partii Kazakhstana*. Almatı.
- Baişev S. (1974). *İstoriya İndustrializatsii Kazakhskoy SSR, 1926-1941 gg.* (Kazak SSR'sinin Sanayileşme Tarihi). Cilt 2, Almatı.
- Barsukov M. (1957). *Oçerki İstorii Zdravookhraneniya SSSR (1917— 1956 gg.)*. "Medgiz" Baskısı, Moskova.
- Baydosov Z.B. vd. (2000). *Aktyubinskaya Neft': İstoriya İ Sovremennost*, 2000.
- Baykulov T. (der.). (2015). Cambul Önirindeǵi Aşarşılık Zardaptarı (Anılara dayanarak toplanmış). Enter-Group Yayını, Astana.
- Baysarina K. (2015). "Kazakstandaǵy Aul Şaruasıǵın Ujumdastırı Jane Konistanu Tarihinan", *Semipalatinsk Shakarım Devlet Üniversitesi Bülteni*, 4 (72). 308-311.
- Bazanov A. (haz.). (1959). "Spravoçnik Po Administrativno-Territorialnomu Deleniyu Kazakhstana (avgust 1920 g. - dekabr' 1936 g.)", *Arşiv Tatbikatı*. Kazak SSR İçişleri Bakanlığı, Alma-Ata.
- Boltin V.vd., (ed.). (1999). *Kniga Skorbi. Rasstrelnye Spiski*, Baskı 1, Pavlodar.
- Bugay N. (1992). Iosif Stalin – Lavrentiyu Berii: «Ikh nado Deportirovat'...»: Dokumenty, Fakty, Kommentarii, Makalelerin toplanması, Halkların Dostluǵu Yayınları, Moskova.
- Bugay N. (1994). Turki İz Meskhetii: Dolgiy Put' K Reabilitatsii (1944–1994). "ROSS" Yayınevi, Moskova.
- Bukhonova I. vd. (der.). (1998). Politicheskiye Repressi v Kazakhstane v 1937-1938 gg. Belgelerin toplanması, Stranitsy Tragicheskikh Sudeb. SSCB'de Baskı Kurbanları Anılarının Koleksiyonu 1920- 1950 y.y. «Kazakhstan» Baskısı, Almatı.
- Cameron S. (2018). *The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan*, Cornell University Press, November 15, 21.
- Conquest R. (1971). Sovyet Rusyada Tarım İşçilerinin Elli Yılı, Kardeş Matbaası, Ankara.
- Conquest R. (2008). *The Great Terror: 40th Anniversary Edition*. Oxford University Press.
- Cumadilova N. (der.). (2010). Karlag: Veçnaya Boll Surovykh Vremen, (Anılar). III Ciltlik, Karagandı "Bolaşak" Üniversitesi Yayınları, Cilt II, Karağandı.
- Çesnokov S. (1946). Zdravookhraneniye v Kazakhstane, KazOGİZ Baskısı, Almatı.
- Çokay M. (1992). *Türkistannın Kılı Taǵdırı*, Almatı.
- Çokay M. (1993). *Turkestan Pod Vlastyu Sovetov (K Kharakteristike Diktatury Proletariata)*. Aykap Yayını, Almatı.
- Dahşleiger G. (1953). Turksib – Pervenets Sotsialističeskoj İndustrializatsii: Türksib'in Yapım Tarihi Üzerine Denemeler, Almatı.
- Demirtepe M. vd. (der.). (2008). "Orta Asya'nın Bütünlüǵü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri", Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası, Ankara.

- Demko Dj. (1997). *Orıstardın Kazakhstandı Otarlaw*, İngilizce'den çeviren A.Esmağambetov, Bilim Baskısı, Astana.
- Dilmanov S. (1996). *İstoriya Sozdaniya Ispravitelno-Trudovyykh Lagerey v SSSR*, Konferans ve Seminerler Materyalleri, Almatı.
- Dokumenty i Materialy (1917–2012). (2017). *İstoriya Kazakhstana*, Kazakistan Cumhuriyeti Arşivi, «Şanyrak Media» Yayınevi, Astana.
- Dulatov M. (2003). *Bes Tomdık Şıgarmalar Jınağı* (Beş ciltlik eser koleksiyonu). 3. Cilt: Edebiyat eleştirmenleri ve araştırma makaleleri, "Mektep" yayınevi, Almatı.
- Efegil E. vd. (2003). "Geçiş sürecinde Orta Asya: Liderlik, Milliyetçilik ve Demokrasi", *Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite*, Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Findeisen H. (1958). "Zur Geschichte der kasachisch-russischen Beziehungen", *Augsburg: Institut für Menschen und Menschheitskunde*, 255, 8.
- Galuzo P. (1968). *Kolonialnaya Sistema Rossiyskogo Imperializma v Kanun Oktyabr'skoy Revolyutsii*. Alma-Ata.
- Galuzo P. (1971). *Ocherk Sovetskoy Istoriografii Agrarnyykh Otnosheniy V Kazakhstane v Period Kapitalizma*, Alma-Ata.
- Gatagova L. vd. (der.). *TSK VKP(b) i Natsionalnyy Vopros*, Kitap 2, 1933-1945, "Rosspan" Yayınevi, Moskova.
- Ginsburg Y. (1991). *Krutoy Marşrut: Chronicle Vremen Kul'ta Liçnosti*, "Kitap" Baskısı, Moskova.
- Gizatov B. (1972). Akademisyen Akhmet Zhubanov, Almatı.
- Golod v SSSR 1929-1934* (2012). Cilt 2, "Demokratiya" Vakfı, Moskova.
- Gordon L. vd. (1989). *Çito Eto Bylo?: Razmışleniya O Predposylkakh i İtogakh Togo, Çito Shuçilosö s Nami V 30-Ye-40-Ye Gody*, "Politizdat" Yayınevi, Moskova.
- Goloşyekin F. (1929 Aralık). *Korenizatsiya v Period Sotsialistiçeskey Rekonstruksii: Doklad na v Plenum Kaz. Kraykoma VKP(B)*. Dekabr' 1929 g. (Sosyalist yeniden yapılanma döneminde yerlileştirme: Kaz'ın 5. genel kurulunda raporu, Bolşevikler Komünist Partisi Bölgesel Komitesi, "KTSSNH" Baskısı, Alma-Ata.
- Goloşyekin F. (1930). *Glavnyye Zvenya Raboty po Sovetizatsii Kazakhstana: Zaklyuçitelnoye Slovo po Dokladu na II Plenum Kazkraykoma*, Partiynoye Stroitelstvo v Kazakhstane: Sbornik Reçey i Statey (1925-1930 gg.), RSFSR Devlet Yayınevi, Almatı.
- Goloşyekin F. (1932). *"Kazakistan'da Tarım ve Özellikle Hayvancılık Hakkında"*, Merkez Komitesinin kararları ve SSCB ve KazSovNarCom'un Tüm Birliği Komünist Partisi Kazkraykom, "Partizdat" Baskısı, Alma-Ata.
- Goloşyekin F. (1932). *"Kazak Köyündeki Kollektif Çiftlikler: Kazak Aktivistleri"*, Alma-Ata toplantısında konuşma; Moskova: Merkez Partisi Komitesi Yayınevi, Kazakistan Bölümü. Gribanova Y. vd. (ed). (2002). *Stranitsy tragicheskikh sudeb. Sb. Vospominaniy Zhertv Politicheskikh Repressiy v SSSR v 1920—1950 gg.* "Trajik kaderin sayfaları. 1920-1950'lerde

- SSCB’de baskı kurbanlarının anıları, “Jeti jargı” Baskısı, Almatı.
- İgibaeva A. (2004). *İstoriya Pedagogicheskoy Mysli I Obrazovatelnoy Sistemy Kazakhstana, Ust-Kamenogorsk.*
- İstoriçeskiye Materialy: Industrializatsiya SSSR 1933—1937 gg. Belgeler ve Malzemeler" (1971). «Nauka» Yayınevi", Moskova.
- İstoriya Industrializatsii Kazakhskoy SSR (1926-1941 gg.)*.(1967). Cilt 2, Almatı.
- İstoriya Raboçego Klassa Sovetskogo Kazakhstana. (1987)*. (Sovyet Kazakistan İşçi Sınıfının Tarihi). 3 Ciltte, Cilt 1, Yayınevi "Nauka", Kazak SSC.
- İtogi Razvitiya Narodnogo Khozyaystva i Kulturnogo Stroitelstva Kazakhskoy SSR Za Gody Vtoroy Pyatiletki (İkinci Beş Yıllık Plan Yılı Boyunca Kazak SSR'sinin Ulusal Ekonomisinin Ve Kültürel Yapısının Gelişmesinin Sonuçları)*. (1940), Alma-Ata.
- Jakupbekov S.K. (1989). *Pervaya Fabrika Kazakhstana /İstoriya Kargalinskogo Sukonnogo Kombinata*, (Kazakistan'ın İlk Fabrikası Kargaly Kumaş Fabrikasının Tarihi). Kazakistan Yayınevi, Almatı.
- Jandosov O. (1999). *Dokumenty i Publitsistika (1918-1937 gg.)*. Cilt II, Almatı.
- Janibekov U. (1958). *Komsomol — Vernyy Pomoshchnik I Rezerv Partii*, Almatı.
- Kadysova R. (2004). *Sovetskaya Modernizatsiya Kazakhstana (1917-1940 gg.): Istoriografiya Problemy*, «Gylym» Yayını, Almatı.
- Kakişev T. (1976). *Saken Seyfulin: (biyografik hikaye)*, Jalın Baskısı, Almatı.
- Kara A. vd. (ed.). (2016). *Sovyet Tarih yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, İstanbul.
- Karr E. (1990). *Russkaya Revolyutsiya Ot Lenina Do Stalina. 1917-1929 gg.* Moskova.
- Kaşoğlu A. (2014). *Kamp Gerçeğinden Edebiyata: İlk Çember, İvan Denisoviç’in Bir Günü, Gulag Takımadaları*. Cemal Sakallı (Ed.). V. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi Bildiriler Kitabı (Yerel Bağlamlar Küresel Yakınlıklar) içinde (400-409. ss.). Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Kazak SSR'sinin 20 yılı, (1940). İstatistiksel koleksiyon. Almatı.
- Kazakhsko-Russkiye Otnoşeniya v XVI-XVIII Vekakh* (2015). Belge ve Materyal Koleksiyonu, Dayk Press Baskısı, Almatı.
- Kazakhstan v Rezolyutsiyakh i Reşeniya*, (1981). Cilt 1, Almatı.
- Kazakistan Tarihi. (2010). *Antik Çağlardan Günümüze Kadar*, 5 Ciltlik,. Cilt 4 Kitabın yayın kurulu: K.Aldajumanov, J. Abylkhojin, K.Burkhanov ve diğerleri, “Atamura” Baskısı, Almatı.
- Kazak-Sovyet Edebiyatının Tarihi Oçerki. (1958). Kazak SSC Bilimler Akademisi, Almatı.
- Kaziev S. (2015). *Sovetskaya Natsionalnaya Politika i Problemy Doveriya v Mejetniçeskikh Otnoşeniyah v Kazakhstane (1917—1991 gody)*. Tarih Bilimleri Doktoru Tezi, Moskova.
- Kenesbayev I. (1940). *Alfabe*, Kazak Devlet Yayınevi, Almatı.
- Khrestomatiya Po Noveyşey İstorii Kazakhstana (1917—1939 gg.)*. (1998). Belge ve Materyallerin Toplanması, Cilt I, Almatı.
- Kim M. (1978). *Kulturnaya Revolyutsiya v SSSR*, Yayıncı: Nauka, Moskova.
- Kirabayev S. (1998). *Sovyet Döneminin Kazak Edebiyatı: Kısa Bir Deneme*, Bilim Yayınevi, Almatı.

- Kiykbaev N. (1951). Promıshlennost Kazakhstana v Pervoi Pyatiletke, "Kazgosizdat" Baskısı, Almatı.
- Kniga Skorbi. (1999). Rasstrelnye Spiski,(Atış listeleri). Derleyenler V.D.Boltin, L.V Shevelev, Baskı 1, Pavlodar.
- Kolektivizatsiya v Kazakhstane: Tragediya Krest'yanst.* (1992). Belge koleksiyonu, Almatı.
- Kolektivizatsiya, Spravoçniye Materialy (1930-1953). (1950). Yazarlar: G. A. Aksenenok, V. K.Grigor'yev, P. P.Pyatnitskiy, Bölüm III, Devlet Edebiyatı Yayınevi, Moskova.
- Kommunistiçeskaya Partiya Sovetskogo Soyuza v Rezolyutsiyakh, Reşeniyakh Syezdov,(1984). Konferentsiy i Plenumov TSK, Cilt 5, Politizdat Baskısı, Moskova.*
- Kondraşın V. (2011). *Golod v SSSR 1929-1934*, Mali İşler Bakanlığı, Cilt 1, Uluslararası "Demokrasi" Fonu Yayını, Moskova.
- Kosanov A. vd. (der.). (2011). Turar Riskulov: *Gosuderstvennaya Deyatelnost' i Ekonomiçeskiye Vozzreniya*, Kazakistan Cumhuriyeti İktisat Enstitüsü, Almatı.
- Koygeldiyev M. (2009). *Stalinizm I Repressii v Kazakhstane 1920-1940-kh Godakh.* Almatı.
- Koygeldiyev M. (der). (2008). *Alaş Kozğalı, Belgelerin Toplanması*, Cilt I-II, "Mektep" Baskısı, Almatı.
- Koygeldiyev M. vd. (1993). *Tarih Tağılımı Ne Deydi?*, "Anadil" Yayınları, Almatı.
- Koygeldiyev M. (2004). *Ultık Sayasi Elita. Kızmeti Men Tağdırı (XVIII-XX ğğ.)*. Araştırma, Almatı.
- Kozıbayev M. (1997). *Totalitarnıy Sotsializm: Realnost İ Posledstviya*, "Fond XXI vek" Yayını, Almatı.
- Kozıbayev M. (2001). *Örkeniet Jane Ult*, Slovar Yayını, Almatı.
- Kozıbayev M. (ed.). (1990). Kazakistan Tarihi: Orta Asya men Kazakistan'da Awılşarwaşılık Ujımdastırw: Tajiribeler men Maseleler, (*Kazakstan Tarihî Orta Asya ve Kazakistan Cumhuriyetlerinde Tarımsal Kolektifleşme: Deneyim ve Sorunlar*). Arkeoloji ve Etnografya Enstitü, Cilt 5. Atamura Baskısı, Almatı.
- Kozybakova F. (1 Haziran 2018). "Kazak Bayların Tarkilew: Arşiv Belgelerinde", *Uluslararası Bilimsel Teori "Kazak Tarihine Yeni Bir Bakış"konferans bildirileri*. Almatı.
- Köseoğlu T. (2014). Sovyetler'in Türkistan'i Dönüştürme Siyasetine Muhalefet:*Yaş Türkistan* Dergisi, (1929-1939). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Krasilnikov S. (der). (2007). Vostoçnyy Vektor Pereselençeskoy Politiki v SSSR Konets 1920-kh – Konets 1930-kh gg. (SSCB'de yeniden yerleşim politikasının doğu vektörü), Belgesel bilimsel yayın , Sibirya Bilimsel Yayınevi, Novosibirsk.
- Kuandyk Y. (2001). Sotsializm Kuruğa Katyskan Ayelder, "Problemy Gendera v Kontekste Transformatsii Kazakhstanskogo Obshchestva", 30 Ekim 2001 Tarihli Uluslararası Konferans Malzemeleri, "Kazgoszhen PI" Yayınları.Almatı.
- Kujattar Men Materialdar Jinağı. Sawir 1920-1928 Jj.* (2007). Dvijenie Alaş. Aprel 1920-1928 gg. Cilt III, Kitap I, Almatı: «El şejiire» Yayınları.

- Kukuşkina A. (2008). Akmolinsky Lager Jen İzmennikov Rodiny: İstroia i Sudby, Bilşimsel çalışma, Orta - Kazakistan Üniversitesi Bilim Kurulu tarafından önerilmiştir. "MGTI-Lingva" Baskısı, Karaganda.
- Kulmuhammed M. (1994). *Oris Ėnciklopediyasındađı Kazak Şejiresi*, Atamura Baskısı, Almatı.
- Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane* (1918—1932 gg.). (1965). Belgelerin ve Materyallerin Toplanması, Cilt 1, Almatı.
- Kulturnoye Stroitelstvo v Kazakhstane 1933 – iyun 1941 gg.* (1985). Belge ve Malzemelerin Toplanması, Cilt 2, Kazakistan Yayını, Almatı.
- Kulumbetov U. (1936). "Sovet Ayelderi Tolık Provalı Azamat", (Kazakistan I. Kadın Kongresi'nde Konuşma). Kazak SSC Yayınevi, Almatı.
- Kunaev D. (1980). *Sovyet Kazakistan*, Kazakistan Yayınevi, Almatı.
- Kurubaş E. (2006). "SSCB Sonrası Türki Cumhuriyetlerinde yeni Uluslaşma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt. II, Sayı 5,119.
- Kuznetsova L. (2018). "Dıskussii o Forme i Soderjaniı Sovetskogo Kurortnogo Otdıha (1920-ye - 1930-ye gg.)", Perm Üniversitesi "*Tarih ve Arkeoloji*" Bülteni, Sayı 4 (43). s.98.
- Lenin V. (2015). *Polnoye Sobraniye Soçinenii*, Siyasal Edebiyat Yayınevi, Cilt. 35, Moskova.
- Lyskov D. (2009). *Stalinskiye Repressii*, Velikaya lozh' KHKH veka, Yayıncı Yauza, Moskova.
- Mailin B. (2013). Çok Ciltli Eserlerin Toplanması, "Kazygurt" Yayınevi, Belgeler, Veriler, Görüşler, 13 Cilt, Almatı.
- Makşheyev A. (der.). (1890). *İstoriçeskiy Obzor Turkestana i Nastupatel'nogo Dvizheniya v Nego Russkikh*, "Voyennaya" Baskısı, S-Peterburg.
- Mardanova Z. (2017). Prinuditelnyye Migratsii v Kazakhstane: Osnovnyye Tendentsii, Etapy Realizatsii i Gosudarstvennoye Regulirovaniye, Uluslararası Bilimsel ve Pratik Konferansın Materyalleri "Novyye imena i fakty v İstorii massovykh Politiçeskih repressiy v Kazakhstane i Zapadnoy Sibiri v 1920-1950-kh gg.", Avrasya Ulusal Üniversitesi, Astana.
- Materialy Po İstorii Politiçeskogo Stroya Kazakhstana* (1960). Cilt 1, "Kazakistan SSC" Yayınevi, Alma-Ata.
- Mendikulova G. (2006). *Kazakhskaya Diaspora: İstoriya İ Sovremennost'*, Dünya Kazak Birliği Yayınları, Almatı.
- Mihaylov V. (1990). *Khronika Velikogo Dzhuta: Dokumental'noe Povestvovanie*. "İnter Buk" Basını, Almatı.
- Mukhatova O. (2012). *Tarihî Jane Tarihnamalık Dereker*, Almatı.
- Mukhtarova Ş. (2015). *Etnokulturnıy Komponent v İstorii Obrazovaniya Kazakhstana (20–30-ye gg. XX V.)*. Almatı.
- Muratova S. (2013). "Geograficheskoye Opisaniye Irtyskoy Lini"i, *Tomsk Devlet Üniversitesi Bülten Dergisi*, Tomsk, Sayı 373, s.108-110.
- Musabekova R. (19 İstanbul 2016). "Kazakistan'daki Aydınlar Karşı Siyasi Baskılar (1940-1950)", *Sovyet Tarih Yazımı Ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri*, (ed). Kara A. Yaman Z. Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, İstanbul.

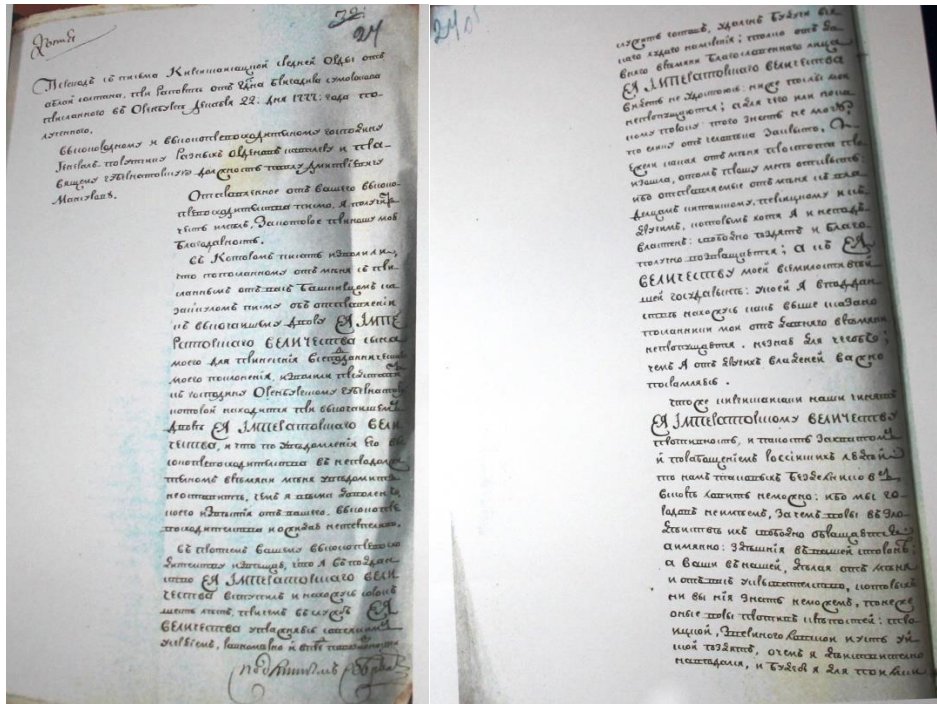
- Narodnoye Obrazovaniye* (1971). Nauka I Kultura v SSSR, İstatistiksel Özet, Moskova.
- Nasilstvennaya Kolektivizm Golod v Kazakhstane v 1931 — 1933 gg.* (1998). Belge Ve Materyallerin Toplanması, Almatı.
- Ohayon İ. (2006). *La Sédentarisation Des Kazakhs Dans Lurss De Staline, Collectivisation Et Changement Social (1928-1945)*. Paris, Maisonneuve Et Larose.
- Olcott M. (1995). *The Kazakhs*, Second edition (2.Baskı). Studies of Nationalities, Stanford Üniversitesi: Hoover Press Baskısı.
- Omarbekov T. (1994). *Zobalan Küştep Ujmdastırwğa Karsılık (Zorla Kolektifleştirmeye Karşı Protesto. 1929-31'de Halk Protestoları)*. Eğitim Kılavuzu, «Sanat» Baskısı, Almatı.
- Omarbekov T. (1997). *20–30 Jıldardağı Kazakstan Kasireti (Kazakistan'ın 20-30'lardaki trajedisi)*. Sanat Yayınevi, Almatı.
- Omarbekov T. (2001). *XX Ğasırdağı Kazakstan Tarihının Özekti Maseleleri*, Kazaakparat yayınevi, Almatı.
- Omarbekov T. (2005). *Sayasi Kwğın-Sürgin*, Kazak Ultık Énciklopediyası, Cilt.7.Almatı.
- Omarov M. (1994). *Rastrelyanaya Step, İstoriya Adayevskogo vosstaniya 1931 goda*, OGPU malzemelerine göre hazırlanmıştır, “Gylym” Yayını, Almatı.
- Orlando Figes. (2011). *Karanlıkta Fısıldaşanlar, Stalin Rusya'sında özel yaşam*, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Politbyuro i Krest'yanstvo: Vysylka, Spetsposeleniye, 1930—1940 gg.* (2006). Arşiv Kaynakları, Kiap II, “ROSSPEN” yayınevi, Moskova.
- Polyan P.M. (2001). “Ne Po Svoey Vole”, İstoriya I Geografiya Prinuditelnykh Migratsiy v SSSR, Coğrafya Enstitüsü, Rusya Bilimler Akademisi, "Memorial" Yayını, Moskova.
- Poujol C. (2000). *Le Kazakhstan*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Prosveşeniye i Zdravookhraneniye, (1942). Yuridiçeskoye Yayınevi, Moskova.*
- Puti Khimizatsii Kazakstana Koleksiyonu, (1932). Kazak Devlet Bilimsel ve Teknik Yayınevi, Alma-Ata-Moskova.*
- Rakhşmir P. (1979). *Noveyşiy Kontseptsii Faşizma v Burjuaznoi İstoriografii Zapada*, Bilimsel Derleme, Dizi "Dünya Tarihinin Sorunları", Moskova.
- Riskulov T. (1925). *Revolyuetsiya i Korennoye Naseleniye Turkestana*. Yazarın tanıtımı ile en önemli makalelerin, raporların, konuşmaların ve tezlerin bir koleksiyonu, I.Bölüm, Taşkent.
- Riskulov T. (1998). *Sobraniye Soçineniy v 3-kh Tomakh, (3 Ciltte Toplanan Eserler)*, Cilt 3, Almatı.
- Rossiya (1903). Polnoye Geografiçeskoye Opisaniye Nashego Oteçestva, XVIII.Kitap, Kırgız bölgesi, Sankt-Peterburg.*
- Roy O. (2000). *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi*, (çev: Mehmet Moralı). Metis Yayınları, İstanbul.
- Rudnyy Altay, (1985). Belge ve materyallerin toplanması, Cilt I, Almatı.
- Sabden U. (2011). *Ekonomika: İzbraniye Trudy*, Baskı 2, Almatı.
- Saduakasova K. (1966). "Razvitiye Zhenskogo Obrazovaniya V Kazakhstane (1920-1932)", Yayılanmamış Tez, Almatı.
- Saray M. (1987). *Kazak Türkleri Tarihi, Afganistan Ve Türkler*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

- Satpaev K. (1989). *İzbrannie Stati O Nauke I Kulture*, Almatı.
- Saylan B. (2011). Kenestik Biliktegi Kazakstannın Jastar Sayasatı: Tarihî Men Tağılımı (1917-1991). Almatı, Kazakh Devlet Kızları Pedagojik Üniversitesi.
- Sarkenova K. (2011). *1920-1930 Jıldardağı Kazakstan Halkı*, Bilimsel çalışma, Litres Yayınları, Almatı.
- SBKP Kararları ve Çözümleri* (1983). Sbornik Dokumentov Za 1917–1947 Gg. (1947). Belgeler Toplanması, Sayı 1, Moskova-Leningrad.
- Selivanskaya L. (1962). Ekonomicheskoye Polojeniyeye i Sotsialnaya Differentiatsiya Orenburgskogo Kazachestva v kontse XIX – Naçale XX vekov, Moskova.
- Semiz Y. vd. (2019). Nisan Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, SUTAD, Sayı 45.
- Serebryakova G. (1989). Simerç , Delo № ... Letopis Gorkogo Vremeni, Jazushi Baskısı, Almatı 1989, s. 6..
- Sergeyev Y. (2012). *Bolshaya Igra, 1856–1907. Mify I Realii Rossiysko-Britanskikh Otnosheniy v Tsentralnoy i Vostochnoy Azii*, "KMK" Bilimsel Yayınlar Ortaklığı, Moskova.
- Seydin N. (2006). *Kazakstan Respwblikasının Memlekettik Şekarası: Kalıptaswı, Maseleleri men Aykındalw Barısı*, Kazakistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Almatı.
- Seyfetlin E. (2003). “Türkistan 'ın "Verilen Bağımsızlık"tan "Alınan Bağımsızlığa" Yürüyüşü Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *AÜİFD*, Cilt XLIV Sayı 1.316
- Simakov K. (1970). Oçerk Razvitiya Promyşlennosti Kazakhstana, "Kazakistan" Yayınevi, Almatı.
- Skorkin K. (2008). NKVD RSFSR, 1917-1923, Rusya İçişleri Bakanlığı, Moskova.
- Stepanova- Klyuçnikova. (1989). Kazakhstanskiy ALJIR, Prostor Dergisi, Sayı 9, Moskova.
- Stranitsy Traditsi Sudeb. (2002). 1920-1950'lerde SSCB'deki Baskı Kurbanlarının Anıları, Maria Antsis, Bivayet Radost Yi Vie Tyazhelye Dny, Jetiy Jargı Baskısı, Almatı.
- Suleimenov R.B. vd. (1967). *Sotsialistiçeskiy Put Kulturnogo Progressa Otstalykh Narodov: İstoriya Stroitelstva Sovetskoy Kultury Kazakhstana*, (Geri Ulusların Kültürel Gelişimi: Kazakistan Sovyet Kültürünün İnşa Tarihî). 1917-1965, Nauka Yayını, Almatı.
- Suleymenov B. (1946). “Podgotovka Reformy 1867-1868 Godov v Kazakhstane”, *SSCB Bilimler Akademisi Kazak Şubesi Bülteni*, Tarihî Seriler, Sayı 2,137-148
- Şaymukhanov D. (1977). Karlag. Karaganda .
- Şonanuly T. (1995). *Jer Tağdırı - El Tağdırı*, (Dünyanın Kaderi - Ülkenin Kaderi). İkinci Baskı, "Sanat" Baskısı, Almatı.
- Tasilova N. (2014). *Materialy Po Kirgizskomu (Kazakhskomu) Zemlepolzovaniyu – Kak İstoçnik Po İstorii Kazakhstana (konets XIX v. – Naçalo XX v.)*. Kazakhskiy natsionalnyy universitet imeni al-Farabi Yayınları, “Litagent” Baskısı, Almatı.
- Turani A. (1992). Dünya Sanat Tarihî, 4. Basım: Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tursunbayev A. (1957). *Pobeda Kolkhoznogo Stroya V Kazakhstane*. Kazakhskoye Devlet Yayınevi, Almatı.

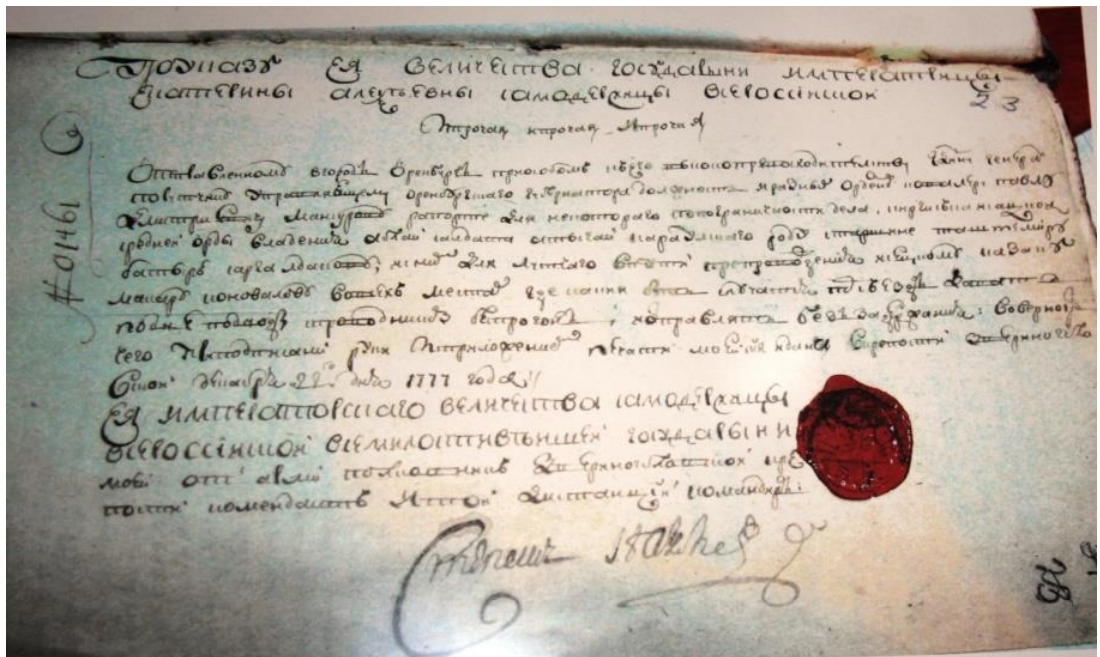
- Tursunbayev A. (ed.). (1967). Kolektivizatsiya Selskogo Khozyaystva Kazakhstana (1926 - iyun' 1941 gg.): Dokumenty i Materialy, Kazakistan Yayınevi, Almatı.
- Tursynbayev A. (1967). *Kazakhskiy Aul v Trekh Revolyutsiyakh*, Kazak Bilimler Akademisi Yayınevi, Alma-Ata,
- Verkhoturov D. (2010). *Aşarşılık: İstoriya Velikogo Goloda*, «LitRes: Samizdat» Baskısı, Almatı.
- Yakovlev A.(ed). (1991). *Reabilitatsiya: Poliçheskiye Protsessy 30-50-kh Godov*, Politizdat Yayınevi, Moskova.
- Zataeviç A. (2005). Kazakhstan Natsionalnaya entsiklopediya, Kazak Ansiklopedileri Yayınları, Cilt II, Almatı.

EKLER

Ek 1- Ebu'l Hayr Han'ın Rus Kraliçesi Anna İvanovna ile mektupları

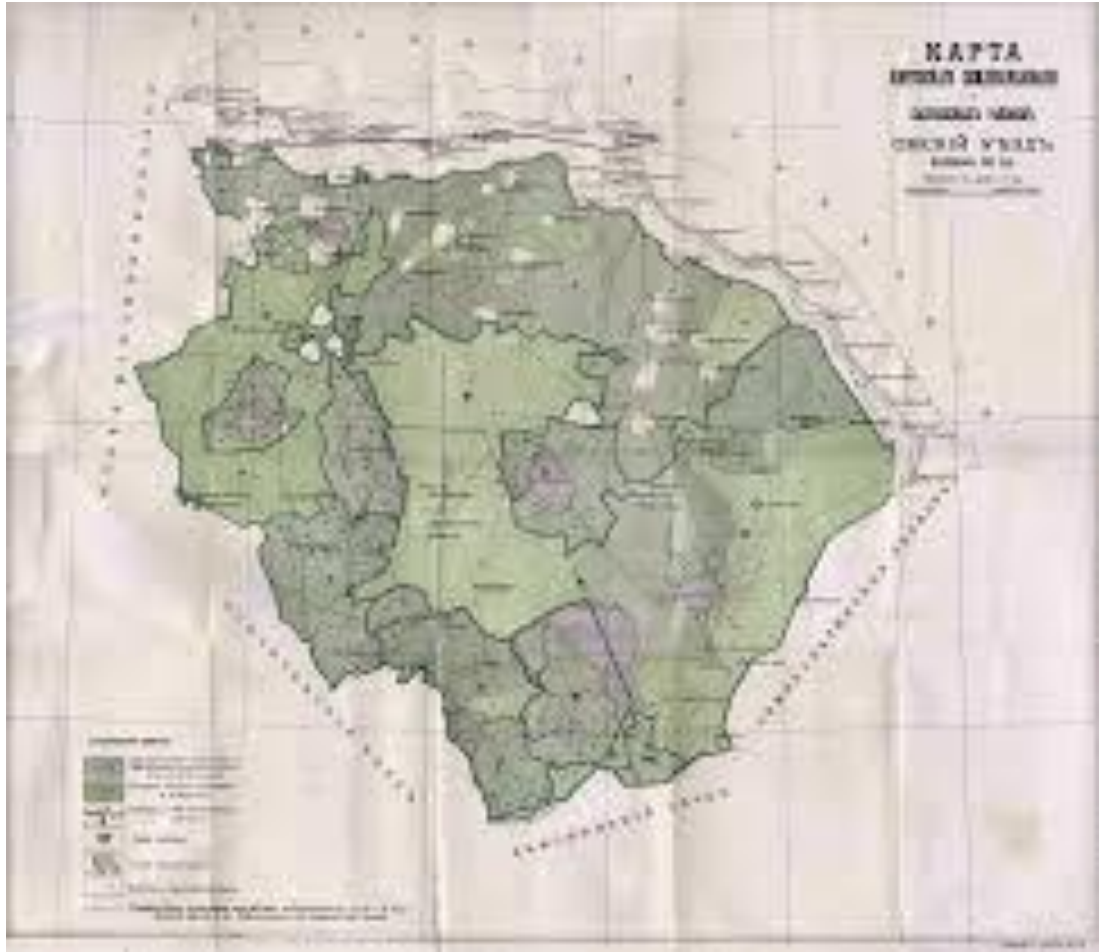

Ek 2- Abilay Han'ın Ekaterina Velikaya ile mektupları

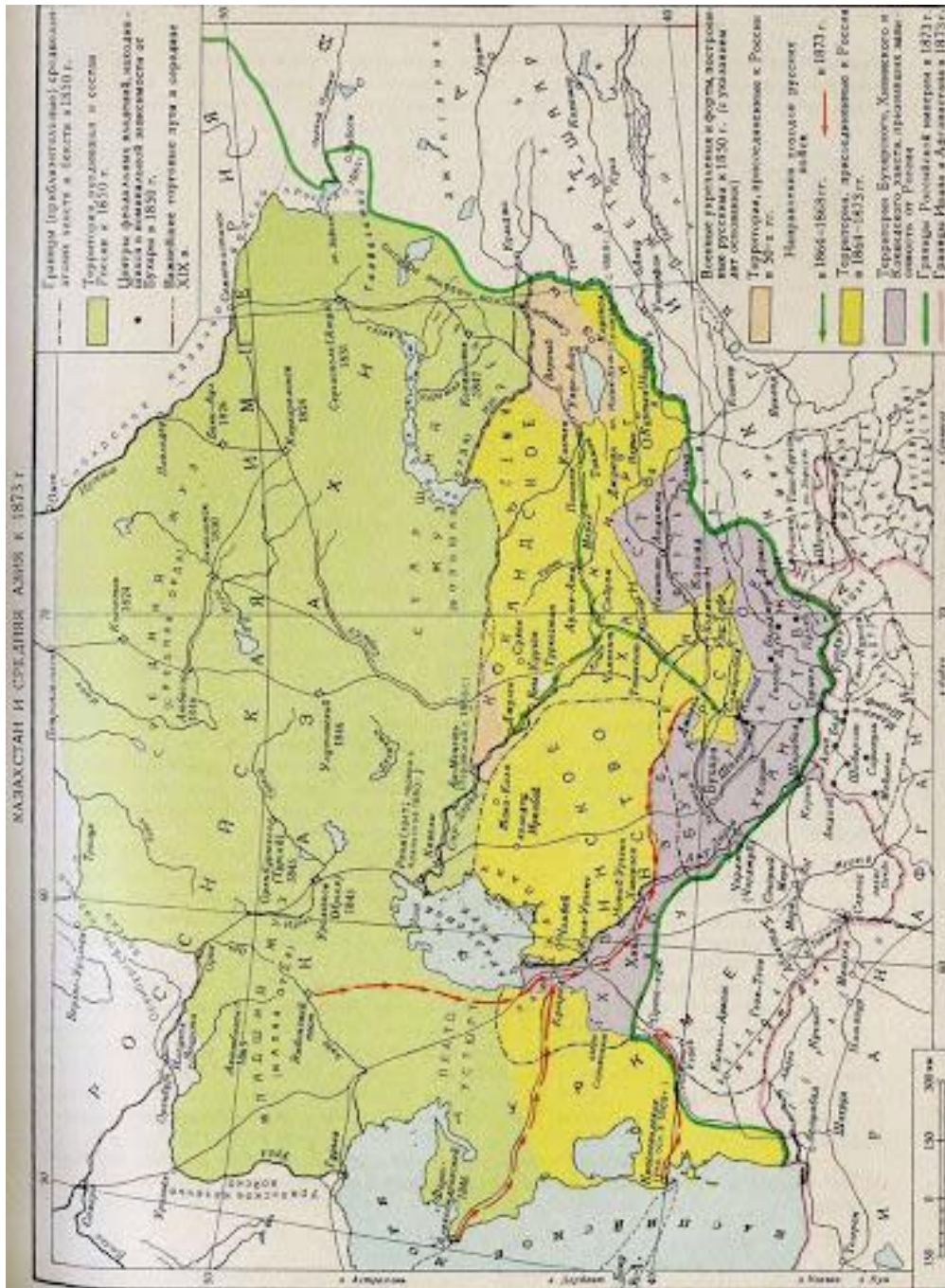

Ek 4- Harita Orenburg Seferi, (1734-1744)

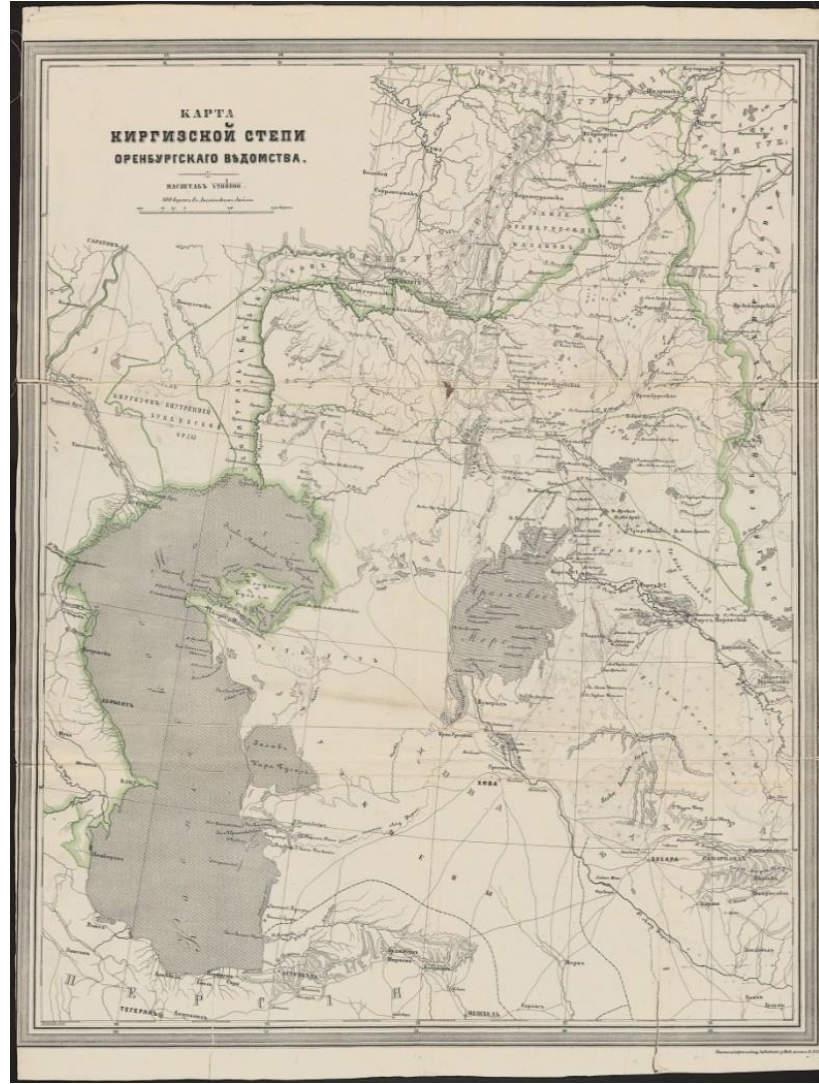

Ek 5 - Harita XIX. yy'da Araştırma Seferleri

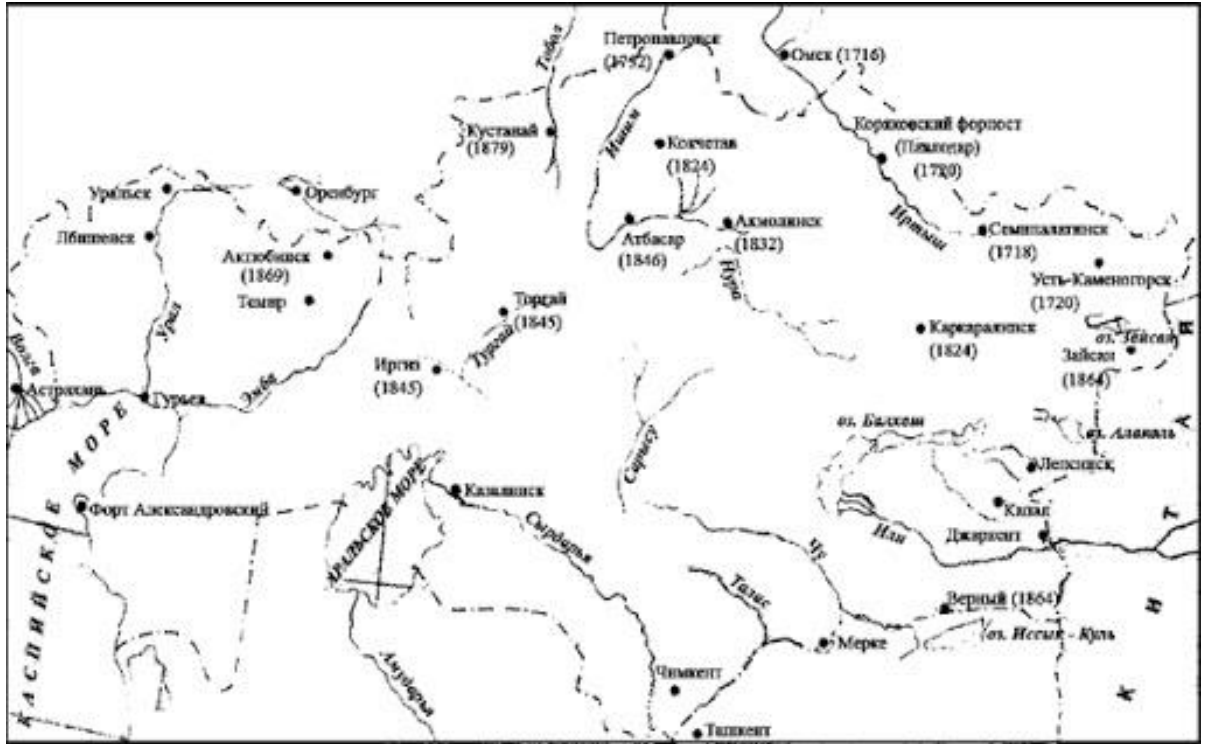
Ek 6 - Harita Kazak Bozkırı, (1865)

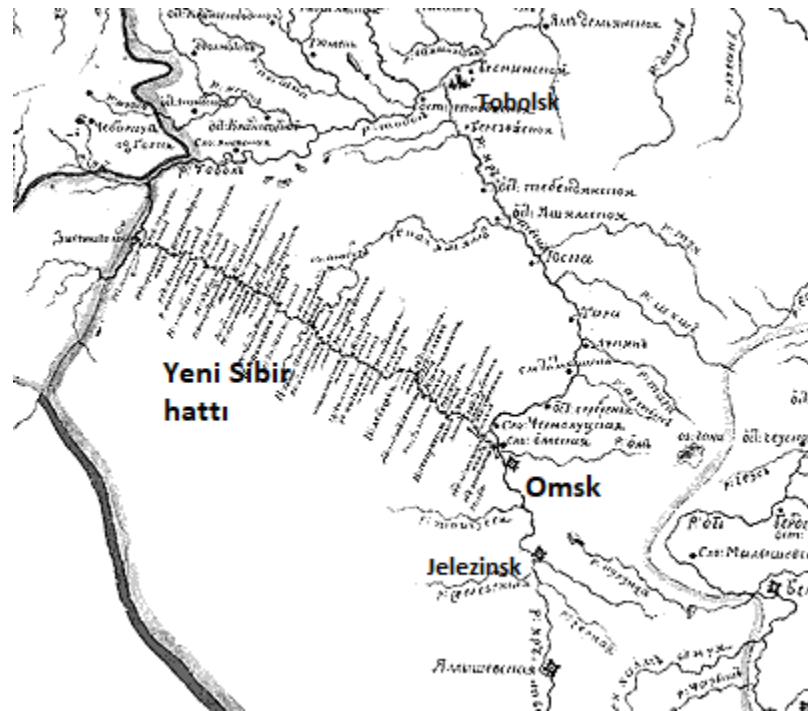
Ek 7- Harita Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Askerî Bir Kale-Hisar İnşaatı

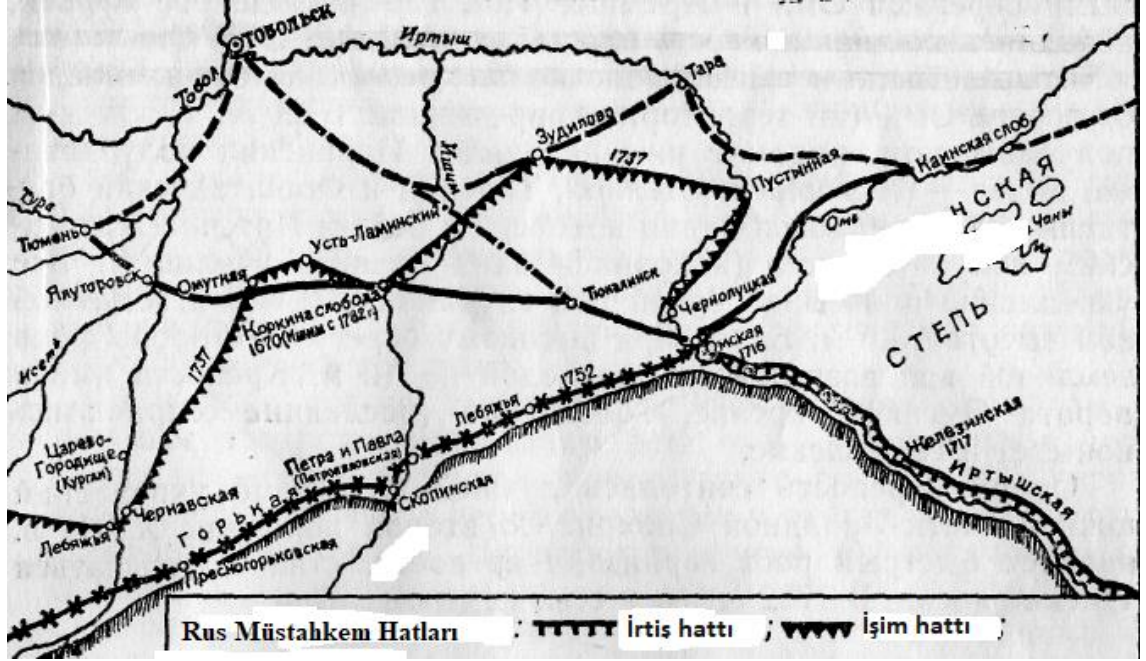
Ek 8 - Harita Kazak Bozkırında Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Sınır Koruma İstihkâm Hatları, (XVIII-XIX yy.)

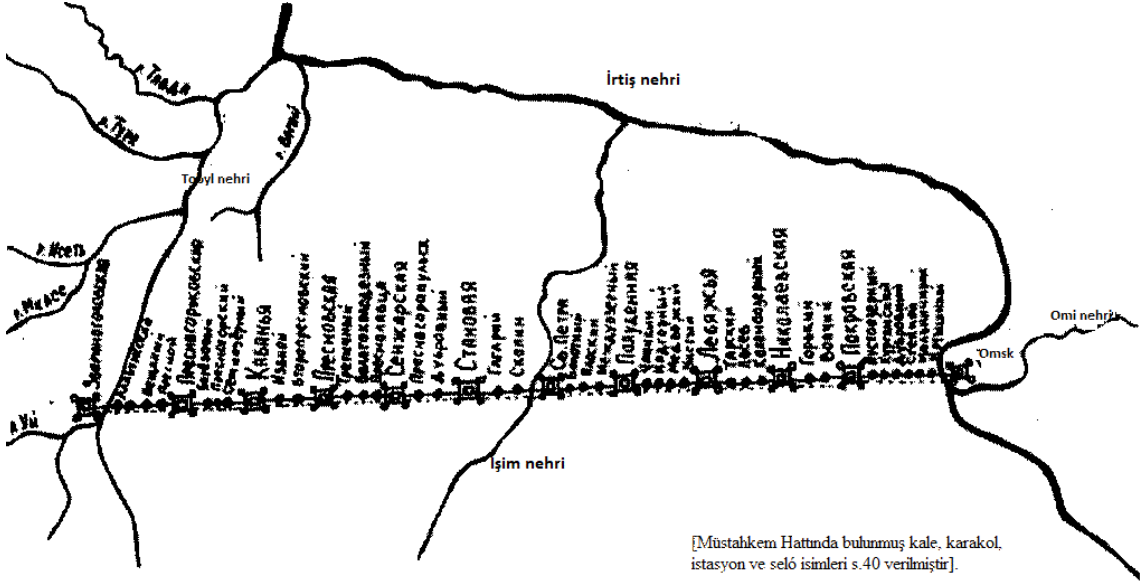
Ek 9 - Harita Sibiryâ İstihkâm hattı

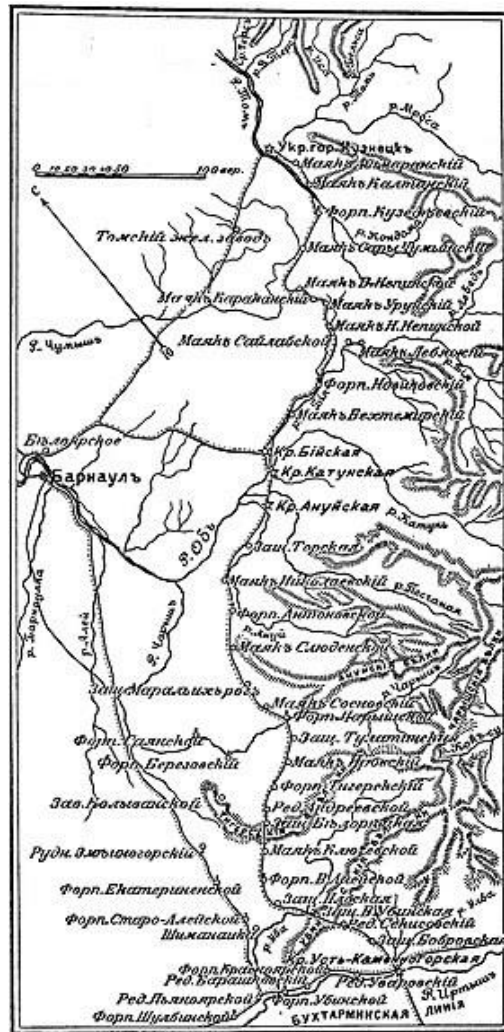
Ek 10 - Harita XVIII yy'da Sibir, İrtiş, İşim, Orenburg, Jayık hatlarının Rus İstihkâm Hatları

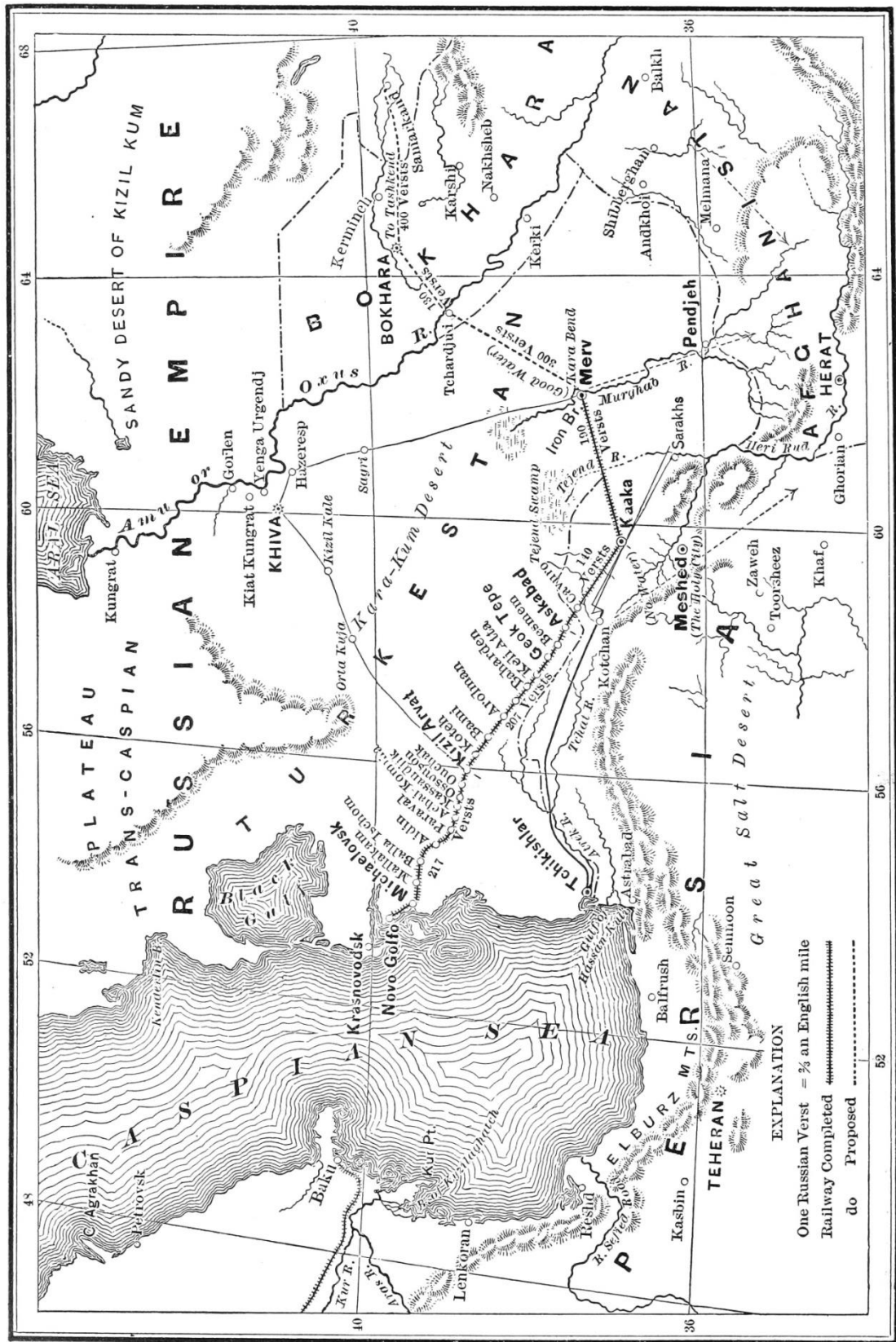
Ek 11 - Harita Tobolsk-İşim İstihkâm Hattı

Ek 12 - Harita Kolyvano-Kuznetsk İstihkâm Hattı

Ek 13 - Harita Çarlık Rus İmparatorluğu'nun Yayılmacı ve İstilacı Politikası

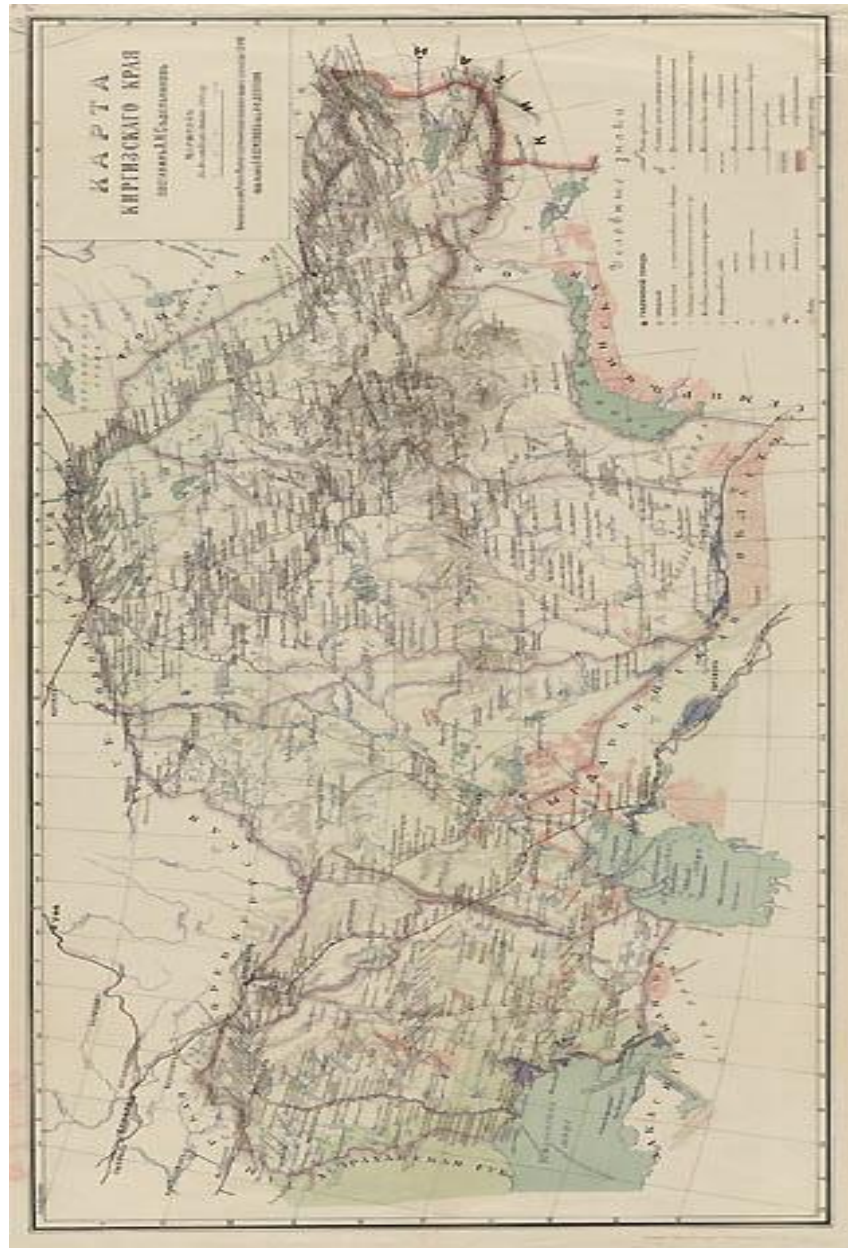
Ek 14-25 Mart 1891'in "Bozkır Vilayetleri Nizâmnâmesi"

626

⁶²⁶ Semey Yerel İlim Müzesi Bölgesel Tarih Bilim Kütüphanesi, Kraft İ. Polojenije ob upravlenii v stepnykh oblastyakh (Bozkır bölgelerinde yönetim yönetmeliği), 1898, s.282.

Ek 15- Harita Kazak ÖSSC

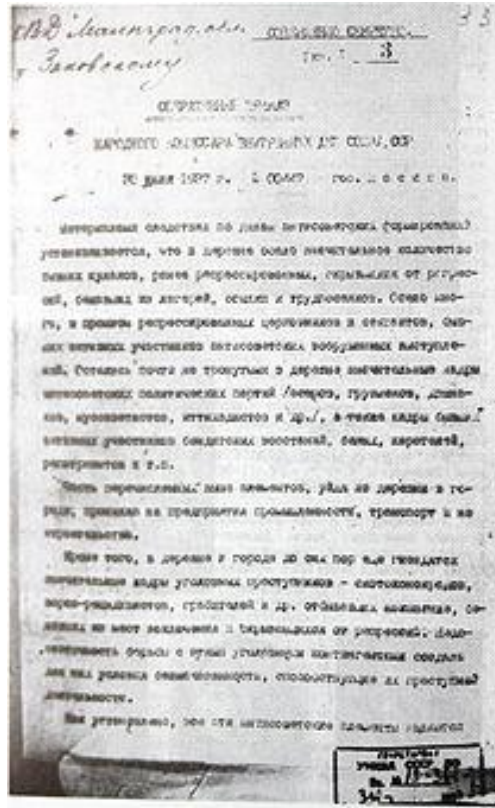
Ek 16- Kazak SSC'nin bayrağı ve arması Kazak SSC Devlet sembolleri

Ek-17. Goloshchekin'in VI Tm Kazakistan Sovyetler Kongresi'ndeki raporu.

Ek 18- SSCB NKVD "Üçlüğü" 30 Temmuz 1937 tarihli No 00447 «Eski Yumruklar, Suçlular ve Diğer Anti-Sovyet Unsurlarını Bastırmak İçin Operasyon».

627

Ek 19-00447 sayılı Belge; “Nüfus İçişleri Komisyonunun “Eski Kulak, Suçluları ve Diğer Sovyet Karşıtı Unsurları Bastırma Harekâtı Üzerine” NKVD'nin Emri.

СТРОГО СЕКРЕТНО **ПОДЛЕЖИТ ВОЗВРАТУ В 48 ЧАС.**

Снятие копий воспроизводится (Пост. ПБ от 5 мая 27 г. № 100 п. 6)
 Кожу послать *Г. Я. Фришману* (Инт. Б. Б. № 55 п. 58)

ШИФРОВКА

Из АЛМА-АТА отправлена 18-30 1.ХП 1937 г. Поступила в ЦК ВКП
 из расшифровки 1.ХП 1937 г. 422 м. - Вх. № 2748/И

МОСКВА ЦК ВКП(б) тов. СТАЛИНУ.

По антисоветским элементам нам было предоставлено право репрессировать по первой категории 8 тысяч человек и по второй категории 8 тысяч человек. Сейчас эти лимиты почти полностью использованы - мы должны к 10 декабря окончательно зачистить и покончить с активным антисоветским элементом. По этим двум категориям активного повстанческого, диверсионного и шпионского элемента нами изъято по ликвидированным организациям и группам на 1600 человек больше установленного лимита.

Для полной зачистки остатков мы просим разрешить нам дополнительно репрессировать по первой категории 600 человек и по второй категории 1 тысячу человек.

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП(б) КАЗАХСТАНА МИРЗОЯН.

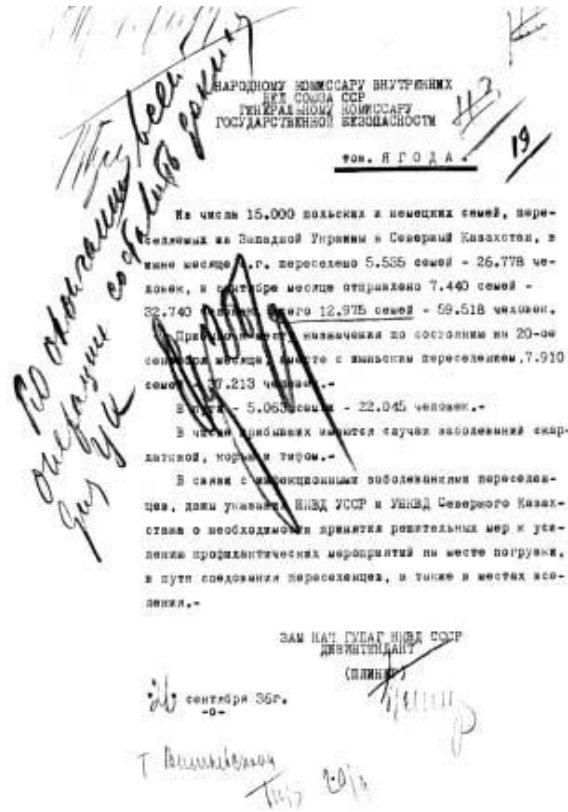
Расшифровка 2.ХП 1937 г. в ч. 10, 86. Напечатано 5 экз. Козлов.

зф

ИЗВЛЕЧЕНИЕ ИЗ ИНСТРУКЦИИ:
 Шифровка должна читаться только в соответствии с инструкцией.
 При снятии с текст шифровки не допускается удалять, что является тайной шифра, текст шифровки удалять и передавать шифровку.
 Текст из шифровки издается только в шифрованной форме, текст изданного шифра записывается с помощью и всего текста только в одной экземпляре, который и передается из шифровки.

628

Ek 20- SSCB Halk Komiserleri Konseyi "gizli" başlığı altında 776-120 numaralı kararı. 28 Nisan 1936.

629

Ek 21- 1937-1938'de baskı-terör politikalar ile "halkın düşmanı" olmakla suçlanmış Kazak aydınları.

Ek 22- 1931-1933 yıllarındaki Açlık

Ek 23- Karlag Kampı

**Ek 24- Dolinka'daki Baskı Kurbanlarının Hafıza Müzesi Karlag koleksiyonundan
Karlag kalıntıları**

630

Ek 25- Aljir kampının planı.

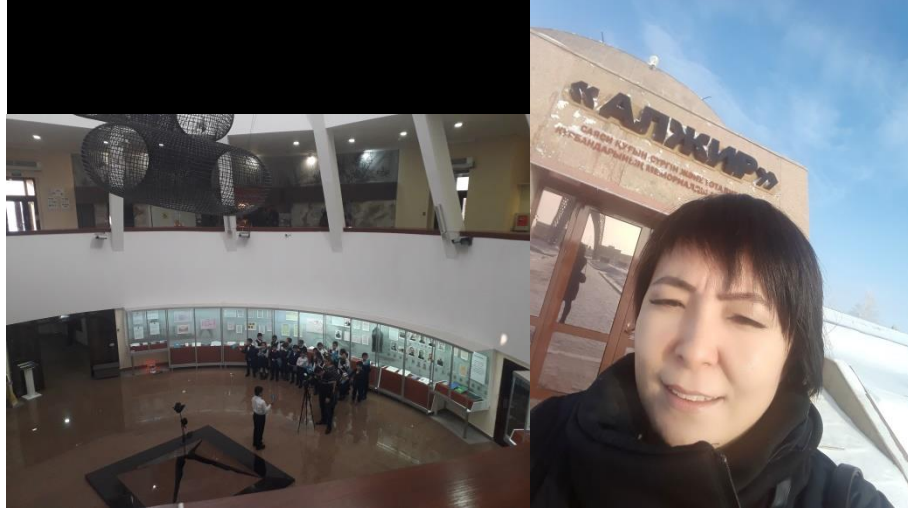

631

⁶³⁰ KCMD FFSKA, Arşiv Fonu, Envanter No. E-1851.

⁶³¹ KCMD FFSKA, Arşiv Fonu 2-124516, 1938.

Ek 26- "Aljir" Müze-Anıt Kompleksi Koleksiyonundan, Kazakistan Cumhuriyeti, Akmola bölgesi, Tselinograd ilçesi, Akmol köyü.

Ek 27- Eser kadınlar hakkındaki bilgiler

Ek 28- Arifa Esengulova, Turar Rıskulov'un kayınannesi olduğu için hapse atılmıştır

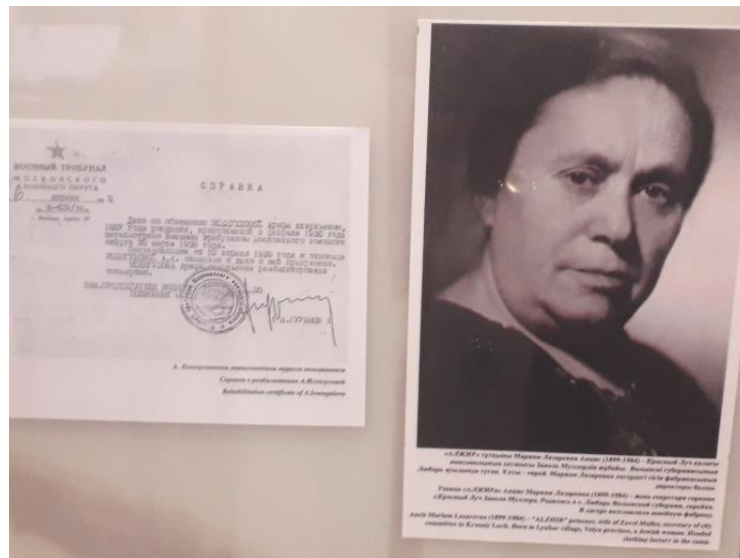
Ek 29- Kazak yazarı Beimbet Mallin'in eği Gulzhamal Mallina.

Ek 30- SSCB Ağır Sanayi Halk Komiseri Georgy Patrushov'un karısı Anna Kagan ve Adli sicil kaydı temizleme belgesi.

Ek 31- Mariyam Annis, “Krasny Luç” “şehri Belediye Komitesi Sekreteri Zavel Mujler'in eşi. Adli sicil kaydı temizleme belgesi.

Ek 32- RFSFC Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı Rıskulov Turar'ın eşi.

Ek 33- Kojanova Kulendem, SSCB Orta Asya Halk Komiseri Kojanov Sultanbek'in eşi.

Ek 34- Elizaveta Sadvakasova, Kazak SSR Halk Komiserleri Konseyi'nin ilk başkan yardımcısı Canaydar Saduakasov'un eşi.

Ek 35- Mendeşov Seitkali'nin eşi (1882-1938) - Kazak SSC Merkez Yürütme Komitesi'nin ilk başkanı, Kazak ÖSSC Halk Eğitim Komiseri.

Ek 36- İlk Kazak oyuncularından biri olan Janbike Şanina, ilk Kazak Sinema yönetmeni Jumat Şanin'in eşi.

Ek 37- Aljir kampı çocukları

Ek 38-1927'de Kanyş Satpayev önderliğinde Jezkazgan topraklarında jeolojik araştırmalar

Ek 39- Toprak altı araştırmacıların toplantısı

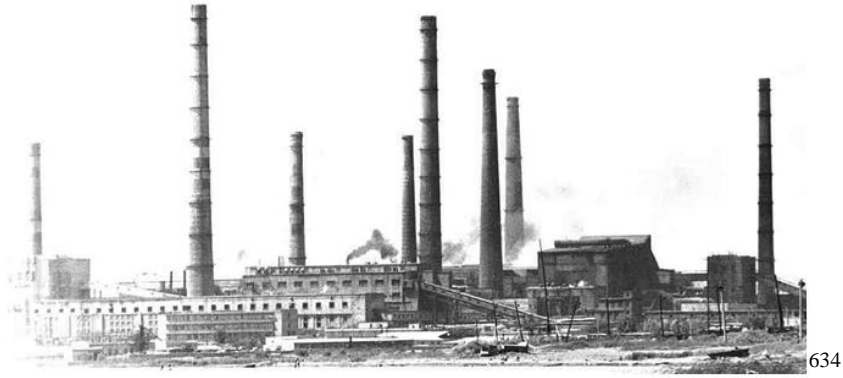
632

⁶³² Kabylbek Sarymuldaev, Novaya Pyatiletka Promyshlennosti Kazakhstana (Kazakistan Endüstrisi İçin Yeni Beş Yıllık Plan), Sanayileşme Yolları Gazetesi, 1930, Sayı 7-8, s.19.

Ek 40-Karaganda kömür havzası

Ek 41- 1930-1934 yılında Jezkazgan tarafında Konyrat bakır cevheri yatağı

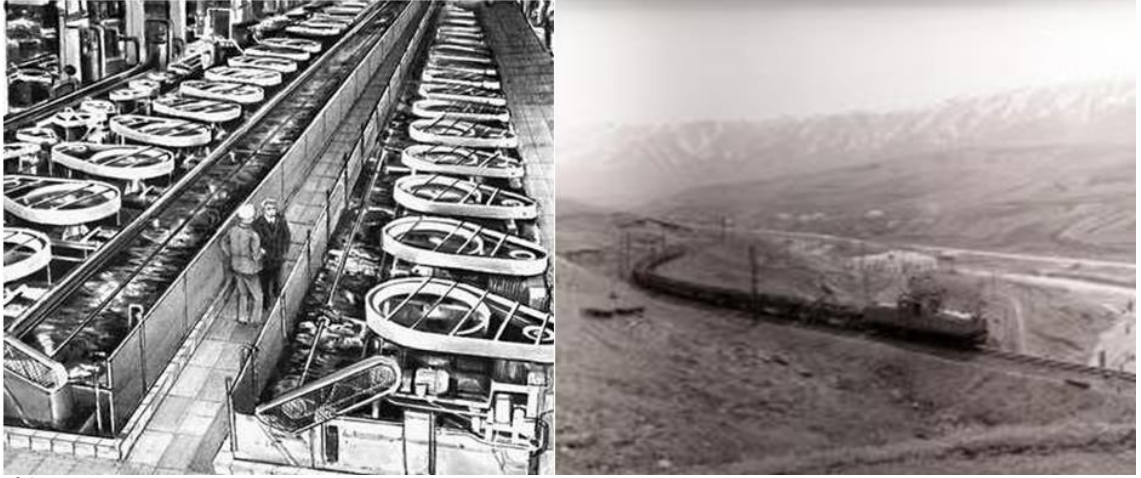
634

⁶³³ KСMD FFSKA Arşiv Fonu Envanter No. 3-25257.

⁶³⁴ KСMD FFSKA Arşiv Fonu Envanter No.4-10429.

Ek 42- Karagandaugol, Kostenko adını taşıyan kömür madeni.

635

Ek 43 Tekeli kurşun-çinko tesisi

Ek 44- İşleme tesisinde öğütme atölyesi, Balkaş.

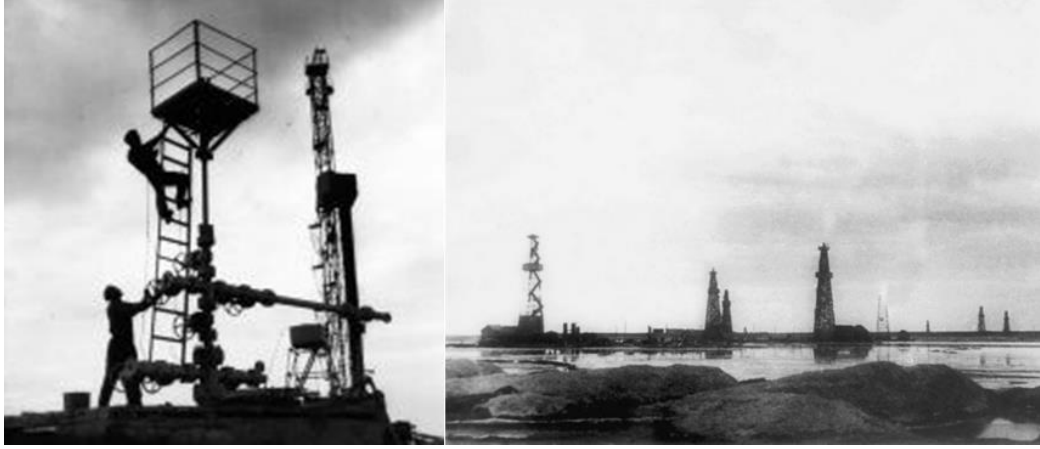

636

⁶³⁵ KCMD FFSKA Arşiv Fonu Envanter No 3-15734.

⁶³⁶ KCMD FFSKA Arşiv Fonu Envanter No 2-39000, 1938.

Ek 45- Kazakistan'daki petrol endüstrisi

637

Ek 46- Uzen petrol kuyusu.

638

Ek 47- Uzeni'deki petrol boru hattının baş yapısı.

Ek 48- Semipalatinsk (Semipalatinsk) Et Kombinesi

⁶³⁷ KCMD FFSKA Arşiv Fonu Envanter No 3-18548.

⁶³⁸ KCMD FFSKA Arşiv Fonu Envanter No 3- 13 937.

Ek 49- Taldy-Kurgan şeker fabrikası

639

Ek 50- S. Kozhmuratov - Taldy-Kurgan şeker fabrikasının en iyi Stakhanovçısı.

640

⁶³⁹ KCMD FFSKA Arşiv Fonu Envanter No 5-20 08/17 /, 1938.

⁶⁴⁰ KCMD FFSKA Arşiv Fonu Envanter No 5-7704/17/, 1937.

Ek 51- 1931 yılında Kargaly bez fabrikası

Ek 52- Kazak SSR Ekonomik Konseyi'nin sosyalist rekabetinde mükemmellik rozet madalyaları

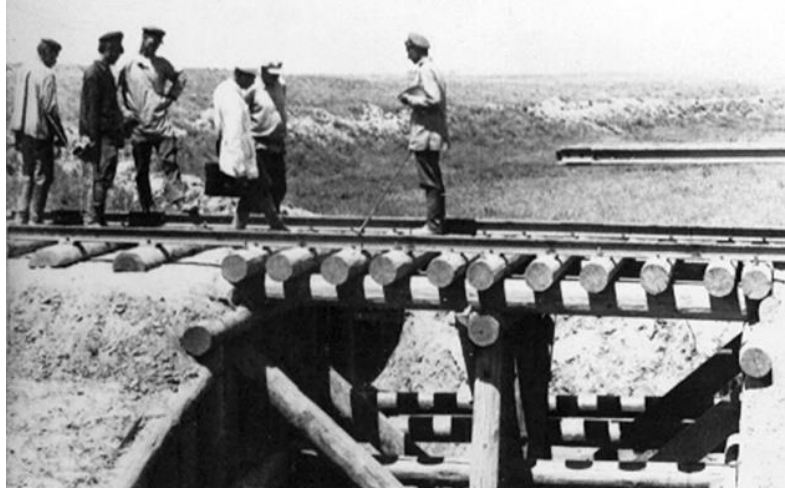
Ek 53- Türkistan-Sibirya Demiryolu İnşaatı

641

⁶⁴¹ KCMD FFSKA Arşiv Fonu Envanter No 5 4875, 1928.

Ek 54- Rayların döşenmesi çalışmaları sırasında Türksib'in inşaatçıları

642

Ek 55- Türksib İnşaatı.

643

⁶⁴² KCMD FFSKA Arşiv Fonu Envanter No 5, 4875, 1928.

⁶⁴³ KCMD FFSKA Arşiv Fonu Envanter No 2 39040, 1929- 1930.

Ek 56 - Güney Bölgesel Tasarım Başkanı Tınışbayev ve Güney Bölge Başkanı Berezin inşaat sürecini tartışıyor.

644

Ek 57 -Türksib'in ilk elektromekaniği.

645

Ek 58 -Kazak Demiryolu İdaresi 1928 Chokpar Geçidi 7115 ile yolun döşenmesi

⁶⁴⁴ KCMD FFSKA Arşiv Fonu Envanter No 2 -58698, 1929.

⁶⁴⁵ KCMD FFSKA Arşiv Fonu Envanter No 7-79.

Ek 59- Su yolu oranı.

Ek 60-1930da kabul edilen yeni Kazak alfabesi

Ek 61- Okuma yazma bilmeyenliği ortadan kaldıracak öğretmenler, ATBASAR

Ek 62- Fabrika-İşletme Okulları

Ek 63- Kazak Devlet Üniversitesi

Ek 64 -Kazak Devlet Üniversitesi öğretim elemanları

Ek 65 -Kazak Devlet Üniversitesi Kütüphanesi Okuma Odası (1934)

Ek 666- Almatı Veterinerlik (Eylül 1929 Enstitüsü)

Ek 67- Sovyet Sanat Dallarının Gelişimi
Kazak devlet tiyatrosunun binası.

647

Köy Komsomol üyelerinin tiyatro performansı için hazırlanması.

648

Kamera ile tanışma. Klodt'un Bayan-Aul bölgesine yaptığı keşif gezisi.

649

⁶⁴⁷ KCMD FFSKA Arşiv Fonu 2, Envanter No.115122 , 1929.

⁶⁴⁸ KCMD FFSKA, D.P. Bagaev'in kişisel fonu , Arşiv Fonu 5, Envanter No 3611, 1930.

Ek 68 -Kurmangazy adını taşıyan Kazak Devlet Akademik Halk Enstrümanları Orkestrası'nın ilk bestesi. Jubanov Akhmet - besteci, şef.

650

Ek 69-K. Kunanışbayev - Semipalatinsk Drama Tiyatrosu oyuncularları ile SSCB Halk Sanatçısı (yukarıda sağdan ikinci).

651

Ek 70 -"Amangeldy" filminden bir kare. Yönetmen M. Levin, senarist V.Ivanov, B. Mailin, G. Musrepov, kameraman Nazaryants H. P.

⁶⁴⁹ KCMD FFSKA, D.P. Bagaev'in kişisel fonu , Arşiv Fonu 5, Envanter No 3527, 1930.

⁶⁵⁰ KCMD FFSKA, Arşiv Fonu 16, Envanter No E 879, 1934.

⁶⁵¹ KCMD FFSKA, Kuanyshbaev'in kişisel fonu , Arşiv Fonu 5, Envanter No.4834, 1935

Ek 71 -SSCB Halk Sanatçısı Kulaş Baiseitova.

653

Ek 72 –Kız Jibek operasından toplu sahne, Brusilovsky Eugene 1936

654

⁶⁵² KCMD FFSKA, A. Sirotnin'in kişisel fonu , Arşiv Fonu 3, Envanter No-31393, 3-31394, 1938.

⁶⁵³ KCMD FFSKA, Arşiv Fonu 2, Envanter No 2602, 1938.

Ek 73 -Müzikal komedi "Ayman-Sholpan".

655

⁶⁵⁴ KCMD FFSKA, Arşiv Fonu 4, Envanter No 10468.

⁶⁵⁵ KCMD FFSKA, D.P. Bagaev'in kişisel fonu , Arşiv Fonu 2, Envanter No 2-123113, 1938

656

Demon operasından bir sahne. Colton Z.I. - Demon rolündeki aktör, Obratsov F.I. - Tamara rolündeki oyuncu

657

Kazak Devlet Akademik Drama Tiyatrosu Isatai'nin aktörünün ölüm performansı.

⁶⁵⁶ KCMD FFSKA, Arşiv Fonu 5-35, Envanter 21/11/1938.

⁶⁵⁷ KCMD FFSKA, Arşiv Fonu 2, Envanter No2 E-18303, 1938

Ek 74-1925 yılında şarkıcı Amire Kaşubaev Paris'teki Dünya Festivali

Ek 75- Kazak Sovyet Sağlık Sisteminin Gelişimi

658

Ek 76 -Almatı Tıp Enstitüsü'nün ilk yüksek lisans öğrencileri Bukeikhanov (sağda) ve S. Karynbayev.

659

Ek 77 -Hastane koğuşları.

660

⁶⁵⁸ KСMD FFSKA, Arşiv Fonu 4, Envanter No E 14027, 1934.

⁶⁵⁹ KСMD FFSKA, Arşiv Fonu 7, Envanter No 7 87 ,1928-1929.

⁶⁶⁰ KСMD FFSKA, Arşiv Fonu 2, Envanter No 2670, 1938.

Ek 78-1 No'lu poliklinik röntgen odası.

661

Ek 79 -Helmintoloji laboratuvar asistanları test çalışmasında.

662

Ek 80-Çocuk okul kreşleri.

⁶⁶¹ KCMD FFSKA, Arşiv Fonu 5, Envanter No 74, 03.29.1938.

⁶⁶² KCMD FFSKA, Arşiv Fonu 5, Envanter No 3444,1929.

Ek 81-Kazakistan'daki Kurort işletmesi

Alma Arasan, 1938.

ÖZ GEÇMİŞ

ARAŞTIRMA ALANLARI: Genel Tarih

TEZDEN ÜRETİLEN TEBLİĞ VE YAYINLAR:

- Kazakistan Cumhuriyeti Kültür ve Spor Bakanlığı ve Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Müzesi tarafından düzenlenmiş “Alash-the idea of the national unity of Kazakh people” adlı Alaş hareketi ve Alaş Orda hükümetinin 100. yıldönümüne adanmış uluslararası bilimsel-pratik konferansında, “*Kazakistan’da Millî Siyasî Bilincin Oluşması ve Alaş Kurtuluş Hareketi*” konusunda konferansın genel oturumunda raporu okunmuştur ve koleksiyonda yayınlanmıştır. Astana 24 Kasım 2017, s.355-359.
- “*Historical Characteristics of Political Repression of the Government of the Soviet Union in Kazakhstan*”, Österreichisches Multiscience Journal (Innsbruck, Austria), (ISSN: 1748-1771), VOL 2, No30 (2020), ss. 10-17.
- “*Kazakistan’da Kenestik- Stalindik Kezende Jürgizilgen Sayasattı Tarixi Turğıdan Payımdaw*” (Kazakistan’daki Sovyet Stalinist Döneminde Siyasetin Tarihsel Açısından Gerekçelendirilmesi), Kazakistan Cumhuriyeti L.N.Gumilyov’un adını taşıyan Avrasya Ulusal Üniversitesi Bülteni (ISSN: 2616-7255, eISSN: 2663-2489), Yıl 2020, Cilt 3, NO. 3(132), ss.68-83.
- “*The Policy of Collectivization Drive in Kazakhstan Based on The Form of Socialist Restructuring Reform in The Soviet Union*”, Belgi Dergisi, S.21, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihî Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2021/I, ss. 501-520.
- "Molodezh' i Nauka-2020" konulu uluslararası bilimsel-pratik konferans çalışmaları, “*Türkiye Respublikasındağı «Ortak Türkilik» Maselesinin Zerttelwinin Keybir Jaktarı*” (Türkiye Cumhuriyeti’nde "Ortak Türkçülük" Çalışmasının Bazı Yönleri), Manash Kozıbayev’in adını taşıyan Kuzey Kazakistan Üniversitesi Sempozyumu, 9 Nisan 2021.
- “*Sovyet’lerin Ulusal Politikasının Kazakistan’da Yansması*”, Uluslararası çevrimiçi sempozyum "Kazakistan ve Türk dünyası: Sosyal Bilimler Alanındaki Güncel Sorunlar", Nur-Sultan 24 Nisan 2021.
- “*The National Movement In Kazakhstan, Which Proposed "National Autonomy" Idea*”, "Seifullin Okulları -17" bilimsel-pratik konferans çalışmaları, S. Seifullin Kazak Agro Teknik Üniversitesi, Nur-Sultan 28 Nisan 2021.
- “*Kazakistan’da Sovyet Eğitim-Kültür ve Sanat Alanındaki Gelişmeler*”, VIII Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde 2-5 Haziran 2021.